

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Студентський науковий вісник

Випуск № 34

Тернопіль — 2014

ББК 74.480.278
С.88

Студентський науковий вісник. — Випуск № 34. — 2014. — 198 с.

*Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
за поданням Ради молодих вчених і спеціалістів.
Протокол № 8 від 22 квітня 2014 р.*

*Видрук оригінал-макету у науковому відділі Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ББК 74.480.278
С.88

© Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, 2014

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Яремчук М.

Науковий керівник – доц. Костюк Л.В.

ПОМИНАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ЛЕМКІВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Характерні для початку III-го тисячоліття тенденції світового поширення та активізації глобалізаційних процесів, втілення міжконтинентальних і континентальних стандартів розвитку та життєдіяльності суспільства загострюють питання збереження національної самобутності, підґрунтям якої є традиційна народна культура в усіх її регіональних варіантах. Це зумовлено поживанням певних суспільно-національних процесів в нашій державі, що актуалізувало ґрунтовне пізнання всіх аспектів традиційної народної культури та побуту.

Особливе місце в дослідженні українських етнографів посідає вивчення сімейної обрядовості, котра пов'язана з ключовими подіями життєвого циклу людини і містить чимало самобутніх і давніх традицій. Деякі складові цієї ділянки духовної культури народу (родильні, весільні звичаї та обряди) уже висвітлено в окремих дослідженнях. Натомість узагальнених історико-етнографічних праць про українські поминальні традиції та їх локальні особливості у вітчизняній етнографії й досі немає.

Тому вивчення поминальних обрядів лемків, зокрема їхньої регіональної специфіки, є одним із невідкладних наукових завдань. Оскільки поминальна звичаєвість через свою виняткову консервативність зберігає багато реліктів давньої обрядової культури, спеціальне дослідження цього фрагменту родинного укладу актуальне також з погляду перспективних напрямків українознавчих і загалом слов'янознавчих студій, а саме — в ділянці етногенезу, ритуалістики, культурології.

Метою статті є комплексне вивчення поминальної обрядовості як різновиду сучасної сімейної звичаєвості. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: методом польового дослідження зібрати й опрацювати етнографічні матеріали у жителів і, з'ясувати семантику ритуальних дій.

Означена проблема знайшла відображення у студіях істориків і етнографів. Окремі аспекти цього питання порушено у працях таких науковців, як В. Гнатюк [1], Ф. Колесси [2], Р. Гузій, Й. Вархол, Н. Вархол [3], І. Красновський [4], котрі подають загальну характеристику поховальної обрядовості, проте лише дотично згадують про досліджувану територію. Важливі та цікаві відомості про лемківський поховальний обряд подають інформатори [10]. Цінність їхніх свідчень полягає в тому, що ці люди неодноразово були учасниками описаних ритуалів. У своїх свідченнях респонденти розповідають про зміни ставлення сучасної молоді до передпоховальних звичаїв, до передвісників смерті у різних місцевостях Лемківщини.

Комплекс післяпоховальних звичаєво-ритуальних заходів охоплює низку очищальних, охоронних, поминальних і траурних чинностей, традиційно розпочинається обрядодіями, які спрямовані на ліквідацію учасниками ритуалу уявного нечищення. Так, повертаючись із кладовища, родичі та учасники поховальної процесії виконують обрядове омивання рук. Миють руки з милом, витирають їх одним і тим самим чистим рушником *"щоб не осталося на них чогось з мерця"* [10]. Практика ритуального очищення учасників обряду за допомогою води є однією з традиційних реалій похорону. Подібні явища, в основі яких лежать прадавні уявлення про очищально-охоронні властивості води та вогню, наявні в звичаєвості багатьох європейських та інших народів світу. Імовірно, вона була відомі й язичницьким слов'янам.

Післяпохоронні поминки, якими розпочинається річний цикл обрядів, пов'язаних із ушануванням пам'яті людини, також відбувалися з дотриманням багатьох своєрідних звичаїв. Сім'я покійного запрошувала всіх людей з цвинтаря на горячки — гарячий обід, якого не робили тільки після похорону дитини. На підвір'ї чи в хаті після того як помили руки сідали за столи. Трапезу починав священник спільною молитвою (*"Отче наш"*). Приготовляли на цей обід прості страви, подекуди навіть безм'яси, пили небагато, не було жартів, сміху, співу. В деяких селах частували людей тільки горілкою та шматочком хліба. На закінчення священник читав *"За упокої душі усопшого раба Божого"*, усі настоячки співали *"Вічною пам'ятю"* — і на тому похорон закінчався [10]. На ніч оставляли на прикритому столі їжу, а як помер чоловік, то й горілку, — щоб душа вночі купалася й очищалася від гріхів.

Два найближчі дні дяк читав у церкві Псалтир, сім'я в той час не працювала, а за тиждень знову читали Псалтир, рідня приносила три книші, священник правив панахиду. Адже по закону Божому мертвих треба обов'язково поминати. Ще деякий час, в основному до сорока днів по смерті, життя в хаті, де був покійник, позначене поминальними ритуалами.

Далі відбувається обід після поховання померлого, як перші поминки, тому що часто третини об'єднуються з обов'язковим обідом, а похорон в основному відбувається на третій день. Поминальні дні діляться на дві групи: календарні та індивідуальні. Індивідуальні поминки зумовлюються днем смерті і відбуваються у суворій відповідності: після трьох, шести, дев'яти й дванадцяти тижнів та півроку по смерті, натомість по рокові переставали панахиду правити, бо інакше *"душа небжчика не відставала би від родини"* [10].

Слово "поминати" походить від слова "пам'ятати", тобто згадувати про померлого. У християнській церкві цей звичай закріпився вже з кінця II – початку III століття. Від того часу було встановлено християнське богослужіння, моління за покійних, бо це є священним обов'язком кожного християнина. Ще Іван Золотоустий говорив: *"Це спосіб полегшити муки душі грішника. Якщо захочемо. Якщо ми будемо творити часті молитви за нього, якщо будемо роздавати милостиню тоді, хоч і не вартий він був милостей Божих, Бог нами буде вблаганий. Не про труну й не про похоронні урочистості маємо дбати ми, але про душу покійного... Повідай ім'я покійного, попроси всіх творити молитви та вблагання: це вмилосердить Бога; хоч і не від нього самого це підноситься, а інші просять милості Божої. Такий закон людиноподібності Божої..."* [11, с. 376].

Церква має прадавній звичай поминати померлих 3-го, 9-го і 40-го дня після смерті, тому ці дні звуться третини, дев'ятини й сорочини або чотири десятини. Ці дні пов'язані з етапами сходження душі до неба. У требнику Петра Могили говориться про духовне значення тих поминальних днів: "Поминання 3-го дня означає, що померлий вірив у Христа, який воскрес 3-го дня, а також і те, що померлий зберіг три богословські чесноти: віру, надію і любов". Поминання померлого на третій день після смерті здійснюється з декількох причин. Зокрема, поминання в цей день здійснюється на честь Пресвятої Трійці (Отця, Сина і Духа Святого), в ім'я якої був хрещений покійний, і віру в яку він зберіг до останнього подиху.

Поминанням 9-го дня просимо Господа Бога, щоб через заступництво небесних ангельських хорів упокоїв померлого зі святими. Поминання 40-го дня відбувається на спомин перебування Ісуса на землі 40 днів по своєму воскресінні, а також на спомин 40-денного посту Мойсея і пророка Іллі" [2, с. 78].

Символічним у поминальній обрядовості є дев'ятий день після смерті людини. Вважалося, що впродовж восьми днів душа людини ще перебуває на землі, бачить все, що тут відбувається, а на дев'ятий день полишає земний світ. Саме тому в цей день відправляють Святу Літургію за упокій душі – "панахиду". Для цього в церкву несуть хліб, а дома варять кашу, борщ, суп, гриби, рибу, печуть свіжий хліб і поминають сім'єю, але сьогодні ритуальний обід переважно замовляється у ресторанах.

Таке ж поминальне богослужіння відправляють на сороковий день після смерті. Лемки вірять, що від третього до дев'ятого дня після смерті душі показують рай, а від дев'ятого по сороковий день вона бачить пекло. На сороковий день Бог вказує душі місце відповідно до земних вчинків людини. Тому поминання цього дня є особливо важливим, бо вирішується подальша доля померлого. До сорокового дня на богослужіннях померла людина згадується церквою як новопредставлена.

Також поминають небіжчиків у першу і всі наступні річниці смерті. За бажанням родичів, такі молитви можуть бути частіші. Впродовж Великого Посту відправляються сорокоусти по церквах. Під час цих богослужінь священники зачитують імена померлих, вписані до спеціальних книжечок. Саме слово "сорокоуст" дослівно означає: сорок уст, тобто моління 40 устами чи священниками або правилом у 40 церквах одночасно [7, с. 4].

Взагалі богослужінню відведена провідна роль у поминанні померлих, бо молитва – це єдине, чого вони потребують від живих. Переважно чуємо чийсь розповіді про те, що сняться померлі родичі чи знайомі, то як правило, сюжетом того сну є прохання небіжчика дати напитися, їсти, принести ліків, теплий одяг. Всі ці прохання лише про одне – про молитву. В такий спосіб людина, про яку через щоденні турботи родичі починають забувати, просять згадати про неї у молитві, а вартість пам'ятника чи огорожі – це амбіції не того, хто у вічності, а живих, які іноді помилково вважають, що чим дорожчий надгробок, тим щиріша їхня любов.

Обряд поминання, незалежно від термінів, здійснювався за однією схемою і включив в себе такі обов'язкові стадії: заупокійна Служба Божа, роздача милостині; поминальна вечеря – обід; відвідини могили. Поминки починаються вечерею напередодні канонічної поминальної дати. Як правило, пополудні в хаті засвічуються свічки, перед образами – лампадка, і починається читання Псалтиря. Прийти пом'янути покійного – обов'язок усіх, хто з ним спілкувався. У хаті готують страви такі, як і на похорон.

Окрім поминання окремого померлого, існують поминальні дні, коли вшановуються всі померлі. Це вселенські поминальні суботи. Поминають в ці дні душі в церкві. Для цього в церкву несуть хліб, а дома варять кашу, борщ, суп, гриби, рибу, печуть свіжий хліб і поминають сім'єю. На вечерю перед Різдом в кожній родині сідає вся сім'я за стіл і поминають. Назви постів (Пилипівський, М'ясоїдний, Великий, Петрівський тощо), є назвами поминальних субот усіх померлих, в які, на думку жителів сіл, треба щоб *"поминалися всі душечки для їхнього спокою"* [10]. Тому в такі суботи несуть до церкви хліб, яким потім дома поминають за вечерею.

По всій Україні встановлено православні панахиди богослужбового року. Це п'ять вселенських поминальних субот: м'ясопосна, троїцька, 2, 3, 4 суботи Великого посту. Встановлені поминальні дні: понеділок Хоминого тижня, тобто другий понеділок чи неділя після Великодня (проводи, "могилки"), 11 вересня – день Усікновення глави св. Іоанна Предтечі та Дмитріївська субота. В поминальні дні родичі померлих ідуть до церкви, потім – на кладовище. Там, де панахида відбулася, починається трапеза. Цей звичай – колективні поминки, або громадська панахида, – зберігається й дотепер. При цьому дотримуються давнього ритуалу покладання на могилу не тільки страв і ласощів, але й квітів і свічок.

На проводи родичі розкладають на могилу своїх близьких крашанки і цукерки, які збираються дітьми. Коли йдуть на кладовище, то фарбують яйця (пасхальних яєць на могилки не несуть), беруть хлібину, і все складають у хустку чи рушник, і викладають на могилу. На Паску відбувається загальне поминання всіх померлих, священник ходить по кладовищах: хто хоче, то замовляє панахиду "За хожденієм" – це коли йдуть по цвинтареві, співають і таким чином відправляють панахиду, а хто замовляє індивідуально – то й коротеньку *"Лімію"*.

Із річним поминальним циклом чи принаймні окремими його датами пов'язано дотримання родичами померлого трауру. протягом XIX – на початку XXI століття основними проявами річного поминального циклу були певні особливості щоденного одягу членів сім'ї, обмеження щодо здійснення ними окремих

господарських робіт, участі в розвагах і святкових урочистостях. Дотриманню цих настанов лемки й досі надають важливого обрядового й етичного значення, засуджують будь-який прояв неповаги до пам'яті покійника. У перші роки відвідували їхні могили, зокрема у великі свята, часом виносили на могилу залишки страви або ласощів. Однак на відміну від сусідніх етнічних груп лемки могилам предків великої уваги не приділяли: коли на них зігнівали дерев'яні хрести, могила заростала травою і забувалася. Леше час від часу на могилах садили улюблені дерева небіжчика, залишаючи так пам'ять про нього.

Після похорону родичі померлого мають обов'язково носити жалобу за покійним. Варто зауважити, що дуже часто поняття жалоби зводиться до відповідного кольору одягу, прикрас, заборони використовувати яскраві кольори. До середини XX століття лемки носили, на відміну від інших етнічних груп, одяг не чорного, а білого кольору.

Традиційно за батьками носять жалобу впродовж одного-двох років, за бабусею чи дідусем до трьох-чотирьох місяців. Батьки за дітьми часто не полишають жалоби впродовж багатьох років або й протягом всього життя. Виявами жалоби виступає і дотримання певних постів, зокрема перед Днем святого Петра та Павла. Батькам, у яких померли діти, забороняється їсти фрукти до Спасу, щоб дитина не була обділена ними на тому світі. За охрещеними маленькими дітьми жалобу не носять, тому що це чисті ангели, які не потребують жодної покути. Жалоба за самогубцями повинна включати постійно покуту у молитвах і даванні милостині від його імені, що спокутує його гріхи. Святий Іван Золотоустий про це говорить так: *"Постараємось, поскільки можливо, допомагати спочилим нечистим замість сліз, замість плачу, замість дорогих гробниць, нашими за них молитвами і приношеннями, щоби таким чином і їм, отримати обіцяні блага"* [12, с. 378].

Для поминання "нечистих" покійників також існують спеціальні дні, але не церковного, а народного календаря. Це перш за все, Навський Великдень або Русальний, і він випадає на четвер перед Трійцею. У цей день поминають самогубців, утоплеників та померлих нехрещеними дітей.

Описані вище звичаї та забобони відносяться до природної смерті. Якщо людина покінчила життя самогубством, її хоронили без священика, дзвонів і похоронного ритуалу на місці самогубства, на межі двох хотарів або за огорожею цвинтаря. Кожний, хто проходив біля самогубця, кидав на неї камінь, наслідком чого виростали високі могили. Тепер і самогубців почали хоронити на цвинтарях Бездомних, жебраків та подорожніх хоронила громада.

Отже, увесь рік сім'я носила жалобу, трималась зосереджено й сумовито. Не можна було співати, ходити на забави, наряджатися в барвистий одяг та, звичайно, робити весілля. Проте кожна людина сама обирає спосіб вшанування пам'яті померлого, це її особиста справа. Ми повинні пам'ятати, що з смертю, навіть, найблищої людини, наше життя не закінчується і ми повинні жити далі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди / Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник – Львів, 1912. – Т.1. – С. 131–424.
2. Колесса Ф. Вірування про душу й загробне життя в українській похоронній і поминальній обрядовості / Філарет Колесса // Записки НТШ. – Львів, 2001. – Т. 242. – С. 7-82.
3. Гузій Р. Похоронні обряди/ Роман Гузій, Йосиф Вархол, Надія Вархол // Лемківщина: історико-етнографічне дослідження. – Львів; 1999. – Т. 2. – С. 94-123
4. Красновський І. Похоронні звичаї / Іван Красновський // Народна культура Лемківщини. – Львів, 2003. – Т. – С. 131.
5. Барвінський О. Похоронна пісня / Олександр Барвінський // Руська читанка для науки руської літератури у вищих класах. – Львів, 1889. – Т.2. – С. 24–25.
6. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія. – К., 1992. – С. 424.
7. Ульяновська С. Поховально-поминальна обрядовість/Світлана Ульяновська // Українці: історико-етнографічна монографія у 2-х книгах. Кн. 2. – Опішне., 1999. – С. 333–344.
8. Свенціцький І. Похоронні голосіння / Іларіон Свенціцький // Етнографічний Збірник – Львів, 1912. – Т. 31–32. – С. –1–129.
9. Пахолок С. Прояви народного етикету у похоронній обрядовості українців / Світлана Пахолок // <http://vuzlib.com/content/category/55/55/62/>
10. Горей Степанії Олександрівни, 1930 р. н., жителька с. Криниця, Новосанцівського повіту Краківського воєводства.
11. Орел Л. З поховального обряду в Україні / Любов Орел // Українська родина: Родинний і громадський побут. – К. – 2000. – С. 372–377.
12. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Ярослав Радевич-Винницький. – Львів, 2001. – 434с.

Янюк І.

Науковий керівник – доц. Старка В. В.

ДІЯЛЬНІСТЬ СПОРТИВНО-ГІМНАСТИЧНИХ ТОВАРИСТВ ПРАВО-РАДИКАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В ПЕРІОД 1921-1939 РР.

Актуальність теми: діяльність молодіжних спортивних організацій «Пласт», «Сокіл» та інших викликає досить вагомий інтерес в нашому суспільстві. Діяльність більшості з них сягає своїми коренями в кінець XIX поч., XX ст. У міжвоєнний період остаточно відбулося їхнє структурне оформлення. Саме молодіжні гімнастичні товариства в цей період стали основою постачання молодих кадрів для політичних

організацій, які проводили національно-визвольну боротьбу. Відповідно, проводячи дослідження діяльності молодіжних гімнастичних товариств ми здійснюємо вклад і в дослідження національно-визвольної боротьби українського народу на західно-українських землях міжвоєнного періоду. Таким чином, дане питання є достатньо актуальним в наш час.

Метою даного дослідження є: дослідити особливості функціонування, організаційну структуру, склад учасників та роль молодіжних гімнастичних організацій у національно-визвольній боротьбі українського народу на західно-українських землях міжвоєнного періоду.

Для досягнення поставленої мети ми виконуємо такі **завдання:**

➤ Вивчаємо особливості функціонування молодіжних гімнастичних товариств території Східної Галичини в даний період.

➤ Досліджуємо організаційну структуру молодіжних гімнастичних товариств території Східної Галичини в даний період.

➤ Розкриваємо склад учасників та роль молодіжних гімнастичних товариств в національно-визвольній боротьбі українського народу на території східної Галичини в даний період.

➤ Систематизуємо зібрані дані.

Історіографію дослідження молодіжних гімнастичних товариств, які функціонували на території східної Галичини в міжвоєнний період доцільно поділити на три групи:

- Наукові праці очевидців.
- Роботи української діаспори.
- Праці сучасних українських дослідників.

Іван Боберський у своїх працях описав особливості становлення молодіжної організації «Сокіл» [1]. У своєму альманасі «Сокіл-батько» один із засновників організації описав основні етапи становлення організації та особливості її функціонування [2].

Дарія Ребет у своїй праці Євген коновалець та його доба виокремила розділ, присвячений молодіжній політиці УВО/ОУН, де окреслила роль, яку відводила ця організація молодіжному рухові на західно-українських землях в міжвоєнний період [3]. Цінність цієї праці в тому, що тези Д. Ребет, як учасниці подій являється, ще й першоджерелом.

Богдан Трофим'як здійснив комплексні дослідження діяльності основних молодіжних гімнастичних товариств на західно-українських землях у міжвоєнний період. У своїх працях «Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.)» [4] та «Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.)» [5] він розкрив основні етапи та напрямки діяльності даних громадських організацій.

Р. Расевич у його праці «Молодіжне товариство «Сокіл»» розкрив значення скаутського руху в тогочасному світі та внесок у цей рух Молодіжної громадської організації «Сокіл» [6].

Володимир Окаринський – відомий тернопільський дослідник скаутського руху. У своїх працях «Пластовий рух на Тернопільщині (від початків до сьогодення)» [7], «Український скаутський рух (1911 – 1944 рр.)» [8], «Пласт в українському національно-визвольному русі» (1911 – 1939 рр.) [9] вчений розкрив основні аспекти історії розвитку основних напрямів діяльності молодіжної скаутської організації «Пласт».

І. Шумський у своїх працях «Праворадикальний молодіжний рух у Східній Галичині у 20-і роки XX століття» [10] та «Молодіжне товариство «Луг» (1925-1939) у Галичині» [11] розкрив роль молодіжних організацій у національному відродженні у східній Галичині, а також розкрив особливості діяльності спортивно-гімнастичного товариства «Луг».

Джерельною базою даного дослідження є матеріали, розміщені у фондах Державного архіву Тернопільської області. Зокрема інформація про діяльність спортивно-гімнастичних товариств м. Тернополя [12], статuti товариств «Сокіл» [13] та «Січ» [14], а також діяльності товариства «Рідна школа» [15], варто зазначити, що інформація з даного фонду вводиться в науковий обіг вперше.

Перші гімнастичні товариства в східній Галичині з'явилися ще в кінці XIX ст., Б. Трофим'як зазначає, що фундаторами цих організацій були І. Франко, М. Грушевський, І. Боберський та ін. [4, с. 28]. Деякі з них (Січ, Сокіл, Луг, тощо) стали основою для формування Легіону Січових стрільців під час Першої світової війни [6, с. 38]. В міжвоєнний період ці товариства отримали новий поштовх у своєму розвитку. Їхнім завданням стала підготовка патріотично налаштованої молоді до національно-визвольної боротьби українського народу проти Польщі в межах якої, внаслідок Ризького мирного договору, опинилася територія Східної Галичини [4, с. 53].

Польська адміністрація чинила різні перешкоди діяльності налаштованих в українському національному русі громадських організацій, зокрема і «Соколу». Наприклад, на початку 1930-х рр. було внесено зміни до статуту пожежних товариств, що фактично забороняло діяльність молодіжних громадських організацій [4, с. 58]. Але, як стверджує Б. Трофим'як, це не заважало відроджуватися сокільській ідеї [4, с. 54].

Членом товариства «Сокіл», відповідно до його статуту, могла бути кожна особа «правого характеру», яка фізично здатна допомагати організації в здійсненні її діяльності [13, арк. 7].

Товариство «Сокіл» здійснювало велику видавничу діяльність. До середини 30-х рр. XX ст. було видано 130 назв літературних видань. Видавалися підручники, посібники, правила змагань, описи вправ, календарі тощо [2, с. 132].

Товариство «Сокіл» відіграло значущу роль в українському спорті як організація, яка одна з перших звернула увагу на спорт, як невід'ємну частину людського життя, і об'єднала в собі людей, що в майбутньому стали підготованими бійцями Української армії. [1, с. 16]. Ще у 1920 році було утворено так звану руханкову секцію, завданням якої було поширення ідей заняття спортом серед українського суспільства. Дана секція проводила різні спортивні турніри в яких могли брати участь, як сокільські гнізда, так і всі охочі. Найпопулярнішим таким турніром

були «Запорізькі ігрища», які проводилися із 1923 року [4, с. 61].

З 1933 року кожне гніздо товариства «Сокіл» повинно було звітувати про виконану роботу у питаннях фізичної підготовки молоді, крім цього організацією видавалася спеціальна література, яка пропагувала заняття гімнастикою та здоровий спосіб життя, також, варто зазначити, що старшиною організації для керівників гнізд проводилися спеціальні рубанкові курси, які тривали 3-4 дні [4, с. 57].

Паралельно із поширенням ідей фізичного розвитку молоді через заняття спортом, «Сокіл» проводив антиалкогольну кампанію, в рамках якої вони проводили акції бойкоту закладів, що розповсюджують алкоголь, а також інші пропагандистські акції, такі як групові присяги членів «Соколу» не вживати алкоголю [4, с. 79-80].

Інша молодіжна громадська організація «Січ» ставила собі за мету відродження традицій українського народу, зокрема козацьких традицій Війська запорізького [5, с. 209].

Емблемою товариства «Січ» був український лев. Кожен новий член товариства отримував членську картку та листок із списком вправ [13, арк. 18].

Члени товариства займалися безпосередньо пожежним мистецтвом та фізичними вправами, а також верховою їздою, веслуванням, боротьбою, музикою.

Ієрархія такого товариства полягала у поділі всіх членів на дійсних, «спмагаючих», основних і почесних [13, арк. 41].

У випадку тривалої перерви члена товариства в участі в діяльності товариства «Січ» староста міг вимагати повторної реєстрації такого члена. [14, арк. 24].

У 1925 році Польська влада заборонила діяльність пожежних товариств «Січ». Колишні члени цієї організації були змушені переформуватися у товариство «Луг», чим знову вказували на зв'язок із козацьким минулим. Збереглися і основні напрями їхньої діяльності. Б. Трофим'як зазначає, що перші товариства «Луг» були утворені в Галичині вже у 1925 р. [4, с. 238-239]. Для поширення своїй ідей лугівці використовували періодичну літературу, зокрема часопис «Вісті з Лугу» [4, с. 239].

У перші роки діяльності товариства «Луг» розвивали такі види спорту: футбол, легку атлетику, теніс. Б. Трофим'як підрахував, що в цей період мережа «Лугу» була поширенішою, ніж «Соколу» [4, с. 240].

«Луг» проводив активну просвітницьку роботу. Зусилля цієї організації були направлені на відновлення козацької слави українського народу, про діяльність «Лугу» писала навіть закордонна преса, зокрема німецька [4, с. 242]. Відновлювати національну гідність українців «луговики» намагалися, привертаючи увагу до козацьких традицій. Задля досягнення цієї мети вони організовували польові табори [11, с. 164], фестивалі, на які члени товариства приходили в козацьких костюмах, інколи верхи на конях проходили маршем вздовж населених пунктів. Також товариство боролось проти вживання алкоголю, «луговикам» не можна було самим ходити в шинки, а також вони відмовлялися від цього інших [4, с. 241-244].

«Луг» намагалися привернути до себе різні політичні партії. Спершу прихильники соціалістичного напрямку навіть призвели до розколу організації (1929 р.) згодом нав'язати свою політику організації намагалася УВО [4, с. 243-246].

Самий провід УВО, за словами Дарії Ребет, бачив роль «Лугу» та інших молодіжних організацій у духовній та фізичній підготовці свого майбутнього членства серед молоді [3, с. 482-483].

З самого початку молодіжну громадську організацію «Пласт» польська влада переслідувала за її активну громадянську позицію. В. Окаринський стверджує, що для цього влада використовувала різні методи: обшуки в домах активістів, публічні процеси над ними, моральний тиск, тощо [7, с. 30-31]. Через репресії з-боку польської окупаційної влади «Пласт» був змушений проводити свою діяльність у підпіллі [9, с. 137].

Основними завданнями, які перед собою ставили «пластуни» були: просвітницька робота, студентський рух, поширення серед широких верств суспільства культу українських визвольних змагань, видавнича справа, антиалкогольний та антинікотинний рухи, тощо [8, с. 124].

В умовах заборони діяльності українських молодіжних організацій, що сталося внаслідок політики «Пацифікації», «пластуни» створювали цілий ряд спортивних та скаутських організацій (спортивний клуб «Сагайдачний», гурток «Чорне море», тощо). Для організації позашкільної діяльності учнів «пластуни» організувалися в «доріст» при товаристві «Рідна школа» [9, с. 141]. Слід зазначити, що сама «Рідна школа» в цей період мала свій кінематографічний апарат і займалася показом кінофільмів для мешканців повітових міст [15, арк. 20, 64].

Основним видом діяльності «Пласту» все ж була організація вишкільних таборів, які проводилися майже кожного року [9, с. 140].

В. Окаринський стверджує, що «пластуни» часто задля конспірації в умовах жорсткої заборони на свою діяльність входили в інші громадські організації, зокрема молодіжні католицькі організації «Орли», «Молодь Христова», а також «Сокіл» [7, с. 34].

Крім вказаних вище існували й інші молодіжні спортивно-гімнастичні організації та спортивні клуби, діяльність яких мала локальний характер [12, арк. 1].

Отже, як зазначив І. Шумський молодіжний рух право-радикально спрямованого відіграв важливу роль діяльності національно-визвольного руху українського народу на землях Західної України в цілому [10, с. 132].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боберський І. Українське сокілство (1894—1939). / Боберський І. – Львів: "Сокіл-Батько", 1939. — 160 с.
2. «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах. 1894 – 1994. Львів: РВО «Основа», 1996. – 268 с.
3. Ребет Д. Націоналістична молодь і молодечий націоналізм / Ребет Д. //збірник «Євген коновалець та його доба. – Мюнхен:Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – с. 482 – 502.
4. Трофим'як Б.Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.). / Трофим'як Б.Є. – К.: ІЗМН, 1997. – 424 с.
5. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга

- пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.). / Трофим'як Б. – Львів, 2002. – 260 с.
6. Расевич Р. Молодіжне товариство «Сокіл»./ Расевич Р. – Тернопіль, 2000. – 96 с.
 7. Окаринський В. М. Пластовий рух на Тернопільщині (від початків до сьогодення)./ Окаринський В. М. – Тернопіль, 2007. – 108 с.
 8. Окаринський В. М. Український скаутський рух (1911 -1944 рр.)./ Окаринський В. М. – Тернопіль, 2006. – 232 с.
 9. Окаринський В. М. Пласт в українському національно-визвольному русі (1911 – 1939 рр.)./ Окаринський В. М. – Тернопіль, 2006. – 221 с.
 10. Шумський І.І. Праворадикальний молодіжний рух у Східній Галичині у 20-і роки XX століття/ Шумський І.І // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 12. – Тернопіль, 2001. – С. 131-134.
 11. Шумський І.І. Молодіжне товариство “Луг” (1925-1939) у Галичині/ Шумський І.І // Україна на шляху до незалежності і демократії. Тематичний збірник праць викладачів, студентів і аспірантів історичного факультету Тернопільського державного педагогічного інституту. – Тернопіль, 1996. – С. 163-166.
 12. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), м. Тернопіль, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 1565, 1 арк.
 13. ДАТО, м. Тернопіль, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 362, 49 арк.
 14. ДАТО, м. Тернопіль, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 363.
 15. ДАТО, м. Тернопіль, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 1792.

Юнко В.

Науковий керівник – доц. Саранча Г. В.

РОЗСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Еміграція як явище, спричинене соціально-економічними і політичними обставинами, належить до особливого виду переміщення людей. У міжвоєнні роки еміграцією, яку прийнято називати другою хвилею, в Західній Україні було охоплено близько 100 тис. чол., або десята частина населення краю. Незважаючи на вагомe значення еміграції міжвоєнного періоду в житті Західної України, її причини, масштаби, напрями, динаміка та інші аспекти українськими істориками вивчалися лише фрагментарно. Це й обумовило інтерес до цієї теми.

Досить непросто визначити точну кількість українських емігрантів, що виїхали під час другої хвилі. Найбільш прийнятною цифрою міжвоєнної української еміграції до США і Канади вважається 100 тис. осіб [1]. Професор Торонтського університету (Канада) Пол Магочі на основі даних перепису населення США в 1920, 1930 і 1940 рр., а також беручи до уваги рідну мову українських американців, різницю в кількості народжених у США і поза країною, а також тих, які вже значились у попередніх переписах, дійшов висновку, що в повоєнний період до США прибуло 94 385 русинів-українців. Щоб дійти цієї, як він сам розцінює, максимально наближеної до реальності цифри, йому довелося враховувати й приналежність до тієї чи іншої церкви та інші фактори. Можна вважати, що понад 60 тис. українців осіли в Канаді. Менш вірогідні відомості щодо інших країн. П. Губарчук, наприклад, зазначає, що в період між двома світовими війнами лише до однієї Аргентини прибуло понад 120 тис. українців. Певні групи українських переселенців перебували й до інших країн Латинської Америки – Бразилії, Уругваю, Парагваю та ін. Підсумовуючи наведені цифри, можна зробити висновок, що в міжвоєнний період західноукраїнські землі залишили понад 300 тис. емігрантів [2, с. 309].

Емігранти з західноукраїнських земель поповнили імміграційні осередки в США. Євреї переважно осідали в містах, зокрема Нью-Йорку, Філадельфії та Чикаго. Характерно, що значний відсоток серед них становили кваліфіковані робітники й особи, зайняті в торгівлі. Поляки оселилися в своїх головних імміграційних скупченнях – штатах Іллінойс, Пенсильванія, Нью-Йорк, Мічиган, Вісконсин, Масачусетс. Українці здебільшого замешкали у штатах Пенсильванія, Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Іллінойс. Поляки й українці в США були найменш кваліфікованою робочою силою і, відповідно, займали найнижчі щаблі соціальної драбини [1, с. 219].

Емігранти з Західної України розселилися переважно у степових провінціях Канади – Альберті, Манітобі, Саскачевані. Незначні їх скупчення були також у провінціях Онтаріо, Британська Колумбія, Квебек. Українці здебільшого мешкали у сільській місцевості, де творили окрему спільноту. У містах українські колонії загалом були нечисленними. Натомість поляки мали значні скупчення у великих промислових центрах Канади: Вінніпезі, Торонто, Монреалі, Едмонтоні, Віндзорі [1, с. 166].

Єврейські іммігранти розселялися здебільшого у містах, зокрема, Монреалі, Торонто, Вінніпезі, де займалися торгівлею і ремеслами, головнo кравецтвом.

У міжвоєнний період емігранти з Галичини, Волині та Полісся розселилися майже в усіх провінціях Аргентини, але найбільші їх скупчення були у Буенос-Айресі, провінції Буенос-Айрес і провінціях Місіонес, Чако, Мендоза, Ріо Negro, Формоса, Коррієнтес, Кордоба [2, с. 190].

До Парагваю з Західної України емігрувало близько 10 тис. осіб. Майже 86% з них становили українці, 9% – поляки, 5% – німці та чехи з Волинського воеводства. У зв'язку з негативним ставленням парагвайських властей до євреїв, їхній відсоток серед переселенців був мізерним.

Загалом за національною ознакою еміграція з Західної України до Парагваю була переважно українською. Українці у цій країні розселялися вздовж річки Альто-Парана і їхнім найбільшим осередком було м. Енкарнасьйон, навколо якого згуртувалися численні колонії переселенців, а саме: Фрам, Уру-Сопукай, Нова Волинь, Сандова.

Існував також цілий ряд невеликих поселень – Богданівка, Тарасівка, Нова Україна, Сан-Хуан, Санта Марія, Альборада. Частина українців оселилася у столиці країни м.Асунсьйоні [3, с. 195].

Еміграція західноукраїнських селян до Бразилії та Уругваю стала традиційною ще наприкінці XIX– на початку XX ст. Однак у міжвоєнний період, у зв'язку припинення бразильським урядом фінансування сільськогосподарської колонізації, еміграція значних масштабів не набула.

Упродовж 1919–1923 рр. бразильські власті не проявляли жодного зацікавлення до іммігрантів з Польщі. Виняток становив тільки штат Сан-Паулу, де відчувалася значна нестача робочих рук на плантаціях кави. З огляду на це уряд Бразилії дозволив плантаторам виділити кошти на перевезення емігрантів. Проте умови праці на фазендах були вкрай несприятливими для вихідців з Західної України, через що у вказані роки масштаби еміграції були незначними [4, с. 142].

На зростання переселення у 1924–1930 рр. значний вплив мала еміграційна політика Польщі. У 1927 р. польський уряд уклав угоду про еміграцію з урядом штату Сан-Паулу. Крім цього, у 1929 р. Варшавське колонізаційне товариство отримало концесію на колонізацію 50 тис. га землі у штаті Еспіріту-Санту. Внаслідок таких заходів у 1929 р. з західноукраїнських воєводств емігрувало до Бразилії 4371 чол. [5, с. 23].

На перебіг еміграції у 1931–1939 рр. значний вплив мала світова економічна криза та імміграційні обмеження уряду Ж.Варгаса, які спричинилися до майже повного занепаду цього еміграційного напрямку. За моїми підрахунками, у 1919–1938рр. з Західної України до Бразилії емігрувало 18660 осіб. Вони розселилися майже в усіх штатах Бразилії, але найбільші скупчення їх були у штатах Парана, Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Ріу-Гранді-ду-Сул, Еспіріту-Санту, Мінас-Жерайс, Санта-Катаріна [6, с. 33].

Чималих масштабів у Західній Україні набула еміграція до Уругваю. До 1926 р. переселення сюди мало спорадичний характер. Найвищого піднесення воно досягло у 1927–1931 рр., коли загальна кількість емігрантів становила 2575 осіб, або 72 % усіх переселенців міжвоєнного періоду. Цей еміграційний напрям був незмінно популярним на Волині. Цікаво, що серед усього еміграційного загалу 59 % становили євреї, більшість з яких працевлаштовувалася у містах, насамперед у Монтевідео [6, с. 45].

Таким чином, за підрахунками українських дослідників, у період з 1926 р. по 1938 р. з Західної України до Уругваю емігрувало 3540 осіб, тобто 41% усіх емігрантів з Польщі [7, с. 253].

До Франції у міжвоєнний період з Західної України емігрувало близько 146184 особи, серед яких 75683 поляки, 68261 українець. Найбільше емігрантів (майже 80 %) – це вихідці з Львівського воєводства, які розселилися майже по усій території Франції. Значні скупчення поляків були в північних департаментах Па-де-Кале і Норд, Ельзасі та Лотарингії, Паризькому округу, Пікардії, найбільші осередки української еміграції – у містах Париж, Ліон, Кнютанж, Тулуза, Бордо, Лімож (всього дослідники налічують 40 українських осередків). Єврейські емігранти у Франції осіли здебільшого в Парижі, головню в околицях Сен-Поль і Бельвіль [7, с. 55].

У міжвоєнне двадцятиліття певних масштабів у Західній Україні досягла еміграція до Бельгії. Загалом, з західноукраїнських воєводств упродовж 1926–1938 рр. сюди емігрувало 6 % усієї польської еміграції, що становить 1709 осіб (усього з Польщі – 28476 осіб). За національною приналежністю серед усього еміграційного загалу поляки становили 59 %, євреї – 26 %, українці – 15 %. Поляки й українці переважно працювали на промислових підприємствах і шахтах, євреї були зайняті в торгівлі та ювелірному промислі. Найбільші українські скупчення у міжвоєнній Бельгії були у містах Льеж, Брюссель, Шарлеруа та ін. Емігранти-поляки компактно проживали в гірничодобувному окрузі Лїмбургія – у містах Генк, Ейсден, Брунsum, а також у Антверпені, Брюсселі, Льежі. Євреї селилися здебільшого у Брюсселі й Антверпені [2, с. 134].

Еміграція до Німеччини мала виключно сезонний характер. На її перебіг впливали не тільки економічні чинники, а й політичні відносини між Польщею та Німеччиною. З 1919 р. до 1925 р., у зв'язку з відсутністю угоди, яка б регулювала еміграційний рух між обома країнами, еміграція мала здебільшого недозволений характер. Найвище піднесення її припадає на 1929 р., коли кількість польських заробітчан у цій країні досягла 87247 осіб. З приходом до влади у січні 1933 р. А.Гітлера перспективи зростання кількості польських сезонних заробітчан у Німеччині виявилися примарними, оскільки націонал-соціалісти розпочали «навальну атаку на безробіття». Загалом з Західної України на сезонних роботах у Німеччині у 1926–1938 рр. перебувало 25636 осіб. Найінтенсивніший відхід на заробітки у цю країну спостерігався у Львівському воєводстві. Що стосується Поліського та Волинського воєводств, то їхнє населення, з волі Варшави, фактично було позбавлене можливості відходу на сезонні роботи. Більшість емігрантів з Західної України (без урахування національної приналежності) працювала на бурякових і картопляних плантаціях в околицях Гамбурга, Бремена, Ганновера, Бохума, Лейпцига і Берліна [8, с. 157].

У 20–30-х роках XX ст. певних масштабів на Західній Україні набрала еміграція до Латвії, Данії, Румунії та Австрії. У 1936–1938 рр. на заробітках у Латвії перебувало 8118 осіб, з них 70 % становили жінки, які переважно працювали у господарствах Латгалії. Впродовж вказаного періоду на сезонні роботи у Данію приїхало 2048 осіб з Львівського воєводства, котрих працевлаштовано на цукрових плантаціях в Ютландії та на островах Фальстер, Лолланн, Зеландія. За національною приналежністю більшість з них були поляки. Характерно, що 96 % усього еміграційного загалу до цієї країни становили жінки-селянки. Румунський еміграційний напрям був традиційним для українців гірських повітів Станіславщини, які досконало володіли технікою річкового плотогонства. Згідно з джерелами, у 1922–1938 рр. із Польщі до Румунії емігрувало приблизно 4334 особи, з яких 20 % (866 осіб) становили вихідці із Станіславського воєводства. На сезонних роботах в Австрії у 1920–1929 рр. було зайнято 1299 осіб, більшість з яких походила з Львівського воєводства.

Усього з західноукраїнських земель на заробітках у розглянутих країнах (окрім Франції та Бельгії) перебувало 37606 осіб. Цей показник, напевне, був би більшим, якщо б врахувати сезонних робітників у інших країнах Європи – Голландії, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Португалії, Швейцарії, Швеції, Югославії,

Чехословаччині та Угорщині [9, с. 201].

Великі масштаби переселення до країн Південної Америки були зумовлені імміграційними обмеженнями, вжитими урядами США і Канади. Опосередковано вони відповідали намірам польських властей, що прагнули скерувати українську й єврейську еміграцію в Аргентину, Бразилію, Парагвай, Уругвай. З огляду на поміркований характер імміграційного законодавства і незначні квоти «показових грошей» сюди масово емігрувало найбідніше українське населення Волинського та Поліського воєводств.

Соціальна адаптація емігрантів з Західної України в країнах імміграції майже скрізь була дуже складною. У більшості випадків емігранти неодноразово змінювали місце поселення і характер заняття, не раз зазнавали знущань і були ошукані роботодавцями і шахраями.

Загалом упродовж 20–30-х років XX ст. еміграція з Західної України є вагомою сторінкою в історії краю. Вона зумовила чисельне зростання українських, польських та єврейських осередків у багатьох країнах й опосередковано сприяла зміцненню їхньої ролі в господарському і суспільно-політичному житті країн імміграції. Водночас еміграція трагічним чином позначилася на долях багатьох десятків тисяч людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинський Ю. Українці в ЗДА / Юліан Бачинський. – Львів, 1928. – 343 с.
2. Українська еміграція: від минулого до сьогодення / [Лановик Б. Д. Траф'як М. В. та ін.]. – Тернопіль, 1999. – 512 с.
3. Зарубіжні українці: Довідник. – К., 1991. – 252 с.
4. Трошинський В. Українці в світі / В. Трошинський – К., 1999. – 352 с.
5. Євтух В. Зберігаючи українську самобутність / Володимир Євтух. – К., 1990. – 78 с.
6. Трошинський В. Українці в світі / В. Трошинський, А. Шевченко. Україна крізь віки. – Т. 15 – К. – 2001 – 142 с.
7. Шлепаков А. Українці в зарубіжному світі / А. Шлепаков – К., 1991. – 124 с.
8. Історія української еміграції: Навчальний посібник / За ред. Лановика Б. Д. – К.: Вища школа, 1997. – 520 с.
9. Роль та місце української діаспори в становленні незалежної Української держави / [Лановик Б. Д. та ін.]. – Тернопіль, 2001. – 292 с.

Штокалюк Д.

Науковий керівник – доц. Терещенко В.Д.

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ 1939-1941 РР.

Входження західноукраїнських земель в склад Радянського Союзу відбулось у вересні – листопаді 1939 року. Воно мало позитивну та негативну сторони – здійснилась споконвічна мрія українців – об'єднання українських етнічних земель в складі одної держави – УРСР, але цей процес супроводжувався радянізацією, особливою ознакою якої були репресії спрямовані проти польського та українського населення, котрі проводились з метою усунути старий лад та побудувати новий вигідний для московського керівництва.

Актуальність даної теми визначається потребою дослідити репресії на території Галичини та Волині, їх вплив на становлення радянської влади в Західній Україні 1939-1941 рр.

Мета є у виявленні передумов, причин, механізмів репресій і їх наслідків для населення західноукраїнського населення.

Завдання полягає визначенні на основі статистичних даних про кількісний склад репресованих серед польського та українського населення, які постраждали в ході репресій вересня 1939 – 22-29 червня 1941 рр.

Оскільки, ця сторінка історії України важливою для дослідження возз'єднання українських земель в складі СРСР, її дослідженням займались ряд вчених серед яких: Білоцерківський В.Я [1], Пасічник М.С. [2], Лазарович М.В. [3], Бойко О.Д. [4].

Автори В.Я. Білоцерківський та М.С. Пасічник наводять дані про економічне становище населення Західної України в період 1939-1941 рр. та репресій, котрі проводила радянська влада [1; 2].

Із роботи М.В. Лазаровича «Історія України» можна почерпнути інформацію про спосіб репресування польського та українського населення, тобто він подає дані, свідчення про способи знущання на жертвами репресій та дослідження завдяки яким були знайдено рештки репресованих у 1990-х рр. [4].

О.Д. Бойко подає інформацію про наслідки репресії радянської влади щодо польського населення та їх вплив на населення Західної України [4].

Документальною базою служить збірник «Депортації Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Т.1.» [5].

23 серпня 1939 був підписаний «пакт про ненапад Рібентроп-Молотова» між Фашистською Німеччиною та Радянським Союзом згідно, якого були поділені сфери впливу двох диктаторів Адольфа Гітлера та Йосипа Сталіна. Як наслідок 17 вересня 1939 року червона армія вступила на територію Західної України. У листопаді були проведені Народні збори Західної України на яких було ухвалено рішення про приєднання західноукраїнських земель до складу СРСР. Радянське керівництво почало репресії проти тих категорій населення, котрі становили загрозу для встановлення радянської влади на території Західної України.

Засоби і об'єкти виробництва були зосереджені в руках поляків, тому радянська влада репресувала польських фахівців, як наслідок це ускладнювало становище усунення колишніх власників підприємств, інженерів та техніків, які добре знали виробництво. Лише у Львівській області до квітня 1940 р. було звільнено близько 14 тис. осіб. Тому значно знизилася ефективність виробництва. Націоналізація навіть невеликих підприємств, магазинчиків, демонтаж кооперації призвели до перебоїв у постачанні населення, з'явилися черги

в магазинах. Дефіцитом стали білий хліб, м'ясо і м'ясні продукти, навіть сіль і мило. Уже через кілька місяців після аграрної реформи розгорнулася сталінська колективізація з масовими репресіями, розкуркулюванням, що проводилися як кампанія боротьби проти «соціально ворожих елементів» [1, с. 387].

Найважчий удар був нанесений по інтелігенції, причиною цього було те що еліта особливо політична була носієм іншої ідеології. Вночі, без розголосу, за заздалегідь складеними списками, були заарештовані лідери-функціонери, багато рядових членів всіх політичних партій, навіть КПЗУ і польської компартії. Їх відправили до сумнозвісних таборів для польських офіцерів, і там у квітні-травні 1940 р. були розстріляні десятки тисяч людей. Ці та інші спроби засобами фізичного винищення та ідеологічного впливу, які мали перетворити населення на слухняне знаряддя нової влади, викликали опір, передусім у молодіжному середовищі [2, с. 387]. Основною причиною таких дій було побоювання радянського керівництва щодо досвіду, котрого здобули діячі КПЗУ під час окупації Західної України Польщею.

Сталін розправився з тими, хто голосував за возз'єднання українських земель у 1939 р. НКВС ліквідував Кирила Студинського і Петра Франка –депутатів Верховної Ради України, відомих українських вчених, прогресивних інтелігентів. Студинський – старійшина депутатів Народних зборів Західної України – очолював вибрану делегацію Галичини в Київ. Репресії на західноукраїнських землях проводилися з жакливим розмахом протягом 1939–1941 рр. [2, с. 105].

Найпоширенішим різновидом репресій були депортації, коли тисячі ні в чому не повинних людей, затаврованих як «вороги народу», без усякого слідства, суду та навіть без формального звинувачення арештовували і в товарних вагонах вивозили вглиб СРСР на широкі простори Крайньої Півночі, Сибіру, Казахстану, Далекого Сходу. Чимало їх, насамперед дітей та стариків, гинули по дорозі від голоду, холоду, пошестей, знущань конвоїрів. Ті ж, хто виживав, у нелюдських умовах змушені були працювати на благо «соціалістическої родини» [3, с. 423].

Після відступу поляків було залищено багато в'язниць, котрі були використані НКВС для боротьби із ворогами польського та українського походження. Водночас із поширенням репресій на ново приєднаних територіях було розширено створено широку та тюремну мережу, яка нараховувала 25 в'язниць і дві внутрішні тюремні камери [3, с.423].

Як свідчать факти, у Стрийській тюрмі навіть куль не тратили па свої жертви. У черепах останків, розкопаних тут у червні 1990 р., знайдені однакові специфічні отвори. На думку експертів, нещасних вбивали спеціальними молотом чи довбнею з гострими наконечниками. Були черепи з проломами, як від ударів важким молотом. За словами свідків, жертву заводили влязну, після чого проводили в спеціальну кімнату і там — били довбнею по голові. Очевидці згадували, що в дні масових розправ крові там було так багато, що вона сягала катом вище ступні. Щоб не було чути криків і зойків мордованих, день і ніч на території тюрми ревіли мотори тракторів. Кривава робота йшла цілодобово. У яму, куди скидали вбитих, сипали вапно, перекладали дошками, трохи накривали землею і знову скидали шар трупів. Розкопана яма була глибиною понад два метри [3, с.423].

Для нелюдів у формі НКВС не було нічого святого. Не гребували нічим: затискали між дверима пальці, пхали голки під нігті,били по босих п'ятах палицями [3, с.423].

У Тернопільській тюрмі, як подає відомий краєзнавець Г. Грещук зі свідчень очевидця, «трупи помордованих були жакливо понівечені, мали відрубані чи викручені руки й ноги, повипалювані очі. Московські катюги застосовували до свого кривавого ремесла сокири, щоб завдати своїм жертвам якнайбільших мук. У жінок, яких я бачив у камерах, були по відрізувані груди і повикручувані руки й ноги та порозбивані голови. У кожній камері було по 60 і більше трупів, а камер було в Тернопільській тюрмі, яку збудували ще поляки, дуже багато. В одній камері я побачив трупи двох дівчат, зв'язаних до купи колючим дротом. В одній був розпорений живіт і в нього вложено kota, у другій була здерта з рук шкіра від долонь по лікті. На рани було насипано ячмінні остюки. У камері на першому поверсі я побачив прибитий до стіни цвяхами труп молодого, може 30 літнього чоловіка...». Найжакливіше, що більшовицькі карателі знищували навіть дітей [3, с. 423].

У в'язницях Львівської області було розстріляно 2464 особи, Дрогобицької – 1101, Станіславської – 1000, м. Луцька – 2000, у Ковелі – 194, Дубні – 260, Перемишлі – 267... – всього понад 16 тис. осіб. Згідно з даними митрополита А. Шептицького, з однієї тільки Галичини радянська влада депортувала бл. 400 тис. українців. На початку 1941 р. тут перебувало бл. 25 тис. ув'язнених, головним чином студентів, учителів, лікарів, адвокатів, представників заможнішого населення. Особливо трагічно склалася їхня доля з початком німецько-радянської війни, коли нарком внутрішніх справ Л. Берія розпорядився «...розстріляти всіх осіб, що перебувають під слідством, засуджених за контрреволюційні злочини, а також осіб, що скоїли розтрати у великих розмірах» [1, с. 387; 3, с. 424].

Наслідком приєднання Західної України стали репресії, чисельність жертв різниться, оскільки спочатку вона подавалася з погляду польської сторони, але після перегляду архівів кдб-фсб кількість жертв була зменшене із 1,2 млн – 400 тис осіб. З осені 1939 р. по літо 1940 р. було репресовано за політичними ознаками і депортовано до Сибіру без суду і слідства близько 10% населення: всього 312 тис. сімей, 1173 тис. осіб. Тисячі жінок і дітей померли там від хвороб і тяжких умов життя. Такі ж репресії проводились і в містах. Вже 6 липня 1941 р. начальник тюремного управління НКВС УРСР Філіппов доповідав начальству про виконану «роботу», тобто розстріли в'язнів [1, с. 387; 3, с. 424].

Загалом за 1939 – 1941 рр. жертвами репресій – депортацій, ув'язнень, ростирилів став чи не кожен десятий мешканець Західної України. В одній Галичині – Дрогобицькій, Львівській, Станіславській та Тернопільській областях – за підрахунками дослідника І. Андрухів, за той період населення зменшилося майже 700 тис. осіб. Ці дані свідчать, що репресії комуністичного режиму, так і на ново приєднаних західноукраїнських землях, мали масовий характер і були спрямовані на знищення і асиміляцію української нації [3, с. 425].

В період «Горбачовської перебудови» відбулась ліберизація та демократизація суспільства та

держави. Саме вона стала поштовхом до дослідження минушини. Під час розкопок наприкінці 80-х років одного з місць масових страт 1939 р. у «Дем'яновому лазі» – урочищі під Станіславом у моторошному «звалищі» людських кісток і напівзотлілого одягу знайшли крихітний скелетик: немовля було дотом прив'язане до матері, навіть збереглися рештки пелюшки [3, с.424].

Таким чином, приєднання Західноукраїнських земель мало ряд позитивних сторін, серед яких відбулось возз'єднання двох частин України – Західної та Східної (Наддніпрянської), але була негативна сторона, а саме воно відбулось в умовах репресій щодо польського та українського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоцерківський В. Я. Історія України: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. — 495 с.
2. Пасічник М.С. Історія України: Навч. посібник. – 2 – е вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 735 с.
3. М.В.Лазарович. Історія України. Навчальний посібник. – 2-ге видання, доповнене, перероблене. – Тернопіль, 1999. – 147 С.
4. Бойко О.Д. Історія України: посібник. – К.: Видавничий центр «академія», 2001. – 656 с.
5. Депортації Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.. Документи, матеріал, спогади у 3-ох томах. Т.1. (1939 – 1945 рр.) Львів. – 1996 . – 750 с.

Ткаченко І.

Науковий керівник – доц. Лахманюк Т. В.

УКРАЇНА ТА ТУНІС: ШЛЯХИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Міжнародне співробітництво ще з давніх-давен складало невід'ємну сторінку розвитку тієї чи іншої країни. Декілька століть Україна не мала власної державності, перебувала у сфері впливу поневолювачів, а отже говорити про самостійну діяльність і представництво на світовому рівні було марно. Лише після здобуття незалежності в 1991 р., перед Україною постали нові перспективи та можливості співпрацювати не лише з державами колишнього СРСР, але й з країнами Заходу, Сходу, а також – Азії та Африки. Не винятком став і Туніс, який одним із перших визнав незалежність України та люб'язно протягнув руку допомоги слабкій у всіх відношеннях державі. Цей факт виявився вельми сприятливим для України, адже Туніс вважають однією із найрозвиненіших країн Північної Африки, з хорошою інфраструктурою та чималими запасами нафти. Незважаючи на те, що Туніс більш як у три рази менший від України за площею, він здобув незалежність ще в 1956 р., пройшов значно довший шлях до міжнародного визнання, здобув чимало досвіду, яким зараз ділиться із Україною. В свою чергу, Україна привертає Туніс своїми науковцями, а також перспективами торговельно-економічного співробітництва.

Оскільки, встановлення політичних, торговельно-економічних, науково-технічних, культурних, а також соціальних зв'язків між Україною та Тунісом відбулося лише на зламі ХХ–ХХІ ст., повноцінного дослідження цієї теми як в українських, так і у туніських наукових колах немає. Можна виділити В. В. Макуха, який займався дослідженням взаємовідносин між Україною та країнами Магрибу, в тому числі й України та Тунісу [1]. Крім того, джерелознавчу бузу дослідження становлять Протоколи й Угоди, які були підписані урядами України та Тунісу [6–9, 10–11]. Чималу роль у пошуку інформації відіграли й журналісти, які систематично, ще з 2000-х рр. інформують громадськість про події, які сприяють поглибленню взаємовідносин між Україною та Тунісом [2, 12]. Сучасне інформаційне суспільство важко уявити без інтернету, а тому Посольством України в Туніській Республіці створило сайт, на якому кожен із жителів як України, так і Тунісу може дізнатися про ті чи інші події, які відбулися, чи угоди, які було підписано представниками України й Тунісу [3–5, 8].

Мета дослідження: простежити динаміку розвитку взаємовідносин між Україною і Туніською Республікою, виявити її позитивні та негативні віхи, з'ясувати вплив співробітництва на розвиток даних країн.

Політична співпраця – один із основних напрямків міжнародного співробітництва. Налагодження політичних взаємозв'язків і підписання низки договорів та угод – шлях до міцної дружби та взаємодопомоги. Тунісько-українські відносини почали розвиватися після здобуття Україною незалежності. 25 грудня 1991 р. Туніс офіційно привітав Україну із здобуттям незалежності, а президент Тунісу Зін Ель Абдін Бен Алі офіційно надіслав привітання президентові України. Дипломатичні відносини між Україною і Туніською Республікою встановлені 24 червня 1992 р. шляхом підписання відповідного Протоколу під час перебування у Києві Місії дружби та доброї волі Тунісу на чолі з Міністром охорони здоров'я Далі Джазі [5, 6].

11 жовтня 1993 р., коли почало функціонувати Посольство Туніської Республіки в Україні. А от українське Посольство відчинило свої двері у Тунісі лише 20 вересня 1996 р. За майже двадцять років співпраці між Україною та Тунісом послами було п'ять представників України. У зв'язку з фінансовими труднощами вже 24 червня 1997 р. було оголошено про рішення Уряду Туніської Республіки закрити своє посольство в Києві.

У часи становлення україно-туніських відносин з офіційним візитом до Тунісу в грудні 1993 р. вирушив президент України Леонід Кравчук. Під час візиту було підписано Декларацію про принципи дружби та співробітництва між Україною та Тунісом. Крім того, під час цієї подорожжі президенти обох країн обговорили низку домовленостей, які стали основою співробітництва у майбутньому. Світ побачили ряд угод про співпрацю в торговельно-економічній та науково-технічній сферах. Протоколом щодо політичних консультацій між МЗС України і МЗС Туніської Республіки від 1 лютого 1993 р., підписаний під час перебування в Тунісі урядової делегації України на чолі з Першим заступником міністра закордонних справ України М. П. Макаревичем, який є важливим

інструментом підтримання політичного діалогу, започаткована практика регулярних політичних консультацій між зовнішньополітичними відомствами обох країн [5, 7].

27–29 червня 1996 р. у Києві був проведений перший раунд політичних консультацій під час перебування делегації МЗС Тунісу на чолі з Державним секретарем МЗС Тунісу (українську делегацію очолював заступник Міністра К. І. Грищенко) [5].

17–18 лютого 1999 р. в Тунісі перебував з офіційним візитом заступник Міністра закордонних справ України О. І. Майданник із метою передачі особистого Послання Президента України Л. Д. Кучми Президенту Тунісу Бен Алі та проведення другого раунду політичних консультацій [5].

В період 4–6 липня 2002 р. відбувся візит Державного секретаря МЗС України Ю. А. Сергєєва до Туніської Республіки з метою проведення третього раунду політичних консультацій у відповідності до підписаного в 1993 р. Протоколу між зовнішньополітичними відомствами обох держав щодо політичних консультацій. До складу української делегації в ході зазначеного візиту входили також Державний секретар Міністерства охорони здоров'я Ю. В. Поляченко, заступник Державного секретаря Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції В. О. Безрученко. Туніську делегацію при проведенні політичних консультацій очолював Державний секретар МЗС Тунісу Юсеф Мокаддем [5].

Договірнотно-правову базу відносин України та Тунісу складають 10 двосторонніх угод (2 – міждержавні, 4 – міжурядові, 4 – міжвідомчі), які були укладені від дня встановлення диплома-тичних відносин між обома країнами [1, ст. 23].

Політичні взаємовідносини між Україною та Тунісом розвиваються в позитивному руслі, не загрожують втратою незалежності будь-якої із сторін, а лише забезпечують гармонійний розвиток. Те, що співпраця в сфері політики відбувається лише в усній формі, шляхом проведення консультацій чи спільних зустрічей, безумовно є недостатньою умовою налагодження тісних стосунків, проте перспективи на майбутнє не дозволяють опускати руки, і, можливо, за рядом політичних консультацій послідує ланцюжок нових договорів.

В 1993 р. було підписано Угоду про торговельно-економічне співробітництво, а набула чинності вона у 1994 р. В угоді зазначалося, що сторони, які її підписують, тобто Україна й Туніс зобов'язуються підтримувати дружні відносини у сфері економіки, всіляко сприяти поглибленню цих взаємозв'язків. Крім того, уряди обох країн визначали пріоритетним встановлення рівних можливостей для розвитку економічних відносин та торгівлі, як в Україні, так і у Тунісі. Також сторони домовилися всіляко сприяти організації ярмарків, виставок, технічних та економічних семінарів. У статті 10 встановлювалося право на відкриття торговельно-економічних представництв: «Договірні Сторони дозволятимуть своїм компаніям, підприємствам та установам, які займаються торговельно-економічною діяльністю, відкривати представництва на території одна одної та створять сприятливі умови для їх нормального функціонування відповідно до чинних в кожній з країн правил» [10]. Термін дії угоди встановлювався п'ятьма роками, автоматично продовжувався, якщо у сторін не виникатимуть певні претензії одна до одної.

Українсько-туніські торговельно-економічні відносини включно до 2010 р. відзначалися нарощуванням двостороннього товарообігу (з деякими незначними коливаннями товарообігу в 2007 р.). У 2009 р. внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи відбулося значне падіння обсягів двосторонньої торгівлі (на 60%), у зв'язку із чим, Туніс, який за підсумками п'яти останніх років був одним із найбільших торговельних партнерів України в Африканському регіоні (у 2010 р. 3-є місце за обсягами українського експорту після Єгипту та Нігерії) посів лише 5 місце (після Єгипту, Алжиру, Нігерії та Лівії) за обсягами товарообігу й експорту [8].

За даними української статистики, у січні–листопаді 2010 р. обсяг експорту української продукції до Тунісу становив 204 млн. 319 тис. дол. США, а імпорту – 3 млн. 367 тис. дол. США (позитивне сальдо торговельного балансу – 200 млн. 951 тис. дол. США) [1, ст. 33].

Як зазначив В. В. Макух у своїй статті «України та країни Магірібу: перспективи розвитку співробітництва»: «Торговельно-економічному співробітництву між Україною і Тунісом сприяють як зручність морського та авіаційного сполучення, так і близькість інтересів у політичній, економічній, науково-технічній, культурній сферах» [1]. З цим твердженням важко не погодитися, адже морський та авіаційний шляхи сполучення зараз виходять на перше місце на світовому економічному ринку, а про наміри тісного співробітництва України й Тунісу не одноразово зазначалося представниками обох держав.

Туніс вважають «діловими воротами» Північної Африки, його споживчі ринки необмеженими, а економічні можливості невичерпними. Тому мати такого економічного партнера для України безумовно є великим плюсом на шляху до завоювання українськими товарами світового ринку. Безумовно, не потрібно забувати про те, що як експорт, так й імпорт на сьогоднішній день є не значними й складають до 5% загального товарообігу обох держав. Подальший, більш інтенсивний розвиток торговельно-економічного співробітництва залежить лише від волі Україну та Тунісу, їх економічних і торговельних можливостей. Перспективним продуктом для торгівлі між Україною та Тунісом може стати ячмінь, у зв'язку із збільшення поголів'я рогатої худоби та виробництвом нових продуктів харчування з ячменю.

Як відзначив Надзвичайний і Повноважний Посол, між Україною та Тунісом дуже хороші політичні стосунки, але економічні відносини потрібно розвивати. «Обсяг українських інвестицій в Туніс невеликий і складає менше 1 млн. доларів. У нас працює тільки три українські підприємства. Це практично нічого порівняно з європейськими підприємствами, яких є близько 3,5 тисяч, наша головна мета – активізувати взаємовигідні відносини між бізнесменами обох країн, тому ми є відкритими для будь-якої форми співробітництва з Україною», – зазначив він [12].

Розвиток торговельно-економічних взаємовідносин між Україною та Тунісом на сьогоднішній день є не значним. Порівняно невелику частину в економіці Тунісу займають українські товари, як і товари туніської промисловості в Україні. Негативним є також той факт, що співробітництво відбувається в основному у вузькому колі товарообігу та послуг, не охоплюючи всіх галузей економіки. Працювати є над чим, проте великим плюсом є те, що як і представники Уряду України, так і туніська влада налаштовані

всіляко посилювати торговельно-економічну співпрацю та сприяти розвитку спільного виробництва.

У грудні 1993 року було підписано угоду про науково-технічне співробітництво. Угода складалася з восьми статей і преамбули, в якій чітко простежується паралель між розвитком наукових взаємовідносин та економічних, і зазначається, що посилення наукових зв'язків сприятиме розвитку економічної сфери. Зокрема, у статті 2 зазначалося, що: «Договірні Сторони будуть сприяти розвитку співробітництва, що включає такі форми:

а) виконання спільних науково-дослідницьких проектів, обмін їх результатами, а також вченими і спеціалістами, що беруть участь в реалізації цих проектів;

б) проведення спільних наукових конференцій, семінарів, виставок та інших заходів, а також організація курсів навчання і стажування;

в) обмін науковою, науково-технічною інформацією та документацією;

г) створення спільних науково-технічних центрів і творчих колективів» [11].

Впродовж останніх років активно проводиться співпраця в сфері обміну студентами вищих навчальних закладів України та Тунісу. Зокрема, уже в 2010 р. Україна виділила 10 місць із забезпеченням державною стипендією для студентів із Тунісу. На сьогоднішній день, за даними посольства Тунісу, в Україні навчається близько 900 студентів, переважно на технічних і фармацевтичних спеціальностях [4]. Щорічному збільшенню кількості туніських студентів у Вищих навчальних закладах України сприяє періодичне проведення в країні відповідних заходів, присвячених ознайомленню майбутніх абітурієнтів із потенціалом України у сфері освіти та науки. Зокрема, з метою популяризації серед туніської молоді переваг здобуття вищої освіти в Україні Посольство спільно з Міністерством освіти і науки України провело у липні 2010 р. виставку «Вища освіта в Україні 2010» [4].

Україна та Туніс активно співпрацюють не лише на землі, але й на небі, у повітряному просторі. Зокрема, в тому ж таки грудні 1993 р. було підписано Угоду про регулярне повітряне сполучення [9].

Розвиток наукового співробітництва є стратегічною метою обох держав. Всіляко заохочується проведення наукових консультацій та семінарів між Тунісом і Україною. Чималу роль у розвитку технічного співробітництва відіграють домовленості в повітряному просторі. Адже, при нестабільній ситуації, яка на сьогоднішній день склалася у світі, для кожної країни важливо мати сильного партнера в сфері повітряного сполучення.

Перспективним напрямком у розвитку культури та спорту є забезпечення обміном кваліфікованими кадрами цих галузей, проведення круглих столів, а також спільних тренувань й інші.

За сприяння Посольства влітку 2009 р. було організовано поїздку делегації туніський дітей до Міжнародного дитячого центру «Артек» для участі у Восьмому Міжнародному дитячому фестивалі «Змінимо світ на краще!». Наразі опрацьовується питання щодо налагодження співпраці української скаутської організації з туніською скаутською організацією «Scouts Tunisiens».

Туніські спортивні команди вже неодноразово приїжджали до України з метою тренувань та участі в різноманітних міжнародних турнірах. Зокрема, 19 лютого 2010 р. до Києва прибула туніська жіноча команда зі спортивної боротьби, щоб взяти участь у міжнародному турнірі, організованому під егідою Асоціації спортивної боротьби України. Туніська делегація складалася з 8 осіб: 5 спортсменок-учасниць турніру, голови делегації Пана Самі Джелаї, тренера та судді Пана Хеді Манаї. Команда пробула в Києві два дні й успішно виступила на змаганнях. Молода спортсменка з Тунісу Амрі Марва зайняла третє місце у категорії 55 кілограм. В цілому гості залишилися задоволені своїм виступом та планують взяти участь у змаганнях 2011 р. [2].

У 2013 р. в Україні з'явився новий друкований орган азербайджанської діаспори. У Києві в стінах Міжрегіональної Академії управління персоналом (МАУП) відбувся захід, присвячений відкриттю нової громадської організації, що отримала назву туніська діаспора «Дар Туніс», що у перекладі з арабської означає «Дім Тунісу». Першим головою туніської діаспори став Маттус Софіан, який вже понад 20 років проживає в Україні [13].

Базою для розвитку співпраці в галузі туризму є відповідна Угода між Держкомітетом України по туризму і Міністерством туризму та ремісництва ТР, що підписана 7 квітня 1995 р. У 1999 р. в Тунісі була організована виставка творів українських художників. Український симфонічний оркестр «Київські солісти» взяв участь у XIV міжнародному музичному фестивалі, який відбувся в туніському місті Ель Джем. У липні 2003 р. трупа Київського Національного театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка взяла участь у міжнародному фестивалі оперних театрів «Карфаген 2003». Що стосується відносин в галузі спорту, то у Тунісі працювали та працюють українські тренери з багатьох видів спорту (спортивна гімнастика, боротьба, гандбол тощо), здійснюються поїздки спортивних команд для тренувань. Подальший розвиток співробітництва між Україною і Тунісом у галузі освіти, культури, спорту, охорони здоров'я пов'язується з підписанням відповідних угод, які знаходяться в стадії завершення опрацювання [1, с. 24–25].

Географічна близькість сприяє поглибленню відносин між Україною та Тунісом. Проте, віддаленість ментальностей обох народів, традицій, які різняться в європейському й африканському суспільствах стають перешкодою для розвитку духовних взаємозв'язків. Хоча Туніс на сьогоднішній день значно європеїзувався, говорити про зближення духовних, моральних і національних цінностей між Україною та Тунісом ще рано.

Якщо окремо окреслити кожну із галузей співпраці, то слід зазначити, що найперше Україна й Туніс встановили взаємозв'язки у політичній сфері, підписавши ряд Угод та Протоколів, а також розвиваючи практику проведення спільних політичних консультацій. Вслід за розвитком політичної співпраці значних обсягів набрали торговельно-економічні взаємовідносини, в основному в аграрній та хімічній галузі, а також – у сфері обміну послугами. Науково-технічне співробітництво забезпечується спільними діями у проведенні наукових досліджень, консультацій, круглих столів. Особливо стрімко на початку ХХ ст. почало розвиватися співробітництво в культурній та спортивній сфері.

Україна і Туніс – такі далекі, й водночас такі дружні, і нехай, ця дружба поки що лише на папері, сам факт залишається фактом, процес розпочато і зупинятися на досягнутому не збирається ні одна із сторін. Не одноразово представники урядів України та Тунісу зазначали, що їх спільна діяльність є вираженням інтересів обох держав, і ні в якому випадку це не суперечитиме суверенності та незалежній політиці одна одної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макух В. В. Україна та країни Магрибу: реалії та перспективи / В. В. Макух. – Одеса: Фенікс, 2010. – 244 с.
2. Візит до Києва туніської команди зі спортивної боротьби. – Режим доступу: http://www.tunisia.org.ua/news/equipe_de_lutte/
3. Договірньо-правова база між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/legal-acts>
4. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/culture>
5. Політичні відносини між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/diplomacy>
6. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Туніською Республікою. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/788_007
7. Протокол щодо політичних консультацій між Міністерством Закордонних Справ України і Міністерством Закордонних Справ Туніської Республіки. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/788_008
8. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/trade>
9. Угода між Урядом України та Урядом Туніської Республіки про регулярне повітряне сполучення. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU93620.html
10. Угода між Урядом України та Урядом Туніської Республіки про торговельно-економічне співробітництво. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/788_002
11. Угода про науково-технічне співробітництво між Урядом України і Урядом Туніської Республіки. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/788_004
12. Україна й Туніс розвиватимуть економічні відносини. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/news/586.ukraina-ta-tunis-rozvivatimut-ekonomichni-vidnosini.htm>
13. У Києві з'явилася нова арабська діаспора. – Режим доступу: <http://umma.ua/uk/news/ukraine/2013/06/14/20230>

Ткаченко І.

Науковий керівник – доц. Костюк Л. В.

ОСНОВНІ ВІХИ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЖОНА КЕННЕДІ (1961-1963 РР.)

США – одна із найвпливовіших країн світу. Пройшовши шлях від рабів до світового гегемона, американці довіряли свою долю то демократам, то республіканцям, які змінювали один одного на посту президента. Однією із найяскравіших постатей у свідомості не лише жителів США, а й усієї світової громадськості був та залишається Джон Кеннеді – 35-й президент, який, незважаючи на короткий термін перебування при владі, увійшов у світову історію, закарбувавши своє ім'я в пам'яті мільйонів. У внутрішній політиці сповідував курс «нових рубежів», та чималу увагу приділяв зовнішнім відносинам, вважаючи, що більш пріоритетним є збереження цілісності країни та її авторитету на міжнародній арені, чим прийняття того чи іншого закону або ж його фіаско. Це згодом позначилося на більш активній зовнішній, чим внутрішній політиці президента. Ще до того, як очолити країну, Дж. Кеннеді чітко окреслив для себе, що найважливішим є поєднання світової гегемонії США з покращенням внутрішнього життя в країні.

Чимало праць написано істориками, в яких розкрито не лише політичний портрет та особливості діяльності адміністрації президента, але й передано раніше не відомі сторінки історії США. Зокрема, Ю. Хайдекін у праці «Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона» аналізує діяльність президентів США, особливу увагу приділяє як внутрішній, так і зовнішній політиці Дж. Кеннеді [1, с. 455-475]. Н. Бабін у своїх статтях розкриває зовнішньополітичну діяльність президента [2, с. 63-66], [3, с. 34-40]. О. Іваницька подає ґрунтовний виклад історії країн Європи та Америки нового часу, розглядає одне із найважливіших питань внутрішнього життя країни в роки президенства Кеннеді – негрівське, зупиняється на особливостях економічного розвитку та міжнародного співробітництва [8, с. 74-76]. Т. Бравну належить ґрунтовна праця з історії США, в якій він передає основні події, які пережили американці [4, с. 744-754]. А. Громико аналізує 1036 днів президенства, наводить цитати та зупиняється на найцікавіших моментах перебування Дж. Кеннеді при владі [7]. Ю. Барішнікова окреслює зовнішню політику США в Колумбії [5], а Н. Фабрика досліджує вплив США в Ірані [10, с. 112-118]. Загалом, науковці особливу увагу приділяли дослідженню історії США в цілому, та окремим подіям зовнішньополітичного курсу, зокрема.

Мета дослідження: проаналізувати основні віхи внутрішньої та зовнішньої політики президента Кеннеді, окреслити коло питань, які йому вдалося вирішити та віднайти зв'язок між внутрішньої та зовнішньої діяльністю.

В інавгураційній промові 20 січня 1961 р., яку Дж. Кеннеді сформулював разом зі своїм блискучим референтом Т. Соренсеном чітко проявилися турботи і амбіції президента. Він призивав до життєвої сили американську націю, яка покликана, на його думку, для захисту свободи: «весь світ має знати, що американці заплатять будь-яку ціну, винесуть будь-який тягар, підтримають будь-якого друга і протистоять будь-якому супротивникові». Пізніше постійно цитованою фразою: «не питай, що може зробити для Тебе Твоя країна, а запитай, що Ти можеш зробити для Твоїєї країни» – Дж. Кеннеді закликав кожного зі своїх співвітчизників взяти на

себе особисту відповідальність за розвиток США. З командою Дж. Кеннеді, середній вік якої становив 45 років (проти 56 в адміністрації Ейзенхауера), в Білий дім увійшли новий дух і новий стиль. «Давайте змусимо цю країну знову рухатися, інститут президента повинен був стати як зовнішньо, так і внутрішньополітичним центром натхнення та ініціативи для нації і всього «вільного світу»» [1, с. 461-462].

Відповідно до рекомендацій так званої «нової економічної теорії», представники якої домінували серед економічних радників Дж. Кеннеді, адміністрація взяла курс активного впливу на основні фактори економічного зростання – капіталовкладення, науково-технічний прогрес, освіту і кваліфікацію робочої сили. В 1961 р. адміністрація запропонувала скорочення термінів амортизації основного капіталу для всіх корпорацій, а також 7 %-ву податкову знижку на капіталовкладення для будівництва нових заводів і закупівлю нового обладнання, які були прийняті конгресом в 1962 р. Помітно збільшилися державні асигнування на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, перш за все у військовій області. У тому 1962 р. конгрес прийняв закон про розвиток і підготовку людських ресурсів, яким поширив державне втручання на сферу професійно-технічного навчання. Прагнучи одночасно не допустити розкручування інфляційної спіралі, адміністрація Дж. Кеннеді вперше в обстановці мирного часу пішла на введення непрямого контролю над цінами і заробітною платою у вигляді так званих «орієнтирів» для підприємців і профспілок. Початок президентства Дж. Кеннеді співпав з фазою циклічного підйому в економіці. Однак вже до весни 1962 р. економічна ситуація помітно ускладнилася: темпи зростання сповільнилися, рівень безробіття завмер на позначці 5,5 %, зменшився й обсяг нових капіталовкладень. У травні до цього додалося падіння курсу акцій на біржі – найрізкіше з 1929 р. Почали загострюватися відносини між адміністрацією і верхівкою великого капіталу. Кульмінацією такого загострення стало зіткнення адміністрації з сталеливарними компаніями на чолі з «Юнайтед Стейтс стіл корпорейшн», які пішли на демонстративне підвищення цін на сталь. Тільки пустивши в хід усі важелі впливу, Білому дому вдалося домогтися скасування цього рішення ціною погіршення відносин з монополіями [9].

Особливе місце у політиці «нових рубежів» посідало негритянське питання. За своєю гостротою та глибиною воно було, за висловом радника президента А.Шлезінгера-молодшого, «найважчою проблемою для президента». Негритянське населення США складало на час президентства Дж. Кеннеді 25 млн. осіб. У зверненні 1963 р. до конгресу Джон Кеннеді підкреслив: «негритянська дитина, народжена у США, має у два рази менше шансів отримати спеціальність, удвоє більше шансів стати безробітною; життя її буде у сім разів коротше, аніж життя білого, а прибутки вдвоє менші». У расовому питанні тактика 35-го президента США була обережною: з одного боку, він намагався зменшити невдоволення білого населення південних штатів та досягти громадянського консенсусу, з іншого, визнавав необхідність припинення дискримінації чорного населення, яка суперечить демократичним ідеалам Америки. На першопочатках адміністрація Білого дому у законодавчому плані обмежилася скасуванням перевірки грамотності при реєстрації виборців (цей закон був провалений у сенаті), підтримкою конституційної поправки про анулювання виборчого податку, схваленого конгресом 1963 р., призначенням афро-американців на державні посади, налагодженням стабільних контактів з їхніми лідерами. У листопаді 1962 р. президент підписав указ про антидискримінаційні заходи щодо чорного населення в житловому будівництві, яке здійснювалося за сприяння федерального уряду; у лютому наступного року конгрес прийняв до розгляду низку урядових законопроектів про допомогу школам, які зарегажують десегрегацію, та про забезпечення виборчих прав чорних американців. Проте «новий виток негритянської революції» (рейси свободи на автобусах, «сидячі страйки» у закладах громадського харчування, криваві сутички з поліцією у травні 1963 р. у Бірмінгемі) примусив Дж. Кеннеді продемонструвати авторитет та силу федерального уряду. Він неодноразово посилав на південь федеральну поліцію, чи федеральні війська, або й використовував національну гвардію для втихомирення расових заворушень та інцидентів, що виникали під час заборони доступу чорних у школи та університети [8, с. 70-71].

В внутрішній політиці Джон Кеннеді, спираючись на підтримку молодих та амбітних управлінців, проводив «нову політику», свято вірив в могутність США, та робив усе для покращення добробуту жителів країни, шкода що не завжди йому це вдавалося.

Щодо зовнішньої політики, то слід зазначити, що на початку 60-х років XX ст. США перебувала в стані «холодної війни» з Радянським Союзом, загостренням якої стали дві кризи, а саме – Карибська та Берлінська. Однією з головних установок уряду Дж. Кеннеді в його відносинах з СРСР та іншими соціалістичними країнами було гасло збереження «балансу сил». Згідно із ним американська політика покликана була не допустити, щоб в результаті яких-небудь міжнародних або внутрішніх подій «рівновага сил» у світі між СРСР і США порушилася на користь соціалізму. «Стратегія США у взаєминах з СРСР, – повідомляв один з американських журналів, – перебуває в процесі змін. Ці зміни спрямовані в бік більш широких контактів та угод з СРСР» [9]. Про це було написано за чотири дні до вбивства Дж. Кеннеді. Проте, відразу ж після обрання його президентом стосунки склалися не так гладко.

У кар'єрі Дж. Кеннеді як політика чималу роль зіграв його брат, саме він вступив в процес переговорів з Г. Болшаковим, коли у травні 1961 р. перед самітом Дж. Кеннеді і М. Хрущова було започатковано конфіденційний канал зв'язку між лідерами СРСР і США з метою окреслити коло питань, які будуть обговорюватися на зустрічі [2, с. 66]. На конференції у м. Відні 3-4 червня 1961 р. впевнений у собі Микита Хрущов повідомив ще невпевненому у зовнішньополітичних справах Кеннеді про намір укласти сепаратний мирний договір з НДР. Дж. Кеннеді оцінив цю першу спробу особистої дипломатії як власну поразку, тому що він поступався М. Хрущову в ідеологічній дискусії. На краю атомної війни опинилися держави в драматичній Кубинській кризі в жовтні 1962 року. І тут позиція Дж. Кеннеді характеризувалася обережністю і стриманістю, хоча розміщення радянських ракет середньої дальності з атомними боеголовками на Кубі являло собою безпосередній виклик США [1, с. 467-468].

Ідеологічні суперечності, а також бажання втримати віху першості на світовій арені не покидали ні Дж. Кеннеді, ні М. Хрущова. Карибська криза 1962 р. стала найнебезпечнішим конфліктом у післявоєнних радянсько-американських відносинах, а її врегулювання мало важливе значення для всього людства [3, с. 34].

23 жовтня 1962 р. М. Хрущов надіслав президенту Дж. Кеннеді листа, в якому сповістив про згоду вивести з Куби ракети під контролем ООН у разі відмови США від інтервенції в цю країну. За посередництва Генерального секретаря ООН було досягнуто домовленості, й 21 листопада 1962 року США зняли морську блокаду, а Радянський Союз почав вивозити ракети. У серпні 1963 р. було підписано договір про часткову заборону ядерних випробувань і контроль за озброєнням. Проте «холодна війна» тривала [6, с. 171].

Важко не погодитися із думкою дослідників щодо того, що «саме Дж. Кеннеді належить провідна роль у питанні розв'язання Карибської кризи. Працівники Штабу, який постійно засідав задля вирішення кризи вимагали розпочати бомбардування. Замість цього він обрав «м'який» варіант військово-морського «карантину» та шлях переговорів. Керівники обох держав дійшли порозуміння і знайшли вихід з надзвичайно складного і небезпечного для долі світу конфлікту. Фінал карибської кризи зміцнив авторитет американського президента» [8, с. 78].

Криза минула, й напруга між США та СРСР швидко спала. Допомогло цьому й кілька символічних кроків: угода про продаж Радянському Союзові надлишку американської пшениці; встановлення «гарячої» телефонної лінії між Вашингтоном і Москвою, щоб забезпечувати миттєвий контакт між главами держав, та демонтаж застарілих американських ракет в Туреччині, Італії й Великобританії [4, с. 752].

Окрім відносин з СРСР, пріоритетним для американських зовнішньополітичних інтересів залишався Європейський континент. У травні-червні 1961 р. Дж. Кеннеді здійснив вояж у Європу: у травні зустрівся у Парижі з Ш. де Голлем. Обидва президенти погодилися на тому, що необхідна тверда позиція Заходу у берлінському питанні [6, с. 170].

Та не завжди Дж. Кеннеді виходив переможцем у вирішенні зовнішньополітичних питань. Ще в 1960 – 1961 рр. президент змушений був стати заручником подій та авантур свого попередника. Після провалу спроби вторгнення на Кубу в квітні 1961 р. президент Дж. Кеннеді оголосив, що, з одного боку, США нібито не має наміру організовувати інтервенції проти Острова Свободи, але з іншого – не буде бездіяльним, якщо члени ОАД будуть пасивні перед обличчям «зростання комуністичної загрози» у Західній півкулі [9].

«Ще один такий провал, – гірко вигукував Кеннеді, – і моя кар'єра закінчена». Провал кубинської авантюри не пройшов для Дж. Кеннеді безслідно. Недарма він так боявся його наслідків. За зовнішнім фасадом стриманості, яку демонстрували по відношенню до Дж. Кеннеді його політичні колеги і суперники, ховалося зневагу до його здібностей. Від Кеннеді очікували блискучого успіху, а він підніс правлячим колам США в якості свого «першого подарунка» скандальний провал. Було над чим задуматися тим, хто надавав вирішальний вплив на визначення зовнішньополітичного курсу США [7]. Та, можливо, саме ця поразка стала для Дж. Кеннеді тим поштовхом, який приніс дипломатичні успіхи в майбутньому.

Чималу увагу приділяв Дж. Кеннеді розвитку Латиноамериканського регіону. Пропаганда «спорідненості» Американської революції XVIII ст. і сучасних національно-визвольних революцій, словесна демонстрація «розуміння і співчуття» США «зростаючим очікуванням» народів країн, що розвиваються стали невід'ємними атрибутами політики Кеннеді [9].

«Великим полем битви на захист і поширення свободи сьогодні є Азія, Латинська Америка і Близький Схід, землі народів, що пробуджуються», – заявив президент у посланні конгресові 22 травня 1961 року [8, с. 75].

«Союз заради прогресу» – це була кооперативна міжамериканська програма, яка повинна була сприяти економічному прогресу і зміцненню демократії в латиноамериканському регіоні шляхом використання зарубіжної допомоги та мобілізації внутрішніх ресурсів латиноамериканських країн [5]. Програма «Союз заради прогресу» передбачала фінансову допомогу Сполучених Штатів латиноамериканським країнам у розмірі по 2 млрд. доларів (1,1 млрд. – урядова допомога; 0,9 млрд. – приватні капіталовкладення і позики міжнародних фінансових організацій) щороку упродовж 10 років [6, с. 169].

У 1962 р. уряд Дж. Кеннеді підписав Женевські угоди про нейтралізацію та мир в Лаосі. Але одночасно воно посилив підривні дії проти патріотичних сил, а головне – прийняв рішення про подальше розширення втручання і «боротьби проти комунізму» у В'єтнамі. В інших районах Азії, на Близькому і Середньому Сході уряд Кеннеді проводив більш «мирну» неоколоніалістську політику. Він, зокрема, доклав чимало зусиль, щоб поліпшити відносини з такими ключовими країнами цих регіонів, як Єгипет і Індія. Особливі надії щодо останньої у нього викликав конфлікт на індійсько-китайському кордоні восени 1962 р. Проте, незважаючи на дипломатичні маневри, збільшення економічної, продовольчої, а в період цього конфлікту і військової допомоги Індії, уряду Дж. Кеннеді не вдалося змусити відійти цю велику азіатську країну від політики позитивного неприєднання [9]. У 60-ті рр. XX ст. США мала сильний вплив на політичне, економічне та соціальне життя Ірану. Проте, американський уряд не врахував специфіку мусульманської країни та не приділяв достатньої уваги людському фактору. Реформи спиралися на вищі щаблі соціальної ієрархії суспільства [10, с. 118].

21 серпня 1963 р. президент скликає в Білому домі надзвичайну нараду по в'єтнамській проблемі. На ній було прийнято рішення відмежуватися від дій уряду Дьєма. 23 серпня держдепартамент виступив із заявою, що «уряд Південного В'єтнаму порушив домовленості про те, що він проводить політику примирення з буддистами і що США засуджує репресивні заходи подібного типу» [7].

У 1961 р. була значною мірою розширена американська дипломатична служба в Африці. У держдепартаменті з'явилися нові африканські відділи. В якості урядових гостей в США запрошувалися численні африканські делегації. У 1961 році США відвідують керівники 11 країн Африки, в 1962 році – 10 країн. Розвиток особистих контактів з керівниками молодих африканських держав Дж. Кеннеді вважав найбільш ефективним методом активізації американської зовнішньої політики в Африці. За допомогою

«особистої дипломатії» Дж. Кеннеді прагнув домогтися підвищення в Африці американського престижу. Під час зустрічей і бесід з африканськими політичними діячами він говорив про «розуміння африканських проблем». На перших порах ці висловлювання дехто з африканців прийняв за чисту монету. Тим часом дипломатія США все ширше використовувала неокolonіалістські методи для того, щоб зберегти на африканській землі старі порядки [7].

Дж. Кеннеді підрахував, що 80 відсотків проблем, які йому довелося розв'язувати, були зовнішньополітичними. Саме у цій царині він мав можливість проявити свою волю і талант, адже ні конгрес, ні конституція не ставили тут особливих бар'єрів [8, с. 74]. Чимало проблем вдалося на міжнародній арені розв'язати Дж. Кеннеді. Саме в роки його правління було налагоджено відносини з Радянським Союзом, врегульовано Карибську кризу, здійснено чималу допомогу країнам Африки та Латинської Америки, а також країнам Азії. Не всі проблеми вдалося вирішити у внутрішньому житті країни, та на заваді цьому стала куля, яка перервала 1000-денне правління президента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона / под ред. Ю. Хайдекина. – Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.
2. Бабік Н. Роль особистих каналів зв'язків Дж. Кеннеді – М. Хрущов у врегулюванні Карибської кризи 1962 року / Н. Бабік // Вісник КНУ. Сер. Історія. – К., 2005. – Вип. 80/81. – С. 63 – 66.
3. Бабік Н. Адміністрація Дж. Кеннеді та проблема радянських ракет на Кубі / Н. С. Бабік // Історичний журнал. – К., 2005. – № 4. – С. 34 – 40.
4. Бравн Т. Дж., Дейвід Ш. .Історія Америки (6-те видання) / Т. Дж. Бравн, Ш. Дейвід ; [пер. англ. Л. Пригула, Г. Сташків, О. Щур]. – Львів: Літопис, 2010. – 904 с.
5. Барышникова Ю. С. Внешняя политика США в Колумбии в 1961 – 1963 гг. / Ю. С. Барышникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19422/1/iuro-2013-112-22.pdf>. – Назва з екрану
6. Воробець В. Зовнішньополітична доктрина адміністрації Дж. Кеннеді / В. Воробець // Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – Вип. 12. – С. 168 – 172.
7. Громыко А. А. 1036 дней президента Кеннеди / А. А. Громыко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://usa-history.ru/books/item/f00/s00/z0000007/index.shtml>. – Назва з екрану.
8. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки. Навчальний посібник / О. П. Іваницька. – Вінниця: видавництво «Фоліант», 2003. – 560 с.
9. История США: у 4 т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udik.com.ua/books/book-133/chapter-3552/>. – Назва з екрану.
10. Фабрика Н. Впровадження «реформ зверху» в Ірані у 60-ті роки ХХ ст. та роль у цьому процесі уряду Кеннеді. / Н. Фабрика // Університет. Іст.-філ. Журнал. – К., 2008. – № 5. – С. 112 – 118.

Табас Т.

Науковий керівник – Удич З. І.

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕТИКЕТУ В ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

В процесі взаємодії із дітьми з особливими освітніми потребами вчитель разом із командою має оволодіти основними правилами педагогічного етикету, які покликані спростити спілкування з такими дітьми, налагодити ефективну взаємодію із ними, створити комфортні умови, позитивне психологічне середовище для цих дітей. Крім цього, учні з типовим розвитком отримують емпіричний досвід спілкування із людьми з особливими потребами.

Найперший і найголовніший принцип у спілкуванні з учнем з особливими освітніми потребами – це бачити в ній особистість, а не її інвалідність [4].

Таблиця 1.

Визначальні принципи етикету спілкування із людьми з особливими потребами [1; 2; 4]

№	Основні принципи етикету
1	Розмовляючи з людиною, яка пересувається на візку, намагайтеся розташуватися так, щоб її та ваші очі були на одному рівні. Якщо ви стоїте, варто відійти, щоб співрозмовник у візку не закидав голову, дивлячись вам в обличчя.
2	Ніколи не торкайтеся людини з інвалідністю чи їх допоміжних засобів пересування без їх дозволу. Візок, крісло – це частина недоторканого простору людини. Опирайтесь на візок — це те саме, що опиратися на саму людину. Це не ввічливо, і людина у візку може втратити баланс.
3	Не робіть висновків, що особа з інвалідністю потребує допомоги, тому що вона має інвалідність. Те, що Вам може здатись «боротьбою» чи подоланням перешкод, для когось може бути гарно скерованим звичайним процесом – у власному темпі та власним шляхом. Завжди спочатку спитайте, і якщо особа каже Вам, що він/вона не потребує Вашої допомоги, просто прийміть цю відповідь. Не нав'язуйте свою допомогу й не ображайтесь, якщо від Вашої пропозиції відмовляться.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

4	Якщо вашої допомоги потребує користувач візка, спочатку запитайте людину, куди вона прямує, а потім скажіть, що ви збираєтесь довести її. Дочекайтеся згоди прийняття допомоги і зробіть це так, як вам рекомендує особа у візку. Не намагайтесь скеровувати візок без дозволу — це те саме, що хапнути людину без дозволу і понести.
4	Якщо існують архітектурні бар'єри, попередьте про них, щоб людина заздалегідь мала можливість ухвалити рішення.
5	Не стороніться людей з інвалідністю. Якщо Ви готові вести себе з ними з повагою й розумінням, вони не образяться, якщо Ви помилитесь.
6	Коли ви розмовляєте з інвалідом, звертайтеся безпосередньо до нього, а не до супровідного або сурдоперекладача, які присутні при розмові.
7	Коли Вас знайомлять із інвалідом, цілком природно потиснути йому руку - навіть ті, кому важко рухати рукою, або хто користується протезом, цілком можуть потиснути руку - праву або ліву, що цілком припустимо.

До початку навчання учителю необхідно провести докладну бесіду з батьками про уподобання дитини, її інтереси, улюблені заняття, ігри, з'ясувати, які рухові навички у неї розвинені, і під час якої діяльності вона їх активізує [3, с. 16]. Нижче пропонуємо узагальнені правила спілкування із учнями різних нозологій. Обізнаність у них і уміння застосовувати значно полегшить взаємодію педагогічного та учнівського колективу, де є діти з особливими потребами [1; 2; 4].

Таблиця 2.

Принципи взаємодії з учнями із порушенням зору, або незрячими

№	Принципи взаємодії
1	У розмові з учнем із порушенням зору, звертайтеся до неї, а не до супроводжуючої людини, яка присутня при розмові.
2	На початку розмови обов'язково назвати себе і тих людей, які прийшли з вами. Якщо ваша розмова проходить у групі, не забувайте пояснити, до кого ви на даний час звертаєтесь.
3	Уникайте розпливчатих формулювань, наприклад: «склянка знаходиться там, на столі», краще сказати точніше «склянка в центрі столу», або «книжка праворуч від вас». Такий більш точний опис допоможе швидше зорієнтуватися.
4	Не відволікайте собак-поводирів. Не пестіть їх. Не пропонуйте їжу собаці-повадиреві, без дозволу власника.
5	Коли незряча людина має підписати документ, обов'язково продублюйте його зміст вголос. Інвалідність не звільняє від відповідальності.
6	Запитайте людину, чи вона потребує Вашого супроводу.
7	Завжди кажіть людині, коли Ви відходите назад чи йдете від неї.
8	Коли Ви скеровуєте особу, переконайтесь, що людина знає й розуміє кожну деталь.
9	Якщо Ви збираєтесь читати незрячому студенту, спочатку попередите про це. Говоріть нормальним голосом. Не пропускайте інформацію, якщо Вас про це не попросять.
10	Цілком нормально вживати вираз «дивитися», який для незрячої людини означає «бачити руками», сприймати дотиком.
11	Якщо Ви помітили, що незряча людина збилася з маршруту, не управляйте її рухом на відстані, підійдіть і допоможіть вибратися на потрібний шлях.
12	При спуску або підйомі по сходах ведіть незрячого перпендикулярно до них. Пересуваючись, не робіть ривків, різких рухів.
13	Коли Ви спілкуєтесь із групою незрячих учнів, не забудьте щораз називати того, до кого Ви звертаєтесь.

Одне з важливих завдань вчителя – залучення сліпого або слабозорого учня до роботи класу. При цьому учителю та учням варто пам'ятати, що темп письма і читання такого учня нижчий. Він не зможе встигати за темпом роботи класу. З огляду на це поряд із приладом Брайля використовуються диктофони, на які записуються фрагменти уроку [3, с. 30].

Сьогодні у типових освітніх закладах доволі часто навчаються діти з порушеннями слуху і учителю класу важливо якнайбільше знати про особливості цих учнів, про своєрідність розвитку їхнього мовлення, усвідомлювати труднощі, з якими нечуюча людина стикається в житті, розуміти, чим вони зумовлені, мати змогу допомогти учневі їх подолати [3, с. 46-47].

Таблиця 3.

Спілкування та способи допомоги учням з порушенням слуху, або нечуючим

№	Принципи взаємодії
1	Щоб звернути на себе увагу людини з вадами слуху, помахайте рукою, або доторкніться до учня. Якщо відповіді немає, можна злегка торкнути його за руку або плече або ж помахати рукою.
2	Дивіться безпосередньо на учня (навіть якщо він користується послугами сурдоперекладача) і розмовляйте звичайним голосом, не закриваючи обличчя руками. Деякі з таких учнів уміють читати по губах.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

3	Намагайтесь не використовувати довгих складних речень. Говоріть чітко своїм звичайним голосом та зі своєю звичайною швидкістю, крім випадків, коли учень попросить вас говорити голосніше чи повільніше. І вже зовсім не доречно кричати у вухо. Переконайтеся, що вас зрозуміли. Якщо потрібно — повторіть знову або перефразуйте, використовуйте жести.
4	Будьте терплячі, не виправляйте учнів, не закінчуйте їх речення замість них. Якщо Ви не розумієте, попросіть їх повторити сказане. У спілкуванні в нагоді інколи можуть стати ручка з папером.
5	Звертайтеся безпосередньо до співрозмовника, а не до сурдоперекладача.
6	Існує кілька типів і ступенів глухоти. Відповідно існує багато способів спілкування з учнями, які поганочують. Якщо Ви не знаєте, якій віддати перевагу, запитайте в них. Або дізнайтеся у батьків.
7	Якщо Ви повідомляєте інформацію, яка містить у собі номер, технічний або інший складний термін, адреса, напишіть її, повідомите по факсу або електронній пошті або будь-яким іншим способом, але так, щоб вона була точно зрозуміла.
8	Не забувайте про середовище, яке Вас оточує. У великих або багатолюдних приміщеннях важко спілкуватися з учнями, які поганочують. Яскраве сонце або тінь теж можуть бути бар'єрами.
9	Якщо існують труднощі при усному спілкуванні, запитайте, не чи буде простіше листуватися. Не говоріть: «Добре, це неважливо...». Повідомлення повинно бути простими.
10	Не міняйте тему розмови без попередження. Використовуйте перехідні фрази начебто: «Добре, тепер нам потрібно обговорити».

Рідше, але у інклюзивних класах з'являються і учні із емоційно-вольовими порушеннями, аутичним спектром. Взаємодія із такими учнями теж має свої особливості (табл. 4.) [1; 2].

Таблиця 4.

Спілкування та способи допомоги учням з емоційно-вольовими порушеннями та аутичним спектром

№	Принципи взаємодії
1.	Намагайтесь не використовувати складних речень.
2.	Пам'ятайте, такі учні віддають перевагу дотриманню певних правил чи порядку. Тому за можливості погодьте ці певні правила чи порядок.
3.	Уникайте словесних штампів і образних висловів, якщо тільки ви не певні у тому, що учень з ними знайомий.
4.	Якщо необхідно, використовуйте ілюстрації або фотографії. Будьте готові повторити кілька раз. Не здавайтесь, якщо Вас із першого разу не зрозуміли.
5.	Звертайтеся до учня точно так само, як Ви б зверталися до будь-якого іншого. У бесіді обговорюйте ті ж теми, які ви обговорюєте з іншими учнями.
6.	Якщо це необхідно, можете записати своє повідомлення або пропозицію на папері, запропонуйте Вашому співрозмовникові обговорити його із другом або родиною. У записці вкажіть свій номер телефону, запропонуйте обговорити це при наступній зустрічі.

Таблиця 5.

Спілкування та способи допомоги учням з тяжкими вадами мовлення [1].

№	Принципи взаємодії
1	Не ігноруйте людей, яким важко говорити, тому що зрозуміти їх - у Ваших інтересах.
2	Не перебивайте й не поправляйте людину, яка зазнає труднощів у мові. Починайте говорити тільки тоді, коли переконаєтеся, що вона уже закінчила свою думку.
3	Не намагайтесь прискорити розмову. Будьте готові до того, що розмова з людиною з утрудненою мовою займе у вас більше часу.
4	Дивиться в обличчя співрозмовникові, підтримуйте візуальний контакт. Віддайте цій бесіді всю Вашу увагу.
5	Не думайте, що труднощі в мовленні – показник низького рівня інтелекту людини.
66	Якщо людину з утрудненою мовою супроводжує інша людина, не адресуйте Ваші питання, коментарі або прохання компаньйонові.
7	Намагайтесь ставити запитання, які вимагають коротких відповідей або кивка.
8	Не ображайтесь, якщо Ви не зрозуміли, що Вам сказали. Повторіть те, як Ви зрозуміли, і реакція співрозмовника Вам допоможе. Не соромтесь перепитати те, що Ви не зрозуміли. Якщо Вам знову не вдалося зрозуміти, попросіть вимовити слово в більш повільному темпі, можливо, по буквах.
9	Не забувайте, що учень теж має висловитися. Не перебивайте його й не пригнічуйте, не підганяйте.
10	Не думайте, що учень, не може зрозуміти Вас.
11	Не грайте із чужими голосовими пристосуваннями, оскільки вони – особиста власність учня.
12	Якщо у Вас виникають проблеми в спілкуванні, запитайте, не чи прагне Ваш учень використовувати інший спосіб – написати, надрукувати.

Психічні порушення – не те ж саме, що проблеми в розвитку. Учні із психічними проблемами можуть випробовувати емоційні розлади або замішання, що ускладнюють їхнє життя. У них свій особливий і мінливий погляд на світ [1].

Спілкування та способи допомоги учням із затримкою психічного розвитку.

№	Принципи взаємодії
1	Не треба думати, що учні із психічними порушеннями обов'язково потребують додаткової допомоги й спеціального догляду.
2	Звертайтеся до учнів із психічними порушеннями як до особистостей. Не потрібно робити передчасних висновків на підставі досвіду спілкування з іншими людьми з такою ж формою інвалідності.
3	Не слід думати, що люди із психічними порушеннями більше інших схильні до насильства. Це міф. Якщо Ви дружелюбні, вони будуть почувати себе спокійно.
4	Невірно, що учні із психічними порушеннями завжди приймають або повинні приймати ліки.
5	Невірно, що учні із психічними порушеннями мають проблеми в розумінні або нижче за рівнем інтелекту, чим більшість людей.
6	Не думайте, що учні із психічними порушеннями не знають, що для них добре, а що – погано.
7	Якщо учень, що має психічні порушення, засмучені, запитайте його спокійно, що Ви можете зробити, щоб допомогти йому.
8	Не думайте, що людина із психічними порушеннями не може впоратися із хвилюванням.
9	Не говорите різко з учнем, що має психічні порушення, навіть якщо у вас є для цього підстави.

Таким чином, в процесі взаємодії вчителя та учня в інклюзивному класі необхідно дотримуватись відповідних правил педагогічного етикету спілкування, враховуючи індивідуальні особливості психофізичного розвитку учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етика спілкування // Сайт комунального навчального закладу освіти «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №189 комбінованого типу Дніпропетровської міської ради «Золотий ключик». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnz189.dnepredu.com/uk/site/etika-spilkuвання.html>
2. Етика спілкування. «Інвалідність» та знання з «доступності» та етикету. Основні принципи етикету в спілкуванні з людьми з інвалідністю // Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com/etika-spilkuвання/>
3. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів. Навчально - методичний посібник. / Колупаєва А. А. Таранченко О. М. – К.: «АТОПОЛ», 2010. – 96 с.
4. Сивка Г. А чи знаєте ви етикет спілкування з людиною з інвалідністю? // Громадсько-політичний тижневик «Вільне життя». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freelife.cv.ua/socum/2199-a-chi-znayete-vi-eti>

Литвин Н.

Науковий керівник – доц. Свідерський Ю.Ю.

САМОБУТНІСТЬ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ М.ПОГОДІНА

На сучасному етапі розвитку історії України чи не найгострішим залишається питання самобутності української нації. Не втрачаючи своєї актуальності, ця тема, як ніколи, викликає багато суперечок та дискусій, наштовхує на пошуки запитань та відповідей на них. У статті проаналізовано наукову концепцію Михайла Погодіна, що є однією з основоположних під час аналізу проблеми самобутності та ідентичності українського народу.

Внаслідок пропагандистської діяльності у Галичині російського історика, письменника, академіка Петербурзької Академії Наук М. Погодіна, значного поширення на цих землях набули ідеї русофільства. Він захистив магістерську дисертацію «Про походження Русі», де виводив псевдонаукову теорію про триєдину спільноту руських племен та про єдність Галицької Русі з Великою Росією. Погляди російського славіста знайшли сприятливе підґрунтя у Галичині і поширилися серед частини місцевої галицької інтелігенції. Саме з цим більшість істориків пов'язують перші паростки русофільських ідей у Західній Україні.

Ідеологом і найбільш активним пропагандистом на початковому етапі їх поширення в Галичині прийнято вважати відомого галицького історика першої половини XIX ст. Д.Зубрицького (1777-1862). Він досліджував на підставі архівних матеріалів історію Галичини й зокрема Львова. Його основні праці – “Rus historyi narodu ruskiego” (1836) та “История Галицко-русского княжества” висвітлювали ідеї єдності руського народу і відображали значний вплив поглядів М.Погодіна [5].

Аналізуючи погляди діяча на проблему ідентичності українців, наштовхуємось на листування М. Погодіна з М.Максимовичем. Саме це листування відображає походження міркувань Погодіна «з перших вуст». Зупинимось на ньому детальніше. В історіографічній пам'яті України цей епізод і донині вважається одним з найважливіших віх, що маркують становлення незалежної історичної думки, а Максимович постає як єдиний витязь, який протистояв замахам на право українців вважати Київську Русь власною історією [3, с.91].

З одного боку усе просто, як у поєдинку Давида і Голіафа: Максимович – приватна особа і хутірський

самітник; Погодін – знаменитість, професор Московського університету й академік; українець і росіянин; неофіційна українська культура й офіційна імперська історія, – ці опозиції прочитуються аж занадто легко.

У російській історіографії ця полеміка не залишила якогось серйозного сліду, так як це сталося в українській. Обмін листами між двома давніми приятелями залишився в підручниках як перше публічне зіткнення двох конкурентних версій національної історії. І вже тут виникають перші хибні стереотипи та шаблони. У позиції Погодіна зазвичай схильні вважати елементарну великодержавність, а в позиції Максимовича – український патріотизм. Саме лише звернення до таких ідеологічних позицій одразу ж відгороджує від пошуку аргументації і нашттовує на хибне уявлення, яке не просто далеке від істини, а зовсім протилежне тому, що, власне, відбулось [1].

Через те, що листування виявилось прочитане невірно, варто перечитати його наново, коротко ознайомившись з передісторією.

1856 р. М.Погодін опублікував написану у формі листа до І.Срезневського статтю. У ній вчений запропонував, як йому здавалося, задовільне вирішення того історичного парадоксу, який в середині XIX ст. (після «відкриття України») вже неможливо було лишати без відповіді. Цей парадокс полягав у тому, що російська історія розпочинала найдревніші свої діяння на півдні Русі, навколо Києва, Чернігова, Переяслава, де історики покоління Погодіна вже твердо розташовують українців. Малороси за всіма ознаками становлять собою окремих народ, а свою традицію – історичну, фольклорну, мовну – ніяк не пов'язують із Київською Руссю. Малороси, здається, не помиляються: визначні філологи того часу, серед них, наприклад, І. Срезневський, визнаний експерт від обох ділянок, також твердять, що у староруських пам'ятках не видно прикмет сучасної української мови. Власні спостереження Погодіна переконують його в тому, що староруська князівська традиція не властива малоруській історії, що український фольклор не зберіг, наприклад, билин, у яких головними персонажами виявляються персонажі домонгольської київської історії, і навпаки, українські думи фіксовані на недавній козацькій історії [7].

Як бути із цим очевидним протиріччям? Що сталося? Адже щось мусило статися, щоб «Київська Русь» змінилася до такої невпізнаності й стала «Україною».

Так звана «погодинська теорія», що стала наслідком цих роздумів над історичними долями Східної Європи, заперечується в кожному поколінні українських істориків. У ній бачать лише науково наївну, але ідеологічно небезпечну диверсію проти української історії. Спробуємо, однак, розібратися в логіці історика.

Спосіб розв'язання проблеми, запропонований Погодіним, полягав у припущенні, що в київські часи Південна Русь була заселена великоросами. Саме великороси створили тут той тип державного життя, який пізніше знайшов своє продовження в історії Володимиро-Суздальській, а ще пізніше – московській. Великороси (все ще на півдні) створили культуру й літературу, безпосереднім нащадком якої пізніше стала північна Русь і, в кінцевому підсумку, Великоросія. «Південним» же великоросам належить той тип державної традиції (князівської), з якої виростає велике князівство, а згодом і царство Московське [4, с.333].

Таке «переміщення» історії і всіх можливих історичних феноменів можна пояснити тільки переміщенням народності, яка, полишаючи краї свого початкового проживання, забрала із собою все, що їй належало: мову, писемність і літературу, фольклор, політичні традиції і інституції. Лише один період в східноєвропейській історії міг би претендувати на час, коли такі події були б можливі, – монгольське завоювання середини XIII ст. Татари, вчинивши на півдні Русі погром надзвичайних масштабів, спаливши й зруйнувавши її головні міста, змусили вцілілих мешканців півдня масово переселятися в більш безпечні райони півночі Русі. Літописні відомості про «Руську землю» (тобто Київ, Чернігів, Переяславль) надовго зникають зі сторінок руських літописів, починаючи від середини XIII ст. Брак інформації мусить свідчити про припинення історичного життя на цих землях [4, с.334].

Спустілі в такий спосіб території, гадав Погодін, у післямонгольські часи були заселені новим народом – вихідцями із менш постраждалих від татар західних земель («від Карпат»). Цей новий етнос, зайнявши собою колишні землі великоросів, і став творцем іншого типу історії – української, яка, отже, не має безпосереднього генетичного зв'язку із киево-руською: «Малороссияне, живущие теперь в стороне Днепровской и окружной, пришли сюда после татар от Карпатских гор, где они жили, как в своей колыбели, и заняли опустошенные татарами места киевских великороссов, которые отодвинулись на север. Малороссиянами могли быть заселены искони: Галиция, Подолия, Волынь; из Волыни малороссияне, может быть, перешли к торкам, берендеям, остаткам печенегов, черным клобукам и составили там новое племя казацкое» [7, с.122-123].

Отже, виникнення нової народності – козацької – Погодін пояснював більш-менш так само, як двома поколіннями пізніше стане пояснювати походження росіян Грушевський – метисацією.

Статтю Погодіна було написано ще у 1851 р., за п'ять років до її публікації. Епоха, в якій народжувалися висловлені в ній ідеї, визначила й реакцію на них, зокрема, Максимовича. Відгук цей був принципово відмінним від тієї інтерпретації з позиції «довгої» національної історії, яку згодом дасть полеміці Грушевський і яка закріпиться за нею [6].

Саме огляд Грушевського, для якого будь-яка «коротка» історія України була «ненауковою», визначив позитивних і негативних персонажів полеміки, зробивши із Погодіна анти-українця, а з Максимовича – захисника української справи. Грушевський писав у епоху націоналізму й навряд чи правильно зрозумів мотиви й аргументацію як Погодіна, так і Максимовича. Для Грушевського виявилось досить зовнішньої обставини: Погодін заперечував киево-руську спадщину українців, Максимович наполягав на ній. Чому заперечував Погодін і чому наполягав Максимович, Грушевський не цікавився [4, с.335].

Між тим, ролі полемістів варто поміняти на протилежні. Саме позиція Погодіна була, як з'ясується, **проукраїнською**, в той час як Максимович захищав право малоросів на киево-руські часи, принципово не визнаючи окремішності української історії.

Погодін готовий був йти досить далеко, можливо, навіть далі, ніж самі тодішні українці, у визнанні малоросів окремим, нетотожним до росіян народом. Але якщо вони існують, існує також і їхня історія.

Проблема для нього — в початках. Коли починається малоруська історія, якщо вона відмінна від великоруської? Адже ясно, не в Київській Русі, тут місце вже зайняте. Значить, тоді, коли малороси з'являються як виразна етнічна чи історична група. Куди б не звертався російський історик за відповіддю, він міг знайти тільки одну пропозицію — у післямонгольські часи. Адже навіть самі малороси (сучасні Погодину) не ідентифікують свій фольклор, свою історичну пам'ять тощо із києво-руськими часами. Практично всі опубліковані на той час історії Малоросії фіксовані на «козацькому міфі».

Погодін трохи спізнився. Його погляди з 30–40-х рр. XIX ст. цілком могли б поділяти українські історики попереднього покоління, для яких минуле Малоросії існувало тільки як минуле козацьке. Він не помітив (а може не знав), що в самій Малоросії багато хто вже потихеньку опановує києво-руське минуле краю як частину досвіду українців. У тому полягав один із парадоксальних наслідків пост-1831 р. офіційного заохочення занять місцевою історією, місцевими древностями, місцевим фольклором. Українці на кінець 50-х — початок 60-х рр. почали відчувати себе вже господарями не тільки території, але й усієї історії, яка точилася на ній впродовж віків [4, с.337].

У пошуках доказів своєї гіпотези Погодін мав необережність ступити на поле філології, де Максимович (дарма, що ботанік за освітою) вважав себе експертом. Погодін припустив, що церковнослов'янська мова була не книжною, а живою мовою, якою дійсно говорили в давнину на Русі. Її він вважав найближчою до російської мови, а цю останню рішуче відрізняв від мови української. Відтак, у нього виходило, що київські пам'ятки, написані церковнослов'янською мовою, залишені великоросами. Саме ці положення стали темою «Філологічних листів» Максимовича до Погодіна, опублікованих у слов'янофільському журналі «Русская беседа» у 1856 р.

Максимович доволі спокійно роз'яснював Погодіну, що церковнослов'янська мова належала до південнослов'янських і, якщо коли-небудь і була розмовною, то серед балканських слов'ян. Але твердження про рішучу різницю між великоруською та малоруською мовами викликало у Максимовича сильну емоційну реакцію: «Ты разрываешь ближайшее родство русских наречий, по которому малороссийское и великороссийское наречия, или, говоря полнее и точнее, южнорусский и северо-русский языки — родные братья, сыновья одной русской речи» [2, с.98].

Щоправда, Срезневський, як стало відомо Максимовичу із статті Погодіна, схилився до думки, що в домонгольські часи існувала спільна мова для всієї Русі, а південноруські особливості почали з'являтися лише у післямонгольську епоху. Це також було невірно, гадав Максимович, але краще, ніж цілковите відокремлення: «Если бы пришлось мне из двух зол выбирать легчайшее, то я лучше согласен признать безразличие (тобто відсутність «различий») всей Северной и Южной Руси в древнее дотатарское время, чем разрознять их и разрывать ближайшее их родство до такой степени, как это сделано в твоей нынешней системе» [2, с.105].

Тобто Максимович готовий був на поступки, але тільки в одному напрямку — зближення. У наступних листах Максимович намагався продемонструвати Погодіну, що український фольклор зберіг дециду пам'яті про Володимирові часи, що літописи містять спорадичні вкраплення «південноруської» живої мови, що, нарешті, сама ця «південноруська» (малоросійська) мова вже існувала в Київській Русі. Усе це для Максимовича мусило означати не окремішність історій двох народів, чії мови оформилися так рано, а навпаки, нерозривну єдність у єдиній, спільній історії. Те, що малороси вже існували в домонгольські часи, означало для Максимовича зайвий доказ принципової неможливості роз'єднати історію, яка сплела історичні долі двох народів настільки давно [2, с.102-104].

Погодін, звичайно, відповідав листами, що їх публікував на сторінках тієї ж «Русской беседы», і двічі йому листами ж відповідав Максимович. Нарешті, очевидно, стомившись від суперечки і намагаючись покласти їй край («пора нам прекратить наш спор в «Русской беседе» хоть перемирием»), Максимович 1857 р. опублікував останнього листа до Погодіна, який назвав «О мнимом запустении Украины в нашествие Батыево и населении ее новоприсланным народом» [8]. У ній Максимович намагався піддати ретельному перегляду «історичну» частину доказів Погодіна про запустіння Наддніпрянщини й можливе переселення народу звідти на північ. Одночасно, гадав Максимович, йому вдалося довести, що жодного запустіння не сталося, народ не переселявся. Докази Погодіна були такого порядку, що з першою частиною завдання Максимович впорався цілком задовільно. Незаперечних слідів масових переселень у писемних джерелах, дійсно, не збереглося, а ті випадкові, що трапляються, можна трактувати в будь-який спосіб. Важче було з другою частиною. Адже й слідів процвітання писемні джерела також не зафіксували. Замість доказів Максимович пропонував пафос: «Города и села были разоряемы татарами и вновь строились; такая тревожная жизнь была долей многострадальной Украины на несколько веков и после того, как с отвоеванием киевской земли Гедимином у татар (1320 г.) минулась их воля; но их набеги продолжались из века в век, казалось, нескончаемо. Народ украинский, так же как и волынский и галицкий, убывал сотнями и тысячами от схваток с татарами, от хищного полонения ими; однако народонаселение Украины все продолжалось по-прежнему, как продолжается донныне в стародавних городах и селах, приумножавшихся новонаселенными» [8, с.24-25].

Взагалі форма, в якій протікала полеміка, листування, була обрана дуже вдало, адже рівень дискусії виявився на диво дилетантським і з точки зору загальних поглядів, і з точки зору конкретних доказів, залучених на їх підкріплення.

Аргументи Погодіна могли бути наївними або недостатньо доказовими. Але загальна логіка все ж таки була на його боці — монголи таки зруйнували Київ, таки зруйнували Чернігів, таки знищили Переяслав. У середині XIII ст. сталася катастрофа надзвичайних масштабів, яка назавжди змінила хід східноєвропейської історії. Те, що колись становило собою центр життя і фокус усіх інтересів Русі, її найрозвиненіші землі, надовго зникає зі сторінок літописів, а по суті, так ніколи й не відроджується ні в своїх демографічних, ні економічних, ні політичних характеристиках [9, с.213].

Довести протилежне — що нічого не сталося, бували наїзди і до, і після, а поляни з сіверянами як жили по своїх селах, так і дожили до XIX ст., так само неможливо, як і продемонструвати тотальне й

швидке переселення на північ. У чому ж тоді суть суперечки? Чи вся ця дискусія взагалі про середину XIII ст.? Коли б так, то не стільки емоцій інвестувалося в розмову про давнину семисотлітньої давності. Суперечка — про сучасне. Якою бути українській історії? Що таке українська історія? Відколи вона починається? Чи може існувати як самостійна історія?

На останнє питання Погодін давав ствердну відповідь. Максимович відповідав на нього негативно. При тому не тільки в полеміці із Погодіним. Неможливість окремого існування української історії була його давнім переконанням. Він цілковито поділяв домінуючу схему історії. Ще 1839 р. він говорив: «Среди множества городов обширной Русской империи Киев, Москва и Петербург возвышаются как три великие памятника трех великих периодов русской жизни. Это три средоточия, из которых русская жизнь, в свое древнее, среднее и новое время, развивалась особенно, но всегда с одинаковой, могучей и широкой силой; три исполинские ступени, по коим Россия, с помощью Божьей, возшла на настоящую высоту своего величия» [10, с.67].

Отже, Для Максимовича, «парадигма єдності» була справою глибокого переконання, й будь-які спроби таку єдність розірвати, хай навіть у незапам'ятні часи, скандалізували його. Позиція Погодіна в такому контрасті виглядає більш українською. Для Погодіна здавалося очевидним, що малороси мають своєрідну етнічну фізіономію в сучасності, а в недавньому минулому мали також і нетотожну до російської історію. Ця історія була «козацькою» (степовою, орієнтальною), і її зв'язок із образом візантійської Київської Русі виглядав проблематичним. Разом з тим ця нетотожна до російської історія точилася на тих землях, де російська історія розташовує свої витoki. Проблема для Погодіна полягала в тому, щоб зрозуміти, як це сталося, і знайти історичний момент, коли це сталося. Він, загально кажучи, намагався відшукати «початки» української історії [11, с.112-114].

Звичайно, не варто тішити себе ілюзіями: Погодін зовсім не ставив перед собою жодних патріотичних українських завдань, і навіть історія спеціально українська цікавила його лише в другу чергу. Його головна мета полягала у роз'єднанні двох історій, які він вважав різними, але які на той час зусиллями багатьох були вже так тісно переплетені, що це викликало дезорієнтацію. «Теорія» Погодіна була своєрідною реакцією на «парадигму єдності», що саме в цей час починає виникати й утверджуватися в історичній думці імперії.

Отже, проаналізувавши погляди М.П. Погодіна на основі листування з Максимовичем, можна дійти висновку, що твердження вчених про те, що М.П.Погодін не приймав українську історію, неправильно трактовано в історичній літературі. А російський вчений просто намагався звільнитися з-під традиційного імперського розуміння історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. – Т. II. Українська Гетьманська держава 1918 року. – Нью-Йорк, 1954. – С. 45.
2. Максимович М.А. Филологические письма к М.П.Погодину / М.А.Максимович // Русская беседа. – 1856. – № 3. – С.79–139.
3. Гедін М.С. Витоки та історичне значення Старокиївської держави у листуванні М.П.Погодіна та М.О.Максимовича / М. С. Гедін // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. – № 2. – С. 90–95. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VAPSV_2013_2_16.pdf
4. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Т. 1. Українські проекти в Російській імперії. Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П. Українські проекти в російській імперії / Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – 504 с.
5. Русофільство на Галичині в XIX ст. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/article1/75qxm.html>
6. Грушевський М.С. Історія України-Руси: До 125-річчя з дня народження Михайла Грушевського: В 11 т., 12 кн. / М.С.Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991.
7. Погодин М.П. О древнем языке русском (Письмо м И.Срезневскому) / М.П.Погодин. – Москвитянин, 1856. – Т.1. – №2. – С.113–139.
8. Максимович М.А. О мнимом запустении Украины в нашествие Батыево и население её новопришлым народом: писко к М.П.Погодину / М.А.Максимович // Русская беседа. – 1857. - №8. – С.22–35.
9. Субтельний О. Україна. Історія / О.Субтельний. – К.:Либідь, 1991. – 512 с.
10. Максимович М.А. История древней русской словесности / М.А.Максимович – Киев: Университетская типография, 1839. – 232 с.
11. Погодин М.П. Исследования замечания и лекции о русской истории / М.П.Погодин – М., 1846. – Т.II. – 345 с.

Бучинська В

Науковий керівник – Удич З. І.

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОДУКТИВНОГО НАВЧАННЯ – ВИКЛИК ХХІ СТОЛІТТЯ

*У школах учителі стануть менеджерами з навчання,
а учні — їх клієнтами, як сьогодні ми є клієнтами юристів
або професійних консультантів.*

Дейвід Керр, президент Southland Polytechnic

Сучасний світ впевнено крокує стежинами науково-технічного прогресу, відкриваючи нам нові орієнтири саморозвитку, самовираження та самореалізації, а також можливість продуктивних змін у всіх сферах людської діяльності. Таких змін потребує наша шкільна система освіти. Винахідливість, креативність, творче і швидке

розв'язання проблем, застосування своїх вмінь на практиці високо ціняться. Саме тому, сьогодні бажаним результатом роботи прогресивних педагогів є формування активної, інноваційно-творчої особистості, свідомого громадянина, здатного до самостійної продуктивної діяльності. Як це реалізувати на практиці? Найперше, потрібно переосмислити традиційну освітню систему, і максимально впроваджувати новітні педагогічні технології продуктивного навчання, які опираються на життєвий досвід.

Під технологією продуктивного навчання розуміють спробу вийти на новий рівень творчої організованої освіти, заснованої на інтересах учня, який навчається самостійно та взаємодіє з педагогами та психологами лише для консультації [5, с. 103]. Він – конструктор, організатор своїх знань, проектувальник етапів саморозвитку. Головна ж особливість даного підходу до навчання – створення учасниками особистісної освітньої продукції: інтелектуальних відкриттів, винаходів, віршів, задач, гіпотез, правил, досліджень, творів, програм навчання, проектів. Визначальні ознаки продуктивного уроку представлено у рис.1 [8].

Рис 1. Ознаки продуктивного уроку

Для ефективної інтеграції ідеї продуктивного навчання в існуючу систему середньої освіти виникає необхідність розробити продуктивну педагогічну технологію, яка б дозволила досягти високий якісний результат при розумному поєднанні індивідуального навчання з груповим та одержати продукт максимальної кількості і якості за мінімальний час. Колишній директор школи ім. Сімона Гуггенгейма, розташованої в одному з найбільш неблагополучних районів Чикаго, Майкл Александер, зазначає: «Наше завдання – зробити школу найліпшою. Тобто це школа без поразок, яку б діти закінчували, усвідомлюючи свої таланти і здібності, свій інтелектуальний рівень, що допоможе їм стати тим, ким вони тільки прагнуть». В інтерв'ю, коли Александера запитали, що незвичайного в його школі, він відповів: «У нашій школі приємно перебувати – і це місце, де люди відкидають ролі, які загалом властиві навчанню, коли вчитель грає по-одному, а учні – по-іншому. Сьогодні кожен зосереджує свою увагу на тому, щоб створити для дітей атмосферу радості у навчання...»[6, с. 541].

Рис 2. Основні позиції вчителя та учня у системі продуктивного навчання

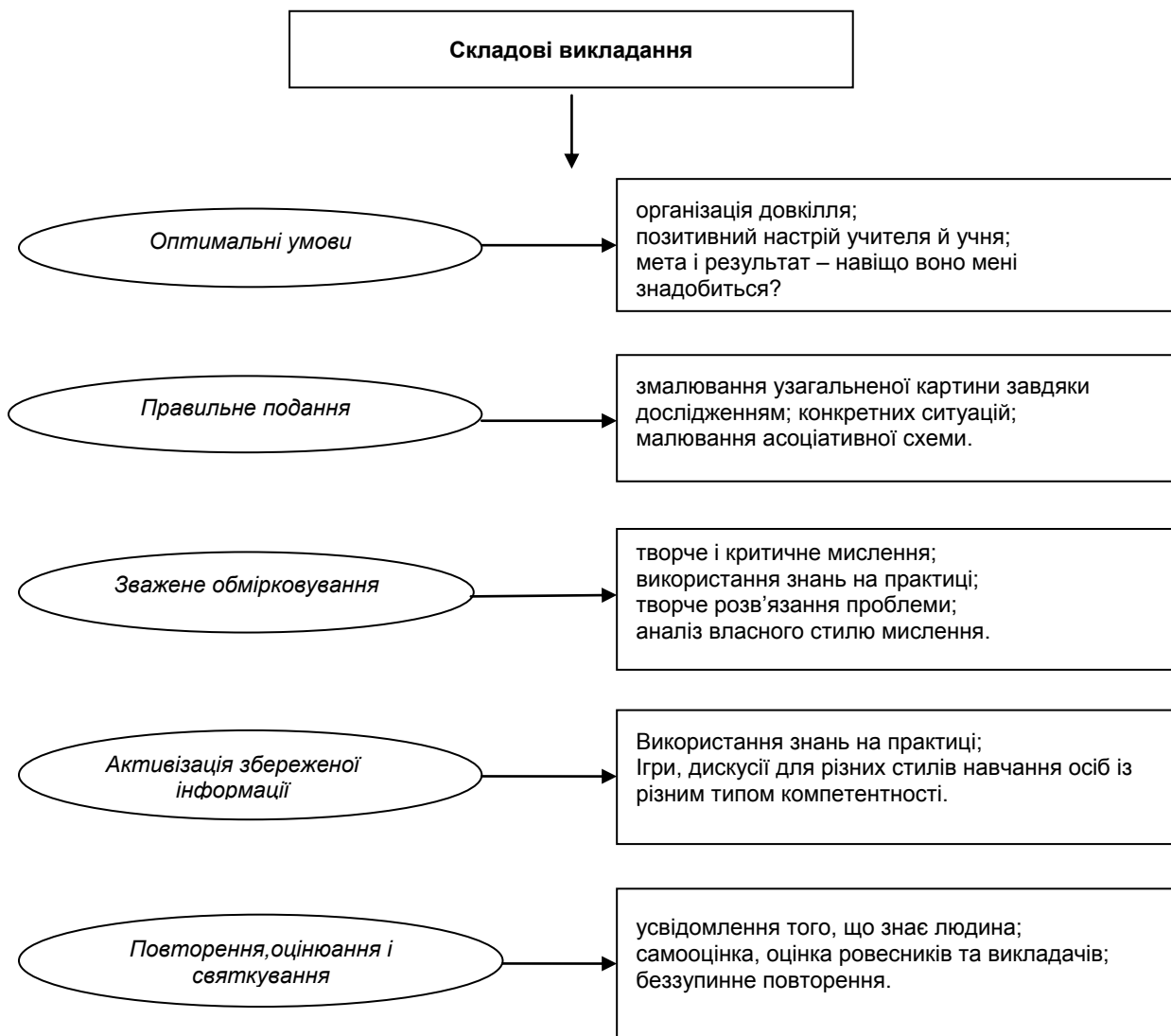

Рис 3. Складові викладання

Для успішного розкриття змісту своєї роботи «продуктивному педагогу потрібні робочі інструменти». Як пише І. Бардоссі, «для педагогів продуктивного навчання, їх власна особистість є їх основним робочим інструментом. Це не означає, що педагог нав'язує свою особистість учням, або що він або вона стають центром педагогічного процесу. Особистість вчителя буде інструментом тільки тоді, коли педагог зможе не тільки зрозуміти, прийняти і знати своїх учнів, але й зможе критично оцінювати самого себе. Тільки такі педагоги зможуть допомогти іншим у зміцненні власної особистості» [2]. Основні ролі вчителя та учня у системі продуктивного навчання, представлено у рис. 2 [9, с. 358].

Розуміння особливостей продуктивного навчання – це шлях до підвищення ефективності процесу навчання. Яким повинен бути продуктивний урок? Австралійські учителі зазначають: «Відкиньте весь свій професійний жаргон. Забудьте про всі авторитети. Те, до чого ми прийшли, можна описати тільки двома словами: справжнє навчання» [6, с. 541]. Основні аспекти продуктивного викладання представлені у дослідженнях В. Садкіної – рис. 3 [10, с. 285].

Школа має максимально реалізовувати головні принципи продуктивної освіти. Замість учителя як носія інформації, що транслює культуру, продуктивне навчання здійснює консультант, який використовує свої здібності для того, щоб ініціювати, розвивати, супроводжувати й оцінювати індивідуальні навчальні процеси та допомагати кожному учневі самостійно формувати особисті способи навчання. Замість вчителя, який контролює уніфікований навчальний процес у приміщенні класу, має бути ведучий (керівник групи), який забезпечує об'єднання теми, учня і групи.

Отже, на сьогоднішній час технологія продуктивного навчання відповідає сучасним вимогам XXI століття. Зрозуміло, що традиційна система освіти вичерпала свої потенційні можливості і потребує ефективних і якісних змін. Німецькі учені І. Бем і Й. Шнайдер зазначають: «Продуктивне навчання – це педагогічний процес, який породжує розвиток особистості в соціумі одночасно з розвитком самого соціуму» [4, с. 248]. У силу цих особливостей відбувається зміщення акцентів освітніх цілей школи на формування творчих здібностей, розвиток умінь швидко оновлювати наявні знання. А це досягається за допомогою продуктивного вивчення шкільних предметів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башмаков М. И. Научное и практическое обеспечение национальной образовательной инициативы «Наша новая школа» в педагогическом образовании / М. И. Башмаков, М. А. Горяев, Л. И. Лебедева. – СПб.: ИПО, 2011. – С. 104–108.
2. Bardossi, I. Productive Learning in the Learning Workshop [Електронний ресурс] / I. Bardossi, M. Bashmakov et al // Pilot Projects in Pecs, St. Petersburg and Berlin. – Режим доступу: [http://ineps.org/pdf/Productive Learning - short summary](http://ineps.org/pdf/Productive%20Learning%20-%20short%20summary).
3. Бем И. Слагаемые системы / И. Бем, Й. Шнейдер // Школьные технологии. 1999. – № 4. – С. 59–70.
4. Бём И. Теория и методика продуктивного обучения / И. Бём, Й. Шнейдер // Теория и практика продуктивного обучения. М.: Народное образование, 2000. – 248 с.
5. Востриков А.А. Педагогика развития резервных возможностей личности. Курс продуктивного обучения для учителей начальной школы. – Одесса: Психопедагогика, 1992. – 103 с.
6. Драйден Г., Вос Д. Революція в навчанні / Г. Драйден, Д. Вос // Літопис, 2001. – 541 с.
7. Крылова Н.Б. Образовательные цели продуктивных школ / Н.Б. Крылова // Школьные технологии, 2000. – № 4. – С. 68–72.
8. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: в 2 т. / А. Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 94–231.
9. Підласий І. Продуктивний педагог / І. Підласий. – Львів: «Основа», 2007. – 358 с.
10. Садкіна В. І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок / В. І. Садкіна. – Харків: «Основа», 2008. – 285 с.

Баран Б.
Науковий керівник – доц. Валіон О. П.

ПИТАННЯ КРИМУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

«Процвітання в єдності»

(девіз на офіційному гербі Кримського півострова)

Крим немов магніт, який у всі часи притягував різні народи. Тут зішлись цивілізації Заходу, Сходу, Півдня й Півночі. Він став своєрідним «плавильним котлом» народів. Через свою розмаїтість та полінаціональність півострів Крим має багату й цікаву історію, котра певним чином впливає на сьогодення. Актуальність теми полягає у геополітичному та економічному аспектах, оскільки півострів має вихід до Чорного моря і є вигідним форпостом Північного Причорномор'я. Кримом завжди прагнули володіти провідні європейські держави для контролю акваторії Чорного моря. Територія стала своєрідним «яблуком розбрату» між Російською та Османською імперіями у минулому та між Україною та Російською Федерацією нині.

Метою наукової статті є дослідження процесів, що мали місце в історії Криму та їх вплив на сучасність. З мети випливає низка наступних завдань:

- з'ясувати стратегічне значення Кримського півострова в історичному розвитку;
- виокремити роль Криму у державотворчих процесах України;
- показати значення Криму на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження у роботі виступив історичний шлях Криму в контексті світової історії.

Предметом вивчення стали політичні, економічні, соціальні, культурні аспекти розвитку півострова та їх вплив на розбудову регіону.

Історіографічною базою статті слугували праці таких авторів, як Геродот «батька історії», Страбона «батька географії», О. Андрєєва «История Крыма» [2], С. Агаджова, А. Сахарова «Крым: прошлое и настоящее» [1] та ін. Ці дослідники здійснили значний внесок у вивчення історії Криму, проаналізували основні віхи життя й діяльності півострова.

Першим відомим населенням Криму були кімерійці (XII століття до н. е.), які згадуються в античних джерелах Ассирії. Вони – скотарські племена іранського походження. Їх перебування також підтверджує Геродот. У середині VII століття до н. е. частину кімерійців витіснили скіфи зі степової смуги в передгір'я і гори Криму, де вони утворили компактні поселення. Зазначимо, що боротьба за півострів точилася ще до нашої ери [2, с. 15–17].

У I тисячолітті до н. е. у передгірному і гірському Криму, а також на південному узбережжі мешкали таври, саме від них походить стародавня назва гірської і прибережної частини Криму: Таврика, Таврія, Таврида. Новий етап історії Таврики почався із захоплення Криму скіфами. Цей період характеризувався якісними змінами у складі населення. Дані археології свідчать, що після цього основою населення північно-західного Криму були народності, що прийшли з Придніпров'я. До кінця III століття до н. е. держави скіфів значно зменшилися під натиском сарматів. Скіфи змушені були перенести столицю на річку Салгір (поблизу сучасного Сімферополя), де виник Неаполь Скіфський, або грецькою – Неаполіс. Скіфська держава в Криму існувала до другої половини III століття н. е. і була знищена готами, які з'явилися тут (за переказами, зі Скандинавії) приблизно на початку III століття. Вони встановили своє панування над степовими районами і деякими приморськими містами. Перебування в кримських степах готів тривало порівняно недовго. Під могутнім натиском гунів у IV столітті н. е. вони переходили у гірські місцевості Криму, де поступово асимілювалися із нащадками скіфів, а їх невелика держава проіснувала до XV

століття. Варто підкреслити, що усі ці процеси вплинули на етнічний склад населення півострова, що в подальшому розвитку матиме свої наслідки [2, с. 20–24].

З другої половини VI століття до н.е. на берегах Чорного моря, зокрема, на узбережжі Кримського півострова почали виникати грецькі міста-держави (поліси): Херсонес Таврійський (розташований у межах нинішнього Севастополя), Керкінітіда (сучасна Евпаторія), Пантікапей (сучасна Керч) та ін. Грецькі колоністи привезли на береги Кімерії-Таврики досвід будівництва кораблів, вирощування винограду, оливкових дерева й інших культур, споруджувати прекрасні храми, театри, стадіони. Античні греки створили великі історико-літературні твори про Крим. Евріпід на кримському матеріалі написав драму «Іфігенія у Тавриді». Греки, що жили в Херсонесі Таврійському знали «Іліаду» і «Одіссею», в яких Кімерія безпідставно характеризувалася як «сумна область, вкрита вічно вологим туманом і млою хмар» [2, с. 26–30]. Звідси випливає, що Крим став своєрідним осередком європейської культури в регіоні, зміцнивши позиції також і в геополітичному вимірі.

Із виникненням держави Київська Русь, її князі, переслідуючи політичні й торговельні цілі, організовували походи до Криму, на південне узбережжя. Слов'янська колонізація досягла Керченської протоки. Великі князі київські здійснювали об'єднання слов'янських земель Придніпров'я і боролись з кочівниками, тому поступово втратили позиції в Тавриці. Так, Володимир Великий, за однією з версій охрестився в Корсуні (Херсонес) і охрестив Київську Русь. Варто зазначити, що після 988 року Крим став невід'ємною духовною частиною України, своєрідним початком християнізації Східної Європи. Проте півострів є важливою складовою й мусульманського світу, що вкотре доводить його унікальність та значущість [2, с. 49–57].

З XII століття більша частина півострова стала половецькою. Після доленосної битви на річці Калці в 1223 році у Крим вперше проникають монголи. Вони зруйнували Судак, який на той час був найбагатшим серед торговельних центрів. Становище підкорених народів півострова стало надзвичайно складним. Золотоординські завоювання обкладали їх непомірно важкою даниною та вивозили як рабів і продавали до інших країн [2, с. 60–63].

Після розпаду Золотої Орди залишки монголів у Криму потрапили під вплив тюркської мови і були тюркизовані. Тоді Мангуп був столицею найбільшої держави середньовічної Таврики – князівства Феодоро. Найперші відомості про це князівство належать до першої половини XII століття. Мангуп – найбільша фортеця середньовічного Криму, що за необхідності захищала чимало населення. У липні 1475 р. Мангуп опинився в облозі турками-османами. Увірвавшись до міста, турки винищили майже всіх жителів, розграбували і спалили Мангуп. На землях князівства був утворений турецький каділик (округ). Захопивши в XV столітті Таврику, турки за допомогою італійських фахівців створили на Перекопі могутню фортецю Ор-Капу. Відтоді у Перекопського валу з'явилася інша назва – Турецький. Зазначимо, що з середини XV ст. Крим став досить вагомою частиною Османської імперії, наймогутнішої на той час на трьох континентах. У XIV–XV ст. між українськими землями та Кримом утворилася широка степова смуга, що заселялася українцями і татарами, які не бажали визнавати над собою ніякої влади, так зване, «Дике поле». На початку XV століття згадується про татарських козаків, а у 1492 р. з'явилися відомості про козаків-християн. Українська мова не була рідкістю, адже нею писалися листи в Литовське князівство, а деякі кримські хани вільно розмовляли українською. У військову справу увійшли тюркські слова: осавул, булава, бунчук, барабан, сурма, табір, майдан. Турки називали запорожців буткалами, тобто, змішаним народом. У цей час між Кримом і Запоріжжям налагодилися економічні зв'язки. Запорожці купували в Криму сіль для власного споживання, і для експорту до Московії та Польщі. Кримські хани дозволяли козакам рибалити у чорноморських лиманах та на узбережжі Азовського моря. У свою чергу, запорожці надавали татарам можливість випасати худобу на українських землях. Нерідко козаки і татари надавали взаємну допомогу під час стихійних лих, причому абсолютно добровільно, без будь-якого примусу «зверху» [1, с. 40–47].

У середині XVII ст. вкрай загострилася ситуація на українських землях, що входили до складу Речі Посполитої. Причини – соціальне та національно-духовне гноблення українського населення з боку польської шляхти та католицької церкви. Водночас стали напруженішими відносини між Річчю Посполитою та Кримським ханством. Тому Богдан Хмельницький зумів швидко порозумітися з Іслам-Гіреєм III, який відправив на допомогу гетьманові чотирьохтисячний загін кінноти на чолі з Тугай-беєм. Упродовж 1648 року українсько-кримське військо здобуло перемоги над поляками в битвах під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями. Союз українського гетьмана з кримським ханом був короточасним. Порту не була зацікавлена у виникненні на сході Європи ще однієї християнської держави з виходом до Причорномор'я. Тому союз кримського хана з Україною було розірвано, що призвело до трагедії під Берестечком. Незважаючи на нетривалість, союз двох позбавлених суверенітету народів мав певний резонанс у XVII столітті. Українські гетьмани Іван Виговський, Петро Дорошенко та Пилип Орлик намагалися зміцнити зовнішнє та внутрішнє становище України, заручившись допомогою Туреччини і Криму [1, с. 45–50]. На наш погляд, півострів, як геополітична складова регіону відіграв важливу роль в українській державності і є невід'ємною її складовою.

З 1768 р. Крим став ареною воєнних дій між Російською і Османською імперіями. Наслідком цієї війни став Кючук-Кайнарджийський мирний договір 1774 р., за яким Кримське ханство отримало незалежність від Османської імперії. У 1783 р. було створено Чорноморський флот. На початку серпня 1787 р. турецький уряд висунув Російській імперії ультиматум, вимагаючи повернення Криму. Ультиматум був відкинтий, і 13 (24) серпня Туреччина оголосила війну Російській імперії. Турецьке командування, маючи армію чисельністю близько 200 тис. осіб і флот, планувало захопити Кінбурн, Херсон, а потім Крим, розгорнувши одночасно дії на Північному Кавказі. У червні 1791 р. російські війська під командуванням Рєпніна перейшли через Дунай і завдали турецькій армії поразки при Бабадазі та Мачині. На Кавказі російські війська захопили Анапу. Перемога біля Мачина 28 червня 1791р. змусила турецького візира розпочати мирні перемовини, які всіляко затягувались. Розгром Ушаковим турецького флоту під Каліакрією 31 липня (11 серпня) прискорив підписання Ясського мирного договору, за яким до Російській імперії відійшла територія між Південним Бугом і Дністром, а також було підтверджено приєднання Криму [2, с. 125–145]. Варто підкреслити, що

з кінця XVIII століття Крим став предметом боротьби між двома імперіями.

Після входження Криму до Російської імперії, він став великим портом для міжнародної торгівлі й основним місцем відпочинку російського дворянства. На півострові почалося будівництво нових міст – Сімферополя і Севастополя. До Криму приїжджали на відпочинок і проживали вищі чини і титули Російської імперії: Потьомкін, Воронцов, Юсупов, Олександр III і багато інших.

У 1853–1856 роках Крим знову став ареною воєнних дій між Російською імперією та союзними військами Османської імперії, Британії, Франції і Сардинського королівства. Героїчна оборона Севастополя, яка тривала з 5 жовтня 1854 р. до 17 серпня 1855 р., не врятувала Російську імперію від поразки у цій війні, показавши усю її недолугість. За Паризьким миром, територія півострова залишалася у складі імперії. За договором, Російській імперії було заборонено утримувати флот на Чорному морі, що в свою чергу послаблювало її позиції в регіоні, проте у 1872 р. за результатами Лондонської конференції ця заборона була скасована [2, с. 176–184]. Зазначимо, що Крим став не просто театром чергової російсько-турецької війни, а цивілізаційним етапом у розвитку міжнародних відносин.

У грудні 1917 р. із розпадом Російської імперії у Криму виникла Кримська Народна Республіка, яка стала першою у світі мусульманською республікою. Упродовж січня 1918 року більшовицьким інтервентам вдалося повалити республіканську владу і захопити весь півострів. 11 березня 1918 р. війська Кримської групи Армії Української Народної Республіки почали наступ з району Харкова. Після розгрому більшовицьких частин під Лозовою українські війська захопили 13 квітня станцію Синельниково і 14 квітня після короткого бою разом із Легіоном Січових Стрільців під командуванням Вільгельма Габсбурга – Олександрівськ (тепер – Запоріжжя). 18 квітня кращі частини Кримської групи вели кровопролитні бої за Мелітополь і незабаром здобули міст. У ніч з 21 на 22 квітня частини 2-го Запорізького полку прорвали лінію сиваських укріплень та вийшли у тил більшовицьким військам. Переборюючи запеклий опір суперника, українські війська 22 квітня визволили Джанкой. А 24 квітня Перший Запорізький полк кінних гайдамаків під командуванням генерала Всеволода Петріва визволив Сімферополь і того ж дня за підтримки татарських добровольців – Бахчисарай. Подальший наступ українських частин у Криму під тиском німецького командування було зупинено. Завершили звільнення Криму від більшовиків німецькі війська, командування яких розраховувало захопити Чорноморський флот. У травні 1918 р. український уряд, виконуючи умови Берестейського миру, видав наказ про виведення підрозділів Армії УНР з півострова в район Мелітополя [1, с. 67–72]. Відзначимо, що у час буремних подій національно-визвольних змагань кожна із сторін прагнула володіти Кримом.

Радянська влада у Криму була встановлена 18 жовтня 1921 р. з проголошенням Кримської АРСР у складі РСФРР. Крим мав статус Автономної Радянської Соціалістичної Республіки у складі РРФСР з жовтня 1921 року до червня 1945 року. Рішенню про визначення автономного статусу Криму у складі РРФСР на початку 1920-х років передувала дискусія серед керівників кримських державних і партійних органів. Так, голова Севастопольського ревкому С. Крилов вважав за необхідне утворити в Криму область з губернським апаратом влади у складі РРФСР, оскільки більшість населення краю становили, росіяни. Члени Керченського повітового комітету РКП(б) наполягали на включенні Криму до складу Української Радянської Республіки, «беручи до уваги географічне розташування і економічні зв'язки». Представники кримськотатарської інтелігенції, які працювали в радянських органах – А. Озенбашлі, Б. Чобан-Заде, Хаттатов та інші – пропонували утворити Кримську автономну республіку, але надати їй права «повної автономії»: самостійні відносини із зарубіжжям, проведення зовнішньої торгівлі тощо. Завершальний акорд у визначенні форми державного устрою Криму та включення його до складу РРФСР був поставлений спільною постановою ВЦВК та РНК «Про Автономію Кримської Радянської Соціалістичної республіки», ухваленою 18 жовтня 1921 р. Перша Конституція автономії була затверджена 7 листопада 1921 р. на I Всекримському установчому з'їзді Рад. Це був період, коли зойно встановлена радянська влада заявляла про вирішення національних проблем створенням національно-державних і національно-територіальних утворень різних рівнів. У цих утвореннях передбачалася можливість розвитку національних мов і культур, розширення представництва національних кадрів в апараті управління [2, с. 205–220].

У першому складі КримЦВКа з 50 його членів 18 були кримські татари (36%), РНК – з 15 членів 4 були кримськими татарами (26,6%). Кримськотатарська мова була визнана, поряд з російською, державною. Кримськотатарські державні елементи використовувалися у державній символіці республіки. В основу адміністративного поділу автономії був покладений національний принцип – 1923 р. було утворено 15 районів, у складі яких функціонувало 345 сільських рад. До 1930 р. на півострові було утворено 145 кримськотатарських сільрад і п'ять кримськотатарських районів. Одночасно були утворені 102 російські, 29 німецьких, 7 болгарських, 5 грецьких, одна вірменська, одна естонська і 54 змішані сільські ради. http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83 - cite note-2 Із входженням у СРСР і до його розпаду Крим став так званим «партійним заповідником». У Криму відпочивали всі генсеки і міністри СРСР, відбувалися важливі політичні міжнародні симпозиуми, конференції, з'їзди і саміти [2, с. 226–232].

1941 року Крим опинився під владою гітлерівців. Передбачалося утворення Генеральної округи Крим. Нацисти розгорнули терор проти мирного населення. І знову героїчна оборона Севастополя завершилась захопленням міста німецько-нацистськими загарбниками в липні 1942 р. Зазначимо, німецьке командування вважало позицію Криму стратегічно важливою для подальшого ведення війни з Радянським Союзом. Проте 18 травня 1944 р. радянські війська відвоювали Крим, але весь кримськотатарський народ за наказом Сталіна було депортовано з півострова. У злочинній операції задіяли 32 000 енкаведистів. Загалом було депортовано 193 865 кримських татар, понад 30 тисяч загинули. Постраждали також представники й інших національностей, зокрема, греки, болгари, німці. Це жахлива сторінка в історії

півострова. Сталінське керівництво вдалось до таких радикальних кроків, адже півострів мав був стратегічним об'єктом, котрий повністю контролювався Москвою, тому тут і провели зачистку «ненадійного населення» та замінили його на офіцерів та їх сімей з РСФСР [2, с. 238–249].

Невипадково саме в місті Ялті з 4 до 11 лютого була проведена одна із важливих конференцій в контексті Другої Світової війни, яка встановила співвідношення сил у світі [4, с. 674–679].

До 1954 року існувала Кримська область у складі РСФСР. 19 лютого 1954 року Президія Верховної Ради СРСР, враховуючи спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки між Кримом та Україною, позицію урядів РРФСР та УРСР, ухвалила указ «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». Подію приурочили до 300-річчя Переяславської ради. Натомість Україна передала до складу РРФСР частину своїх історичних територій, які межували зі Смоленською, Курською, Білгородською, Воронежською областями. Ще у 1924 р. Ростовській області було передано велике місто Таганрог з Таганрозькою округою, де переважна більшість населення були українцями, а також до Росії перейшла Шахтинська округа на Донбасі та Стародубщина на Сіверщині. Усього було передано до складу РРФСР земель з українським населенням понад 1,2 млн осіб. 26 квітня 1954 року Верховною Радою СРСР відповідно до радянського законодавства, було прийнято закон «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР».

Перебуваючи у складі РРФСР, Кримська область залишалася в економічному просторі України. Паливно-енергетичний комплекс, металургія, машинобудування та легка промисловість, залізничний транспорт України і Криму фактично були єдиними. Україна до 1954 р. надавала Кримській області велику допомогу у відродженні міст, відбудові заводів та фабрик, у вирішенні проблем водопостачання, будівництва. Економіка Кримської області після передачі її до складу УРСР суттєво зросла. Тут розвивалися як традиційні галузі – курортна, виноробна, консервна, садівництво, вівчарство, так і нові: хімічна, металургійна і суднобудівна. Зросли капіталовкладення у народне господарство області. Так, у 1956 р. порівняно з 1953 р. видобуток залізної руди зріс на 36%, виробництво електроенергії – на 57%, консервів – на 54%, вина – на 104%, стінового каменю – на 72%, гіпсу – на 39%. З 1956 р. на півострів перестали завозити городину, оскільки місцеві господарства почали вирощувати її у достатній кількості. З 1953 р. до 1963 р. випуск валової продукції промисловості Криму збільшився у 3,4 рази. Капіталовкладення у народне господарство зросли майже втричі і склали понад 1,5 мільярда карбованців. Було побудовано 76 великих промислових об'єктів [2, с. 252–260]. З цього випливає, що Крим став не лише духовною складовою України, а й економічною. Півострів тісно пов'язаний з материком комунікаціями та транспортними шляхами.

У 1991 році із проголошенням незалежності України, територія півострову увійшла до її складу. Починаючи з 1989 року, у рідні місця повернулось 120–130 тис. кримських татар, котрі були депортовані у 1944 р. році. 1992 року була відновлена Кримська автономія у складі незалежної України [1, с. 83–89].

Після розпаду Радянського Союзу Російська Федерація стала його правонаступницею. Відтак, залишилася низка невизначених питань, зокрема, перебування Чорноморського флоту в Криму. Було підписано низку угод між українською та російською сторонами в 1997 та 2010 роках. Зазначимо, що базування флоту, давало змогу багатьом російським громадянам проживати на території півострова, що дестабілізувало ситуацію у національному питанні. Головною причиною проблеми стала недалекоглядна політика українських учільників у питаннях Кримського півострова, які стали підґрунтям для майбутніх конфліктів між Україною та Російською Федерацією [6].

Під час революції в Україні за євроінтеграційні прагнення, зокрема, після втечі з держави колишнього президента Віктора Януковича 21 лютого 2014 р., наступного дня після закінчення зимових Олімпійських ігор у Сочі – 24 лютого 2014 р. Росія розпочала неоголошену військову спецоперацію окупації Криму з допомогою спецназу ГРУ РФ, підрозділів військ ВДВ та чеченського батальйону «Восток». 16 березня 2014 р. відбувся референдум про статус Криму, призначений 27 лютого Верховною Радою Криму, що спочатку був запланований на 25 травня, згодом дату проведення перенесли на 30 березня, а потім – на 16 березня. На референдумі було поставлено два питання: про відновлення конституції Криму 1992 року і про входження Криму до складу Росії. За Конституцією та українськими законами цей референдум є нелегітимним. У Раді безпеки ООН також назвали референдум із питання щодо статусу Криму незаконним і нелегітимним. Проте Росія вперто доводить правомірність референдуму. У Севастополі проходив окремий референдум, оскільки формально місто не входить до Автономної Республіки Крим. За оголошеними організаторами результатами референдуму, за приєднання до Росії у Криму (крім Севастополя) проголосувало 96,77% учасників голосування, у Севастополі – 95,6% [5].

18 березня 2014 р. Державна Дума РФ ухвалила «Договір про входження Криму до складу РФ». 21 березня президент В. Путін підписав указ про ратифікацію цього Договору та надання Криму статусу «федерального округу у складі РФ» та статусу міста федерального значення Севастополя [5].

27 березня 2014 р. Генеральна асамблея ООН більшістю голосів підтримала резолюцію, якою визнається непорушність територіальної цілісності України і є недійсним «Референдум про статус Криму». За відповідну резолюцію проголосувало 100 країн-членів ООН [3]. Варто підкреслити, що в ході вищезазначених подій Крим став важливим об'єктом міжнародної політики, що загострив ситуацію в Східно-Європейському регіоні.

Таким чином, можемо стверджувати, що Крим на протязі своєї історії та становищем у сучасній системі геополітичних координат, є важливою складовою міжнародних відносин Європейського регіону та вагомим елементом стабільності у світі. Вигідне геополітичне та економічне розташування півострова викликає зацікавленість багатьох країн, які прагнуть контролювати акваторію Чорного моря. Нині ми є свідками того, як змінюється баланс сил на півострові, проте, чи не втратить від цього Крим, покаже історія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаджова С., Сахарова А. Крым: прошлое и настоящее / С. Агаджова, А. Сахарова. – М., 1988. – 98 с.
2. Андреев А. История Крыма / А. Андреев. – М., 2002. – 276 с.
3. Захід засуджує і не визнає референдум у Криму [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/03/140331_russia_ukraine_agreements_it.shtml.
4. Історія Міст і Сіл Української РСР (Кримська область) (Під ред. Л. Д. Солодовник). – К, 1978. – 784 с.
5. Україна – Крим Росія [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/03/140331_russia_ukraine_agreements_it.shtml.
6. Угоди між Україною та Російською федерацією про базування Чорноморського флоту на півострові Крим [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU97358.html.

Слободян О.

Науковий керівник – доц. Валіон О. П.

«ВІКТОРІАНСЬКА ЕПОХА» (1837–1901РР.) В АНГЛІЇ: КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

Культурні аспекти того чи іншого народу відображають не лише рівень його життя, але й міру розвитку, еволюцію думок та вмінь суспільства. Свідченням цього є культура європейських країн, зокрема, Англії у роки правління королеви Вікторії (1837–1901), що стали цілою епохою в історії Великобританії. Саме цей час відзначався помітними успіхами не лише у політичному та соціально-економічному, але й у культурному розвитку країни, заклав основи для подальшої духовної розбудови Англії. Архітектура, література, мистецтво, музика та, безперечно, мораль й естетика – всі ці складові становлять фундамент культурного життя та здійснюють вагомий вплив на суспільство. Звернення до даних питань є на часі, адже, по-перше, сприяє глибшому розумінню й осмисленню «вікторіанської епохи», і, по-друге, дає змогу простежити впливи вікторіанського стилю на сучасну культуру, духовні засади Великої Британії, зокрема, та світу загалом.

Мета дослідження полягає у вивченні та систематизації матеріалів, які стосуються вказаної проблематики, а також у з'ясуванні особливостей «вікторіанського періоду» у культурі Англії, його впливу на Європу в цілому.

Метою дослідження обумовлені **завдання**, зокрема:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми;
- охарактеризувати умови становлення й формування культури в Англії під час правління королеви Вікторії;
- проаналізувати особливості «вікторіанської» архітектури, літератури й мистецтва;
- показати вплив «вікторіанської епохи» на подальший розвиток Англії та Європи.

Здійснюючи історіографічний огляд дослідження, варто зазначити, що серед монографій та публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців відсутній широкий спектр спеціальних праць, що відображали б «вікторіанську епоху» у контексті аналізу культурних аспектів. Так, у праці А. Л. Мортон «История Англии» [3] охарактеризовано етапи здійснення реформ королеви Вікторії, а також з'ясовано вплив її діяльності на різноманітні сфери та напрями соціально-економічного, політичного та культурного життя Великої Британії. Фрагментарно культурні досягнення «вікторіанської епохи» показав Л. Е. Кертман у книзі «География, история и культура Англии» [1]. Цінною інформативно щодо аналізу «вікторіанського» мистецтва стала розвідка Дж. М. Тревелльяна «Социальная история Англии» [5].

Період історії Великої Британії, який хронологічно пов'язаний з правлінням королеви Вікторії (1837–1901) називають «вікторіанською епохою». Деякі історики називають зміни, що відбувалися в різних сферах суспільного та культурного життя у той час, загальним поняттям «вікторіанство» [4, с. 76].

Правління королеви Вікторії є часом найвищого розквіту Великобританії, піднесення економічного розвитку та добробуту суспільства, зростання рівня культури та мистецтва. Формування «вікторіанська епоха» увійшло у британську та світову культуру як відображення найпродуктивніших новацій, що практично повністю змінили обличчя країни, а через поширення англійських товарів «вікторіанізувався» також і увесь світ [2, с. 40].

Характерними явищами для «вікторіанської епохи» можна виділити два фактори: перше, зокрема, те, що тоді не було значних воєн, а друге – відбувався швидкий розвиток науки, культури і самодисципліни людської особистості, який був показником пуританізму [1, с. 320].

Однією із вагомих показників духовної могутності Британської імперії в той час була «вікторіанська» мораль. Чимало поколінь правителів Англії вели легковажний спосіб життя. Те, якими манерами англійці виділяються нині, їх традиції і витоки беруть початок із «вікторіанської епохи». Не останню, а, можливо, і найголовнішу роль у цьому відіграв чоловік королеви – принц Альберт, який був уродженцем Пруссії. Саме він ввів строгі пуританські правила і моральні цінності, які базувались на чіткому кодексі поведінки, недопустимості його порушення, уникненні злочинів, придушенні сексуальності. У державі почали цінувати поміркованість у всьому. Такі неоднозначні зміни у моралі повернули монархії колишній престиж, який і нині спостерігається. Крім того, саме з Британської імперії нові моральні засади поширювалися на увесь світ, що було свідченням впливу країни на світові духовні процеси. Моральні цінності надали динаміки розвитку культури. Умови формування англійської культури були сприятливими, адже помірковані закони Вікторії дозволяли розвиватись новому поколінню митців, поетів, архітекторів, музикантів [7].

Варто зазначити, що в той час почала формуватися «вікторіанська» архітектура. Під впливом

промислового перевороту пропорції архітектурних споруд були втраченими. У XIX ст. відбувалася механізація будівництва, що спростила роботу, але, водночас, з'явилося чимало однакових за типом будинків. Місцеві архітектурні звичаї ґрунтувались на виборі дешевої сировини, та із появою залізниць у будівництві будинків почали використовувати якісні матеріали, наслідком чого стало масове виробництво будинків згідно із сучасними методами. Вони славились не лише смаком, але й зручністю та міцністю.

Підкреслимо, що архітектура стала візитівкою «вікторіанської епохи». У ній спостерігалось поширення еклектичного ретроспективізму, особливо неоготики. Споруди цього часу розвивались від внутрішнього до поверхового, зовнішня частина будинку відображала структуру його внутрішніх приміщень. Ці будівлі часто були незвичних форм і оздоблені різьбленням. «Вікторіанський» стиль привертає особливу увагу зовнішніми геометричними формами. Багато прикрашені будинки цієї епохи у багатьох асоціюються з королівським стилем життя. Одним із характерних прикладів архітектури того часу став вокзал Сент – Панкрас, відкритий у 1868 році.

Вокзал Сент – Панкрас

Важливо зауважити, що індустріалізація привнесла в архітектуру багато нових досягнень в галузі масового виготовлення дерев'яних та металевих деталей оздоблення фасадів. Можна згадати слова Джона Раскіна, який, піклуючись про збереження старовинних споруд і пам'яток періоду готики, вважав, що «... славетна будівля не за своє каміння, не за своє золото. Її слава в її віці і часі ...» [3, с. 320]. Ці чудові будинки повинні заслуговувати загальне визнання не за свій зовнішній вигляд, матеріали конструкцій чи форму плану, а за історичне походження і надзвичайну стійкість. Вплив архітектури проник у різні соціальні групи населення, навіть серед «низів» суспільства було популярним «приклеювати частинку готичного орнаменту» у власне житло, що свідчило про престиж родини [5, с. 511]. Тому можемо зазначити, що «вікторіанська» архітектура виникла як нове явище, поширилась на всі верстви суспільства. Її вплив спостерігаємо і в наші дні, що вкотре підтверджує значення «вікторіанської епохи» для сучасності.

Королева Вікторія (фото 1887 р.)

Газета «Таймс»

Особливу роль у формуванні «вікторіанської» культури відіграло музичне мистецтво. У середині XIX ст. у музичному житті Англії простежувалося професійне піднесення. Активнішою стала діяльність концертних організацій, збагатився оперний репертуар, розвивалась музична журналістика. Все це характеризувало новий етап, який англійські історики називають «епохою музичного відродження». І хоча у 50–60-х роках у музичному мистецтві ще не було визначних постатей, але для музичної освіти, критики і концертного життя даний період є доволі показовим. Про це свідчить виникнення нових концертних організацій широкого суспільного значення. Варто згадати концерти в «Крістал Пелас» під керівництвом

німецького диригента Августа Манна і англійського музикознавця Джорджа Гров, «популярні концерти» в «Сент – Джеймс Холл» та симфонічні концерти під керівництвом великого піаніста і диригента – організатора власного оркестру Чарльза Халле. Ці концертні товариства, в яких репертуар вже не обмежувався ораторіальною хоровою музикою, відразу внесли нове дихання в музичне життя Англії. Вони дали можливість англійській публіці ознайомитися з новими творами симфонічної та камерної музики. Згадані явища підвищили освіченість населення у сфері музики, створили прихильність та інтерес до музичного мистецтва, вплинули на формування смаків, а також підготували ґрунт для подальшого розвитку музики і появи нових музичних шедеврів [5, с. 557].

У «вікторіанську епоху» значний вплив на життя суспільства мала фотографія. Як дешевша і найбільш точна форма виготовлення портретів, фотографія залишала чимало хвилюючих та приємних спогадів про рідних. Вже у 1871 р. фотографія проголошувалась як «величне благо, яке було подароване в останні роки біднішим верствам населення», – зазначалось в одній із англійських газет. Саме фотографія дала поштовх художникам освоювати та удосконалювати нові види художнього мистецтва [3, с. 380].

Окрім звичної насолоди культурним естетизмом, архітектура, музика та фотографія мали й інше застосування на практиці. Середина XIX ст. характеризується масовою схильністю міського населення до вживання спиртних напоїв, адже тоді спирт був більш поширений, ніж пиво. Тому справжньою альтернативою від такого життя було долучення населення до культурних надбань «вікторіанства». Відтак, люди прагнули комфортно жити, захоплюватися музикою, мистецтвом, літературою, врешті, займатися культурним відпочинком, що, у свою чергу, позитивно вплинуло на духовне життя нації, відвернуло їх від нетверезого способу життя [6].

Отже, культура Англії у роки правління королеви Вікторії стрімко розвивалася в галузях архітектури, музики та фотографії. Архітектурні споруди та цілі квартали в стилі неоготики вражають і сьогодні, тому у «вікторіанській епосі» вбачають зародження сучасної архітектури.

Значне місце в історії держави мала мораль та етика, власне, королеви Вікторії, яка своїм прикладом, з першого дня правління, давала можливість показати наступним поколінням роль естетики у повсякденному житті. У цьому контексті показовим був день коронації 19-літньої королеви, після закінчення якої вона негайно попросила кружку чаю і свіжий номер газети «Таймс».

Відтоді англійський чай став напоєм, що супроводжував джентльмена й леді усюди – на офіційних прийомах і у хвилини відпочинку [5, с. 588].

Виходячи з усього вищезгаданого, неможливо не визнати, що «вікторіанська епоха» стала періодом найбільшої духовної могутності Британської імперії. Її елементи спостерігаємо в архітектурі, музиці, фотографії тощо. Завдяки культурним досягненням, правління Вікторії (1837–1901) історики називають «золотим століттям». У той час королева стала справжнім символом Великобританії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кертман Л. География, история и культура Англии / Л. Кертман. – 2-е изд., – М.: Высш. школа, 1979. – 384 с.
2. Королева Виктория – мать нации // Наука и религия. – М., 2002. – № 3. – С. 40–44.
3. Мортон Л. История Англии / Л. Мортон. – М., 1950. – 459с.
4. Стрэчи Л. Королева Виктория. Серия «След в истории». Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999. – 352 с.
5. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии / Дж. М. Тревельян. – Москва, 1959. – 606 с.
6. Англія у 1870 – 1914 рр. [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 11.04.2014. Режим доступу: <http://www.mynule.com.ua>.
7. Вікторіанська епоха [Електронний ресурс] . – Дата опрацювання: 11.04.2014. Режим доступу: <http://www.epochtimes.com.ua>.

Саранча О.

Науковий керівник – доц. Саранча Г. В.

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ЕМІГРАЦІЯ В ІТАЛІЮ: ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД

Четверта хвиля української еміграції виникла внаслідок соціально-економічної кризи, яка охопила незалежну Україну після розпаду Радянського Союзу. Українські громадяни вирушили на заробітки до країн, які надають їм можливість працевлаштування. Однією з таких є Італія. Характерною ознакою сучасної української міграції до Італії є її нелегальність, тому досить важко визначити кількість українських громадян, що перебувають на Апеннінах. За оцінками експертів, уже у 2006 р. ця цифра становила 400–500 тис. осіб. За даними Італійського інституту статистики Istat, на 1 січня 2009 р. близько 154 тис. українців мали офіційне місце проживання в країні [1]. Щодо територіального розміщення українських емігрантів перше місце утримує регіон Кампанія, у якому нелегальні емігранти мають менше шансів на переслідування з боку італійської поліції.

У перші роки незалежності України українські громадяни в офіційних статистиках італійської держави фігурували як громадяни Росії (до цієї ж категорії були віднесені всі громадяни колишнього СРСР). Враховуючи, що станом на 1 січня 1992 р. на італійській території офіційно перебувало 3 599 осіб російського походження (Цифра досить незначна порівняно, скажімо, з громадянами Албанії, яких на той момент налічувалося 24 886 осіб [1].), можна стверджувати, що сучасна українська еміграція до Італії розпочинається одразу після розпаду

Радянського Союзу та проголошення у 1991 р. України незалежною державою. На перших порах цей процес відбувався досить повільно і лише згодом набув масового характеру.

Вже у 1999 р. кількість офіційно зареєстрованих українських громадян в Італії становила 3 067 осіб, а у 2000 р. ця цифра збільшилася на 3 460 і, поступово зростаючи, у 2003 р. досягла 14 802 особи. Паралельно із зростанням кількості офіційно зареєстрованих українців збільшувалася і кількість українських нелегалів (пік нелегальної міграції припадає на 1999–2001 роки [2]), для багатьох з яких переломним став 2002 р. Саме тоді італійський уряд прийняв санаторію щодо легалізації трудових мігрантів, закон Боссі-Фіні (189/2002), який передбачав офіційне визнання статусу іноземного громадянина шляхом отримання дозволу на проживання і поширювався на тих іноземних громадян, які на момент подачі документів, необхідних для легалізації, мали місце роботи. Після отримання дозволу на проживання в Італії іммігрантам надавалась можливість запросити до себе найближчих членів своєї родини (дітей, які не досягли повноліття, і членів подружжя) [3]. Як результат кількість офіційно зареєстрованих українських громадян в Італії зросла майже в десять разів. На початку 2004 р. на італійській території офіційно перебувало 117 161 осіб. Після санаторії феномен масової міграції українських громадян до Італії отримав офіційне визнання з боку італійських інституцій. Зросла цікавість до української спільноти. [4]

На італійському ринку праці утворилася прогалина у сфері соціального обслуговування, спрямованого на допомогу хворим та літнім людям. Цей фактор визначив жіночий характер сучасної української еміграції до Італії. Українські жінки працюють в Італії здебільшого по догляду за хворими, людьми похилого віку, дітьми або ж виконують хатні роботи, чоловіки – переважно на будівництві та у транспортному секторі.

Регіоном найбільшої концентрації українських іммігрантів в Італії є Кампанія (південь Італії) [5]. Тут українська громада за своєю чисельністю посідає перше місце серед інших громад іммігрантів. Це можна пояснити тим, що в південних регіонах контроль з боку італійської поліції є менш суворим порівняно з північними, тому українські нелегали почуваються тут більш упевнено. Друге місце займає північний регіон Ломбардія з центром у Мілані – місті, яке вважається економічним та фінансовим центром Італії. Результати соціологічних досліджень, проведені серед українських емігрантів у різні роки, допоможуть визначити основні характеристики української спільноти в Італії.

Українську громаду в Італії приблизно на 85% складають особи жіночої статі; українські громадяни переселяються до Італії здебільшого з метою працевлаштування; більшість українських емігрантів належить до вікової категорії від 36 до 55 років; значна кількість представників української громади в Італії має певний рівень освіти і у своїй країні виконувала кваліфіковану або висококваліфіковану роботу; в Італії українські емігранти виконують низькокваліфіковану роботу, яка не потребує спеціальної підготовки; більшість українських емігрантів є вихідцями із Західної України; певна кількість українських громадян перебуває в Італії нелегально [6].

Кожен іммігрант своєю працею утримує в Україні у середньому 4 чоловіки [26; с. 6]. Заробітчани систематично передають в Україну посилки та грошові перекази, надаючи таким чином матеріальну підтримку родичам, які залишилися на батьківщині. Лише протягом 2006 р. банківські грошові перекази з Італії в Україну склали 90 064 000 євро [7]. До цієї цифри слід додати ті суми, які надходять до України неофіційними шляхами. Цей бік сучасної еміграції має велике значення для підтримки української економіки. Українці в Італії стикаються з проблемами різного характеру, як-то проблеми, що виникають під час пошуку житла, отримання кредитів, легалізації, проте найгострішою є проблема працевлаштування. 47% опитаних у 2007 р. [8] відчують значне покращення економічного становища. Напевно, через це українські емігранти не поспішають повертатися додому навіть в умовах світової економічної кризи, наслідки якої відчуває 74% опитаних у червні 2009 р. Лише 19% цієї категорії респондентів планують повернутися на Батьківщину. В основному це нелегали, що не мають можливості легалізувати своє становище, та люди у віці після 60-ти років. За даними цього ж опитування, 60% респондентів перебуває в Італії більше 8-ми років [9].

Таким чином, українська спільнота в Італії виявляє характеристики, які наближають її до діаспори. Проте говорити про повноцінну українську діаспору в цій країні зарано. По-перше, процес організації та консолідації української спільноти на Апеннінах ще триває, по-друге, українські громадяни не є повноправними членами суспільства цієї європейської країни, що є неодмінною умовою для існування діаспори. Українська діаспора в Італії перебуває у процесі становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарасюк О. Хочемо, щоб італійці пізнали Україну / О. Тарасюк // Незалежний сайт українців в Італії. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.leleky.org/index.php?option=com_content&view=article&id=133:q-q&catid=25:2009-05-10-10-13-39&Itemid=37
2. Дробко Е. Трудова міграція та українська діаспора за кордоном / Е. Дробко // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2 (18). – С. 302–309.
3. Акимов Д. Украинки в Италии: проблемы трудовой миграции / Д. Акимов // Меркурий. – 2008. – № 11–12 (215–216). – С. 52 – 55.
4. Вивчаємо закони. Італійське законодавство // Українська газета. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazetaukrainska.com/2011-05-12-09-49-12/2011-05-12-09-49-17.html>.
5. Гаврилишин П. Громадсько-політична та культурна адаптація українців в Італії / П. Гаврилишин [Електронний ресурс] // Схід. – 2008. – № 7 (91). – Режим доступу: http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=35616
6. Бережна Т. Наші в Італії: людські долі / Т. Бережна // Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 227–231; № 4. – С. 281 – 284.

7. Опитування «Української газети» // Українська газета. – 2009. – № 5. – С. 17.
8. Егорова И. Украинцы в Италии: потеря или приобретение для Украины / И. Егорова [Електронний ресурс] // День. – 2007. – № 22. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/176855>
9. Посольство України в Італійській Республіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/italy/ua/>

Подзвінна М.

Науковий керівник – Валіон О. П.

ПРОБЛЕМА ЧОРНОШКІРОГО НАСЕЛЕННЯ В США: ВИТОКИ ТА СУЧАСНІСТЬ

Упродовж століть актуальною в історичній науці залишається проблема боротьби національних меншин за громадсько-політичні та економічні права. У цьому контексті значна частина чорношкірого населення у США не була винятком. Нині афроамериканці володіють значними привілеями, яких вони здобули у довготривалій і жертвній боротьбі, що перетворила їх із рабів у повноцінних громадян своєї держави. Звернення до витоків цієї теми та її аналіз на сучасному етапі розвитку, дозволить прослідкувати складний шлях у прагненні інтегрувати чорношкіре населення в соціально-економічну й політичну структуру держави, окреслити низку перешкод, що стояли на перепоні цим домаганням, і, врешті, зосередитися на успіхах, котрі демонструє "кольорове населення" нині в Америці.

Метою дослідження є аналіз правових аспектів чорношкірого населення у Сполучених Штатах Америки напередодні та впродовж Громадянської війни 1861–1865 рр., його місце в американському суспільстві у XXI ст.

Для її реалізації необхідно розв'язати наступні **завдання**:

- дослідити правове становище темношкірого населення в Америці;
- з'ясувати основні форми і методи боротьби рабів у США в першій половині XIX ст.;
- проаналізувати громадянські права афроамериканців в історії становлення громадянського суспільства у країні;
- висвітлити сучасний стан чорношкірого населення в Америці.

Історіографічний аспект досліджуваної проблеми концентрується у працях переважно російських і американських істориків. На нашу увагу заслуговує монографія В. Согріна "История США" [7]. Відомими дослідниками негритянської проблеми є Едуард Нітобург [5] та Марія Захарова [3]. Доволі ґрунтовно висвітлено історичний аспект чорношкірого населення у США в колективній праці американських науковців Дж. Тіндалла та Д. Шайя "История Америки" [8].

Поява рабства на території Сполучених Штатів Америки була зумовлена потребою у робочій силі на великих плантаційних господарствах. Через масштабне використання праці чорношкірих невольників південні райони країни, власне, і називалися – "чорний пояс". Умовним часом появи рабства у Північній Америці вважається 1619 р., коли у порт Джеймстаун прибув перший вантаж невольників на голландському кораблі. Велика частина рабів зосереджувалась на плантаціях Карибського басейну, у той час, як у Північній Америці переважно використовувалася праця білих рабів, так званих "законтракованих слуг" [2, с. 183].

Систему контрактації замінила прибутковіша рабська праця. У 1641 р. у Массачусетсі термін служби рабів ставав довічним, а закон 1661 р. у Вірджинії зробив рабство матері спадковим для дітей. Аналогічні закони, що закріплювали рабство, були прийняті у Меріленді (1663), в Нью-Йорку (1665), в Південній (1682) і Північній Кароліні (1715) тощо. Ввезені в Америку чорні раби були у переважній більшості жителями західного узбережжя Африки, значно менша частина належала до племен Центральної і Південної Африки [2, с. 190–192].

У 1698 р. монополію на торгівлю рабами було ліквідовано, а англійські колонії в Америці отримали право самостійно займатися работоргівлею. Торгівля рабами набула більших розмірів після 1713 р., коли Англія домоглася права асієнто, внаслідок чого їх ловили, купували, обмінювали на товар, вантажили у трюми кораблів і везли до Америки [6, с. 62].

Уздовж західного узбережжя Африки зросли факторії, куди партіями зганяли рабів. На корабель водотоннажністю у 120 тонн вантажилося не менше 600 рабів. Закутих у кайдани невольників перевозили в трюмі. Раби масово гинули у бараках факторій і під час перевезень. На одного чорношкірого, що залишився живим, доводилося п'ять тих, хто загинув у дорозі. Невільники були настільки дешеві, що плантатори вважали за краще за короткий термін замучити їх до смерті непосильною роботою, ніж експлуатувати впродовж тривалого часу. Середня тривалість життя раба на плантаціях у деяких районах Півдня не перевищувала 6–7 років [8, с. 364–366].

У міру зростання плантаційного господарства зростає чисельність чорношкірих. Значний вплив на розвиток підпільної торгівлі рабами здійснила заборона ввезення рабів у Сполучені Штати за законом від 1 січня 1808 року. До цього їх кількість коливалась у межах 400 тис., а з початку XIX ст. до 1860 р. їх кількість збільшилася до 4 млн. Поширення контрабанди при постачанні невольників, збільшувало їх смертність.

Проте чорношкірі намагалися боротися проти свого безправ'я. Ще задовго до Громадянської війни 1861–1865 рр. вони піднімали повстання на кораблях, про що свідчить особливий вид страхування власників кораблів. Заворушення також відбувалися на плантаціях. Найкривавішим було повстання Ната Тернера у штаті Вірджинія у 1831 р. [4].

Раби словлювали протест, ламаючи знаряддя праці, здійснюючи втечі, вбивства наглядачів і господарів, самогубства тощо. Втеча вимагала від невольника великої сміливості і мужності, адже, якщо раба-втікача спіймали, йому відрубували вуха, а, коли він чинив збройний опір, то руки таврували розпеченим залізом. Щоб врятуватись

від такого життя чоловіки, жінки і навіть діти часто втікали до індіанців [3, с. 160].

Рабовласники у певних випадках були змушені йти на деякі поступки рабам. Траплялося, що чорношкірі отримували свободу у нагороду за хорошу працю, зразкову поведінку тощо. Однак спочатку рабів у Північній Америці все ж було мало, а їх статус не був до кінця визначений.

Ще в 1775 р. у Філадельфії було сформоване перше в Америці місцеве товариство боротьби з рабством, а з початку 30-х рр. XIX ст. розгорнувся масовий загальнонаціональний рух аболіціоністів. У 1831 р. у місті Бостоні Вільям Ллойд Гаррісон заснував тижневик під назвою "Визволинець", що проголосив хрестовий похід проти рабства. Аболіціоністи також надавали допомогу неграм, котрі втікали від плантаторів на Північ так званою "таємною дорогою" за допомогою в окремих випадках, зокрема, колишньої рабині Гаррієт Табмен [3, с. 217].

До середини XIX ст. рабство вичерпало себе. Винайдення різноманітних технічних удосконалень підвищило продуктивність праці у промисловості. Праця рабів, навіть завдяки найжорстокішій експлуатації, залишалася малопродуктивною. Крім того, система рабства гальмувала ліберально-демократичний поступ США, створення єдиного внутрішнього національного ринку. Тому звільнення темношкірих стало необхідною умовою для подальшого розвитку капіталізму в країні.

Однак, навіть за таких умов плантатори не бажали відмовлятися від дешевої праці рабів. Громадянській війні у Сполучених Штатах передувало протистояння у Канзасі, наслідком чого стало повстання Джона Брауна у 1859 році. Активний діяч аболіціоністського руху хотів здійснити похід у Вірджинію, підняти повстання рабів і утворити у горах Меріленду і Вірджинії вільний штат. Проте Джона Брауна стратили, що викликало обурення в усьому світі та наблизило кризу, що вибухнула у 1861 р. [2, с. 251–252].

Початковими цілями Громадянської війни Президент США Авраам Лінкольн вважав збереження цілісності штатів, а не скасування рабовласницької системи, проте, коли жителі півночі зазнавали низки поразок і ситуація на фронтах стала небезпечною, під тиском народних мас і за активності негрів, Лінкольн підписав закон про конфіскацію рабів плантаторів-заколотників (6 серпня 1861 р.), про заборону видачі втікачів рабів (31 березня 1862 р.) та про звільнення з викупом негрів в окрузі Колумбія (16 квітня 1862 р.). Врешті, 22 вересня 1862 р. була опублікована "Прокламація про звільнення", за якою з 1 січня 1863 р. всі раби у заколотних штатах отримували свободу "відтепер і навіки" [6, с. 71–73].

Разом із свободою чорношкірі отримали право вступати до армії США, яким скористалося понад 100 тис. колишніх рабів, що істотно сприяло перелому війни на користь Півночі. Незважаючи на військові зміни, неграм все ж не дозволялося служити в одних частинах з білими, із темношкірих загонів створювали окремі частини, в яких основні офіцерські посади займали білі. Негри також піддавалися дискримінації під час присвоєння офіцерських звань, тощо. Так, офіцерські чини до кінця Громадянської війни отримали лише близько 80 негрів – з більш ніж 200 тисяч, які служили у федеральних збройних силах. Навіть зарахованих у армію негрів у багатьох випадках відряджали на гарнізонні і господарські роботи [1].

Варто зазначити, що прокламація не розповсюджувалась на Теннессі й підконтрольні Союзові частини Вірджинії та Луїзіани. Відтак, не звільняла рабів, які на той час перебували у межах Союзу [3, с. 195].

Раби були звільнені без викупу, землі та засобів для існування. Разом з тим, великі плантаційні землеволодіння не ліквідували, політична влада рабовласників лише на деякий час похитнулася, але не зламалася. Чорношкірі зі зброєю у руках брали участь у боротьбі за своє визволення, все ж таки вони не отримали ні справжньої свободи, ні рівноправності. Формально звільнившись від рабства, вони потрапили у кабалу до колишніх плантаторів і були змушені працювати в них найманими робітниками чи орендарями.

Після вбивства А. Лінкольна 14 квітня 1865 р. і приходу до влади Е. Джонсона, який здійснював політику поступок щодо плантаторів, реакція у південних штатах знову посилилася. У 1865–1866 рр. у різних штатах Півдня були введені так звані "чорні кодекси", які фактично відновлювали рабство. Підтвердженням цього служать закони, прийняті в 1865 р. у штаті Міссісіпі. Згідно з ними, чорношкірим під страхом довічного тюремного ув'язнення, відмовлялося у праві вступати в шлюб з білими, заборонялося носити зброю, обмежувалися громадянські свободи, відсутнім було виборче право та право володіти землею [6, с. 98–100].

Відповідно до закону про підмайстрів, усі чорношкірі – підлітки до 18 років, котрі не мали батьків, або діти бідних батьків, віддавалися у прислугу білим, які могли їх насильно утримувати, повертати у випадку втечі до суду і піддавати тілесним покаранням. Невільників допускали лише до найважчих і брудних робіт. У багатьох штатах існували закони про безхатченків, за якими чорні американці, не зайняті на постійній роботі, оголошувалися волоцюгами. Вони, потрапивши у в'язницю, відправлялися у каторжні бригади, або насильно поверталися на роботу до колишніх плантаторів [7, с. 124–130].

Крім того, у південних штатах панувала система кабального пеонажу, використання праці арештантів, яких часто приковували до одного ланцюга. Вони повинні були виконувати роботи з прокладання доріг або іншу важку працю. Було встановлено також систему громадської ізоляції і сегрегації негрів. Вони мали проживати лише у певних, суворо обмежених районах, відвідувати тільки відповідні, нижчого ґатунку готелі, ресторани, театри, їздити у вагонах з написом "для кольорових" [8, с. 311].

Підкреслимо, що результатом масового руху протесту як темношкірих, так і білих республіканців проти подій на Півдні США було схвалення конгресом 13-ї поправки до Конституції про скасування рабства (1865), 14-ї – про громадянські права негрів (1868) і 15-ї – про виборчі права для чорношкірих американців (1870) [4, с. 104]. У 1867–1868 рр. конгрес затвердив закони про реконструкцію Півдня, внаслідок чого негрів обирали до законодавчої установи низки штатів – у палаті представників їх нараховувалось 30 чоловік, а у сенаті – 5. Поступово почалося десятиліття широкого демократичного розвитку штатів [2, с. 318–345].

Згідно із умовами реконструкції, південні штати повинні були визнати основні підсумки Громадянської війни та 13-у, 14-у поправки до Конституції. Проте нехтування основними законодавчими здобутками призвело до створення терористичних організацій, зокрема, "Лицарів Білої камелії", за назвою білосніжної квітки південного чагарника, що символізувала чистоту білої раси. А з 1865–1866 рр.

розгорталося товариство лицарів Ку-клукс-клану, які здійснювали вбивства, побиття та інші акти насильства проти негрів і їх білих союзників. У білих балахонах з прорізами для очей і рота та хрестом на грудях, "лицарі" здійснювали підпали, вбивства чорношкірих і зникали безслідно. Вони вбивали темношкірих і активних білих діячів, які їх захищали, влаштовували негритянські напади. Улюбленим методом кукулукскланівців було лінчування, – вбивство, яке супроводжувалося садистськими тортурами і знущаннями над жертвою, яку зазвичай вішали або спалювали живою, обливши легкозаймистими рідинами. Одночасно всюди у південних штатах відновлювалися "чорні кодекси", які позбавляли негрів виборчих і громадянських прав, знову встановлювалася сегрегація негрів і білих у громадських місцях, у школах тощо. З 70-рр. XIX ст. такі організації офіційно заборонив уряд У. Гранта, проте вони все ж не припинили свою діяльність, переформували свої дії у підпільні [3, с. 232–250].

Вагому роль у здобутті прав чорношкірому населенню здійснив баптистський пастор Мартін Лютер Кінг, під керівництвом якого рух проти расизму вилився у "Конференцію християнського керівництва на Півдні". У ході боротьби були висунуті вимоги надання чорним американцям рівних прав з білими в економічній, політичній і соціальній сферах, зокрема, забезпечення рівноправ'я при отриманні роботи та освіти, поліпшення житлових умов, пропорційне представництво у місцевих і федеральних органах влади [4].

На наш погляд, частково можна говорити, що багатовікова боротьба чорношкірого населення за свої права увінчалася успіхом. Прикладом може бути колишній держсекретар США і перша чорношкіра жінка на цій високій державній посаді – Кондоліза Райс і, безумовно, нинішній Президент США – Барак Обама. Відомими темношкірі є не тільки в політиці, але й у спорті. Серед баскетболістів успіхом увінчалися: А. Айверсон, Д. Вейд, М. Джонсон, М. Джордан. З боксерів – Леннокс Льюїс та Майк Тайсон. Афроамериканці зробили значний внесок також у історію розвитку джазової музики [9].

Права негрів продовжують свою реабілітацію і сьогодні. Бюро перепису населення США вперше за більш ніж 100-річну історію відмовляється від використання у офіційних документах, у графі про расову приналежність від слова "негр", яке заміняють на слова "чорний" або "афроамериканець" [10].

Разом з тим, не всі проблеми у цьому питанні нині подолані. Так, у 2011 р. 55% чорношкірих дітей виховувалися в неповних сім'ях, 72% дітей народилися поза шлюбом і всього 29% чорношкірого дорослого населення були у шлюбі. Жінки-афроамериканки випереджають своїх чоловіків у соціальному і політичному аспектах, і більше не хочуть одружуватись з представниками своєї раси. До цього ж кожен десятий афроамериканець у віці від 30 до 40 років сидить у в'язниці, тому на одного чорного чоловіка припадає по дві афроамериканки [10].

Різниця у доходах між білими і чорними поступово зростає. Так, за даними на липень 2013 р. рівень безробіття серед афроамериканців (12,6%) майже вдвічі перевищила аналогічний показник серед усього населення США (7,4%) [9]. Ці цифри, на нашу думку, свідчать не стільки про дискримінацію роботодавців у США, скільки про небажання працювати темношкірих американців в зв'язку із грошовими пільгами й нагородами.

"Ми насильно виштовхуємо їх на найвищі позиції аж до управління державою, де вони незмінно виявляють повну непридатність, роздаємо їм дипломи престижних університетів. Двійка в школі чи університеті веде до суду за звинуваченням у расизмі і тоді ми ставимо їм п'ятірки! Темношкірі у переважній більшості живуть за рахунок суспільства, байдикують, поширюють наркотики, організовують банди, що тероризують міста, громлять і спалюють квартали в найбільших містах країни при будь-якому невдоволенні. Арешт і тим більше засудження чорного злочинця американські негри сприймають як расове переслідування і тоді грабують на наших очах магазини і будинки, нахабно поведуться в громадських місцях. Ми не чинимо опір, а вони поведуться як окупанти у завойованій країні" [9], – зазначає сучасний американський науковець.

Все ж популярна американська "теорія" про те, що біле населення поки знаходиться із темношкірими на різних щаблях розвитку поступово відходить у минуле. Цей розрив передусім полягає у природних здібностях, яких нікому не дано змінити, і в життєвих установках, що виховуються з народження.

Таким чином, однією із причин виникнення рабства у США була потреба у робочій силі на півдні Америки, де поширювалися великі землеробські господарства: бавовняні, тютюнові, рисові та інші плантації. На Півночі рабами зазвичай були домашня прислуга, сільськогосподарські наймити та ін. Якщо події Громадянської війни були сповнені боротьбою за морально-культурні зміни, то Реконструкція – це період політичних конфліктів, корупції і регресу суспільства. Північ не спромоглася задовольнити економічні і політичні потреби звільнених рабів, захистити їх від насильства і залякування, чорношкіре населення перебувало у цілковитій залежності від білих північан, які об'єднувались у різноманітні расистські організації.

Незважаючи на те, що расова політика у США змінювалася упродовж десятиліть, сьогодні темношкірі мають рівні права із білим населенням. Слова Мартіна Лютера про те, що "... суспільство, яке зробило щось особливе проти негра протягом сотень років, повинно тепер зробити щось особливе для нього" [4] найкраще ілюструють расову політику США у XXI ст. Проте численні поступки і привілеї темношкірим призводять до появи низької кваліфікованих працівників, підвищеної всездозволеності, що у свою чергу спричиняє невідповідність матеріального становища відносно білих американців і постійних інформаційних расових війн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володимиров В. Расовая сегрегация в армии США. Часть 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://terra-america.ru/rasovaya-segregaciya-v-armii-usa-part-1.aspx>.
2. Газін В., Копилов С. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002 роки) / Володимир Газін, Сергій Копилов, – К., 2004. – 624 с.

3. Захарова М. Народний рух США проти рабства / Марія Захарова. – М., 1958. – 320 с.
4. Кувалдіна А. Этнические и расовые меньшинства США. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.terra-america.ru/etnicheskie-i-rasovie-menshinstva-americi.aspx>.
5. Нитобург Э. Афроамериканцы и расизм на исхождении XX в. / Эдуард Нитобург // США: Экономика, политика, идеология. – 1993. – № 12. – С. 43–51.
6. Попов А. Свобода, дарована необходимостью / Антон Попов // Вокруг света. – 2011. – № 2. – С. 98–105.
7. Согрин В. История США / Владимир Согрин. – Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2003. – 193 с.
8. Тіндалл Д. Б. Історія Америки / Джордж Бравн Тіндалл, Дейвід Е. Шай; пер. з англ.: Людмила Притула [та ін.]. – Л.: Літопис, 2010. – 903 с.: карти, іл.
9. Шабанова С. – Афроамериканцы снова хотят стать неграми. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.xpomo.com/ruskolan/rasa/usa02.htm>.
10. The Situation of Black Americans Today. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.skoleforum.com/stiler/tekst/det.aspx?id=4041>.

Пирожишина Р.

Науковий керівник – Удич З. І.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ПРИНЦИПИ ДОСТУПНОСТІ ТА УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ

Діти з особливими освітніми потребами мають мати доступ до отримання освіти у навчальному закладі, що передбачає універсальний дизайн. Універсальний дизайн – це розробка чи проектування навколишнього середовища, громадських будинків і споруд, транспортних засобів загального користування, речей, технологій, будь-яких інформаційних видань чи подачі інформації та комунікацій у такий спосіб, щоб ними могли користуватися найширші верстви населення, незважаючи на наявні чи можливі функціональні обмеження [3, с. 24]. З метою забезпечення осіб з особливими потребами доступом до активного соціального життя здійснюється моніторинг питання пристосованості споруд, транспорту для цієї категорії людей, зокрема розроблено громадською організацією «Національна асамблея інвалідів України» протокол оцінки доступності, яким послуговуються для роботи державні інспектори [5]. Універсальний дизайн в системі інклюзивної освіти передбачає вільний та самостійний доступ дитини із особливими освітніми потребами в межах пришкольної ділянки та будівель. Зокрема мова йде про заїзну територію, пересування на подвір'ї та коридорами, навчально-лабораторними кімнатами, спортивними майданчиками, господарськими та гігієнічними приміщеннями, пожежними виходами. Найбільшою на нашу думку перешкодою до впровадження інклюзивної освіти є непристосованість фізичного простору для навчання та розвитку учнів з особливими освітніми потребами і відсутність фінансування з метою переобладнання та удосконалення. Пропонуємо узагальнені вимоги до навчального простору для дітей з особливими потребами.

Найчастіше перешкодами в пересуванні подвір'ям є: вузький прохід через вхідну браму, високий поріг, вибоїни, ями, щілини на пішохідних доріжках, низько звисаючі над доріжками гілки зелених насаджень. Після усунення цих перешкод необхідно подбати про облаштування пришкольної ділянки (табл. 1) [1, с. 16 - 17].

Таблиця 1

Вимоги до облаштування пришкольної ділянки

<i>Сфера</i>	<i>Вимоги</i>
Вхід на пришкольну ділянку	- похил 5% максимальний нахил шляху для осіб в інвалідних кріслах-колясках; - при влаштуванні з'їзду із тротуару біля будинку допускається збільшувати похил до 10%, довжиною, що не перевищує 10 м; - поперечний нахил шляху руху має становити в межах 1–2%; - щілини між тротуарними плитами не більше 1,5 x 1,5 см; - для покриття пішохідних доріжок, тротуарів і пандусів не допускається застосування насипних або крупно структурних матеріалів, не допускається також застосовувати непрозорі хвіртки на навісних завісах двосторонньої дії, хвіртки з обертовими полотнами, а також турнікети завширшки менше ніж 0,85 м.
Стоянка машин, зона висадки пасажирів	- ширина одного місця для паркування має дорівнювати 3,6 м; - зона висадки має бути легкодоступна, рівна і неслизька, гарна якість зовнішнього штучного освітлення, безпечні пішохідні маршрути. - також потрібно передбачити місця для посадки/висадки осіб, що пересуваються на інвалідних візках із автобусів якими довозять дітей з інвалідністю до навчальних закладів.

На земельних ділянках навчальних закладів необхідно передбачати відкриті ділянки для стоянки автомобілів та іншого транспорту, враховуючи стоянки спеціалізованого транспорту для учнів з інвалідністю. (табл. 2) [1, с. 18-19, 21].

Для забезпечення безпроблемного проїзду людям в інвалідних колясках потрібно влаштовувати похилі з'їзди-пандуси. Пандусом може називатись споруда, яка має суцільний, пологий схил, що забезпечує самостійне переміщення осіб з інвалідністю (табл. 2) [1, с. 24]

Вимоги облаштування пандуса

Нахил пандуса	Максимальна Довжина	Рекомендоване Використання	Необхідність облаштування проміжної площадки для відпочинку
14% (1:6)	До 2 метрів	Тільки один марш, за умови що вертикальна складова не перевищує 20 см	Не потрібно
12% (1:8)	До 2 метрів	Тільки один марш, за умови, що вертикальна складова не перевищує 40 см	Не потрібно
10% (1:10)	До 4 метрів	Тільки один марш	Не потрібно
8% (1:12)	4—10 метрів	Максимальний припустимий нахил для загального користування	Кожні 4 — 5 метрів
5% (1:20)	Не обмежена	Рекомендований нахил	Кожні 6 — 10 метрів

Подолавши пандус, учні з особливими освітніми потребами можуть зіткнутись із наступними перешкодами, які пов'язані із пересування у середині школи (табл. 3) [1, с. 19 - 23].

Таблиця 3

Загальні вимоги до засобів, як сприяють безперешкодному доступу

Сфера	Вимоги	
Двері	- учень з особливими освітніми потребами має могли самостійно їх відкрити і закрити одним рухом; - для захисту нижньої частини дверей слід встановити протиударні пластини висотою 0,30–0,40 м; - низькі вікна в дверях дозволяють побачити людей, що наближуються з іншого боку; - повністю скляні двері повинні бути позначені за допомогою кольорової маркувальної смуги на висоті 1,40 м або 1,60 м, або написом (наприклад: «вхід» «вихід») для кращого орієнтування дітей, що погано бачать; - уся дверна фурнітура, така як дверні ручки і поручні, повинна легко захоплюватися однією рукою; - параметри: зовнішні двері ширина не менше 0,90 м; внутрішні – не меншою як 0,80 м; висота дверного прорізу 2,10 м – 2,20 м для всіх дверей.	
Дверні ручки	- не рекомендується використовувати круглі ручки; - розмішувати на висоті 0,90-1,20 м над рівнем підлоги; - щоб двері було зручно зачиняти дітям в інвалідних візках, її слід обладнати спеціальною додатковою ручкою на внутрішній стороні дверного полотна, за яку можна тягнути, на рівні 0,90-1,20м над підлогою.	
Позначення/інформування	- розмішувати на рівні очей, між 1,40 м і 1,60 м. на дверній рамі або прилеглий стіни, а не на самих дверях.	
Поручні	над пандусом	- перила мають бути встановлені з обох боків і по всій довжині пандуса на висоті 0,9 м, поручень перила має виступати мінімум на 30 см на початку і кінці пандуса; - для людей, які користуються інвалідними колясками, слід встановити додаткові поручні на висоті 0,7 м; - для дітей молодших класів, рекомендовано встановлювати додатковий поручень на висоті 0,5 м; - для орієнтування дітей зі зниженим зором, що користуються тростиною, потрібно розмістити додаткові поручні на висоті 0,10 – 0,15 м (поручень для орієнтування незрячих людей можна замінити бортиками заввишки не менше 0,05 м); - на пандусах, ширина яких перевищує 2,5 м, рекомендується встановлювати додаткові перила посередині, за всією довжиною маршруту; - найзручніше використовувати поручні круглого перерізу, діаметром не менше 30 мм і не більше 50 мм.
	у коридорі	- крім своєї звичної функції поручні можуть слугувати опорою, можуть виконувати ще одну, не менш важливу функцію, бути носієм важливої інформації для людей з проблемами зору, якщо поручні встановити вздовж коридорів—це стане чудовим орієнтиром для таких людей; - форма поручнів повинна бути трубчастою або овальною в розрізі, також слід уникати гострих країв; - діаметр поручнів має становити 40–50 мм; - поруччя повинні бути виготовлені з матеріалів, що забезпечують надійне і просте захоплення, таких як дерево чи нейлон; - поручні повинні кріпитися на скобах, які не перешкоджають постійного контакту з перилами;

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

		- відстань між поручнями і стіною повинна становити 40 — 50 мм для рівних стін і 60 мм для стін з грубою текстурою; - у тих випадках, коли перила повністю втоплені в стіну, відстань мінімум 0,15 м має бути між краєм перил і краєм поглиблення в стіні;
	у кімнатах гігієни	- поручні повинні встановлюватися поряд з унітазами, для того щоб забезпечити безпечне і комфортне/полегшене використання цих зручностей людьми з обмеженими фізичними можливостями; - діаметр поручнів має становити 0,30–0,40 м; - поручні повинні контрастувати з кольором стін; - вони повинні бути міцно закріплені, враховуючи найбільш вірогідне навантаження, що до них буде прикладене; - поручні слід розміщувати на висоті 0,85–0,95 м над рівнем підлоги; - якщо поручень прикріплений до стіни, відстань між ним і стіною повинна становити 35–45 мм; - якщо біля унітазу немає прилеглої стіни, поручні повинні бути встановлені з кожного боку; - біля сидінь унітазу поручень повинен виступати щонайменше на 0,15м в горизонтальній площині, зокрема для шкільних будівель може бути розглянутий варіант відкидних шарнірних поручнів, які можуть складатися вертикально.

Перебуваючи усередині навчального закладу, учень з особливими потребами має мати доступ до усіх приміщень (табл. 4) [1, с. 33 - 38].

Таблиця 4

Вимоги до облаштування шкільних приміщень

Приміщення	Вимоги
Коридор	- ширина коридору повинна бути не менше 1,50 м, бажано 1,80 м; - у місцях, які мало використовуються, або в умовах обмеженості простору, ширина коридору може бути менше 1,50 м, але не менше 0,90 м; - перешкоди такі, як: меблі, телефони, зони відпочинку, повинні розміщуватися поза головного проходу, у спеціально облаштованих нішах або тупиках.
Бібліотека	- варто обладнати вільний доступ до самої бібліотеки і читального залу; - стійку для видачі книг рекомендується обладнати на висоті від 0,7 м; - картотеку, книги варто розмістити у межах зони досяжності (не вище 1,2 м, при ширині проходу не менше 1,1 м);
Гардероб	- виділити зону, відокремлену від проходів; - обладнати бильцями, лавочками, гачками (можна відвести окрему кімнату).
Класні кімнати	- при оформленні класів важливо врахувати, що дитині необхідний додатковий простір, окрема парта чи стіл, мінімальний розмір зони біля парти – 150 на 150 см; - варто передбачити додатковий простір (для зберігання інвалідного візка, тростинки, милиць); - ширина проходу між партами не менше 90 см, ширина вхідних дверей не менше 90 см, без порогу, дошку слід повісити нижче, прохід має бути вільним.
Фізкультурно-спортивні зали	- у залах та приміщеннях, призначених для фізкультурно-оздоровчих занять дітей з повною чи частковою втратою зору, потрібно: використовувати як орієнтири для напрямку руху звукові маячки, по периметру ігрового майданчику нанести смугу орієнтації шириною не менше 0,15 м, влаштовувати смугу орієнтації шириною не менше 0,6 м вздовж доріжок для бігу чи розбігу перед стрибком, передбачати на біговій доріжці зону старту довжиною по напрямку руху не менше 5 м і зону фінішу довжиною не менше 2,5 м, влаштовувати смугу орієнтації шириною не менше 0,15 м по периметру ванн і басейнів. - смуги орієнтації, а також повороти бігових доріжок, зони стартів та фінішів, відштовхувальні зони при стрибках повинні виділятися фактурною поверхнею покриття яскравим контрастним кольором. - місце для зберігання обладнання повинно мати площу не менш ніж 10 м.. Для інших видів обладнання, наприклад, батутів, м'ячів для футболу та сіток необхідна площа 15–20 м.

Усі туалетні кімнати загального користування в шкільній будівлі мають бути доступними: ширина дверей не менше 85 см. Двері мають відчинятися ззовні. Ручки важільного типу. Додаткова ручка на дверному полотні зсередини туалетної кімнати. Висота порогу не більше 2,5 см. (табл. 5) [1, с. 38 - 43].

Впровадження інклюзивної освіти в Україні має передбачати і будівництво нових чи адаптацію існуючих шкіл до вимог та потреб учнів з особливими потребами різних нозологій. Як ми бачимо, вимоги до облаштування пришкольної ділянки і шкільних приміщень покликані полегшити пересування учнів з особливими потребами, а отже і уможливити отримання ними освіти в межах шкільного середовища.

Вимоги до облаштування шкільних приміщень: кімнати гігієни

Кімнати гігієни	- усі туалетні кімнати повинні містити принаймні одну універсальну адаптовану кабінку; - рекомендується забезпечити вільний простір перед унітазом, діаметром 1,50 м для безперешкодного кругового повороту інвалідного візка; - чинними в Україні стандартами передбачені наступні розміри універсальної туалетної кабінки: довжина–180 см, ширина–165 см. - умивальники слід встановлювати на висоті 0,80–0,85 м над рівнем підлоги; - відстань між віссю умивальника і прилеглою стіною має становити не менше 0,45 м; - головне, умивальник має бути міцно закріплений, тому що до нього, вірогідно, буде прикладатися значне навантаження; - усі санвузли повинні бути обладнані системами аварійної сигналізації, з відповідним позначенням; - кнопки або шнури аварійної сигналізації повинні знаходитися у безпосередній близькості до сидіння унітазу; Відповідно мають бути облаштовані душові кабінки: - у душових кабінах повинно бути відкидне сидіння, розташоване на висоті 0,45–0,50 м; - сидіння повинно бути пересувним або відкидним/висувним, використовувати сидіння на пружинах не рекомендується; - механізм управління душем повинен мати чітко видимі позначення, оптимальними є тактильні рельєфні символи «включений»/«вимкнено» і «гаряча» «холодна вода»; - поручень повинен розміщуватися на висоті 0,85–0,95 м напроти стіни і вздовж задньої стіни; - головка душа повинна кріпитися до гнучкого шлангу і мати регулятор довжини в межах 1,20–1,90 м; - елементи управління повинні розташовуватися на відстані мінімум 0,30 м від бічних стін; - усі крани душової кабінки мають бути важільної або натискної дії.
-----------------	---

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архітектурна доступність шкіл: навчально – методичний посібник / за ред. Байди Л.Ю., Красюкової – Еннс О.В., Азіна В.О., Грибальського Я.В. – К.: 2012. – 88с.
2. Бычков Д.О. техническом потенциале при создании инклюзивной модели образования / Бычков Д., Строкова Е.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inclusion.vzaimodeystvie.ru/documents/>
3. Єфімова С. М. Лідерство та інклюзивна освіта: навч. - метод. посіб. / Єфімова С.М., Королюк С.В. за заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012.–164 с.
4. Красюкова–Еннс О.В. Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі / Красюкова – Еннс О.В., Азін В.О., Грибальський Я.В., Байда Л.Ю.– К., 2011. – 31с.
5. Прес-служба НАІУ Протокол оцінки доступності – основа для роботи державних інспекторів // Газета Без Бар'єрів. – 2013. – № 16 . – 18 с.

Петрика Ю.

Науковий керівник – доц. Валіон О.П.

ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Політика є мистецтвом пристосовуватися до обставин і отримувати користь з усього, навіть з того, що неприємно. (Отто фон Бісмарк)

Зовнішня політика здавна була одним із визначальних чинників світового розвитку тих чи інших держав. Питання війни та миру, договорів і конфліктів завжди хвилювали суспільство. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Європі склалася система, коли співіснували два воєнно-політичні союзи, боротьба між якими і призвела до вибуху Першої світової війни. Одну з найвизначніших ролей у цій політичній грі відігравала молода Німецька імперія. Її зовнішньополітична діяльність великою мірою визначала міжнародні відносини 1871–1914 рр., а, власне, крах цієї держави призвів до реваншистських настроїв у німецькому суспільстві, а згодом і до появи нацизму.

З огляду на це, актуальність досліджуваної роботи полягає у з'ясуванні витоків зовнішньополітичної активності Німеччини, нарощенні колоніальної експансії, боротьби за панування у світі в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Вивчення проблеми на часі, адже дасть змогу переосмислити уроки історії Німецької держави з метою недопущення тих помилок і прорахунків, що були характерні для країни у зазначений хронологічний період.

Мета статті – проаналізувати основні аспекти і напрямки зовнішньополітичної діяльності Німецької імперії в останній третині ХІХ – початку ХХ ст., дослідити основні фактори і чинники, що її визначали, а також прослідкувати еволюцію дипломатії від Бісмарка до Вільгельма ІІ.

Для досягнення мети необхідно вирішити низку **завдань**, зокрема:

- визначити напрямки зовнішньополітичної діяльності Бісмарка;
- дослідити дипломатичні відносини Німеччини у період правління Вільгельма II;
- показати проблеми і перспективи зовнішньої політики держави в 1871 – 1914 рр.

Об'єкт дослідження – зовнішня політика Німеччини у 1871–1914 рр. в контексті європейських міжнародних відносин.

Предмет наукового дослідження – дипломатичні відносини Німецької імперії з іншими державами, її участь у союзах, вплив зовнішньої політики країни на співвідношення сил у Європі.

Історіографічною базою дослідження стали наступні праці: В. Потьомкіна "История дипломатии" [4], С. Бобилевої "История Германии с древних времен до 1945 года" [1], Б. Бонвеча "История Германии" [3], В. Федорова "История России XIX – начала XX вв." [6], а також Б. Соколова "Германская империя: от Бисмарка до Гитлера" [7]. Крім того, на нашу увагу заслуговують такі видання, як, зокрема, "Всемирная история" [2] та "История Европы" [5]. Вони характеризують цілісну картину зовнішньої політики Німеччини в контексті європейських міжнародних відносин у досліджуваній час.

18 січня 1871 року у ході франко-прусської війни (1870–1871) у Дзеркальному залі Версалью відбулося утворення нової держави на карті Європи – Німецької імперії. Її імператором став прусський король Вільгельм I Гогенцоллерн, а канцлером – Отто фон Бісмарк, фактично, творець цієї держави.

Важливим для новоутвореної Німеччини було встановлення зовнішніх відносин з іншими державами. За Вільгельма I зовнішня політика, по суті, визначав "залізний канцлер", як називали Бісмарка. А вже об'єднавши Німеччину "залізом і кров'ю", він прагнув зміцнити державу і на зовнішньополітичній арені.

Першим кроком діяча стало відторгнення "істинно німецьких земель": Ельзасу та Східної Лотарингії від Франції після франко-прусської війни 10 травня 1871 року. Щоправда, канцлер схвалював приєднання до складу Німеччини Ельзасу, але був проти Лотарингії. Це пояснювалось тим, що Ельзас був потужний промисловий регіон із розвинутими чорною металургією і машинобудуванням, німецькомовний, зі значною кількістю кальвіністів, на відміну від Східної Лотарингії, де імперії загрожувало зіткнення із профранцузькими франкомовними католиками. Але Вільгельм I прислухався до думки представників Генштабу, які зазначали, що Лотарингія повинна бути німецькою завдяки промисловості і стратегічно вигідному розташуванню столиці регіону міста Мец [7].

Відтак, після закінчення війни, новоутворена держава опинилася посеред вороже налаштованої Франції, а також порівняно нейтральних Англії, Італії, Австро-Угорщини та Росії. Саме з ними Німеччині і належало будувати нові дипломатичні відносини. Німецькомовні австрійці сприймалися, як потенційні союзники, Італія ще була надто слабким політичним гравцем, а російський та англійський напрямки зовнішньої політики необхідно було розбудовувати [5].

Першою справою Бісмарка було налагодження німецько-російських відносин. Після того, як Франц-Йосиф I та Олександр II підписали у 1873 році таємний договір, до нього невдовзі приєднався і Вільгельм I. Між країнами було домовлено проведення консультацій у випадку виникнення ймовірних протиріччя чи у результаті нападу ззовні. Окрім цього, між Росією та Німеччиною була підписана конвенція щодо взаємодопомоги у випадку нападу третьої сторони. Бісмарк розумів, що ці договори корисні для кожної із трьох держав, адже на випадок війни когось з них проти двох інших навіть за наявності надання йому підтримки з боку Англії чи Франції, цій країні буде надто важко [7]. Окрім цього, союз унеможлилював ймовірну війну для Німеччини на два фронти [3].

Канцлер не виключав можливості превентивного удару на Францію, про що він заявляв британському послу Одо Расселу. Особливо напруженою була ситуація між Німеччиною та Францією у 1875 році, коли була реальна небезпека війни. Як Англія, так і союзники Німеччини Австро-Угорщина з Росією розуміли, що нова перемога німецької зброї над знекровленою Францією може призвести імперію до гегемонії у Європі. Але, швидше за все, "залізний канцлер" лише провокував такими діями на певні поступки для своєї держави, а також випробовував реакцію світового співтовариства [7]. Тим не менше, Бісмарк не звернув уваги на основне правило дипломатії: не варто реагувати на загрози з боку когось, якщо цей хтось не буде чи не матиме змоги їх реалізувати. Франція швидко зрозуміла, що війни не буде, – і Німеччина залишилась ні з чим. Це була перша дипломатична поразка Бісмарка [1].

Серйозних випробувань зазнав "Союз трьох імператорів" під час і після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Тоді Англія та Австро-Угорщина намагалися не допустити зростання впливу Росії на Балканах, що суперечило їхнім геополітичним інтересам. Німеччина вирішила виступити у ролі посередника для своїх партнерів у «Союзі трьох імператорів». Бісмарк не хотів втручатись у конфлікт, який Німеччини не стосувався, а лише прагнув зберегти баланс сил у Європі та запобігти можливому зближенню Росії та Англії. Саме він став ініціатором Берлінського конгресу 13 червня – 13 липня 1878 року, на якому мали розглядатися пункти прелімінарного Сан-Стефанського миру (3 березня) між Росією та Османською імперією. На ньому були визначені умови, стратегічно невигідні Росії, котрі, фактично, нівелювали основні військові здобутки. Договір був прийнятий за мовчазної згоди Німеччини, Російська імперія сприйняла як зраду. Разом з тим, Бісмарк не хотів допустити ймовірного великого конфлікту між Великобританією та Росією, адже у випадку отримання кращих територіальних результатів для росіян, це загрожувало б Стамбулу, чого не могла допустити Англія. Відтак, Росія з того часу прагнула подальшого зближення із Францією.

У рамках формування центральноєвропейського союзу Бісмарк у 1879 році уклав секретний договір із Австро-Угорщиною (був оприлюднений лише у 1888 році). Він передбачав взаємодопомогу у випадку війни із Росією, "дружній нейтралітет", якщо одна зі сторін перебуватиме у конфлікті з іншою великою державою. До того ж, Німеччина, за словами Бісмарка, мала б стримувати апетити австрійців на Балканах (як показала історія, саме "завдяки" Австро-Угорщині Німеччина була втягнута у Першу світову війну). Бісмарк не раз наголошував, що цей договір укладений "для спільного захисту від російського нападу" [7].

У певній мірі австро-німецький союз послужив своєрідним каталізатором до тимчасового

відновлення співробітництва в рамках "Союзу трьох імператорів". Новий договір між трьома імперіями був підписаний у 1881 році. Згідно з ним, сторони мали зберігати "дружній нейтралітет" у випадку війни когось із них проти великої держави, а рішення щодо Балкан приймати лише за взаємної згоди. Але союз був більше юридичним, ніж фактичним, до того ж згодом Росія дізналася про укладений проти неї у 1879 році союз [6]. Саме тому у 1887 з Росією був підписаний так званий "договір перестраховки", який передбачав нейтралітет сторін у випадку війни одного із учасників договору. Проте він діяв лише до 1890 року, часу відставки "залізного канцлера" [2].

У той же час Бісмарк намагався залучити до австро-німецького об'єднання й Італію. Три країни уклали оборонний союз проти Франції у 1882 р. Ця дата і стала роком утворення Троїстого союзу, одного з двох військово-політичних союзів, які розв'язали у майбутньому світову війну. Варто зазначити, що Італія долучилася до угоди лише через те, що в неї були конфлікти в Тунісі із Францією, а її територіальні претензії стосувалися формального союзника – Австро-Угорщини, проти якого ще недавно італійці воювали за свою незалежність. Це й пояснює пізнішу пасивну поведінку Італії відносно її союзників [7].

Невід'ємною складовою зовнішньополітичної діяльності Отто фон Бісмарка була політика відносно колоніального питання. Діяча особливо не цікавили колонії, адже він позиціонувався як континентальний політик. Однак, німецькі консерватори наполягали на Бісмарку: якщо Німеччина хоче стати державою першого рангу, то повинна мати свої колоніальні володіння. Так почалася "ера колоніальних захоплень" Німецької імперії. До кінця XIX ст. Німеччина здобула частину Південно-Західної Африки, Камерун, Того, Занзібар, частину Полінезії. Ці землі стали для неї сировинною базою та ринком збуту. Звичайно, це давало переваги економіці, однак Бісмарк розумів, що на утримання колоній необхідно витратити значні кошти, а самі вони як за сировиною, так і територією значно поступаються англійським. Тому канцлер не був особливим прихильником нарощування кількості німецьких колоній [4]. У цьому контексті в грудні 1888 р. під час бесіди з дослідником Африки Ойгеном Вольфом "залізний канцлер" говорив: "Ваша карта Африки чудова. Але моя карта Африки розташована в Європі. Ось знаходиться Росія, а тут – Франція, ми ж у середині – це моя карта Африки" [7, с. 25].

У 1888 році помер Вільгельм I, а імператором став Фрідріх-Вільгельм III, який правив лише 99 днів та помер від раку горла. Новим кайзером було обрано сина Фрідріха-Вільгельма III – Вільгельма II [3]. Імператор прагнув проводити самостійну зовнішню політику. Його бажанню заважало перебування на посаді канцлера Бісмарка. Вільгельм II був наділений такою природою королівської влади, що поряд з собою не хотів бачити таких самодостатніх міністрів, як Бісмарк. Тому у березні 1890 році "залізний канцлер" пішов у відставку.

Його наступники користувалися аналогічними функціями, проте вся реальна влада перебувала у руках лише імператора. За Вільгельма II почався курс на проведення світової політики, коли Німеччина намагалася зайняти провідне місце в Європі та відтіснити, в першу чергу, Англію [7].

Зовнішня колоніальна політика проводилася у трьох найвизначніших напрямках: 1) Африка; 2) Китай; 3) Близький Схід. В Африці між Німеччиною та Англією наростали суперечності щодо спірних територій у Східній частині континенту. Це закінчилось Гельголанд-Занзібарським пактом 1890 року, згідно з яким Німеччина віддавала Англії частину своїх володінь на східноафриканському узбережжі та острів Занзібар, Англія, у свою чергу, поступалася островом Гельголанд у Північному морі. Пакт був сприйнятий у суспільстві неоднозначно та викликав низку протиріч.

У Китаї німецькі війська у 1897 році захопили бухту Цзяо-Чжоу і почали експансію у цій країні. А у 1900–1901 рр. Німеччина взяла участь у придушенні повстання іхетуанів ("боксерів").

Із завершенням іспано-американської війни 1898 р. Німеччина викупила в Іспанії частину володінь в Океанії (Каролінські, Маріанські острови та острови Палау) [1]. Бачимо, що вплив Німеччини у світі розширювався, викликаючи неоднозначну реакцію з боку провідних європейських держав.

Крім того, німецькі правлячі кола почали проявляти підвищений інтерес до Близького Сходу. Зокрема, ще в 1888 році Дойчебанк отримав першу концесію на будівництво Анатолійських залізниць. Варто зазначити, що на той час Туреччина переживала не кращі часи. У 1881 році за султана Абдул-Хаміда країна оголосила дефолт, тож західні країни прагнули збільшити свій вплив у Османській імперії, яка в минулому була сильною державою [2].

Позиція Німеччини стурбувала Європу. У 1898 році Вільгельм II спочатку відвідав Дамаск, де позиціонувався як друг мусульман, а потім у Стамбулі провів переговори про будівництво Німеччиною Багдадської залізниці, що мала пов'язати Берлін через Босфор, Малу Азію та Месопотамію із Перською затокою. Це викликало неабияке занепокоєння з боку Європи, зокрема, Англії, проте у 1903 році турки надали німецьким банкірам право на концесію.

Між тим, тривало колоніальне суперництво Франції та Англії. Однак, протидія спільному ворогу – Німеччині, спонукала дві держави до об'єднання. Росія перетворилася на союзника цих країн і разом із ними утворила військово-політичний союз, на противагу Троїстому, – Антанту. Вільгельм II, який хотів зробити з Німеччини світову державу, не зміг уникнути союзу Англії та Росії, а це уможливлювало б бойові дії на два фронти у випадку масштабної війни. Зокрема, Росію не вдалося прихилити на свій бік навіть підтримкою її у російсько-японській війні [5].

Можна по-різному оцінювати як зовнішню політику Німецької імперії за час канцлерства Бісмарка, так і в епоху Вільгельма II. Беззаперечним є те, що кожен із них волів бачити свою країну могутньою та конкурентоспроможною у всіх напрямках. Проте це було зовсім відмінне бачення майбутнього Німеччини. "Залізний канцлер" вважав, що у Європі Німеччина уже досягла природних кордонів, а її подальше територіальне зростання буде не лише нерозумним, але й небезпечним. Він говорив: "За час своєї службової діяльності я лише 3 рази радив проводити війну: данську, богемську (австрійську), французьку... І кожен раз я попередньо запитував себе, чи буде гідною війна, навіть якщо вона буде переможною, тих жертв, які їй принесені". Бісмарк наголошував на тому, що "... у майбутньому необхідні будуть не лише

озброєння, а й правильні політичні погляди, аби вести німецький корабель через потоки коаліцій" [7]. На жаль, до його поглядів мало хто прислухався. За Вільгельма II відбулося посилення країни і втручання в конфлікти, які Німеччини не стосувалися. Відбувалася переоцінка власних сил і недооцінка чужих. Трагедія останнього німецького імператора полягала у нерозумінні того, що він був не здатний до самодержавства, вірив у власне велике призначення і не хотів бачити поруч себе радників, а тим паче людей, які вели самостійну політику. Саме його ідеї світового панування призвели до вибуху Першої світової війни. Франція була слабка для того, аби самостійно воювати проти імперії, Англія навряд чи наважилася б на світову війну заради економічних вигод і витіснення конкурента, а Росія та Німеччина не мали між собою прямих протиріч. По суті, Німеччина підтримала Австро-Угорщину у роздмухуванні полум'я війни.

Канцлер Бюлов влучно висловився про політику і настрої Вільгельма II: "Часи, коли німець поступався одному сусідові сушею, а іншому – морем, залишаючи собі лише небо, де лише чиста теорія, минули... Ми вимагаємо і для себе "місця під сонцем" [2]. Боротьба за місце "під сонцем" отримала свою квінтесенцію у Першій світовій війні, яка завершилась для Німецької імперії повним крахом [7].

Отже, концепція зовнішньополітичної діяльності Німеччини за Бісмарка зводилася до збереження рівноваги сил у Європі, аби не допустити формування союзів проти, власне, Німеччини. Її зміст становив сутність континентальної політики. З приходом до влади Вільгельма II відбулася еволюція зовнішньополітичних пріоритетів у бік переходу до світового панування, що призвело до утворення проти імперії та Троїстого союзу, що був нею сформований, військово-політичного блоку Антанта, суперечності між якими й породили глобальний військовий і геополітичний конфлікт – Першу світову війну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобилева С. Й. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року / За ред. Н.Є. Бойцун. – Д.: РВВ ДНУ, 2003. – 528 с.
2. Всемирная история в 10-и томах. – Т. 7. – М., 1960. – 820 с.: ил.
3. История Германии: учебное пособие: в 3 т. / Под общ. ред. Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова. – М.: КДУ, 2008. – Т.2: От создания Германской империи до начала XXI в. – 672 с.: ил.
4. История дипломатии в 3 томах / Под ред. В.П. Потемкина. – М., 1945. – Т. 2. – 424 с.
5. История Европы. Т. 5. От французской революции конца XVIII века до первой мировой войны. – М.: Наука, 2000. – 667 с.: ил.
6. История России XIX – начала XX вв. Учебник для исторических факультетов университетов / Под ред. В.А.Федорова. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. – 752 с.
7. Соколов Б. Германская империя: от Бисмарка до Гитлера. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 480 с.

Пахомський Н.

Науковий керівник – Удич З. І.

ПОРТФОЛІО УЧНЯ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Портфоліо — це спосіб фіксування, накопичення та оцінки індивідуальних досягнень школяра протягом певного періоду навчання. Портфоліо належить до «аутентичного», тобто істинного, найбільш наближеного до реального оцінювання, до індивідуалізованої оцінки, зорієнтованої не лише на процес оцінювання, а й самооцінювання [1, с. 40].

У першому класі традиційно оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється без балів. Такий підхід обумовлений особливостями психологічної готовності до шкільного навчання і початком опанування навчальної діяльності молодшими школярами. Якщо робота не відповідає загальним критеріям вчителя зобов'язаний оцінити її низькими балами. З часом стимулююча функція оцінки згасає, більше того, перетворюється на чинник, який спричиняє тривожність, страх отримати низькі бали, невпевненість у собі. Таким чином оцінка гальмує розвиток навчальної діяльності. Тому у першому класі навчальну діяльність учнів оцінюють не вдаючись до балів [1, с. 35]. Такий же принцип використовується в оцінюванні учнів інклюзивних класів, оскільки вони потребують особливої уваги.

Загалом, портфоліо відрізняється від традиційних методів оцінювання тим, що забезпечує вчителя обґрунтованою інформацією про процес і результати діяльності учня в режимі самостійної роботи, удосконалення його креативних можливостей та умінь здійснювати власні оцінні судження про результати власної діяльності. Найголовніша перевага портфоліо, порівняно з традиційними технологіями оцінювання полягає в тому, що воно характеризує якість навчання різнобічно і багатовимірно, з різних позицій: оцінки мислительної діяльності учня, його міждисциплінарних умінь, умінь висувати проблему, розв'язувати нестандартні завдання, знання навчальних предметів і опанування навичками, наполегливістю досягнення результату та ін.

Портфоліо допомагає вчителю: розкрити індивідуальні можливості дитини; стежити за динамікою навчальних досягнень учня за певний проміжок часу; визначати ефективність та відповідність індивідуального навчального плану можливостям дитини, відтак коригувати його; стежити за розвитком соціалізації та формуванням особистості учня; здійснювати зворотний зв'язок між дитиною, батьками, вчителем [3, с. 112].

Впровадження учнівського портфоліо у навчально-виховний процес дозволяє: формувати в учня відповідальність й самостійність у навчанні; розвивати вміння давати якісну оцінку результатів власного

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

навчання та діяльності; розвивати вміння аналізувати власні інтереси, схильності, потреби й співвідносити їх з наявними можливостями; формувати пізнавальні інтереси і готовність до самостійного пізнання; створювати ситуацію успіху, підвищувати самооцінку і впевненість у власних можливостях.

Залежно від конкретних цілей навчання добирається тип портфоліо: портфоліо документів; портфоліо досягнень; рефлексивний портфоліо [3, с. 110]. У школах Англії та Канади ефективно функціонують й інші типи портфоліо (Табл. 1) [1, с. 41; 2, с. 13].

Таблиця 1.

Учнівські портфоліо Англії та Канади

Портфоліо	Англія	Портфоліо	Канада
Портфоліо розвитку	Містить вибрані навчальні роботи, а також оцінку власних досягнень зроблених учнем. Такі матеріали допомагають вчителю спостерігати за здобутками учня, динамікою його досягнень впродовж навчального року. Дібрані матеріали учитель використовує для оцінки навчальної діяльності учня, для обговорення на батьківських зборах стану навчання учня, класу.	Робоче портфоліо	До його створення долучаються усі: вчитель, учень та батьки. Добираються як поточні роботи, так і зразки підсумкових робіт, методичні рекомендації, визначаються зміст і методи роботи.
Портфоліо навчального планування	Портфоліо, яке містить додаткову інформацію про клас. Це допомагає краще оцінити рівень навчальних можливостей дітей ще до початку навчання і відповідно до них планувати навчальний процес протягом року.	Показове портфоліо	Містить лише найкращі роботи учня і не включає поточних робіт. Учень сам формує таке портфоліо та вирішує, що у нього має ввійти.
Портфоліо підготовленості	Портфоліо є засобом визначення готовності школяра до випуску зі школи. Учні мають подати певну кількість здобутих матеріалів, які демонструють їхню компетентність у декількох предметних галузях.	Портфоліо, або облік	Містить контрольні (тестові) завдання і зразки робіт, запропоновані вчителем. Сюди входять роботи не відібрані учнем для показового портфоліо.
Показовий портфоліо	Включає кращі учнівські роботи зібрані на певному етапі навчання які найповніше демонструють уміння і можливості учня. Наприклад, проекти і дослідження, художні роботи, природничо-наукові експерименти, досягнення в музичному мистецтві тощо.		

Портфоліо необхідно впроваджувати вже у початковій школі, оскільки воно сприяє формуванню саморефлексії навчальної діяльності, тобто відповідальності та самостійності навчання, участь в якісному оцінюванні результатів власного навчання. У дитини формуватиметься вміння аналізувати власні інтереси, схильності, потреби і співвідносити їх з наявними можливостями. Дослідниками доведено, що самостійна добірка матеріалів портфоліо породжує ситуацію успіху, призводить до підвищення самооцінки і впевненості у власних можливостях; окрім того вона розвиває пізнавальні інтереси і готовність до самостійного пізнання. Пропонуємо зміст портфоліо учня з особливими освітніми потребами початкового класу у таблиці 2.

Таблиця 2.

Зміст портфоліо учня інклюзивного класу початкової школи.

Розділ	Зміст
Титульний лист	Містить основну інформацію (прізвище, ім'я, по-батькові дитини; навчальний заклад, клас), контактну інформацію і фотографію учня. Добре коли для титульного листка фотографію добірає сама дитина. При цьому не слід наполягати на офіційності портрета. Нехай дитина покаже себе такою, якою себе уявляє і хоче щоб такою її бачили інші люди.

Мій світ	Міститься будь-яка інформація, корисна і важлива для дитини. Можуть бути такі заголовки листків: • «Моє ім'я» — інформація про те, що означає ім'я, можна написати про знаменитих людей, які мають таке ж ім'я. • «Моя сім'я» — можна розповісти про кожного члена сім'ї або скласти невеличке оповідання про свою сім'ю. • «Моє місто (село)» — розповідь про рідне місто (село), його цікаві місця. Тут можна вмістити намальовану разом з дитиною схему маршруту від дому до школи. Важливо, щоб на ній були відмічені вуличний перехід, світлофори. • «Мої друзі» — фотографії друзів, інформація про їхні інтереси, захоплення. • «Мої захоплення» — невеличке оповідання, чим захоплюється дитина. Можна написати про заняття в спортивній секції, навчання в музичній школі або в інших навчальних закладах позашкільної освіти. • «Моя школа» — розповідь про школу і вчителів. • «Мої улюблені шкільні предмети» — невеличкі записи про улюблені шкільні предмети, які занотовуються, на зразок «мені подобається ..., тому що ...». Може бути листок з назвою «Шкільні предмети». У якому дитина може висловитися про кожний предмет, знайти в ньому щось важливе і необхідне для себе.
Моє навчання	У цьому розділі заголовки листків присвячені конкретному шкільному предмету. Учень наповнює цей розділ вдало написаними контрольними роботами, цікавими проектами, відгуками про прочитані книги, графіком зростання швидкості читання, творчими роботами.
Моя суспільна робота	Тут можна розповісти про доручення дитини. Дитина може брати участь у шкільному спектаклі, розповідати вірші на лінійці, виступати на ранку тощо. Оформляти цей розділ бажано з використанням фотографій і коротких повідомлень на зазначену тему.
Моя творчість	У цьому розділі дитина вміщує свої творчі роботи: малюнки, казки, вірші. Якщо виконана об'ємна робота (вибір), треба помістити її фотографію. Батькам необхідно надати повну свободу для виконання цього розділу. Якщо дитина брала участь у виставці або конкурсі, необхідно вказати інформацію про цей захід: назва, коли, де і ким проводився.
Мої враження	В початковій школі діти беруть активну участь в екскурсіях, відвідують музеї, театри. Після завершення екскурсії можна запропонувати творче завдання, виконання якого призведе до того, що дитина пригадає не лише зміст екскурсії, а й матиме можливість висловити власні враження.
Мої досягнення	Тут вміщуються грамоти, дипломи, листи з подяками, а також атестаційні відомості. У початковій школі не треба розділяти успіхи у навчанні (похвальний лист), і, наприклад, у спорті (диплом). Краще їх розмішувати не за значущістю, а, наприклад, в хронологічному порядку.
Відгуки і побажання	Це можуть бути відгуки вчителя. Наприклад «Брав активну участь у підготовці позакласного заходу», «Підготував стінгазету» тощо. Тут можуть бути рекомендації і побажання вчителя за результатами навчального року.
Роботи, якими я пишаюся	На початок навчального року треба уважно вивчити портфоліо, проаналізувати зібрані в ньому матеріали й у наступному класі їх поновити. Менш суттєві матеріали і документи можна покласти в окрему папку, а найцінніші помістити в спеціальному розділі «Роботи, якими я пишаюся».
Зміст	Перелік розділів.

Робота над портфоліо учня інклюзивного чи звичайного класу передбачає співпрацю вчителя та батьків. У першому класі допомога батьків має бути найповнішою, пізніше у міру дорослішання учня допомогу потрібно мінімізувати, та навчити самому складати портфоліо. В процесі роботи обов'язково відбувається процес осмислення власних досягнень, формування особистісного ставлення до отриманих результатів і усвідомлення власних можливостей [1, с. 45 - 47].

Портфоліо учня інклюзивного класу основної школи ставить перш за все перед собою мету оцінити схильності та задатки учня до того чи іншого напрямку науки, для конкурсного переведення його у профільний клас, для навчання у старшій школі. Зазвичай ця робота здійснюється психологом за допомогою профорієнтаційних тестів. Однак за недостатністю їх розробленості і ефективності це завдання здатне вирішити портфоліо.

Оцінювання матеріалів портфоліо здійснюється відповідно до завдань, на яких вони спрямовані, із залученням кількісних та якісних оцінок. Наприклад, для розв'язання проблеми пов'язаної з конкурсним відбором до профільних класів старшої школи можна запровадити інші види портфоліо (табл. 3) [1, с. 47 - 48].

Види портфоліо учня з особливими освітніми потребами старшої школи

Вид	Зміст
«Портфоліо документів»	Вміщує сертифіковані індивідуальні освітні досягнення: навчальні досягнення з конкретних предметів (за четверть, навчальний рік), сертифікати, свідоцтва, грамоти. Кожен з цих компонентів повинен мати заздалегідь визначену суму балів. Такий тип портфоліо, поряд з навчальними досягненнями, свідчить про рейтинг учня у класі, школі. Однак він не описує процесу індивідуального розвитку учня, різноманітність його творчої активності.
«Портфоліо робіт»	Містить зібрання різних творчих, проектних, дослідницьких робіт учня, а також основних форм і спрямувань його навчальної та творчої активності: участь у різних конкурсах, наукових конференціях, літніх таборах; творчі, спортивні, досягнення. Такий варіант портфоліо передбачає якісну оцінку, наприклад, за параметрами повноти, різноманітності, та переконливості матеріалів, якості робіт, спрямованості на вибраний профіль навчання. Якісна оцінка портфоліо має доповнюватися результатами підсумкової атестації.
«Портфоліо відгуків»	Містить характеристики на учня, які охоплюють різні види його діяльності. Вони можуть надаватися учителями, батьками, однокласниками, працівниками системи позашкільної освіти та ін. Портфоліо вміщує письмовий аналіз різних видів власної діяльності та результати у вигляді: текстів висновків, рецензій, відгуків, резюме, рекомендованих листів тощо. Така форма портфоліо розвиває механізми самооцінки учня, підвищує рівень усвідомленості процесів, пов'язаних з навчанням і вибором профільного навчання.

Таким чином, портфоліо як засіб оцінювання особистих досягнень учнів і стимулювання його розвитку відіграє важливу роль у впровадженні інклюзивного навчання. Оскільки акумулює усю інформацію про учня із особливими освітніми потребами, його досягнення, визначає шляхи взаємодії із ним, осіб, які є корисними в організації інклюзивного навчально-виховного середовища. Нажаль наше дослідження презентує розробки портфоліо учнів молодших та старших класів. Нам не вдалося віднайти рекомендації чи опис досвіду застосування портфоліо у середніх класах. Подальше наше дослідження вбачаємо саме у розв'язанні даного завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук. (метод. посіб. / Т. В. Сак. –К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Роджер П'єранджело, Джордж А. Джуліані. Оцінювання у спеціальній освіті. Практичний підхід // Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т. В. Сак. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Основи інклюзивної освіти: Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. – К: «А. С. К.», 2012. – 308 с.

Логойда М.

Науковий керівник – доц. Валіон О. П.

ВПЛИВ ЦЕРКВИ НА ОСВІТУ У ФРАНЦІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Сучасні політичні і культурні процеси в європейських державах активізують інтерес дослідників до стану освіти, її ролі у суспільному житті. Нині інтеграційні процеси ставлять перед нею нові вимоги узагальнення позитивного досвіду, накопиченого європейськими народами. Це дасть змогу скористатися перевагами розмаїття культури, традицій навчання і викладання, підвищити якість освіти, забезпечити молодь новітніми спеціальностями. Чимало ідей та принципів сучасної школи мають глибокі історичні корені. Досвід кожної конкретної країни безцінний. Це стосується і Франції. Дослідження французької освіти другої половини ХІХ ст. становить особливий інтерес. Разом з тим у сучасних умовах зростає роль церкви як носія духовності у суспільстві. Із середини ХІХ ст. без участі церкви було практично неможливо вирішувати завдання суспільного розвитку, в тому числі у галузі освіти і вихованні учнівської молоді. Церква тоді здійснювала значний вплив на стан освіти у Франції. Система освіти відображає одну з найважливіших сфер життя французького суспільства, духовний процес формування нового світогляду. Це посилює актуальність даної наукової проблеми.

Мета роботи полягає у проведенні об'єктивного аналізу умов та особливостей розвитку початкової, середньої та вищої освіти Франції другої половини ХІХ ст., впливу церкви на її розвиток відповідно вимогам, сформованим новим укладом життя. Реалізація цієї мети передбачає вирішення низки конкретних, взаємозумовлених завдань:

- виявити ступінь наукової розробки обраної теми в історичній літературі;

- розглянути процес формування структур французької школи на рівні початкової, середньої та вищої освіти й особливості всіх ланок освітньої системи;
- проаналізувати основні освітні реформи;
- з'ясувати характер взаємин між державою і церквою у сфері освітньої політики;
- простежити вплив церкви на освіту.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми відображені в працях О. А. Добіаш-Рождественської, яка звернула увагу на традиційну гуманітарну спрямованість французьких факультетів [1], Л. В. Таран відзначила позитивну динаміку французької вищої освіти, починаючи з 1876 року, і дала загальну характеристику стану деяких вищих навчальних закладів країни [4]. Аналіз французької історіографії з обраної теми свідчить про те, що дослідники не оминали увагою історію розвитку національної школи в зазначений період. Слід відзначити, що роботи хронологічно нерівномірно розподілені між окремими проблемами.

Прискорений економічний розвиток Франції на рубежі 1850–1860-х рр. викликав потребу формування відповідної структури освіти, впровадження нових спеціальностей. Її стан у другій половині XIX ст. може бути зразком віддзеркалення державної політики, взаємодії з церквою та освітянськими закладами.

Хвиля шкільного клерикалізму зменшилася під час Липневої революції. У 1831 р. був скасований обов'язковий сертифікат про релігійну освіту для вчителів початкової школи. Але церква не поступалася позиціями. У грудні 1848 р. міністром освіти був призначений шанувальник єзуїтів Фаллу, і курс на поступки церкви у питаннях школи відновився. У березні 1850 р. був прийнятий "закон Фаллу", який фактично віддавав школу під владу клерикалів. Церква отримала монополію у приватному секторі освіти, у результаті чого до кінця століття приватні світські навчальні заклади фактично зникли. Вчителі громадських початкових шкіл ставилися під нагляд місцевих юре. Уроки богослов'я ставали обов'язковими у всіх школах. При призначенні вчителів перевага віддавалася членам католицьких згромаджень [2, с. 6–10].

Прийняття закону Фаллу про школу (1850 р.) стало актом принципового значення. Він закріпив статус католицької церкви юридично і визначив релігійну спрямованість усіх ланок французької школи на наступні десять років. Аналіз змісту даного документу виявив його істотну роль у розвитку освіти. У 50–60-і рр. XIX ст. визначилася тенденція наповнення навчальної програми початкової школи релігійними дисциплінами, зросло залучення конгреганістського персоналу, почалося інтенсивне закриття світських навчальних закладів та відкриття семінарій, вільних і конгреганістських шкіл. В історіографії домінує негативна точка зору на наслідки закону Фаллу [1, с. 229].

У процесі формування початкової школи особливо актуальним стало питання про світськість освіти. З цього приводу у суспільстві розгорнулася боротьба, що завершилася перемогою її прихильників. Основні учасники – католики і республіканський блок. Через неоднакове трактування загальних принципів і різних єпископальних директив із шкільного питання серед католиків не було єдності (ультрамонтани, обскурантисти, помірні католики, католики-республіканці). Це послабило їхні позиції. Класичну точку зору церкви – "освіта є благо" – послідовно висловлював єпископ Дюпанлу, відомий представник католицької педагогіки XIX ст. Він розробив теоретичну платформу впровадження вільної освіти, місце і роль якої не можна недооцінювати [4, с. 154].

Помітний внесок у демократизацію освіти зробили міністри – ліберали В. Дюрюї (1865–1869 рр.) і Ж. Феррі (1879–1885 рр.) – ключові постаті процесу її реформування. Законодавчі акти – Закон про часткову безкоштовну початкову освіту (1867 р.), Закон про безкоштовність початкової школи (16 червня 1881 р.), Закон про наявність атестату для всіх вчителів і священослужителів (16 червня 1881 р.), Закон про обов'язковість і світськість початкової освіти (28 березня 1882 р.), Закон про заборону релігійної символіки у навчальних закладах (2 листопада 1882 р.), Закон про заміну всіх служителів культу світськими вчителями (30 жовтня 1886 р.) тощо, – закріпили принципи світськості і демократизації. У результаті було посилено позиції державної початкової освіти, обмежено діяльність церкви у сфері навчання, розширено мережу навчальних закладів, вільні школи було підпорядковано державній інспекції у справах початкової освіти. До кінця XIX ст. вона була остаточно структурована (материнські, елементарні, вищі початкові школи). Таким чином, у Франції вдалося створити нову республіканську освіту, засновану на принципах обов'язковості, безкоштовності і світськості [3].

Сутність французької системи освіти полягала у домінуванні її середньої ланки. До середини XIX ст. вона мала певну структуру і патрунувалася, з одного боку, державою, а, з іншого, – католицькою церквою. У зазначений період державна середня освіта була представлена установами двох типів: колежами і ліцеями. Кожен пройшов кілька етапів становлення і займав певне місце у системі. Очолювані служителами культу, колежі розвивалися у руслі релігійної політики. Керівництво ліцеїв здійснювалося світськими особами. Клієнтура ліцеїв комплектувалася переважно з дворян, тоді як соціальний склад колежів був різноманітний. На відміну від колежів, що більшою мірою залежали від відрахувань із бюджету комун, ліцеї знаходилися на повному державному забезпеченні [1, с. 230].

У розвитку державної середньої освіти простежувалася певна особливість: до середини 60-х рр. XIX ст. процес диференціації навчальних закладів все активніше виходив за її внутрішні межі. Закон про вільну освіту, що передбачав існування (вільного від держави) конфесійного і приватного навчання (1875 р.), став однією з причин її прискореного розвитку. Надалі вільна освіта зі своєю ієрархічною структурою (пансіони, інститути, семінарії) стала конкурентоспроможною відносно державної і склала вагомий самодостатню частину в загальній системі. Церква монополізувала право на навчання дітей з дворянських родин. Упродовж усього періоду збільшувалася кількість семінарій, особливо у провінції. Високим рівнем освіти відрізнялись два найвідоміші колежі єзуїтів – Брюглетт і Фрібур. Згідно з традицією і модою, аристократія і середня буржуазія Франції схилилися у бік вільної освіти, яка виходила з навчальних конгрегацій і ставала гарантією цінних соціальних відносин. Прагнення зберегти стану традиційності у навчанні призвело до

формування і відокремлення елітних закладів у рамках недержавної освіти.

Специфіку середньої освіти у цей час визначала наявність екстернату й інтернату. Інтернат контролювався католицькими навчальними закладами. Вони приймали значну кількість дітей. У мережі державних шкіл домінував екстернат, що охоплював меншу кількість учнів. Популярність інтернату зумовлювалася сприятливою громадською думкою, зростаючою довірою батьків, що віддавали перевагу строгому релігійному вихованню дітей та високому рівню викладання, у той час слабкість матеріальної бази і низький рівень викладання спостерігався в аналогічних державних закладах. Перевага інтернатів пояснювалася також тим, що значна частина населення проживала у сільській місцевості, і це змушувало батьків користуватися їх послугами. Прагнення католицької церкви бачити у дітях майбутніх прихильників забезпечувало інтернатам підтримку з її боку [3].

Особливу актуальність в останній третині XIX ст. у Франції набуло питання організації жіночої освіти. У суспільстві жінці традиційно відводилося місце матері і господині. Нові економічні обставини створили підґрунтя для її широкої діяльності. Проте, щоб скласти конкуренцію чоловікам на ринку праці, жінкам не вистачало знань і освіти. Зміни в організації освіти жінок пов'язані з лібералізацією політичної системи, діяльністю міністрів освіти В. Дюрюї, Ж. Феррі та держсекретаря парламенту Каміля Се. У жінці-союзниці були зацікавлені як церква, що втратила вплив на чоловіків, так і держава, що піклувалася про розповсюдження свого патронату. Знаряддям своєї політики вони обрали інститути освіти, котрі стали предметом боротьби між ними [2, с. 17].

Особливістю процесу становлення і розвитку вищої освіти Франції у зазначений період було пізніше її формування порівняно з іншими ланками системи навчання. В її розвитку простежувалися два етапи.

Перший – охоплював 1850–1870-і роки. Принципові зміни відбувалися в умовах посилення авторитарних методів управління Наполеона III і впливу католицької церкви у всіх сферах суспільного життя. Університет і Церква боролися за монополні права на освіту в умовах дії законів Фалла і Фортюля. Наслідком цього стали деякі позитивні зрушення на користь розвитку Університету. Шкільна політика міністра освіти І. Фортюля (1852–1858 рр.), котрому режим надав широкі повноваження, характеризувалася ухваленням жорстких постанов стосовно процесу навчання і педагогічних кадрів. Численні розпорядження і регламентації обмежували впровадження новітніх методів навчання і стримували педагогічну творчість викладачів Університету, що призвело до відтоку фахівців високою рівня. У результаті вища школа позбулася блискучих лекторів, таких як В. Кузен, Ж. Мішле, Е. Кіне, А. Міцкевич.

Крім того, у вищій школі існували інші проблеми, зумовлені змішаним складом управління (префекти, єпископи, члени ради академій), який Ж. Сімон назвав "поліцією міністерства народної освіти".

Це послужило приводом для закриття багатьох провідних кафедр. Але навіть ослаблений, Університет становив для авторитарного режиму Наполеона III певну небезпеку через незалежність думок і прагнення до демократизації. У свою чергу, церква намагалася встановити повний контроль над вищою освітою. Вона вдалася до низки конструктивних заходів, щоб послабити його. Права ректора Академії були обмежені внаслідок роздроблення академічних округів на дрібні одиниці – академії департаментів. Церква ввела своїх представників до ради академій і активно привертала увагу громадськості до навчальних конгрегацій. Конгреганістська школа становила приватний навчальний заклад, що був підпорядкований конгрегації одного із чернечих орденів католицької церкви [3].

Таким чином, склався дуалізм відносин між Церквою та Університетом. Він проявлявся, з одного боку, у партнерстві, а з іншого – у протистоянні. Щоб конкретизувати положення сторін, Міністерство І. Фортюля прийняло декрет про вищу школу (14 липня 1854 р.), який окреслив правове поле держави у сфері освіти і обмежив рамки свободи церкви [2, с. 21].

Факультети не були укомплектовані викладацькими кадрами. На розширення перспектив розвитку вищої школи у Франції була спрямована Програма міністра освіти В. Дюрюї. Вона передбачала об'єднання і зміцнення розрізнених факультетів, встановлення гармонійного співвідношення між точними науками і медициною, словесністю і правом, що могло розв'язати питання міждисциплінарного конфлікту, котрий полягав у переважаючому розвитку традиційних факультетів. На думку В. Дюрюї, розвивати теоретичні знання були покликані науково-дослідні установи, а просте навчання – університети. Він не бачив перетину між цими двома структурами. З метою популяризації наукових знань міністр сприяв створенню вищих курсів для широкого загалу. Враховуючи досвід їх роботи, він дійшов важливого висновку про необхідність організації регулярних занять на всіх факультетах. Однак повною мірою В. Дюрюї не вдалося реалізувати дану програму через те, що його діяльність була обмежена.

Підводячи підсумки розвитку вищої школи на першому етапі, слід зазначити, що вона вийшла зі стану стагнації (1850–1860-і рр.). Впродовж 70-х рр. XIX ст. її динаміка помітно поліпшилась. Цей етап був своєрідною підготовкою до подальшого реформування. Наступне десятиріччя стало для вищої освіти періодом інтенсивного розвитку. Прискоренням цих змін були успіхи, досягнуті у природних науках і зростання їх ролі в економічному житті країни.

Другий етап розвитку вищої освіти охоплював 80–90-і рр. XIX ст. Нові зрушення відбувалися в умовах секуляризації державних освітніх установ і створення вільних шкіл. Саме тоді були закладені основи нових структур вищої освіти. Головною подією можна вважати організацію регулярного навчання на факультетах словесності і фізико-математичному, що раніше було притаманне тільки медичному та юридичному факультетам. Основними функціями гуманітарних факультетів впродовж майже всього XIX ст. було присудження вчених ступенів і організація журі з прийому іспитів на одержання диплому бакалавра й ступеню ліценціата [3].

Бакалауреат – так називався і нині зберігся іспит для випускників французьких ліцеїв, що був затверджений Наполеоном I декретом від 17 березня 1808 р. [5, с. 113]. Здача цього іспиту давала змогу вступати до університету. У свою чергу, ліценціат є першим вченим ступенем у Франції, який присуджує університет. Цей ступінь підтверджував наукову підготовку 2-го циклу вищої освіти із загальної

спеціальності. При старому режимі присуджувався після двох років навчання бакалаврам теологічного факультету, передуючи докторському ступеню. Після революції став одним з проміжних вчених ступенів між ступенем бакалавра і доктора, давав право на викладання або адвокатуру.

Прагнення держави патрунувати всі ланки освітньої системи спонукало значний інтерес громадськості до вказаних факультетів. Уряд почав активніше виділяти субсидії для їх функціонування, що призвело до зростання впливу університетів. При його підтримці в 1877 р. при Колеж де Франс була створена спеціальна комісія з метою розробки навчальних програм.

Зміцненню державної вищої освіти у Франції сприяли також рішення про заснування урядових стипендій із ліценціату (1877 р.), штатної викладацької посади лектора і керівника семінару (1880 р.), про організацію регулярного навчання на всіх факультетах. Процес стаціонарної підготовки фахівців поступово набув поширення у всіх вищих школах. У результаті загальна кількість студентів за останню чверть XIX ст. зросла майже втричі. [5, с. 22 – 25].

Але найважливішими були якісні зміни серед педагогічного персоналу вищої школи: ритори попередньої епохи поступилися місцем ученим. На 80–90-і рр. XIX ст. відносилася поява найбільшої кількості наукових досліджень. Проте кар'єра викладача університету не відразу стала престижною. Якщо у середині століття викладачі середніх і вищих закладів за своїм становищем практично не відрізнялись, то наприкінці XIX ст. ця межа стала виразнішою. У 1890-і рр. університетська кар'єра сприймалася як рушійна сила в системі освіти [1, с. 231].

До 80-х рр. університетська організація перебувала у стані стагнації. Щоб надати поштовх для її розвитку, міністр освіти Л. Ліар, виходячи з аналізу практичного досвіду факультетів, запропонував нову дворівневу структуру освіти. Вона мала передбачати нижчий рівень, який полягав би у наявності розрізнених факультетів і факультетів неповного циклу навчання і вищий, який був би представлений лише великими університетами, де всі факультети утворювали б єдине ціле. Міністр вважав, що така організація університетів призведе до створення могутніх центрів навчання і науки [5, с. 27-28].

Однак Законом від 1883 р. було затверджено статус університету для всіх груп факультетів: будь-яка їх група і навіть та, що складалася з двох, отримала університетські права і автономію. Відповідно закону, закріплювалися права факультетів розпоряджатися власністю, з'явилася можливість одержувати субсидії від приватних осіб та місцевої влади. Це значно посилило позиції факультетів, однак суперечило планам Л. Ліара, бо він прагнув створити з кількох факультетів повноцінні вищі навчальні заклади, здатні організовувати навчання студентів та їхню наукову діяльність [3].

Таким чином, було створено сучасну форму вищої освіти – факультети. Проте структура університету не зазнала кардинальних змін. Взагалі університетом почали називати корпорацію факультетів. Таку структуру університети Франції зберегли до сьогодення.

Підводячи підсумки, відзначимо, що формування і розвиток системи освіти Франції в другій половині XIX ст. перебував під впливом церкви, яка діяла в тісному союзі з державною владою. Незважаючи на відносно невисоку питому вагу навчальних закладів духовного відомства в системі професійної освіти Франції, церкві вдалося виробити логічні, одноманітні принципи і методи виховного процесу в спеціальних навчальних закладах, здобути вагоме значення у сфері освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добіаш-Рождественська О. А. Габріель Моно / Оксана Добіаш-Рождественська // Французький щорічник. – М., 1986. – С. 229–232.
2. Максименко А. П. Становлення і розвиток системи університетської освіти Франції (XIX–XX століття): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / Анатолій Петрович Максименко. – К, 2008. – 21 с.
3. Назарева В. Освіта і педагогічна думка Західної Європи та США в XIX ст. – [електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 23. 03. 2014. Режим доступу: [http://www.razlib.ru/psihologija/shpargalka_po_pedagogike/p59.php].
4. Таран Л. В. Історична думка Франції і Росії. 70-і рр. XIX – 40-і рр. XX ст. / Людмила Таран. – К.: Наук. думка, 1994. – 247 с.
5. Фрумо С. А. Французька школа і боротьба за її демократизацію 1850–1870 / С. А. Фрумо. – М., 1960. – 186 с.

Лесіцький А.

Науковий керівник – доц. Валіон О. П.

АНГЛО-НІМЕЦЬКЕ МОРСЬКЕ СУПЕРНИЦТВО У КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

«Час, коли німець поступався одному із сусідів сушею, іншому – морем,
залишаючи собі одне лише небо, де панує чиста теорія... минув...
ми вимагаємо і для себе «місця під сонцем».
Бернгард фон Бюлов,
канцлер Німецької імперії
(1900–1909)

Розглядаючи історію міжнародних відносин напередодні Першої світової війни, необхідно звернути особливу увагу на міжнародні конфлікти та протистояння великих держав, причинами яких були – боротьба за переділ світу та прагнення встановити гегемонію в Європі та у колоніях. Зіткнення

геополітичних інтересів провідних європейських країн, зрештою, й переросли у масштабний збройний конфлікт. Тому, безумовно, осмислення цих проблем, їх аналіз, допоможе зрозуміти уроки історії, врахувати їх на сучасному етапі розбудови міждержавної взаємодії.

Однією з центральних проблем передвоєнного міжнародного протистояння є боротьба Англії та Німеччини за морське панування, прагнення випередити країну-суперницю за показниками могутності військово-морського флоту. Проаналізувати особливості й специфіку англо-німецького морського суперництва і є **метою** цього дослідження.

Завдання роботи полягають у наступному:

- з'ясувати причини та передумови протистояння Англії та Німеччини на морі;
- простежити розвиток флоту цих країн;
- охарактеризувати особливості англійської і німецької морської та колоніальної політики.

Оскільки тема є актуальною й проблемною, її вивченням займалися науковці із багатьох країн. Серед російських дослідників варто виділити О. П. Шершова – історика, суднобудівника, офіцера, який написав книгу про розвиток військово-морського флоту впродовж історії людства, зробивши акцент на висвітленні технічної складової питання [5]. Важливим є внесок Західносибірського центру німецьких досліджень, колектив учених яких ретельно опрацював різні питання з історії Німеччини та, зокрема, видав працю «История Германии» в 3 томах (Ю. В. Галактіонов, А. М. Бетмакаев, Т. А. Балікова та ін.) [2]. Варто звернути увагу також на масштабну розвідку «История Европы» в 8 томах Російської академії наук (А. О. Чубар'ян, А. Н. Сахаров, С. П. Пожарська та ін.) [4], а також працю Академії наук СРСР «Всемирная история» в 10 томах (Е. М. Жуков, А. А. Губер, М. Я. Гефтер та ін.) [1]. Надзвичайно цікавою та інформативною є «История дипломатии» під редакцією В. П. Потьомкіна [3].

На початку 70-х років XIX ст. Англійське королівство переживало період піднесення. Британська колоніальна імперія володіла колоніями на кожному материку і була однією із найбільших держав у світі. У той час добре відомою була фраза – «... над Британською імперією ніколи не заходить сонце». Таких успіхів країна досягла завдяки кільком століттям наполегливих колоніальних завоювань і морських кампаній. Ясна річ, що захоплення будь-яких колоній в інших частинах світу неможливе без потужного військового флоту. Розташування Англії на острові максимально сприяло тому, що її правителі постійно розвивали і вдосконалювали свій флот, без якого неможливо було вести ефективну зовнішню політику та отримувати перемоги у війнах. Тому до XIX століття Англія вже володіла наймогутнішим у світі флотом і титулом «королева морів» [1].

Разом з тим, не лише Англія мала значні колоніальні володіння. Інші держави, які брали участь у Великих географічних відкриттях або долучились згодом до заморської експансії, також володіли чималими колоніями. Експансія країн-метрополій досягла такого рівня, що у світі не залишилось практично жодної вільної території, яку ще можна було захопити, не вступаючи у конфлікт з іншою країною-колонізатором. Таким чином, на кінець XIX ст. всі колонії були поділені між найвпливовішими західними державами, зокрема, Англією, Францією, Нідерландами, Іспанією, Португалією, США, Бельгією, Данією. Прагнули не відставати від них Японія та Росія [1].

Однак, відбулася подія, що послужила сигналом до початку важливих геополітичних змін та ускладнення міждержавних відносин. 18 січня 1871 року у Версалі було проголошено створення Німецької імперії. Кілька десятиліть політичної боротьби, війн, завоювань, об'єднань, і сталося те, чого не було вже близько тисячоліття – німецький народ знову створив єдину і досить сильну державу. Національно-державною єдністю німці в значній мірі вдячні «залізного канцлеру» Отто фон Бісмарку, який був талановитим дипломатом, державним керівником і людиною справді залізної волі. Саме він провів три переможні війни, завдяки яким Пруссія усунула від конкуренції Австрію і об'єднала під своєю егідою решту німецьких земель, продемонструвавши зростаючу могутність всій Європі, зокрема, Франції. Ставши канцлером об'єднаної німецької держави, Бісмарк наполегливо почав зміцнювати новоутворену імперію, прагнучи, щоб вона могла виступати на міжнародній арені на рівних правах з іншими великими європейськими державами. Але політичні реалії тих часів поставили перед німецьким керівництвом проблему: практично неможливо було створити сильну й могутню імперію, маючи володіння лише у відносно невеликій ділянці світу [2]. Це було не лише питання престижу чи політичного впливу. Економічні реалії кінця XIX ст. вимагали джерел сировини, ринків збуту, сфер впливу у різних кутках земної кулі. Лише за таких умов німецька економіка могла успішно розвиватись і конкурувати з економікою інших європейських держав. З іншого боку, показавши силу у сухопутних війнах (чого було достатньо для впливу на європейському рівні), для виходу на новий етап міжнародних відносин і перетворення імперії на державу світового значення необхідно було створити свій флот.

До 1871 року Пруссія мала лише невеликий флот для охорони берегів. Його слабкість продемонстрували війни з Данією та Францією. Ці країни повністю контролювали ситуацію на морі, і лише сильна сухопутна армія принесла німцям перемогу. Після об'єднання імператор та уряд задумались над будівництвом повноцінного німецького флоту [2]. Бачимо, що враховуючи актуальну потребу створення потужного флоту, керівництво Німеччини поставило завдання розбудувати військово-морські сили держави.

На той час усі провідні країни світу вже здійснили модернізацію флоту, повністю замінивши дерев'яні кораблі залізними броненосцями. Відтак, бойовим кораблем був броненосець, зроблений із заліза, зі сталевим броньованим поясом вздовж ватерлінії та броньованими палубами. Приводився у рух паровим двигуном. Кількість гармат порівняно з дерев'яними кораблями зменшилась, але зросли їх калібр, вага і, відповідно, ефективність. Таким чином, озброєння броненосців складалось із кількох гармат основного, найбільшого калібру (200–400 мм), і певної кількості гармат меншого калібру, призначених для боротьби з дрібними кораблями (міноносцями,

крейсерами). Гармати розташовувались або в казематах (ділянка судна, оточена зі всіх боків міцною бронєю, щоб захистити гармати основного калібру), або в барбетах (спеціальні броньовані прототиби башт, які повертались навколо своєї осі, щоб утворити сектор обстрілу 360°). Наступні вдосконалення кораблів здійснювались переважно шляхом вдосконалення конструкцій казематів і барбетів, збільшення калібру гармат, впровадженням нарізних стволів, потовщенням броні, застосуванням нових сплавів. Передовими країнами в кораблебудуванні були Англія, Франція, США, Росія, Італія, але найбільшими темпами будівництво броненосців спостерігалось в Англії. Більше того – англійські суднобудівні компанії виконували навіть іноземні замовлення. Ця обставина спричинила такий цікавий факт, що початок створення нового німецького флоту заклали саме англійці. У 1869 р. німці придбали в Англії казематний броненосець «König Wilhelm» (300-мм броня, 22 гармати калібру 240 мм), який довгий час залишався флагманом німецького флоту. Згодом німці замовили у британців ще 3 броненосці, аж доки у кінці 70-х рр. німецька промисловість не створила умов для ефективного суднобудування всередині країни. Отже, Німеччина почала власне будівництво броненосців кількох типів («Sachsen», «Brandenburg», «Kaiser»). Внаслідок цього, країні у кінці XIX ст. вдалося створити доволі добротний флот, проте конкурувати із провідними морськими державами їй було важко [5, с. 111–128].

Ситуація докорінно змінилась на рубежі століть. У Німецькій імперії після відставки Бісмарка, уряд очолили його не менш завзяті наступники, які прагнули розширити зовнішню могутність держави. Зокрема, у 1897 р. майбутній канцлер Б. Бюлов, виступаючи в рейхстазі, виголосив відому промову, закликаючи німців боротись «... за місце під сонцем». Вона започаткувала курс «світової політики» Німеччини [4, с. 499].

Для задоволення вимог світового зовнішньополітичного вектору, а також в умовах загострення міждержавних відносин між Троїстим союзом та країнами майбутньої Антанти, рейхстаг Німеччини, за поданням адмірала Тірпіца, у 1898 р. прийняв закон про посилення військового флоту. Згідно документу, до 1904 року флот імперії мав становити 17 лінійних кораблів, 9 броненосців, 26 легких крейсерів, відповідну кількість менших кораблів. Для цього впродовж 7 років потрібно було побудувати 7 броненосців, 2 важких і 7 легких крейсерів [3, с. 132–133].

Перша німецька морська флотська програма не викликала занепокоєння в Англії, оскільки заходів, прийнятих німцями, ще не вистачало, щоб кинути виклик англійському пануванню на морях. Отож, англійці ще не усвідомлювали розмірів потенційної загрози. Однак почалася англо-бурська війна. Користуючись ситуацією, німці у 1900 р. прийняли нову морську програму. До 1915 р. німецький флот мав становити 34 лінкори, 11 важких і 34 легких крейсерів, 100 міноносців, а також резервну ескадру – 4 броненосці, 3 важкі і 4 легкі крейсери. Ця програма вже була серйозним сигналом для Британії і демонструвала прагнення німців перебрати морське лідерство у англійців. Вирішивши проблеми в Африці та на Далекому Сході, англійці зосередили зусилля на ліквідацію німецької небезпеки. Була створена Антанта, спрямована проти Троїстого союзу [3, с. 133–148].

Англійський чиновник Ейр Кроу у меморандумі 1907 року писав: «Лідерство Німеччини на морі не може бути сумісним із існуванням Британської імперії. І навіть, якби Великобританія зникла, зосередження в руках однієї держави найбільшої військової могутності і на суші, і на морі змусило б весь світ об'єднатись, щоб позбавитись від цього приводу... Створення німецької Індії в Малій Азії у кінцевому рахунку залежить від німецького лідерства на морі або від завоювання Німеччиною Константинополя і балканських країн» [3, с. 181–182].

У цих умовах морська гонка озброєнь посилювалась. У 1905 р. в Англії був спроектований і закладений броненосець нового типу – «Dreadnought», який дав назву кораблям цього типу – дредноути. Судно характеризувалось тим, що гармати містились у поворотних баштах нової конструкції, що дозволяло вести ефективний вогонь в усіх напрямках. Власне, гармати були надзвичайно потужними і далекобійними, а ходові характеристики корабля покращеними (швидкість – 21 вузол, артилерія – десять 305-мм гармат в 5 баштах, двадцять 75-мм гармат, поясна броня – 100–275 мм). Таким чином, нові можливості корабля дозволяли вести потужний вогонь на далеких дистанціях ще до підходу ворога на близьку відстань, а також вчасно і швидко змінювати місцезнаходження відповідно до ситуації бою [3, с. 182; 5, с. 138–143].

У 1908 р. англійці вже мали 12 дредноутів. Створивши корабель принципово нового типу, вони сподівались, що німці тривалий час не зможуть почати виробництво кораблів схожої конструкції. Таким чином англійський уряд планував якісною перевагою у кораблях нівелювати всі спроби Німеччини на морське панування. Але англійське адміралтейство помилилось. Вже у 1908 р. німці спустили на воду перші власні 4 дредноути, а всього їх будувалось аж 9. Співвідношення броненосців старого типу було 63:26 на користь Англії, але поява дредноутів робила їх всіх по суті застарілими, тому гонка озброєнь почалася з новою силою, а її успіх залежав від кількості дредноутів [3, с. 183].

До 1908 р. у Німеччині випускалося 2 броненосці щороку, зокрема, в 1900–1907 рр. їх побудували 16. З 1908 р. планувалося щороку випускати 4 броненосці, лише дредноути. Це становило значну загрозу для Англії, і в 1907–1908 рр. англійці зробили низку спроб домовитися з Німеччиною про скорочення морських озброєнь, прагнучи закріпити баланс сил, який був на їх користь. Проте німці відмовлялися згортати програму військово-морського будівництва, у свою чергу англійці прагнули на кожен німецький корабель будувати два англійські [3, с. 182–184; 4, с. 528–529].

Посилення флоту Німеччини, а також її дипломатичні успіхи принесли відповідні результати. Перед Першою світовою війною німці за потужністю флоту зрівнялись із США і поступалися лише Англії, причому на випадок ведення морської війни німці мали досить високі шанси вийти переможцями або принаймні мати з Англією рівні можливості. Також Німецькій імперії вдалося встановити контроль над кількома колоніями (Намібія, Мозамбік, Нова Гвінея, Каролінські острови), створити власну зону впливу у Китаї, який тоді активно ділили між собою європейські держави [1, с. 496–506; 4, с. 520–523].

Таким чином, створивши в 1871 р. імперію, німці поставили за мету вивести її на світовий рівень і взяти участь у переділі світу. Маючи сильну армію, Німеччина в той час потребувала створення потужного

флоту, без якого неможливо було боротися за вплив у світі. В умовах загострення протистоянь між європейськими країнами, німці прагнули перехопити в Англії морське лідерство і в 1898–1914 рр., завдяки зусиллям адмірала Альфреда Тірпіца і заходам уряду, досягли значних успіхів, створивши англійцям на морі потенційну загрозу, і, випередивши за потужністю флоту решту країн. Реалізовані морські програми дозволили Німецькій імперії розширити власні колоніальні володіння і вступити в Першу світову війну на рівних умовах з основними суперниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всемирная история: в 10 т. / Под ред. Е. М. Жукова, В. И. Волгина, М. Я. Гефтера и др. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960. – Т. 7 / Под ред. А. А. Губера, М. Я. Гефтера, А. С. Ерусалимского, Л. М. Иванова. – 820 с.
2. История Германии: учебное пособие: в 3 т. / Под общ. ред. Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова. - М.: КДУ, 2008. – Т. 2: От создания Германской империи до начала XXI века / А. М. Бетмакаев, Т. А. Бяликowa, Ю. В. Галактионов и др.; отв. ред. Ю. В. Галактионов. – 672 с: ил.
3. История дипломатии / Под ред. В. П. Потёмкина. – М.: ОГИЗ, 1945. – Т. 2: Дипломатия в новое время (1872–1919). – 424 с.
4. История Европы. Т. 5. От Французской революции конца XVIII века до первой мировой войны. – М.: Наука, 2000. – 667 с.: ил.
5. Шершов А. П. К истории военного кораблестроения / А. П. Шершов. – М.: Военмориздат ВММ СССР, 1952. – 364 с.

Квіцінська М.

Науковий керівник – Удич З.І.

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

В інклюзивному навчанні контроль, перевірка і оцінка результатів навчання є невід'ємними елементами навчально-виховного процесу. Без них неможлива повноцінна взаємодія між учителем і учнем. У педагогічній навчальній літературі виділяються різні функції контролю. Усі вони зводяться до того, що допомагають вчителю організовувати навчальний процес, а учням усвідомити свій рівень розвитку і побачити перспективи. Об'єкти, принципи, види контролю для дітей з особливими освітніми потребами суттєво не відрізняються від загальноприйнятих у типових школах.

Здійснення контролю в процесі навчання в інклюзивному класі визначається такими дидактичними принципами: а) *систематичність*, зумовлена необхідністю здійснювати контроль впродовж всіх етапів навчання; б) *всебічність*, яка передбачає визначення в учнів результативності корекції навчально-пізнавальної діяльності й власне діяльності, рівня опанування знаннями, уміннями і навичками відповідно до навчальних цілей; в) *диференційованість* та *індивідуалізація*, що зумовлені поліморфністю проявів порушень навчально-пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами [1, с. 23]. Об'єктивність контролю забезпечується: чітким визначенням конкретних і загальних цілей оволодіння учнем змістом навчального предмета, а також визначенням конкретних цілей корекції навчально-пізнавальної діяльності та власне діяльності учня і обґрунтованим виділенням об'єктів контролю [2, с. 99].

В інклюзивному навчанні застосовуються ті ж види контролю, що й у звичайному: попередній, поточний, тематичний, підсумковий. Усі оцінки з будь-якого виду контролю вчитель має доводити до відома учня та оголошувати перед класом (групою) [1, с. 25].

Під час оцінювання досягнень учнів з особливими освітніми потребами необхідно враховувати їх специфічні особливості (табл. 1) [1, с. 29-31; 3, с. 12-13].

Таблиця 1

Особливості оцінювання учнів з особливими освітніми потребами

Із психічними особливостями	Об'єкт оцінювання	Із фізичними особливостями
Компонент охоплює знання, обсяг яких визначений навчальними програмами школи інтенсивної педагогічної корекції. При оцінці аналізуються такі показники знань: а) повнота; б) усвідомленість; г) узагальненість; д) рівень сформованості.	Змістовий компонент	Даний компонент – знання про об'єкт вивчення (уявлення, поняття, явище тощо, в т.ч. про правила, засоби перетворення об'єкта, про вимоги до результату; про складові та послідовність виконання завдання як одиниці навчальної діяльності і т.д.). Змістовий компонент конкретизується відповідно до змісту навчання кожного навчального предмета.
Даний компонент навчальної діяльності учня уміння (способи дії) предметні, навчально-пізнавальні, контрольні-оцінні.	Операційний компонент	Це дії, способи дій (вміння, навички), діяльність: а) предметні (відповідно до змісту основних навчальних

При оцінці аналізуються такі характеристики способу дії: а) сформованість: копіювання зразка способу діяльності; виконання способу діяльності за зразком; виконання способу діяльності за аналогією; виконання способу діяльності в нових ситуаціях. б) самостійності учня під час виконання завдань: потребує постійної допомоги; виконує зі значною допомогою; виконує з незначною допомогою; виконує без допомоги.		предметів у допоміжній школі); б) розумові (порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати тощо) та загальнонавчальні (аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результати виконання завдання, діяльності в цілому; вміння користуватися підручником та іншими доступними джерелами інформації)
При оцінці аналізуються такі показники: а) зацікавленість в кінцевому результаті діяльності; б) зацікавленість в опануванні способом діяльності. На основі зазначених критеріїв виділені чотири рівні навчальних досягнень учнів: початковий, середній, достатній, високий.	<i>Мотиваційний компонент</i>	Даний компонент – це ставлення до навчання. При оцінці підлягають аналізу такі його характеристики: а) характер і сила (байдуже, недостатньо виразне позитивне, зацікавлене, виразне позитивне); б) дійовість (від споглядального (пасивного) до дійового), в) сталість (від епізодичного до сталого).

Оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень учня в оволодінні змістом предмета порівняно з вимогами чинних програм. Оцінка має характеризуватися такими показниками: адекватністю, що визначається відповідністю (невідповідністю) самооцінних суджень (учня, учителя) стосовно тієї діяльності, яку вони реально виконують (розв'язання навчальної чи дидактичної задачі); надійністю, зв'язаною з тими показниками, які застосовуються як засіб оцінки.

Оцінювання розглядається як особлива сторона контролю, а педагогічна оцінка – його результат. Оцінка виражається в оцінних судженнях і висновках учителя, які є її якісними (словесним, вербальним) показниками, або в балах, тобто в кількісних показниках [2, с. 101].

Важливо застосовувати різноманітні методи контролю й оцінки серед них: 1) моніторинг навчальної діяльності учнів шляхом спостереження та фіксування виконаної ними роботи; 2) перевірка результатів навчальної діяльності за допомогою різних методик тестування; 3) з'ясування «поточної динаміки» спільно з учнями, враховуючи їхню думку, тобто як вони розуміють поданий матеріал та яку користь з нього отримують [4, с. 7].

У практиці інклюзивного навчання найчастіше під час оцінювання застосовують такі методи: аналіз навчальної програми, аналіз зразків робіт, спостереження у класі та проведення інтерв'ю, тестування (табл. 2) [2, с. 117-120].

Таблиця 2

Методи оцінювання в інклюзивному класі

№	Метод	Зміст
1.	<i>Аналіз навчальних програм</i>	Полягає у визначенні обсягу знань, які має опанувати учень. Результати аналізу беруться до уваги для визначення навчальних, корекційно-розвивальних і виховних цілей, які вносяться до індивідуального навчального плану учня. В наших умовах такий аналіз проводиться із залучення навчальних програм загальноосвітньої масової та загальноосвітньої спеціальної школи.
2.	<i>Аналіз зразків роботи</i>	Полягає в аналізі результатів навчальної діяльності: письма, рахунку, читання тощо. Зразки роботи можуть надавати додаткову інформацію про сформованість предметних, загальнопредметних, пізнавальних дій. Цікавою може бути інформація про особливості пізнавальних процесів учня. Наприклад, учень не дотримується лінійки під час письма, може починати писати в зошиті будь-де; читати з середини сторінки, у складніших випадках спостерігається дзеркальність під час письма, плутанина у написанні букв: б-д, т-ш, з-е. Це наводить на думку про недостатність зорового сприймання і порушення зорово-моторної координації.
3.	<i>Спостереження</i>	Спрямоване на вивчення особливостей діяльності дитини на уроці під час виконання різного роду завдань. Спостереженням можна з'ясувати тривалість виконання учнем того чи іншого завдання й окреслити чинники, що призводять до низького темпу роботи, визначити рівень активності дитини впродовж уроку.
4.	<i>Інтерв'ю</i>	Це адекватне оцінювання, тому інформація, яку ви отримуєте має бути достовірною, надійною та значущою. Перш ніж проводити інтерв'ю, треба його спланувати. Розпочинаючи інтерв'ю, важливо налагодити довірливі стосунки. Той, у кого ви берете інтерв'ю, має бути впевнений – зібрана інформація заслуговує на увагу. При складанні інтерв'ю, найперше, потрібно визначити мету, потім розробити основу, на якій будуватиметься інтерв'ю. Висловлювання мають ініціювати, завершувати або спрямовувати бесіду.

Для отримання найбільш значущої і точної картини сильних і слабких сторін учня застосовують також оцінювання із використанням як формальних так і неформальних методів оцінювання. Формальні тести ставлять за мету порівняти учнів із групою норми. Техніки неформального оцінювання спрямовані на дослідження умінь, навичок, знань учнів з конкретного предмета; на виявлення сильних та слабких сторін окремих учнів без врахування вікової норми [2, с. 117-120].

Що ж стосується безбального оцінювання в інклюзивній освіті, то для вчителя середніх та старших класів не розроблено відповідних методичних рекомендацій. На сьогоднішній день у нашій державі особливості безбального оцінювання дітей з особливими освітніми потребами прийняті і впроваджуються лише у початкових класах.

Чому на початку навчання не бажано вдаватися до оцінки навчальної діяльності школяра у балах? Така оцінка може стимулювати соціальну мотивацію, однак недостатня сформованість пізнавальних процесів, мовлення, саморегуляції, впливає на рівень засвоєння знань, які учитель змушений оцінювати низькими балами. З часом стимулююча функція оцінки згасає, більше того, перетворюється на чинник, який спричиняє тривожність, страх отримати низькі бали, невпевненість у собі. Таким чином оцінка гальмує розвиток навчальної діяльності [3, с. 19].

Учень, має розглядати оцінку як показник рівня його знань і вмінь, розуміти, що оцінюються його конкретні дії. Треба застосовувати прийоми оцінювання, які, з одного боку, дають можливість зафіксувати індивідуальне досягнення кожної дитини, а з іншого – не провокують учителя порівнювати успіхи дітей між собою. У такому порівнянні діти з особливостями психофізичного розвитку будуть найменш успішними. Ось чому, оцінюючи знання, уміння й навички учня, не слід вдаватися до заміників балів: «зірочок», «білочок», «черепашок» тощо. Недопустимо вивішувати у класі «Екран успішності», у якому порівнюються досягнення учнів між собою. Замінники балів не мають бути причиною заохочення або покарання дитини з боку вчителя та батьків. Для дитини з особливими освітніми потребами вагомніше, ніж для однокласника з типовим розвитком, коли учитель помічає і заохочує навіть незначні успіхи, таким чином розвиває у неї віру у власні сили та можливості [1, с. 36].

Можливо, найбільш важливим видом оцінювання для вчителя є оцінювання портфолію, що є добіркою робіт учня, які дають цілісний погляд на сильні та слабкі сторони учня. Створення такої добірки має залучати учня до вибору матеріалів, критеріїв підбору, критеріїв для визначення досягнень та підтвердження саморефлексивності учня [5, с. 11].

Якщо контроль і перевірка побудовані правильно, то вони допоможуть вчителю розв'язати такі завдання: визначати стан реалізації завдань навчання, виховання та розвитку вміщених в індивідуальній навчальній програмі; своєчасно виявляти прогалини у знаннях і вміннях учнів; вдаватися до повторення й систематизації матеріалу; визначати рівень готовності до засвоєння нового матеріалу; формувати вміння відповідально й зосереджено працювати, користуватися прийомами самоперевірки та самоконтролю; стимулювати відповідальність учнів; слідувати за динамікою розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, мовленнєвої діяльності; визначати динаміку розвитку соціальних умінь [2, с. 97]. Зважаючи на вагомість та специфіку процесу оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами необхідно надалі переглядати та удосконалювати саму систему та завдання оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т. В. Сак. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупасової А.А. – К: «А. С. К.», 2012. – 308 с.
3. Критерії оцінювання досягнень учнів початкових класів з особливими освітніми потребами, які навчаються у загальноосвітніх школах в умовах інклюзії. Довідник науково-дослідницької лабораторії інклюзивної освіти / Упорядники: Савчук Л.О., Юхимець І.В., Яценюк Л.І. – Рівне: РОІППО, 2012. – 330 с.
4. Джуді Лупарт. Поточний контроль та оцінка навчальної діяльності в інклюзивному класі // Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т.В. Сак. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т.В. Сак. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

Карабин М.

Науковий керівник – проф. Алексієвець Л. М.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА БРАЙЧЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Із проголошенням незалежності, Україна зіткнулася із труднощами, що стосуються не лише економічних, соціальних, політичних аспектів, а й проблем ідеологічного, культурного, світоглядного характеру. Переоцінки та детального перегляду потребує висвітлення окремих сторінок історії України, звільнення історичної науки від ідеологічних перекручувань та хибних трактувань історичних фактів.

Одним із перших, хто відкрито почав виступати проти догматичного трактування історії з позицій радянської ідеології був Михайло Юліанович Брайчевський - історик, археолог, доктор історичних наук, лауреат премії фонду Антоновичів, заслужений діяч науки і техніки України, почесний професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», голова осередку Українського історичного товариства ім. М. Грушевського в Києві, дійсний член Вільної Української Академії Наук у США.

Актуальність теми додає і те, що в українській науці професор д-р Михайло Юліанович Брайчевський займає винятково важливе місце як провідний археолог, історик, історіософ і видатний будівничий української національної культури. Він належав до тих нечисленних істориків, що не відмовилися від своїх поглядів в період радянського терору, за якого планово знищувались основи української національної культури, фальсифікувалась і русифікувалась українська історія та переслідувались її дослідники.

Колосальні напрацювання Михайла Брайчевського в різних галузях науки та культури ще не оцінені по достоїнству. Як слушно зауважує Юрій Кухарчук, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України: «Не отримав належної оцінки і його вагомий інтелектуальний внесок у останній етап національно-визвольних змагань: державні нагороди, які так щедро роздавалися до 10-річчя незалежності України, обминули того, хто своїм знанням історичного досвіду допомагав виборювати цю незалежність, хто пророче визначав ключові напрями державного будівництва, застерігаючи від помилок минулого. Для нього ніколи не було питанням, що таке «національна ідея», «спрацює» вона в Україні, чи «не спрацює». Своєю щоденною подвижницькою працею Михайло Брайчевський просто втілював її в життя, правдивим висвітленням історії України закладаючи підвалини її майбутнього. Він випромінював знання і щедро ділився ними, прокладаючи місток історичної пам'яті від минулого до сьогодення» [14, с.11].

Мета даної статті полягає у визначенні ролі постаті Михайла Брайчевського в контексті розвитку української держави, формуванні цілісного образу історика-патріота на зламі двох епох, людини з феноменальними здібностями та непересічним талантом.

При дослідженні вказаної проблеми можемо виділити наступні завдання: дослідити наукову спадщину Михайла Брайчевського в контексті розвитку української держави та формуванні громадянського суспільства; проаналізувати вплив ідей видатного історика на розвиток історичної науки в Україні.

Михайло Юліанович Брайчевський, корінний киянин, народився 6 вересня 1924 р. Батько – Юліан Карлович – належав до української шляхти католицького віросповідання, все життя працював бухгалтером. Мати – Віра Архипівна – присвятила себе домашньому господарству, завдяки чому Михайло Юліанович, за його власними словами, «зміг вести творче існування і досягти тих наслідків, які мали місце реально» [13, с.6].

З 1959 по 1968 р. Брайчевський працював в Інституті історії, брав участь у створенні низки фундаментальних колективних досліджень – «Історія українського мистецтва» (1962), «Історія вітчизняної математики» (1966), «Історія селянства Української РСР» (1967), «Історія Української РСР» (1969), писав численні статті до енциклопедій. Його монографії «Коли і як виник Київ» (1963), «Біла джерел слов'янської державності» (1964), «Походження Русі» (1968) є зразком синтезу різних джерел (історичних, археологічних, етнографічних, антропологічних, лінгвістичних тощо) [1, с. 8-9].

У 1966 р. Брайчевський написав статтю «Приєднання чи возз'єднання?», де «розгромив» створені партійними ідеологами наскрізь фальшиві «Тези до 300-річчя возз'єднання України з Росією». Стаття, що спочатку поширювалася «самвидавом», у 1972 р. вийшла друком у Канаді. За це, а також за підпис під листом проти репресій до керівництва СРСР («Лист 139-ти») у 1968 р. ученого було звільнено з роботи [11, с.367].

Тривалий час вченого не друкують, забороняють посилатися на його твори, його не пускають на наукові конференції, не дають працювати за фахом. У це десятиліття «наукового остракізму» Брайчевський продовжував писати «в шухляду», створив низку монографічних досліджень, частину з яких не опубліковано й досі.

Відводячи одне з чільних місць у державній політиці України мовному питанню, історик наголошував, що саме мова завадила панівній нації здійснити в радянські часи політику повної денаціоналізації і омріяного «злиття» націй. «Киньмо гратися у піжмурки і теревенити про мовні права некорінних народів, – пише він у відповідь на закиди Росії, що, прикриваючись демагогією про «захист некорінних мов» розгорнула шалену кампанію проти державної мови в Україні. – Йдеться не про захист чийхось рідних мов, а про брутальне нав'язування однієї з некорінних... намагання російських шовіністів зберегти за російською мовою становище офіційної мови в рамках колишнього СРСР – за рахунок натуральних прав усіх інших мов» (стаття «Нація і держава», 1993 р.) [14, с.12].

Розвінчував Михайло Брайчевський і широко розтиражовану в радянській історіографії ідею «возз'єднання» Гетьманщини із Московським царством у 1654 році: «В січні 1654 р. Українська держава добровільно визнала протекторат Московської держави і ввійшла до її складу на умовах точно визначеної договором автономії. Це був акт приєднання Української держави до Російської».

«В 1667 р. царський уряд зрадив угоду, досягнуту за тринадцять літ до того у Переяславі, і уклав з Річчю Посполитою договір про територіальний поділ України між Польсько-Литовською і Російською державами, внаслідок якого Лівобережна Україна розглядалася царським урядом як завойовані (чи відвойовані) землі. Отже, це був акт загарбання лівобережних земель України російським царизмом, вияв колоніальних тенденцій, притаманних йому протягом всього його існування» [7, с.119].

Даючи характеристику змісту відносин між Україною і Росією в післяпереяславський період, М. Брайчевський наголошує: «... думати, що «возз'єднання» з Росією забезпечило благотворний вплив прогресивної російської культури, яка розвивалася, на українську культуру», можна лише з гіркою іронією. Бо російська культура в XVII–XVIII століттях знаходилася у жалюгідному стані і стояла набагато нижче від української. Вона не тільки не могла здійснювати «благотворний вплив» на українську культуру, але навпаки, сама розвивалася під благотворним впливом останньої» [5, с. 176].

Особливе значення надавав вчений і питанню виховання молоді. Професор М. Брайчевський одним із перших став викладати в стінах відновленої Києво-Могилянської академії за власним підручником «Конспект історії України» (1992) [5], у якому виклав свою концепцію історії українського народу, не перевантажену ідеологічними міфами та комплексами меншовартості.

Відповідно до цієї концепції, український народ – не тільки не позбавлений історичних традицій державотворення (як твердила імперська історіографія), а й має значно глибші корені у тому процесі, ніж будь-який інший етнос Східної Європи.

Найважливішими ланками цього державотворчого поступу були Антське царство – політичне об'єднання слов'янських племен (VI–VII ст.); держава Данила Галицького, що утворилася після татаро-монгольської навали на значному обширі від Волині до Середньої Наддніпрянщини і проіснувала до 60-х років XIV ст.; Київське велике князівство, що до 70-х років XV ст. було втіленням невгамовної тяги нашого народу до державності; нарешті, козацька республіка Запорозька Січ – унікальна для середньовіччя політична організація з послідовно демократичним устроєм (кінець XV – друга пол. XVIII ст.). Цей перманентний державотворчий процес в Україні-Русі на кілька століть порушила лише Переяславська угода, яка перетворила Україну у безправний придаток Російської імперії [11, с.545].

Отже, науковий доробок Михайла Юліановича Брайчевського являє великий інтерес для дослідження, особливої уваги заслуговують праці в галузі історії, де не лише переосмислюються та інтерпретуються, історичні явища, факти, події а й подається детальний аналіз державотворчих процесів історичної минувшини та сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бай Н. Наука, культура і патріотизм в одній іпостасі. Відкриваючи світ Михайла Брайчевського. Подарунок до дня народження / Ніна Бай // Українське слово. – 2009. – № 39. – С. 8–9.
2. Бодак О. Літературно-мистецька спадщина М.Ю. Брайчевського як інформаційне джерело українці інституту рукопису НБВ / Ольга Бодак // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського / НАН України; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоціація б-к України; Ред. О.С. Онищенко. – К., 2006. – Вип. – С. 254–259.
3. Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності: (Соц.-екон. розвиток черняхівських племен) / М.Ю. Брайчевський. – К.: Наук. думка, 1964. – 356 с.
4. Брайчевський М.Ю. Державні мови – державну підтримку. Відкритий лист Президенту України Леоніду Кучмі // Столиця. – 2000. – 8 квітня. – № 39 (244).
5. Брайчевський М. Конспект історії України / М.Ю. Брайчевський. – К.: Вид. поліграфічний центр "Знання, 1993. – 208 с.
6. Брайчевський М.Ю. Літопис Аскольда [Про одного з фундаторів та першого хрестителя Київської Русі] / М.Ю. Брайчевський. – К.: Укр. центр духовної культури, 2001. – 128 с.
7. Брайчевський М.Ю. Нація і держава / М.Ю. Брайчевський // Київ. – 1993. – № 3. – С. 121.
8. Брайчевський М.Ю. Перспективи української державності / М. Брайчевський // Розбудова держави. – 1992. – № 1. – С. 52–54.
9. Брайчевський М.Ю. Походження Русі / М. Брайчевський. – К.: Наук. думка, 1968. – 224 с.
10. Брайчевський М.Ю. Скарби знайдені і незнайдені / Брайчевський М.Ю. – К.: Наук. думка, 1992. – 84 с.
11. Брайчевський М.Ю. Твори. Т. 1: Суспільно-політичні рухи в Київській Русі. Історична думка Київської Русі / М.Ю. Брайчевський; упоряд. Ю.В. Кухарчук. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2004. – 720 с.
12. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі / М.Брайчевський; АН УРСР; Ін-т археології; за ред. М.В. Попович. – К.: Наук. думка, 1998. – 261 с.
13. Іванко А. З когорт шістдесятників М.Ю. Брайчевський (1924–2001) А. Іванко // Історія України. – 2004. – № 48. – С. 4–8.
14. Кухарчук Ю.В. Учений, громадянин, особистість / Ю.В. Кухарчук // Наукові записки На УКУ. – 2002. – Т. 20. – Історичні зошити. – Ч. 1. – С. 10–14.
15. Наливайченко С. Хозарія і Русь в історичній концепції Михайла Брайчевського / С. Наливайченко // Українознавство. – 2010. – № 3. – С. 69–72.

Гравченко О.

Науковий керівник – Удич З. І.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У М. ТЕРНОПІЛЬ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*Інклюзивна освіта – перспектива нова.
Хоч різні можливості – рівні права!
Кожна дитина – це цілий світ,
Освіта, повага і рівність для всіх!*

Розвиток сучасного суспільства України і процеси інтеграції в європейську спільноту гостро ставлять питання забезпечення соціального захисту громадян країни, і особливо тих, хто потребує її найбільше, зокрема – це діти з особливими освітніми потребами. Тобто діти сліпі та із зниженим зором, глухі та із зниженим слухом, з тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями

опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю, діти із складними вадами розвитку (у тому числі діти з розладами аутичного спектру), навчання і виховання яких здійснюється у спеціально створених умовах [1].

Поняття «особливі освітні потреби» передбачає такі види потреб, що виходять за межі загальноприйнятої норми і залежать від розумової, фізичної недостатності або певних труднощів, які пов'язані з навчанням і потребують спеціальної медико-соціальної та психолого-педагогічної уваги і послуг для можливостей розвитку їх особистого потенціалу [2]. Конвенція ООН про права дитини, як документ міжнародного рівня, висуває вимоги до кожної держави щодо розробки та вдосконалення законодавчої бази для виконання важливого принципу усіх демократичних суспільств, що кожна дитина, незалежно від стану її здоров'я, наявності інтелектуального або розумового порушення має право на одержання якісної освіти.

Однією з форм навчання дітей з особливими освітніми потребами є визнана в багатьох країнах світу інклюзивна форма навчання. Інклюзивна освіта - інноваційна модель навчання, яка забезпечує рівний доступ до якісної освіти, включає дітей з особливими потребами в масову школу (клас), дитячий садок (групу), метою якої є розробка та реалізація механізму включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній навчальний заклад, ранню інтеграцію цих дітей у соціальне середовище з урахуванням їхніх типологічних та індивідуальних особливостей [3, с. 2].

У різних країнах світу інклюзивна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами існує понад 30–40 років і стала вже світовою тенденцією. До країн із найбільш досконалим розвинутим законодавством у галузі інклюзивної освіти належать: Канада, Кіпр, Данія, ЮАР, Іспанія, Бельгія, Швеція, Великобританія, США. Певні кроки у напрямку реалізації ідей інклюзивної освіти в Україні вже зроблені. З 2000 року в Україні розпочато ініційований Всеукраїнським фондом "Крок за кроком" та підтриманий Міністерством освіти та науки України освітній експеримент, в межах якого діти із особливими потребами отримали можливість навчання у загальноосвітніх школах. Ухвалені «Концепція інклюзивної освіти» (2010 р.), «Положення про спеціальні класи для дітей з особливими потребами, що навчаються у загальноосвітніх школах» (2010 р.) та «Постанова про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах» (2011 р.). У 2009 році в Міністерстві освіти та науки було створене окреме управління, яке опікується питаннями освіти для дітей з особливими потребами.

У Тернополі є кілька шкіл з інклюзивним навчанням. Цю традицію планують перейняти й інші навчальні заклади. Загалом в Україні понад сто п'ятдесят тисяч інвалідів до вісімнадцяти років. Є тенденція до їх збільшення. Відтак інклюзивне навчання впроваджуватимуть в інших школах. «В нас є навчальні заклади, де окремі класи інклюзивні. Є заклади, де повністю інклюзивне навчання. Також інклюзія реалізовується у дошкільних навчальних закладах – №8, №27, №34, №28.» – зазначила начальник управління освіти Тернопільської міської ради Ольга Похил'як.

З метою висвітлити темпи впровадження інклюзивної освіти у Тернополі наша проблемна група проводила опитування учителів тернопільських шкіл щодо їх готовності до роботи в інклюзивному класі. Загалом було опитано 100 осіб. Вже на початку ми зіштовхнулися із тим, що учителі відмовлялися від участі в анкетуванні аргументуючи тим, що не знають, або ж не дуже обізнані у цьому питанні. Також аналіз результатів опитування свідчить про суперечливість в деяких анкетах: на запитання про зміст поняття інклюзивна освіта було дано негативну відповідь, а на запитання чи навчаються діти з особливими потреби у класі, відповідь була позитивною.

Таблиця 1

Питання	Так	Ні
Чи знаєте ви, що таке «інклюзивна освіта»?	60 шт.	40 шт.
Чи навчаються у вашому класі діти з особливими освітніми потребами?	20 шт.	80 шт.
Чи готові ви до того, що у новому навчальному році у вашому класі може з'явитися учень із психофізичними вадами?	41 шт.	59 шт.

На думку тернопільських вчителів загальноосвітніх шкіл, найбільш суттєвими перепонами в навчальному процесі та середовищі загальноосвітніх шкіл виявляються для дітей з особливими потребами

- 1) навчальні (проблеми із засвоєнням програми та відсутність індивідуальних програм)
- 2) матеріально-технічні (відсутність в школі спеціальної літератури та обладнання). Переважна більшість вчителів не вірить у покращення матеріально-технічного стану шкіл.

У анкетах респонденти написали що, на їхню думку, необхідно зробити, щоб інклюзивна освіта стала реальністю:

1. Проведення просвітницької роботи: бесіди з дітьми, батьками.
2. Залучати психологів до проведення і вдосконалення навчального процесу
3. Підготувати матеріальну базу.
4. Створити навчальні програми для дітей з особливими потребами
5. Зменшити кількість учнів у класі.

Отже, дослідження показало, що поінформованість населення щодо виразу «інклюзивна освіта» є досить високою, переважна більшість опитаних знайомі з цим виразом. Хоча населення мало знає про зміни, які відбуваються в освітній системі України, ставлення до ідей інклюзивної освіти в цілому позитивне.

Оцінюючи можливості широкого впровадження інклюзивної освіти в Тернополі, більшість опитаних освітян вважають, що на сьогодні країна не готова чи лише частково готова перейти до інклюзії широкого масштабу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демченко Ірина Іванівна. Сутність поняття «Інклюзивна педагогіка» // Наука України. Перспективи та потенціал: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (29–30 вересня, 2013 р., м. Київ)/ Всеукраїнське громадянське партнерство «Нова освіта». – К.; Запоріжжя: ФОП Москвін А. А. Поліграфічний центр «СоруArt», 2013. – С. 38–40.
2. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів. Навчально-методичний посібник. / Колупаєва А. А. Таранченко О. М. – К.: «АТОПОЛ», 2010. – 96 с
3. Інклюзивна освіта, інтегроване навчання як альтернативні форми здобуття освіти дітьми з особливими освітніми проблемами – [Електронний ресурс] – Дата опрацювання: 21.01.2014. Режим доступу: http://solonelogoped.at.ua/publ/inkluzivna_osvita_integrovane_navchannja_jak_alternativni_formi_zdobuttjaosviti_ditmi_z_osoblivimi_osvitnimi_probleмами/1-1-0-1

Головко Н.

Науковий керівник – доц. Ширококордюк Л. А.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ-АУТИСТАМИ

Кожна дитина по-своєму унікальна і є найбільшою цінністю для своїх батьків та суспільства. Складним випробуванням для батьків є дізнатись, що їхня дитина відрізняється у своєму розвитку від ровесників і має особливі потреби. З року в рік зростає кількість дітей з особливими потребами, яким необхідна додаткова медична, навчальна і соціальна підтримка з метою покращення здоров'я, якості життя, включення їх в соціум. До цієї категорії відносяться і діти-аутисти.

В світі з 10 тис. дітей 5-10 є аутистами й кількість хворих росте з кожним роком. Світова спільнота вже усвідомила необхідність поліпшення умов життя аутичних дітей та їхніх сімей, проте в Україні відсутня навіть статистика [6, с. 13].

Дитячий аутизм (від лат. *autos* – сам) є одним з клінічних варіантів такого типу дизонтогенезу, як спотворений розвиток (за термінологією В. В. Лебединського). При цьому типі психічного дизонтогенезу спостерігаються складні поєднання загальної психічної недорозвиненості дитини [2, с. 5].

В широкому сенсі під аутизмом розуміється довготривале порушення розвитку, яке на поведінковому рівні виявляє себе у намаганні жити у своєму «власному світі». Неконтактність може бути викликана різними причинами і виявлятися в різних формах. Іноді вона виявляється просто характерологічною рисою дитини, але буває викликана слабким зором чи слухом, глибокою інтелектуальною недорозвиненістю і комунікативними труднощами, невротичними розладами [4].

Протягом останніх років розвиток дітей-аутистів все більше привертає увагу медиків, психологів, педагогів. Як науковців так і практиків. Проте відомо, що в Україні не існує державних установ, робота яких спрямована на корекцію розвитку осіб з аутичними розладами. Відповідно фахівці не займаються активним пошуком корекційно-розвивальних методів роботи з такими дітьми. Відсутні зв'язки з іноземними спеціалістами, які б дозволили набути знання та навички ефективної роботи з дітьми-аутистами, перейняти діагностичні методики для ефективного виявлення саме аутичного спектру розладів, адже донедавна нерозпізнаний аутизм могли плутати з глухотою, розумовою відсталістю чи шизофренією.

На сьогоднішній день доробком українських науковців є наукові статті, присвячені різним проблемам аутичної дитини, Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. Проте українська спеціальна психологія і педагогіка, присвячена аутизму, перебуває на початковій стадії розвитку.

Варто зазначити, що система допомоги дітям з аутизмом в Україні лише почала формуватися. Відомо, що в нашій країні відсутні спеціальні державні установи, які б надавали допомогу в лікуванні аутичних дітей, медичні програми для реабілітації, адаптації, навчання; державне фінансування. На сьогоднішній день існує кілька приватних центрів, що займаються їх проблемами. Це київські «Школа Життя», «Школи-Сходинки» і розвиваючий центр «Сонячне коло» (ще один центр відкривається в Тернополі, за сприянням бельгійських спонсорів). Важливим питанням є соціалізація сімей аутичних дітей, реалізація програми сімейного супроводу, забезпечення індивідуальної підтримки, надання допомоги матерям.

Однією із невивчених тем, пов'язаних з розвитком аутичної дитини, є психолого-педагогічний вплив на мікросередовище, в якому вона знаходиться. Відомо, що виховання аутичної дитини є складнішим завданням, аніж її навчання.

Вважається, що синдром дитячого аутизму остаточно формується до 2,5 –3-х років. Проте тенденції аутичного розвитку можуть бути виявлені практично з народження дитини. Для дітей з аутизмом характерні наступні поведінкові особливості: дитина уникає чи не шукає погляду в очі, не проситься на руки, її посмішка адресована не близькій людині, а частіше виникає у зв'язку з іншими приємними для дитини враженнями.

Доктор педагогічних наук, професор Тарасун В.В. вважає, що основними ознаками аутизму при всіх його клінічних варіантах є:

- відгородженість від зовнішнього світу;
- слабкість емоційного реагування стосовно близьких людей, аж до повної байдужості до них.

Проте поруч з байдужістю, можлива також симбіотична форма контакту, коли дитина відмовляється

залишатися без матері, хоча ніколи не буває з нею ласкавою;

- слабка здатність (або нездатність) диференціювати живі і неживі об'єкти, чим, зокрема, пояснюється їх агресивна поведінка щодо іншої дитини, яку вони можуть сприймати як ляльку;
- недостатня реакція на зорові та слухові подразники, хоча можуть бути дуже чутливими до слабких подразників (не переносять шум побутових приладів, капання води тощо);
- прагнення до збереження незмінності оточуючого простору (феномен тотожності, за А. Канером), страх всього нового (неофобія);
- одноманітна поведінка зі стереотипними, примітивними рухами (перебирання пальців, згинання і розгинання плечей і передпліч, розхитування тулубом чи головою, підстрибування навшпиньках тощо);
- різноманітні мовленнєві порушення – від мутизму (повної втрати мовлення) до підвищеного вербалізму, що виявляється у вибіркового ставленні до певних слів та виразів;
- характерна зорова поведінка, яка проявляється в тому, що дитина не переносить погляду в очі, має „біжучий” погляд;
- різноманітні інтелектуальні порушення (за даними психометричних досліджень у 55-60% випадків у дітей з аутизмом спостерігається розумова відсталість; у 15-20% - легка інтелектуальна недостатність і 15-20% дітей мають нормальний інтелект);
- наявність рудиментарних способів обстеження предметів: обнюхування, облизування, покусування і т.п.;
- довга затримка при формуванні комплексу «Я», що виявляється у схильності казати про себе у третій особі [1, с. 5-6].

Голова Ради Асоціації підтримки осіб з аутизмом «СОНЯЧНЕ КОЛО», старший науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Скрипник Т. зауважує про особливості розвитку пізнавальних процесів у дітей-аутистів:

- значне порушення уваги;
- фрагментарність когнітивної (у тому числі й перцептивної) обробки інформації (теорія ослаблення центрального зв'язування за В. В. Тарасун);
- обмеження у спроможності інтерпретувати інформацію, яка сприймається та розуміти її зміст;
- високий рівень розвитку у дітей пам'яті, зокрема механічної, хоча сам процес запам'ятовування носить у них ізольований характер, а в її використанні виявляється виражена автономність;
- «негнучкий» процес мислення, буквальне розуміння непрямого смислу [3, с. 31-32].

Зважаючи на наведені нами особливості розвитку психіки, надзвичайно важливою проблемою є соціалізація дітей з аутизмом, тому що вона є фактично єдиним шляхом формування і розвитку їх особистості.

Різновидом соціалізації є соціальна адаптація, що передбачає пристосування людини до мінливого соціального середовища за допомогою різних соціальних засобів. Для дитини з аутизмом соціальна адаптація надзвичайно складна проблема, оскільки у переважної більшості засвоєння правил середовища є практично неможливим. Тому, на думку вчених, адаптацію у цьому контексті можна розглядати як механізм соціалізації і шукати додаткові засоби соціалізації аутичної дитини. При цьому важливим може виявитися положення про те, що соціальна адаптація охоплює біологічну, психічну і соціальну сфери буття людини (П. Карако), а, отже, пошуки шляхів забезпечення соціалізації дитини з аутизмом можуть йти у плані розгляду кожної із зазначених складових [1, с. 50].

Важким фактором соціалізації аутичних дітей є ставлення до них як до повноцінних членів суспільства. Засвоєні стереотипи заважають суспільству адекватно сприймати людину, яка має інші психологічні якості, по-іншому сприймає і переробляє інформацію. Тому надзвичайно важливо долати ці стереотипи, приймати дітей з особливими потребами і за необхідності надавати їм допомогу.

Частиною вирішення проблеми соціалізації дітей-аутистів є врахування особливостей взаємодії з такими дітьми. Першим важливим кроком у роботі з дитиною з аутизмом є встановлення з нею емоційного контакту.

Т. Пітерс визначив алгоритм встановлення соціальних контактів з аутичними дітьми:

1. Слід уникати поспіху, спілкування має проходити в спокійних умовах.
2. Під час спілкування не підвищувати голос, уникати різких рухів, зайвої активності, метушливості.
3. Для аутичної дитини може бути неприємним пильний погляд, вживання її імені, наполегливі пропозиції з боку дорослого.
4. Спостерігати чим цікавиться дитина.
5. Бути чуйним до спроб дитини вступити в контакт [6, с. 98].

Якщо дитина відсувається, не потрібно відходити від неї далеко. Коли ж дитина звикне до присутності, можна поступово включатися в її гру. Тут важливо мало говорити і не робити активних дій. Можна неголосно повторювати за нею її слова. Потрібно дати зрозуміти, що ви не заважаєте гратися. Налагодження контакту вимагає часу і терпіння.

Взаємодія повинна відбуватися в декількох напрямках одночасно, серед яких одним з пріоритетних є ігрова діяльність (уміння і бажання дитини гратися).

Вчені зазначають, що гра дітей з аутичними розладами, як правило, нефункціональна, несоціалізована, позбавлена сюжету і символічних рис, монотонна, і складається з багаторазово повторюваних маніпуляцій з іграшками (які використовуються не за призначенням) або з неігровими неструктурованими матеріалами (палички, вода, пісок, шматочки тканини, шматки паперу) [5, с. 36].

Тому таких дітей треба вчити гратись, починаючи з розвитку предметно-ігрових дій, заснованих на особистісному інтересі дитини до тієї чи іншої іграшки або ситуації. При цьому обов'язково повинні враховуватися ігрові переваги дитини: для заняття на перших порах береться улюблена або добре

знайома дитині іграшка. Дорослий пропонує дитині здійснювати предметно-ігрові дії по наслідуванню, неодноразово повторює їх і супроводжує мовними коментарями. У подальшому дії з іграшкою переходять до сюжетної гри. Для становлення сюжетної гри дітей навчають гратись спочатку поряд з партнером, а потім разом зі своїм однолітком. Лише поступово дітей у ході гри об'єднують в мікрогрупи.

Для того, щоб аутична дитина поступово могла розвиватися, входити в колектив, навчатися, дуже важливим є надання їй реабілітаційної та корекційної допомоги. Іноземні фахівці розробили ряд програм та методик для допомоги таким дітям. Найефективнішими з них вважаються програми і методи Р. Райхлера, Г. Месібова, М. Уелша:

- Оперативне навчання. Методика передбачає створення зовнішніх умов, які сприяють індивідуальному формуванню бажаної (заданої) поведінки в різноманітних аспектах (соціально-побутовий розвиток, оволодіння навчальними предметами, виробничими навичками, мовленнєвий розвиток). Індивідуальна система навчання для кожної дитини складається таким чином, що будь-який позитивний прояв нагороджується, тобто реалізується позитивне підкріплення, а негативний або ігнорується, або карається – реалізується негативне підкріплення.

- TEACCH-програма передбачає спрямовування зусиль на створення спеціальних умов для навчання і розвитку дітей-аутистів.

- Холдінг-терапія полягає у спробі форсованого, майже насильницького утворення фізичного зв'язку між матір'ю і дитиною, оскільки відсутність такого зв'язку прихильниками цього методу вважається центральним порушенням при аутизмі [1, с. 12-15].

Підбиваючи підсумки, варто наголосити, що для соціалізації дітей-аутистів дієві методики існують. На жаль, у нашій країні такі методики використовуються рідко, діти-аутисти не мають необхідної підтримки з боку держави для реабілітації та корекційної допомоги. Проте досвід закордонних фахівців довів, що корекція соціалізації, мовленнєвого розвитку і вербальної комунікації дітей-аутистів є успішною. Це має велике значення для розвитку соціальних навичок та адаптації, що є фактично єдиним шляхом розвитку особистості аутичної дитини.

Активний психолого-педагогічний пошук діагностичних методик виявлення аутизму, створення методів соціалізації дітей-аутистів, розробка освітніх технологій, створення класів для дітей з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах, просвіта батьків, вивчення основ інклюзивної освіти педагогами дасть можливість максимальної адаптації таких дітей у соціум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: Навч. посіб. для вищих навч. закладів / В. В. Тарасун, Г.М. Хворова; За наук. ред. Тарасун В. В. - К.: Наук, світ, 2004. – 100 ст.
2. Лебединский В.В. Общие закономерности психического дизонтогенеза. – В кн.: Психология детей с отклонениями и нарушениями психического развития. – СПб.: Питер, 2001. – 384 с.
3. Моделювання шкільної ситуації як засіб підготовки до навчання дітей з аутизмом: науково-методичний посібник / Т. В. Скрипник. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 104 ст.
4. Никольская О. С., Баенская Е. Р., Либлинг М. М. Аутичный ребенок: пути помощи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.autism.ru/read.asp?id=37&vol=0>
5. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Навчальний посібник, 2006. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 110 ст.
6. Питерс Т. Аутизм: От теоретического понимания к педагогическому воздействию: Книга для педагогов-дефектологов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 240 ст.

*Головка Н.
Науковий керівник – Удич З.І.*

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Одразу зазначимо про відсутній однозначний підхід до визначення понять «компетентність», «професійна компетентність». Професійну компетентність визначають як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції; як професійну готовність та здатність суб'єкту праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності [5, с. 93]. На думку науковців, показниками професійної компетентності є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосовувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення; а також професійні позиції, індивідуально-психологічні якості [6].

Слід розрізняти професійну підготовку фахівця та його професійну компетентність. Перше поняття відбиває процес оволодіння необхідними знаннями і навичками. Компетентність – це ще й деяка перспектива, що тією чи іншою мірою доступна даному фахівцю через його індивідуальні можливості [6].

Впродовж останніх років у класах загальноосвітніх навчальних закладів збільшується кількість учнів з особливими освітніми потребами. Учніський контингент стає більш розмаїтим, виразніше простежуються особливості когнітивного, емоційного, фізичного та комунікативного розвитку школярів [3, с. 160]. У зв'язку з цим у практику сучасної школи інтенсивно входить інклюзивна освіта – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що

передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [2, с. 3].

Одна з цілей інклюзії полягає в тому, аби кожна школа була готова не лише прийняти, а й створити позитивне середовище для розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вони мають стати повноцінними членами колективу, їх має навчати звичайний класний учитель, за стандартною програмою (з модифікаціями та адаптацією). Такі школярі мають робити свій внесок у навчання всього класу і брати участь в усіх сферах шкільного життя відповідно до своїх інтересів рік у рік навчаючись зі своїми однолітками [2, с. 4].

Відповідно виникає необхідність підготовки кваліфікованих педагогів, які можуть надавати ефективну допомогу у навчальному супроводі дітей з особливими освітніми потребами, задовольняти їхні індивідуальні потреби, а також надавати педагогам і батькам необхідну інформацію та рекомендації й співпрацювати зі всіма сторонами інклюзивної освіти.

Важливим кроком в реалізації ідей інклюзії є ментальні зміни та рівень професійних компетенцій вчителів. Гостро постає проблема невідповідності (професійної, психологічної та методичної) вчителів загальноосвітніх шкіл до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Тому здатність вчителів до роботи в умовах інклюзивної освіти розглядають через два основні показники: психологічну та професійну готовність.

Практична реалізація ідей інклюзії в масовій школі залежить від психологічної готовності учителів здійснювати професійну діяльність у нових умовах: для цього необхідно, щоб ідея інклюзії оволоділа розумом учителів, стала складовою їхнього професійного мислення, що, у свою чергу, вимагає оволодіння професійними ролями, необхідними для здійснення інклюзивного навчання [7, с. 156].

Інклюзивне навчання вимагає від учителя високого рівня професіоналізму.

У ґрунтовному дослідженні проблем інклюзивного навчання А. Кумер підкреслює важливість професійної підготовки педагогічного персоналу до роботи в інклюзивних класах: «педагогічному персоналу і шкільному психологу необхідно мати чітке уявлення про рівень розвитку дитини, її актуальні й потенційні можливості, потреби та життєві орієнтації, оскільки педагогам потрібні не просто загальні знання про дитину, а конкретні, визначені, які б дали можливість відповісти на запитання, чи є сприятливим шкільне оточення для навчання і розвитку такої дитини, чи може вона успішно розвиватися у цьому шкільному оточенні, а якщо ні, то в чому причина» [5, с. 94].

На основі аналізу пропозицій науковців представляємо структуру професійної компетентності учителя інклюзивної освіти у модифікованій схемі (рис. 1.) [6].

Конкретизуємо деякі із запропонованих компонентів. Обов'язковою умовою ефективності учителя інклюзивної освіти є *комунікативна компетентність*. Сугестивні якості забезпечують емоційно-вольовий вплив на процес спілкування: здатність до навіювання, до емоційного впливу на слухача, що дозволяє звертатися не тільки до його розуму, але і до почуттів, уміння активізувати роботу уяви та фантазії учня; планувати роботу зі створення умов для розвитку особистості кожного вихованця. Важливі й *конструктивно-організаторські вміння* – ефективна побудова педагогічного процесу: використання різних форм та засобів навчання, підбір та виготовлення дидактичного матеріалу з урахуванням особливостей пізнавальної діяльності дітей, проведення громадсько-педагогічної роботи серед батьків [1, с. 307-308].

Автономізаційна компетентність полягає у здатності до саморозвитку, творчості, самоосвіти, конкурентоспроможності. Учитель повинен аналізувати особистісний досвід й досвід інших фахівців, адекватно оцінювати результати власної діяльності. Водночас важливо займатися педагогічним проектуванням і здійснювати професійний саморозвиток з питань навчання, виховання й розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчального середовища [6].

Рис. 1. Ключові компоненти професійної компетентності учителя інклюзивної освіти

У дослідженнях міжнародних організацій, зокрема швейцарсько-американсько-канадської програми «DeSeCo» («Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади») Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), розглядається структура і зміст професійної компетентності вчителя. Експерти ОЕСР визначили три категорії ключових компетенцій, які є важливими для організації шкільного інклюзивного освітнього середовища:

- Автономна діяльність (передбачає здатність захищати та піклуватись про відповідальність, права, інтереси та потреби інших; здатність складати плани та особисті проекти; здатність діяти у значному/широкому контексті);
- Інтерактивне використання засобів (передбачає здатність інтерактивно застосовувати мову, символіку, тексти; здатність використовувати нові інтерактивні технології);
- Уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах (передбачає здатність успішно взаємодіяти з іншими; здатність співпрацювати і здатність вирішувати конфлікти) [4, с. 16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колишкін О. В. Вступ до спеціальності «Корекційна освіта»: навч. посіб. / О.В. Колишкін. – Суми: Університетська книга, 2012. – 392 с.
2. Лорман Тім. Сім стовпів підтримки інклюзивної освіти / Т. Лорман // Дефектологія : науково-методичний журнал. – 2010. – № 3. – С. 3-11.
3. Основи інклюзивної освіти: Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупасової А.А. – «А. С. К.», 2012. – 308 с.
4. Пугач С.И. Научно-методическое и кадровое обеспечение развития инклюзивного образования / Воронов А.В., Мороз Т.И., Пугач С.И., Загуменнов Ю. Л. // От инклюзивного образования к инклюзивному обществу: сб. науч. тр. / [под. ред. Ю. Л. Загуменова]. – Минск: Ковчег, 2009. – С. 6-17.
5. П'ятакова Т. С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід // Порівняльно-педагогічні студії – 2012. – №1 – С.93-98.
6. Сергієнко Н. Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tmuo/2011_5/24.pdf
7. Стангвик Г. Политика интегрированного обучения в Норвегии / Г. Стангвик // Интегрированное обучение: мировой опыт / [под ред. С. Пейла, К. Мейера, С. Хегарти]. – Лондон, 1997. – С. 156.

Бойко І.

Науковий керівник – доц. Валіон О. П.

ТЕОДОР РУЗВЕЛЬТ – ІНІЦІАТОР «ПРОГРЕСИВНОЇ ЕРИ» В США (ПОЧ. ХХ СТ.)

«Лідер діє відкрито, бос – за закритими дверима.

Лідер веде за собою, а бос управляє».

Теодор Рузвельт

Теодор Рузвельт належить до когорти американських політиків, з ім'ям яких пов'язані кардинальні зміни у внутрішній і зовнішній політиці США. Він докорінно змінив парадигму соціального облаштування Сполучених Штатів, вивів країну на арену світової політики і вважається одним із найвидатніших президентів. Уперше після Громадянської війни президентську посаду обійняв освічений, здібний, далекоглядний і розумний політик, яким став двадцять шостий президент США. Він започаткував реформаторську діяльність американської адміністрації, завдяки чому час його президентства увійшов в історію під назвою «прогресивної ери».

Дослідження політичного курсу Т. Рузвельта сприятиме не лише глибшому висвітленню особливостей світогляду діяча, а й дасть змогу цілісніше осмислити ідеологію прогресизму в цілому. На основі аналізу діяльності Теодора Рузвельта можемо виділити цінні аспекти в державотворенні США, що стали основою для сучасного національно-державного будівництва країни.

Виходячи з актуальності теми, метою статті є вивчення теоретичних поглядів Т. Рузвельта, а також з'ясування пріоритетних засад політичної діяльності діяча у контексті «прогресивної ери».

В історіографічній базі дослідження особливе місце займає праця Джорджа Тіндалла та Дейвіда Шая [2], в якій автори розкрили політичну ситуацію у США в період президентства Т. Рузвельта. У розвідці чимало уваги присвячено висвітленню політичного портрета президента. Окремі аспекти внутрішньополітичного курсу держави у 1901–1908 рр. досліджували Ю. Лісняк [5], А. Фурсенко [6], В. Согрин [7] та ін.

Масові соціальні рухи, що охопили США на початку ХХ ст., переконливо показали гострі соціально-політичні проблеми, які стояли перед американським суспільством. Між тим, ідеологічні доктрини, на яких базувалася політика обох традиційних партій кінця ХІХ ст., виявила повне безсилля. На порядок дня стало питання про необхідність позитивних регульованих дій держави з метою пристосування американського суспільства до нових умов, створених формуванням системи корпоративного капіталізму.

Ініціатором «прогресивної ери» в США став видатний діяч республіканської партії Теодор Рузвельт,

який був обраний президентом у 1901 р. й перебував на цій посаді до 1909 р. Ще в 90-х рр. XIX ст. Рузвельт був прихильником агресивного експансіонізму. Проте, ставши президентом, проявив себе далекоглядним політичним діячем, який усвідомлював необхідність рішучої зміни політичного курсу уряду.

Формування суспільно-політичних поглядів Теодора Рузвельта складний і довготривалий процес, який важко вкласти в конкретні хронологічні рамки. Особливу вагу в ньому відіграли молоді роки. У 1876 р. Теодор вступив до Гарвардського університету, який закінчив у 1880 р., успішно склавши випускні екзамени. Тоді ж опублікував своє перше есе і почав займатися політикою, зокрема, вступив у республіканську партію. Упродовж 1882–1884 рр. Т. Рузвельт був членом легіслатури штату Нью-Йорк [3]. Повернувшись у США, його обрали в асамблею штату Нью-Йорк від Республіканської партії.

З 1897 р. Рузвельта призначили заступником військово-морського міністра в адміністрації президента У. Мак-Кінлі. У 1898 р. під час іспано-американської війни Теодор Рузвельт брав участь у військових діях на Кубі, командував першим добровольчим кавалерійським полком США «Мужні вершники». За проявлену хоробрість був представлений до нагородження Медаллю Пошани, що було затверджено лише в 2001 р., і Теодор Рузвельт, посмертно, став першим та єдиним президентом, гідним вищої військової нагороди своєї країни. Упродовж 1899–1900 рр. діяч займав посаду губернатора Нью-Йорку [3]. Бачимо, що Теодор Рузвельт до того, як став президентом, пройшов хороши політичний і військовий вишкіл.

У 1900 р. команда У. Мак-Кінлі здобула перемогу на президентських виборах, а Т. Рузвельт став віце-президентом. 6 вересня 1900 р. на У. Мак-Кінлі було скоєно замах, а 14 вересня він помер. Відповідно до Конституції США, його посаду обійняв віце-президент Теодор Рузвельт, який у віці 42 років став на той час наймолодшим в історії країни президентом. Далекоглядний і гнучкий політик ще у 1898–1900 рр. на посаді губернатора Нью-Йорку ввів закон про обмеження привілеїв корпорацій. Адже масові рухи соціального протесту проти зловживань великих монополій в усіх сферах економічного та суспільного життя США змушували правлячі кола держави реагувати на соціально-політичні проблеми, що стояли перед американським суспільством [1, с. 330–335].

Більшість прогресивних ініціатив діяча були започатковані на рівні штатів, але у 1900 р. почали з'являтися заклики до реформ і на національному рівні. 3 грудня 1901 р. у першому посланні до Конгресу США Теодор Рузвельт наголосив на необхідності нового політичного курсу. «Тоді, коли писали Конституцію США, соціально-економічні умови були зовсім не такі, як на початку XX ст. Сьогодні ми живемо у цілком інших умовах, то й дії потрібні цілком відмінні», – наголошував він. Саме у соціальній сфері уряд США зазнав у той час найбільших проблем. Прагнучи вгамувати народні хвилювання, і водночас не обмежувати інтересів монополій, Т. Рузвельт акцентував увагу громадськості на конкретних проявах соціальної несправедливості з боку окремих «нечесних» трестів [2, с. 544–547].

Досліджуючи «еру прогресизму» у США, С. Дінер наголосив на трьох головних цілях, яких слід було досягти за допомогою реформ: економічної безпеки, персональної автономії та свободи, чіткого і гарантованого соціального статусу кожного громадянина [3].

Теоретичною основою ліберально-реформістської політики Рузвельта, що отримала назву програми «нового націоналізму» став світогляд, викладений Гербертом Кроулі в книзі «Перспективи американського життя». Основна ідея Теодора Рузвельта полягала в тому, що держава, всупереч доктрині лібералізму, повинна регулювати розвиток економіки та трудових відносин. Поважаючи великих капіталістів, яких він називав «капітанами індустрії», президент вважав, що трести потребують державного регулювання, що обмежить їх «погані сторони»: схильність до ліквідації конкурентів і встановлення монопольного становища на ринках. Теодор Рузвельт також вважав, що держава повинна регулювати взаємовідносини між працею і капіталом, щоб не допустити їх загострення, а також уникнути небезпеки революції [5, с. 213–215]. Відтак, Рузвельт пропагував «чесні умови гри» для всіх, закликаючи до примусового дотримання чинних антитрестівських законів та особливого нагляду за діяльністю великого бізнесу. У посланні до Конгресу у 1902 р. діяч заявив про готовність уряду бути неупередженим арбітром між робітниками і підприємцями, проводити «чесний курс» у робітничому питанні.

Зазначимо, що вперше в історії країни керівник виконавчої влади почав реалізацію програми активного втручання держави в економіку. У цьому контексті Теодор Рузвельт виходив з необхідності збільшення ролі держави, вважаючи, що великій владі корпорацій необхідно протиставити більшу владу уряду. Господарство, стверджував він, «має контролюватися в інтересах усього суспільства», а це, за його словами, може бути досягнуте лише одним шляхом – «надання відповідних функцій контролю одному органу, здатному здійснювати такі повноваження – федеральному уряду» [2, с. 544]. Таким чином, для Теодора Рузвельта політика була мистецтвом можливого.

Першими прогресивними заходами уряду Т. Рузвельта, що викликали чималий суспільний резонанс, були процеси проти монополій. У 1901 р. уряд США організував судовий процес проти однієї із залізничних компаній, яку контролював Дж. Морган – найбільший американський підприємець, мільярдер, творець першої фінансової імперії в США. Президент звинуватив компанію у створенні монополії, що перешкоджає свободі торгівлі. Суд визнав компанію винною і вимагав розділити її на дві частини.

Згодом відбулося ще 25 судових процесів проти монополій, які принесли Т. Рузвельту славу «руйнівника трестів» і, навіть, «революціонера». Він домогся прискорення судочинства у справах про порушення антитрестівського законодавства проти 44 корпорацій [5, с. 214–215].

Два закони, прийняті в 1903 р., передбачали заборону компаніям відхилятися від сталих тарифів при укладанні договорів з відправниками вантажів, а також створювалося нове міністерство торгівлі та праці, до складу якого мало входити спеціальне бюро у справах корпорацій. Закон 1904 р. розширював повноваження Комісії з торгівлі між штатами у сфері регулювання залізниць. Т. Рузвельт не виступав проти великих корпорацій чи обмеження їх діяльності, навпаки, вважав, що без них не було б зростання національного багатства. Але, як

неодноразово підкреслював, вимагав прийняття такого законодавства, яке б усувало зловживання з боку монополій [7]. Тобто, президент прагнув обмежити їх несанкціоновану діяльність, що в умовах зростаючого незадоволення широких народних мас, було надзвичайно актуальним.

Тому, безумовно, політика ліберального реформізму, яку започаткував Т. Рузвельт, була популярною серед населення США. Саме це дозволило йому на президентських виборах у 1904 р. бути переобраним на другий термін. У передвибірчій компанії 1904 року діяч робив наголос на засудженні злочинців серед монополістів, не піддаючи сумніву існування монополій загалом, ведучи переговори з представниками корпорацій про фінансування республіканської партії. Серед головних спонсорів цієї партії у 1904 р. можна назвати: Джона Моргана, Джона Рокфеллера, Едварда Генрі Гаррімана, Генрі Клея Фріка та інших великих американських промисловців.

Неймовірна популярність Т. Рузвельта, неординарні особистісні якості принесли йому вражаючу перемогу на виборах – 7,5 млн голосів. Отримавши її, він був цілком готовий до подальшого проведення прогресивних реформ [2, с. 546–547].

Продовжуючи політику розширення державного втручання в економіку, уряд Т. Рузвельта в 1906 р. провів через конгрес закон, що дозволяв уряду контролювати залізничні тарифи. Одночасно були прийняті ще два важливі закони: про державний контроль над виготовленням ліків і харчових продуктів та про контроль над умовами праці, введення санітарної інспекції на підприємствах. Зокрема, акт про інспекцію м'яса 1906 р. ввів обов'язкові федеральні перевірки м'ясних продуктів для міжштатної торгівлі. Уряд Теодора Рузвельта здійснив низку заходів у справі поліпшення санітарних умов виробництва харчових продуктів і ліків. Крім того, президент розв'язав чимало питань у сфері збереження природних ресурсів: домігся значного розширення лісових резервів, що знаходилися під охороною держави, призупинив розпродаж земельних наділів, у надрах яких були поклади вугілля та інших корисних копалин, встановив федеральний контроль над ресурсами гідроенергії, здійснив заходи щодо іригації посушливих районів на заході країни. За ініціативи Рузвельта були створені перші національні парки для захисту диких тварин і рослин у Сполучених Штатах. Поряд із національним парком, що діяв у Вайомінгу, було створено ще 5, окрім них 51 пташиний заповідник, схвалено закони для охорони життя дикої природи на Алясці та в окрузі Колумбія [2, с. 547].

Реформи для забезпечення соціальної стабільності, стали апогеєм «ери прогресизму». «Несправедливо, якщо багаті стають багатшими, а бідні – біднішими», – неодноразово зазначав президент США [6]. Тому зусилля адміністрації Т. Рузвельта були сконцентровані на встановленні державного контролю над тими промисловими гігантами, які нехтували правилами вільної та чесної ринкової конкуренції задля власної наживи. Однак політик наполягав на виваженості й індивідуальному підході до кожної корпорації, особливо, якщо вона є суб'єктом міжнародної торгівлі. Виживання у сфері міжнародної конкуренції справедливо пов'язувалося саме з великими підприємствами, які мали достатню промислову і фінансову потужність. Цікаво, що одним із основних засобів їх регулювання, Т. Рузвельт вбачав у встановленні громадського контролю за прозорістю бізнесу [1, с. 348–350]. У цьому контексті президент зазначав: «В інтересах суспільства, уряд повинен мати право встановлювати нагляд та інспекцію над усіма корпораціями, що ведуть бізнес поза межами країни» [1, с. 346]. Ці кроки Т. Рузвельта були особливо вагомими з огляду на панівні у США погляди відносно законів вільного економічного розвитку. Абсолютна свобода бізнесу була основною складовою філософії підприємництва і великі монополії нею користувалися для відстоювання своїх інтересів та позицій, у тому числі, і від зазіхань уряду. «Найбільшою життєвою проблемою, з якою цій країні й усьому цивілізованому світові доведеться мати справу, – є проблема, яка стосується, з одного боку, поліпшення соціальних, моральних і фізичних умов у великих містах, а з іншого – зусилля, щоб розв'язати далекосяжні питання, про які йдеться, коли ми говоримо про робочу «силу».

Серед пріоритетів у рузвельтівській політиці щодо згаданих проблем – визнання за державою права втручатися у трудові конфлікти, існування профспілок як противага свавілля підприємців, восьмигодинний робочий день, охорона праці, особливо дітей і жінок. Зусилля політичних діячів «прогресивної ери» були спрямовані на обмеження дитячої праці загалом, яка на початок XX ст. широко використовувалася у США, особливо малолітніх афроамериканців. Йшлося, перш за все, про заборону або принаймні, праці дітей віком до 13–14 років [4]. Соціальні ініціативи Т. Рузвельта згодом продовжили У. Тафт та В. Вільсон.

Підкреслимо, що реформізм у той час спостерігався і у зовнішньополітичному курсі держави. Зусилля Теодора Рузвельта були спрямовані на піднесення Сполучених Штатів до рангу світової держави. Серед головних завдань Т. Рузвельт вважав будівництво міжкокеанського каналу в Панамі і недопущення втручання європейських держав у політичне життя Західної півкулі, особливо країн Карибського басейну. З його ім'ям пов'язана політика «великої палиці» щодо Латинської Америки. Уряд Теодора Рузвельта нав'язав у 1901 р. Кубі, окупованій військами США, після завершення іспано-американської війни поправку до Конституції, запропоновану американським сенатором Платтом. «Поправка Платта» забороняла їй укладати договори з іноземними державами без згоди США [2, с. 544–547]. Зазначимо, що такі дії США були спрямовані на встановлення контролю над країнами Латинської Америки, зокрема, Кубою.

Політика адміністрації Рузвельта в певній мірі сприяла виникненню Венесуельської кризи у 1902–1903 рр. Після від'єднання від Колумбії Панамі і створення на її території незалежної республіки у листопаді 1903 р., США встановили контроль над зоною Панамського каналу, а згодом – економічний вплив над Венесуелою і Домініканською Республікою. Показовими є думки Т. Рузвельта щодо доктрини Монро, у яких зовнішня політика Вашингтона була покликана не лише захищати життя та власність американських громадян, але й пропагувати основні цілі американської дипломатії. Президент розглядав реалізацію доктрини Монро всіма державами Північної та Південної Америки як гарантію майбутнього універсального миру в Західній півкулі. Запорукою цього миру мало стати забезпечення Сполученими Штатами можливості утвердження незалежності малих держав Нового світу [2, с. 545–547]. Отже, прогресивний реформізм Теодора Рузвельта, забезпечуючи соціальну стабільність усередині країни, розширював потенційні можливості здійснення активних кроків розповсюдження американського впливу у Західній півкулі.

Іншим важелем і необхідною умовою реалізації національних інтересів США Т. Рузвельт вважав побудову сучасного військово-морського флоту, що дала б змогу реалізувати як американські міжнародні права, так і їх обов'язки. Президент неухильно наполягав на широкій військово-морській програмі і, особливо у Конгресі, наголошував на тому, що лише, побудований за останніми технічними досягненнями, вишколений військово-морський флот, гарантуватиме політичну й економічну безпеку США. Т. Рузвельт спирався на підтримку широкого кола пропагандистів морської могутності, особливо із середовища морських офіцерів. Найвпливовішим і найавторитетнішим із них, безумовно, був капітан Альфред Мехем, який висловив думку про важливість будівництва флоту: «Морська могутність – шлях до володіння морем». Взірцем великої морської держави він вважав Велику Британію. І хоча були думки, що британський королівський флот у ключових галузях військового професіоналізму і підготовки не є ідеальним, але мистецтво мореплавства, кадрова політика, будівництво, технологія, тактика морського бою флоту Англії мали велике значення для американців, детально вивчалися і часто ними переймалися [1, с. 340–351]. Отже, у зовнішньополітичному курсі Т. Рузвельта простежувалося посилення могутності США не тільки у Західній півкулі, а й усьому світі.

Не менше значення у період президентства Т. Рузвельта надавалося проблемам армії, починаючи від необхідності створення генерального штабу, і до зарплати рядовим та нижчому командному складу. Сучасний американський дослідник А. Фішер вказує, що за часів президентства Рузвельта і до закінчення Другої світової війни відбувалося постійне збільшення президентських повноважень та відповідальності виконавчої влади у царині військової політики.

Варто зауважити, що Теодор Рузвельт був першим президентом, який запросив у Білий дім представника афроамериканців, а також першим американцем, який отримав Нобелівську премію миру у 1906 р. за посередництва в укладенні російсько-японського Портсмутського миру.

У 1908 р. Рузвельт відмовився балотуватися на третій термін, дотримуючись своєї публічної обіцянки, підтримавши висунення у президенти від республіканців Уільяма Тафта, який був військовим міністром у його кабінеті. У. Тафт був обраний новим президентом США, перемігши кандидата від демократів Вільяма Брайана [5, с. 214–215].

6 січня 1919 р. Т. Рузвельт помер від відриву тромбу під час сну у маєтку Ойстер-Бей. Тодішній президент В. Вільсон віддав розпорядження оголосити траур та опустити прапори у всій країні.

Таким чином, Теодор Рузвельт завдяки особистій цілісності, життєвій силі, енергії, теоретичній підготовці, політичній далекоглядності, харизмі став одним із найвидатніших президентів Сполучених Штатів. Він був ініціатором та ідеологом «прогресивної ери» у США, започаткувавши низку реформ, що дозволили інтегрувати в структуру капіталізму соціальний фактор, створити початкові основи системи соціального захисту громадян, а відтак – пристосувати американське суспільство до соціального прогресу, нової ситуації, що полягала в перетворенні Америки в країну корпоративного капіталізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джоржа Вашингтона до Билла Клинтона. Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.
2. Джордж Бравн Тіндалл, Дейвід Е. Шай. Історія Америки (6-те видання) / Пер. з англ.: Л. Притула, Г. Станків, О. Щур. – Львів: Літопис, 210. – 904 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://to-name.ru/biography/teodor-ruzvelt.htm>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apophismes.ru/about-authors/ruzvelt/?q=4090>
5. Історія Сполучених Штатів: нарис / Під ред. Ю. Лісняка та ін. Київ: «Діалог інтернешнл», 2009. – 406 с.
6. Словарь американской истории / Под. ред. А.А. Фурсенко. – СПб., 1997.
7. Согрин В. В. Политическая история США. XVII–XX вв. – М.: Издательство «Весь Мир», 2001. – 400 с.

Било О.

Науковий керівник – проф. Бармак М. В.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ОБЩИНИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (ДР. ПОЛ. XVIII – ПОЧ. XIX СТ.)

Євреї – один із найдавніших етносів на території України. Силою обставин вони були позбавлені власної держави протягом багатьох століть та «розкидані» по всьому світу. Але не зважаючи на це, вони не лише зберегли свою етнічну ідентичність, мову, культуру, а й завжди активно брали участь у суспільному житті держав, на території котрих проживали [4, с. 54]. Зважаючи на утиски та гноблення, яких зазнавали євреї у багатьох країнах, їх активність та внески в науку, культуру, політику заслуговують особливої уваги. Вивчення різноманітних аспектів історії єврейського народу, що проживав на території України – це вивчення історії етносу, який балансує між асиміляцією та ізоляцією, сприйняттям та ненавистю, добросусідством та нищенням, зумів зберегти свою самобутність, жагу до життя та творення власної держави.

Актуальність визначається відсутністю новітніх комплексних досліджень з історії та культури даного етносу на території Східної Галичини. В Україні не захищено жодної дисертації стосовно зазначеної проблематики. Також актуальність теми зумовлюється посиленням уваги дослідників до проблем етнічної історії євреїв та міжетнічного спілкування, і в цьому контексті до переосмислення наявної історіографічної та джерельної бази; важливістю дослідження цієї теми в плані оптимізації сучасних міжетнічних взаємин.

Актуальними залишаються питання неоднозначного сприйняття українцями інтегрованості євреїв до економічного, культурного та політичного життя суспільства, існування певної упередженості у ставленні населення до представників цієї етнічної групи.

Об'єктом дослідження виступають інститути організації життя євреїв на теренах Східної Галичини (кагал, Ва'ад чотирьох земель, Єврейська дирекція). Предметом є особливості функціонування зазначених інститутів.

Метою дослідження є аналіз специфіки діяльності кагалу, Ва'аду чотирьох земель та Єврейської дирекції, їх реальні можливості та вплив на життя єврейської общини.

Окремі аспекти даного питання висвітлено у працях Бармака М., Фінберга Л., Любченка В. Турнянськи Х., Новерштерна А., Бекмухаметової Дж., Балабана М., Геккера Е., Барона Ш., Капралю М., Хонигсмана Я., Наймана А. [4-12].

Традиційною формою єврейського поселення та організації життя єврейських громад у Східній Європі був штетл з його неодмінними синагогою, базаром, житловими будівлями та цвинтарем. Економічні та побутові особливості життя у містечку сформували своєрідне психологічне обличчя українського єврейства, а суспільне та культурне життя представників даного етносу в зазначений період визначалося впливом кагалу.

Кагал – форма самоврядування єврейської общини в Речі Посполитій (XVI – кін. XVIII ст.) включно з територіями сучасної України, а згодом і в Російській імперії (1772-1844 рр.) Найчастіше терміном “кагал” позначають правління єврейської громади, що було посередником між нею і владою [4, с. 189 – 190].

Кагал був свого роду великою “родиною”, що складалася із взаємодіючих частинок – окремих сімей, груп, які, маючи різний статус і права, усвідомлювали свою єдність. Життя у кагалі можна розглядати як одну із основ для самоідентифікації єврея. Живучи в кагалі, єврейська сім'я дотримувалася певних звичаїв, впродовж століть жила за релігійними нормами, оберігала своє буття за допомогою незмінного слідування традиціям предків, поваги до пращурів та їхніх цінностей [7, с. 200].

На чолі общини стояла еліта, приналежність до якої визначалася з урахуванням трьох чинників: по-перше, майнового стану; по-друге, походження; по-третє, релігійного статусу. Ця еліта і стежила за дотриманням прав та обов'язків членами общини. Тобто, виконувала функцію контролю.

Кагал переобирали щорічно виборці (від п'яти до дев'яти осіб) з числа платників податків, які визначались жеребкуванням. При виборах склад кагалу зазвичай залишався майже тим же, а членів, що вибули, як правило, замінювали їх родичі. Число членів кагалу було здебільшого пропорційним величині громади. На чолі кагалу стояло четверо-п'ятеро старшин (рашим), які разом з трьома почесними членами (товім) становили уповноважену колегію кагалу, що вирішувала всі громадські справи. Це керівництво кагалу іменувалося “семеро нотаблів міста” (шів'а товей ха-ір). Рашим по черзі перебували протягом місяця на посаді парнасу, тобто глави і скарбника кагалу, в руках якого концентрувалася вся влада (рашим часто іменувалися парнас). Виборні особи (так звані дійсні члени, від чотирьох до десяти осіб), які брали участь в нарадах кагалу, але не володіли виконавчою владою, іменувалися в різній місцевості манхігім, іккарім, аллуфім. З них вибирали заступників відсутніх членів перших двох категорій. Крім членів кагалу, виборними були також люди, які займалися розподілом коштів на благодійні заходи (габбай цдака гдола), контролери (роей хешбон), керівники релігійних училищ (габбай талмуд-тора), управляючі (мемуннім) і судді (даянім) [2].

У великих громадах судді ділилися на три категорії: вища на чолі з рабином розбирала позови, майнові претензії яких перевищували сто злотих, друга – від десяти до ста злотих, третя – менше десяти злотих. Не обмежуючись збором податків, кагал спостерігав за торгівлею, за поведінкою приїжджих, за благодійністю, а також за чистотою вулиць єврейського кварталу, регулював право оренди, видавав постанови щодо виборів рабина, навчання дітей, друкування книг, тобто повністю регламентував життя членів громади. Лише в крайніх випадках кагал звертався за сприянням до польської адміністрації.

Невипадково вище зазначалось про габбай цдака гдола. Однією з найголовніших підвалин буття будь-якої єврейської громади завжди була благодійність. Для здійснення різних форм благодійності при синагогах і кагалах створювалися групи хеврот (братства – поховальні, вінчальні, допомоги хворим, гостинності, вивчення Талмуду та Біблії, доброчинності). Вони турбувалися про те, щоб забезпечувати інвалідів і сиріт харчами, одягом, житлом; допомагали бідним дівчатам, які не мали посагу, вийти заміж; організовували поховання; особливу увагу приділяли відвідуванню хворих [6, с. 357 – 359]. Зібрані товариствами кошти також ішли на утримання громадської талмуд-тори (школи для дітей-сиріт), молитовних будинків, де молоді євреї могли студіювати Талмуд і водночас знайти притулок та харчі.

Могутність кагалу підтверджується і його правом оголошувати херем (прокляття) усім євреям, які не підкоряються законам Талмуду. Однак, незважаючи на авторитет і вплив кагалу, боротьба між ним і прикагалками, а також між кагалом і єврейським простолудом все ж відбувалась, насамперед, через зловживання при розподілі боргів громади. Впродовж XVIII ст. посилювалася критика кагалу з боку земських сеймиків та обласних сеймів, які пропонували замінити кругову поруку індивідуальним оподаткуванням; це знайшло підтримку і в єврейському середовищі, де лунали вимоги розпустити кагал [8, с. 192 – 194].

У період часткового ослаблення влади кагалу провідну роль в організації життя єврейської громади відіграв Ва'ад чотирьох земель. Це був з'їзд обласних рад, центральний орган єврейського самоврядування у Польщі, що діяв до 1764 р.

Посадовими особами Ва'аду чотирьох земель були: 1. “Парнас роду Ізраїля в чотирьох землях”, тобто глава Ва'аду, який головував на його зборах; він обирався з числа старійшин. 2. Другий по чину – “Неєман роду Ізраїля в чотирьох землях”, тобто скарбник і головний секретар, який міг бути призначений і з середовища даянім (суддів). 3. Штадлан, тобто посередник; він отримував високу платню та повинен був знаходитися при королівському дворі або там, де збирався королівський сейм, щоб захищати єврейські інтереси перед урядом. 4. Котев (писар, тобто секретар-діловод) Ва'аду; пізніше – колегія діловодів. 5. Шаммай – чиновник, що збирав податки.

Авторитет Ва'аду чотирьох земель був визнаний єврейськими громадами і за межами Польщі.

Однак відповідно до резолюції польського сейму (1764 р.), що встановила нову систему стягування прибуткового податку з євреїв, збори обох рад були скасовані. Євреї Польщі та Литви вважали Ва'ад уособленням високого суспільного статусу єврейства, втіленням його політичної влади і економічної могутності. В Електронній Єврейській Енциклопедії зазначається, що скасування Ва'адів викликало почуття глибокого приниження серед євреїв [3].

У 1772 р. землі Східної Галичини увійшли до складу Австрійської імперії. Австрійська влада реорганізувала структуру єврейського самоврядування. В 1773 р. кагали були підпорядковані шістьом "ординаціям". Члени кожної ординації обирали зі свого середовища старійшину; шість старійшин становили вищий орган єврейства Галичини – Єврейську дирекцію, яку очолював верховний рабин краю. Його призначала імператриця Марія-Терезія з трьох кандидатів. Першим верховним рабином Галичини став талмудист Ар'є Лейб Бернштейн з Бродів, його заступником – рабин Мордехай Зеєв Орнштейн [1].

Головною метою реорганізації єврейського общинного життя було упорядкування збору податків, які з переходом Галичини під владу Австрії значно збільшилися.

Окрім того, під час правління Марії-Терезії австрійський уряд проводив політику, спрямовану на зменшення чисельності єврейського населення імперії. З цією метою в 1773 р. було обмежено право євреїв на вступ у шлюб. Для одруження їм був потрібний дозвіл канцелярії намісника. Тим, у кого не було постійного доходу, створювати сім'ю заборонялося. За реєстрацію шлюбу стягували податок [1].

У 1783-84 рр. всіх євреїв вислали з Дрогобича, поселивши їх у спеціально відведеному для цієї мети передмісті. Вводилися обмеження на професійну діяльність євреїв. Так, єврейським лікарям тривалий час заборонялося лікувати християн, приймати пологи тощо [9, с. 182].

Становище євреїв Галичини дещо покращилося за правління Йосифа II (1780-1790 рр.). У 1781 р. їм було надано право займатися всіма ремеслами і мистецтвами, а в 1782 р. "Указ про терпимість" проголосив повну свободу віросповідання, скасував обов'язкове носіння відмінного одягу. У той же час імператор наказав посилити гоніння на жебраків-євреїв, підвищив податки.

Указом від 1784 р. Йосиф II зобов'язав усіх євреїв-орендарів винокурень, броварень, питних закладів ліквідувати свої справи і залишити місця проживання. Близько третини євреїв краю залишилися без засобів до існування, після чого в єврейському середовищі значно підвищилася смертність від голоду. Це змусило імператора видати розпорядження про те, щоб місцева влада виділила євреям землю і допомогли їм стати вільними хліборобами. Через саботаж місцевих чиновників і відсутність коштів на облаштування, лише деякі євреї стали хліборобами: за даними перепису, в 1822 р. в усій Східній Галичині сільським господарством займалося 836 єврейських сімей, в тому числі в районі Злочева (сучасний Золочів) - 226, в Львівському воєводстві - 136, в Станиславівському – 109 [10, с. 87 – 88].

У 1785 р. була скасована Єврейська дирекція, кагали втратили владу над євреями, які перейшли під юрисдикцію держави. Євреїв зобов'язали прийняти прізвища, які були б співзвучні німецьким, що, на думку імператора, сприяло б прилученню до офіційної державної культури. Чиновники скористалися нагодою нажитися, надаючи за відповідний хабар "мелодійні" прізвища (наприклад, Гольдман – "золотий чоловік", Діамант – "діамант", Зільберштейн – "срібна руда"). Бідняки найчастіше отримували прізвища з негативним відтінком (наприклад, Бейзер – "злий", Дракенблут – "кров дракона" тощо) [1]. В 1787 р. у Львові за ініціативою М. Х. Хомберга відкрилися дві єврейські школи з навчанням німецькою мовою; до початку 1790-х рр. таких шкіл вже було кілька десятків.

Таким чином, життя єврейської общини у містечках Східної Галичини XVIII ст. визначалось впливом кагалу та Ва'аду чотирьох земель. Кагал був формою самоврядування євреїв. Члени кагалу здійснювали функції контролю, займалися збором податків, розглядали судові справи, загалом регулювали суспільне життя у містечку. Могутність кагалу досягла апогею у середині XVIII ст., але як і будь-яка могутня влада він зрештою зіштовхнувся з супротивом, насамперед, простих євреїв, а згодом і поляків, яких не влаштовувала влада єврейської верхівки. Це призвело до підпорядкування кагалу шістьом "ординаціям", а згодом до його ліквідації. Вагому роль у житті євреїв відігравав також з'їзд обласних рад – Ва'ад чотирьох земель. Його авторитет визнавала більшість єврейського народу, але через нову систему стягування прибуткового податку з'їзд теж було скасовано.

1772 р. Галичина, з її багатонаціональним населенням, увійшла до складу Австро-Угорщини. Для єврейського народу розпочалися, хоч і некапано, зміни на краще. У 1789 р. був оприлюднений Патент толерантності імператора Йосифа II. Після численних сумнівів і коливань імператор прийшов до висновку, що не можна накладати на народ обов'язки, не надаючи йому рівних з іншими народами прав, а також не можна очікувати відданості від людей, що є поза суспільством. Йосиф II вжив кардинальних заходів для усунення відокремленості євреїв: були ліквідовані чинність юрисдикції рабинів, практично була зруйнована складна структура колишнього самоврядування, успадкованого від Речі Посполитої.

Однак, було б несправедливо вбачати у цьому лише позитиви. Адже функціонуючи на традиційних засадах самоуправління, община регламентувала усі сторони внутрішнього життя, виконувала не тільки господарчі, але й судові функції. Роль кагалу, Ва'аду чотирьох земель та, згодом, Єврейської дирекції у формуванні світогляду, життєвих принципів та уявлень про норми поведінки, була провідною для тогочасних євреїв, тому важливим є подальше дослідження даного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Евреи Западной Украины в составе Австрийской (Австро-Венгерской) империи [Електронний ресурс] / Электронная Еврейская Энциклопедия: - Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/15409>
2. Кагал [Електронний ресурс] / Электронная Еврейская Энциклопедия: - Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/11902>

3. Ва'ад четырех земель [Електронний ресурс] / Электронная Еврейская Энциклопедия: - Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/10808>
4. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 – 1914 pp.) / М. Бармак. – Тернопіль, 1999. – 208 с.
5. Фінберг Л., Любченко В. Нариси з історії та культури євреїв України / Леонід Фінберг, Володимир Любченко // 3-вид. – К.: Дух і літера, 2009. – 440 с.
6. Турнянски Х., Новерштерн А. Язык и литература. Главы из истории и культуры евреев Восточной Европы / Хава Турнянски, Абрахам Новерштерн // Тель-Авив: Изд-во Открытого университета Израиля. – С. 2
7. Бекмухаметова Дж. «Еврейский вопрос» в Австро-Венгрии в последней трети XIX – начале XX вв.: дис. ...канд.ист.наук: 07.00.03 / Бекмухаметова Джанслу Хадживалиевна; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2011. – 229 с.
8. Балабан М. Правовой строй евреев в Польше / Меир Балабан. – Спб: Еврейская старина, 1911 – Т.3. – 239 с.
9. Геккер Е. Юдофобия в Польше в XVIII в. / Е. Геккер. – Спб: Еврейская старина, 1913. – Т.6. – 263 с.
10. Барон Ш. Социальная и религиозная история евреев / Шалом Барон. – М.: Текст, 1937. – 496 с.
11. Хонигсман Я. Благотворительность евреев Восточной Галиции / Яков Хонигсман. – К.: Слово, 1991. – 97 с.
12. Хонигсман Я., Найман А. Евреи Украины (краткий очерк истории) / Яков Хонигсман, Александр Найман. – К.: Слово, 1992. – С. 53–176.

Березюк А.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УРЯДІВ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПЕРІОД ВСТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ (1920–1925 РР.)

На сучасному етапі, з метою проведення ефективної національної політики в Україні необхідно враховувати історичний досвід інших держав. Національне питання в політиці урядів міжвоєнної Чехословацької республіки було одним із найважливіших, враховуючи багатонаціональний склад населення держави. Тому, після проголошення та територіального становлення Чехословацької держави (1918–1919 pp.), необхідно було забезпечити життєздатність парламентської демократичної республіки, що стало б неможливим без врахування інтересів національних меншин.

Окремі аспекти національної політики урядів Чехословацької республіки в період встановлення парламентської системи розкрито в працях таких науковців як Р. Ротшильд [10], О. Серапіонова [11], С. Шумов [15], К. Шевченко [14], М. Кріль [7; 8], О. Кравчук [5; 6], Ю. Поп [9], Є. Пугач [3], І. Терлюк [12], Ю. Юрійчук [16].

Кілька територій, що об'єдналися в кордонах нової Чехословаччини, доти ніколи не були об'єднані, як суверенна держава, навіть як окрема адміністративна сутність в іншій державі [10, с. 111]. Ідеологічною і політичною концепцією, яка обґрунтовувала утворення Чехословацької республіки, став чехословакізм. Практично ідея чехословакізму була зреалізована в 1918 р., а конституція Чехословацької республіки 1920 р. закріпила її юридично [8, с. 51].

В умовах виникнення національних суперечностей, конституційні основи національної політики стали важливою умовою розбудови демократичної держави. При виробленні Конституції Чехословацької республіки від 29 лютого 1920 р. переміг чеський національний радикалізм [11, с. 46]. В основному законі державотворчим суб'єктом проголошувалася «чехословацька нація», а Національні збори – її представником при прийнятті конституції. Поняття «чехословацька нація» означало націю державну (політичну) – сукупність осіб певної державної приналежності [6, с. 288]. В Основному законі зазначалося, що «вся влада в республіці повністю належить народу». Крім того, згідно з конституцією, «всі громадяни Чехословацької республіки рівні перед законом і користуються однаковими громадянськими і політичними правами, незалежно від раси, мови або релігії». Фактично, Чехословацька республіка проголошувалася унітарною державою, складовою частиною якої є «територія Підкарпатської Русі, якій буде надана широка автономія» [2, с. 20–21].

У законі від 29 лютого 1920 р. встановлювалися принципи мовного права в республіці, де зазначалося, що «чехословацька» мова є державною, офіційною [11, с. 46]. Стосовно національних меншин, то в округах, де 20 % населення складали громадяни, які користувалися іншою мовою, державним органам, установам та судам наказувалося користуватися мовою національної меншини. Передбачалося також навчання на рідній мові в школах, створених для представників національних меншин. У Підкарпатській Русі врегулювання мовного питання доручалося місцевому сейму. Далеко не всі положення Конституції на практиці виконувалися, що стосувалося в першу чергу положень про національні меншини в ЧСР [13, с. 107–108].

У квітні 1920 р., після виборів у Національні Збори в них було представлено 8 чехословацьких, 7 німецьких і 4 угорських партій [15, с. 195]. Загальні парламентські вибори були відкладені у Карпатській Русі, Тешині, Глучині і кількох дрібніших прикордонних районах. На основі результатів виборів було сформовано уряд В. Тусара [10, с. 130].

У виборах вперше взяли участь німецькі партії, які створили в Національному зібранні німецький парламентський союз. Вони заявили, що не визнають положень Сен-Жерменського договору про включення

прикордонних районів із значною кількістю німецького населення до складу ЧСР, а також чехословацькі закони, прийняті без їх участі. Чехословацьку народну партію (фактично чеську), що виступала проти відокремлення школи від церкви, підтримували словацькі клерикали на чолі з А. Глінкою [3, с. 120–121].

Копіюючи представників судетських німців, угорські політики зайняли позицію негативного ставлення до ЧСР. Їх програми територіальної автономії практично унеможливлювали співпрацю з чехословацьким урядом [9, с. 58]. Про діяльність проугорської «п'ятої колони» свідчить зміст повідомлення в Цивільне Управління Підкарпатської Русі від 7 жовтня 1920 р.: «... адміністрація на Підкарпатській Русі складається цілком із агентів угорської іреденти – причина цього полягає в тому, що ніде ще не усунуті чиновники угорського способу мислення, які здійснюють угорську пропаганду, саботують, чекають Горті, що, безперечно, слід було зробити в інтересах деякого оздоровлення бюрократичного апарату Чехословацької Республіки» [4, арк. 135–136].

Згідно з урядовим розпорядженням «Про зміну Генерального статуту Підкарпатської Русі» (26 квітня 1920 р.), Директорія, як особливий адміністративний орган, що здійснював у краї виконавчу владу, ліквідовувалася. Інститут Цивільної Управи закріплювався юридично, однак замість посади адміністратора запроваджувалися посади тимчасового губернатора та віце-губернатора. При губернаторі діяв дорадчий орган – губернська рада. Першим губернатором краю було призначено (5 травня 1920 р.) Г. Жатковича, який, протестуючи проти не виконання чехами умов Сен-Жерменського договору і порушення власної Конституції, після 1921 р. подав у відставку [12, с. 72]. Реальною виконавчою владою володів не губернатор, представник місцевого населення, а віце-губернатор із чеських чиновників, який одночасно був земським президентом. Власний сейм Підкарпатської Русі так і не було скликано [13, с. 108].

У такій ситуації партії, що стояли на позиціях чехословакізму, створили в парламенті свій координаційний орган – «п'ятірку». Під гаслом забезпечення порядку, спокою, поважання законів чеські правлячі кола закріплювали своє панівне становище в республіці. За короткий час перебування при владі «безпартійний» уряд Я. Чорного (вересень 1920 – вересень 1921 рр.) при підтримці «п'ятірки» ухвалив низку постанов і провів через парламент кілька законів, спрямованих на досягнення цих цілей. Восени 1920 р. були закриті редакції німецьких газет, Становий (німецький) театр, німецьке казино в Празі. 30 грудня 1920 р. на один рік призупинили роботу судів присяжних. Восени 1920 р. парламент проігнорував обговорення Декларації Словацької народної партії про автономію Словаччини [3, с. 121].

За даними перепису населення 1921 р. в Чехословацькій республіці проживало 13 374 364 громадян, з яких 65,51 % складали чехи і словаки (8 760 937 осіб). Серед національних меншин домінували німці – 23,36 % (3 123 568), угорці – 5,57 % (745 431), русини (українці) – 3,45 % (461 849), євреї – 1,35 % (75 853), поляки – 0,57 % (75 853) [10, с. 115].

У кінці вересня 1921 р. новий уряд очолив Е. Бенеш. Перед ним стояли завдання протидіяти спробам реставрації Карла Габсбурга в Угорщині, а також консолідувати політичні сили для стабілізації внутрішнього становища в країні [13, с. 120]. У цей період на перше місце вийшло вирішення зовнішньополітичних питань.

Зміни у ставленні поляків до ЧСР відбулися з нормалізацією відносин останньої з Польщею у жовтні 1921 р., коли названі країни уклали договір про нейтралітет і зняття взаємних післявоєнних претензій, а також таємний додатковий протокол, що стосувався насамперед визнання Чехословаччиною анексії Західної України Польщею. Поступово, у 1921–1923 рр. розвинувся польський політичний активізм. Його прихильники вважали, що співпраця з чеськими політиками є набагато актуальніша, ніж прагнення зміни повоєнних кордонів [5, с. 585].

У грудні 1921 р., укладено договір з Австрією про взаємні гарантії кордонів, що сприяло розв'язанню гострого конфлікту німецьких партій в ЧСР з владою. В другій половині 1921 р. частина з них переходить на позиції співробітництва з чехословацьким урядом, згодом до них приєднуються і німецькі соціал-демократи. В опозиції залишилися тільки німецька Національна і німецька Партія національних соціалістів. Наприкінці 1921 р. німцям був повернутий Становий театр, поновили випуск деякі газети. У 1922 р. німецькі промисловці увійшли до центрального союзу промисловців ЧСР, а німецькі сільськогосподарські кооперативи були включені до єдиного Центркооперативу [3, с. 122].

У листопаді 1921 р. відбувся розкол між чеськими і словацькими «лідовцями». Глінківська словацька народна партія створила власний парламентський клуб і перейшла в опозицію уряду. В січні 1922 р. вона офіційно представила в Палаті депутатів законопроект про словацьку автономію [13, с. 120–121]. Словаків (хоч вони й виступали співзасновниками республіки) не задовольняв централізований устрій держави, більшість підтримувала вимоги автономії, з якою виступала партія А. Глінки [16, с. 46].

У чеській рецепції національних проблем словацьке питання недооцінювалось. Найголовнішою національною проблемою вважалось врегулювання чесько-німецьких відносин на основі співпраці в державних установах ЧСР [6, с. 289].

Незадоволення в Підкарпатській Русі й серед русинів східної Словаччини викликала постанова чехословацького уряду № 280/22 від 21 вересня 1922 р. про передачу 43 русинських сіл Ужгородської жупи до складу Словаччини в рамках створення нового адміністративного утворення – Кошицької жупи. Кульмінацією національних виступів русинів Словаччини став національний конгрес карпаторусів, що відбувся 23 листопада 1923 р. в Прешові. Конгрес протестував проти всіх централізованих заходів, здійснених чеськими і словацькими чиновниками [14, с. 13].

3 жовтня 1922 р. до 1925 р. на чолі трьох урядів загальнонаціональної коаліції, що змінювали один одного, стояв лідер аграріїв А. Швегла. У політичній сфері уряд А. Швегли продовжував попередній курс на зміцнення унітарної держави. У 1922 р. Національні збори відхилили пропозиції німецького парламентського союзу про надання німцям у ЧСР національного самоуправління [3, с. 122].

На території Словаччини 1 січня 1923 р. вступив у силу закон «Про жупний устрій». Було утворено 6 жуп

із центрами у Братиславі, Нітрі, Мартіні, Зволені, Ліптовському Мікулаші та Кошице. Жупан і окремі гетьман підпорядковувалися безпосередньо міністерству внутрішніх справ. Словацькі жупні відомства запозичили значну частину діловодства від колишніх угорських столиць [7, с. 163].

На рубежі 1922–1923 рр. в Чеських землях стали формуватися політичні об'єднання фашистського типу. В Словаччині профашистська організація «Родобрана», яка виникла з ініціативи В. Туки. Невеликі групи правих існували й серед чехословацьких німців – націонал-соціалістів. Під натиском екстремістських сил, що загрожували демократичному режиму держави в березні 1923 р. був прийнятий закон про захист республіки [13, с. 123]. Передбачалися заходи покарання за публічний заклик до повалення існуючого ладу, за нападки на правлячих діячів, за порушення «миру і порядку» [1, с. 104].

Напруга в словацько-русинських відносинах і політична активність русинів Словаччини на початку 20-х рр. ХХ ст. викликали занепокоєння в Празі. Прагнення послабити русинський рух у Словаччині було однією з важливих причин призначення лідера східних русинів А. Бескида другим губернатором Підкарпатської Русі восени 1923 р. Прагнення східнославацьких русинів до возз'єднання з Підкарпатською Руссю, була асиміляційна політика словацької влади в області освіти [14, с. 14–15].

Угорські партії Словаччини і Закарпаття на парламентські вибори 1925 р. йшли з автономістськими гаслами. Напередодні виборів, деякі партії національних меншин утворили виборчі блоки. Зокрема, йдеться про Угорську національну партію і Спишську німецьку партію, німецьких аграріїв та ремісників [9, с. 59].

У листопаді 1925 р. в країні відбулися парламентські вибори. За результатами виборів А. Швегла обновила правлячу, так звану загальнонаціональну коаліцію [13, с. 143–144]. Ігнорування урядами панчеської коаліції вимог інших народів призвело до зростання впливу національних партій, особливо німецьких аграріїв (8, 1 %), словацьких (6, 9 %) і німецьких (4, 4 %) клерикалів [3, с. 124].

Отже, прийняття Конституції Чехословацької республіки заклало політичні засади функціонування новоутвореної держави. Основний закон гарантував рівні громадські та політичні права всім громадянам ЧСР, незалежно від національності. Вимоги територіальної автономії національними меншинами не знайшли підтримки в Празі, оскільки уряди Чехословацької республіки взяли курс на побудову унітарної держави. Виразниками інтересів національних меншин стають політичні партії, які починають захищати інтереси власних національних спільнот у межах парламентської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Из закона об охране республики (19 марта 1923 г.) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: Учеб. пособие для вузов. В 3 т. Т. 3. Новейшая история / Отв. Ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Мн.: Университетское, 1991. – С. 104
2. Из Конституции Чехословацкой республики (29 февраля 1920 г.) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: Учеб. пособие для вузов. В 3 т. Т. 3. Новейшая история / Отв. Ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Мн.: Университетское, 1991. – С. 20–25.
3. Історія західних та південних слов'ян: ХХ століття / Є. П. Пугач, С. Ю. Страшнюк, Р. М. Постолюкський та ін. – Харків: Око, 1998. – 464 с.
4. Книга регистрации входящих документов №№ 41001 – 55000 (26 сентября – 10 октября 1920) // ДАЗО, ф. 29 (Президія Цивільного управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1919–1928 рр.), оп. 3, арк. 135–136.
5. Кравчук О. М. Політичне, громадське і культурно-освітнє життя єврейської, польської і румунських спільнот в ЧСР / О. М. Кравчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Вип. 4. – 2011. – С. 579–589.
6. Кравчук О. М. Словаччина в національній політиці Праги (1918–1929 рр.) / О. М. Кравчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вип. 10. – Вінниця. – 2006. – С. 286–293.
7. Кріль М. М. Історія Словаччини: навч. посібник / М. М. Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 264 с.
8. Кріль М. Утворення і розвиток першої Чехословацької республіки: політичний і національний чинники / М. Кріль // Україна–Європа–Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 47–55.
9. Поп Ю. Чехословацька політика щодо угорської меншини в 1918–1929 рр. / Ю. Поп, О. Кравчук // Україна–Європа–Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 56–61.
10. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами / Джозеф Ротшильд; [пер. з англ. В. П. Канаша]. – К.: Вид-во «Мегатайп», 2001. – 496 с.
11. Серапинова Е. Чешские земли, чехи и немецкий вопрос (1918–1946 рр.) / Е. Серапинова // Славяноведение. – 2000. – № 5. – С. 40–54.
12. Терлюк І. Я. Західні українські землі в період міжвоєнної окупації: короткий нарис історії держави і права / І. Я. Терлюк, П. М. Лепісевич, С. В. Кольбенко. – Львів: Ліґа-Прес, 2007. – 92 с.
13. Чехия и Словакия в ХХ веке: очерки истории: в 2 кн. / Отв. ред. В. В. Марына; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2005. Кн. 1. – 2005. – 453 с.
14. Шевченко К. В. Русинское национальное меньшинство в Словакии: этнокультурное и политическое развития в 1920-х гг. / К. В. Шевченко // Российские и славянские исследования. – Минск: БГУ, 2011. – Вып. 6. – С. 9–19.
15. Шумов С. А. История Словакии. V–XX века / С. А. Шумов, А. Р. Андреев. – М.: «Белый волк», 2000. – 296 с.
16. Юрійчук Ю. Особливості розвитку чесько-словацьких відносин у міжвоєнний період / Ю. Юрійчук // Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці: Видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2008. – Випуск 6. – С. 42–48.

СТАЛКЕРСЬКА КОНТРУЛЬТУРА НА ТЛІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Починаючи з другої половини ХХ ст. в сфері культури виникає дивне явище, якому дали назву «контркультура», яка заперечувала офіційні рамки культури, стираючи природний автогенез культури й одночасно доповнюючи її. Сама контркультура дуже широка і має відповідну систему та її симбіози. Одна із таких частин є урбаністично-дослідницька контркультура – «сталкерство».

Перш ніж розписати про сталкерську контркультуру в Україні варто зауважити декілька історичних нюансів:

1. З набуттям на початку 1980-х популярності музичного напрямку «Industrial» в США, Великій Британії та, особливо, в Німеччині, люди – «споживачі» даного музичного напрямку почали перебирати хобі своїх кумирів, та самотужки досліджувати закинуті будівлі різного типу й призначення. Це явище отримало назву «urban exploration». А з цього ще один нюанс, щодо музикантів, які випускали музику в стилі «Industrial», то вони провадили дослідження закинутих об'єктів ще у 1970-х.

2. В СРСР початок сталкерській контркультурі дали брати Стругацькі, які в 1971 році створили пост-апокаліптичний роман «Пікнік на обочині», який через рік мали змогу читати шанувальники андеграундної літератури (оскільки твір доволі сильно піддався критиці, його доступ до широких мас був аж з 1984 року, хоча популярність даного роману вже можна прослідкувати з 1977 року, щоправда закордоном). В цьому романі головний герой, окрім імені, йменувався Сталкером. У 1979 році Андрій Тарковський випустив у світ свій фільм за мотивами останнього розділу «Пікніку на узбіччі» братів Стругацьких, який отримав назву «Сталкер». Цей фільм не піддався сильній критиці чи цензурі, тому був більш-менш доступним. Саме з цього симбіозу фільму та роману виник сучасний стереотип сталкера з просторів колишнього СРСР (точніше діяльність сталкерів).

3. За великим рахунком, певний інтерес до неформальних досліджень закинутих об'єктів ми можемо прослідкувати ще з початку ХХ століття, коли власне набув популярності літературний жанр пост-апокаліпсису, а точніше, коли цей жанр піддався впливу індустріалізації.

З розпадом СРСР в Україні виникає власний сталкерський рух у всіх його субелементах [2]:

- диггерство (яке завжди були своєрідним кістяком для подальшого формування сталкерства) – елемент сталкерської контркультури, який передбачає відвідування підземних споруд, починаючи від підвалів і об'єктів захисту населення, закінчуючи секретними підземними лабораторіями з вивчення впливів різних речовин на організми. Також цей тип сталкерства передбачає відвідування колекторів, теплотрас, станцій – «привидів» метрополітену (часто пов'язане з правопорушеннями) та інших підземних об'єктів;

- руфінг – також елемент сталкерської контркультури, матеріальна частина якого полягає у пересуванні по верхах різних інженерних споруд, починаючи від дахів житлових будинків і закінчуючи вантами мостів, кістяками недобудованих будинків тощо;

- пост-паломництво – відвідування закинутих церков та інших об'єктів релігійного призначення;

- інфільтрація (найчастіше асоціюється зі сталкерством) – незаконне, таємне вторгнення в об'єкти, які охороняються. Здебільшого це заводи, які працюють в неповну силу, їх цехи, військові діючі об'єкти;

- фрісталкінг (або безпечна інфільтрація) – відвідування закинутих об'єктів, які не охороняються, та переважно мають відкритий доступ до себе. До таких об'єктів належать закинуті будинки житлового призначення, деякі недобудовані об'єкти індустріального призначення.

До 2001–2006 років в Україні сталкерська контркультура, як і в інших країнах колишнього СРСР, була чимось дуже незрозумілим і нерациональним, так наприклад в статті однієї із львівських газет, яка власне називалась «Львівська газета», 30-ого жовтня 2003 року вийшла стаття із заголовком «діти підземелля», де описувалась на той час цікава історія: *«У львівських катакомбах немає щурів, зате є бомжі нещодавно у Лікарню швидкої допомоги потрапив юнак із важким переломом стегнової кістки, струсом мозку та численними забоями. Мабуть, цей трафунок нічим би не відрізнявся від сотні інших нещасних випадків у нашому місті, якби не одне "але". Саме таку ціну заплатив молодий хлопець за своє хобі із загадковою і незрозумілою багатьом назвою – диггерство»* [1].

Про цей випадок окремо прозвувалася перша «сталкерська організація» Західної України Explorer Lviv [3].

Особливої популярності сталкерська контркультура набула коли українська компанія GSC World у 2007 році випустила відеогру в жанрі пост-апокаліптичного шутера «S.T.A.L.K.E.R. Shadow of Chernobyl» (С.Т.А.Л.К.Е.Р. Тінь Чорнобиля). Внесок даної гри не можна недооцінювати, оскільки саме через неї розглядувана контркультура набула популярності не тільки в Україні, а й в усіх країнах пост-СРСР, а за кордоном люди отримали, та ще й активно скористались, можливістю більш детально познайомитись з катастрофою на ЧАЕС; що цікаво у Європі також виник сталкерський індустріальний бум. А що найцікавіше, ця субкультура набула популярності не серед підлітків чи дітей, а серед населення віком від 20–25 років (щоправда останнім часом спостерігається значне омолодження представників даної контркультури). Дуже багато з них були письменниками, які «списались» і потребували нових вражень, музиканти, були й люди зовсім не причетні до розвитку культури (інженери, юристи, географи і т.д.).

Починаючи з 2007-го року контркультура набула якісно нового амплуа серед різних людей і це дало поштовх до необхідності створення першого сталкерського архіву, який зараз може бути використаний, як неформальна історично-географічна енциклопедія урбаністики та індустріалізації [4]. Окрім того, що зі даною контркультурою почало знайомитись більше людей, склалось так, що більшість цих людей вже отримала певний офіційний фах, тому почали з'являтися «сталкерські» наукові статті, наприклад про

фотозйомку під землею, пошук та виявлення призначення підземних споруд, сталкерської соціальної інженерії та багато інших [5].

Станом на сьогодні сталкерська контркультура набула доволі широкого поширення, але, водночас, і нових проблем, зокрема вікове омолодження (коли цією контркультурою починають цікавитись уже не 20–25 річні люди, а школярі від 11–13 років), знищення старого розуміння та принципів сталкерської контркультури (через те ж саме вікове омолодження) та багато чого подібного.

Виникає логічне питання: Навіщо і для чого вони (сталкери) цим займаються? А відповідь, можливо, буде такою: Напевне через цю однотипну буденність, комфортне життя та примітивне бажання знати якісно більше про те, чого ніколи персонально не бачив «ізсерєдини» в додачу з відчуттям адреналіну та здобуттям нових практичних навичок, які навряд використаєш у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дружбляк Н. Львівська газета: Діти підземелля. – Л., 2003. – Режим доступу: <http://portal.lviv.ua/digest/2003/10/30/131412.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 17.03.2014.
2. Львівський сталкерський форум організації Explorer Lviv. – Режим доступу: <http://explorer.lviv.ua/forum/index.php>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 17.03.2014.
3. Львівський сталкерський форум організації Explorer Lviv. Витяг з сайту-архіву. Діти підземелля. – 2003. – Режим доступу: <http://explorer.lviv.ua/forum/index.php/topic,26.0.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 17.03.2014.
4. Сайт-архів урбаністичного туризму. – Режим доступу: <http://urban3p.ru/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 17.03.2014.
5. Сайт-архів урбаністичного туризму: наукова бібліотека сайту. – Режим доступу: <http://urban3p.ru/library/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 17.03.2014.

Стойків А.

Науковий керівник – Удич З.І.

СПІВРОБІТНИЦТВО РІЗНОПРОФІЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ШКОЛИ

Один не в змозі просвистіти симфонію.
Цілий оркестр потрібний, щоб виконати її.

(Х.Т. Лукко)

Вирішення зазначених проблем пов'язано із залученням до роботи в умовах інклюзивного навчального закладу фахівців системи спеціальної освіти. Фахівці спеціальної освіти – це фахівці у галузі спеціальної (корекційної) педагогіки та психології, які володіють знаннями щодо особливостей розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами, спеціальними технологіями роботи з ними.

Такі фахівці мають певну спеціалізацію, працюють з дітьми різних нозологій: з порушеннями слуху – сурдопедагоги; з порушеннями зору – тифлопедагоги; з порушеннями мовлення – логопеди; з порушеннями опорно-рухового апарату – ортопедагоги та ін. [4]

Спеціальні педагоги та психологи також опікуються питаннями освіти дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР), порушеннями емоційно-вольової сфери (гіперактивними дітьми тощо), дітьми зі складними комбінованими порушеннями (діти з порушеннями слуху та зору тощо).

Крім спеціальних педагогів і психологів, з дітьми з особливими потребами працюють реабілітологи, фахівці з лікувальної фізкультури, різних напрямів терапії (арт-терапії, іпотерапії та ін.).

В Україні підготовка фахівців спеціальної освіти здійснюється в Інститутах (на факультетах) спеціальної (корекційної) педагогіки та психології, які раніше називалися дефектологічними. Попри те, що сьогодні термін «дефект» і похідні від нього у спеціальній педагогіці вважаються некоректними і сфера їх застосування суттєво звужується, термін «педагог-дефектолог» застосовується, зокрема, у нормативних документах [4].

Інклюзія – одна з найбільш гуманістичних ідей сьогодення, водночас вона є найскладнішою для вирішення проблемою, з якою зіштовхуються системи освіти в усьому світі, оскільки передбачає залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, а це, своєю чергою, вимагає від усіх учасників навчально-виховного процесу ефективної командної співпраці.

Зазначимо, що команда – це група людей, у яких є спільна мета, які співпрацюють, щоб досягти більшого, ніж кожен із них здатен досягти самотужки (рис. 1) [5].

Команду, яка працює з метою реалізації інклюзивного навчання, як правило, характеризують такі соціально-психологічні риси: згуртованість — члени групи тісно взаємопов'язані і діють спільно, вирішуючи конкретні завдання; сумісність — тобто максимальна задоволеність членів групи один одним; спрацьованість — взаємодія членів групи дає максимально можливий успіх; направленість — наявність загальних цілей, яким підпорядковується діяльність як групи загалом, так і кожного її члена окремо [4].

При інклюзивному навчанні кожен з фахівців, добре володіючи вузькопрофільними навичками, починає гостро відчувати дефіцит знань, що є прерогативою інших фахівців. А це закономірно веде до створення спільноти фахівців, які постійно навчаються і згуртовуються. Співак В.А. виділив декілька стадій згуртування команди інклюзивного класу: 1) орієнтованість членів групи в соціальній ситуації, формування спільних ціннісних орієнтацій; 2) взаємоадаптація членів групи, закріплення позитивних взаємин між більшістю з них; 3) засвоєння всіма членами групи норм, правил, цілей, установок, а також перетворення групи в спільноту, яка діє узгоджено, тобто команду [4].

Крім цього, науковці виділили види належності людини до команди: *когнітивний* (солідарність людини з

груповими цілями, нормами, цінностями, позитивним ставленням до групових завдань), *афективний* (емоційна ідентифікація людини з групою, почуття – солідарного «ми»), *поведінковий* (готовність людини до спільних форм діяльності для – досягнення групових цілей). Важливим фактором ефективної командної рооті є фізичні умови (час для зустрічей і дискусій, розвинуті комунікаційні структури) та людські здібності [4].

Рис. 1. Склад шкільної команди та команди підтримки інклюзивного класу

Таблиця 1.

Специфічні риси командної співпраці

Ознака спільної діяльності	Соціально-психологічна складова спільної діяльності	Властивість спільної діяльності
1. Наявність єдиних цілей для учасників взаємодії	Формування цілі Необхідність досягнення недоступних окремій людині, або лише частково досяжних, цілей. Діяльність доцільна тоді, коли заздалегідь визначаються усвідомлювані цілі.	Цілеспрямованість
2. Спільна мотивація	Мотивування Наявність спонуки працювати разом, що передбачає формування спільної мотивації для досягнення цілі	Мотивованість
3. Розподіл діяльності на функціонально пов'язані складові	Розподіл функцій між учасниками Необхідність у розподілі єдиного процесу досягнення спільної мети на певні складові (окремі функціонально пов'язані сукупності дій, операцій) та розподілі їх між учасниками взаємодії	Структурованість
4. Об'єднання індивідуальних діяльностей	Об'єднання Формування цілісності спільної діяльності, взаємозв'язків і взаємозалежностей між її учасниками	Інтегрованість (об'єднаність)
5. Погоджене виконання розподілених і об'єднаних індивідуальних діяльностей	Погодження (координація) Координоване виконання розподілених і об'єднаних індивідуальних діяльностей учасників взаємодії	Погодженість (координованість)
6. Наявність управління, як атрибутивної функції спільної діяльності	Управління Необхідність в управлінні зумовлене потребою, внутрішньо притаманною спільній діяльності	Організованість (урегульованість)
7. Єдиний кінцевий результат	Оцінювання групових результатів Враховання наявності єдиного кінцевого результату, загального для учасників спільної діяльності	Продуктивність (результативність)
8. Наявність єдиного простору й одночасність виконання індивідуальних діяльностей	Функціонування учасників взаємодії Здійснення запланованої діяльності в єдиному просторово-часовому вимірі	Умови перебігу

Не зважаючи на підготовленість, умотивованість, досвідченість членів команди, середених можуть виникати конфліктні ситуації (Табл 2.) [4].

Таблиця 2.

Типи і причини конфліктів в команді фахівців інклюзивного класу

Типи	Основні характеристики	Причини виникнення
Організаційно - психологічні	Активне неприйняття нововведення через невідповідність цінностям особистості в суб'єкт-об'єктних відносинах	– невідповідність ціннісних орієнтацій особистості та цілей інновацій; – неправильний розподіл прав і відповідальності; – накладання функції однієї структури на іншу; – невідповідність уявлень про професійно-рольову позицію реальному функціонуванню організації.
Соціально-психологічне	Реакція на наслідки нововведень, обумовлена особистісними та груповими особливостями в суб'єкт-суб'єктивних відносинах	– відносини між людьми, особистісні й групові особливості; – невідповідність ціннісних орієнтацій; – спосіб життя, своєрідність розподілу часу на різні види робіт, смаки; – відмінності у вчинках та оцінках дій.
Когнітивно-психологічна	Реакція на різні підходи, напрями в аналіз предмета нововведення	– розходження в знаннях щодо предмета нововведень; – різне розуміння проблеми; – критичний підхід до ситуації; – індивідуально-психологічні властивості людей, пов'язані з сенсорними характеристиками (моторними вміннями).

Як ми можемо зробити висновок, сутність професійного співробітництва полягає у такій взаємодії, яка передбачає, за висловом Ш.О.Амонашвілі «соціально залежну самостійність», сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного учасника та загальних цілей спільної діяльності, базуючись на певних нормах професійної моралі. Для того щоб команда фахівців інклюзивного класу стала ефективною, необхідно враховувати ряд особливостей її формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади / Колупаєва А.А. – К.: Монографія. Педагогічна думка, 2007. – 458 с.
2. Єфімова С.М. Налагодження партнерських стосунків з родинами / Єфімова С.М. – К.: Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник, 2007. – 128 с.
3. Ворон М.В. Інклюзивна Освіта: українські реалії / М. Ворон, Ю. Найда – К.: Плеяди. 2006. – (журнал «Підручник для директора»)
4. Колупаєва А.А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі / Колупаєва А.А., Данілавічуте Е.А., Литовченко С.В. – К.: Навчально-методичний посібник: Серія «Інклюзивна освіта», 2012. – 198 с.
5. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі: досвід Канади. Довідник для батьків / [авт. Тексту А. Паливода]. – К.: 2012. – 50 с.

Семчук О.

Науковий керівник – Удич З. І.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Починаючи з середини ХХ ст. провідною моделлю сучасних суспільно-соціальних стосунків стосовно осіб з обмеженими можливостями, зокрема, дітей з особливими потребами, визначено інклюзію. Адже вона ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей і передбачає збереження відносно автономії кожної соціальної групи. Основоположним в інклюзивних підходах є те, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних стосунків, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості [1]. Водночас особливості не повинні сприйматися «як явище виняткове, приречене», наявність того чи іншого порушення не зумовлює маргіальність життєвого шляху людини [4, с. 10].

Досліджуючи особливості впровадження інклюзивної освіти в Україні ми зіштовхнулися із проблемою відсутності єдиних підходів до тлумачення тих чи інших понять, що розкривають її специфіку. Тому було вирішено укласти тезаурус, з метою розкриття основних термінологічних понять у системі інклюзивної освіти. Понятійно-термінологічний рівень передбачає використання термінології, яка б не мала дискримінаційного забарвлення. Некоректним вважається використання діагностичної лексики, яка за необхідності вживається вузьким колом фахівців [2]. Сподіваємося, що термінологічний словник з інклюзивної освіти сприятиме реорганізації освітньої сфери в Україні.

У словнику зібрано 106 термінів, серед яких: адаптація, акцентуації особистості, аутизм, безбар'єрне середовище, білінгвальне (двомовне) навчання дітей глухих та із зниженим слухом, вміння, гіперактивність, або

гіперкінетичний синдром, гіперактивні діти, групи ризику, дефектолог, дитячий церебральний параліч, дискримінація за ознакою інвалідності, діти з відмінними здібностями, діти з особливими освітніми потребами, діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку, допоміжні технічні засоби, емпатія, життєдіяльність, життєва компетентність, життєдіяльність обмежена, загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ), затримка психічного розвитку, здібності, знання, інвалідність, індивідуальний навчальний план (ІНП), індивідуальна програма реабілітації, інклюзія, інклюзивне виховання, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивна педагогіка, інклюзивний підхід, інтеграція, інклюзивна освіта, інклюзивна школа, кабінет психологічного розвантаження, компенсація, корекція, корекційно-розвиткова робота, курикулум, «лінза інвалідності», логопед, методи навчання, мейнстрімінг, модифікація, обдарована дитина, особливі освітні потреби, портфоліо, програми формування життєвих навичок, психолого-педагогічний супровід, реабілітація, реабілітаційна установа, розумово відсталі діти, синдром дефіциту уваги і гіперактивності (скорочено СДУГ), соціалізація, спеціальна освіта, спеціальні умови для отримання освіти, спеціальні навчальні заклади, традиційний підхід, трудотерапевт (клініцист), фізіотерапевт (клініцист), функціонування, цілі розвитку тисячоліття. Дані терміни тісно пов'язані із психологією, медициною та педагогікою. Загалом, усі поняття можна умовно класифікувати: поняття організації безбар'єрного середовища, медичні діагнози, реалізація корекційно-розвивального процесу.

«Аномальні особи», «дефективні», «інваліди», «діти з вадами» – ці терміни в нашій країні донедавна були законодавчо закріплені і загальноживаними. Понятійна основа цих термінологічних визначень – фіксація порушень, вад, відносної аномальності. Втім, ще у 1927 році Л. Виготський, обґрунтовуючи теорію надкомпенсації, передбачав: «...доведеться відмовитися і від поняття, і від терміна «дефективні діти».

Щодо терміна «інвалід», міжнародне визначення якого вперше подано в Декларації ООН «Про права інвалідів» у 1975 р., то це – «особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого і або соціального життя через вроджене або набуте порушення фізичних чи розумових здібностей» [4, с. 10].

Складність і суперечливість визначення поняття інвалідності, які виявляються при аналізі як міжнародних нормативно-правових документів, так і українських нормативних документів, дає змогу співвідносити й використовувати цей термін, орієнтуючись, перш за все, на показники та результати суто медичного обстеження [2].

У країнах Західної Європи та Америки досить вживаним вважався термін «фізично або розумово неповноцінні особи» («handicap persons»), «особи з порушеннями розвитку» («disabled persons») або просто «особи з порушеннями» («the disabled») [3, с. 6]. Термін «особи з порушеннями розвитку» («persons with disabilities»), який зустрічається переважно у державних офіційних документах, найчастіше фінансового підпорядкування.

У міжнародних правових документах, державних законодавчо-нормативних актах соціального спрямування у багатьох країнах загально вживаний термін «діти з особливими потребами» («Children with Special Needs»). Це термінологічне означення передбачає зміщення наголосів з недоліків і порушень у дітей, відхилень від норми до фіксації їхніх особливих потреб. І як зауважує А. Гордєєва: «Говорячи про особливості, ми відштовхуємося від людини взагалі, а не від норми, від людини з певними особливостями, притаманними лише їй» [4, с. 11].

На думку відомих європейських учених (G. Lefrancois, W. Lepowcky, K. Raiswaik та ін.), дитяча популяція, незважаючи на своє розмаїття, здебільшого має нормальні або так звані середні показники розвитку, зокрема, й навчальні здібності. Однак певна кількість дітей має відмінні від середніх показники, а, відповідно, з педагогічної, соціальної, медичної точки зору ці діти характеризуються як такі, що мають особливі потреби. Звернемось до визначення, яке дає знаний французький учений G. Lefrancois: «Особливі потреби – це термін, який використовується стосовно осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливість потребує спеціальної уваги та послуг, яким надається можливість розвинути свій потенціал» [2]. До їх числа входять діти, котрі мають як виняткові здібності чи талант, так і діти з фізичними, психічними, соціальними відмінностями.

Найбільш поширене й прийнятне стандартне визначення «особливих освітніх потреб», зокрема в країнах Європейської спільноти, подано в Міжнародній класифікації стандартів освіти (International Standart Classification of Education): «Особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги у процесі навчання); матеріали (різноманітні засоби навчання, в тому числі допоміжні та корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)» [4, с. 12].

В Україні немає єдиної офіційної термінології для характеристики дітей з особливими освітніми потребами. В основних законах України про освіту зустрічаються застарілі терміни, що співвідносяться з медичною моделлю, яка «розглядає порушення здоров'я як характеристику особи, що може бути викликано хворобою, травмою чи станом здоров'я» і, відповідно, потребує медичного чи іншого втручання з метою «корекції» відповідної проблеми особи [3, с. 6].

На сьогоднішній день значну роль в утвердженні соціальної моделі ставлення до осіб з порушеннями в українському суспільстві відіграють неурядові організації, насамперед організації батьків дітей з особливими освітніми потребами. Завдяки їхній діяльності поширюються терміни, які зміщують акцент з вад чи відхилень розвитку (діти інваліди, неповно справні, діти з вадами розвитку тощо) на терміни більш позитивні – діти з особливими освітніми потребами, діти з особливостями психофізичного розвитку тощо. Саме ця термінологія на сьогодні є найбільш вживана [4, с. 13].

Передбачаємо, що укладений тезаурус буде корисний для педагогів, студентів, батьків та широкого кола громадськості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ворон М. В., Найда Ю. М. Інклюзивна освіта: українські реалії // Підручник для директора / М. В. Ворон, Ю. М. Найда. – 2006. – № 6. – С. 66-71.
2. Інклюзивна освіта: сутність, поняття, термінологія – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://doshkillia.blogspot.com/2011/10/blog-post.html>
3. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук. - метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – с. 274. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
 4. Основи інклюзивної освіти: Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. – «А. С. К.», 2012. – 308 с.
 5. Що таке інклюзивне навчання? // Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com/shho-take-inklyuziya/>

Руда Л.

Науковий керівник – Удич З.І.

ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

Пошуки ефективних способів забезпечення участі та співпраці батьків зі школою досі є актуальним завданням освіти. Особливо воно загострюється у контексті впровадження інклюзивного навчання. Міжнародний досвід (Канада, США, та ін.) відзначає, що батьки дітей з особливими потребами більш активно долучаються до навчального процесу, ніж батьки, чиї діти відвідують типову школу. Значна кількість батьків бере участь у плануванні та реалізації індивідуалізованого навчального плану своєї дитини, причому деякі з них виявляють бажання долучитися до інших форм співпраці (напр.: батьківських груп) [3, с. 13].

Батьки мають стати активними учасниками навчальних команд своїх дітей тому, що вони найкраще знають їхні сильні та слабкі сторони, здібності, уподобання, задатки, та специфіку особливості розвитку. Їх постійна участь у шкільному житті зможе значно покращити успіхи дитини з особливим розвитком. Важливо, аби батьки брали участь у прийнятті рішень щодо освіти своєї дитини. Саме вони можуть надавати важливу інформацію для планування, впровадження й адаптації програми для найкращого задоволення постійно змінних потреб своєї дитини [3]. І як зазначає Колупаєва А.А.: «Від самих батьків найбільше залежить, чи новий альтернативний підхід до навчання дітей з особливими потребами набере сили і стане провідним, чи й надалі перебуватиме у статусі екзотичного експерименту» [1, с. 46].

У джерелах з впровадження інклюзивної освіти віднаходимо напрями взаємодії із батьків із педагогічним колективом (табл.1) [2, с.17].

Таблиця 1

Напрями взаємодії батьків та педагогічного колективу в інклюзивній освіті

1. Ініціювати обговорення тієї чи іншої проблеми відразу після її виникнення та брати участь в процесі обговорення й ухвалення рішень стосовно освіти дитини.	2. Надавати поінформовану письмову згоду на проведення будь-яких оцінок дитини.	3. Висловлювати свої побажання щодо місця навчання дитини, брати участь в обговоренні різних варіантів, доступних у школі та окрузі.
4. Отримувати інформацію щодо навчання й успіхів дитини від учителів та інших членів її команди.	5. Впродовж навчального року обговорювати з учителем звіти про прогрес дитини.	6. Брати участь у розробленні індивідуального навчального плану для дитини.

Загалом співпраця педагогів із батьками учнів з особливими освітніми потребами передбачає створення позитивного середовища для розвитку цих дітей, а це потребує постійного обміну інформацією, прийняття рішень, визначення меж відповідальності, реалізацію запланованого.

У багатьох країнах законодавча база в галузі реформування спеціальної освіти містить рекомендації щодо активного залучення батьків до навчання їхньої дитини. Наприклад, Конгресом Сполучених Штатів в 1997 р. ухвалено поправки до Закону про освіту осіб з обмеженими можливостями, у яких закріплено право батьків на участь у процесі вироблення й прийняття рішень про направлення дитини до фахівців, її тестування, планування освітньої програми, направлення до певного класу чи навчального закладу та в оцінці освітньої програми. З'явилися також дослідження, спрямовані на вивчення ставлення батьків до інклюзії, з'ясування проблемних питань, що викликають у них занепокоєння. Їхні висновки часом протилежні. Одні батьки цілком задоволені результатами навчання дітей, а інші – сумніваються в них. Так, одна група вчених працювала з респондентами, чиї діти зі слабкими й помірними порушеннями відвідували дошкільні заклади або навчалися в початкових класах, щоб визначити, як батьки оцінюють ці освітні програми й наскільки вони ними задоволені. Як виявилось в ході деяких досліджень, учасники підтримують інклюзивну практику й задоволені цими програми та їх результатами для своїх дітей [3, с. 9].

Зазвичай, їхнє хвилювання пов'язано з відсутністю належної підготовки учителів, їх особистісним ставленням до інклюзії, браком відповідної державної та громадської підтримки, ресурсів та спеціалізованого викладання. Крім того, батьків турбують питання соціальної інтеграції та навчальних досягнень їхньої дитини.

Партнерські стосунки в тріаді «батьки-педагог-дитина» є основою батьківської компетентності, формування якої потребує розроблення нового змісту корекційно-розвивальної педагогічної діяльності. Скеровують корекційно-розвивальну педагогічну діяльність в системі інклюзивної освіти зазвичай

спеціальні шкільні психолого-медико-педагогічні консультації, до яких можуть входити вчителі зі спеціальною освітою, фахівці в окремих галузях чи звичайні шкільні вчителі, які мають спеціальні знання, досвід роботи з дітьми [1, с. 102].

Одним із аспектів роботи в команді є постійне повідомлення вчителям важливої інформації, яка може впливати на навчання дитини з особливими освітніми потребами. З цією метою батькам пропонують своєрідні пам'ятки:

1. Чи встигає моя дитина за програмою для її класу? Якщо ні, то чому? Як найкраще діяти в такій ситуації?
2. Чи засвоює моя дитина навчальний матеріал відповідно до цілей свого ІНП? Якщо ні, то чому? Що можна зробити для покращення її успішності?
3. Що означають ці бали (оцінки)?
4. Чи застосовуються адаптації або модифікації в роботі з моєю дитиною?
5. Чи демонструє моя дитина значні успіхи або, навпаки, слабкі сторони в певних предметних галузях, про які я не знаю?
6. Як би ви охарактеризували стиль навчання моєї дитини?
7. Які види підтримки необхідні моїй дитині для засвоєння матеріалу? Які стратегії в роботі з нею дали втішні результати?
8. Чи потрібно моїй дитині впродовж шкільного дня відвідувати допоміжні заняття для відстаючих учнів, при цьому пропускаючи деякі уроки в своєму звичайному класі? Чому?
9. Чи виконала моя дитина всі самостійні навчальні завдання (наприклад, з написання реферату тощо)?
10. Чи була моя дитина присутня на всіх уроках?
11. Чи можливі в неї певні соціальні труднощі в стосунках із ровесниками, про які мені варто знати?
12. Чи потрібно направити мою дитину до шкільного ресурсного вчителя, логопеда, психолога, фахівця з проблем читання чи до соціального працівника? Яка процедура такого направлення? Які наслідки воно матиме згодом для її програми?
13. Яка роль асистента вчителя в роботі з моєю дитиною? Як я маю підтримувати зв'язок із цим працівником?
14. Що я/ми можемо зробити вдома, щоб допомогти моїй/нашій дитині у навчанні? [2, с. 41]

Також важливим є спілкування саме між батьками, адже кожен вчиться як вирішувати ті чи інші проблеми, тому для кращої ефективності адаптуватись їхнім дітям та меншій затрати часу потрібно обмінюватись інформацією між собою. Для успішної взаємодії педагогів з сім'ями варто врахувати ряд рекомендацій (табл.2)

Таблиця 2

Рекомендації учителям щодо спілкування із батьками

№	Рекомендації	
1.	Чітко й послідовно наголошуйте на цінностях дитини	Те, як працівники школи говорять про дітей під час формального і неформального спілкування на початку навчального року, суттєво впливає на розвиток стосунків з сім'ями цих дітей. Батьки цінують здатність вчителів бачити різні аспекти особистості дитини, а не лише її академічну успішність; вміння звертати увагу на індивідуальний прогрес дитини, а не ставити інших дітей як взірці для наслідування.
2.	Ставте себе на місце батьків	Батьки цінують зусилля педагогічних працівників, які намагаються зрозуміти, що означає мати дитину з особливими потребами (наприклад, необхідність домовлятися з чиновниками в системі загальної та спеціальної освіти). Іноді батьки вважають, що шкільні працівники не розуміють їхнє розчарування системою освіти. Батьки зауважували, що їх вважають нетерплячими. Вони хотіли б, аби шкільні працівники краще розуміли їхнє розчарування щодо повільних темпів вдосконалення роботи школи в інклюзивній практиці. Працівники шкіл, які намагаються зрозуміти стан батьків, меншою мірою схильні привласнювати право виносити вердикти, які можуть нашкодити взаєминам між сім'єю та школою.
3.	Поглиблюйте своє розуміння культурної різноманітності	Якщо вчителі глибше розумітимуть наявну різноманітність культур, вони зможуть краще навчати дітей та ефективніше співпрацювати із сім'ями. Багато вчителів ніколи не зважали на різноманітність культур. За допомогою ефективних програм підвищення кваліфікації школи можуть допомогти своїм працівникам замислитися над культурною основою власної системи переконань стосовно дітей та їхніх родин, а також щодо впливу цих переконань на міжособистісні взаємини. Значний вплив на культуру справляють приналежність до певного покоління, соціальне становище, освіта, професія, а також інші чинники. Такий підхід до професійного вдосконалення допоможе вчителям використовувати своєрідні «культурні лінзи», через призму яких потрібно формулювати належні висновки.
4.	Умійте бачити індивідуальність, боріться зі стереотипами	Деякі батьки вважають, що є вчителі, які судять про них і роботу з дітьми лише за фактом наявності у їхньої дитини відхилень у розвитку. Часто педагоги схильні до поспішних узагальнень. Працівникам школи необхідно давати змогу вивчати причини виникнення стереотипів.
5.	Наполегливо працюйте над	Один із батьків зазначив: «...спершу, коли ви ухвалюєте рішення про створення спільної з батьками команди, можливо вам не вдасться долучити всіх, але дайте

	створенням партнерств	їм якийсь час, не полишайте цю справу». Розглядаючи методи спілкування між школою і сім'єю, батьки звертають увагу на необхідність гнучкіше підходити до планування часу зустрічей, допомагати родинам спілкуватися між собою, щоб вони могли розподіляти обов'язки, пов'язані з наглядом за дітьми.
6.	Виявляйте зацікавленість до мети, визначеної батьками для дитини	Першим кроком на шляху до діалогу є необхідність встановити особисті контакти з батьками. Деякі педагоги володіють прекрасними вміннями скорочувати психологічну відстань між батьками і фахівцями. Ці вчителі можуть створити атмосферу, в якій батьки не почуваються ніяково. Вчителі досягають цього за допомогою використання відповідного стилю спілкування. Однак, іноді у відносинах спостерігаються прояви, які батьки називають «синдромом експерта».
7.	Домовтеся з батьками, в який спосіб вони хочуть обмінюватися інформацією	Для успішної співпраці потрібна безперервна й ефективна взаємодія сім'ї та школи. Деякі батьки вважають, що добре мати одну особу в школі, з якою вони мають підтримувати контакт. При цьому підкреслюється важливість стійких контактів з людиною, котра добре знає дитину та її індивідуальні особливості. Вчителям необхідно поцікавитися у батьків, з якими працівниками школи вони хотіли б підтримувати зв'язок, як часто, яким чином (беручи участь у різних зустрічах, телефоном, за допомогою письмових повідомлень). Крім того, згодом уявлення батьків щодо контактів зі школою можуть змінюватися.

Таким чином, реалізувати ідею інклюзії неможливо без активної і продуктивної взаємодії педагогів школи із батьками, їх залученню до команди інклюзивного класу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник:/ за заг. ред.. Колупаєвої А.А. – К: «А. С. К.», 2012. – 308 с.
2. Креста А. Інклюзивна освіта: Посібник для батьків. Досвід Канади, К: 2012
3. Лейсер І. Оцінюємо інклюзію. Вивчення батьківських поглядів і чинників, що впливають на їх формування. [Міжнародний журнал з обмежених можливостей, розвитку й освіти] підшивка 51, вересень 2004. – 17с.

Мельник І.

Науковий керівник – Удич З.І.

ПЕРЕВАГИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Характерною особливістю сьогодення є реконструювання системи спеціальної освіти на демократичних, гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей, рівня і діапазону освітніх потреб. В основу цього підходу покладено два принципи: 1) не відривати дитину від сім'ї й суспільства, коли це можливо, і сприяти природному процесу її соціалізації; 2) розробити та апробувати додаткові моделі спеціальної освіти та надати можливість батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку вибору форм і видів майбутньої освіти [3, с. 1].

Введення різнорівневих моделей навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в інтегрованому середовищі зовсім не означає, що мережа традиційних спеціальних закладів (спеціальні школи і школи-інтернати) повинна скорочуватись. По-перше, соціально-економічні, культурологічні проблеми багатьох сімей настільки незадовільні, що батьки цих дітей не можуть більш-менш задовільно утримувати їх в умовах сім'ї, не кажучи вже про можливість оплати освітніх послуг дитини на рівні тих, які вона отримує в школі-інтернаті. По-друге, для окремих груп дітей навчання в інтегрованому середовищі мало результативне, а часом й протипоказане (аутичним, з важкими вадами мовлення, з комбінованими порушеннями та ін.). Попередньо вони повинні певний час навчатися у спеціальному закладі і отримати відповідну корекційну допомогу, без якої навчання в загальноосвітньому закладі – мало результативне. Досвід роботи спеціальних шкіл-інтернатів підтверджує їх необхідність як закладів для дітей, що потребують особливої державної допомоги у здобутті освіти і соціально-трудової реабілітації [1, с. 9].

Сьогодні перед українською системою освіти постала дилема: продовжувати розвивати діяльність спеціалізованих навчальних закладів і тим самим й надалі розділяти середовище розвитку для типових учнів та учнів із особливими потребами. Чи, натомість, впроваджувати ідею одночасного навчання таких дітей через інклюзивну освіту.

Основними принципами інклюзивної школи є ідеї проте що, всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними; школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання; забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, застосування організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами; діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання [4, с. 15].

Ми не ставимо перед собою у цій статті за мету розв'язати це питання. Але спробуємо визначити переваги саме інклюзивної освіти. Найперше визначимо, що сторонами інклюзивної освіти є ті, для кого вона існує і ті, хто її реалізує, а саме: учні, з особливими освітніми потребами, їх батьки, шкільний педагогічний колектив, адміністрація освітнього закладу, громада, а також школярі із типовим розвитком (табл.1) [1, с. 9-12].

Переваги інклюзивної освіти

Сторона	Переваги
Учні з особливими освітніми потребами	- дає змогу покращувати навчальні результати; - забезпечує відповідні їхній віковій категорії рольові моделі в особі однолітків; - створює можливості для навчання в реалістичному/природному середовищі; - допомагає формувати комунікативні, соціальні й академічні навички; - забезпечує рівний доступ до навчання; - дає змогу підвищувати самооцінку й відчувати себе частиною цілого.
Учні з типовим розвитком	- допомагає підвищувати чи підтримувати рівень успішності; - створює відповідне середовище для виховання поваги до відмінностей і розмаїття; - розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків; - надає стимули до співпраці; - допомагає розвинути в собі такі риси, як творчість і винахідливість; - дає змогу набувати лідерських навичок; - забезпечує можливість навчатися на основі ширшого набору форм і методів роботи.
Батьки учнів з особливими освітніми потребами	- надає можливості для співпраці й активнішого залучення до життя шкільної громади; - забезпечує можливість вибору в їхньому прагненні забезпечити якісну освіту своїй дитині; - допомагає краще усвідомити розмаїття шкільної та загальної громади; - надає стимули й заохочує до спілкування з іншими батьками для отримання підтримки й інформації; - допомагає сформулювати чітку мету й створити реальне майбутнє для своєї дитини
Педагогічний колектив	- допомагає налагодити співпрацю й застосовувати командний підхід до вирішення проблем і шляхи подолання труднощів; - забезпечує можливості для професійного розвитку; - допомагає усвідомити важливість розроблення програм навчання для дітей із різноманітними потребами; - дає змогу збагатити власну палітру методів і прийомів викладання та навчальних стратегій; - вчителі глибше розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей; - ефективніше співпрацюють з батьками та іншими фахівцями (спеціалістами з лікувальної фізкультури, реабілітологами, логопедами, соціальними працівниками та ін.).
Адміністрація освітнього закладу	- допомагає виробити спільні переконання й цінності щодо інклюзії дітей з особливими освітніми потребами; - забезпечує можливість користуватися широким набором ресурсів і видів підтримки та обирати оптимальні їх варіанти; - допомагає сформувати позитивне ставлення до розмаїття, тобто усвідомити, що кожна особистість своїми унікальними рисами та здібностями сприяє збагаченню людської спільноти; - надає стимули, що надихають до здійснення перетворень, посилює здатність змінювати ситуацію на краще; - допомагає зміцнити відчуття громади.
Громада/ суспільство	- дає змогу зрозуміти потреби й здібності всіх учнів; - забезпечує відображення школою істинного розмаїття громади; - демонструє соціальну цінність рівності; - сприяє утвердженню громадянських прав усіх людей
Для батьків інших дітей	- створюються сприятливі умови, де можна виявити свою моральну сутність (допомогти, підтримати); - складаються сприятливі умови для виховання у своїх дітей практичних умінь виявляти співчуття, милосердя, доброзичливість; - починає руйнуватися егоцентричне ставлення до світу: з'являється розуміння проблем інших, формується ціннісне ставлення до життя, підвищується соціальна чутливість;

Маємо погодитися й з тим, що сьогодні наше суспільство ще не готове до масового впровадження цієї форми навчання з різних причин. Зокрема, через недостатнє кадрове забезпечення та неготовність більшості педагогів до роботи із дітьми з особливими потребами, недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення, відсутність унормованої доступності і безбар'єрності загальноосвітніх закладів для дітей з особливими потребами тощо. Тож на сучасному етапі варто активніше ознайомлювати педагогів, батьків з досвідом інших країн, де інклюзивна освіта має широке практичне втілення [3, с. 2].

Перші експериментальні кроки до інклюзивного навчання в нашій країні вже здійснюються. Тому можна процитувати думку Нормана Кунка: «Коли інклюзивне навчання буде повністю опановане, ми зможемо відмовитися від ідеї, що всі діти для того, щоб приносити користь суспільству, мають бути схожими одне на одного. Замість цього будемо шукати й підтримувати таланти, властиві всім людям. Ми починаємо розглядати нетипові способи, щоб виховувати корисних членів суспільства, і в процесі цієї роботи ми зможемо дати всім дітям відчуття того, що вони потрібні» [2].

Сподіваємося, що незабаром суспільство усвідомить усі переваги від інклюзії, змінить упереджене ставлення до ідеї інклюзивних класів у школі і система освіти отримає якісний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
2. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»: Проект «Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.convdocs.org/docs/8526/index-749-1.html?page=5>
3. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи / Віталій Бондар – Київ, 2004. – С. 12.
4. Ворон М. В., Найда Ю. М. Інклюзивна освіта: українські реалії [Текст] / М.В. Ворон, Ю.М. Найда // журнал «Підручник для директора». – 2006. – № 9. – С. 14-17.
5. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні: попередній аналіз ситуації / М. Сварник. Інклюзивна освіта. Збірник матеріалів проекту. – К.: 2013. – С. 13.

Лис Н.

Науковий керівник – Удич З.І.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Створення ефективного середовища розвитку учнів з особливими освітніми потребами передбачає залучення альтернативних технологій навчання. На сьогоднішній день розроблено і апробовано чимало таких технологій. Учителі та інші учасники команди інклюзивного класу мають орієнтуватися в цих альтернативних технологіях і уміти їх застосовувати. Пропонуємо узагальнений їх аналіз, зокрема технологій, які застосовуються в арт-терапії та методи корекції в системі психологічної допомоги.

Арт-терапія дозволяє здійснювати корекцію мовленнєвих, психосоматичних, психоемоційних процесів і відхилень в особистісному розвитку за допомогою художньої творчості. Застосування у навчально-виховному процесі різні види мистецтва позитивно впливає і на творчу самореалізацію дитини, і на особистісний її розвиток. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Основні завдання арт-технологій: лікування, зміцнення, психокорекція, реабілітація, психопрофілактика, розвиток, діагностика [1].

Залежно від виду художньо-творчої діяльності виділяють такі напрямки арт-терапії: бібліотерапія, музикотерапія, драматерапія, казкотерапія, ізотерапія та ін. (таблиця 1) [2, с. 60-61; 3-8].

Таблиця 1.

Різновиди арт-терапевтичних технологій

Напрямок	Зміст
Бібліотерапія	метод психотерапії, який використовує художню літературу як одну з форм лікування словом. За визначенням, прийнятим Асоціацією лікарняних бібліотек США, библиотерапія - це «використання спеціально підбраного для читання матеріалу як терапевтичного засобу в загальній медицині і психіатрії з метою вирішення особистих проблем за допомогою спрямованого читання».
Музикотерапія	вплив музики на психічні структури особистості за допомогою: твори музики (імпровізації), малювання музики; вокалотерапія з драматизацією; імпровізація на різних музичних інструментах; слухання музики та обговорення виниклих асоціацій; створення оповідань, віршів після прослуховування музики і т.п.
Драматерапія	вид ігрової діяльності, орієнтований на процес і на задоволення в цьому процесі, пов'язана зі здатністю виражати події і переживання яскраво і точно; здатність подивитися на них іншими очима. Спрямована на розвиток спонтанності, імпровізації, пластичності (тілесної, емоційної, когнітивної), харизматичності; розширенню поведінкових реакцій, можливості пережити життєві сценарії. Завдання: усвідомлення своїх тілесних і поведінкових моделей, розвиток спонтанності та імпровізаційності, розвиток і вдосконалення здатності до «режисури» власного життя, можливість «пережити» життєві сценарії, розвиток тілесної пластичності й пластики (тілесної, емоційної, когнітивної), розширення репертуару поведінкових моделей, можливість стати іншим (розвиток множинності особистості), можливість повернутися в минуле і заглянути в майбутнє.
Психодрама	є рольовою грою, але з імпровізованим сюжетом. Мета: допомогти дитині вирішити актуальні для неї проблеми. Рольями може служити будь-що, починаючи від людей і тварин, і до абстрактних понять та почуттів. Та ці ролі є важливими для людини в реальному житті.
Казкотерапія	мета: підведення дитини до усвідомлення своєї внутрішньої сутності, своєї єдності і неповторності, до відчуття гармонії із собою і світом. У процесі казкотерапії людина навчається сприймати себе такою, якою вона є, усвідомлювати себе й інших людей, кожного, як неповторну індивідуальність. Казкотерапія добре долає у дітей високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність, адаптує до різних дитячих колективів. Казкотерапію можна використовувати у роботі з агресивними дітьми, невпевненими, сором'язливими, брехливими, а також у випадках різного роду психосоматичних захворювань.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Ізотерапія	застосування художньо-образотворчих засобів з метою корекції та розвитку особистості. Види: малюнок, колаж, ліплення, скульптура, готові твори художнього мистецтва.
Танцювальна терапія	виділяють три галузі застосування танцотерапії: 1) танцотерапія хворих (клінічна танцотерапія) – у даному випадку, танцотерапія частіше використовується як допоміжна терапія, поряд з лікарською, особливо для пацієнтів з порушеннями мови; 2) танцотерапія осіб із психологічними проблемами (танцювальна психотерапія) – один з видів психотерапії, орієнтований на вирішення конкретних проблем клієнтів. Може проходити як у груповій, так і в індивідуальній формі. Також вимагає досить тривалого терміну для досягнення стійкого, позитивного результату; 3) танцотерапія для особистого розвитку і самовдосконалення – це заняття для людей, які не страждають від проблем, але хочуть чогось більшого у своєму житті.
Кольоротерапія	спосіб коректування психоемоційного стану дитини за допомогою певних кольорів. Ще з давніх часів кольори ділили на «холодні» й «теплі», знали, що, наприклад, червоний колір збуджує, синій розташовує до роздумів, а бежевий заспокоює.
Пісочна терапія	використовується для психологічної діагностики, психокорекції розвитку дитини та зрівноваження її внутрішнього стану. Метод акцентує увагу на природному вияві думок, почуттів та настрою в творчості. За допомогою пісочної терапії вирішуються внутрішні проблеми, успішно корегуються дитяча агресія і тривожність, знімаються емоційне напруження, невпевненість і страхи. Створюються позитивні установки і підвищується самооцінка дитини.
Лялькотерапія	мета: допомога у ліквідації хворобливих переживань, зміцнення психічного здоров'я, поліпшення соціальної адаптації, розвиток самосвідомості, вирішення конфліктів в умовах колективної творчої діяльності за допомогою ляльки як проміжного об'єкту взаємодії дитини і дорослого.
Фототерапія	це своєрідний засіб самовираження, самопізнання, соціалізації та емоційно-чуттєвого виховання людини. Основним змістом фототерапії є створення та/або сприймання фотографічних образів, яке доповнюється обговоренням та різними видами творчої діяльності (образотворча діяльність, рух та танці, драматизація, художній опис тощо).
Хромотерапія	це лікування світлом. Світло – це потік електромагнітного випромінювання, що проникає в тканини і несе необхідну енергію. Хромотерапія в силу своєї універсальності надає багатогранний вплив на стан людини. Вплив світлових хвиль дозволяє зв'язати воедино функції шкіри, гормональної системи, внутрішніх органів людини і привести їх до гармонії.
Ігротерапія	це використання емоційних, пізнавальних, фізичних здібностей дитини з метою корекції вад розвитку та поведінки. В процесі ігротерапії, використанні різноманітних ігор вчителем-логопедом створюються такі стосунки з дітьми, які сприяють встановленню швидкого контакту – провідного компоненту будь-яких стосунків, допомагають коригувати первинні і вторинні порушення. Між вчителем-логопедом і дитиною, однолітками виникають стосунки свободи і співробітництва замість стосунків примушення і агресії, що приводить до корекційного ефекту. У логопедичній роботі з дітьми широко використовуються різні види артотерапії, оскільки будь-яке порушення у психофізичному, мовленнєвому розвитку негативно впливає на афективну сферу.

Таким чином, арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу учня, внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення і включає:

- Нетрадиційні напрямки образотворчої діяльності, направлені на корекцію мотиваційної сфери дитини, що передбачає психологічний супровід сюжетних ліній, створених дитиною.
- Створення колажів з малюнків, фотографій, символів, природних матеріалів навчає дитину «спілкуватися» з навколишнім середовищем.
- Пальчиковий театр та нетрадиційні форми роботи з папером мають на меті психокорекцію моторної, когнітивної, мотиваційної сфери дитини. За допомогою сюжетно-рольової гри діти знайомляться з елементами виразних рухів, мімікою, жестами.
- Робота з тістом, тістопластика передбачає корекцію рухової можливості дитини, корекцію пізнавальних й творчих можливостей дитини.
- Малювання на тканині губкою, пальцями та долонями підвищує потреби в активності та реалізації моторних та емоційних можливостей.
- Сенсорна інтеграція та психокорекція передбачає знайомство дитини з формою, розміром, площиною та частинами предметів, що сприяє психокорекції пізнавальних процесів, мотивації, а також підвищенню соціальної адаптації дитини.
- Одним із найцікавіших напрямків терапії є створення вистав дітьми шкільного віку за допомогою ляльок. Приймаючи участь у лялькових виставах, учні початкових класів навчаються грати сюжетні ролі за казкою й «приміряти» ту чи іншу роль на себе. На протязі заняття діти не тільки отримують задоволення від пізнання навколишнього світу, але й вчаться керувати собою та відчувати темпоритм сюжету. Ляльковий театр спрямований на формування емоційної сфери дитини, розвиває пам'ять, мислення, увагу та уяву [3].

Ще одну групу методів, складають методи корекції в системі психологічної допомоги дітям з обмеженими можливостями (табл. 2.) [2, с. 141-164].

Методи психокорекції

Метод	Короткі відомості
Іпотерапія	одна з методик лікування, що спрямована на реабілітацію людей з різними психофізичними обмеженнями з допомогою верхової їзди на конях.
Сенсорно-моторна інтеграція	це здатність сприймати інформацію за допомогою органів чуття, поєднувати цю інформацію з іншими відомостями, що зберігаються в пам'яті, фізично діяти відповідно до одержаної інформації.
ПРАЦЕТЕРАПІЯ (ЗАНЯТТЄВА ТЕРАПІЯ)	трудова діяльність, націлена на результат, закріплює досягнуті рухи, відпрацьовує їх комплексно, використовуючи рух як фізіологічний стимулятор, сприяє збільшенню амплітуди рухів, виробленню автоматизму, зниженню м'язової ригідності, підвищенню сили м'язів і їхньої пластичності. У процесі виконання тих або інших робіт контакт із різнохарактерними матеріалами, відмінними один від одного за формою, обсягом, пружністю, стимулює відновлення чутливості. Різні трудові процеси включають м'язи в роботу з різним ступенем активності.
ЛОГОТЕРАПІЯ	<u>психотерапевтична</u> стратегія, заснована на думці, що розвиток особистості зумовлений прагненням до пошуку і реалізації сенсу життя. В рамках логотерапії ставиться завдання допомогти учневі у набутті сенсу його життя, який не може бути просто запозичений в інших. Для його вирішення розроблено метод <u>сократівського діалогу</u> . В рамках логотерапії також розроблено метод парадоксальної інтенції, орієнтований на лікування <u>фобій</u> і <u>нав'язливих станів</u> , і метод <u>дереклексії</u> , призначений для лікування <u>сексуальних неврозів</u> .
НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ	напрямок у психотерапії та практичній психології, що вивчає закономірності суб'єктивного досвіду людей через розкриття механізмів і способів моделювання поведінки і передачі виявлених моделей іншим людям.

Таким чином, комплектуючи команди фахівців інклюзивного класу, необхідно враховувати індивідуальні потреби та можливості учнів з особливими потребами і задіювати тих фахівців, які володіють різноманітними технологіями психокорекції та арт-терапії. Їх грамотне застосування у навчально-виховному процесі дозволяє не лише мінімізувати негативні прояви порушень учнів, але й сприяє їх розвитку, соціалізації та адаптації у колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білецька Л.Л. Перші кроки до інклюзивного навчання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logopediya.com.ua/the-news/101-2011-05-15-18-55-26>
- Бочелюк В.И., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 264 с.
- Костенкова, Ю. А. Дети с задержкой психического развития: особенности речи, письма, чтения / Ю. А. Костенкова, Р. Д. Тригер, С. Г. Шевченко. – М.: Школьная Пресса, 2004. – 64 с.
- Зайцева М.М. Активные методы и приемы обучения в работе учителя-логопеда в условиях инклюзивного образования. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://festival.1september.ru/articles/629422>
- Удуг М. Кольоротерапія – що це таке? // Срібна земля. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://festival.1september.ru/articles/629422>
- <http://sribnazemlja.org.ua/news/zdorov-ya/koloroterapija-shcho-ce-take-7401.html>
- Печена А. Пісочна терапія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trn.ua/articles/6470/>
- Чепига М.П. Стимуляція здоров'я та інтелекту / М. П. Чепига, С. М. Чепига; – 2-е вид., перобл. і допов. – Київ: Знання, 2006. – 447 с. : іл.
- Білецька Л.Л. Перші кроки до інклюзивного навчання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logopediya.com.ua/the-news/101-2011-05-15-18-55-26>

Леськів Г.

Науковий керівник – Удич З. І.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Впровадження інклюзивного навчання в сучасних українських школах є одним із найважливіших напрямів розвитку освіти на сьогоднішній день. Нажаль, впровадженню цих інновацій часто передують ряд проблем та суперечностей. Це стосується й інклюзивного навчання. Існує проблема із фахівцями інклюзивної освіти, потребуються зміни навчальних планів та програм, методів та форм навчання тощо.

Найчастіше процес реорганізації освітньої сфери в Україні гальмується через упереджене ставлення, яке найчастіше породжене відсутністю інформації. Сьогодні цю проблему найлегше подолати за допомогою світової мережі Internet, де можна віднайти інформацію щодо досвіду різних країн у

впровадженні інклюзії. Існують спеціальні сайти, інформація яких стосується специфіки її організації інклюзивного навчання, підготовки фахівців, їх співпраці, впровадження певних проектів у даній сфері, різноманітні поради учителям та батькам тощо. Варто відзначити й те, що багато проектів реалізуються за допомогою іноземних інвесторів та меценатів.

Здійснюючи аналіз електронних ресурсів з інклюзивної освіти, ми акцентували свою увагу на тих сайтах, які охоплюють значну аудиторію користувачів: педагогів, студентів, батьків, громадськість. Завдяки визначенню критеріям аналізу (інформаційність, актуальність, практичність, спілкування в межах реального часу, фаховість адміністраторів), нам вдалося визначити ряд сайтів з проблем інклюзії, які створюють ефективні умови реалізації інклюзивної системи навчання в Україні. Серед них:

1. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні (<http://www.education-inclusive.com/>)
2. Національна асамблея інвалідів України (<http://www.naiu.org.ua/>)
3. Інтернет-портал Наукового товариства інвалідів «Інститут Соціальної політики» (<http://info.rehab.org.ua/>)
4. Електронний Канадсько-український журнал спеціальної педагогіки (<http://www.canada-ukraine.org/>)
5. Корекційна освіта (<http://doshkillab.blogspot.com/>)
6. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні (<http://www.youcandothat.com/>)
7. Інститут спеціальної педагогіки АПН України (<http://www.isp-2006.narod.ru/>)
8. Інститут корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (<http://www.ikpp.npu.edu.ua/>)
9. Сайт-портфоліо Атаманюк Наталії (<http://atamanuk.at.ua/>)
10. Школа, відкрита для всіх (<http://www.edu.aurveda.org.ua/>)
11. Інклюзивна освіта в Україні для дітей з особливими освітніми проблемами (<http://www.fl-life.com.ua/>)
12. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» (<http://ussf.kiev.ua/>)
13. Безмежні можливості для людей з обмеженими можливостями (<http://intrud.gov.ua/>)
14. Газета «Без бар'єрів» (<http://intrud.gov.ua/>)
15. Солонянська районна психолого-медико-педагогічна консультація (<http://soloneloped.at.ua/>)
16. Фонд содействия решению проблем аутизма в России (<http://outfund.ru/>)
17. Про аутизм. Аутисты и их близкие говорят про аутизм (<http://pro-autizm.ru/>)

Для більшості сайтів притаманний схожий поділ на розділи: головна сторінка, новини сайту, нормативно-правова база інклюзивної освіти, контактна інформація, фотогалерея тощо. Досить позитивним явищем є те, що на деяких сайтах розміщено спеціальну літературу з інклюзивного навчання (Інститут спеціальної педагогіки АПН України, Інститут корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Сайт-портфоліо Атаманюк Наталії, Школа, відкрита для всіх, Інклюзивна освіта в Україні для дітей з особливими освітніми проблемами, Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», Безмежні можливості для людей з обмеженими можливостями). На сайті Електронного Канадсько-українського журналу спеціальної педагогіки розміщено найновіші статті досліджень про інклюзію. Для більшості сайтів є характерним те, що вони подають інформацію про втілені різноманітні благодійні та інклюзивні проекти (Національна асамблея інвалідів України, Електронний Канадсько-український журнал спеціальної педагогіки, Інклюзивна освіта в Україні для дітей з особливими освітніми проблемами тощо). У більшості сайтів розглядається проблема реалізації інклюзивного навчання на усіх рівнях освіти (Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні, Інститут спеціальної педагогіки АПН України, Інститут корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Сайт-портфоліо Атаманюк Наталії, Солонянська районна психолого-медико-педагогічна консультація тощо). Відповідно, є інформація й щодо подальшого працевлаштування людей з особливими потребами (Інтернет-портал Наукового товариства інвалідів «Інститут Соціальної політики»).

Щодо спеціалізації сайтів, то більшість інформації розрахована для загального користування. Спеціальна інформація для учителів та інших спеціалістів розміщена на сайті Електронного Канадсько-українського журналу спеціальної педагогіки, Інституту спеціальної педагогіки АПН України, Школи, відкритої для всіх, Солонянської районної психолого-медико-педагогічної консультації. Важливою знахідкою для вчителів може стати Сайт-портфоліо Атаманюк Наталії, адже на цьому сайті міститься багато інформації з укладання навчальних планів, конспектів уроків, застосування інтерактивних технологій навчання тощо. Також на цьому сайті є й інформація для батьків, зокрема відеоролики: дітям про Конвенцію ООН про права дитини та Конвенцію ООН, про права інвалідів, інклюзивна освіта, гіперактивні діти.

Таким чином, інформація про інклюзивну освіту є доступною в інтернет-просторі. Однак, це породжує й ряд проблем. Інформація, яка подається, в основному за змістом є загальною. Винятком є Сайт-портфоліо Атаманюк Наталії, на якому можна знайти практичних матеріалів як для учителів, так і для батьків. Інформація в більшості випадків стосується лише новин в сфері інклюзивного навчання та його проектів. Варто виділити й те, що відсутні он-лайн консультації для фахівців і батьків, а також спеціалізовані сайти для членів команди інклюзивного класу (різнопрофільних фахівців) тощо. Сподіваємось, що розглянуті сайти будуть удосконалюватись, а новостворені врахують умови розвитку сучасної освіти та потреби інклюзії.

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Хміль Н.

Науковий керівник – доц. Гладюк М.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ПІДРУЧНИКОМ НА УРОКАХ ХІМІЇ

Однією із важливих проблем шкільної реформи, що впливає із потреб сучасного суспільного розвитку, є така організація навчально-виховного процесу в школі, яка забезпечує глибокі і міцні знання основ наук і разом з тим виховує в учнів вміння самостійно удосконалювати пізнання, розвиває творчу ініціативу та самостійність. Тому на сьогоднішній день зростає увага до різноманітних видів самостійної роботи учнів на уроці і в зв'язку з цим потреба в оволодінні методами і прийомами навчальної роботи.

Проблема самостійної роботи учнів під час навчання хімії не нова. Питання теорії і практики організації самостійної роботи учнів на уроках відображені в працях багатьох вчених-методистів і вчителів-практиків (Н.М. Буринської, Л.П. Величко, М.П. Гузика, П.З. Савич, Г.М. Чернобельської, І.Н.Черткова та ін). Однак дослідження вчених здійснювалися в період, коли зміст програм з хімії суттєво відрізнявся від нині діючих. В більшості з них, як правило, мова йде про самостійну роботу на етапі закріплення знань та їх контролю. У масовій шкільній практиці самостійну роботу дуже рідко використовують на етапі засвоєння нової навчальної інформації.

Причина такого становища полягає в недостатній розробці питань методики організації самостійної роботи учнів на етапі засвоєння нових знань. В методиці навчання хімії ще недостатньо розроблене питання організації самостійної роботи з підручником та іншими джерелами знань по засвоєнню учнями нового, в тому числі і деякого теоретичного матеріалу, що традиційно вважається важким для самостійного засвоєння.

Виникла суперечність між вимогами суспільства щодо підвищення рівня самостійності навчальної праці і станом шкільної практики, необхідність вирішення якої визначила актуальність дослідження та вибір теми.

Предмет дослідження – зміст самостійної роботи з підручником, її види та способи проведення під час вивчення нового матеріалу з розділу органічної хімії.

Мета роботи – розробка методичного підходу до проблеми засвоєння нових знань, що базується на самостійній роботі учнів з підручником на уроках хімії.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури показав, що загальноприйнятого визначення поняття "самостійна робота" поки що немає ні в дидактиці, ні в методиці навчання хімії.

Одні дослідники цієї проблеми надто розширюють поняття "самостійна робота" на уроці, отожднюючи його із поняттям "активна пізнавальна діяльність". Вони вважають, що самостійна робота виконується учнями без прямої систематичної допомоги вчителя, на основі запасу набутих знань, умінь і навичок, а також переконань, життєвого досвіду і світогляду з виявленням їхньої ініціативи та творчості. Інші автори особливо підкреслюють, що теза про виконання самостійної роботи без участі вчителя зовсім не виключає, а навпаки, передбачає педагогічне керівництво і навіть деяку допомогу вчителя, якщо вона, звичайно, спрямовує учня на самостійні дії.

В своїй роботі ми прийняли в якості робочого наступне визначення самостійної роботи учнів на етапі засвоєння нових знань. Під самостійною роботою учнів з метою вивчення нового матеріалу ми розуміли таку форму організації процесу навчання, яка здійснюється з метою здобування нових знань в спеціально відведений час без безпосередньої участі вчителя, але під його керівництвом. В процесі самостійної навчальної діяльності учні свідомо намагаються досягнути поставленої мети, докласти необхідні для цього зусилля і виявляючи максимум активності, творчості, самостійності суджень, ініціативи.

Одним із видів самостійної роботи учнів на етапі засвоєння нових знань є робота з підручником. Під час роботи з підручником учні набувають цілий ряд необхідних для самоосвіти загальнонавчальних пізнавальних вмінь: швидко і вдумливо читати, виділяти під час читання логічно завершені частини, конспектувати, складати план прочитаного, швидко і правильно писати, усно та письмово викладати свої думки. Використання на уроці різноманітних видів самостійної роботи з текстом підручника, спрямованих на формування важливих загальнонавчальних вмінь, сприяє розвитку в учнів логічного мислення, культури мови, а в цілому – більш міцному та усвідомленому засвоєнню знань і вмінь.

Саме тому постала необхідність розробки, по-перше, методики організації самостійної роботи учнів у процесі засвоєння нового матеріалу, по-друге, – спеціально розроблених дидактичних матеріалів, які допомогли б збільшити частку самостійної навчальної діяльності кожного учня.

Під час вивчення матеріалу, складного за характером і структурою, значного за обсягом, що включає велику кількість нових понять або наукових фактів, законів, теоретичних положень, який потребує проведення аналізу та синтезу, порівняння складних закономірностей та узагальнень, підведення підсумків з певного розділу або теми, ми пропонували учням завдання та інструкцію, в якій вказували пізнавальну задачу, систему запитань, що підлягають опрацюванню, послідовність і методику

роботи з навчальним матеріалом. Визначаючи учням систему завдань для самостійного вивчення, ми в доступній формі повідомляємо структуру знань з даної теми, визначали логіку наукового пізнання, об'єм та взаємозв'язок елементів знання. Такі інструкції навчають школярів раціональним прийомом організації навчальної праці, сприяють розвитку в них вміння вчитися та самостійно здобувати нові знання.

Перелік деяких прийомів роботи з підручником: 1) відповіді на запитання з використанням змісту тексту; 2) складання плану до змісту тексту; 3) заповнення таблиць, схем, що відтворюють зміст підручника; 4) коментування тексту, опорних конспектів; 5) складання хімічного словника на основі визначень понять, поданих у підручнику; 6) аналіз малюнків, моделей; 7) порівняння визначень понять за суттєвими ознаками; 8) складання текстів задач тощо.

Наведемо приклад таких завдань, що використовувались для організації роботи з підручником на уроках хімії.

ЗРАЗКИ ЗАВДАНЬ

Завдання 1. Складання плану параграфа. (Учні повинні показати не лише знання матеріалу, а й вміння виділяти головні думки, встановлювати логічну послідовність викладу, знаходити чіткі формулювання до кожної частини тексту. До моменту роботи з підручником навчальний матеріал має вже бути вивчений).

1а. Наприклад, під час вивчення теми "Валентність хімічних елементів" після вивчення основного матеріалу уроку учням пропонується відкрити підручник §14 і підготуватись до роботи по складанню плану. Учні виділяють основні думки в тексті: визначення поняття "валентність", "одиниця валентності", визначення валентності елементів у сполуках з Гідрогеном, визначення валентності в сполуках з Оксигеном – і записують план. Вчитель пропонує дома підготувати розповідь за планом, складеним у класі.

1б. Прочитайте §6, складіть план його змісту у формі запитань.

1в. Прочитайте §12, складіть план його змісту у формі розповідних речень.

1г. Прочитайте текст §16 і дайте відповідь на запитання:

1) в чому суть дослідів, проведених Р.Бойлем та М.Ломоносовим?

2) який висновок сформулював М. Ломоносов на основі проведених дослідів?

3) як можна пояснити з позицій атомно-молекулярного вчення закон збереження маси речовин?

4) яке теоретичне та практичне значення закону збереження маси?

2. Завдання на коментування текстів.

2а. Перекажіть текст §11 за планом:

1. Поняття про хімічний елемент.

2. Форми існування хімічного елемента.

3. Відмінності понять "хімічний елемент", "атом", "проста речовина".

4. Формулювання понять "проста речовина", "складна речовина" з використанням поняття "хімічний елемент".

2б. Закінчіть речення і розкажіть про молекули та хімічні реакції з позиції атомно-молекулярного вчення.

1. Молекула – це...

2. Молекули одних речовин відрізняються від молекул інших речовин ...

3. Між молекулами діють сили ...

4. Молекули простих речовин складаються з атомів ...

5. Молекули складних речовин складаються з ...

6. Під час фізичних явищ молекули ...

7. Під час хімічних явищ молекули ...

8. Суть хімічних реакцій ...

9. Зміна агрегатного стану, форми відбувається під час ...

10. Зміна кольору, запаху, виділення тепла, утворення осаду відбувається під час ...

11. Хімічне рівняння – це ...

12. Хімічне рівняння складається відповідно до закону ...

Завдання на складання хімічного словника, з використанням понять, поданих у підручнику.

Організація роботи: 1) прочитати визначення поняття з підручника; 2) сформулювати визначення своїми словами; 3) виділити ключові слова визначення або суттєві ознаки поняття; 4) сформулювати визначення поняття за ключовими словами або суттєвими ознаками; 5) записати визначення поняття в зошит (словник), підкресливши ключові слова або суттєві ознаки.

4. Завдання на складання текстів та умов задач, вправ тощо.

Значення: формуються навички аналізу умовного запису задачі, навички формулювання запитань, складання текстів задач, розвивається мова учнів, забезпечується контроль своїх дій в ході виконання завдання.

4а. Складіть текст задачі і розв'яжіть її, якщо дано: $m(\text{Al})=5,4 \text{ г}$, $Q(\text{Al})=?$ $N(\text{Al})=?$

5. Заповнення таблиць, схем на основі матеріалу підручника.

5а. Встановіть відповідність для кожного поняття. Заповніть таблицю, вписавши букви:

ПОНЯТТЯ	ВИЗНАЧЕННЯ
1. Валентність	
2. Коефіцієнт	
3. Індекс	

а) показує число атомів у молекулі;

- б) відображує якісний склад молекули;
- в) число перед знаком хімічного елемента або перед хімічною формулою;
- г) відображує кількісний склад речовини;
- д) наслідок закону сталості складу речовини;
- е) властивість атомів елементів приєднувати певне число атомів інших елементів;
- є) складається відповідно до валентності атомів елементів;
- ж) в молекулах простих газуватих речовин дорівнює двом;
- з) дає змогу розрахувати M_r речовини;
- и) можна розрахувати масові частки елементів у сполуці;
- і) ставлять у формулах складних речовин відповідно до валентності;
- й) ставлять у процесі урівнювання хімічних рівнянь.

Складіть зв'язні розповіді про кожне поняття.

В контрольних класах навчальний процес здійснювався без особливих змін на основі розповіді вчителя з елементами бесіди. В експериментальних класах ми намагалися будувати навчальний процес таким чином, щоб засвоєння нового матеріалу учнями здійснювалося в процесі самостійної роботи. Однак особливого значення при цьому надавали для вибору теми, адже не будь-яке питання програми учні можуть засвоїти без попереднього пояснення.

Під час відбору змісту нового матеріалу для самостійного вивчення на уроці ми керувалися наступним. По-перше: програма з хімії включає різноманітний за характером навчальний матеріал (теоретичний, фактичний, описовий та ін.). По-друге, ефективність усного викладу знань вчителем та самостійної роботи учнів залежить від характеру навчального матеріалу, логіки навчального процесу, вікових особливостей сприйняття та запам'ятовування учнями знань, місця того чи іншого уроку в системі навчального процесу, рівня підготовки учнів до самостійної роботи. Недоцільно пропонувати учням без попереднього пояснення вчителя принципово нові теоретичні питання, а також матеріал, який розглядається на даному уроці вперше і на нього опирається вивчення наступних питань курсу хімії. В зв'язку з цим головним критерієм відбору навчального матеріалу вважали його доступність для самостійного вивчення учнями.

Таким чином, в процесі дослідження використовувалася наступна структура самостійної роботи з підручником:

1. Повідомлення вчителем теми, загальної мети і завдань уроку, мотивація навчальної діяльності, актуалізація наявних опорних знань.

2. Інструктаж: пояснення мети майбутньої роботи; обговорення труднощів, які можуть виникнути під час виконання завдань; визначення часу для виконання роботи.

3. Самостійна робота за завданнями-інструкціями.

4. Узагальнююча бесіда, перевірка первинного засвоєння нового матеріалу. Корекція набутих учнями знань, повідомлення уточнюючих відомостей.

В процесі експериментальної роботи перевірялися:

а) доступність відібраного програмного матеріалу для самостійного вивчення учнями і розроблених на його основі завдань-інструкцій;

б) ефективність запропонованого методичного підходу до проблеми організації самостійної роботи учнів на етапі засвоєння нових знань.

Якісний аналіз результатів засвідчив, що відповіді учнів експериментального класу відзначалися більшою глибиною, достатньо повним відтворенням інформаційно-змістових елементів знань, більшою чіткістю викладу, обґрунтованістю висновків. Суттєвим є і те, що зріс рівень продуктивної діяльності слабо підготовлених учнів, загальний темп роботи всього класу.

Отже, гіпотеза про те, що застосування спеціально розроблених завдань-інструкцій для самостійної роботи під час вивчення нового матеріалу з органічної хімії забезпечує підвищення рівня засвоєння знань учнів і сприяє розвитку вміння самостійно застосовувати отримані знання для здобуття нових, підтвердилася.

Встановлено, що результативність самостійної роботи учнів щодо засвоєння нових знань під час вивчення органічної хімії залежить від рівня сформованості в них загальнонавчальних вмінь. Це підтверджується тим, що час, необхідний для самостійного виконання завдань, зменшується в процесі оволодіння школярами досвідом самостійного пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенова И.В. Опыт применения систем заданий для самостоятельной работы учащихся (на уроках химии) // Химия в школе, 1990. – №2. – С.28-30.
2. Базелюк І.І. Підвищення самостійності учнів навчанні хімії // Рад. школа, 1986. – №8. – С.43-45.
3. Буринська Н.М. Методика викладання хімії (теоретичні основи): Навч. пос. для природничих ф-тів пед. ін-тів. – К.: Вища школа, 1987. – 255 с.
4. Іванова Р.Г., Савич Т.З., Чертков І.Н. Самостійні роботи з хімії: Посібник для вчителя. – К.: Рад. школа, 1986. – 216 с.
5. Чернобельская Г.М. Методика обучения химии в средней школе: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 336 с.

ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ ЛІСОВОГО УРОЧИЩА «ЖОЛОБИ» (С. СКОМОРОХИ, БУЧАЦЬКИЙ Р-Н)

З усіх багатств будь-якої держави, її матеріальних, духовних, культурних та природних цінностей найважливішою складовою була і залишається біота. Тому у зв'язку із значним посиленням протягом останніх десятиліть антропогенного навантаження на природні екосистеми одним з найважливіших завдань, що стоїть перед людським суспільством, виокремлюються завдання збереження біологічного різноманіття, зокрема, природних фітоценозів, як основи існування біоценозів у цілому.

Флористичні дослідження у планетарному масштабі так чи інакше проєктуються у площину досліджень видового різноманіття, стану та динаміки розвитку конкретних регіональних флор, що має не лише наукове, але й важливе природоохоронне значення. Оскільки с. Скоморохи Бучацького району Тернопільської області здавна відоме своїм рекреаційним значенням, то актуальним є питання вивчення антропогенного впливу на стан фітобіоти цього населеного пункту. З огляду на це, тематика проведених досліджень є досить актуальною та має вагомим практичне значення.

Об'єкт дослідження – лісове урочище «Жолоби», що знаходиться в околицях с. Скоморохи, поблизу оздоровчого комплексу «Лісовий» та дитячого оздоровчого комплексу «Дзвіночок».

Предметом дослідження є аналіз флористичного складу лісового урочища, зокрема, його основних лісотвірних порід та трав'янистих рослин.

Метою досліджень була діагностика сучасного стану флори та рослинності у лісовому урочищі «Жолоби» з метою розробки дієвих заходів, спрямованих на оптимізацію природокористування на досліджуваній території.

Для досягнення мети необхідно було вирішити наступні **завдання**:

- коротко проаналізувати фізико-географічні умови району дослідження;
- встановити видовий склад та провести аналіз життєвих форм, показників рясності і життєвості досліджуваних видів;
- дослідити динаміку чисельності окремих популяцій червонокнижних та регіонально-рідкісних видів урочища;
- з'ясувати народногосподарське значення досліджуваних видів;
- запропонувати комплекс заходів, спрямованих на зменшення антропогенного навантаження на досліджуваній лісовій фітоценоз.

Для реалізації мети досліджень та вирішення поставлених завдань було використано наступні **методи**: аналіз літературних джерел з проблем представленої тематики, здійснення протягом 2012–2014 рр. маршрутно-експедиційних досліджень з метою проведення геоботанічного аналізу та описів лісових фітоценозів, збір гербарного та фотоілюстраційного матеріалу.

Зокрема, для досліджень різних типів рослинних асоціацій в урочищі проведено попереднє обстеження території і вибрано три пробні ділянки на різних рівнях схилу з типовими екологічними умовами та фітоскладом. За допомогою крокоміра встановлено межі та розміри пробних ділянок площею по 1 га кожна.

Лісове урочище «Жолоби», що знаходиться на території с. Скоморохи, належить до Язлівецького лісництва Бучацького держлісгоспу і являє собою діброву вологого типу. Площа урочища становить 18,6 га.

Ліс розміщений на схилі під кутом близько 6–11°, що дає можливість визначити особливості рослинного покриву у різних умовах зволоження та освітлення. Загалом рельєф території можна охарактеризувати як вузько хвилястий, що переходить у плавний рівний. На стрімкішому схилі лісу можна зустріти унікальний геологічний об'єкт – відслонення травертинів. Травертини – це творіння джерельних вод, з яких відклався карбонат кальцію, поступово твердіючи та утворюючи терасові виступи.

Майже вся досліджувана територія покрита темно-сірими лісовими опідзоленими ґрунтами, що в кінці схилу, біля долини річки Стрипи, переходять у суглинисті. У профілі ґрунту на глибині 70 см знаходяться вилугувані карбонати. Материнські породи – це переважно лесоподібні карбонатні суглинки [2].

На основі проведених протягом 2012–2014 рр. маршрутно-експедиційних досліджень на території урочища «Жолоби» було виявлено та підтверджено місцезростання 95 видів вищих спорових та насінних рослин, що належать до 42 родин. Найбільш чисельними є родини Розові (*Rosaceae*) та Жовтецеві (*Ranunculaceae*) – по 9 видів, Глухокропівові або Губоцвіті (*Lamiaceae*) – 8 видів, Березові (*Betulaceae*), Бобові (*Fabaceae*), Кленові (*Aceraceae*), Лілійні (*Liliaceae*), Ранникові (*Scrophulariaceae*) та Злакові (*Poaceae*) – по 4 види, Букові (*Fagaceae*), Соснові (*Pinaceae*) та Айстрові (*Asteraceae*) – по 3 види. Двома видами презентовані наступні родини: Зонтичні (*Apiaceae*), Шорстколисті (*Boraginaceae*), Подорожникові (*Plantaginaceae*), Руткові (*Fumariaceae*), Гвоздичні (*Caryophyllaceae*) та Маренові (*Rubiaceae*). Монотипними, тобто тими, які представлені у структурі флори урочища лише одним видом є 24 родини [1, 4, 5].

Серед виявлених видів флори урочища «Жолоби» нами було проведено аналіз спектру життєвих форм за К. Раункієром, який на основі розташування бруньок відновлення по відношенню до поверхні ґрунту виділив 5 типів життєвих форм. Таким чином було визначено, що на досліджуваній території переважають гемікриптофіти – 30 видів, криптофіти – 28 та фанерофіти – 27 видів, а терофіти – 6 та хамефіти – 4 види представлені значно бідніше, що є характерним у цілому для фітоценозів лісового типу [3].

Досліджуваний фітоценоз є типовим для лісів Лісостепової зони, які у своїй структурі включають не менше чотирьох ярусів, із яких 2–3 традиційно утворюють деревні породи, далі йде підлісок, а ще нижчими ярусами розміщений трав'яний покрив. Нами виділено 4 основних яруси. Структуру першого ярусу формують 6 видів, зокрема, *Quercus robur* L., *Fagus sylvatica* L., *Fraxinus excelsior* L.; другий ярус включає в себе 13 видів рослин, прикладами яких є: *Picea abies* Karst., *Carpinus betulus* L., *Acer plantanoides* L.; до третього ярусу належать кущі та чагарники: *Rubus caesius* L., *Rosa canina* L., *Daphne mezereum* L.; четвертий ярус є найпотужнішим за кількістю видів, це переважно трав'янисті рослини: *Chelidonium majus* L., *Convallaria majalis* L., *Taraxacum officinale* Wigg., *Scilla bifolia* L. та ін.

Також нами проведено аналіз рясності видів на визначених пробних ділянках, яка характеризує кількісне співвідношення видів у рослинному угрупованні. При цьому було застосовано метод окомірної або суб'єктивної оцінки з використанням шкали німецького геоботаніка О. Друде, який виділив наступні показники рясності:

- Soc (*Socialis*) – дуже рясно, більше 100 на 1 м²;
- Cop (*Copiosus*) – рясно, від 2 до 100 на 1 м²;
- Sp (*Sparsus*) – часто, рослин не багато, однак зустрічаються з частотою більше 10 на 100 м²;
- Sol (*Solitarium*) – рослини зустрічаються поодинокі, 10-100 на 1 га;
- Un (*Unicum*) – одна рослина на площі виявлення.

Як засвідчили дані дослідження структурі флори урочища немає видів, поширених дуже рясно, 27 видів поширені рясно, 24 – часто, 41 – рідко, а 3 види траплялися поодинокі (*Picea abies* (L.) Karst., *Cerasus avium* (L.) Moench, *Neottia nidus-avis* (L.) Rich.).

Для характеристики життєвості видів у рослинному угрупованні ми користувались окомірним методом і визначали її за стандартною трибальною системою. Якщо рослини повністю закінчують цикл розвитку і утворюють потужну вегетативну масу (властиву для виду), то життєвість вважається повною і оцінюється балом 3. Якщо рослини не закінчують циклу розвитку, але утворюють досить потужну вегетативну масу, то життєвість вважається середньою і заслуговує на бал – 2. Якщо вегетативні органи перебувають у пригніченому стані, то життєвість вважається заниженою і оцінюється в 1 бал.

Таким чином, життєвість досліджуваного урочища оцінена двома балами для 28 видів та трьома – для 63, що свідчить про відносно молодий вік угруповання і хороші й перспективні умови для подальшого розвитку рослинності у ньому.

Також у початковий етап досліджень у період першої декади травня нами було проведено аналіз фенофаз, який засвідчив, що більшість видів (52) у цей час перебувають у стадії цвітіння, у 12 видів спостерігається вегетація, у 10 – поява листків, у 8 – бутонізація, у 7 – поява плодів, у 6 видів спостерігалася одночасна поява листків та цвітіння.

На досліджуваній території нами було виявлено ареали зростань двох видів, занесених до «Червоної книги України. Рослинний світ (2009)»: *Galanthus nivalis* L. та *Neottia nidus-avis* (L.) Rich. Популяції підсніжника є доволі чисельними, тоді як гніздівка звичайна зростала поза межами закладених пробних ділянок поодинокі [6].

Протягом 2012–2014 рр. нами проведено аналіз динаміки чисельності популяцій червонокнижних видів урочища, зокрема встановлено, що чисельність підсніжника у перерахунку на 1 га становила у 2012 році 1253 особин, у 2013 році – 2014, а у 2014 році – 1108, тобто спостерігається тенденція до поступового зменшення чисельності цього виду. Гніздівка звичайна протягом усього періоду спостережень траплялася одиничним екземпляром.

Також у районі дослідження нами було виявлено зростання 4 регіонально-рідкісних видів, зокрема, *Phyllitis scolopendrium* (L.) Newm., *Helleborus purpurascens* Waldst. et Kit., *Thymus serpyllum* L. та *Fagus sylvatica* L. Було досліджено динаміку популяцій цих рослин і встановлено, що кожен вид має тенденцію до зменшення кількості особин.

Головними чинниками зменшення чисельності популяцій червонокнижних та регіонально-рідкісних видів на території дослідження вважаємо наступні:

- інтенсивне рекреаційне навантаження;
- господарська діяльність;
- збирання рослин як лікарської сировини;
- вирубування лісів;
- випасання худоби.

З метою охорони та збільшення чисельності рідкісних видів рослин пропонуємо наступні природоохоронні заходи:

1) проведення роз'яснювальної роботи серед населення (ознайомлення з проблемами навколишнього середовища, видами рослин, які потребують охорони);

2) оскільки даний населений пункт має потужні рекреаційні ресурси, то не зайвим буде встановлення на території зони відпочинку інформаційних біг-бордів із фотоілюстраціями рідкісних рослин;

3) створення на базі таборів ОК «Лісовий» та ДОЗ «Лісовий дзвіночок» літнього еколого-натуралістичного центру, у завдання якого входить проведення освітньо-виховної роботи, показ основних принципів та підходів до встановлення гармонійних зв'язків у ноосфері; висвітлення актуальних екологічних проблем та шляхів виходу з екологічної кризи; формування у дітей та підлітків дбайливого ставлення до природи, вміння спілкуватися з нею, прокладання екологічних стежин та проведення за встановленими маршрутами ознайомлюючих екологічних міні-походів.

4) заборона неконтрольованої вирубки лісів, без наступного їх поновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Определитель высших растений Украины / Д. Н. Доброчаева, М. И. Котов, Ю. Н. Прокудин [и др.]. – К. : Наук. думка, 1987. – 548 с.
2. Свинко Й. М. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан / Й. С. Свинко. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2007. – 192 с.
3. Серебрякова Т. И. Учение о жизненных формах растений на современном этапе / Т. И. Серебрякова // Ботаника. Т. 1. – М. : Произв. – изд. комбинат ВНИИГИ, 1972. – С. 84–110.
4. Тахтаджян А. Л. Система магнолиофитов / А. Л. Тахтаджян. – Л. : Наука, 1987. – 439 с.
5. Флора УРСР: в 12 т. / [за ред. О. В. Фоміна, Є. І. Борділовського, Є. М. Лавренка та ін.]. – К. : В-во АН УРСР, 1936–1965 Т. 1–12.
6. Червона книга України. Рослинний світ / [за ред. Я. П. Дідуха]. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

Шкорула О.

Науковий керівник – доц. Подобівський С.С.

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕПАРАТУ “ПРЕСТИЖ” У БОРОТЬБІ З КОЛОРАДСЬКИМ ЖУКОМ

Американський ентомолог Т. Сей (Say, 1824) вперше виявив і описав колорадського жука в південно-західній частині Північної Америки, в долині р. Міссурі поблизу Скелястих гір. До сорокових років минулого століття він не був, власне, шкідником, бо зустрічався в природі лише невеликими розсіяними колоніями на дикорослих пасльонових, зокрема на пасльоні дзьобатому (*Solanum rostratum* Dun). У 1842—1844 рр. у штат Колорадо почали проникати колоністи — переселенці з району Міссісіпі, які завезли з собою в західні райони США окультурену картоплю. Колорадський жук охоче переселився на цю рослину і перетворився з індиферентної комахи в її небезпечного шкідника. Культура картоплі забезпечила йому не лише надлишок корму, а й дозволила значно розширити ареал.

У період першої світової війни колорадського жука завезли у французький порт Бордо, де він до 1922 р. успішно акліматизувався і займав на картопляних плантаціях площу понад 250 км². Це величезне вогнище не вдалося ліквідувати остаточно, воно стало вихідним пунктом поширення колорадського жука в Європі. До 1935 р. шкідник поширився на всій території Франції. У цьому самому році його виявлено в Бельгії та Іспанії, На території колишнього Радянського Союзу шкідника вперше було виявлено 1949 р. в с. Хитрейки Кам'яно-Бузького р-ну Львівської обл. Від 1949 по 1957 р. В Україні було виявлено й ліквідовано 193 вогнища колорадського жука в 24 населених пунктах десяти районів Львівської, Волинської і Закарпатської обл. (Дядечко, Ковтун, 1963). Сучасний ареал колорадського жука охоплює всю територію України й усі інші основні райони вирощування картоплі в європейській частині СНД.

На теперішній час в умовах України випробовуються безліч препаратів для боротьби з жуком. Проте більшість із них передбачають кількарізовий обробіток посадок цієї культури. При цьому дуже важливо провести цей обробіток вчасно, що з врахуванням кліматичних умов зробити не так легко. Як наслідок, маємо значні втрати в урожаї.

Необхідно застосовувати такі інсектициди, які би мали тривалий термін дії і забезпечували би захист картоплі при одноразовому обробітку.

За останні 4-5 років в Україні став популярний препарат “Престиж”. Це інсекто-фунгіцидний протруйник для обробки бульб картоплі проти гризучих і сисних шкідників (у т.ч. ґрунтових), а також деяких хвороб. За хімічним складом він являє собою концентрат суспензії (КС), що містить імідаклоприд (140 г/л) і пенцикурон (150 г/л). Імідаклоприд блокує передачу нервового імпульсу на рівні рецептора постсинаптичної мембрани, а пенцикурон проникає в кутикулу рослини й інгібує проростання міцелію, впливає на функціональний стан клітини і ядра, гальмує біосинтез стерину й вільних жирних кислот усередині гриба, помітно зменшує зміст транспортних форм глюкози. Таким чином, Престиж являє собою комплексний препарат, який допомагає боротися не лише з колорадським жуком, але з деякими ґрунтовими комахами і грибовими захворюваннями картоплі.

У своїх дослідженнях ми поставили за мету вивчити на скільки ефективним є цей препарат у боротьбі із жуком.

Дослід проводився на чорноземному ґрунті с. Кудобинці Зборівського р-ну Тернопільської області. Дослід полягає в наступному: на весні було висаджено сорт Слов'янка. Поділивши площу посадки на дві групи по три ділянки, площею 3,3 м² в кожній. У кожній ділянці було по 64 – 66 кущів.

Дослід проводили починаючи з весни, і закінчували восени. На протязі цього періоду велися спостереження за листками та стеблами картоплі, на скільки відсотків відбулося пошкодження кущів кожної ділянки.

При посадці проведено обприскування препаратом “Престиж” картоплі, яку пізніше висадили на першій ділянці. Картоплю на другій ділянці препаратом не обприскували. 10 липня 2013 року о 17.00 годин провели обприскування другої ділянки Конфідором Максі. Норма витрати становить 1,0г на 10л води.

29 липня 2013 року провели друге аналогічне обприскування ділянок другої групи тими ж препаратами.

На протязі 20 днів спостерігали за дією препаратів на шкідників (колорадських жуків). На першій ділянці дорослих і личинок колорадського жука майже не було. Ті жуки і личинки, що тут спостерігалися

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

не жилилися. На ділянках, де не застосовували препарат Престиж при проростанні картоплі спостерігалася масова присутність дорослих жуків, які жилилися, парувалися і відкладали яйця. Після першого обприскування інсектицидом кількість жуків і личинок значно зменшилася. Забруднення на другій ділянці значно зменшилося у 3 рази.

Таблиця 1.

Результати дослідів з застосування препаратів

№ ділянки	Площа ділянок, м	К-сть кущів	Забруднення ділянок, %	Період 1-го обприскування	Період 2-го обприскування	Час обприскування
Ділянка1	30,3	64	5-7			
Ділянка2	30,3	66	100	10.07.13	29.07.13	17.00
Стан ділянок після першого обприскування						
Ділянка1	30,3	64	6-9	11.07.13	-	17.00
Ділянка2	30,3	66	35%	11.07.13	-	17.00
Стан ділянок після другого обприскування						
Ділянка1	30,3	64	15%	-	29.07.13	17.00
Ділянка2	30,3	66	20%	-	29.07.13	17.00

Таким чином, дослід показав, що застосування препарату Престиж на дослідних ділянках призвело до того, що протягом перших 40-50 днів після проростання жуки і їх личинки не живляться і кущі картоплі залишаються не пошкодженими. На контрольних ділянках при обприскуванні Конфідор Максі загинуло шкідників після першої обробки близько 80-70%, а після другої обробки залишалося не більше 20% комах.

Таблиця 2.

Результати зважування картоплі на контрольних і дослідних ділянках

№ ділянки	К-сть кущів (в середньому з 3 ділянок)	К-сть викопаної картоплі, шт	К-сть викопаної картоплі, кг
Дослідні ділянки 1	64	265	48
Дослідні ділянки 2	66 (в середньому з 3 ділянок)	221	37

Виходячи з результатів дослідів бачимо, що у випадку обробки картоплі препаратом Престиж кількість картоплин і їх вага майже на 25% є більшою ніж при обробці препаратом Конфідор максі. Більше того, картопля викопана на контрольних ділянках була пошкоджена дотрясками і личинками хрущів. Картопля викопана на дослідних ділянках була майже не пошкоджена (окрім поодиноких картоплин).

Отже, провівши цей дослід, можна впевнено сказати, що доцільно використовувати найновіші хімічні препарати, в тому числі і Престиж, для боротьби зі шкідниками. Використання найновіших препаратів допомагає знищенню колорадського жука і дає змогу отримати високий показник врожайності. Ефективність нових препаратів не залежить від температури повітря, і цей препарат можна використовувати в умовах спекотного літа. Завдяки сучасним хімічним засобам захисту рослин від шкідників ми можемо отримати високоякісний врожай та вивести нові сорти картоплі. Хімічні засоби є мало токсичні для користувача та майже не приносять шкоди навколишньому середовищу

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дядечко М.П., Ковтун І.В. Борьба с колорадским жуком на самосевах картофеля / М.П. Дядечко, І.В. Ковтун. // Защита растений от вредителей и болезней. – М.: Колос, 1963. – Вып. 5. – С. 49.

Маланчук Г.

Науковий керівник – проф. Барна М. М.

МОРФОЛОГІЯ БРУНЬОК І БІОЛОГІЯ ЦВІТІННЯ ВИДІВ РОДУ ТОПОЛЯ (POPULUS L.)

Репродуктивна біологія Квіткових рослин (*Anthophyta*) сьогодні є комплексом знань про структуру і функції генеративних органів та процеси, що в кінцевому випадку визначають формування насіння та утворення плодів, тобто процес плодоношення. Вона виникла на стику традиційної ембріології рослин, цитології, фізіології, карпобудування, генетики та інших наук. Окрім того, її зародження зумовлене невідкладними потребами селекції і насінництва цінних у господарському відношенні рослин, проблемами їх інтродукції та акліматизації [1, 3, 4].

Об'єктами дослідження були взяті три види роду *Populus* L.: тополя чорна — *Populus nigra* L., тополя берлінська — *Populus berolinensis* Dippel., тополя дельтоподібна — *Populus deltoides* Marsch.

Метою дослідження було поглиблення знань щодо морфогенезу бруньок та біологію цвітіння 3-х видів роду *Populus*. Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити наступні завдання:

– вивчити структурні особливості бруньок досліджених видів;

- дослідити морфогенез генеративних органів;
- встановити добовий та сезонний ритми цвітіння.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що отримані експериментальні дані поглиблюють знання про особливості морфогенезу деревних полікарпічних рослин. Окрім того, вони можуть бути використані в процесі проведення генетико-селекційних та гібридизаційних робіт з видами родів *Populus*.

Морфогенез бруньок. У видів роду *Populus* кожна брунька зверху вкрита трьома-чотирма катафілами — видозміненими листками, що виконують захисну функцію. Під катафілами розміщені листкові зачатки, що охоплюють термінальний конус наростання, на верхівці якого міститься група клітин, які утворюють меристематичний апекс. У пазухах зачатків листків формується декілька латеральних конусів наростання, ступінь розвитку яких і їх кількість варіабельні у різних видів. Під кінець вегетаційного періоду в термінальній бруньці материнського пагона внаслідок діяльності конуса наростання формуються зачатки пагона наступної вегетації — ініціалі стебла та примордіальні листки, в пазухах яких закладаються латеральні апекси. Навесні наступного року продовжується внутрішньобруньковий ріст, в процесі якого відбувається подальше формування зачаткових елементів бруньки — стебла з точкою росту, листків, в пазухах яких унаслідок мітотичної активності конусів наростання закладаються зачатки аксілярних бруньок нової генерації. З настанням середньодобових температур — +15°C і вище відбувається інтенсивний поділ клітин конуса наростання термінальної бруньки, яка згодом поступово починає розкриватися. Варто відзначити, що середньодобові температурні градієнти, за яких починається активна мітотична діяльність в термінальних і латеральних апексах, не однакові для досліджених видів. Так, у *Populus deltoides* відмічався поділ меристематичних клітин апексів навіть за середньодобової температури +8°C, тоді як у *Populus berolinensis* ці процеси починаються лише за температури — +15°C і вище. *Populus nigra* займає проміжне положення між *Populus deltoides* і *P. berolinensis* і поділ меристематичних клітин апексів спостерігався за середньодобової температури +8°C. Це зумовлено їх біолого-екологічними особливостями. Така закономірність у цих видів простежується майже на всіх етапах формування бруньок.

Добовий ритм цвітіння. В добовому ритмі цвітіння розрізняють: початок цвітіння, масове цвітіння, кінець цвітіння, тривалість цвітіння [2].

Початок цвітіння — це перша фаза процесу цвітіння, яка характеризується тим, що в чоловічих суцвіттях з-під покриву брактей з'являються тичинки, а в жіночих сережках, відповідно, з'являються маточки з морфологічно сформованими приймочками.

Масове цвітіння — фаза процесу цвітіння, коли у чоловічих сережках розкриті тичинкові квітки, які масово продукують пилок, а в жіночих сережках виділяються маточки, приймочки яких здатні сприймати пилок.

Кінець цвітіння — завершальна фаза процесу цвітіння, що характеризується поступовим припиненням функціональної активності чоловічих і жіночих квіток.

Тривалість цвітіння — період, що починається з моменту цвітіння окремих чоловічих і жіночих квіток і завершується їх функціонуванням.

Добовий ритм розпускання квіток досліджених видів роду *Populus* денний. Квітки починають розкриватися вранці (з 8 до 10 год.) і цей процес продовжується протягом цілого дня. У досліджених видів спостерігається акропетальний спосіб розпускання квіток по довжині сережки [].

Сезонний ритм цвітіння. В результаті двох років спостережень (2013–2014 рр.) феноритміки цвітіння тополь встановлено, що існує певна закономірність у порядку зацвітання досліджених видів і кожен вид зацвітає в певній послідовності один за одним, дотримуючись природного порядку в календарній черзі з року в рік. Тривалість цвітіння кожного з видів становить від 13 до 17 днів, що узгоджується з літературними даними. У сезонній ритміці цвітіння тополь в обидва роки досліджень ми спостерігали короточасні спади його інтенсивності, обумовлені, головним чином, випаданням опадів. В дощову погоду різко знижується кількість квіток, що розкрилися, проте повністю цей процес не припиняється. В теплу сонячну погоду чоловічі особини різних видів тополь цвіли протягом 5–7, а окремі сережки 2–4 доби. Клейкий пилок залишався у пиляках 1-2 доби. У прохолодну (хмарну чи дощову) погоду при температурі повітря 9–12°C окрема сережка цвіла 4–5 дб, а особина 8–9. В цих умовах пиляки експонувалися і розкривалися спочатку на сонячній стороні сережки, а відтак на тінювій.

Жіночі особини у теплу сонячну погоду цвіли 6–7 дб, а окремі сережки 3–4. При відсутності запилення в ізолюваних жіночих сережках життєздатність приймочок маточкових квіток зберігалася до 3–5 днів, після чого ті засихали. Зазначимо, що чоловічі особини зацвітають синхронно з жіночими та однодомними або на 1-2 дні раніше. Це узгоджується з даними М. І. Шанайди [5], яка вивчала цвітіння верб в умовах Західного Поділля.

Після відцвітання тичинкові сережки досліджених видів тополь засихають і опадають, а на жіночих формуються плоди і насіння.

Отже, проведені нами дослідження показали, що морфогенез бруньок залежить від діяльності апікальних і латеральних апексів, ступінь розвитку яких варіабельний у різних видів. У досліджених видів в добовому ритмі цвітіння спостерігається акропетальний спосіб розпускання квіток по довжині сережки, а в сезонному ритмі цвітіння досліджених видів тополь ми спостерігали короточасні спади його інтенсивності, обумовлені, головним чином, температурним режимом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барна М. М. Закладання бруньок та органогенез репродуктивних структур видів родини вербових / М. М. Барна // Охор., вивч. і збагач. рослин. світу. — К.: Либідь, 1991. — Вип. 18. — С. 79–88.
2. Барна М. М. Формування квіток та біологія цвітіння видів роду *Salix* L. / М. М. Барна, М. І. Адамів // Наук. вісн. Ужгор. держ. ун-ту. Сер. Біол. — 1998. — Вип. 5. — С. 7–12.

3. Герц Н. В. Біологія цвітіння видів роду *Acer* L. в умовах Західного Поділля (Тернопільська область) / Н. В. Герц // 36. наук. праць Луган. нац. аграр. ун-ту. Сер. Біол. науки. — Луганськ: «Ельтон-2», 2008. — № 83. — С. 17—25.
4. Мацюк О. Б. Особливості біології цвітіння протогінічних особин *Juglans regia* L. в умовах Західного Поділля (Тернопільська область) / О. Б. Мацюк // Наук. вісн Ужгор. нац. ун-ту. Сер. Біол. — Ужгород, 2011. — Вип.30 — С. 25—27.
5. Шанайда М. І. Репродуктивна біологія видів роду *Salix* L. у зв'язку із зміною статі особин (в умовах Західного Поділля): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: спец. 03.00.05 «Ботаніка» / М. І. Шанайда. — К., 2002. — 20 с.

Лясота С.

Науковий керівник — доц. Барна Л.С.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-НАУКОВИХ ЗНАНЬ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ БІОЛОГІЇ

Одним із показників духовно-морального розвитку особистості є ставлення до своєї країни, її духовних та культурних цінностей. Зміни, що відбулися в суспільній свідомості за останні роки, невизначеність і суперечливість у питаннях державотворчої ідеологічної доктрини призвели до того, що наше суспільство фактично позбавилося ціннісних орієнтирів, суперечливими стали його духовні і моральні ідеали. Внаслідок цього ціннісні установки молоді формуються багато в чому як агресивні та руйнівні стосовно особистості, родини, держави. Особливої руйнації зазнають патріотичні почуття молодого покоління.

Одним з важливих шляхів розв'язання цих проблем є ознайомлення учнів з надбаннями національної культури, одним з важливих елементів якої є наука. Школа є важливою ланкою в системі української освіти. Саме в школі відбувається формування особистості, закладаються основи національної самосвідомості, характеру, емоційної культури.

У наукових публікаціях останніх десятиріч знаходять відображення питання обґрунтування національного компоненту змісту освіти та шляхів його реалізації (Вадзюк Н. В., Гонський В. В., Гадалова І. М., Вороніна Л. П., Курант Л. С., Маслай Г. С., Охріменко Н. Д., Піскорська Л. І., Ямчинський Г. В. та ін.).

З метою вивчення стану реалізації досліджуваної проблеми у шкільній практиці, нами проводився констатуючий експеримент, перший етап якого передбачав анкетування вчителів біології. За його результатами можна зробити висновок про те, що переважна більшість з них усвідомлюють необхідність ознайомлення учнів з історією української біології, але роблять це лише в рамках чинної програми з біології. Лише 34% вчителів знайомлять учнів зі історією української біологічної науки на уроках та позакласних заходах, виходячи за рамки програми. Однією з причин такого стану є відсутність методичних посібників, які б містили інформацію про історію української біологічної науки.

Для з'ясування ефективності існуючих шляхів залучення учнів до історії української біології необхідно було визначити рівень знань школярів про даний елемент національної культури. З цією метою проводився другий етап констатуючого експерименту. Увагу було зосереджено на рівні знань школярів про історію української біології та їх ставленні до даного елементу національної культури. Аналіз відповідей учнів на запитання, метою яких була перевірка рівня знань про даний елемент національної культури, показав, що він є недостатній. Лише 12% учнів володіють знаннями про наукову діяльність українських вчених біологів. Результати анкетування також показали, що інформація про історію української науки викликає інтерес у 68% опитаних учнів.

З метою з'ясування джерел отримання інформації про історію української біології, був використаний метод ранжування, результати якого свідчать, що уявлення учнів про цей елемент національної культури складається, в основному, під впливом літератури, радіо та телебачення.

На основі фундаментальних положень дидактики, що характеризують відбір змісту освіти основної школи, нами визначено такі критерії відбору інформації про історію української біології для учнів основної і старшої школи [2]:

1. Науковості.
 2. Доступності інформації для учнів.
 3. Значимості історико-наукової інформації для формування позитивного ставлення учнів до національної культури.
 4. Врахування особливостей регіону, де розташована школа.
- Вищезгадані критерії відбору змісту обумовлюють таку послідовність його формування:
1. Вивчення змісту історії української біології.
 2. З'ясування обсягу інформації, необхідного і достатнього для того, щоб у школярів склалося цілісне уявлення про дану складову національної культури.
 3. Аналіз навчального матеріалу шкільного курсу біології з точки зору його взаємозв'язку з історико-науковою інформацією.
 4. Адаптація відібраної інформації до вікових особливостей школярів.
- Проаналізувавши інформацію з історії української біології, ми виділили такі її елементи:
1. Історія української ботанічної науки.
 2. Українські фізіологи рослин.

3. Українська зоологічна наука.

4. Історія української анатомії та фізіології людини і тварин.

У запропонованій нами методиці ознайомлення учнів з історією української біології ми виходили з того, що останні є не лише окремим видом допоміжних знань, але й засобом, що сприяє формуванню в учнів інтересу до національної культури та пізнавального інтересу.

На нашу думку доцільними є такі шляхи включення історії української біології до навчально-виховного процесу:

1. Включення історико-наукової інформації до змісту окремих тем з біології.

2. Факультатив або спецкурс, присвячені даній проблемі.

3. Висвітлення історико-наукових знань у позакласній роботі з біології.

На нашу думку, доцільним є варіативне використання зазначених шляхів залежно від конкретно-педагогічних умов: типу загальноосвітнього навчального закладу, ставлення вчителів та учнів до вивчення даної інформації тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барна М.М. Видатні вчені-ботаніки: навч. посібн. / М.М.Барна, Л.С.Барна. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. °с.: іл.
2. Леднев В.С. Содержание образования: суть, структура, перспектива / В.С.Леднев – М.: Высшая школа, 1991. – 223 с.

Лучкова І.

Наукові керівники – професор Кваша В. І., асист. Голіней Г.М.

ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШКІДНИКІВ ПЛОДОВИХ КУЛЬТУР

Актуальність дослідження. В процесі коеволюції були створені умови співжиття живих організмів. І лише втручання у ці взаємовідносини людини призводить до виникнення поняття шкодочинна діяльність. Культурні рослини пошкоджуються багатьма видами шкідливих комах, шкодочинна діяльність яких відчувається в періоди масового зростання чисельності комах. Кожна сільськогосподарська культура має власних шкідників, видовий склад яких може дещо змінюватись в різних природних зонах. Близько 150 видів найбільш небезпечних шкідників та збудників хвороб є частими супутниками наших садів. Серед шкідників є види, що широко розповсюджені та види з обмеженим поширенням.

Однак ігнорувати масштаби шкоди, якої завдають комахи не можна. За деякими даними шкідники і хвороби сільськогосподарських культур знищують 20% світового урожаю. Шкода, якої завдають комахи-шкідники садовим культурам досягає 40% втрат врожаю [1].

Кожен шкідник має власні біологічні особливості і завдає специфічної шкоди. Шкідливі комахи пошкоджують різні органи рослин: одні види пошкоджують корені інші – листя; є комахи, які пошкоджують тільки генеративні органи – пуп'янки, квіти, плоди. Відшукати шкідника, якщо не знати його поведінки, непросто. Більшість із них є дрібними або ведуть дуже потаємний спосіб життя, завдяки тому, що мають маскувальне забарвлення [4].

Мета та завдання дослідження

Метою роботи стало вивчення комах-шкідників садових культур.

В зв'язку з цим **завдання** дослідження зводились до:

- ознайомлення з найпоширенішими видами комах-шкідників плодів культур;
- вивчення особливостей їх біології та поведінки;
- ознайомлення з характером пошкоджень, які ними завдаються.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що уточнено видовий склад та теоретично обґрунтовано біологічні особливості комах-шкідників садових культур, екологія та поведінка.

Матеріал і методи досліджень

Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні методи використовувалися для аналізу, зіставлення та узагальнення літературних джерел щодо теми дослідження; структурно-функціональний, порівняльно-аналітичний, математичний аналіз дали змогу отримати, проаналізувати та систематизувати дослідницькі літературні та електронні матеріали світової мережі інтернет, з теми дослідження; методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції та метод моделювання застосовувалися при прогнозуванні умов та особливостей поведінки комах та характером пошкоджень, які ними завдаються.

Результати експериментальних досліджень

Проведені дослідження полягають в детальному ознайомленні з біологічними особливостями комах-шкідників плодів культур, екологією та поведінкою їх у штучних екосистемах, пропагуванні найбільш ефективних біологічних методів боротьби з комахами-шкідниками.

Розглянуто господарське значення комах-шкідників, а особливо шкідників плодів культур, та масштаби проблем, які вони створюють. Охарактеризовано найбільш небезпечних та поширених представників групи комах-шкідників плодів культур їх біологію та поведінку, пошкодження, які вони завдають.

З урахуванням строків розвитку, характеру живлення імаго і личинок фенології плодів культур комплекс шкідників умовно можна поділити на п'ять основних еколого-економічних груп.

Перша - *пошкоджують бруньки і бутони*. Це види, у яких весняний розвиток і максимальна шкідливість збігається із початком активної вегетації яблуні: довгоносики (сірий бруньковий, яблуневий квіткоїд); трубкокрути (букарка, казарка). Вони знищують бруньки, листя і зав'язь плодів дерев, що послаблює плодоношення.

Друга група - *листогризучі види*, що включає велику різноманітність гусениць лускокрилих шкідників, що живляться листям і пагонами рослин: золотогоз, непарний шовкопряд, кільчастий шовкопряд, листовійки, п'ядуни, горностаєві молі, мінуючі молі, совки. Гусениці, які живляться листям, зменшують площу листової поверхні, послаблюють надходження поживних речовин у різні органи дерев.

Третя - *сисні види*. До цієї групи належать попелиці, листоблішки, щитівки, цикадки, клопи та кліщі. Сисні шкідники послаблюють ростові процеси, знижують надходження поживних речовин у різні органи дерев, спричиняють обпадання листя і плодів.

До четвертої групи шкідників належать ті, що *пошкоджують плоди*: плодожерки - яблунева, східна, деякі види листовійок, плодові пильщики. Вони спричиняють прямі втрати урожаю - порушують притік поживних речовин до насіння, пошкоджені плоди опадають, а ті, що залишились, за товарними якостями вважаються браком.

П'ята - *пошкоджують скелетні гілки і штамби дерев* - червиця в'їдлива, деревоточець пахучий, яблунева склівка, підкорова листовійка, короїди, златки. Вони знижують урожай, викликають відмирання окремих гілок, суховершинність і загибель дерев [2, 3].

Пошкодження органів рослин шкідниками плодів культур наведено у таблиці.

Таблиця

Пошкодження органів рослин шкідниками плодів культур

Назва виду	Орган рослини що пошкоджується шкідником						
	бутони	квіти	бруньки	листя	плоди	зав'язь	кора
Зелена яблунева попелиця				+			
Яблунева комовидна щитівка							+
Акацієва псевдоцитівка							+
Вишневий слоник	+		+	+	+	+	
Яблуневий цвітоїд	+		+				
Букарка	+	+	+	+			
Казарка			+		+		
Зморшкуватий заболонник							+
Яблуневий заболонник							+
Західний непарний короїд							+
Боярошниця	+	+	+	+			
Непарний шовкопряд				+			
Кільчастий шовкопряд	+	+		+			
Яблунева міль				+			
Плодова міль				+			
Яблунева плодожерка					+		
Сливово плодожерка					+	+	
Розанна листовертка		+	+	+	+		
Яблуневий пильщик					+		
Чорний сливовий пильщик					+	+	
Вишневий пильщик слизняк				+	+		

Результатами досліджень встановлено, що найбільшу кількість пошкоджень рослині завдає Вишневий слоник - пошкоджує 5 частин рослини ; Букарка, Боярошниця, Розанна листовертка - 4; Кільчастий шовкопряд - 3 ; Яблуневий цвітоїд, Казарка, Сливово плодожерка, Чорний сливовий пильщик, Вишневий пильщик слизняк – 2; а найменше Зелена яблунева попелиця, Яблунева комовидна щитівка, Акацієва псевдо щитівка, Зморшкуватий заболонник, Яблуневий заболонник, Західний непарний короїд, Непарний шовкопряд, Яблунева міль, Плодова міль, Яблунева плодожерка, Яблуневий пильщик [2].

Комахи-шкідники які вражають плоди культур, значно знижують урожайність, зменшують стійкість рослин до хвороб та рослин-конкурентів (бур'янів, особин того ж виду), кліматичних змін. Пошкодження плодів дерев, викликані ними, є джерелом доступу у рослини бактерій та грибів, води та пилу.

Отже, особливо небезпечними є комахи, що схильні масово розмножуватись і повністю знищувати органи рослин (листя, молоді пагони і бруньки, плоди та квіти) значно пошкоджувати корені. Такими є попелиці, плодова та яблунева молі, непарний шовкопряд, яблунева та сливова плодожерки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Болтовська О. Захистіть свої рослини [Текст] / О. Болтовська / Квіти України . – К., 2005 . – № 4. – С. 34-36. – (Шкідники і хвороби. Захист рослин).
- Васильєв Б.П. Вредители плодовых культур / Б.П. Васильев, И.З. Лившиц. – М.: Колос, 1984. – 399 с.
- Горленка М.В. Сільськогосподарська фітопатологія: 3-тє вид. перераб. и доп. / М.В. Горленка. – М.: Колос, 1997. - 441 с.
- Копчагин В.Н. Защита растений от вредителей и болезней на садовоогородном участке / В.Н. Копчагин. – М.: Агропромиздат, 1987. – 316 с.

ЧЕРВОНОКНИЖНІ РОСЛИНИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА СТАН ЇХ ОХОРОНИ

Стан природного біорізноманіття в період антропогенного навантаження на довкілля є однією з найприоритетніших завдань сучасної фітосозології, що вимагають невідкладного вирішення. Збереження біорізноманіття на сучасному розвитку людського суспільства — проблема не лише загальнонаукова, а й загальнодержавна. Тому охорона рідкісних рослин Івано-Франківської області сприятиме збереженню фіторізноманіття, що є призначенням Червоної книги України, яка має загальнобіологічне значення [1, 3, 4].

Об'єктами дослідження були рідкісні види рослин Івано-Франківської області, занесені до Червоної книги України. Рослинний світ (2009) [5].

Метою досліджень було з'ясування які види рідкісних рослин Івано-Франківської області занесені до Червоної книги України. Рослинний світ (2009). Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити наступні **завдання**:

- дослідити природно-географічні умови Івано-Франківської області;
- встановити кількість і видовий склад червонокнижних рослин, що зростають на території Івано-Франківської області;
- з'ясувати природоохоронний статус видів, їх ступінь поширення та динаміку популяцій.

Для реалізації мети досліджень були використані наступні **методи**: аналіз літературних джерел, проведення екскурсій у лісові, лучні та болотні фітоценози з метою виявлення місцезростань червонокнижних рослин, фотографування червонокнижних рослин, аналіз Червоної книги України. Рослинний світ (2009) [4,5].

Практична значущість результатів досліджень полягає у тому, що вони можуть бути використані спеціалістами лісового господарства в процесі проведення екскурсій та заходів щодо охорони фіторізноманіття.

Необхідно зазначити, що ступінь поширення або рясності було визначено окомірним методом прямого обліку протягом двох років. Цей метод застосовують при маршрутних обстеженнях рослинності. Такий облік зазвичай проводять за бальною системою або за шкалою чисельності виду у фітоценозі, зокрема, за шкалою, запропонованою О. Друде (1913) [2]. У цій системі оцінки рясності виду прийнято таку градацію: *soc* (*socialis*) – рослини змикаються надземними частинами; *cop*³ (*copiosae*) – рослини дуже рясні; *cop*² – рослини рясні; *cop*¹ – рослини досить рясні; *sp* (*sparsae*) – рослини рідкі; *sol* (*solitariae*) – рослини поодинокі; *un* (*unicum*) – одна рослина на площі виявлення.

Нижче наводимо деякі червонокнижні види Івано-Франківської області із зазначенням родини, природоохоронного статусу виду, чисельності та структури популяцій [2, 6].

Родина Тисові — *Taxaceae* .

1. Тис ягідний (негній-дерево) — *Taxus baccata* L. Природоохоронний статус виду – вразливий. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *cop*³ (*copiosae*), є значна кількість ізольованих популяцій, із яких найбільша у заказнику «Княж-Двір» (близько 22 тис. екз.).

Родина Соснові — *Pinaceae* Lindl.

2. Сосна кедрова (сосна кедрова європейська) — *Pinus cembra* L. Природоохоронний статус виду – зникаючий. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sp* (*sparsae*), локальні популяції невеликі за чисельністю особин.

3. Модрина польська — *Larix polonica* Racib. Природоохоронний статус виду – зникаючий. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sp* (*sparsae*), локальні популяції невеликі за чисельністю особин.

Родина Айстрові – *Asteraceae* Dumort.

4. Айстра альпійська – *Aster alpinus* L. Природоохоронний статус виду – рідкісний. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *cop*¹, відомі поодинокі локалітети (близько 10). Чисельність у межах 5–15 рослин на 1 м².

5. Відкасник осотоподібний – *Carlina cirsiioides* Klok. Природоохоронний статус виду – вразливий. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sol* (*solitariae*), популяції мало чисельні.

6. Жовтозілля карпатське – *Senecio carpaticus* Herbich. Природоохоронний статус виду – вразливий. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sol* (*solitariae*), популяції мало чисельні з розбалансованою структурою.

Родина Амарилісові – *Amaryllidaceae*

7. Підсніжник білосніжний (підсніжник звичайний) – *Galanthus nivalis* L. Природоохоронний статус виду – неоцінений. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *cop*², поширений по всій залісненій території області, популяції здебільшого численні, спостерігається тенденція до зменшення кількості квітучих особин.

Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss.

8. Сон великий – *Pulsatilla grandis* Wender. Природоохоронний статус виду – вразливий. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *cop*², поширений по всій обезлісненій території області.

9. Горицвіт весняний – *Adonis vernalis* L. Природоохоронний статус виду – неоцінений. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *cop*², поширений по всій обезлісненій території області.

Родина Зозулинцеві — *Orchidaceae* Juss.

10. Зозулинець шоломоносний – *Orchis militaris* L. Природоохоронний статус виду – рідкісний. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sp (sparsae)*, переважно ізольовані особини або невеликі, локальні популяції.

11. Любка дволиста – *Platanthera bifolia* (L.) Rich., Schult. Природоохоронний статус виду – неоцінений. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sp (sparsae)*, чисельні популяції (до 1000 особин)

Родина Розові – Rosaceae Juss.

12. Шипшина Чацького – *Rosa czackiana* Bess. Природоохоронний статус виду – неоцінений. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sp (sparsae)*, здебільшого трапляється у вигляді поодиноких клонів, або скупчень з кількох клонів, площею по 1–5 м².

Родина Рутові – Rutaceae Juss.

13. Ясенець білий – *Dictamnus albus* L. Природоохоронний статус виду – рідкісний. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *cop¹*, трапляється спорадично, невеликими локальними популяціями від кількох десятків до кількох сотень особин.

Родина Лілійні – Liliaceae Juss.

14. Лілія лісова – *Lilium martagon* L. Природоохоронний статус виду – неоцінений. Ступінь поширення та динаміка популяцій: *sol (solitaires)*, популяції містять від декількох одиниць до до декількох десятків особин різного віку, які зростають групами.

Отже, проведені нами дослідження дозволили встановити, що на території Івано-Франківської області зростає 228 видів рідкісних рослин, занесених до Червоної книги України. Рослинний світ (2009).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барна М. М. Червоні книги України. Рослинний світ (1980, 1996, 2009): таксономічні, географічні та соціологічні аспекти / [М. М. Барна, Р. Л. Яворівський, Н. В. Герц та ін.] // Освіта та наука на хіміко-біологічному факультеті Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка (1940-2010): регіон. наук.-практ. конф., (20-21 трав. 2010 р., с. Гутисько Бережанського р-ну Тернопільської обл.): матеріали конф. — Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. — С. 12—15.
2. Григора І. М. Основи фітоценології / І. М. Григора, В. А. Соломаха — К.: Фітосоціоцентр, 2000. — 71 с. (до шкали Друде)
3. Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи / під заг. ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонка. — К.: Хімджест, 2003. — 246 с.
4. Природа Івано-Франківської області / за ред. К. І. Геренчука. — Львів: Вид-во «Вища школа» при Львів. ун-ті, 1978. — 160 с.
5. Червона книга України: рослинний світ / За ред. Я. П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.
6. Черепанов С. К. Сосудистые растения России и сопредельных государств. — СПб: Мир и семья, 1995. — 990 с.

Квасничка М.

Наукові керівники – проф. Кваша В. І., асист. Голіней Г. М.

ВПЛИВ ПОРОДНОГО СКЛАДУ НА ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНИХ ТА МОРФОФІЗІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ДОМАШНІХ КУРЕЙ В УМОВАХ ПІДГАЄЧНИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Птахи є відокремленою і високоспеціалізованою групою вищих тварин, що пристосувались до польоту.

У процесі еволюції птахи набули здатності до літання та особливостей, пов'язаних з цим засобом пересування. Виникнення і також вдосконалення рухових особливостей давали птахам великі переваги у боротьбі за існування. Птахи набули властивостей рухатися у повітрі, проте зберегли здатність до пересування по твердому субстрату.

Актуальність роботи полягає у біологічній і екологічній характеристиці птахів, росту та продуктивних якостей різних порід домашніх курей в умовах села Шумляни Підгаєччини, що важливо в аспекті забезпечення сільського населення продуктами птахівництва.

Метою дослідження було експериментально вивчити вплив породного складу курей на формування їх продуктивних та морфофізіологічних параметрів в умовах села Шумляни Підгаєччини Тернопільської області, враховуючи місцевий кормовий фактор.

Відповідно були поставлені наступні завдання:

- вивчити систему живлення курей;
- встановити динаміку росту курей;
- дослідити морфометрію тіла і яєць;
- визначити біохімію яйця.

Новизна роботи полягає у дослідженні особливостей еколого-біологічних параметрів і продуктивних якостей молодняка курей-самок різних порід.

Об'єкт дослідження: молодняк різних порід домашніх курей 3-6 місячного віку.

Матеріал і методи досліджень

Науково-виробничі дослідження проводились за розробленою схемою на базі домашньої ферми с. Шумляни Підгаєцького району Тернопільщини на молодняку курей трьох порід по шість голів з кожної, де

за контрольну було взято місцеву чорну (К), а решта порід були дослідні і порівнювались до неї (табл. 1). Перед постановкою на дослід кури індивідуально зважувались і у них брались основні морфометричні параметри тіла [1].

Схема науково-господарського досліді на молодняку курей різних порід подана у таблиці 1.

Таблиця 1.

Схема науково- господарського досліді

Порода	К-сть голів, п	Стать	Вік постановки міс.	Умови досліді	
				Годівля	Утримання
Чорна місцева (К)	6	самки	4	ОР (% за поживою): зелені корми – 1,3; соковиті – 11,8; зернові – 63,2 (пшениця, кукурудза ячмінь); тваринні корми – 23,7.	Вигульне
Руда місцева (Д ₁)	6	самки	4	ОР (% за поживою): зелені корми – 1,3; соковиті – 11,8; зернові – 63,2 (пшениця, кукурудза, ячмінь); тваринні корми – 23,7.	Вигульне
Білий леггорн (Д ₂)	6	самки	4	ОР (% за поживою): зелені корми – 1,3; соковиті – 11,8; зернові – 63,2 (пшениця кукурудза ячмінь); тваринні корми – 23,7.	Вигульне

Середньодобові раціони курей складались згідно норм живлення, на відповідну продуктивність, з відповідним щомісячним коригуванням на відповідну яєчну продуктивність.

Досліджуваними показниками молодняка піддослідних курей були:

- контроль за годівлею птиці;
- щомісячне зважування птиці по 6 голів з групи для визначення інтенсивності росту на основі приростів;
- взяття основних промірів тіла: довжина дзьоба (Ldz), довжина хвоста (Lch), довжина цівки (Lc), довжина крила (Lk), довжина і ширина крильця, висота гребеня шляхом замірів лінійкою та стрічкою і визначення індексів статури тіла крило-дзьобовий (Kd) на основі розрахунків;

- маса яєць – шляхом зважування;
- морфометричні параметри яєць (ширина, довжина, маса яйця, маса білка, маса жовтка – шляхом зважування на аптечних вагах [2, 3].

Результати досліджень опрацьовувались статистично з визначенням критеріїв вірогідності ($P < 0,05$).

Результати експериментальних досліджень

Середньодобовий раціон годівлі молодняка птиці відповідає нормі живлення. Загальна енергія поживності раціонів птахів піддослідних груп була однаковою і складала 1,01 МДж. Найбільшу частку у раціоні займали зернові корми – 63,2%, соковиті – 11,8%, тваринні корми – 23,7% та мінеральні корми – 1,3% [4].

Результатами дослідження встановлено, що у молодняка курей першої та другої дослідних груп середній приріст за період досліді був меншим порівняно з контрольною відповідно на 23,6 % ($P < 0,05$) та 5,50 % ($P > 0,05$) (Рис.1.).

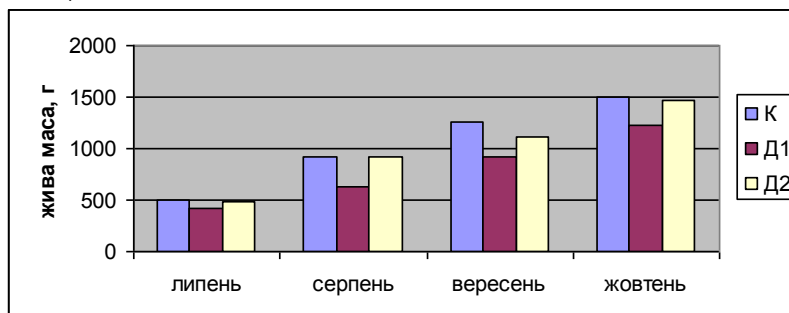

Рис. 1. Динаміка живої маси курей

Встановлено, що довжина хвоста у молодняка курей першої та другої дослідних груп в серії досліджень переважали контрольних аналогів відповідно на 1,4 % ($P > 0,05$).

Результатами досліджень встановлено, що у молодняка курей груп Д1 довжина цівки переважала контрольних аналогів на 8,6 % ($P < 0,05$), а другій дослідній групі уступала контрольній на 2,9 % ($P > 0,05$).

Динаміки довжини крильця молодняка курей групи Д1 уступала контрольним аналогам на 10,1% ($P < 0,05$), а у курей групи Д2, порівняно з контрольною, суттєвої різниці не спостерігалось.

Встановлено, що у молодняка курей групи Д1 ширина крильця переважала над контрольними на 10 % ($P < 0,05$). Аналогічна картина спостерігається і у птиці групи Д2.

Динаміка довжини дзьоба у молодняка дослідних курей дослідних груп Д1 і Д2 переважала над контрольними аналогами відповідно на 8,0 % ($P < 0,05$) та 8,0 % ($P < 0,05$).

Результатами досліджень встановлено, що у молодняка курей дослідної групи Д1 довжина крила уступала контрольним аналогам на 2,0 % ($P>0,05$). Аналогічна картина спостерігається і у птиці дослідної групи Д2.

Дані досліджень свідчать, що динаміка висоти гребеня у молодняка дослідних курей у Д1 і Д2 дослідних групах уступала контрольним аналогам відповідно на 22,2 % ($P<0,01$) та 22,2 % ($P<0,01$).

Дослідженнями встановлено, що маса яєць у групи Д1 переважала за дослід над контроль відповідно 1,55 % ($P>0,05$), а у курей групи Д2 уступала контрольним аналогам на 1,6 % ($P>0,05$).

Результатами досліджень встановлено, що морфометричні параметри яєць (маса білка і жовтка, довжина і ширина яйця, висота і ширина жовтка) у молодняка курей групи Д1 переважали за більшістю показників, а кури групи Д2 за більшість показників уступали контрольним аналогам. За масою жовтка молодняк групи Д2 переважав над контролю на 6,4 % ($P<0,001$), за шириною яйця між контролем та групою Д2 суттєвої різниці не було.

Отже, за більшістю дослідженими морфологічними і продуктивними параметрами кращими були кури контрольної групи (чорна місцева) і групи Д1 (руда місцева).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеев В. Н. Типы кормления высокопродуктивных кур. / В.Н. Агеев. – Птицеводство, 1967. - № 3, - С. 21- 22.
2. Бєлов Л. М. Довідник пташниці-оператора / Л. М. Бєлов. – К.: Урожай, 1980. – 160 с.
3. Кривошипін І.П. Домашнє птицеводство / І.П. Кривошипін, К.П.Чернов. – М.: Росагропромиздат, 1991. – 180 с.
4. Лук'янова В.Д. Птахівництво / В.Д. Лук'янова. – К.: Урожай, 1977. – 405 с.

Гайда О.

Науковий керівник. – доц. Крижановська М.А.

ВИВЧЕННЯ МОДИФІКАЦІЙНОЇ МІНЛИВОСТІ РІЗНИХ СОРТІВ КАРТОПЛІ В УМОВАХ АГРОБІОЛАБОРАТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Картопля (*Solanum tuberosum* L.) — поширена сільськогосподарська культура, яку в народі називають «другим хлібом». Картопля посідає одне з перших місць серед інших сільськогосподарських культур за універсальністю використання в господарстві. В Україні під неї відводять до 70% посівних площ [1, 6].

Сприятливі природнокліматичні умови України дозволяють вирощувати картоплю практично на всій території. Однак найбільш сприятливі умови і найвища врожайність спостерігається на чорноземних ґрунтах лісостепової зони [2, 4].

Картопля є важливою продовольчою, кормовою й технічною культурою [4, 6].

Продовольча цінність картоплі визначається високими смаковими якостями та сприятливим для здоров'я людини хімічним складом [5]. Бульби в середньому містять 75-80% води і до 25% сухих речовин. Вміст крохмалю коливається від 14 до 22%. Він легко засвоюється і розщеплюється на прості цукри. Є в бульбах 1,5-3% білка, який добре засвоюється організмом. В ньому міститься 8 із 20 незамінних амінокислот [2, 4].

Як технічна культура картопля використовується на виробництво крохмалю, декстрину, патоки, глюкози, спирту. З 1 т бульб одержують 112 л спирту [4, 6].

Картопля — цінна кормова культура, особливо для свиней та великої рогатої худоби. У 100 кг сирих бульб міститься 29,5 кормових одиниць [5, 6].

Сучасний стан розвитку виробництва висуває нові й нові вимоги до ознак овочевих рослин, в тому числі й до картоплі, що пов'язано не лише зі зміною кліматичних умов, а й з вимогами сучасних досягнень у харчуванні, переробній промисловості, з'явленні нових видів сільськогосподарської техніки тощо. Велика увага при цьому приділяється підвищенню врожайності культури, її якості, стійкості до хвороб [2, 3].

Важливу роль при цьому відіграє вивчення модифікаційної мінливості. Практичне використання її закономірностей має велике значення в сільському господарстві, так як дозволяє спрогнозувати і отримувати більш високу продуктивність рослин не тільки шляхом створення нових селекційних форм — сортів, але й шляхом максимального використання можливостей кожного сорту [3].

Метою експерименту було вивчити модифікаційну мінливість картоплі в ґрунтово-кліматичних умовах агробіолабораторії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Для проведення наукового дослідження нами були обрані такі сорти: Беллароза, Санте, Повінь, Роко, Невська.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

- 1) вивчити показники схожості досліджуваних сортів картоплі;
- 2) визначити середню кількість бульб у кущі кожного сорту;
- 3) розрахувати середню масу бульб з куща кожного сорту;
- 4) визначити середню кількість вічок на одній бульбі відповідних сортів.

При дослідженні використовувались такі методи: аналітичні (огляд літератури), агротехнічні (висадка бульб і догляд за рослинами), селекційні (оцінка біологічних та продуктивних особливостей сортів картоплі), математичні (статистична обробка даних).

Результати дослідження та їх обговорення

Для проведення наукового дослідження було відібрано та висаджено по 40 бульб кожного сорту. Висадка бульб здійснювалась згідно агротехнічних вимог та проводилась 7 травня 2013 року.

Після проростання бульб вивчався показник схожості кожного сорту. Одержані дані свідчили про те, що всі досліджувані нами сорти мають високі показники схожості. Найбільший відсоток схожості спостерігався в сорту Санте і становив 100%. Сорт Беллароза за схожістю поступався даному сорту на 2,5%, а сорти Роко і Невська – на 5%. Дещо гірше цих сортів проявив себе за даним показником сорт Повінь. Сорт Санте він поступався на 10% і відповідно показник схожості в нього становив 90%.

Після завершення дослідження, який тривав 129 днів із 40 кущів кожного сорту ми обирали шляхом випадковості по 10 кущів. Бульби цих кущів були ретельно виміряні і просушені та слугували дослідним матеріалом для вивчення таких показників: середня кількість бульб у кущі, середня маса бульб з одного куща, середня кількість вічок на одній бульбі [5].

Бульби кожного куща підраховувались, зважувались та з урахуванням їх вирівняності були розподілені на великі (масою більше 100 г), середні (масою від 50 г до 100 г) та малі (масою до 50 г) [5].

Середня кількість бульб у кущі, одержана з рослин відповідних сортів представлена у таблиці 1 та відображена на рис.1.

Таблиця 1

Середня кількість бульб у кущі, шт

Сорт	$M \pm m_M$	$\sigma \pm m_\sigma$	$C_V \pm m_{C_V}$
Беллароза	7,7±0,96	2,9±0,64	37,7%±8,37%
Санте	9,1±0,73	2,2±0,48	24,2%±5,37%
Повінь	5,7±0,40	1,3±0,28	22,8%±5,06%
Роко	7,7±0,96	2,9±0,64	37,7%±8,37%
Невська	7,3±0,80	2,4±0,50	32,8%±7,30%

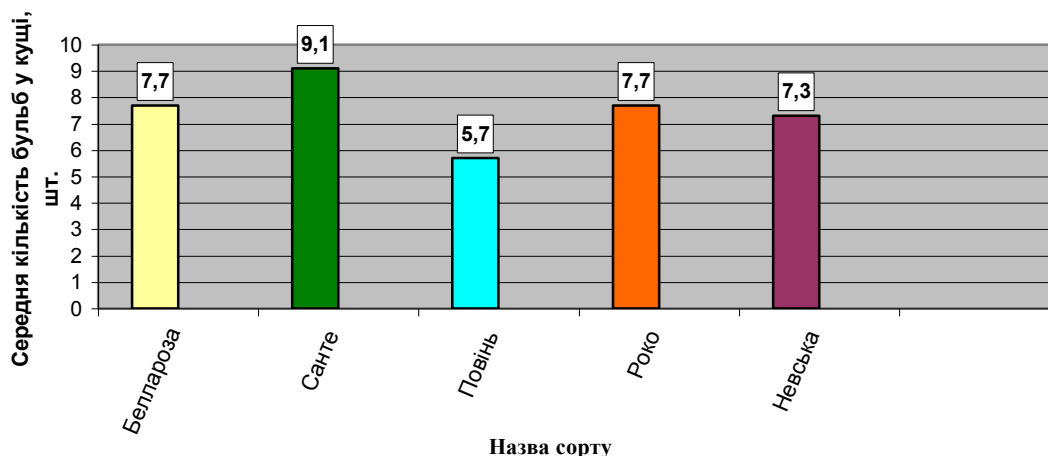

Рис. 1. Середня кількість бульб у кущі

Аналізуючи отримані дані можна сказати, що найбільше середнє значення кількості бульб у кущі виявлено у рослин сорту Санте і становить 9,1 шт. ($t_d = 12,46$; $p > 0,999$). Серед них найбільшу кількість становили малі бульби (63 шт.). Даний показник у сортів Беллароза та Роко знаходиться на рівні 7,7 шт. Найбільша кількість серед них припадала на дрібні бульби – 54 шт. і 53 шт. відповідно. Середня кількість бульб у кущі сорту Невська становила 7,3 шт. Найменший показник за досліджуваною ознакою спостерігався у сорту Повінь – 5,7 шт.

Найбільше середнє квадратичне відхилення відзначалося у сортів Роко та Беллароза – $2,9 \pm 0,64$. А найменше середнє квадратичне відхилення виявилось у сорту Повінь – $1,3 \pm 0,28$, що свідчить про меншу мінливість досліджуваної ознаки у даному сорті порівняно з іншими сортами.

Коефіцієнт варіації підтверджує отримані вище результати і доводить, що всім досліджуваним сортам притаманна сильна мінливість за кількістю бульб з куща.

Результати наукового дослідження та математична обробка свідчать, що найвищий показник схожості спостерігався в сорту Санте. Саме цей сорт показав аналогічні результати по підрахунку середньої кількості бульб в одному кущі ($p > 0,999$). Тому даний сорт можна рекомендувати для вирощування в лісостеповій зоні України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зубченко О.О. Сорти і насінництво картоплі. / О.О. Зубченко. – Вид. 2-ге, доп. й перероб. – К.: «Урожай», 1970. – 152 с.
2. Кравченко В.А. Здобутки в селекції пасльонових та баштанних культур /В.А. Кравченко // Вісник аграрної науки. – 2000. – №12. – С.64-66
3. Лищенко І.Д. Генетика з основами селекції: навч. посібник / І.Д. Лищенко. – К.: Вища шк., 1994. – 416 с.
4. Осипчук А.А. Селекція картоплі / А.А. Осипчук // Вісник аграрної науки. – 2000. – №12. – С.58
5. Руководство к практическим занятиям по селекции и семеноводству полевых культур / Попова Г.М., Леонтьев В.М., Козлова Ф.И., Абрамова З.В. – М.: Сельхозгиз, 1955. – 404 с.
6. Сайт «Аграрний сектор України» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/plant/catalog/cg-7/c-24/info/cag-43/>. Перевірено: 10.03.2014.

Гавриш І.

Науовий керівник – доц. Барна Л.С.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ БІОЛОГІЇ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими соціально-економічними перетвореннями, коли від людини вимагаються не тільки знання, а й розвинені особистісні якості, які давали б їй змогу активно долучатися до творчої діяльності. У зв'язку з цим перед освітою постають нові завдання: школа повинна орієнтуватися на створення оптимальних умов для розвитку кожного учня, спрямовуватися не на заучування, а на формування в учнів здібностей самостійно осмислювати навколишню дійсність.

Психологи і педагоги усвідомлюють гостру потребу у створенні та реалізації особистісного підходу до учня як одного з принципів організації навчально-виховної роботи. Докорінна зміна освітньої мети переорієнтовує процес навчання на особистість дитини - його гуманізацію, загально розвивальний характер.

Проблема застосування інтерактивних технологій в навчальному процесі загальноосвітньої школи була в центрі уваги таких дослідників, як О. Єльнікова, Г. Коберник, О. Комар, Н. Побірченко, О. Пометун та ін., які обґрунтовують доцільність застосування інтерактивних технологій для посилення ефективності процесу навчання учнів. Теоретичні аспекти, пов'язані з визначенням сутності інтерактивних технологій, їх класифікації, визначенням найбільш поширених і придатних їх видів для розв'язання навчальних завдань набули висвітлення в працях українських (А. Мартинець, М. Скрипник, Л. Пирожено, О. Пометун та ін.) вчених.

Аналіз літературних джерел щодо використання інтерактивного навчання свідчить про необхідність реалізації у навчальному процесі певних організаційно-педагогічних умов, без яких інтерактивні технології або зовсім не можливі, або є неефективними. Передусім, це створення сприятливої, позитивної психологічної атмосфери в класі під час уроку. Лише в таких умовах педагог може розраховувати на мотиваційну установку учнів до саморозкриття, відвертої позиції й бажання до співпраці з учителем та між собою.

Наступною умовою є необхідне ресурсне забезпечення освітнього середовища, зокрема, наявність просторого приміщення і можливості змінювати розташування меблів, наявність у класі різноманітних матеріалів: чистого паперу, маркерів, текстів, словників тощо. Це важливо для того, щоб результати творчої активності учнів, яка неодмінно супроводжує інтерактивні технології, можна було зафіксувати на певних носіях.

Третьою умовою ефективного застосування інтерактивних технологій є дотримання в класі спеціальних правил, норм спільної праці, які є загальнообов'язковими для всіх. Визначення таких правил, норм роботи відбувається в процесі спільної діяльності педагога і учнів. Якщо правила будуть прийняті й усвідомлені учнями як свої особисті, це гарантує їх дотримання у навчальній аудиторії незалежно від того, чи присутній там педагог, чи ні. Крім того, вчитель має можливість запропонувати класу норми, виконання яких він вважає обов'язковим [1].

Сукупність цих умов дає можливість говорити про принципову інноваційність педагогічної технології інтерактивного навчання порівняно з традиційними формами його організації. Тому широке застосування у сучасній школі передбачає серйозну увагу до цього навчання як з боку системи підготовки вчителів, так і працівників педагогічних ВНЗ, оскільки тільки послідовна цілеспрямована робота з навчання вчителів справді допоможе їм опанувати цими сучасними підходами, які так важливі сьогодні, коли йдеться про формування принципово нового типу особистості – людини інформаційного суспільства [2].

З метою вивчення стану реалізації досліджуваної програми в шкільній практиці нами було проведено констатувальний експеримент, яким було охоплено 12 вчителів Бережанського району і 36 учнів 5-9 класів Рекшинського НВК ЗНЗ 1-III ступ. Бережанського району Тернопільської області. Метою експерименту було з'ясування ставлення учителів і учнів до досліджуваної проблеми.

Аналіз анкет вчителів показав, що лише 49% вчителів у своїй практичній діяльності систематично використовують інтерактивні технології навчання. Причому 35 % цієї категорії вчителів проходили курси підвищення кваліфікації в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної освіти.

Серед використовуваних технологій вчителі найчастіше називали рольові ігри, мозковий штурм, метод проєктів, «акваріум» тощо. 79% вчителів в своїх анкетах зазначили, що вони відчують брак методичних посібників, які б орієнтували на використання інтерактивних технологій навчання на уроках з конкретних предметів.

Учні у своїх анкетах зазначили, що уроки з біології їм подобаються (58% анкетованих). Аналіз учнівських анкет показав, що всім учням дуже подобаються уроки, на яких проводяться різноманітні ігри та використовуються інтерактивні технології. 82% анкетованих учнів зазначили, що на таких уроках вони краще засвоюють матеріал.

Аналіз літературних джерел та спостереження за навчально-виховним процесом дають підстави для висновку, що найбільш використовуваними у педагогічній практиці інтерактивними технологіями є: дискусії, які можуть проводитись у формі круглого столу, засідання експертної групи, форуму, дебатів, засідання суду; техніка акваріума; рольова гра; метод проєктів; порт фоліо; кейс-метод; мозковий штурм тощо.

Узагальнивши результати проведеного аналізу літературних джерел та проведеного нами констатуючого експерименту, ми визначили такі переваги застосування інтерактивних технологій у навчальному процесі:

- інтерес учнів до незвичної організації навчального процесу;
- активізація розумової діяльності, покращення якості запам'ятовування навчального матеріалу;
- розвиток творчої активності учнів;
- формування мотиваційної готовності до міжособистісної взаємодії;
- розвиток навичок аналізу й самоаналізу в процесі групової й особистісної рефлексії;
- комунікативна готовність до роботи в групі;
- прийняття норм і правил спільної діяльності;
- підвищена відповідальність за результат роботи в групі;
- розвиток мовленнєво-комунікативних умінь учнів.

З метою методичного забезпечення реалізації досліджуваної проблеми в шкільній практиці нами розроблені приклади інтерактивних вправ, які доцільно використовувати на уроках біології, а також конспекти інтерактивних уроків біології

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології: навч.-метод. посіб. /О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. - К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
2. Пометун О. Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище/ О.Пометун // Рідна школа - 2007 - №5. С. 46-49.

Штоник У.

Науковий керівник – проф. Дробик Н.М.

РОЗВИТОК БІОТЕХНОЛОГІЇ РОСЛИН В ІНСТИТУТІ КЛІТИННОЇ БІОЛОГІЇ ТА ГЕНЕТИЧНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ НАН УКРАЇНИ

Швидкий ріст населення Земної кулі спонукає до збільшення виробництва продуктів харчування. Відомо, що 1,9 млрд. тон (99%) уживаної сухої речовини людство удержує в якості продуктів землеробства, 1% – з морів, океанів і прісноводних басейнів. Рослинні продукти складають 93% їжі людини, інші 7% – тваринного походження. Істотне збільшення врожаю сільськогосподарських культур за останні десятиліття досягнуто за рахунок хімізації, механізації і меліорації сільського господарства, що призвело до виникнення ряду економічних та екологічних проблем: забруднення навколишнього середовища, виснаження енергетичних, ґрунтових, водних та біологічних ресурсів. Тому постало питання пошуку нових підходів, які б дозволили не тільки підвищити врожай і поліпшити якість культур, але були б економічно вигідними і не завдавали шкоди навколишньому середовищу. Одним із таких підходів є використання методів біотехнології рослин [6].

Внесок біотехнології в рослинництво полягає в полегшенні традиційних методів селекції рослин, розробці нових технологій, які дозволяють підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва. Методами генетичної та клітинної інженерії створені високопродуктивні й стійкі проти шкідників, хвороб та інших негативних чинників сорти сільськогосподарських рослин. Розроблена техніка оздоровлення рослин від інфекцій, що особливо важливо для культур, які розмножуються вегетативно. Ведуться дослідження з поліпшення амінокислотного складу рослинних білків, розробляються нові регулятори росту рослин, мікробіологічні засоби захисту останніх від шкідників та хвороб, бактеріальні добрива. Одним із актуальних питань біотехнології є керування процесами азотфіксації та фотосинтезу, зокрема можливість введення відповідних генів у геном культурних рослин [6].

Метою роботи було вивчення особливостей розвитку, основних напрямків досліджень і досягнень біотехнології рослин в Інституті клітинної біології та генетичної інженерії НАН України.

Інститут клітинної біології та генетичної інженерії (далі – ІКБГІ) НАН України був створений на базі відділу цитофізіології та клітинної інженерії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного у 1990 р. [3, 7]. Інститут є порівняно молодим і провідним науковим центром в галузі клітинної та генетичної інженерії, біотехнології та геноміки рослин, радіобіології і завжди посідає особливе місце в українській біологічній науці.

Інститут клітинної біології та генетичної інженерії, як науково-дослідна установа, створена відповідно з розпорядженням Ради Міністрів СРСР № 736р від 11 травня 1990 р. і Ради Міністрів УРСР № 224р від 31 травня 1990 р. та Постановою Президії Академії наук УРСР №160 від 6 червня 1990 р., і яка виконує самостійно фундаментальні дослідження та прикладні розробки у різних галузях клітинної та молекулярної біології, генетики, генної та клітинної інженерії, біотехнології та збереженні генетичних ресурсів природних та культурних флор відповідно з покладеними на НАНУ обов'язками наукової політики у галузі фундаментальних досліджень основних напрямків природничих наук [4]. ІКБГІ НАН України входить до складу Відділення загальної біології НАН України. Напрямки науково-дослідницької діяльності ІКБГІ затверджуються Президією НАН України за поданням Вченої ради Інституту, погоджуючи з Бюро відділення загальної біології [4].

Розвиток біотехнології рослин ІКБГІ НАН України пов'язаний з іменами багатьох вчених. Серед них слід відзначити Ю.Ю. Глебу [1], М.В. Кучука [5], Д.М. Гродзинського [2], Я.Б.Блюма, О.П. Дмитрієва та інших.

Засновником Інституту та першочерговим його директором був академік НАН України, доктор біологічних наук, професор Глеба Юрій Юрійович. Ю.Ю. Глеба започаткував у нашій країні фундаментальні дослідження в галузі клітинної та генетичної інженерії рослин. За його безпосередньої участі та під його керівництвом одержано пріоритетні результати у таких напрямках клітинної та генетичної інженерії рослин, як отримання асиметричних гібридів та цибридів — модельних і важливих для господарства видів рослин; одержання та аналіз рекомбінантних форм із новими наборами генів цитоплазми; гібридизація філогенетично віддалених видів рослин; вивчення організації та експресії генетичного матеріалу в соматичних гібридах. Ним розроблено методи мікроклонального розмноження *in vitro* цінних видів рослин, генетичної трансформації вищих рослин, методику виділення та культивування ізолюваних протопластів. Ю.Ю. Глеба уперше в СРСР отримав трансгенні рослини тютюну з використанням як *Agrobacterium tumefaciens*, так і прямої трансформації протопластів препаратами плазмідної ДНК; розробив оригінальні методи генетичної трансформації рослин із застосуванням мікроін'єкцій рослинних тканин плазмідними ДНК [7]. Учений активно працював над розробленням можливостей використання рослинних систем для створення фармакологічних білків із застосуванням технологій транзійтної експресії. Ю.Ю. Глеба — автор більш, ніж 200 наукових праць, має 30 патентів на винаходи.

Нині директором Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України є член-кореспондент НАН України, доктор біологічних наук, професор Микола Вікторович Кучук. У 80–х роках Микола Вікторович вивчав проблеми розвитку рослинних клітин на живильних середовищах в умовах *in vitro* та розробляв перші методи генетичної трансформації рослин. Ним було розроблено способи культивування протопластів таких видів, як конюшина, люцерна, соя, горох, люпин та ін. Він особисто з використанням генетичних конструкцій, які були розроблені в Інституті молекулярної біології РАН (Москва) та Інституті фізіології і біохімії мікроорганізмів РАН (Пушино, Росія), отримав перші в колишньому СРСР трансгенні рослини тютюну шляхом трансформації *A. tumefaciens* та електропорації протопластів. Запропонував та випробував метод, що підвищує регенераційну здатність люцерни та гороху за допомогою введення генів біосинтезу фітогормонів шляхом генетичної трансформації мутантом «*shooty*» агробактерії *A. tumefaciens*. Ним були отримані трансгенні регенераційні лінії люцерни та гороху, що дозволило запропонувати процедуру «подвійної трансформації», яка дає можливість отримувати генетично модифіковані лінії цих бобових культур з генами, що мають практичний інтерес [4].

У складі ІКБГІ НАН України є три відділи: відділ біофізики і радіобіології (включає лабораторію імунітету рослин, лабораторію радіоекологічної надійності біосистем, лабораторію біофізики сигнальних систем рослин та лабораторію радіаційної епігеноміки); відділ генетичної інженерії (включає лабораторію адаптаційної біотехнології, лабораторію систем біосинтезу природних сполук та Мукачевську експериментальну базу); відділ молекулярної генетики [4].

В Інституті отримано пріоритетні наукові дані в галузі клітинної інженерії рослин, зокрема, з цитоплазматичної генетики соматичних клітин та трансмісійної генетики процесу соматичної гібридизації. Розроблено методи соматичної гібридизації з метою одержання соматичних гібридів та цибридів, методи трансформації геному хлоропластів. Створено одну з найбільших в світі колекцій зародкової плазми світової флори, віднесена до Переліку об'єктів, які становлять національне надбання України [4].

Отже, Інститут клітинної біології та генетичної інженерії НАН України є сучасною провідною, науковою установою, що відіграла ключову роль у становленні та розвитку біотехнології рослин в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глеба Ю.Ю. Клеточная инженерия растений / Ю.Ю. Глеба, К.М. Сытник // АН УССР. Ин-т ботаники им. Н. Г. Холодного. — К.: Наук. думка, 1984. — 160 с. Ю.Ю. Глеба: До 60-річчя з дня народження / Колектив ІКБГІ // Цитология и генетика. — 2009. — № 3. — С. 89–90.
2. Давиденко М.М. Науково-організаційна діяльність академіка АН УРСР Д.М.Гродзинського / Д.М. Давиденко // Глеба: науковий вісник: Збірник наукових праць. — К., 2013. — Випуск 72. — С. 124–128.
3. Дідух Я.П. До 90-річчя Національної Академії наук України / Я.П. Дідух // Укр. ботан. журн. — 2008. — Т. 65, №6. — С. 791–799.
4. Інститут клітинної біології та генетичної інженерії НАН України: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://icbge.org.ua/ukr/>.
5. Кучук Н.В. Генетическая инженерия высших растений НАН Украины. Ин-т клеточной биологии и генетической инженерии / Н.В. Кучук. — К.: Наук. думка, 1997. — 152 с.
6. Мусієнко М.М. Біотехнологія рослин / Мусієнко М.М., Панюта О.О. Навчальний посібник. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. — 114 с.

7. Фтемова Л. В. Витоки розвитку біотехнології рослин в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України / Л.В. Фтемова // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 79 (№ 12). – С. 75–79.

Гоцуляк Л.

Науковий керівник – Боднар О.І.

ВПЛИВ СЕЛЕНУ НА РІСТ І РОЗВИТОК МІКРОВОДОРОСТЕЙ

Дослідження впливу селену на ростові та метаболічні процеси представників морського та прісноводного фітопланктонних угруповань має велике значення. Це пояснюється виключно важливою роллю фітопланктону в біотрансформації селену у водних екосистемах, завдяки його первинному положенню в трофічному ланцюзі забезпечується функціонування наступних ланок. [8, 7, 19]. Водночас, в умовах інтенсивних культур для водоростей різних таксономічних видів вчені намагаються з'ясувати, за дії яких саме концентрацій селену з'являються перші ультраструктурні зміни у клітинах, які типи пошкоджень виникають при цьому та які концентрації призводять до загальної клітинної деструкції і можливої масової загибелі водних рослин і відповідно тваринних організмів [5, 9, 18, 21, 22, 23].

Як вже зазначалося, що для більшості представників морського фітопланктону Se^{+4} і Se^{+6} в концентраціях, які зазвичай реєструються в морі (10^{-10} - 10^{-7} М) [16], не лише не токсичний, але й стимулює ростові процеси водоростей. Разом з тим, більш високі концентрації селену в середовищі (особливо селенати Se^{+6}) у багатьох видів водоростей знижують рухову активність і швидкість росту, викликають порушення структури і метаболізму клітин [1, 9, 10, 27].

Так, у зеленої водорості *Dunaliella salina* високі дози селену спричиняли значні ультраструктурні зміни у мітохондріях, хлоропластах, вакуолях [5]. За дії Se у концентрації 5,0 мг/л було відмічено інгібування росту клітин, кількість хлорофілу а та екскреторних вакуолей зменшувалася, утворювалася одна велика вакуоля, яка щільно контактувала з ядром, що в результаті призводило до його деструкції. Вміст 10,0 мг/л селену у середовищі зумовлював різке зниження ростових процесів, руйнування клітини *D. salina* здійснювалося шляхом виходу вмісту екскреторних вакуолей у цитоплазму та ядро, і як наслідок спостерігався загальний клітинний аутоліз, що призводив до загибелі значної частини популяції *D. salina*. Зазначені концентрації селену мали однозначний токсичний вплив на водорість, оскільки навіть пересів на чисте середовище не запобіг загибелі популяції *Dunaliella salina* [5, 17]. У цих самих експериментах низькі кількості селену (0,01 та 0,5 мг/л) стимулювали збільшення чисельності клітин у культурі на 12 та 7 % відповідно [4,5].

Схожі результати щодо ультраструктурних змін у мембранах мітохондрій, руйнування тилакоїдів хлоропластів та зниження кількості хлорофілу у водорості *Chlamydomonas reinhardtii* під впливом селену були отримані у [12, 21].

У роботі [22] показано, що концентрації селену у середовищі нижчі від 5,0 мг/л стимулювали ріст *Spirulina platensis*, *Dunaliella salina*, *Dunaliella bardawill* та *Phaeodactylum tricornutum*. Разом з тим, мікроелемент у кількості 10,0 мг/л зумовлював пригнічення росту у *D. salina* та *D. bardawill*, але воно було більше виражене, ніж у *S. platensis* і *P. tricornutum*. Зі збільшенням концентрації селену ріст клітин пропорційно знижувався – для *P. tricornutum* за дії концентрації 20 та 25 мг/л, а для *S. platensis* за дії концентрацій у 50, 100 та 200 мг/л. Також зазначено, що вплив токсиканту на культуру водоростей *Ph. tricornutum* мав часозалежний характер: протягом перших 10-12 діб дія навіть найвищої дози не спричиняла порушення ростових процесів, проте далі гальмування росту і розвитку клітин водорості були суттєвими (до 55%). Найвитривалішою до впливу селену виявилася *S. platensis* [22].

Ще в одній роботі, яка присвячена дослідженню *Spirulina platensis* [25], виявлено, що концентрація селеніту натрію у 400 мг/л є максимально допустимою для внесення у середовище культивування для підвищення продуктивності і відповідно збільшення біомаси спіруліни. Найоптимальнішими для росту і розвитку культури ціанеї є концентрації в діапазоні 0,5 – 40 мг/л.

Майже такими самими виявився ефект впливу селену на ріст і розвиток *Spirulina maxima*, коли за дії концентрації селену у 40 мг/л спостерігали початок інгібування активності клітин водорості, а доза у 400 мг/л Se виявилася летальною для *S. maxima*. Оптимальними для цієї ціанобактерії були концентрації в межах 0,4 – 20 мг/л [27].

Ймовірно, стимулюючий ефект селеніту на водорості *Spirulina platensis* зумовлений активізацією Se-залежних антиоксидантних ферментів, які ефективніше здійснюють видалення та знешкодження вільних радикалів, що, у свою чергу, призводило до зниження темпів старіння клітин водоростей [25]. Так, зокрема, селено-залежна глутатіонпероксидаза була виявлена в *Euglena gracilis*, *E. gracilis* var. *bacillaris* і *Astasia longa* [13, 14]. Достатньо високий рівень глутатіон-пероксидазної активності мав місце у клітинах діатомеї *Thalassiosira pseudonana* [15]. Тут результати дослідів показали, що при культивування діатомеї *Th. pseudonana* на штучній морській воді з додаванням 75Se^- натрій селеніту у природній концентрації (10^{-8} М), значна частина селену була зосереджена у селеноензимі – глутатіонпероксидазі, а збільшення концентрації селену у середовищі культивування зумовлювало активізацію синтезу глутатіону [15, 24].

Також у цій та інших роботах, зазначено, що деякі мікроорганізми *Rhodospirillum rubrum*, *Rhodobacter sphaeroides*, *Ralstonia metallidurans* та ціанеї *Spirulina platensis* здатні чинити опір неорганічним сполукам селену через накопичення його у клітинах при нижчих концентраціях та

відновлювати їх до Se^0 за дії вищих концентрацій, так як Se^0 володіє низькою розчинністю і тому є менш токсичним [11, 20, 25]. При високому рівні відновлювального процесу, за дії концентрації селеніту більше 500 мг/л, у культурі водоростей *Spirulina platensis* відмічали поступове забарвлення середовища у червоний колір, як результат утворення значної кількості Se^0 та випадання його в осад [3, 25].

При дослідженні впливу селену у високих концентраціях на мікроводорості [23] припустили, що цей мікроелемент може значною мірою впливати на активність та перебіг біохімічних реакцій в енергетичних циклах, які забезпечують необхідною енергією життєдіяльність клітин. Це спричиняло зменшення кількості необхідних інтермедіатів, що у свою чергу позначалося на темпах ростових процесів водоростей [22, 23].

Разом з тим, встановлено [6], що при дефіциті селену у середовищі вміст поліненасичених жирних кислот ряду ω -3 у клітинах *Scenedesmus quadricauda* зменшувалася вдвоє порівняно з контролем, який вирощували у середовищі з селеном.

Значне зниження стійкості водорості *Scenedesmus quadricauda* до токсичного впливу селену за його вмісту у середовищі у 10 та 200 мг/л мало місце при дефіциті сірки. Додаткове внесення сполук і від 0,4 до 400 мМ SO_4^{2-} частково компенсувало негативний вплив селену, так як приріст біомаси зеленої водорості збільшувався майже у 2 рази [21]. В той же час автори спостерігали стресову реакцію *S. quadricauda* на цитотоксичність селену у вигляді підвищення активності тіоредоксин-редуктази у 2 – 4 рази, яка мала часову та концентраційну залежність [21]. Крім того, досліджено, що додаткове внесення сульфату натрію у концентраціях 550 і 1100 мг/л у поживне середовище знижувало токсичний вплив високих доз селеніту 500 мг/л на ростові процеси культури ціанобактерії відповідно на 28 та 50% [25].

У роботі [26] при дослідженні високих концентрацій селеніту натрію на *Spirulina maxima*, були отримані безпосередні докази участі селену в елімінації гідроксо-радикалів ($\cdot\text{HO}$) у клітинах водорості за дії вмісту Se^{+4} більше, ніж 20 мг/л. При збільшенні вмісту цього мікроелементу вище за вказану кількість, спостерігалася активація перекисного окислення ліпідів, яка відмічалася у збільшенні продукування малонового діальдегіду, зменшенні вмісту загальних ліпідів, каротиноїдів, поліненасичених жирних кислот та підвищенні частки насичених жирних кислот. Слід зазначити, що низькі концентрації селену (до 20,0 мг Se^{+4} /л) стимулювали утворення хлорофілів, зокрема хлорофілу а, тоді як високі – інгібували його біосинтез [26].

Результати експериментів [2] щодо впливу різних концентрацій селену на ріст *S. platensis* показали, що діапазон від 0,5 до 20,0 мг Se/л в жодному із варіантів досліду пригнічення росту культури не викликав. Криві динаміки приросту біомаси у колбах з додаванням селену у межах 1 – 20 мг/л були аналогічні кривій контролю [3].

Отже, прогнозування реакції фітопланктонних угруповань на гостре і хронічне забруднення селеном повинно ґрунтуватися на аналізі особливостей геохімічного циклу селену в даному регіоні, оцінки обсягів асиміляції і трансформації селену іншими компонентами водних екосистем (бактеріопланктоном, макролітами, тваринами), а також визначенні домінуючих у фітопланктоні видів. Встановлення оптимальних концентрацій мікроелемента для росту культур у живильному середовищі сприятиме зростанню ефективності масового культивування мікроводоростей для отримання збагаченої селеном біологічно активної біомаси.

Отже, проаналізовані дані свідчать про принципову схожість окремих процесів метаболізму селену у їх клітинах, зокрема його участь в регуляції та активації антиоксидантних ферментозалежних процесів, перерозподіл внутрішньоклітинного пулу селену, а саме перетворення неорганічних токсичних сполук селену та їх акумуляція в органічних макромолекулах.

Розглянуті дослідження дають змогу стверджувати, що як прісноводні, так і морські водорості здатні у достатній кількості накопичувати селен за його високих концентрацій у середовищі зростання та включати його у внутрішньоклітинні високомолекулярні сполуки. Це можна розглядати як механізм детоксикації та як спосіб зберігання селену клітинами водоростей. Крім того, мікроводорості можна використовувати як найбільш продуктивний об'єкт для отримання селензбагаченої біомаси при виробництві біологічно активних добавок та продуктів харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Минюк Г.С. Влияние селена на жизнедеятельность морских и пресноводных микроводорослей (обзор) / Г.С. Минюк, И.В. Дробецкая // Экология моря. – Вып. 54. – 2000. – С. 26-37.
2. Минюк Г.С. Влияние селена на рост микроводоросли *Spirulina platensis* (Nords.) в накопительной и квазинепрерывной культурах / Г.С. Минюк, Р.П. Тренкеншу, А.В. Алисиевич, И.В. Дробецкая // Экология моря. – Вып. 54. – 2000. – С. 42 – 49.
3. Попова В.В. Влияние селена и цинка на рост *Spirulina platensis* и оптимизация внутриклеточного накопления этих элементов : автореф. дис. на соискание учен.степени канд. биол. наук: спец. 03.00.23 «Биотехнология» / В.В. Попова. – Москва, 2004. – 22 с.
4. Реунова Ю.А. Влияние селена на морфо-функциональные характеристики морской одноклеточной водоросли *Dunaliella salina* (Chlorophyta) : автореф. дис. на соискание учен.степени канд. биол. наук: спец. 03.00.16 «Экология» / Ю.А. Реунова. – Владивосток, 2007. – 20 с.
5. Реунова Ю.А. Влияние селена на рост и ультраструктуру клеток морской одноклеточной водоросли *Dunaliella salina* (Chlorophyta) / Ю.А. Реунова,
6. Ahlgren G., Forsberg C. Effects of selenium on fatty acid content in green alga *Scenedesmus quadricauda* // Meet. Phycol. Soc. America, Ames, IA (USA), 1-5 Aug. 1993. – J. Phycol. – 1993. Vol. 29, № 3. – suppl. – P. 20.
7. Araie H., Shiraiwa Y. Selenium Utilization strategy by microalgae : Review // Molecules. – 2009. – Vol. 14. – P. 4880 – 4891.

8. Besser J. M., Ganfield T.J., La-Point T.W. Bioaccumulation of organic and inorganic selenium in laboratory food chain // *Environ. Toxicol. Chem.* – 1993. – Vol. 12, N 1. – P. 57 – 72.
9. Boisson F., Romeo M., Gnassia-Barelli M. Effect of selenium on marine algae // *Mar. Tech. Rep. Ser.* – 1994. – Vol. 79. – P. 13 – 31.
10. Hu M., Yang Y., Martin J.M., Yin K., Harrison P.J. Preferential uptake of Se (IV) over Se (VI) and the production of dissolved organic Se by marine phytoplankton // *Marine Environ. Research.* – 1996. – Vol. 44, № 2. – P. 225 – 231.
11. Kessi J., Ramuz M., Wehrli E., Spycher M., Bachofen R. Reduction of selenite and detoxification of elemental selenium by the phototrophic bacterium *Rhodospirillum rubrum*. // *Appl. Environ. Microbiol.* – 1999. – Vol. 65. – P. 4734 – 4740.
12. Morlon H., Fortin C., Floriani M. et al. Toxicity of selenite in the unicellular green algae *Chlamydomonas reinhardtii*: comparison between effects at the population and sub-cellular level // *Aquat. Toxicol.* – 2005. – Vol. 73, N 1. – P. 65 – 78.
13. Overbaugh J.M., Fall R. Detection of glutathione peroxidases in some microalgae // *FEMS Microbiol. Lett.* – 1982. – 13:371-375 27.
14. Overbaugh J.M., Fall R. Characterization of a selenium independent glutathione peroxidase from *Euglena gracilis* // *Plant Physiol.* – 1985. – Vol. 77. – P. 437 – 442.
15. Price N.M., Harrison P.J. Specific selenium containing macromolecules in the marine diatom *Thalassiosira pseudonana* // *Plant Physiol.* – 1988. – Vol. 86. – P. 192 – 199.
16. Qiao X.F., Lan S.H., Lin J.Y. Fluorimetric determination of Se (IV), Se (VI) and total selen in sea water // *Mar. Sci. Bull.* – 1985. – 4. – P. 13-17.
17. Reunova Yu.A., Aizdaicher N.A., Khristoforova N.K., Reunov A.A. Growth and ultrastructure of the marine unicellular alga *Dunaliella salina* (Chlorophyta) after chronic selenium intoxication // *Rus. J. of Marine Biology.* – 2007. – Vol. 33, № 3. – P. 166-172.
18. Rhodes L., Burke B. Morphology and growth characteristics of *Chrysochromulina* species (Haptophyceae = Prymnesiophyceae) isolated from New Zealand coastal waters // *New Zealand J. Of Marine and Freshwater Research.* – 1996. – Vol. 30. – P. 91 – 103.
19. Riedel G.F., Sanders J.G., Gilmour C.C. Uptake, transformation and impact of selenium in fresh water phytoplankton and bacterioplankton communities // *Aquat. Microb. Ecol.* – 1996. – Vol. 11, № 1. – P. 43-51.
20. Roux M., Sarret G., Pignot-Paintrand I., Frontecave M., Coves J. Mobilization of selenite by *Ralstonia metallidurans* CH34 // *Appl. Environ. Microbiol.* – 2001. – Vol. 67. – P. 769 – 773.
21. Umysová D., Vítová M., Doušková I., Bišová K. et al. Bioaccumulation and toxicity of selenium compounds in the green alga *Scenedesmus quadricauda* // *BMC Plant Biology.* – 2009. – Vol. 9, № 58. – doi:10.1186/1471-2229-9-58: 1-16.
22. Wang Dazhi, Cheng Zhaodi, Li Shaojing, Gao Yahui Toxicity and accumulation of selenite in four microalgae // *Chinese Journal of Oceanology and Limnology.* – 2003. – Vol. 21, № 3. – P. 280 – 285.
23. Wong, D., Oliveira L. Effects of selenite and selenate toxicity on the ultrastructure and physiology of three species of marine microalgae // *Can. J. Fish. Aquat. Sci.* – 1991b. – Vol. 48. – P. 1201 – 1211.
24. Yamaoka Y., Takimura O., Fuse H. Biosynthesis of glutathione and environmental factors relating to selenium accumulation by algae // *Program of the First International Marine Biotechnology Conference (IMBC'89).* – Tokyo. – 1989. – P. 63.
25. Zhi-Yong Li, Si-Yuan Guo, Lin Li Bioeffects of selenite on the growth of *Spirulina platensis* and its biotransformation // *Bioresource Technology* – 2003. – Vol. 89. – P. 171 – 176.
26. Zhou Z. G., Liu Z. L. Effects of selenium on lipid peroxidation in *Spirulina maxima* // *Botanica Marina.* – 1997. – Vol. 40. – P. 107 – 102.
27. Zhou Z. G., Liu Z. L. Effects of selenium on the growth and selenium contents of *Spirulina maxima* // *Mar. Sci. Haiyang Kexue.* – 1997. – Vol. 5. – P. 42 – 45.

Владимир І.

Науковий керівник – проф. Дробик Н.М.

ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ ВІДХОДАМИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У М. ТЕРНОПІЛІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Забруднення відходами у наш час в Україні є надзвичайно гострою і актуальною проблемою, що потребує негайного вирішення. Відходи здійснюють негативний вплив на усі системи органів організму людини [5]. Проблема поводження з відходами, у першу чергу – побутовими, гостро стоїть в усіх країнах світу, у тому числі у пострадянських державах, де екологічні питання традиційно вважалися другорядними. Це стосується й України, де рівень розвитку інфраструктури збору, переробки та утилізації сміття є низьким. Збір та переробка відходів, на території України – є важливою екологічною проблемою, через її багаторічну енергетично-сировинну спеціалізацію, а також низький технологічний рівень промисловості. Саме це призводить до утворення та накопичення значної кількості відходів. Способом вирішення питань, пов'язаних з ліквідацією чи обмеженням негативного впливу твердих токсичних відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини в Україні, на рівні держави є реалізація законів України "Про відходи" та "Про

загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами" [4].

Якщо проблему побутових відходів у селі вирішити легше, то інша справа – місто [3]. Сучасне місто – це складний організм з великою кількістю напрямків господарювання. Є серед них завдання і проблеми, що потребують повсякденного вирішення і постійної уваги. Так, благоустрій, включає в себе і очищення міських територій від твердих побутових відходів (ТПВ), та їх утилізацію чи захоронення.

Гостро постає проблема утилізації сміття і в м. Тернополі. Особливо неприваблива картина спостерігається навесні, коли з-під снігового покриву з'являються терикони побутового сміття, будівельні відходи, інші свідчення екологічного безкультур'я. Якщо збирання і вивезення побутових і частини промислових відходів у Тернополі вдалося вирішити, то проблема утилізації та захоронення їх залишається відкритою [1].

Стаття присвячена розкриттю проблеми забруднення навколишнього середовища у м. Тернополі відходами та пошуку шляхів її вирішення.

Організація сміттєзвалищ – найбільш давній, традиційний та розповсюджений на сьогодні засіб знешкодження відходів. Усе побутове сміття з м. Тернополя вивозять на сміттєзвалище, що розташоване поблизу с. Малашівці (Зборівський район, Тернопільської області). Сміттєзвалище м. Тернополя не відповідає вимогам та санітарно-гігієнічним нормам. Однак, сміттєзвалище облаштоване як простий кар'єр, а не як спеціальна інженерна споруда, та експлуатується з грубими порушеннями природоохоронних та санітарних норм. Сміттєзвалище знаходиться в 2-му поясі зони санітарної охорони Верхньо-Івачівського водозабору і здійснює негативний вплив на продуктивні ґрунтово-гідрологічні горизонти, з яких здійснюють промисловий відбір води для м. Тернополя. Попри офіційні заборони об'єкт продовжують експлуатувати, бо іншого варіанту поводження з побутовими відходами поки що у Тернополі не знайдено.

Позитивним у вирішенні екологічної проблеми Малашівського сміттєзвалища – було його закриття. Однак, нелегітимна експлуатація сміттєзвалища продовжується через відсутність нового полігону під тверді побутові відходи, що спричинило загострення як екологічних проблем самого сміттєзвалища, так і проблем з вивозом сміття з м. Тернополя [6].

Виявлено, що найбільшу кількість твердих побутових відходів у м. Тернополі продукує житловий сектор (73,7%), як наслідок неефективного господарювання, а зменшення значної частки промислових відходів I класу небезпеки обумовлене, в основному, зміною технологій, а III класу – закриттям багатьох промислових підприємств [2].

Остаточна обробка відходів, на сьогоднішній день, свідчить про їх захоронення або спалювання. Обидва цих види остаточної обробки відходів негативно впливають на навколишнє середовище. Розміщення відходів на звалищах призводить до виділення метану – одного з парникових газів і найнебезпечніших хімічних речовин. Спалювання відходів супроводжується викиданням газів, що містять небезпечні хімічні речовини, такі як кадмій, ртуть і свинець. Ці токсичні важкі метали можуть впливати на функцію кровотворення, викликати зміни складу периферичної крові, блокувати сульфгідрильні групи, спричиняти канцерогенний, генетичний та інші віддалені біологічні ефекти. Біохімічне розкладання матеріалу звалища може супроводжуватися появою осередків виділення тепла на підвищення температур до 75 °С, що підвищує ризик самозаймання відходів. Гниття матеріалу твердих побутових відходів супроводжується поширенням запаху на відстань більше 1 км. Усе це в комплексі негативно впливає на довкілля і спричинює погіршення стану здоров'я населення [3].

Вирішення проблем утилізації відходів м. Тернополя можливе завдяки спорудженню та експлуатації сміттєпереробних заводів. Один із таких проектів був запропонований британською компанією «EWS». В основі технології такого заводу лежить *піроліз* – термічне розкладання органічних сполук без доступу повітря. Це дозволить не лише утилізувати сміття шляхом піролізу, а й отримати так звану екологічно чисту, «зелену» електроенергію, яка може використовуватися для теплопостачання, енергетичних потреб підприємств тощо [7].

Реалізація такого проекту є актуальною, оскільки за допомогою такого сміттєпереробного заводу можливим є не лише ефективне розв'язання проблем утилізації відходів м. Тернополя і прилеглих територій, а й отримання вторинної сировини чи енергії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт Тернопільського обласного відділу охорони навколишнього середовища. – Тернопіль, 2006. – 68 с.
2. Екологія Тернополя в цифрах і фактах на межі тисячоліть: [Екологічний бюлетень № 4] / – Тернопіль: Мальва – ОСО, 2001. – 176 с.
3. Інформаційний бюлетень екологічного стану м. Тернопіль № 1. – Тернопіль: Мальва – ОСО, 2008. – 18 с.
4. Лопух Г.М. Тернопіль – місто для життя. Міський екологічний бюлетень № 5. / Лопух Г.М., Гринчишина Л.Г., Молодецька С.Є. – Тернопіль: Мальва. – ОСО. – 2011. – 132 с.
5. Міщенко В.С. Світ відходів і Україна в ньому / В.С. Міщенко // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. - № 25. – с. 3-4.
6. Робочий проект рекультивації порушених земель на території Малашівської сільської ради Зборівського району Тернопільської області. (Від 18. 07. 2002 р.).
7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecoternopil.gov.ua/>

УСПІШНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ ІНТРОДУКЦІЇ ВИДІВ РОДУ *PHOTINIA* LINDL. В ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Важливим питанням сучасної проблеми збереження біорізноманіття та раціонального використання рослинних ресурсів є збагачення асортименту декоративних рослин. Дедалі актуальнішим стає оптимізація стану зелених насаджень. Поліпшити їхню структуру та декоративність можна шляхом розширення асортименту перспективними інтродуцентами, зокрема, малопоширеними в Україні представниками роду *Photinia* Lindl., що належить до родини *Rosaceae* Juss. Результати інтродукції окремих видів цього роду в літературі висвітлено недостатньо [3; 7]. В Україні комплексних досліджень цих екзотичних рослин не проводилося, тому широке коло питань щодо їхніх біологічних особливостей та стійкості до лімітуючих факторів навколишнього середовища залишене поза увагою. Також існує ціла низка видів цього роду перспективних для інтродукції в умовах Правобережного Лісостепу України.

Отож, всебічні дослідження представників роду *Photinia* в умовах Правобережного Лісостепу України з метою вивчення їхніх біологічних та екологічних особливостей, а також аналіз перспективності ще не інтродукованих в Україні видів цього роду вважаємо актуальними.

Метою роботи було проаналізувати успішність інтродукції видів роду *Photinia* у Правобережному Лісостепу України, проаналізувати перспективність не інтродукованих ще на території України видів і розробити рекомендації щодо їхнього використання в народному господарстві.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати систематичне положення та об'єм роду *Photinia*, а також історію інтродукції його представників в Україні.
2. Провести порівняльний аналіз ґрунтово-кліматичних умов природних ареалів видів роду *Photinia* та регіону інтродукції.
3. Провести фенологічні спостереження за досліджуваними рослинами.
4. Оцінити ступінь стійкості представників роду *Photinia* в умовах інтродукції.
5. На основі результатів досліджень проаналізувати успішність інтродукції рослин з роду *Photinia* в Правобережному Лісостепу України.
6. Проаналізувати перспективність інтродукції ще не інтродукованих на територію України видів цього роду, скласти список перспективних представників.
7. Розробити практичні рекомендації щодо використання цих рослин в умовах вторинного ареалу.

Об'єктом дослідження була успішність та перспективність інтродукції видів роду *Photinia* у Правобережному Лісостепу України, а **предметом** – біологічні та екологічні особливості рослин 1 виду роду *Photinia* (фотінія ворсиста (*Photinia villosa* DC.)) та 1 форми – ф. в. 'Гладенька' (*P. v. 'Laevis'*), які зростають у колекції дендрарію Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України (НБС).

У процесі досліджень нами використовувались біоекологічні, польові, лабораторні, морфологічно-описові, статистичні **методи**.

Практична значимість матеріалів досліджень полягає у тому, що вони можуть бути успішно використані вчителями біології при викладанні ними окремих тем шкільної програми, зокрема, на уроках екологічного і прикладного циклу, а також у гуртковій роботі та позакласних заходах.

Рід *Photinia* був вперше описаний Ліндлеем у 1820 р. [5]. До його складу спершу відносили тільки вічнозелені види, але пізніше (у 1837 р.) Ліндлей приєднав до цього роду також і деякі листопадні рослини [4]. Також цей учений у 1820 р. до роду *Photinia* відніс кілька видів, що зростали у північно-західній Мексиці та південно-західній Америці і які потім (у 1847 р.) були об'єднані Ремером в окремий рід *Heteromeles* M. Roem., прийнятий більшістю ботаніків.

На сьогодні немає єдиної точки зору на систематику та об'єм роду *Photinia*. Американський дослідник Кеннес Робертсон вважає, що до складу роду *Photinia sensu lato* слід віднести такі роди: *Photinia sensu stricto*, *Pourthiaeeae* Decaisne, *Stranvaesia* Lindl. та *Aronia* Medikus.

Найсучасніші розробки філогенетичних зв'язків роду *Photinia sensu lato*, що складається із 65 видів, вказують на те, що це не є монофілетична група. На основі досліджень рибосомальних генів, хлоропластної ДНК та 9 немолекулярних морфологічних ознак, китайськими вченими у 2009 р. доведено необхідність поділу цієї групи на 3 окремі роди: *Pourthiaeeae*, *Aronia* та *Photinia*, а до останнього з них віднести представників *Stranvaesia*. Рід *Heteromeles*, з огляду на його гібридне походження, на думку дослідників, також слід виділити окремою таксономічною групою [2].

За Лу Лінг-Ті та Стефаном Спонбергом до складу роду *Photinia* належить 60 видів, поширених у Східній, Південній та Південно-Східній Азії, також у Мексиці, з яких 32 ендемічні, що трапляються на території Китаю [6].

Представники роду *Photinia* до Європи потрапили у 1804 р. завдяки капітану Кіркпатріку з компанії "Dutch East India Company", який у той час перевозив велику кількість рослин з Китаю до Великобританії. Роберт Форчун в середині XIX ст. привіз низку нових рослин, в тому числі і окремих фотіній. Так, у 1843 р. Форчун передав до Лондона нову рослину з цього роду, що пізніше була названа на його честь – *Photinia fortuneana* Maxim. (яку тепер часто відносять до роду *Pyracantha*). До України інтродуковано 3 види (ф. ворсиста – *P. villosa*, ф. пилчаста – *P. serrulata* Lindl. та *P. × fraseri* Dress.) та 2 форми (*P. v. 'Laevis'*, *P. × fraseri 'Red Robin'*), 1 є перспективним для півдня нашої країни (ф. Давідсона – *P. davidsoniae* Rehd. et Wils.). Також перспективними для інтродукції в Україну можна вважати листопадні азійські види фотіній.

Морфологічні дослідження та аналіз успішності інтродукції проводили на рослинах виду *Photinia villosa* та її форми *P. v. 'Laevis'*, що зростають в дендрарії Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Представники роду *Photinia* – це дерева або кущі, вічнозелені або листопадні, зимові бруньки дрібні, яйцеподібні, покривних лусок небагато, вони перекриваються. Листки почергові, прості, шкірясті або за консистенцією нагадують папір, жилкування перисте, листові пластинки із зубчастим частіше дрібно пилчастим краєм, рідко цілокраї, на коротких черешках, із звичайно шиловидними прилистками. Суцвіття термінальні, короткі, складні зонтико- або щиткоподібні, рідко волотеподібні, багатоквіткові, на кінцях гілочок. Квітки в суцвіттях розміщені пучками по 2 – 3, частіше поодинокі; тичинково-маточкові, білого кольору. Плоди дрібні, яблукоподібні, кулясті чи еліпсоїдні, червоні, частково м'ясисті, 1 або 2 – 5-гнізді, не зрослі з чашечкою лише апікально чи на 1/3 довжини, з неопалими увігнутими чашолистиками. Карпели кам'янисті або плівчасті. Кожне гніздо плоду містить по 1 чи 2 прямостоячі насінини з шкірястою тестом та плоско-випуклими сім'ядолями.

Згідно інтродукційному районуванню території України, Правобережний Лісостеп належить до Північно-східного інтродукційного району, Правобережного інтродукційного підрайону, де можливі інтродукція та широка культура всіх видів з північних районів Середземномор'я, Кавказу, північних районів Центрального Китаю, рослин з Північно-східного Китаю, Кореї та Примор'я, північної частини Японії; північних та центральних частин Атлантичного та Тихоокеанського регіонів Північної Америки. На основі порівняльного аналізу кліматичних особливостей Правобережного Лісостепу України та природних ареалів видів роду *Photinia*, доходимо висновку, що клімат Правобережного інтродукційного підрайону є сприятливим для інтродукції цих рослин [1].

У процесі інтродукції дерев і кущів терміни настання їхніх фенофаз зміщуються в залежності від кліматичних особливостей нового регіону, тому встановлення відповідності фенофаз деревних інтродуцентів умовам вторинного ареалу є важливим етапом оцінки успішності їхньої інтродукції. Стаціонарні дослідження ритмів росту і розвитку представників роду *Photinia* були проведені на базі дендрарію відділу дендрології та паркознавства Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України впродовж 2012 – 2013 років.

Вегетувати як *P. villosa*, так і її форма *P. v. 'Laevis'* розпочинають на початку квітня. Причому встановлено, що першими у цих рослин розкриваються вегетативні бруньки, а їхні пагони активно ростуть до цвітіння, потім приріст припиняється і після відцвітання уже не відновлюється. Тривалість вегетації досліджених представників роду *Photinia* становила 163 дні. Закінчення вегетаційного періоду у цих рослин відмічалось на початку жовтня.

Представники роду *Photinia* квітнуть в останній декаді травня за суми ефективних температур близько 360 °С. Фаза плодоношення у них настає в кінці серпня – на початку вересня, до середини січня плоди зберігаються на рослинах.

Для інтегральної оцінки кожної дослідженої рослини за комплексом усіх її фенодат були застосовані показники фенологічної атипичності (Ф) та фенологічної аномальності (Ф₁).

У досліджених рослин показники фенологічної атипичності менші за 1, що вказує на відповідність фенофаз цих інтродуцентів умовам Правобережного Лісостепу України.

Також встановлено, що досліджені рослини за величиною показника фенологічної аномальності знаходяться в межах норми. Слід зазначити, що *P. villosa* та її форма *P. v. 'Laevis'* розташовані в області субнорми. Це свідчить про те, що цикл розвитку цих рослин співпадає з вегетаційним періодом Правобережного Лісостепу України, а реалізація їхніх фенофаз знаходиться в оптимумі.

Результати польових спостережень за зимостійкістю рослин з роду *Photinia* свідчать про їхню високу фактичну зимостійкість. Ступінь зимостійкості пагонів *P. villosa* та її форми *P. v. 'Laevis'* був оцінений 4 балами за шкалою М.К. Вехова, а бал польової зимостійкості у цих рослин відповідав 1 за шкалою С.Я. Соколова (рослина зимостійка (перезимувала без пошкоджень)).

В результаті спостережень за посухостійкістю *P. villosa* та її форми *P. v. 'Laevis'* впродовж засушливого періоду 2013 року, нами було встановлено, що ці рослини в умовах Києва не страждають від посухи і ступінь їхньої польової посухостійкості відповідав 5 за шкалою С.С. П'ятницького. Це свідчить про те, що посуха не є лімітуючим фактором для росту і розвитку цих рослин в умовах інтродукції у Правобережний Лісостеп України.

Для комплексної оцінки успішності інтродукції виду *Photinia villosa* в умовах Правобережного Лісостепу України визначали рівень його адаптації за методикою О.А. Калініченка та акліматизаційне число за методом М.А. Кохна та О.М. Курдюка [1]. У результаті дослідження встановлено, що *P. villosa* добре адаптувалася до нових умов вторинного ареалу. Для цієї рослини характерний високий рівень адаптації – IV та повна акліматизація (100 %). Отож, згідно висновку М.А. Кохна та О.М. Курдюка, а також на основі високих показників успішності інтродукції *P. villosa*, можемо припустити, що більшість листопадних видів роду *Photinia* є перспективними для інтродукції у Правобережний Лісостеп України і потребують первинного інтродукційного випробування. До них належать: *P. beauverdiana*, *P. lucida*, *P. callosa*, *P. fukienensis*, *P. bergerae*, *P. obliqua*, *P. impressivena*, *P. tsaii*, *P. blinii*, *P. benthamiana*, *P. pilosicalyx*, *P. lucida*, *P. schneideriana*, *P. arguta*, *P. podocarpifolia*, *P. parvifolia*, *P. komarovii*, *P. hingshuiensis*, *P. hirusta*.

Отже, виходячи з результатів проведених досліджень приходимо до таких висновків:

1. На основі аналізу колекційних фондів ботанічних установ за каталогами та літературними даними, а також огляду міських зелених насаджень встановлено, що до України інтродуковано 2 види (*P. villosa* та *P. serrulata*) і 2 форми (*P. villosa* 'Laevis' та *P. × fraseri* 'Red Robin') роду *Photinia*, які зростають переважно в ботанічних садах і дендропарках; в озелененні використовуються зрідка.

2. Порівняльний аналіз ґрунтово-кліматичних умов природних ареалів видів роду *Photinia* та Правобережного Лісостепу України показав, що інтродукційний район є кліматичним аналогом регіону природного зростання досліджених рослин, а це обумовлює можливість їхньої успішної інтродукції у цей район.

3. Фенологічні спостереження за дослідженими рослинами засвідчили, що представники роду *Photinia* за величиною показника фенологічної аномальності знаходяться в межах норми, а саме субнорми. Це свідчить про те, що цикл розвитку цих рослин співпадає з вегетаційним періодом Правобережного Лісостепу України, а реалізація їхніх фенофаз знаходиться в оптимумі.

4. Результати польових спостережень за зимостійкістю та посухостійкістю представників роду *Photinia* свідчать про їхні високі показники фактичної зимо- та посухостійкості. Це вказує на те, що суворі умови впродовж зими та засушливі літні періоди не є лімітуючими факторами росту і розвитку цих рослин в умовах інтродукції у Правобережний Лісостеп України.

5. Встановлено, що досліджені представники роду *Photinia* добре адаптувалися до нових умов вторинного ареалу. Для них характерний високий рівень адаптації – IV та повна акліматизація – 100 %, а згідно проведеної оцінки життєздатності цих рослин впливає, що досліджених представників роду *Photinia* слід віднести до першої групи перспективності подальшої інтродукції в умовах Правобережного Лісостепу України.

6. Більшість листопадних видів роду *Photinia*, а саме *P. beauverdiana* C.K. Schneider, *P. lucida* (Decaisne) C.K. Schneider, *P. callosa* Chun ex T.T. Yu & K.C. Kuan, *P. fokiensis* (Finet & Franchet) Franchet ex Cardot, *P. bergerae* C.K. Schneider, *P. obliqua* Stapf, *P. impressivena* Hayata, *P. tsaii* Rehder, *P. blinii* (H. Leveille) Rehder, *P. benthamiana* Hance, *P. pilosicalyx* T.T. Yu, *P. lucida* (Decaisne) Cardot, *P. schneideriana* Rehder & E.H. Wilson, *P. arguta* Lindley, *P. podocarpifolia* T.T. Yu, *P. parvifolia* (E. Pritzel) C.K. Schneider, *P. komarovii* (H. Leveille & Vaniot) L.T. Lu & C.L. Li, *P. hingshuiensis* (T. Shimizu) T.S. Liu & H.J. Su, *P. hirsuta* Handel – Mazzetti є перспективними для інтродукції у Правобережний Лісостеп України і потребують первинного інтродукційного випробування.

7. Досліджені інтродуценти вирізняються високою декоративністю і заслуговують на ширше використання в озелененні. Рекомендуємо використовувати їх як солітери або в групах, композиціях з іншими деревами або кущами, пурпуролистими та пістряволистими формами (*Cydonia oblongata*, *Prunus pissardii*, *Physocarpus opulifolia* 'Diabolo' та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кохно Н.А. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине / Н.А. Кохно, А.М. Курдюк. – К. : Наук. думка, 1994. – 186 с.
2. Guo W. A phylogeny of *Photinia* sensu lato (Rosaceae) and related genera based on nrITS and cpDNA analysis / W. Guo, Y. Yu, R.-J. Shen [et al.] // Plant Systematics and Evolution. – 2011. – Vol. 291, № 1–2. – P. 91–102.
3. Krussmann G. Handbuch der Laubgehölze. Bd. 2 / G. Krussmann. – Berlin – Hamburg : Parey, 1977. – 486 s.
4. Kuan K.C. Taxa nova Rosacearum sinicarum I / K.C. Kuan, T.T. Yu // Acta Phytotaxonomica Sinica. – 1963. – Vol. 8. – P. 214–220.
5. Lindley J. *Photinia arguta* / J. Lindley // Botanical Register. – 1837. – Vol. 23. – P. 1956.
6. Ling-Ti L. *Photinia* / L. Ling-Ti, S.A. Sponberg // Flora of China. – 2003 – Vol. 9. – P. 121–137.
7. Rehder A. Manual of cultivated trees and shrubs hardy in North America / A. Rehder. – New York : The Macmillan Company, 1949. – 996 p.

Гульда А., Шевчик Б.

Науковий керівник – доц. Шевчик Л.О., Репета О. М.

ЛУСКОКРИЛІ ГОЛИЦЬКОГО БОТАНІКО-ЕНТОМОЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Актуальність теми. Комахи, відвідуючи квіткові рослини, виконують важливі екологічні функції та значну роль у практичній діяльності людини. Серед них чимало запилювачів квіткових рослин, споживачів нектару і пилку. Окремі систематичні групи квіткових рослин неспроможні розвиватися і продукувати повноцінне насіння без комах-запилювачів.

Щодо території України – відомості про зв'язки комах з квітковими рослинами містять праці В. Бровдія (1977, 1991), В. Радченка (1980), Ю. Канарського (2006).

Усестороннє вивчення видового різноманіття ентомофауни лускокрилих Голицького ботаніко-ентомологічного заказника загальнодержавного значення, ареалу поширення, морфологічних особливостей комах, зв'язок їх з різними видами рослин обумовило актуальність обраної теми дослідження.

Метою роботи було встановлення видового різноманіття комах ряду Лускокрилі, біологічних особливостей екології їх на території Голицького ботаніко-ентомологічного заказника. В зв'язку з цим завдання дослідження зводилось до:

- встановлення різноманіття родин лускокрилих заказника;
- опрацювання основних діагностичних ознак родини Німфаліди;
- висвітлення видового різноманіття родини;
- розкриття зв'язку комах з квітковими рослинами.

Голицький ботаніко-ентомологічний заказник розташований на півдні Бережанського району Тернопільської області між селами Куряни і Демня. Це степова ділянка площею 60 га, що приурочена до південного і південно-західного схилів г. Голиця [1].

Дослідження проводили на базі Голицького ботаніко-ентомологічного заказника протягом 11-16 червня 2013р. Екскурсія починалася з Тернопільського залізничного вокзалу. До місця проведення дослідження добиралися на електропоїзді Тернопіль-Ходорів. Місце призначення с. Гутисько де на базі залізнично-дорожнього будиночка (праворуч від колії за напрямком руху поїзда) розташувалася біостанція Тернопільського національного педагогічного університету. Ліворуч від колії, майже в центрі села, знаходиться турецьке кладовище часів Першої світової війни.

Дослідження на г. Голиця проводилися з врахуванням заповідного статусу цієї території, через що маршрут проходив по дну балки, що простяглася через всю територію заказника.

Це зріла балка з добре вираженою пологою, сильно задернованою долиною. Ширина днища цієї балки не перевищує 40 м, дно її плоске, сильно задерноване. На дні балки у вигляді уламків, валунів знаходяться вапнякові породи.

Матеріалом для дослідження комах послужили фондові матеріали кафедри зоології ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, власні збори і спостереження протягом вегетаційного періоду 2013 року на Голицькому ботаніко-ентомологічному заказнику [2].

Збір, фіксацію та етикетування матеріалу здійснювали за загальноприйнятими в ентомології методиками (Фасулаті, 1961, Палій, 1970). Індивідуальний (ручний) збір на квітах проводили з використанням ентомологічного сачка.

Визначення комах проведено Н.Я. Кравець та С.С. Подобівським, за що висловлюємо глибоку вдячність науковцям. Колекції зберігаються на кафедрі ботаніки та зоології Тернопільського національного педагогічного університету [3].

Основна частина. Метелики досить великі за розмірами з яскравим дуже красивим забарвленням комах, що мешкають у лісах, садах, на луках та галявинах.

Діагностичні ознаки. Назва ряду зумовлена такою ознакою лускокрилих як наявність великих за розмірами крил, покритих дрібними лусочками.

Під лусочками крила в усіх метеликів однакові: вони мають вигляд білуватої тонкої пластинки, зміцненої своєрідним каркасом із товстих, темних, пружних жилок. Жилки формують рисунок із комірок. За довжиною та напрямом жилок і за формою комірок різні групи метеликів добре діагностуються.

Більшість комах мають тонкі довгі вусики з булавоподібними розширеннями на кінці. Ці метелики ведуть денний спосіб життя і отримали назву булавовусих або денних метеликів.

В регіоні дослідження ряд представлений 10 родинами, що налічує 76 видів. Видове різноманіття зменшується у лінійці родин: Совки, представленої 24 видами (31,6%); Німфаліди яка налічує 11 видів (14,5%); Бражники – 10 видів (13,2%); П'ядуни – 9 видів (11,8%); по 6 видів (по 7,9%) налічують родини Біланові та Бархатниці; чотири види налічує родина Ведмедиці - (5,3%); три – Коконопряди - (3,9%); два – Парусники - (2,6%); одним видом представлена родина Голуб'янки - (1,3%).

Родина Німфаліди або Сонцевики відноситься до булавовусих метеликів. Німфалід легко впізнати по сполученню двох стійких ознак: у них передні ноги позбавлені кігтиків, сильно вкорочені і покриті густими волосками у вигляді щіточки, якими метелики чистять голову. В той же час на крилах ніколи не буває потовщена жодна жилка.

В Голицькому ботаніко-ентомологічному заказнику родина Німфаліди або Сонцевики представлена 4 підродинами, 9 родами, 11 видами. Підродина Пасмовці об'єднує два роди (по одному виду в кожному). Підродина Сонцевики – налічує 4 роди (по одному виду у кожному) та один рід, що об'єднує три види. Підродина Мінливці та Підсрібники представлені одним родом з одним видом у кожному.

Два види комах: пасмовець тополевий та сонцевик адмірал занесені до Червоної Книги України.

Екологічні функції метеликів у природі визначаються трофічними особливостями і зводяться до певної здатності до перехресного запилення.

В такий спосіб метелики збільшують продуктивність ентомофільних рослин, покращують якість насіння, сприяють розселенню рослин у просторі, що має особливе значення для рідкісних та зникаючих видів рослин.

Науково-практичне значення лускокрилих полягає у тому, що вони є майже ідеальною індикаторною групою наземних безхребетних, дослідження якої дозволяє оцінити загальний стан природних екосистем.

В той же час гусінь метеликів знищує листки, хвою дерев, пошкоджуючи значні лісові площі, завдають шкоди садівництву, особливо це стосується фруктових дерев, знищують результати праці овочівників, знищуючи капусту і коренеплоди, і т.д. Є серед метеликів види, що їх людина розводить для власних цілей, наприклад, для отримання шовку з коконів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. М.М. Барна, Л.П. Царик, В.М. Черняк, С.В. Зелінка, Б.Р. Пилявський, М.В. Питуляк, С.С. Подобівський, Н.Д. Шанайда та ін. Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення/– Тернопіль: видавництво Лілея, 1997.
2. Кваша В.І., Подобівський С.С., Страшнюк Д.В. Фауна Голицького ботаніко-ентомологічного заказника загальнодержавного значення – Тернопіль, 2006. – 45 с.
3. Матеріали П регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю створення Голицького біостанціону ТРПУ імені Володимира Гнатюка (24 - 25 травня 2014 р. с.Гутисько, Бережанського району Тернопільської області). Дослідження флори і фауни Західного Поділля/ редколегія під керівництвом В.З. Куранта та ін. – Тернопіль: ТРПУ ім. Володимира Гнатюка, 2014. – 107 с.

АЗОТФІКСУВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ГЕНЕТИЧНО-МОДИФІКОВАНИХ ШТАМІВ РИЗОБІЙ У СИМБІОЗІ З ЛЮЦЕРНОЮ ПОСІВНОЮ

Фіксація молекулярного азоту бактеріями в симбіозі з бобовими рослинами є потужним і екологічно чистим способом нагромадження біологічного азоту на нашій планеті. Через посилення симбіотичної азотфіксації бобовими рослинами відкривається можливість збільшувати вміст білка в рослинах, а через них і в ґрунтах. З огляду на це важливим чинником, який визначає продуктивність бобових культур є підбір комплементарних і високоактивних партнерів – мікросимбіонтів, до бобових рослин тобто створювати відповідно активні штами бульбочкових бактерій [3, 4, 5].

Об'єктами досліджень були люцерна посівна сорту Ольга та сорту Зайкевича, бульбочкові бактерії люцерни селекціонованих штамів транспозантів: 425a -15, 425a-17, 425a-23, 425a -39, 425a-42, а також: 441-2, 441-7, 441-10. Бактерії виробничих штамів 425a та 441 послужили контролем в цих дослідках. Досліджувані штами бактерій генетично модифіковані і відібрані для дослідів у відділі азотфіксації Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, м. Київ.

Метою даної роботи було вивчити як впливає інокуляція люцерни досліджуваними штамми бактерій на азотфіксувальну активність та урожай трави люцерни. Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- провести польові дослідження згідно з розробленим планом та схемою;
- встановити активність ферменту нітрогенази у сформованих на коренях азотфіксувальних бульбочках;
- визначити врожай трави інокульованої люцерни.

Польові досліді проведено на ділянках агролабораторії Тернопільського національного педагогічного університету протягом вегетаційного періоду 2012 року. Ґрунт – чорнозем опідзолений середньосуглинковий, сформований на лесах [1]. Досліді закладено і проведено згідно з вимог методів польових досліджень [2]. Облікові ділянки становили 5 м кв., повторюваність досліді чотириохкратна. У фазу бутонізації здійснено аналізи на активність нітрогенази за методом Р. Гарді [6].

Новизна і практичне значення досліджень. Вперше в умовах Західного Лісостепу України (Тернопільська область) досліджувався вплив передпосівної інокуляції насіння люцерни створеним методом транспозонового мутагенезу штамми симбіотрофних азотфіксуючих бактерій на фізіолого-біохімічні показники цієї культури. Визначено комплементарні і найбільш активні щодо азотфіксації штами досліджуваних бактерій. Їх рекомендовано для подальшого вивчення і можливого впровадження в технологію вирощування люцерни.

Таблиця 1

Азотфіксувальна активність люцерни сорту Ольга інокульованої новими штамми ризобій створених методом транспозонової мутації на основі бактерій виробничого штаму 425a

Варіант	Штами бактерій	Активність нітрогенази			Вага сирової трави		
		мкМоль C_2H_4 / год. на росл.	% відносно		г/м ²	% відносно	
			контролю	штаму 425a		контролю	штаму 425a
I	Контроль (не інокульовано)	0,60±0,03	100,0	41,1	569±18	100,0	77,3
II	425a	1,46±0,12	243,3	100,0	736±16	129,3	100,0
III	425a-15	1,86±0,07	311,7	128,1	875±17	153,7	118,9
IV	425a-17	1,96±0,08	326,7	134,2	805±24	141,5	109,4
V	425a-23	1,34±0,11	223,3	91,8	681±15	119,5	92,5
VI	425a-39	0,93±0,09	155,0	63,7	625±18	109,8	84,9
VII	425a-42	1,42±0,03	236,7	97,3	763±23	134,2	103,8

Дослідження мікробів-транспозантів створених на основі бактерій виробничого штаму 425a (табл. 1), вказує на те, що в симбіозі з люцерною сорту Ольга вони порівняно з не інокульованими рослинами (контрольними) суттєво підвищують активність ферменту нітрогенази, а отже активують азотфіксацію в люцерни. Активність нітрогенази в азотфіксувальних бульбочках інокульованих рослин зростає в 2-3 рази, а в окремих випадках (варіанти III - IV) становить 311 – 326 % відносно контрольних рослин.

Порівнюючи азотфіксувальну активність та урожай трави люцерни інокульованої транспозонованими мутантами з люцерною інокульованою бактеріями виробничого (425a) штаму відмічаємо, що найбільш ефективними азот фіксаторами виявились бактерії-транспозанти 425a-15 та 425a-17.

Одночасно з цим нами здійснено пошук активних азотфіксаторів серед бактерій створених методом транспозонового мутагенезу на основі бактерій штаму 441 (табл.2). Досліді проведено над люцерною посівною сорту Зайкевича, бульбочковими бактеріями штамів 425a, 441 та штамів-транспозантів 441-2, 441-7 і 441-10.

Азотфіксувальна активність люцерни сорту Зайкевича інокульованої новими штамми ризобіїв створених методом транспозонової мутації на основі бактерій виробничого штаму 441

Варіант-ТМ	Штами бактерій	Активність нітрогенази			Вага сирової трави		
		мкМольС ₂ Н ₄ / год. на росл.	% відносно		г/м ²	% відносно	
			контролю	штаму 425а		контролю	штаму 425а
I	Контроль (не інокульовано)	0,33±0,005	100,0	61,6	295±32	100,0	76,8
II	425а	0,52±0,006	162,3	100,0	384±26	130,1	100,0
III	441	0,67±0,006	208,7	128,61	404±21	136,8	105,2
IV	441-2	0,70±0,006	218,1	134,4	411±18	139,1	107,0
V	441-7	0,88±0,003	274,4	169,1	409±20	138,4	106,5
VI	441-10	0,49±0,004	152,9	94,3	413±22	139,9	107,6

Спостереження свідчать, що інокуляція люцерни досліджуваними азот фіксуючими мікроорганізмами підсилює активність нітрогенази, а звідси і азотфіксацію в корневих бульбочках. Так, в фазі бутонізації активність нітрогенази в контрольних рослинах становить $0,33 \pm 0,005$ мкМольС₂Н₄ / год. на росл. Найвищу активність нітрогенази зафіксовано в рослин інокульованих бактеріями транспозантами штамів 441-2 та 441-7. Вона досягла відповідно $0,7 \pm 0,006$ та $0,88 \pm 0,003$ мкМоль С₂Н₄ / год. на росл.

Аналізуючи результати досліджень азотфіксувальної активності та урожаю трави констатуємо, що найбільш ефективними в симбіозі з люцерною є бактерії штамів 441-2 та 441-7.

На підставі досліджень можна зробити такі висновки:

1. Азотфіксуючі бульбочки, які сформувались на коренях люцерни в симбіозі з досліджуваними бактеріями транспозантами, відзначались більш активним ферментом – нітрогеназою, а отже вони більш активно фіксували молекулярний азот.

2. Інокуляція насіння досліджуваними бактеріями сприяла збільшенню урожаю зелені трави люцерни, що має практичне значення в сільськогосподарському виробництві.

3. Бактерії штамів 425а-15, 425а-17, 441-2 та 441-7 можна рекомендувати для подальшого дослідження з метою виготовлення інокуляційного препарату – нітрагіну, для використання його в технології вирощування люцерни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головкин Э.А. Влияние ризоторфина и минерального азота на симбиотические свойства люпина желтого / Э.А. Головкин, Е.П. Старченков, С.В. Пыда, И.Н. Бутницкий // Физиология и биохимия культур. растений. – 1993, – т.25, № 4 – с.252 – 256.
2. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Агропромиздат, 1985 – 351с.
3. Коць С.Я. Биологическая фиксация азота: бобово-ризобияльный симбиоз : [монография : в 4-х т.] / том 1 / С.Я. Коць, В.В. Моргун, В.Ф. Патыка. [и др.]. – К.: Лотос, 2010, 508с.
4. Коць С.Я. Использование современных методов генетической инженерии для получения эффективных штаммов клубеньковых бактерий/ С.Я. Коць // Физиология и биохимия культурных растений. 2012, т 44, № 1, с.23-40.
5. Патыка В.П. Біологічний азот. Монографія / В.П. Патыка, С.Я. Коць, В.В. Волкогон, О.В. Шерстобоева та ін. За ред. В.П.Патыка– К.: світ, 2003. – 424 с.
6. Hardy R.W. The Acetylene – Acetylene Assay for N₂ Fixation: laboratory and Field Evaluation / R.W. Hardy, R.D. Holsten, E.K. Jackson, R.C. Brums // Plant Physiol. – 1968.-V.43.-№ 8. – p. 1185 – 1207.

Юрків Д.

Науковий керівник – Удич З.І

ЕЛЕКТРОННО ДИДАКТИЧНІ РЕСУРСИ У РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розвиток удосконалення й розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій спричиняють істотний вплив на всі компоненти навчального процесу – його цілі, зміст, завдання, форми, методи, засоби навчання. Найочевиднішим є зміни, що стосуються засобів навчання: використання електронних дидактичних ресурсів.

Під електронно дидактичними ресурсами розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали і засоби розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені у комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчального процесу, в частині це стосується його наповнення якісними навчально-методичними матеріалами. Електронно-дидактичні ресурси мають велике значення в інклюзивній освіті. Оскільки діти з особливими потребами можуть за їх допомогою навчатися не виходячи з дому. Вони можуть навчатись як самостійно так і за допомогою вчителя, який завжди буде поруч. Учителі використовують для створення електронних дидактичних

ресурсів різні інструментальні засоби. Такі засоби, як PowerPoint і MSWord, Adobe Acrobat корисні для створення простих електронних дидактичних ресурсів. Але потрібно створювати мультимедійні додатки, які створюються за допомогою програм-редакторів. Такі пакети, як Macromedia Director або Authoware Professional є високопрофесійними і дорогими засобами розробки, в той час, як FrontPage, mPower 4.0, HyperStudio 4.0 і Web Workshop Pro є їх простішими і дешевшими аналогами. SunRav BookOffice – пакет програм для створення і переглядання електронних книг і підручників. Проаналізуємо деякі з цих програмних комп'ютерних засобів, є найбільш оптимальними для створення електронних дидактичних ресурсів. Програма Microsoft Word дозволяє вводити, редагувати, формувати, оформляти текст і грамотно розміщувати його на сторінці. За допомогою цієї програми можна вставляти в документ таблиці, формули, діаграми, малюнки, графіку, а також автоматично виправляти орфографічні та граматичні помилки. Word дозволяє створювати електронні тексти та зберігати документ у форматі веб-сторінки.

Програма Microsoft Power Point призначена для створення та показу мультимедійних презентацій. За допомогою цих презентацій можна демонструвати різноманітні ілюстрації, фото- і відеоматеріали. Microsoft Power Point надає користувачу все необхідне для створення електронних підручників.

Microsoft Publisher є інструментальним засобом для створення веб-вузлів. Ці веб-вузли можна використовувати не тільки як сайт або домашню сторінку, а й як представлення презентації на лекціях, семінарах та при захисті своєї роботи. Таким чином, за допомогою Publisher ви можете створити прекрасну презентацію та веб-сторінку незалежно від вашої підготовки. Publisher оптимально підходить для створення електронних дидактичних ресурсів, для яких не потрібні програмування та використання баз даних.

HyperStudio – це мультимедійне програмне забезпечення, яке використовується для створення електронних дидактичних ресурсів з використанням мультимедійних технологій. Це програмне забезпечення представляє здатність створювати в одному файлі текст, звук, графіку і відео. SunRav BookOffice - пакет програм для створення і переглядання електронних книг і підручників. За допомогою пакету можна створювати документацію у вигляді EXE файлів. У книгах можна використовувати всю потужність сучасних мультимедійних форматів: аудіо і відео файли. Програма для створення і редагування (SunRav BookEditor) обладнана вбудованою системою перевірки орфографії (ніякі додаткові бібліотеки/програми не потрібні). Програма для переглядання SunRav BookReader може озвучувати книги, проводити індексний і повнотекстовий пошук, автоматично перегортувати сторінки, читати текстові, MS Office документи, змінювати зовнішній вигляд, використовуючи теми, організовувати найбільш часто використовувані книги.

Перераховані інформаційні засоби створення забезпечені докладною документацією, яку легко читати і сприймати. Знання цих програм може допомогти вчителю самостійно створювати допоміжні матеріали для проведення лекцій, семінарів, лабораторних робіт та спеціальних факультативних курсів, які будуть мати наочний вигляд. Звичайно ж, існує безліч інших інструментальних засобів створення електронних дидактичних ресурсів, які можуть бути з рівним успіхом застосовані замість названих, але д усіх висуваються однакові вимоги (табл.1.) [http://ite.kspu.edu.ru/webfm_send/291].

Таблиця 1.

Вимоги до електронних дидактичних ресурсів

Види вимог	Вимоги
Стандартні дидактичні вимоги	Науковості (передбачає, що електронні ресурси повинні містити достовірні відомості, об'єктивні факти та закони). Процес засвоєння навчального матеріалу за допомогою електронних засобів повинен будувати відповідно сучасним методом наукового пізнання.
	Доступності (відповідність змісту ресурсу, теоретичної складності та глибини пред'явленого навчального матеріалу віковим та індивідуальним особливостям учнів).
	Забезпечення проблемності навчання обумовлена самою сутністю і характером навчальної пізнавальної діяльності.
	Вимога забезпечення передбачає використання наочних матеріалів, моделі реальних і віртуальних об'єктів.
	Вимога забезпечення свідомості навчання самостійності та активізації діяльності учня передбачає необхідність організації самостійної діяльності школярів, спрямованої на усвідомлення й засвоєння матеріалу що пред'являється за допомогою електронно дидактичних ресурсів.
	Систематичності і послідовності навчання з використанням електронного ресурсу передбачає необхідність забезпечення послідовного засвоєння учнями певної системи знань у предметній області
Специфічні вимоги	Пристосувати електронний засіб до індивідуальних можливостей, психологічних особливостей та потреб школяра.
	Інтерактивності передбачає реакцію на дії користувача – надавання роз'яснення, рекомендації, надавати доступ до довідкової інформації, надавати своєчасну допомогу школяреві.
	Сприйняття розвитку інтелектуального потенціалу та комунікативних здібностей школяра.
Психологічні вимог	Подання навчального матеріалу повинно відповідати не тільки вербально-логічному, але й сенсорно-перцептивному рівням когнітивного процесу, тобто матеріал повинен будуватися з урахуванням особливостей таких пізнавальних процесів як: тип сприймання, параметри уваги, мислення, уява, пам'ять.
	Викладання навчального матеріалу повинно бути орієнтоване на лексичний запас конктерного вікового контингенту.

Основним видом електронних дидактичних ресурсів є електронний підручник (далі – ЕП), який містить систематизований виклад дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі.

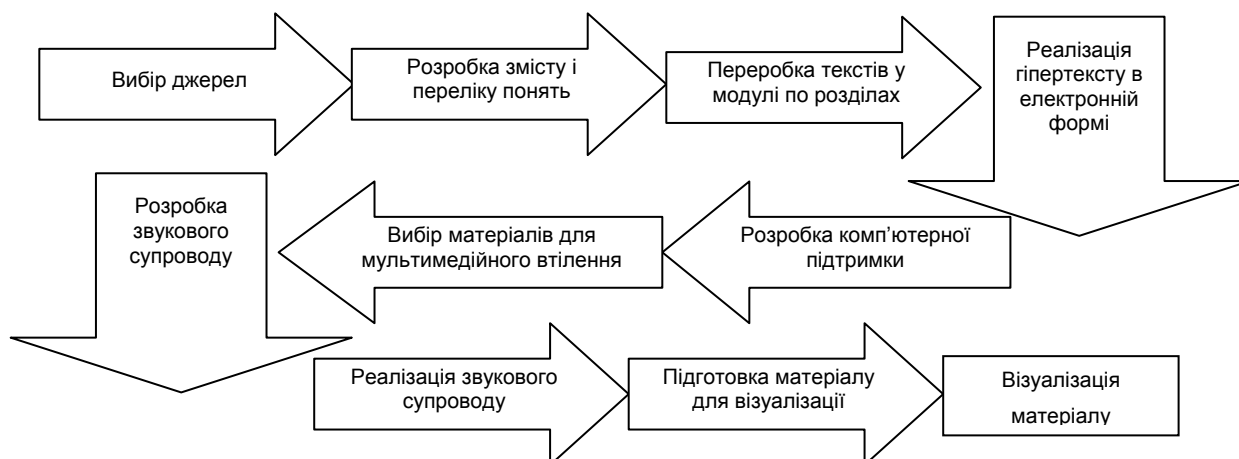
Електронний підручник якнайкраще відповідатиме сучасним вимогам, якщо він органічно сполучатиме у собі функції традиційного підручника і учителя, довідково-інформаційного середовища та консультанта, тренажера та контролюючого середовища у формі діалогу між учнем та середовищем ЕП. Це можливо реалізувати, якщо взяти за основу концепцію гіпермедіа, яка полягає в органічному поєднанні гіпертексту та мультимедіа-інформації (звуку, анімації, відео) і яка передбачає розв'язання наступних завдань:

- гнучке створення електронних підручників з метою багаторазового використання навчальних, методичних та дидактичних матеріалів, а також доступність внесення змін у електронний підручник, що забезпечує його стабільність, можливість слугувати джерелом інформації багато років;
- поповнення бази навчальних та методичних матеріалів мережі Інтернет;
- узагальнення дидактичних матеріалів та реалізацію інтерактивного контролю знань учнів;
- застосування адаптивних методів подання навчальних матеріалів в електронному підручнику через реалізацію принципу семантично правильного веб-документа, застосування принципу гіпертекстового подання інформації в ЕП.

Інтерактивність ЕП полягає у представленні інформації у формі, яка сприяє діалогу студента та комп'ютера. Використання принципу інтерактивності при розробці ЕП дозволяє суттєво змінити способи управління навчальною діяльністю студентів, залучити їх до активної роботи, спрямувати на самостійне оволодіння знаннями з предметів. У процесі розробки електронних підручників концепція гіпермедіа на сьогоднішній день є більш прийнятною, оптимальною, ефективною при створенні ЕП для повноцінної реалізації його дидактичних цілей.

Звичайно, створення електронних навчальних посібників та підручників складна і багатогранна проблема, успішне розв'язання якої залежить від багатьох організаційно-педагогічних, технічних проблем.

Під час укладання електронного підручника необхідно враховувати етапність цього процесу (рис. 1).

Електронні підручники можна застосовувати як і під час навчання так і під час контролю. Найкраще на уроках застосовувати мультимедійні презентації або відео. Оскільки тоді у дітей з особливими освітніми потребами спрацює емоційна пам'ять, яку вважають найбільш продуктивною. Цікавим було б провести контрольну роботу за допомогою ЕП. У контрольних завданнях необхідно використати малюнки, схеми.

Також за допомогою мережі інтернет діти можуть скачувати електронний підручник, який відповідає їхній програмі. Отримати онлайн-консультацію. Для допомоги вчителю інклюзивного навчального закладу є кілька інтернет ресурсів, які можуть допомогти у роботі. Існують так звані вебінари (онлайн- семінари). У їхню програму входить: нормативно-правове забезпечення інклюзивного навчання; створення умов для інклюзивного навчання; організаційні аспекти психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання; функції асистента вчителя інклюзивного навчального закладу; методичний супровід впровадження інклюзивного навчання [<http://inclusive.ostriv.in.ua/publication/code-589EA277C182F/list-291552A0F27>].

Є сайти в яких описано методичні рекомендації щодо організації та змісту навчання дітей з особливими освітніми потребами. В них дається відповідь на деякі питання, які допоможуть організувати вчителю навчальний процес. В мережі youtube є чимало відео на яких показано навчання дітей з особливими освітніми потребами. Але дана інформація носить переважно рекламний характер. Проблемою є і те, що в українському просторі Internet немає окремих ресурсних сайтів для батьків, де б вони могли отримати консультацію або інформацію щодо навчання своїх дітей. Немає також спеціалізованих і сайтів для дітей з особливими освітніми потребам.

Підсумовуючи наше дослідження, також зазначимо, що на сьогодні в достатній мірі розроблені різноманітні програми для створення електронних засобів навчання дітей з особливими потребами. Однак існує проблема у підготовці учителів до їх застосування у класах, де наваються діти з особливими потребами.<http://www.youtube.com/>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Н.А. Кирилова «дистанційне навчання дітей з обмеженими можливостями»
2. http://www.rusnauka.com/22_NIOBG_2007/Informatica/25011.doc.htm Інструментальні засоби створення електронних дидактичних ресурсів
3. Олєфіренко Н.В. Вимоги до електронних дидактичних ресурсів для початкової школи // Інформаційні технології в освіті. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ite.kspu.edu.ru/webfm_send/291
4. <http://works.doklad.ru/view/0KYp-iEjQqE.html> Дидактичні принципи розробки електронних підручників
5. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> Міністерство освіти і науки України, Наказ про затвердження Положення про електронні освітні ресурси
6. <http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?cat=6> Інклюзивне навчання в Україні
7. http://pochatkova8.at.ua/load/inkluzivne_navchannja/rol_uchitelja_u_roboti_inkluzivnogo_klasu/9-1-0-73 Роль вчителя в роботі інклюзивного класу
8. <http://www.osvitacv.com/index.php/2011-01-11-15-03-48/inclusive-education/methods/22068-guidelines-on-the-organization-and-content-of-the-inclusive-education-of-children-with-special-educational-needs> Методичні рекомендації щодо організації та змісту інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами
9. http://pochatkova8.at.ua/load/inkluzivne_navchannja/pro_organizaciju_inkluzivnogo_navchannja_u_zagalnoosvitnih_navchalnih_zakladakh/9-1-0-63 Міністерство освіти і науки України «Організація навчального процесу в умовах інклюзивного навчання»
10. <http://inclusive.ostriv.in.ua/publication/code-589EA277C182F/list-291552A0F27> Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють в умовах інклюзії

Куса О.

Науковий керівник – доц. Конончук О. Б.

ВПЛИВ БІОРЕГУЛЯТОРА СТИМПО НА ФІЗІОЛОГО-БІОХІМІЧНІ ПОКАЗНИКИ І ПРОДУКТИВНІСТЬ КВАСОЛІ ЗВИЧАЙНОЇ

Проблема білку була і залишається для людства актуальною, адже на сьогоднішній день людина споживає 68-70% білку рослинного і 30-32% – тваринного походження. У зв'язку зі скороченням виробництва продукції тваринництва виникла необхідність збільшення частки рослинного білку [7].

У вирішенні цієї проблеми важливу роль відіграють зернобобові культури. Серед них особливе місце займає квасоля звичайна – найцінніша із зернобобових продовольчих культур, в насінні якої міститься 17-32% білку, який добре засвоюється організмом людини (перетравність 86-90%), за поживністю наближається до яловичини (20-22% білку) і переважає рибу (18-19%), а за енергетичною цінністю перевищує їх відповідно в два і сім разів. Окрім білків, зерно містить 41,0-54,6% вуглеводів, 0,4-3,6% жирів, 2,2-6,6% клітковини, вітаміни E, B, B₂, B₆, B₉, PP, C, пантотенову кислоту, рибофлавін, а також мінеральні речовини [5, 7, 13].

Такі засоби як добрива, пестициди та інші прийоми агротехніки вже практично вичерпали свої можливості стосовно підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Крім того, сучасні традиційні технології є досить енергоємними. Саме тому, виникає необхідність інтенсифікації виробництва продуктів харчування при значному скороченні енергетичних витрат робить актуальним пошук нових елементів агротехнічних технологій.

Дані свідчать, що застосування регуляторів росту рослин (PPP), зокрема створених на основі природних фітогормонів, які є нешкідливими для людини і тварин, сприяють підвищенню продуктивності сільськогосподарських культур [1, 3].

Виходячи з цього, метою роботи було дослідити вплив регулятора росту Стімпо на фізіолого-біохімічні показники і продуктивність квасолі звичайної сорту Буковинка у вегетаційних умовах.

Об'єкти, матеріали та методи дослідження

Дослідження проводили в лабораторії фізіології рослин і мікробіології кафедри ботаніки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в піщаній і ґрунтовій культурах.

Об'єктом дослідження була квасоля звичайна (*Phaseolus vulgaris* L.) сорту Буковинка, який у 2001 р. занесли до «Державного реєстру сортів рослин придатних для поширення в Україні» [9]. Сорт був створений у Буковинському інституті АПВ НААН (м. Чернівці) шляхом індивідуального відбору з гібридної комбінації Алуна × Альфа. Різновидність *ellipticus albus* [12].

Для обробки насіння використовували PPP Стімпо, який має біологічне походження і виробляється Державним підприємством МНТЦ «Агробіотех» НАН України та МОН України (м. Київ). В основу його дії покладений синергійний ефект взаємодії продуктів біотехнологічного культивування грибів-мікроміцетів з кореневої системи женьшеню – Біолану і продуктів життєдіяльності бактерій *Streptomyces avermectilis* – аверсектину. Препарат володіє антипаразитарною дією [14].

Пророщували квасолю у ростильнях з піском у термостаті за температури 25 °C [10], а вирощування відбувалося у вегетаційних посудинах із ґрунтом.

Для вегетаційних дослідів брали малогумусовий типовий чорнозем важкосуглинистого механічного складу з нейтральною реакцією (pH 6,7). У кожен посудину висівали 25 насінин. Після появи сходів для подальших досліджень залишали 10 добре розвинутих рослин.

Під час вирощування квасолі вологість піску і ґрунту підтримували на рівні 80% ПВ ваговим методом.

Підготовка насіння для посіву проходила такі етапи : стерилізація 96% етиловим спиртом протягом 5 хв., промивання водопровідною водою, підсушування, а після цього насіння зволожували водою (варіант «Контроль») у кількості 2% від маси чи розчином регулятора Стімпо 2,5 мл/л.

Вирощування рослин від фази сходів до формування третього справжнього листка тривало 21 добу протягом яких проводили фенологічні спостереження та визначали фізіолого-біохімічні показники рослин.

Повторність експериментів 4-20-кратна.

Усі біометричні показники (висота рослин, маса рослин у цілому та їх частин, кількість і площа листків тощо) визначали за загальноприйнятими методиками [6, 8].

Результати досліджень та їх обговорення

У процесі дослідження лабораторної схожості квасолі звичайної сорту Буковинка на піщаному ложі [10] за передпосівного зволоження РРР Стімпо було встановлено, що схожість культури зростає лише на 0,6% відносно контролю.

Відомо, що попередня обробка насіння розчинами регуляторів росту ставить на меті стимулювання розвитку проростків та їх подальший ріст [3].

Так, препарат Стімпо не є виключенням, адже при дослідженні висоти 7-добових проростків квасолі звичайної сорту Буковинка за дії регулятора, які вирощувались на піску було встановлено, що їх висота перевищувала контрольні рослини на 8,3 % (табл. 1).

Таблиця 1

Висота 7-добових проростків квасолі звичайної сорту Буковинка за дії регулятора росту Стімпо під час росту на піску, см

Показник	Контроль	Стімпо
висота	15,6±0,5	16,9±0,6
% до контролю	-	108,3

Аналогічне стимулювання росту регулятором було виявлено і під час вирощування рослин у ґрунтовій культурі (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка росту квасолі звичайної сорту Буковинка за дії регулятора росту Стімпо у різних фазах росту і розвитку у ґрунтовій культурі, см

Фаза росту і розвитку	Контроль	Стімпо
сім'ядольний листок	8,9±0,3	11,1±0,3*
% до контролю	-	124,7
перший спр. листок	13,6±0,5	17,1±0,4*
% до контролю	-	125,7
другий спр. листок	23,5±0,9	26,2±0,8*
% до контролю	-	111,5
третій спр. листок	41,3±2,6	46,3±2,4
% до контролю	-	112,1

Примітка: * – достовірна різниця з контролем

Так, у фазі сім'ядольних листків рослини дослідного варіанту, які оброблялись РРР Стімпо перевищували висоту контрольних рослин на 24,7%, у фазу 1-го справжнього листка – на 25,7%, у фазу 2-го справжнього листка – на 11,5%, і фазу 3-го листка – на 12,1%.

Отже, обробка біопрепаратом була ефективною протягом всього вегетаційного експерименту і найбільшу стимулюючу дію на динаміку росту регулятор Стімпо зумовлював у перші фази росту і розвитку рослин – сім'ядольний листок і 1-й справжній листок та зберігав значною – у фази 2-го і 3-го справжніх листків.

Обчислення індексу росту рослин квасолі у цей період показав, що дія стимулятора росту має свої особливості (табл. 3).

Таблиця 3

Індекс росту рослин квасолі звичайної сорту Буковинка за дії регулятора росту Стімпо, %

Фаза росту і розвитку	Контроль	Стімпо
перший спр. листок	52,8	54,1
% до контролю	-	102,5
другий спр. листок	72,8	63,9
% до контролю	-	87,8
третій спр. листок	75,7	76,7
% до контролю	-	101,3

У фазі 1-го і 3-го справжнього листка індекс росту дослідних рослин був на 2,5 і 1,3% вищим, ніж у контролі, відповідно, а у фазу 2-го листка було відмічене зниження на 12,2%, що потребує подальших досліджень і можливо пов'язано із специфікою вегетаційного дослідів із штучним освітленням.

РРР Стімпо позитивно впливав не тільки на лінійний ріст рослин квасолі, а й на ріст листків і накопичення рослинами сирової та сухої маси, що на думку багатьох вчених є важливішим показником оцінки ефективності дії екзогенних факторів впливу [2, 5, 11].

Так, визначення вагових показників росту у фазу трьох листків показало, що маса сирі надземної частини за обробки регулятором Стімпо збільшилась на 6,1%, маса сухого стебла – 8,9%, маса сухого кореня – 10,6 % від контролю. Маса сирих листків на дослідних рослинах була на 1,2% вищою від контролю та мала на 9,5% більшу, ніж у контролі площу (табл. 4).

Отже, РРР Стімпо в цілому позитивно впливає на ростові процеси рослин квасолі звичайної сорту Буковинка в умовах ґрунтової вегетаційної культури, що, на нашу думку, можна пояснити тим, що препарат оптимізує фітогормональний статус рослин, адже до його складу входять фітогормони та дає можливість покращити мікробіологічний стан ґрунту і захист рослин від патогенної мікрофлори завдяки відомим біозахисними властивостям авесектинів та в цілому підвищити ефективність застосування елементів живлення [1, 14].

Таблиця 4

Вагові показники росту та площа листків рослин квасолі звичайної сорту Буковинка за дії регулятора росту Стімпо у фазу трьох листків

Показник	Контроль	Стімпо
маса сирі надземної частини, г	4,12±0,16	4,37±0,19
% до контролю	-	106,1
маса сирих листків на рослині, г	2,42±0,12	2,45±0,14
% до контролю	-	101,2
площа листової поверхні рослини, см ²	167,2±8,3	183,1±10,3
% до контролю	-	109,5
маса сухого стебла, мг	163,7±11,9	178,3±14,6
% до контролю	-	108,9
маса сухого кореня, мг	70,1±6,5	77,5±6,7
% до контролю	-	110,6

Дія регулятора росту Стімпо на рослини квасолі спричинила збільшення вмісту пігментів у листках. Так, кількість хлорофілу *a* зростала на 30,7% порівняно з контрольними рослинами, хлорофілу *b* – на 34,2% та основних каротиноїдів – на 30,2% (табл. 5).

Зазначені зміни у кількості пластидних пігментів спричинили незначне зменшення співвідношення, порівняно з контролем, хлорофілу *a* до хлорофілу *b* за рахунок значнішого зростання останнього та збільшення на 1,0% відношення суми хлорофілів до кількості основних каротиноїдів через інтенсивніше накопичення хлорофілів (табл. 5).

Таблиця 5

Вміст листових пігментів у рослинах квасолі звичайної сорту Буковинка за дії регулятора росту Стімпо у фазу трьох листків, мг/100 г сирі маси

Показник	Контроль	Стімпо
хлорофіл <i>a</i>	174,6±8,6	228,2±5,0*
% до контролю	-	130,7
хлорофіл <i>b</i>	53,8±2,4	72,2±2,3*
% до контролю	-	134,2
основні каротиноїди	45,0±1,1	58,6±1,6*
% до контролю	-	130,2
хлорофіл <i>a</i> / хлорофіл <i>b</i>	3,25	3,16
% до контролю	-	97,4
хлорофіл <i>a+b</i> / каротиноїди	5,08	5,13
% до контролю	-	101,0

Примітка: * – достовірна різниця з контролем

Активність ферменту каталази в листках бобових є важливим показником, який вказує на рівень фізіолого-біохімічних процесів у рослинах та часто пов'язується із рівнем симбіотичної азотфіксації, азотного обміну тощо [4].

Дослідження активності каталази у листках квасолі звичайної у фазу трьох листків показало позитивний вплив регулятора Стімпо, адже активність ферменту зростала на 10,8% порівняно з контролем (табл. 6).

Таблиця 6

Активність каталази у листках квасолі звичайної сорту Буковинка за дії регулятора росту Стімпо у фазу трьох листків, мл O₂ на 1 г сирі маси за 3 хв.

Показник	Контроль	Стімпо
активність каталази	145,8±10,4	161,5±13,0
% до контролю	-	110,8

Примітка: * – достовірна різниця з контролем

Таким чином, вегетаційний експеримент показав високу стимулюючу дію PPP Стімпо на рослини квасолі звичайної сорту Буковинка не тільки за ростовими процесами, а й за показниками вмісту листових фотосинтетичних пігментів й активністю каталази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анішин Л. А. Регулятори росту рослин: рекомендації по застосуванню / Л. А. Анішин, С. П. Пономаренко, З. М. Грицаєнко. – К. : ДП МНТЦ «Агробіотех», 2011. – 38 с.
2. Биологическая фиксация азота: бобово-ризобийный симбиоз: [монография: в 4-х т.] / С. Я. Коць, В. В. Моргун, В. Ф. Патыка и др. – К. : Логос, 2011. – Т. 2. – 523 с.
3. Биорегуляция микробно-растительных систем : Монография / Иутинская Г. А., Пономаренко С. П., Андреюк Е. И. и др.; Под общей ред. Г. А. Путинской, С. П. Пономаренко. – К. : Нічлава, 2010. – 464 с.
4. Василюк В. М. Активність пероксидази і каталази у сої, інкульованої Tn5-мутантами *Bradyrhizobium japonicum* / В. М. Василюк, О. Д. Кругова, Н. М. Мандровська // Физиология и биохимия культ. растений. – 2007. – Т. 39, № 4. – С. 334-342.
5. Векірчик К. М. Відродимо цінну білкову культуру / К. М. Векірчик // Дім, сад, город. – 1991. – № 11. – С. 7.
6. Векірчик К. М. Физиология растений: Практикум / К. М. Векірчик. – К. : Вища школа, 1984. – 240 с.
7. Голодна А. В. Шляхи підвищення продуктивності квасолі в умовах північного лісостепу / А. В. Голодна, В. Ф. Камінський, Д. С. Шляхтуров // Корми і кормовиробництво. – Вінниця : ТОВ ПЦ «Енозіс», 2004. – Вип. 53. – С. 63-73.
8. Грицаєнко З. М. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунту / З. М. Грицаєнко, А. О. Грицаєнко, В. П. Карпенко. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2003. – 316 с.
9. Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні у 2013 році : [Електронний документ] // Сайт «Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України». – Режим доступу: http://vet.gov.ua/sites/default/files/ReestrEU-2013-12-17_full.pdf. Перевірено: 14.03.2014.
10. Конончук О. Б. Практикум з агрохімії та основ землеробства для студентів біологічного напрямку підготовки : навч. посібник / О. Б. Конончук. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2013. – 73, [3] с.
11. Патыка В. Ф. Основные направления оптимизации симбиотической азотфиксации в современном земледелии Украины / В. Ф. Патыка, Н. З. Толкачев, О. Ю. Бутвина // Физиология и биохимия культ. растений. – 2005. – 37, № 5. – С. 384-393.
12. Полянская Л.Н., Загинайло Н.И. Новые сорта фасоли // Селекция и семеноводство. – 1991, № 3. – С. 39-40.
13. Сайт «Webagronom»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webagronom.ru>. Перевірено: 23.03.2014.
14. Сайт «АГРОБИОТЕХ»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrobiotech.com.ua>. Перевірено: 07.04.2014.

Гбур М.

Науковий керівник – Удич З.І.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН УЧНЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ШКОЛИ

Як відомо, якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні особливості, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя. Запорукою успішного включення школяра з особливими освітніми потребами в інклюзивне середовище є розробка індивідуального навчального плану [2].

Отже, *індивідуальний навчальний план* (ІНП) – це формальний документ, який містить детальну інформацію про дитину і послуги, які вона має отримувати. Він розробляється командою педагогів і фахівців та об'єднує їхні зусилля з метою розробки комплексної програми роботи з дитиною і, водночас, визначає, які саме послуги надаватиме кожний фахівець. Батьки є активними учасниками розробки індивідуального навчального плану, оскільки вони знають своїх дітей краще за інших. [5]

Під час створення індивідуального навчального плану головна увага звертається на розробку конкретних навчальних стратегій і підходів, а також системи додаткових послуг, які дадуть дитині змогу успішно навчатися у звичайному класі.[1]

Обов'язкові компоненти ІНП :[1]

1. Інформація про дитину загального характеру: ім'я дитини, її вік, адреса, телефон, імена батьків, порушення розвитку, дата зарахування дитини до школи, термін дії ІНП.
2. Поточний рівень знань і вмінь дитини.
3. Цілі і завдання.
4. У плані визначають межі відповідальності: хто, що, коли і як має робити.
5. Перелік спеціальних та додаткових послуг.
6. Визначена кількість і тривалість занять фахівців з дитиною.
7. Адаптації/модифікації необхідні для реалізації цілей та завдань.
8. Термін дії ІНП.
9. Інформація про прогрес дитини.

Зокрема, цілі ІНП можуть стосуватися знань, умінь, поведінки і мають бути чітко сформульовані, висловлені через позитивні твердження та бути зрозумілими всім, хто їх читає. Завдання – це необхідні проміжні кроки на шляху до окресленої цілі, написані зрозумілими та простими термінами.

Щодо терміну дії ІНП, то зазвичай, індивідуальний навчальний план розробляється на один рік. Однак члени групи з розробки ІНП можуть у будь-який момент запропонувати провести збори, щоб модифікувати план або скласти новий. Це може виявитися необхідним, наприклад, якщо: дитина досягла поставленої мети; у дитини спостерігаються проблеми з поведінкою; у дитини виникають труднощі при досягненні визначених цілей; надійшло прохання збільшити кількість послуг дитині; дитину переводять до іншої школи. Традиційно, розробку ІНП починають одразу після приходу дитини до класу, а термін дії плану закінчується через рік. Водночас, можна варіювати цей процес, пристосовуючи його до загального шкільного планування [5].

Через певний час фахівці оцінюють успіхи дитини, визначають, наскільки ефективним є навчальний план, діляться інформацією з батьками учня. [1]

Таблиця 1.

Етапи розробки та впровадження ІНП [4]

№	Етап	Зміст
1.	Збір та обмін інформацією	Важливо на цьому етапі тримати від батьків наступну інформацію: – цілі й сподівання батьків щодо дитини; – риси характеру дитини; – здібності, інтереси та уподобання дитини; – сильні сторони й потреби; – події в родині та попередній освітній досвід, які можуть впливати на поточне навчання дитини; – останні дані анамнезу й медичні потреби.
2.	Визначення напрямку	Обираючи пріоритети, команда тим самим зосереджує увагу на тому найважливішому, що ваша дитина вивчатиме кожного року. На цьому етапі команда визначає пріоритети, спираючись на всю наявну інформацію. Для цього її учасники мають: встановити всі навчальні потреби дитини; проранжувати їх у порядку важливості; вибрати ключові на цей навчальний рік. Щоб визначити, які з навчальних потреб дитини є найважливішими, команді потрібно з'ясувати: чи потрібна дитині зараз ця навичка? Чи буде ця навичка використовуватися для навчання в інших аспектах? Чи допоможе володіння цією навичкою розвивати самостійність дитини? Чи відповідає така навчальна ціль віку дитини та року навчання? Скільки часу потрібно на засвоєння цієї навички? Наскільки корисною буде ця навичка для дитини в іншому середовищі?
3.	Розробка та оформлення ІНП	Важливою умовою реалізації ІНП є його письмове оформлення. Як правило, очікувані результати, або цілі, що зазначені в цьому документі вказують на те, чого дитина може досягти в певній сфері за означений проміжок часу впродовж навчального року. Їх часто формулюють за предметними галузями (наприклад, з мови й читання, з математики тощо) або за напрямками планування (наприклад, розвиток навичок комунікації, самообслуговування, функціональних, академічних, соціальних, поведінкових навичок та навичок великої і дрібної моторики).
4.	Впровадження та перегляд ІНП	На цьому етапі підготовки ІНП члени команди повертаються до очікуваних результатів навчання й вирішують, яким чином вони перевірятимуть досягнення поставлених цілей. Далі в роботі з учнем застосовуються відповідні стратегії викладання й оцінювання. Паралельно з цим команда регулярно переглядає зміст ІНП відносно розкладу учня (класного чи індивідуального), щоб проконтролювати систематичність впровадження ІНП в повсякденний навчальний процес.

Зазначені етапи можуть відбуватися в різній послідовності й навіть одночасно, виходячи з індивідуальних потреб учня. Наприкінці команда визначає, як часто слід збиратися впродовж навчального року. Під час таких засідань, які проводяться для контролю за виконанням ІНП, учасники обговорюють прогрес дитини в напрямі її цілей та аналізують необхідність внесення коректив. Важливо, щоб батьки також відвідували ці засідання та долучалися до обговорення успіхів своєї дитини й планування подальших кроків. Принаймні раз на рік, зазвичай наприкінці весни, команда переглядає ІНП і планує роботу на наступний навчальний рік. При підготовці нового ІНП за основу беруть інформацію, зібрану в поточному навчальному році [4].

Застосування ІНП з метою підвищення якості навчальної успішності учнів – найбільш ефективне за умови, коли: батьки є активними й рівноправними учасниками процесів планування та впровадження; ІНП використовуються як робочий документ, інтегрований у повсякденну діяльність і планування; в ІНП чітко визначено, хто відповідальний за поточну роботу з навчання дитини і хто має збирати дані про досягнутий процес; ІНП є дієвим документом, який коригується з огляду на зміни обставин у житті та з урахуванням його ефективності; ІНП передбачає використання висновків із звітів клініцистів і консультантів та їхніх рекомендацій у плануванні повсякденної роботи з учнем. [3]

Необхідно зазначити, що в випадки коли, розробка індивідуального навчального плану є недоцільним. Це стосується випадку, коли дитина має сенсорні порушення при збереженому інтелекті і потребує створення відповідних адаптацій навчальних матеріалів та колекційних занять. За цієї потреби розробляється та частина програми розвитку, яка стосується надання цих послуг та розроблення відповідних адаптацій. Насамкінець необхідно перерахувати не лише переваги, але й можливі недоліки ІНП (табл. 2.) [5]

Переваги та недоліки ІНП[3]

Переваги	допомагає забезпечити підзвітність, іншими словами особа, відповідальна за організацію навчання, має чітке уявлення про вимоги до рівня знань, умінь і навичок та працює над їх формуванням; це уможливорює контроль проміжних результатів;
	допомагає компенсувати брак уваги в типовому навчальному плані до тих аспектів, які безпосередньо стосуються життя дітей з обмеженими можливостями;
	дає батькам змогу долучатися до формування навчальної програми для своєї дитини;
	надає певну структуру, яка спонукає членів консультативно-педагогічної команди зосереджувати увагу на тих аспектах навчання, що є важливими для дитини;
	містить рекомендації щодо методів викладання певних частин змісту програми;
	наперед визначає додаткові ресурси й види супроводу, які можуть знадобитися для передбачає певну технологію оцінювання ;
	передбачає певну технологію оцінювання слугує джерелом корисної інформації при організації переходу дитини до наступного класу чи до іншого навчального закладу.
Недоліки	Може призводити до ізоляції дитини у класі;
	посилює навантаження на вчителя, якому доводиться виконувати більше паперової роботи;
	часто не містить чітких посилань на те, яким чином він пов'язаний із загальним навчальним процесом та вимогами щодо рівня навчальних досягнень;
	закріплює уявлення, ніби діти з інвалідністю від початку відрізняються від інших дітей ;
	містить вузькоспрямовані й тривіальні завдання ; також часто зосереджений переважно на практичних цілях, досягнення яких дитина може продемонструвати своєю поведінкою; в більшості випадків орієнтований не на освіту в широкому розумінні, а на механічне відпрацювання навичок;
	не передбачає особистісно орієнтованого підходу й натомість має директивний характер, що майже не залишає можливості для врахування інтересів самого учня . Крім того, багато дітей навіть не мають достатнього уявлення про те, що входить до їхніх ІНП.

Описуючи позитивні сторони індивідуальних навчальних планів та зазначаючи багато їхніх недоліків, науковці та практики закликають до їх переоцінки в світлі нових напрямів і пріоритетів у вивченні цієї проблеми. Однак, незважаючи на численні недоліки застосування ІНП, більшість з них можна нівелювати, якщо такий план є гнучким робочим документом і коригується в контексті повсякденного загального навчального процесу у звичайному класі. Попри свою недосконалість, ІНП за умови його ретельної розробки й впровадження, допоможе інтегрувати учнів, чиї навчальні потреби та можливості суттєво відрізняються від потреб інших дітей у класі.[3]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Найда Ю. Методичні рекомендації щодо впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2013-2014 навчальному році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/technol/1737/>
2. Бабак Т.С. Організація навчально-виховної роботи в інклюзивних класах / Бабак Т.С., А.В. Лавріненко, Н.О. Федорова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: inkluz-koipppo.edukit.kr.ua/Files/downloads/T.C.Бабак.doc
3. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com,http://www.ussf.kiev.ua>
4. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади: посіб. – К.: Паливода А.В., 2012. – 50 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/data/Canada/Canada/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D1%94%D0%BC%D0%BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%BC.pdf>.
5. Методичні рекомендації щодо впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2013-2014 навчальному році.:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://education-trost.at.ua/load/metodichni_materiali/metodichni_rekomendacii_shhodo_vprovadzhennja_inkluzivnogo_navchanja_u_zagalnoosvitnikh_navchalnikh_zakladakh_u_2013_2014_navchalnomu_roci/9-1-0-88.

Бойко В.

Науковий керівник – Удич З.І.

АСИСТЕНТ УЧИТЕЛЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ: КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ТА ЗАВДАННЯ

Отримання якісної освіти є невід'ємним правом кожної дитини, яке закріплене в основному законі України – Конституції України, та інших законодавчих документах. Діти, що навчаються у інклюзивних класах, мають особливі потреби. Всі педагоги повинні з добротою ставитись до цих дітей, розуміти їх інтереси, прислухатись до їхньої думки. Звичайно, щоб виконати всі завдання, які постають перед ними,

потрібна допомога з боку адміністрації, фахівців і батьків. Крім учителя, у навчальному процесі активну участь бере помічник вчителя (асистент, тьютор), який має володіти корекційно-компенсаторними технологіями. Він здійснює превентивне і корекційне сприяння та надає психологічні і корекційні послуги [7, с. 1]. У більшості країн, де розвинута і впроваджується інклюзивна освіта, асистентів педагога відносять до парапрофесіоналів, тобто осіб, які отримали підготовку у спеціалізованій галузі, щоб працювати під керівництвом того, хто має повну професійну підготовку. У контексті інклюзивного навчального закладу – це особи, які отримали підготовку у галузі педагогіки/інклюзивної освіти та працюють під керівництвом вчителя і підпорядковуються керівнику навчального закладу [5, с. 2].

До парапрофесіоналів також відносять кваліфікованих фахівців, які можуть працювати в інклюзивному класі та надавати учням різні спеціалізовані послуги: діагностичне тестування, логопедичні послуги, фізіотерапію тощо. Фахівці у своїх галузях (психологи, логопеди, фізіотерапевти, реабілітологи тощо) застосовують свої знання та вміння, щоб надати вчителю фахові звіти та пропозиції щодо навчання окремих учнів. Вчителі використовують цю інформацію під час складання та впровадження навчальних програм, за які саме вони несуть остаточну відповідальність.

Аналіз канадського та британського досвіду, а також досвіду США свідчить, що основним завданням асистентів педагога в інклюзивній освіті є надання допомоги вчителю в організації, підтримці та здійсненні навчально-виховного процесу. Така підтримка передбачає як загальну підтримку, так і більш спеціальну допомогу у роботі з окремими учнями.

Основною перевагою залучення асистентів педагога до навчального процесу в інклюзивному класі є покращення якості викладання та послуг, що надаються учням. Звичайно, що робота в інклюзивному класі педагога та асистента вчителя має низку додаткових переваг, серед яких є такі: розвиток позитивної самооцінки учнів; більш позитивне ставлення учнів до школи і до процесу навчання; краща поведінка учнів у класі; більш ефективні стосунки між вчителем та батьками; покращені партнерські стосунки між вчителем та асистентом, як міжособистісні, так і управлінські; підвищення рівня залучення і розуміння навчального процесу з боку місцевої громади [5, с. 13].

Згідно з однією із посадових інструкцій, асистент вчителя:

1. Призначається на посаду та звільняється з неї наказом начальника управління освіти і науки Васильківської районної державної адміністрації за поданням директора загальноосвітнього навчального закладу.

2. Посаду асистента вчителя може обіймати особа з високими моральними якостями, яка має повну вищу педагогічну освіту та пройшла курсову перепідготовку щодо роботи в умовах інклюзії, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальному закладі.

3. Основними напрямками діяльності асистента вчителя є адаптація змісту та методів навчання до можливостей і потреб дітей з особливими освітніми потребами, застосування під час уроків системи корекційних заходів, спрямованих на опанування дітьми з особливими освітніми потребами навчального матеріалу, захист кожної дитини з особливими освітніми потребами від будь-яких форм фізичного або психічного насильства.

4. Асистент вчителя підпорядковується безпосередньо заступнику директора з навчально-виховної роботи.

5. У своїй діяльності асистент вчителя керується Конституцією України, указами Президента України, законами України, рішеннями Кабінету Міністрів України, наказами та іншими нормативно-правовими актами центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та підпорядкованих їм органів управління освітою з питань, що стосуються загальної середньої освіти, правилами і нормами з охорони праці, пожежної безпеки, статусом і правилами внутрішнього розпорядку навчального закладу, наказами та розпорядженнями директора навчального закладу та цією посадовою інструкцією [7, с. 1].

Конкретними видами діяльності асистентів учителів інклюзивного класу є: організація екскурсій; читання книжок дітям; допомога учням у виконанні навчальних завдань, розроблених вчителем; роздавати матеріали учням на уроці; допомога дітям у вивченні свого імені, домашньої адреси, номера телефону, дня народження, імені батьків; здійснювати нагляд над ігровими видами діяльності дітей [5, с. 5].

Також асистент в інклюзивному класі виконує завдання, які представлено у таблицях 1 та 2 [7, с. 1].

Таблиця 1.

Завдання асистента вчителя в інклюзивного навчання

Разом із вчителем класу здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами	Вивчає особливості діяльності та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, оцінює їхні навчальні досягнення, виконання ними індивідуальної програми розвитку, вивчає та аналізує динаміку розвитку дітей з особливими освітніми потребами.	Надає допомогу дітям з особливими освітніми потребами в облаштуванні робочих місць
Спостерігає за дитиною з особливими освітніми потребами з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб		Забезпечує разом з іншими працівниками навчального закладу здорові та безпечні умови навчання, виховання та праці.
Дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію дітей з особливими	Допомагає в організації навчально-виховного процесу в класі з інклюзивним навчанням.	Разом із вчителем класу, надає освітні послуги, спрямовані на задоволення освітніх потреб дітей

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

освітніми потребами.	Веде відповідну документацію	з особливими освітніми потребами.
Співпрацює з фахівцями, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами та беруть участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами.	Стимулює розвиток соціальної активності дітей з особливими освітніми потребами, сприяє виявленню та розкриттю їхніх здібностей, талантів, шляхом залучення цих дітей до участі у науковій, технічній, художній творчості.	Сприяє розвитку дітей з особливими освітніми потребами, поліпшенню їхнього психоемоційного стану.
Створює навчально-виховні ситуації, обстановку оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому для дітей.	Сприяє формуванню у дітей з особливими освітніми потребами саморегуляції та самоконтролю.	Бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку на основі вивчення актуального та потенційного розвитку дитини з особливими освітніми потребами.
Постійно спілкується з батьками дітей з особливими освітніми потребами, надає їм необхідну консультативну допомогу.	Інформує вчителя класу та батьків про досягнення дітей з особливими освітніми потребами.	Допомагає дітям з особливими освітніми потребами виконувати навчальні завдання.

Під час взаємодії асистент і учитель допомагають один-одному виконувати обов'язки (табл. 2) [5, с. 5].

Таблиця 2.

Взаємодія учителя інклюзивного класу із асистентом

Напрямок роботи	Обов'язки вчителя	Спільні дії	Обов'язки асистента вчителя
<i>Діагностування</i>	Визначає навчальні потреби	Обговорення здібностей учнів, їх сильних і слабких сторін	Спостереження за поведінкою учня та надання інформації вчителю
<i>Планування</i>	Підготовка індивідуалізованих навчальних програм (ІНП) Ведення поточних записів про учнів та їх ІНП. Планування уроків та необхідних матеріалів Здійснення належних змін відповідно до ІНП. Визначення пріоритетів. Здійснення тижневого планування, планування уроків, організацію фізичного середовища, центрів діяльності, видів діяльності для індивідуальних дітей та всього класу.	Обговорення очікуваних результатів учнів. Обговорення навчальних цілей для учнів, у тому числі й поведінкових і соціально-емоційних. Підготовка матеріалів. Інформування про наявні ресурси	Допомога у підготовці матеріалів. Виконання планів, розроблених вчителем.
<i>Управління поведінкою</i>	Запровадження чіткої та зрозумілої системи управління в класі: основних правил поведінки та очікувань від учнів	Регулярні зустрічі з питань обговорення успішності учнів. Обговорення та з'ясування очікувань щодо дотримання поведінки учнями та основних правил	Робота в рамках встановлених дій, у тому числі управління поведінкою учнів, дотримання основних правил та відповідно ІНП
<i>Навчання</i>	Складання планів уроків та проведення занять відповідно до цих планів. Контроль навчання учнів і надання необхідної допомоги. Здійснення викладання та проведення уроків для всього класу, груп дітей та індивідуальна робота з окремими дітьми. Надання необхідних матеріалів асистенту вчителя	Обговорення очікуваних результатів. Обговорення окремих стратегій та дій. Обговорення місця проведення занять	Детальніше пояснення елементів уроку тим учням, у яких виникають проблеми. Контроль виконання завдань на закріплення навчального матеріалу. Контроль за процесом: ведення записів та інформування вчителя. Робота з малими групами дітей або індивідуально з окремими дітьми, розвиваючи навички.
<i>Оцінювання</i>	Оцінювання успішності учня	Обговорення	Збір даних для

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

	Забезпечення виконання учнем ІНП. Планування та проведення формальних і неформальних тестів	результатів спостережень. Обмін інформацією	оцінювання прогресу учнів. Перевірка тестів
<i>Робота з батьками</i>	Проведення індивідуальних зустрічей з батьками з питань обговорення прогресу дітей	Обговорення інформації, отриманої від батьків. Дотримання конфіденційності	Участь у зустрічах з батьками, коли це відповідає ситуації
<i>Звітування</i>	Звітування перед батьками (формальне, неформальне)	Обговорення інформації, отриманої від учня. Дотримання конфіденційності	Інформування вчителя про сильні сторони, досягнення та потреби учнів. Інформування вчителя про поведінку та успішність учнів
<i>Оцінювання роботи асистентів</i>	Здійснення оцінки роботи асистента. Обговорення сфер, що потребують покращення. Навчання асистентів.	Обговорення сильних сторін та сфер діяльності, що потребує покращення	Здійснення самооцінювання
<i>Дотримання освітньої політики</i>	Ознайомлення з освітньою політикою на національному та місцевому рівні. Дотримання правил та процедур, встановлених навчальним закладом	Ознайомлення з освітньою політикою на національному та місцевому рівні. Дотримання правил та процедур, встановлених навчальним закладом	Ознайомлення з освітньою політикою на національному та місцевому рівні. Дотримання правил та процедур, встановлених навчальним закладом

Що асистент вчителя не повинен робити та за що не повинен нести відповідальність: бути єдиною особою, відповідальною за навчальний процес у класі; планування навчальної програми, уроків тощо (лише допомагає); відбір навчальних матеріалів чи вибір методів навчання; оцінювання роботи учня чи досягнутого прогресу; оцінка роботи іншого персоналу; проведення діагностики учнів; звітування перед батьками чи опікунами, перед представниками керівних органів управління; виконувати лише роботу з «важкими» учнями протягом більшості часу; нести повну відповідальність під час екскурсій; супроводжувати дітей в медичні заклади без належного дозволу на це з боку адміністрації навчального закладу [5, с. 6].

Інколи асистент повинен володіти такими спеціальними вміннями та навичками, які може набути під час додаткових тренінгів. Наприклад, якщо у класі є учень, який не чує або має порушення слуху, асистент педагога може потребувати додаткового тренінгу з оволодіння мови жестів [5, с. 3].

Кваліфікаційні вимоги до асистентів вчителя у інклюзивному класі: диплом про отримання вищої педагогічної освіти (або відповідний еквівалент); диплом або сертифікат, що підтверджує кваліфікацію асистента педагога, виданий офіційною установою з урахуванням проходження практики; сертифікат про проходження тренінгу; можливість виконувати фізичну діяльність в межах посадових обов'язків [5, с. 14].

Наразі у системі вищої освіти України впроваджуються нові навчальні дисципліни, пов'язані з інклюзивною освітою. Серед них «Асистент вчителя в системі інклюзивного навчання». Передбачається, що в результаті його вивчення майбутні асистенти оволодіють низкою необхідних знань та умінь (табл. 3) [6, с. 6].

Таблиця 3.

Результати вивчення навчальної дисципліни «Асистент вчителя в системі інклюзивного навчання»

<i>Сформовані знання</i>	<i>Розвинені уміння</i>
філософію та освітні поняття, пов'язані з освітою учнів з інвалідністю/особливими потребами	використовувати нормативну базу, яка регулює забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю/особливими потребами та питання впровадження інклюзивного навчання
законодавчо–нормативне забезпечення посади «асистент вчителя» та процесу впровадження інклюзивного навчання	застосовувати різноманітні навчальні стратегії, пов'язані з особливостями дітей з інвалідністю/особливими потребами
різноманітні навчальні стратегії, пов'язані з конкретними особливостями дітей з інвалідністю/особливими потребами	надавати допомогу вчителю у впровадженні індивідуальних навчальних планів, оцінювання потреб учнів, моніторингу прогресу
кваліфікаційні вимоги та особливості роботи асистента вчителя під час роботи з учнями з інвалідністю/особливими потребами	використовувати навички роботи у команді фахівців по впровадженню інклюзивного навчання
методи надання допомоги вчителям, які працюють в інклюзивному класі, у підготовці навчального матеріалу	працювати зі спеціальними засобами, обладнанням та технологіями, сприяти роботі учнів з цими засобами та обладнанням, а також забезпечувати

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

	дотримання правил безпеки роботи
методи безпечної практики роботи та реакції на непередбачені ситуації у міру їх виникнення	взаємодіяти з персоналом навчального закладу, батьками дітей, фахівцями у такий спосіб, який сприяв би розвитку позитивних взаємовідносин
методи планування навчальної діяльності під керівництвом вчителя	застосовувати стратегії, спрямовані на розвиток впевненості учнів у власних силах та їх самостійності

Рекомендації учителям щодо співпраці із асистентами: призначте час для регулярних зустрічей зі своїми асистентами, особливо на початку навчального року; встановіть ефективні способи комунікації, створіть можливість вільного обговорення; забезпечте поінформованість асистентів учителів; допомагайте асистентам учителів у розвитку навичок створення баз даних; моделюйте базові поведінково-управлінські стратегії [5, с. 12-13].

Таким чином, інклюзивний клас може повноцінно функціонувати лише тоді, коли у ньому асистент учителя. Він не замінює учителя, а є рівноправним учасником команди, яка забезпечує інклюзію у школі. Від його фахової підготовки та досвіду залежить ефективність організації навчально-виховного процесу у класі. Тому і вимоги до його знань, умінь та навичок є високими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т.В.Сак. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичний посібник. / [Інклюзивна освіта. Посібник для батьків: посібник / Укладачем матеріалу є неурядова організація «Проживання в громаді» (м. Манітоба, Канада). – К:Паливода А.В., 2012. – 120 с.
3. Колупасєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 197 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Колупасєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупасєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Рекомендації по організації роботи асистента вчителя в інклюзивному класі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..**
6. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Програма курсу «Асистент вчителя в системі інклюзивного навчання/[Красюкова–Еннс О.В., Байда Л.Ю., Шинкаренко В.І., Луценко І.В. та інші], 2011 рік.
7. Рекомендації по організації роботи асистента вчителя в інклюзивному класі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.canada-ukraine.org>.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Саленко І.

Науковий керівник – Гавришок Б. Б.

ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ РАДИВИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ

Згідно діючого Лісового кодексу України [1], ліс - тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Метою даного дослідження є вивчення закономірностей територіального розміщення лісових ресурсів Радивилівського району. Відповідно до мети були сформульовані наступні **завдання**: проаналізувати залісненість району та вивчити породний склад і вікову структуру деревостанів у лісництвах.

Історія розвитку лісокористування Радивилівського району є частиною історії лісів Рівненського Полісся. На сучасному етапі ліси району належать двом господарствам: Радивилівському лісництву державного підприємства «Дубенський лісгосп» та державному підприємству "Спеціалізоване лісгосподарське агропромислове підприємство" (ДП СЛАП). Перше з них існує у практично не змінних межах із 1940 р. і володіє більшістю великих за площею і продуктивних лісових урочищ. Друге – утворене шляхом об'єднання колишніх колгоспних лісів. ДП СЛАП охоплює переважно розрізнені лісові масиви невеликої площі (рис. 1).

Дослідження лісів Радивилівського району нами здійснено з використанням статистичної звітності згаданих вище лісгосподарських підприємств [2, 3, 4], картографічних матеріалів лісовпорядкування та топографічних карт, виданих Київським військово-топографічним інститутом.

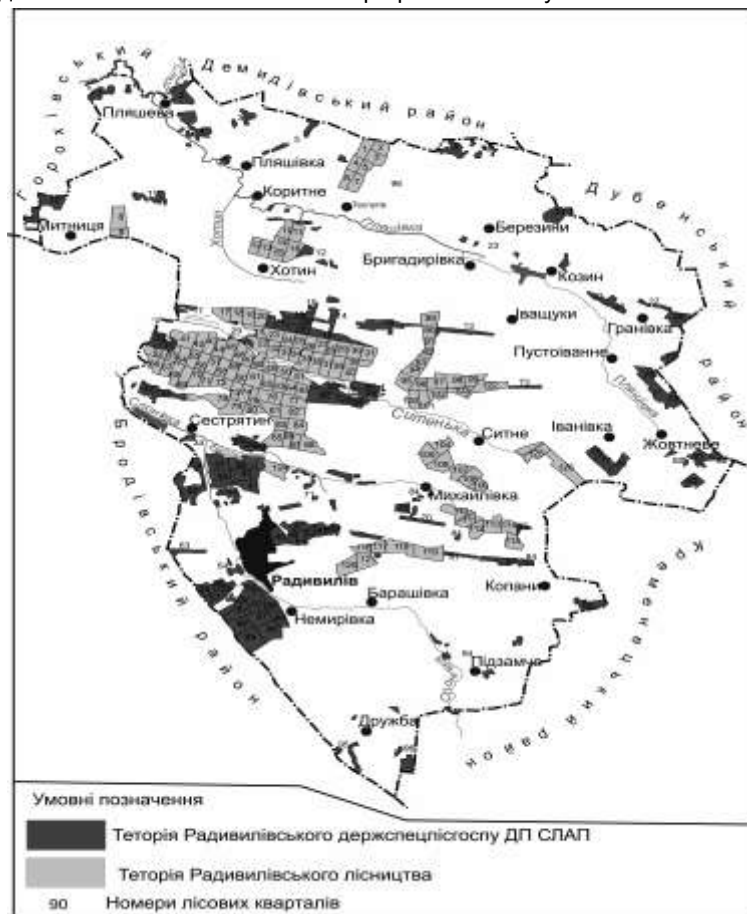

Рис. 1. Розміщення лісових урочищ Радивилівського району (Складено автором на основі фондів матеріалів)

В процесі проведення дослідження, нами побудовано й проаналізовано картографічні моделі, що відображають розподіл лісових урочищ по території району та їх приналежність до лісництв (рис. 1), лісистість району, а також видовий склад та вікову структуру деревостанів району в цілому та окремих господарств зокрема.

Для картометричних досліджень лісистості району всю його територію розділено на облікові ділянки площею 4 км², що співпадає з квадратами сітки карти масштабу 1:100 000. Для вимірювань використано палетку зі стороною квадрата 2 мм. Таким чином один квадрат палетки рівний 1 % площі облікової ділянки.

Із побудованої таким чином картографічної моделі чітко видно, що найбільш залісненими є центральна та західна частини району, де лісистість сягає 21 – 90 % при середньому значенні для району 16,7%. Саме тут зосереджені найбільші лісові урочища району. Зокрема найбільший лісовий масив району простягається на північний схід від села Сестрятин по обох берегах р. Ситенька. Найменш залісненим є басейн р. Пляшівка на сході району (села Теслув, Бригадірівка, Пустоїванне), а також територія на південь від лінії сіл Немирівка – Барашівка. В обох випадках ліси практично відсутні. Вздовж східної та північно-східної межі району розкидані поодинокі невеликі лісочки (рис. 1). Лісистість цієї території сягає 11 – 23%.

Аналіз сучасного поділу площі лісового фонду за категоріями земель свідчить, що лісові землі району використовуються за прямим призначенням. Землі, не вкриті лісовою рослинністю, займають 839 га із загальної площі 12466,2 га. Більшість з них зосереджені у Радивилівському лісництві.

У лісовому фонді району домінуюча роль належить лісокультура. Зокрема в межах ДП «СЛАП» на них припадає більше 50%. Природні та умовноприродні ценози охоплюють майже 25 % лісів. Найбільш поширеними типами лісу на території району є свіжі та вологі дубово-соснові субори.

Провідна роль у видовому складі деревостанів району належить насадженням сосни, на яку в припадає 79% лісовкритих площ. При тому дещо більша її частка (82%) спостерігається у лісах ДП СЛАП. Ця порода на більшій частині району здатна до самовідновлення, про те вирощується переважно у лісокультура. Із хвойних певне поширення (1,1 % площі) має також ялина європейська. Зосереджена вона переважно в межах Радивилівського лісництва. У віковій структурі хвойних деревостанів району переважають середньовікові насадження (53,7%) та молодняки (24,2 %). Частка останніх особливо висока на території ДП СЛАП (40,3 %). Стиглі і перестійні деревостани займають не більше 3 %. Така вікова структура свідчить про інтенсивне лісокористування на території району протягом останніх десятиріч та про активну роботу лісників над формуванням видового складу лісів.

Аналіз таксаційних матеріалів [3, 4] свідчить про поступове зниження частки хвойних порід в лісах району і збільшення листяних. Основна причина цього – природне поновлення малоцінних мягколистяних порід (осика, береза) на місці хвойних вирубок. Останнє призводить до зниження бонітету лісів та запасу деревини в них. Значного поширення цей процес набув у лісах ДП СЛАП.

Твердолистяні породи в районі займають 12,3 % лісовкритих площ. Переважно вони представлені лісокультурами і зосереджені у Радивилівському лісництві, де займають понад 1000 га. (16,3 %). Провідна роль у цій групі належить дубу. Грабняки поширені переважно у лісах ДП СЛАП. Більшість з них середньовікові та пристигаючі, що свідчить про незадовільне ведення лісового господарства і деградацію дібров у період існування колгоспних лісів. Привертає увагу специфічна вікова структура твердолистяних порід. Молодняки у цій групі займають лише 9% площі. Традиційно більша їх частка (12,5%) у лісах ДП СЛАП.

На мягколистяні породи припадає 7,5 % лісових земель території дослідження. Дещо поширеніші вони у лісах ДП СЛАП (9,5%). У видовому складі цих деревостанів домінують: береза повисла, вільха чорна, осика та верба. Специфікою їх є відносно швидке дозрівання і, як правило, низький бонітет. В районі ця група представлена переважно середньовіковими та пристигаючими деревостанами.

Таким чином, середня лісистість Радивилівського району становить 16,7%. Лісові ресурси в його межах належать двом лісгосподарським підприємствам і розподілені вкрай не рівномірно. Найвища лісистість характерна для центрально-західної частини району.

Більше половини лісових площ припадає на лісокультури. В видовому складі деревостанів домінуюча роль належить сосні, яка займає 79% площі лісовкритих земель. Серед твердолистяних порід провідна роль належить дубу, який зростає на 9,4 % лісових площ. Поширення інших порід незначне. У віковій структурі лісів переважають середньовікові і пристигаючі деревостани. Дещо вища частка молодників характерна для ДП СЛАП, де ведеться більш інтенсивне лісове господарство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
2. Офіційний сайт ДП «Дубенський лісгосп» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dubnolis.at.ua/>
3. Проект організації і розвитку лісового господарства державного підприємства: Спеціалізоване лісгосподарське агропромислове підприємство "Радивилів держспецлісгосп". – Ірпінь, 2004. – 247 с.
4. Таксаційний опис Радивилівського лісництва ДП «Дубенський лісгосп» Рівненської області. – Ірпінь, 2009 р.

Іванейко М.

Науковий керівник – проф. Сивий М.Я.

РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСТИНИ СХІДНИХ БЕСКИДІВ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Актуальність дослідження. Релігійність українського народу є невід'ємною складовою національної культури. Християнське паломництво є одним з найдавніших видів подорожей, відомих з

літописних джерел ще IV ст. н. е. Українське християнське паломництво відоме з XI ст., зазнаючи злетів та спадів, незважаючи на значні утиски соціалістичної доби, воно зберігалося саме завдяки тій визначній ролі, яка в традиції надається особистій подорожі до Святих місць. Паломницька традиція є тим об'єктивним підґрунтям, на якому розвивається зараз і поступово набирає поширення релігійний туризм в Україні в цілому, і зокрема в Східних Beskidax [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сакральних пам'яток Східних Beskidax займалися Швед М. (2000), Вуйчик В. (2000), які досліджували Лаврівський монастир як центр паломництва регіону; Дьомін М. (2000) вивчав храми України, в тому числі і карпатські; Ковальчук А. (2000) досліджував стан та перспективи розвитку релігійного туризму території.

Мета : характеристика сакральних ресурсів, стан та перспективи розвитку релігійного туризму української частини Східних Beskidax.

Виклад основного матеріалу. Під **релігійним туризмом** слід розуміти види діяльності, пов'язані з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, що прямують до святих місць і релігійних центрів, які знаходяться за межами звичного для них середовища [1].

Релігійний туризм - це самостійний вид туризму. В нього є свої різновиди (рис.1): паломницький туризм, релігійний туризм екскурсійної спрямованості, які виділяються за мотивацією подорожуючих. В першому випадку - це духовна місія, яка спонукає людину до подорожі, в другому - пізнавальна мета, посилена духовною функцією.

Рис.1. Структура релігійного туризму

тут розвиваються індивідуальні, сімейні та групові, а також тривалі та короткочасні паломництва.

Онуфріївський монастир був збудований в 1291р., і є найдавнішим монастирем Святого Онуфрія в Україні, з якого цей культ швидко поширився в Галичині та далі на схід. Зараз він є пам'яткою архітектури національного значення. Тут знаходиться церква святого Онуфрія та монастирські келії, в яких паломники можуть зупинитись на нічліг. У підземеллях Онуфріївської церкви є некрополь, корені якого сягають ще княжих часів, коли тут перед будівництвом храму був цвинтар. Після прибудови бічних крил у другій половині XVII ст. виникли крипти, зокрема, крипта Винницьких у південному крилі. Тут поховані Київський православний митрополит Антоній Винницький та Перемиські греко-католицькі єпископи Інокентій і Юрій Винницькі. Також є пам'ятка природи - чудотворне джерело, яке користується популярністю серед паломників [6].

Другим центром є **Гошівський монастир**, який був заснований в 1570р. лицарем королівського війська Кучуладом. Славиться обитель чудотворною іконою Божої Матері, яку 5 серпня 1737 року подарував монастирю його опікун Микола Гошівський. Згідно записів монастирського літопису, до кінця XVIII століття зафіксовано 117 оздоровлень. Вони були й надалі. Монастир увійшов до переліку об'єктів, перевірених на рівень доступності для людей з особливими потребами, що сприяє збільшенню кількості паломників [2].

Релігійний туризм екскурсійного спрямування є складовою частиною сучасної індустрії туризму. Собори, церкви, дерев'яні храми, каплиці, костьоли, синагоги, культові музеї і духовні центри - це туристичні об'єкти, які мають зростаючий попит. Українська частина Східних Beskidax містить чимало сакральних ресурсів. Сьогодні тут налічується понад 250 храмів. Найбільше вирізняється мистецькими якістьми *ступінчасто-пірамідальний тип бойківської церкви з трьома вежами*. Асиметричний і одночасно добре зрівноважений, артистично вироблений образ цієї, найчастіше скомпанованої в добрих пропорціях, церкви дає якнайбільше естетичне задоволення і створює піднесений настрій. Важливими об'єктами релігійного туризму тут можуть бути унікальні дерев'яні храми, споруджені в XVII-XVIII ст., яких нині налічується 23. Вони дуже привабливі в архітектурному плані і не мають аналогів в світі. Прикладом є *церква Різдва Пресвятої Богородиці* 1838 року в с. Маткові Турківського району [4]. Будівля дерев'яна, тризрубна, триверха. В інтер'єрі вирізняється високоарковий проріз між бабинцем і навою. Церкви описаного типу найбільш поширені в південно-західній частині Турківщини. Своїми формами церква в с. Маткові подібна до церков сіл Нижнє Висоцьке, Комарники та Миколаївської церкви села Кривки. До бойківського типу належать чудові храми в селах Гусний, Вишка, Сухий, Ужку, що у Великоберезнянському районі Закарпаття. Невід'ємними частинами церковних ансамблів є дзвіниці. Вони найчастіше дво-,

триверхі, подібні за формою, хоча серед них немає однакових. Наприклад, дзвіниця при церкві 1874 року в с. Коростів Сколівського району квадратна у плані, двоярусна.

Сакральні пам'ятки регіону розміщені нерівномірно (рис. 2). Найбільшою насиченістю сакральними об'єктами характеризуються Стрийський та Дрогобицький райони – 5,5 і 5,1 пам'ятка на 100км² відповідно. Найменша насиченість церквами є в Старосамбірському районі Львівської області – 1,1 пам'ятка на 100км². Проте в кількісному відношенні найбільше релігійних об'єктів має Турківський (153 церкви) та Сколівський райони. Найменша кількість сакральних пам'яток є у північній частині Великоберезнянського району. В Турківському районі 98% всіх церков є національними пам'ятками, найдавнішою із них є церква св. архангела Михаїла в с. Ісаї 1663 року. Крім християнських тут також є і єврейська синагога XIX століття в м. Турка. Старосамбірський район характеризується найбільшою кількістю костелів на території регіону, найвідомішими з яких є св. Миколая і св. Мартина. Сколівський район виділяється наявністю найдавнішої сакральної пам'ятки – церкви св. Михаїла в с. Плав'є, яка датується 1418р., а також особливістю території є те, що тут всі храми, окрім церкви св. Василія Великого, є дерев'яними [3].

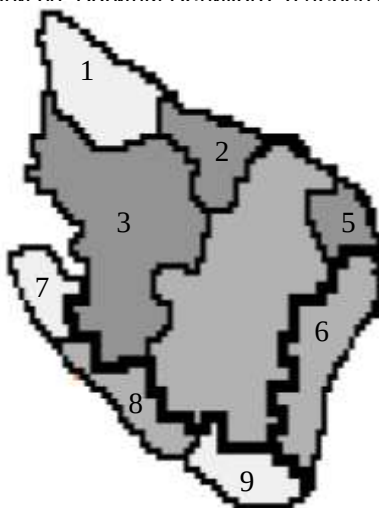

Рис. 2. Насиченість сакральними пам'ятками адміністративних районів Східних Бескидів

Адміністративні райони:

- 1- Старосамбірський;
- 2- Дрогобицький;
- 3- Турківський;
- 4- Сколівський;
- 5- Стрийський;
- 6- Долинський;
- 7- Великоберезнянський;
- 8- Воловецький;
- 9- Міжгірський

Сакральних пам'яток на 100км²

До ресурсів релігійного туризму екскурсійного спрямування належать також музеї, присвячені релігійним об'єктам [1]. На території Східних Бескидів розміщується Єпархіальний музей в м. Трускавці, створений 11 жовтня 1998р. Одним з його засновників був доктор Роман Смик (племінник письменника Богдана Лепкого).

Сьогодні експозиція музею дає можливість дізнатися про історію Самбірсько-Дрогобицької Єпархії, про життя і діяльність видатних діячів Української греко-католицької церкви, таких, як архієпископ Йосафат Кунцевич, митрополит Андрей Шептицький, патріарх Йосиф Сліпий, а також побачити одну з виставок сакрального мистецтва. Серед експонатів музею можна побачити:

- Мощі Святого священномученика Йосафата;
- Пасмо волосся Митрополита Андрея;
- Накидка митрополита Андрея Шептицького;
- Особисті речі патріарха Йосипа;
- Копія грамоти Берестейської унії.

Сучасний стан релігійного туризму в українській частині Східних Бескидів носить стихійний несистематичний характер[3]. Підтвердженням цього є проведений аналіз пропозицій туристичних фірм та агенцій регіону дослідження, в ході якого не було виявлено туристичних маршрутів, присвячених сакральним пам'яткам території, а лише поодинокі церкви є включеними в екскурсійні маршрути як окремі об'єкти. Переважно організаторами паломництва є окремі парафіяни чи священники, а паломниками – прихожани храмів.

Висновки:

- Східні Бескиди мають всі передумови та достатньо забезпечені сакральними об'єктами для розвитку різних видів релігійного туризму;

- для розвитку релігійного туризму в регіоні необхідно проводити заходи, спрямовані на перехід паломництва на «професійний» рівень. Це по-перше, розробка та складання комплексних релігійних маршрутів по регіону дослідження і залучення до цієї роботи професіоналів, тобто туристичні фірми та агенції; по-друге, це всебічна популяризація релігійного туризму серед широких верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування/О. О. Бейдик. – К., 2001.
2. Дьомін М. Храми України /М. Дьомін.– Київ: Мистецтво, 2000. – 295 с.
3. Ковальчук А. Релігійний туризм в Україні: проблеми і перспективи розвитку / Україна та глобальні процеси: географічний вимір/А. Ковальчук. – Київ-Луцьк: Волин. держ.ун-т, 2000. – Т.1. – С.365-367.
4. Логвин Г.Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки/ Г. Н. Логвин.– К.: Мистецтво, 1988. – 463 с.
5. Любіцева О.О. Організація православного паломництва до Святої Землі/ О.О. Любіцева, С.П. Романчук // Матеріали міжнародн. наук-практ. конф. Туризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія – К.,1999. - с.82-85.
6. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія / В. Слободян.-Львів,1998.- 864 с.

Юнко У.

Науковий керівник – доц. Мариняк Я. О.

РОЗВИТОК ГІРСЬКОЛИЖНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Поступово у світі гірськолижний туризм почав перетворюватися на один із популярних видів активного відпочинку. Ця тенденція - характерна і для України. Гірськолижний туризм є ознакою престижу і навіть життєвого успіху. Серед газетних і журнальних заголовків, присвячених гірськолижному туризму, з'явилися слова на кшталт "гірськолижний бум", "гірськолижна мода" і навіть "гірськолижна революція" та "гірськолижна пандемія".

Мета дослідження - обґрунтування принципів і методів розробки стратегії розвитку гірськолижного туризму в Західному регіоні України. Відповідно до поставленої мети вирішуються наступні *задачі*:

- дослідження методів розробки стратегії створення нових рекреаційних зон гірськолижного призначення;
- обґрунтування моделей розвитку місць гірськолижного призначення;
- визначення факторів і умов створення нових місць гірськолижного призначення.

Об'єктом дослідження є гірськолижні курорти Західного регіону України.

Предметом дослідження є перспективні зони розвитку гірськолижного туризму в Західному регіоні України.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є положення економічної теорії, теорії управління, системного і соціологічного аналізу, ідеї та положення, викладені у державних нормативно-правових документах України з проблем розвитку туристичної галузі.

Гірськолижний туризм є одним із перспективних напрямків розвитку туризму, та є невід'ємною складовою загальнодержавної системи фізичної культури і спорту, спрямованої на розвиток фізичних, інтелектуальних та морально - вольових здібностей людини .

Гірськолижний туризм є тим видом туризму, для якого в Україні, зокрема у її Західному регіоні, завжди були перспективи розвитку. Природні ресурси, ринок праці та сприятливий клімат – міцний фундамент для розвитку гірськолижного туризму.

У Західному регіоні України є ряд великих гірськолижних курортів. Серед яких, популярними є : Буковель, Драгобрат, Славське, Яблуниця. Кожний із цих курортів має свою особливості:

Буковель – сучасний гірськолижний курорт європейського рівня. Розташований неподалік від села Поляниця Яремчанської міської ради, біля підніжжя гори Буковель на висоті 920 метрів над рівнем моря. Найвища точка курорту — г. Довга — 1372 м. Сезон триває з кінця листопада до середини/кінця квітня.

У 2012 році Буковель був визнаний найбільш розвиваючим гірськолижним курортом світу. Буковель - кращий гірськолижний курорт України, має найбільш розвинену інфраструктуру серед гірськолижних курортів країни. Довжина гірськолижних трас Буковеля сягає 50 км., які обслуговує 16 підйомників (з яких 1 оглядовий) (11-чотирикрісельних, 1-трикрісельний, 1-двокрісельний (№2R), 1-бугельний(№5)). Всі траси різної складності (зелені, сині, червоні та чорні), для початківців, гірськолижників середнього рівня та професіоналів.

Драгобрат – найбільш високогірний гірськолижний курорт Українських Карпат. Розташований у масиві Свидовець. Драгобрат розташований на висоті 1300–1400 м над рівнем моря, на відстані 18 км від селища Ясіня, на стику хвойних лісів і альпійської зони, біля підніжжя гори Стіг (1704 м). Підковоподібне розташування гір цієї частини Свидовецького масиву створює унікальні природні умови і забезпечує наявність стабільного снігового покриття з листопада по травень.

Яблуниця – це високогірний гірськолижний та кліматичний курорт Карпат, який знаходиться на висоті 960 м. над рівнем моря, на території Карпатського національного парку. Село скрізь гористе і обведене довкола Карпатськими горами , а саме з півдня Чорногорою, верхами Говерлою і Петросом (2026 м.), зі сходу Магурою (1313 м.), з заходу гірськими верхами Довбушанкою (1757 м.), Попаддею, а з

півночі верхами Хом'яка (1542 м.). На курорті 12 бугельних підйомників, довжиною від 100 до 1100 м (з них 2 у самому селі і 2 безпосередньо на перевалі). Гірськолижний сезон триває з грудня до березня.

Славське – найбільш бюджетний гірськолижний курорт України. Тут є схили будь якого рівня складності. Селище Славське розташоване глибоко в Українських Карпатах за 28 км від м. Сколе, в мальовничій долині річки Опір та її правої притоки Слави, серед покритих лісами та полонинами хребтів Бескидів та Горганів, на схилах гір Тростяна (1235 м над рівнем моря), Ільзи (1066 м), Писаної або Довбушанки (1236 м), Менчела (1014 м), які оточують селище з усіх боків. На північ від селища височить гора Клива (1069 м). Гірськолижний сезон триває з грудня до березня.

Окрім зазначених є ще багато інших, менш відомих місць відпочинку, таких як: Тисовець, Орявчик, Яремче, Косів, Татарів, Ясиня, Ізми та ін.

З кожним роком кількість гірськолижних центрів в Західному регіоні України збільшується, а якість існуючих покращується. Різноманітність трас дає змогу кататися людям з різним ступенем підготовки, а на окремих курортах є спеціально виділені спуски для дітей. Бази оснащені інструкторами та рятувальниками. Та все ж, з метою розвитку гірськолижного туризму необхідно стимулювати розвиток об'єктів туристичної інфраструктури, розрахованих на так званого підготовленого споживача (готелі і пансіонати середнього класу, мотелі, туристичні бази поблизу основних гірськолижних курортів, пункти надання невідкладної медичної допомоги, пункти прокату гірськолижного спорядження). Для розвитку гірськолижного туризму велике значення має наявність інженерної і транспортної інфраструктури – водо-, енерго- і газопостачання у складні гірські райони, розвиненої дорожньої системи, гірськолижних підйомників і іншого устаткування, інформаційних комунікацій.

Україна впевнено крокує у напрямку розвитку даного виду туризму, і одним із перших кроків стала, так звана, «Олімпійська надія – 2022».

«Олімпійська надія – 2022» — відповідно до Указу Президента України від 08.09.2010 року № 895, національний пріоритет (проект), метою якого є створення в Україні спортивно-туристичної інфраструктури, здатної прийняти Зимову олімпіаду 2022 року. Термін реалізації проекту: 5 років — перша черга; 9 років — загальний. Очікуваний бюджет: 22-25 млрд. грн. (з них 30 % приватні інвестиції). Реалізація проекту передбачає розбудову, відповідно до вимог МОК, олімпійської інфраструктури за бюджетні кошти та будівництво туристичних об'єктів за інвестиційні кошти, нове позиціонування туристичної привабливості України, підвищення туристичної привабливості та має надати потужний поштовх до розвитку спортивної галузі.

Очікується, що проведення Олімпіади синергетично вплине на економіку країни, радикально збільшить інвестиції у туристичну та суміжні галузі, призведе до зростання туристичних потоків, надасть поштовх до розвитку спорту та бізнесу, створить нові робочі місця.

У 2014 році Україна подала заявку до Міжнародного олімпійського комітету на проведення у Львові XXIV Зимових олімпійських ігор у 2022 році.

Про намір боротися за право проведення Олімпіади-2022 також заявили Казахстан (Алмати), Швеція (Стокгольм), Норвегія (Осло), Китай (Пекін і Чжанцзякоу), спільно Польща і Словаччина (Краків і Ясна).

З огляду на невинне зростання популярності й моди на гірськолижний спорт, а також беручи до уваги виняткові особливості (наявні унікальні природні ресурси і значну освоєність), розвиток гірськолижного туризму в Західному регіоні надзвичайно перспективний та економічно доцільний. Безперечно також, що активний розвиток цього виду туризму в Карпатах сприятиме й підвищенню міжнародного авторитету Української держави.

Раніше незважаючи на природну привабливість, легку транспортну доступність, умовно помірні ціни, відсутність мовного бар'єра та інші принади «зелених легенів Європи», багато українців, залюблених у гірськолижний спорт, все ж таки віддавали перевагу подорожам за кордон — до сусідніх Словаччини, Польщі та більш віддаленої Австрії. На природне запитання, чому ж вони не обирали Українські Карпати, наші співвітчизники, відповідали: замало інформації про курорти та реклами їх, нерозвинена інфраструктура, низький рівень сервісу, зумовлений майже повною відсутністю конкуренції. Зараз ж спостерігається тенденція до зростання кількості відпочиваючих українців саме в Українських Карпатах, це зумовлено насамперед швидкою розбудовою гірськолижного курорту Буковель (розширення трас для катання різного рівня складності, легка транспортна доступність: рейсові автобуси, власний транспорт, чартерні авіарейси, наявність вертолітної площадки, розширення готельної бази, наявність гірськолижної школи та професійних інструкторів, система знижок та акцій і т.д.). Популярними також є Славське та Драгобрат.

Отже, Західний регіон України має колосальні перспективи для розвитку гірськолижного туризму. Наша держава за останні роки зробила великий крок вперед у розвитку гірськолижного туризму, ставши гідним конкурентом сусіднім гірським країнам. Звичайно, в Україні ще багато проблем, які заважають вдосконалюватись даному виду туризму, але сучасна тенденція розвитку гірськолижного туризму в Україні, пробуджує надію, що ці проблеми будуть вирішені в найближчі роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с.
2. Андропов О.М. Стан рекреаційного комплексу України // Економіка і Екологія, 2005, № 24.-С.21-25.
3. Робоча група «Національні проекти» . [Електронний ресурс]. URL: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/pdf/olimp_nadija_03_print.pdf
4. Г.Стадник. Лижний туризм: українські Карпати чи західні курорти? //Українська Правда 2013. [Електронний ресурс]. URL:
5. <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2013/01/8/6981040/>

СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ СМТ. СХІДНИЦЯ

Актуальність роботи. Селище Східниця є адміністративною одиницею Львівської області, яке належить Бориславській міській раді. Поселення відоме в контексті розвитку Східницького нафтового родовища в складі «Бориславнафтогаз», а також родовищем специфічних мінеральних вод. Також діє бальнеологічний курорт Східниця ім. О.О. Стоцького. Саме в цих трьох аспектах ми будемо розглядати цей населений пункт в даній статті з метою проінформувати про це своєрідне селище, показати всі можливості і надзвичайний потенціал, а також наголосити на проблемах Східниці, які стають перешкодою в розвитку курорту Європейського значення.

Метою публікації є дослідження і вивчення смт. Східниця в краєзнавчо-географічному аспекті. У даній статті здійснено географо-краєзнавче дослідження селища, що знаходиться у передгір'ї та північно-східних схилах Українських Карпат та у міжгірних улоговинах на річці Східничанка. Історія цього поселення налічує більше шести століть.

Заслуговує уваги історичний розвиток міста та нафтового промислу, а також освоєння джерел мінеральних вод з яким дуже пов'язане його життя. Унікальне також географічне положення Східниці в історико-географічному, гео-економічному та фізико-географічному ракурсах. Східниця також володіє багатьма природними ресурсами та має особливі еколого-географічні проблеми і господарський комплекс у процесі реформування. Важливо охарактеризувати проблеми розвитку селища та знайти оптимальні шляхи їх вирішення, а також розглянути можливі перспективи розвитку Східниці як економічному, так і в соціокультурному плані.

Східниця — селище міського типу у Львівській області, підпорядковане Бориславській міськраді, всеукраїнський бальнеологічний курорт імені Омеляна Стоцького. Розташоване у Дрогобицькій агломерації, за 10 км на південний захід від Борислава. Східниця розміщується на висоті 600—900 м над рівнем моря. Гори навколо селища досягають висоти 823 м.

Протягом століть у Східниці сформувався свій мікроклімат: так, зима тут м'яка, з частими відлигами; літо тепле з чергуванням сонячної та хмарної погоди. Середня температура січня $-3,4^{\circ}\text{C}$, липня $+19^{\circ}\text{C}$. Опадів 700—800 мм на рік (переважно навесні та влітку).

На місці сучасної Східниці у часи Київської Русі існувало поселення Золота Баня. Недалеко від нього стояла фортеця Тустань. Під час нападу орд хана Батия Золота Баня була зруйнована (як і фортеця Тустань з навколишніми селами) [1]. Люди, які після цього залишилися живими, з часом почали сходитися у долину річки Стрий, заснувавши тут поселення — Східницю, яка від цього «сходження» отримала свою назву [5].

Вперше Східниця згадується у документах XIV століття. У 1858 році в селищі було відкрито нафту та озокерит, почалася промислова розробка родовища. Тут працювали підприємці з Німеччини, Великобританії, Бельгії, Франції та США. В 1898 році з 373 свердловин добуто більше 168 тис. тонн нафти. В 1890-х роках Східниця займала перше місце з видобутку нафти в Галичині, в 1930-х роках — третє (після Борислава і Биткова); за 1886—1935 рр. в селищі видобуто 2150000 тонн нафти [1].

Саме у Східниці було пробурено першу у світі свердловину механічним способом. На території Східниці розташована Східницька ділянка нафтового родовища. Поклади пластові, склепінчасті, тектонічно екрановані, один з них також літологічно обмежений. Режим покладів пружний, розчиненого газу та гравітаційний. Запаси початкові видобувні категорій $A+B+C_1$: нафти — 3812 тис. т; розчиненого газу — 407 млн. м^3 . Густина дегазованої нафти 826-874 $\text{кг}/\text{м}^3$. Вміст сірки у нафті до 0,26 мас. %.

У 1975 році місцевий пенсіонер Омелян Стоцький відкрив у Східниці великі поклади мінеральної води "Нафтуса", а за рік селище визнано Всесоюзним курортом. У 2005 р. цей титул було замінено на «Всеукраїнський курорт імені Омеляна Стоцького» [3].

Мінеральна вода Східницька «Нафтуса» - 38 джерел, 17 бурових свердловин, більше 25 джерел не розвіданих. Територія розміщення джерел – 8 квадратних км. Ресурси мінеральної води – 80-100 кубічних метрів за добу. Східничанське місцезнаходження в Орівському пласті Сколівських Карпат і тому в Східниці «Нафтуса» зустрічається разом з нафтою. Мінеральна вода формується в надрах землі, а в сполученні з органічними речовинами і мікроелементами утворюють елемент своєї цілющої сили [4].

Властивості «Нафтусі» значно посилюють виділення з організму людини; відновлювати порушення обміну речовин; ефективно діє на жовчегінну функцію печінки; ефективно діє на видільну функцію нирок; ефективно діє на секреторну і евакуаторну функцію шлунка; відтворювати регенерацію клітин в організмі. Лікувальні властивості «Нафтусі» інколи бувають набагато ефективнішими, ніж в інших медичних препаратах. «Нафтуса» успішно лікує захворювання печінки, нирок, діатези, шлунку, малокрів'я, цукровий діабет, а також виводить з організму радіонукліди і шлаки (особливо корисно для постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС) [2].

По мінералізації і хімічному складу мінеральні води Східниці розділяються:

Слабомінералізовані - з підвищеним вмістом органічних сполук (джерела №1,3,26); - з вираженим жовчегінним впливом (джерела № 5,8,9,10,25,1с,18с)

Слабомінералізовані - вмістом заліза (джерела № 13,15). Середньомінералізовані, гідрокарбонатні і хлоридно-гідрокарб. Натрієві (№2с). Хлоридно-натрієві (досліджуються МОЗ України).

Ось кілька джерел для прикладу:

№1с: слабомінералізована вода з підвищеним вмістом органічних сполук з вираженим жовчегінним впливом. Лікарські рекомендації – сахарний діабет, панкреатит, сечовивідних шляхів, печінки та інших супутніх хворобах.

№2с: содова «Нафтуса» діє на кислотно-лужний баланс і сприяє зменшенню кислотно-виробничій функції шлункових залоз. Лікарські рекомендації – при захворюванні шлунка, кишечника і дванадцятипалої кишки (хронічні: панкреатити, коліти, гастрити; язвові хвороби).

№15: слабомінералізована вода збагачена залізом, марганцем і вуглекислотою. Лікарські рекомендації – при хронічних захворюваннях шлунку з пониженою кислотністю, залізонедефіцитній анемії, хронічних пієлонефритах, хронічних циститах і багатьох різних хворобах при рекомендації лікаря.

№18с: слабомінералізована, слаболужна вода з вираженою жовчогінною дією. Гідрокарбонатно-сульфатно-натрієва зі слабким запахом сірководню і підвищеним вмістом мікроелементів. Ця «Нафтуса» стимулює жовчоутворювальну функцію печінки, збільшує продуктивність жовчі, стимулює синтез холаїнів у печінці, зменшує концентрацію холестерину у жовчі, стимулює регенерацію тканин печінки, підсилює водовидільну функцію нирок, зменшує запальний процес[4].

За останні роки значного розвитку зазнала інфраструктура селища, що зумовило розвиток туристичної індустрії в Східниці. На сьогоднішній день функціонує велика кількість засобів розміщення і лікування, серед яких 4 готелі («Три сини і донька», «Санта Марія», «Респект», «Київська Русь»); санаторії («Стожари», «ДіАнна») близько 30 приватних садиб, вілл і котеджів.

Попри значні передумови для розвитку туризму в Східниці, але є проблеми, які гальмують цей розвиток, на сам перед це три проблеми, які пов'язані з водопостачанням:

1. Проблема з відведенням стічних вод, пов'язана з не досконалою і застарілою каналізаційною системою;
2. Наступна проблема пов'язана з постачанням води в селище. Через застаріле обладнання і труби бувають перебої у подачі води;
3. Проблема на пряму пов'язана з курортною діяльністю, оскільки стосується мінеральних вод і бюветів з яких вона подається, які вже давно ніхто не ремонтував, і постає питання хто має відповідати за їх належний стан [6].

Що до перспектив курорту то Львівською облдержадміністрацією готується повний пакет документів, щоб перевести Східницю до статусу курорту національного значення, але можливим це стане тільки після вирішення вище зазначених причин.

Також дуже важливим фактом для розвитку курорту є те, що Східниця здобула ґрант Євросоюзу на будівництво літнього амфітеатру – ультрасучасного багатофункціонального відпочинкового комплексу. Кошторисна вартість будівлі - 4 мн. грн. Розпочалися роботи влітку 2013 року.

Східниця плідно співпрацює з польськими курортами Поляничка та Сеньково. Здобутий ґрант на будівництво амфітеатру – лише перший крок. Другим має стати фінансування Євросоюзом у рамках програми трансграничної співпраці «Карпатський регіон» будівництва музею-скансену нафти й газу. Бо не тільки мінеральними джерелами славиться селище. Колись на його території провадився інтенсивний нафтопромисел. Не всі запаси нафти вичерпано. На великій глибині у надрах Карпат залишилося немало «чорного золота». Навесні 2011 року на одній із околиць Східниці, горі Бухів, розпочалося будівництво санаторно-курортного комплексу. Його родзинка - гірськолижний центр та близько 40 котеджів для відпочивальників [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базар М. Східниця. Краєзнавчий нарис. — Дрогобич: Коло, 2004. — 100 с.
2. Гринів Л., Мацола В. Розвиток рекреаційного підприємництва в Українських Карпатах // Проблеми регіональної політики: Зб. наук. пр./ Ін.-т регіональних досліджень. — Львів, 1995. — с.109-118.
3. Земля Франкова:Борислав. Східниця. Попелі. — (під ред. Романа Соловчука). — 2011. - С. 3-23.
4. Стоцька Ганна. Цілющі води Східниці. "Червона Калина", Львів, 1997.
5. Цветков В'ячеслав. Жива вода Золотої Бані. Сполом, Львів, 2005.— 514 с.
6. Блог Східниці. Режим доступу: http://shidnitca.blogspot.com/2011/11/blog-post_08.html
7. Офіційний сайт Східницької селищної ради. Режим доступу: <http://www.shidnitca-rada.com/>

Цісецький П.

Наковий керівник – доц. Царик П. Л.

ТЕРИТОРІЇ ПРИРОДНО – ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЯК ОБ'ЄКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЛІ

Особливим питанням для будь-якої країни, в тому числі і України, є дослідження і регіональне використання її рекреаційних ресурсів. Об'єкти рекреації є основними компонентами природно-ресурсного потенціалу (ПРП) країн, тому особливої актуальності набуває питання вивчення і визначення якості окремих рекреаційних ресурсів, оцінка об'єктів рекреації, оскільки від них залежить підвищення рівня зайнятості населення, форми обслуговування, вирівнювання економічного розвитку регіону, та поліпшення здоров'я населення.

Оскільки основу територіальних рекреаційних систем складають рекреаційні ресурси, тому основна мета роботи - виявити і охарактеризувати природні рекреаційні туристичні ресурси які сприяють розвитку екологічного туризму, а також розробка туристських рекреаційних маршрутів Тернопілля.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні завдання:

- систематизація та конкретизація теоретико – методологічних підходів до оцінки природних об'єктів рекреаційного туризму під призвою концепції збалансованого розвитку;
- визначити сучасний стан та структуру рекреаційних природних об'єктів, особливості їх використання;
- дослідити виникнення та розвиток екологічного туризму;
- розробити туристські рекреаційні маршрути.

Мета дослідження – розглянути природні рекреаційні ресурси, як категорію стратегічну: функціонування рекреаційної сфери в регіоні сприяє підвищенню рівня зайнятості населення, розвитку форми обслуговування, благоустрою побуту населення, вирівнюванню економічного розвитку регіону, раціональному використанню природних ресурсів і охорони довкілля. Вона розвивається переважно там, де на значних територіях поєднуються відповідні природні ресурси, історико-культурні пам'ятки, на основі чого формуються рекреаційні комплекси різного рангу.

Об'єкт дослідження – природні заповідні території як об'єкти рекреації і туризму.

Предметом дослідження є території природно – заповідного фонду Тернопілля.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є роботи по темі природно-заповідний фонд, проблеми і перспективи розвитку екологічного туризму на даних об'єктах.

Для сучасних туристів якість довкілля, екологічна безпека є першорядним критерієм у прийнятті рішення про подорож. Як галузь, для якої природа виступає не тільки в ролі сировини для виготовлення так званого „туристичного продукту”, але й похідної умови власне самого існування, туризм, використовуючи природні ресурси, може служити також засобом їх збереження та відновлення через організацію різних форм природо-пізнавальної, природоохоронної, природо-виховної туристської роботи, сучасний туризм здійснює вплив на екологічну політику країн. Вони намагаються зберегти цінні рекреаційні ресурси шляхом прийняття спеціальних законодавчих актів, створення мережі національних парків, природних і культурних заповідників та інших охоронних об'єктів. Завдяки туризму підвищується екологічна свідомість населення, поліпшується загальний природо-захисний стан регіону та країни.

Туристична індустрія позитивно впливає також на розвиток інших галузей господарства, що прямо не пов'язані з туризмом, таких як будівництво, транспорт і зв'язок, комунально-побутове господарство тощо. Туризм сприяє розвитку та розбудові окремих регіонів, створюючи нові робочі місця, стимулюючи розвиток місцевої промисловості, сільського господарства, сфери послуг, відроджуючи місцеві традиції, народні промисли, підвищуючи загальний благоустрій міст і сіл. Безпосередньо розвиток туризму забезпечує приплив грошових коштів до регіону, зокрема, до місцевого бюджету - у вигляді курортних зборів і податків; збільшує прибутки населення. Зростання обсягів туризму сприяє створенню нових робочих місць; створює можливість для працевлаштування людей у місцевих галузях господарства, що пов'язані з туризмом лише опосередковано, а також для маси сезонних працівників. Дуже важливим є те, що прибутки від екотуризму знаходяться в прямій залежності від екологічних якостей місцевості, де розташовані туристичні та оздоровчо-рекреаційні заклади. Природоохоронні території рівня заказників мало придатні для розвитку на їхній базі туризму та рекреації. Тому важливою умовою розвитку туристично-рекреаційної індустрії є створення природоохоронних територій вищого статусу (національних природних та регіональних ландшафтних парків). Факт організації нових національних і ландшафтних парків на певних територіях не означає припинення в їх межах всіх форм природокористування, а передбачає, в першу чергу, його впорядкування та переведення на екологічні основи, включаючи певні обмеження, однак такі обмеження цілком себе виправдовують, і не тільки з екологічного боку, а й з економічного. Створення нових природоохоронних об'єктів забезпечить можливість організації нових рекреаційних центрів і послужить основою для переорієнтації економіки регіону від екстенсивного характеру природокористування до розвитку оздоровчо-рекреаційної та туристичної індустрії, яка у наших умовах може бути прибутковою.

Розвиток туризму на основі мережі природоохоронних об'єктів гарантує збереження їх рекреаційного потенціалу на майбутнє, а також сприятиме вирішенню соціальних та економічних проблем регіону у цілому завдяки: створенню нових робочих місць для місцевого населення в інфраструктурі курортно-рекреаційного комплексу; збільшенню фінансових надходжень в місцеві бюджети.

Рекреаційні ландшафти разом з територіями заповідання належать до унікальних ландшафтів, де господарська діяльність або повністю заборонена, або ведеться в невеликому об'ємі, виходячи із специфіки даної території, таким чином, всі вони можуть використовуватись лише відповідно до їх призначення, а система організаційних заходів повинна забезпечувати збереженість первинного стану ландшафту протягом невизначено тривалого часу. Основною метою організації унікальних ландшафтів є збереження в незміненому вигляді природних комплексів (еталонів природи), моніторинг за природними процесами та їх змінами під впливом антропогенної діяльності. Збереженість рекреаційних ландшафтів (садово-паркових утворень всередині та довкола міст, курортних зон, національних парків тощо) забезпечується технічними засобами, а також біологічними: локалізацією зон підвищеного навантаження на ґрунтово-рослинний покрив, постійним відновленням рослинних та тваринних угруповань.

Національним паркам, охоронним ландшафтним областям (районам), територіям заповідного фонду, властива соціальна функція - вони мають поряд з природоохоронним і безпосереднє рекреаційне призначення. Глобальний демографічний процес (зростання) поставив перед соціальною екологією важливе завдання - забезпечення рекреаційними ресурсами населення міст та індустріально-промислових комплексів. Адже здоровий відпочинок людини, відновлення її фізичних і духовних сил позитивно впливають на економічний ефект у сфері матеріального виробництва та розумової праці, що сприяє підвищенню добробуту й культурного рівня суспільства.

Рекреаційна географія - галузь географічної науки, яка вивчає закономірності формування, функціонування і динаміки та розміщення територіальних рекреаційних систем (ТРС) усіх типів і рангу.

До основних понять рекреаційної географії відносять перш за все такі, як вільний час, відпочинок, рекреація і туризм. Вільний час - необхідна умова розвитку рекреаційного процесу. Вільний час - динамічна категорія, яка носить ознаки окремої епохи, класу і соціальної групи, але змінюється за об'ємом і змістом.

Відпочинок - це людська діяльність, яка не направлена на задоволення щоденних потреб. Діяльність людини під час відпочинку може бути класифікована наступним чином:

- діяльність, пов'язана з фізичним навантаженням (заняття спортом, прогулянки);
- інтелектуальна діяльність;
- подорожування заради задоволення.

Рекреація - це сукупність явищ і відносин, які виникають в процесі використання вільного часу для оздоровчої, пізнавальної, спортивної і культурно-розважальної діяльності людей на спеціалізованих територіях.

Рекреаційна територія - система взаємозв'язаних природних, природно-соціальних та соціальних компонентів, функціонування яких спрямоване на забезпечення рекреаційного попиту населення. За призначенням розрізняють дві групи рекреаційних територій: для короткочасної і тривалої рекреації.

Рекреаційне навантаження - показник, що характеризується чисельністю рекреантів на одиницю площі за певний період. Визначають облік часу перебування рекреантів на пробних площах або в лісовому масиві (лісопарку, парку, зоні відпочинку), а також розраховують для всієї території лісів рекреаційних, виходячи з чисельності міського та сільського населення, рекреантів, які перебувають на даній ділянці.

Рекреаційне районування - поділ території на певні таксономічні одиниці, які відрізняються спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх освоєння та охорони.

Туризм - подорожі у вільний час, що поєднують функції пізнання й оздоровлення: один з видів активного відпочинку.

Отже, перспективний розвиток мережі природного – заповідного фонду має бути узгоджений з розвитком курортно – рекреаційного господарства та орієнтований на збереження і функціонування дефіцитних для регіону і необхідних для рекреації природних національних та регіональних ландшафтних парків, перспективна мережа, яких обґрунтована в тексті цієї роботи і орієнтована на формування ціннісного збалансованого екологічного каркасу території області. Умовою стійкого розвитку територій (рекреаційних територій особливо) є поєднання захисту оточуючого середовища, його екологічної безпеки та успішної підприємницької діяльності. Якщо детально проаналізувати і оцінити економічну ефективність від сільськогосподарського і промислового виробництва та рекреаційно-оздоровчої галузі (потенційно), то перевага без сумніву буде на боці останньої. Проблема в тому, що до цього часу сфері рекреації і оздоровлення не приділялося (надавалось) відповідної ваги, а тому відсутні дані, аналізи і оцінка потенціальної можливості природних комплексів. Також було розкрито поняття екологічний туризм, основні особливості його розвитку на рекреаційних територіях природно – заповідного фонду України. Основні напрямки екотуристської діяльності на цих територіях, який сучасний стан, і які чинники стримують таку діяльність, умови та можливості розвитку екотуризму на території природних національних та регіональних ландшафтних парків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.М., Приходьмо М.М. Регіональна екологія і природні ресурси – Івано – Франківськ, в-во „Толя” 2000, - 278с.
2. Барановський В.А. Територіальні умови переходу України на модель екологічного сталого розвитку. – К., 1998. – 72с.
3. Генсірук С.А. Регіональне природокористування. – Львів: Світ, 1992. – 335с.
4. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах. – К.: Українська Радянська Енциклопедія ім.. М.П. Бажана, 1989, 1990, 1993. – 420с.
5. Чайковський М.П. Дністровський каньйон. – Л.:Каменяр, 1981
6. <http://www.enkhaluk.ru/rest actphp>.

Калинюк В.

Науковий керівник – доц. Мариняк Я. О.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Мета дослідження - дослідження туристичних регіонів і методичних підходів до формування та реалізації стратегії їх розвитку.

Відповідно до поставленої мети вирішуються наступні *завдання*:

• дати характеристику туристичному регіону як категорії економічної науки та об'єкта дослідження регіональної економіки;

• розкрити соціально-економічні, географічні та міжнародні аспекти і особливості регіонів;

• окреслити суть стратегії соціально-економічного розвитку туристичних регіонів.

Об'єктом дослідження є туристичні регіони України.

Предметом дослідження є засади і принципи формування стратегії розвитку туристичних регіонів.

Територіальні відмінності за поєднанням умов і факторів життєдіяльності населення позначаються на всіх процесах і явищах суспільного поділу праці і є об'єктивною основою виділення регіонів. Кожен із регіонів має свою структурно-функціональну специфіку і особливості спеціалізації його демілітованих ареалів. В основі макротуристичного районування має бути об'єктивна системність територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності, наявність раціонального і комплексного потенціалу та соціокультурних ресурсів кожного регіону країни.

Основні принципи, яких необхідно дотримуватися під час макроекономічного районування такі:

1. Принцип змістовності туристичного районування. Він означає, що туристичний регіон є не статистичною однорідною територією за якоюсь ознакою, а соціально-інфраструктурною єдністю, цілісністю оздоровлення і життєдіяльності населення.

2. Принципи соціально-економічної доцільності. Його сутність полягає в тому, що в основі макротуристичного районування лежить створення туристичного продукту відповідно з умовами і ресурсами даної території.

3. Принципи повноти використання рекреаційно—туристичного потенціалу. Макротуристичне районування має здійснюватися з урахуванням рекреаційно-туристичного потенціалу та попиту на певні послуги.

4. Принцип проблемності районування - націленість його на виділення рекреаційно-туристичних проблем у різних туристичних регіонах України.

5. Принцип диверсифікованого розвитку та комплексності. Туристичне районування має забезпечити умови для комплексної організації та диверсифікованого розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в регіонах.

6. Принципи врахування міжрегіональних туристичних потоків та територіального поділу праці. Туристичне районування має супроводжуватися регулюванням міжрегіональних туристичних потоків за умови наявності організованого транспорту.

7. Принципи перспективності. Визначальним моментом при виділенні макротуристичних регіонів має служити програма розвитку туристичного регіону, складеної з урахуванням стратегічних цілей.

8. Принципи врахування єдності регіональних і національних інтересів.

9. Принципи єдності макротуристичного районування і адміністративно-територіального поділу має служити основою відповідної вимоги такого управління, яке забезпечувало б найбільш ефективно рекреаційно-туристичну діяльність та сприяло підвищенню рівня життя населення.

Макротуристичне районування необхідне для кращої просторової організації сфери туризму, здійснення політики її регіонального розвитку та удосконалення управління рекреаційно-туристичною діяльністю. Очевидно макротуристичних регіонів у нашій країні може бути 8: Донецький, Карпатський, Кримський, Подільський, Поліський, Придніпровський, Причорноморський, Слобожанський (табл. 1.)

Таблиця 1.

Макротуристичне районування України

Назва макротуристичного регіону	Центр макротуристичного регіону	Області, що входять до складу макротуристичного регіону
Донецький	Донецьк	Донецька, Луганська
Карпатський	Львів	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька
Кримський	Сімферополь	Автономна республіка Крим
Подільський	Хмельницький	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька
Поліський	Київ	Волинська, Житомирська, Київська, Рівненська, Чернігівська
Придніпровський	Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Черкаська
Причорноморський	Одеса	Миколаївська, Одеська, Херсонська
Слобожанський	Харків	Полтавська, Сумська, Харківська

Донецький регіон. Регіон недостатньо забезпечений рекреаційними ресурсами. Площа рекреаційних територій становить - 489,5 м² (у Донецькій - 94,5%, Луганській - 5,5%), або 3,7% від загальної рекреаційної площі країни.

В регіоні налічується понад 16 тисяч пам'яток історії і культури, в т.ч. у Донецькій області 9,5 тис. (7 тис. пам'яток археології, 2,5 тис. - історії, культури та монументального мистецтва) та 6,8 тис. у Луганській області. В Донецькому регіоні розміщено два курорти державного значення -Слов'яногірськ та Слов'янськ і місцевого - Маріуполь. Туризм представлений 110 готелями, 593 санаторно-курортними закладами та 197 туристичними підприємствами. У регіоні спостерігається стійка тенденція збільшення діючих туристичних фірм та зменшення кількості готелів. Для Донбасу розвиток туристичної діяльності, особливе короткострокової, має особливе значення. Це зумовлено тим, що пін і значним промисловим та густозаселеним регіоном України. засобів у Бельгії цілющі грязі озера відзначені Золотою медаллю.

Основною туристичною зоною регіону є Азовське узбережжя, із довжиною прибережної смуги - 112 км. Тут є не тільки прекрасні морські пляжі (близько 900 тис. м), але і мінеральні джерела, лікувальні грязі та сприятливі кліматичні умови, хоча інфраструктура туристичної діяльності розвинена слабо.

Карпатський регіон. В Карпатському регіоні нараховується біля 800 джерел мінеральних вод практично усіх бальнеологічних типів із експлуатаційними запасами 5893,2 м³/добу. Важливу роль у лікуванні займають запаси озокериту і торфогрязі. Цей вид ресурсів використовується на курортах Трускавця, Моршшш, Великого Любеню, Шкла і Немирова, Основне родовище прісноводних торфових

грязей - Нинівське розташовано у Львівській області, низькомінералізовані торфові гряди - у родовищах Кніселівське, Шкло, Великолюбинське, Немирівське (Львівська область); Синяцьке-(Закарпатська область); оборонське, Черченське (Івано-Франківськ; область).

Культурно-історичний потенціал Карпатського регіону представлений різноманітними пам'ятками історії і архітектури, музеями та ін.

У Карпатському рекреаційному регіоні діє 60 санаторіїв, 17 пансіонатів із лікуванням, у яких нараховується біля 25 тис. ліжок.

Найпопулярнішими курортами є Трускавець, що спеціалізується на лікуванні захворювань нирок, сечовивідних шляхів, а також організм травлення й обміну речовин. Тут щорічно обслуговується понад 300 тис. чоловік. Другим за потужністю і популярністю є курорт Моршин. У Моршині лікують захворювання нирок, жовчних шляхів, шлунково-кишкового тракту і порушення обміну речовин.

Кримський регіон. До складових ресурсного потенціалу, пов'язаного з рекреацією і туризмом, у Кримському регіоні можна віднести: ландшафтні, мінеральні, територіальні, кліматичні, історико-культурні та ін.

Рекреаційні ліси Кримського регіону складають 8,6% від загального показника по Україні.

Велике різноманіття природних умов Криму - рельєфу, клімату, гідрології і геологічної побудови викликає розмаїття і складність формування на його території підземних, зокрема мінеральних вод. На півострові є вуглекислі, сірководневі, метанові і змішаний склад газів води, азотні, слаборадонові і не газовані, а також частково теплі і гарячі води. У наші дні найбільш відомі джерела мінеральних вод у Ялті, Меласі, Саках, Євпаторії, у районі Внутрішньої гірської гряди, у степовій частині Криму. Одним з найбільш відомих мінеральних джерел Криму є Аджі-Су, іменований також джерелом Чорні води.

Культурно-історичний потенціал Кримського регіону включає понад 11,5 тисяч пам'яток історії, культури й архітектури, що належать до різних історичних епох, цивілізацій, етносів і релігій.

На сьогоднішній день Крим надає третину туристичних послуг від загального обсягу їх в Україні. Щорічно суб'єктами туристичної діяльності Кримського регіону обслуговується більше 420 тисяч осіб, 35 % з яких складають іноземні туристи.

Подільський регіон. Ландшафтні рекреаційні ресурси Поділля, доволі значні - 765,9 тис. га, що складає 9,9% від загальної кількості по Україні. В регіоні заповідано 6,9% території, в тому числі у Вінницькій - 0,7%, Тернопільській - 8,4% і Хмельницькій — 13,7% (площа ПЗФ області є найбільшою в країні). Потенціал рекреаційних ресурсів — 769,5 тис. га, що становить 19,1% від загального показника по країні в т.ч. у Вінницькій області - 290,7 тис. га, Тернопільській - 207,0, Хмельницькій - 268,2.

Культурно-історичні пам'ятки на території Поділля розміщені нерівномірно: найбільше їх збереглося в західній частині, трохи менше - в центрі і ще менше - на сході. За оцінкою історико-архітектурного потенціалу України, області Поділля займають високі позиції. Так, за кількістю цих пам'яток Тернопільська область посідає 3 місце, Вінницька - 11, а Хмельницька - 15. Хронологічний діапазон пам'яток охоплює 7 століть: з XVI по XX. Найвизначнішим культурно-історичним центром регіону є Кам'янець-Подільський, який за наявністю пам'яток займає 3 місце в Україні.

В регіоні функціонує 70 оздоровчих закладів тривалого перебування, в т.ч. у Вінницькій області - 31, Тернопільській - 18, Хмельницькій - 21. Зайнято в даній сфері - 6,5 тис. осіб (5,3% до загальнодержавного показника. Найбільшими курортами регіону є курорти державного значення Хмільник і Сатанів та місцевого значення - Гусятин. У готельному господарстві Поділля нараховується 86 готелів, що становить 6,8% від показника по країні.

Поліський регіон. Площа потенційно рекреаційних територій регіону сягає 1,5 млн. га і становить 13 % всієї території Полісся.

Як за розмірами водних запасів, так і за екологічними характеристиками виділяються Шацькі озера, що знаходяться на території Шацького національного парку, який відомий не тільки водними об'єктами, але і багатими лісовими ресурсами. Туристичну цінність підвищує велика кількість розміщених на території області пам'яток археології, історії та архітектури. В регіоні знаходиться 1586 об'єктів історико-архітектурного потенціалу, що становить 11,8% до загальної їх кількості по Україні, в тому числі: у Волинській області - 29,5%, Житомирській - 3,0% Київській - 13,3%, Рівненській - 24,5%, Чернігівській - 13,7%, місті Києві - 16,0%. Хронологічний діапазон пам'яток регіону датується починаючи із XI ст. по наш час.

Факторами, що сприяють розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у Поліському регіоні є наявність унікальних мальовничих ландшафтів та місцевостей курортно-оздоровчого типу, багатого лісового фонду, численних озер та річок, цінних мінеральних вод та лікувальних грязей. В сукупності з відповідними кліматичними умовами, ці фактори створюють сприятливі умови для організації мережі культурно-оздоровчих зон відпочинку та лікувально-оздоровчих закладів.

Придніпровський регіон. У Придніпровському регіоні нараховано 90,2 тис. га курортно-рекреаційних територій. Рекреаційний потенціал їх складається з ряду важливих видів ресурсів: мінеральні бальнеологічні води - 1346,5 тис км³/рік, морські пляжі - 6,9 км²., річкові пляжі - 64 км². Взагалі з курортів Придніпровського регіону слід визначити: Запорізька область - курорти загальнодержавного значення (Бердянськ, Кирилівка, Скадовськ); Черкаська область - курорти місцевого значення (Соснівка).

Значну площу в регіоні займають природоохоронні території загальною кількістю 792. До їх складу входять: заказники - 376, пам'ятки природи - 297, парки - 58, заповідні урочища - 61. На території Черкаської області діють 6 історико-культурних заповідників, 40 державних і 300 громадських музеїв, їх експозиції повертають нам сьогодні забуті імена діячів науки та культури України.

Причорноморський регіон. У Причорноморському регіоні займають курортно-рекреаційні території 206,2 тис. га. Тут розміщена значна кількість об'єктів природно-заповідного фонду. Основними серед них є: природні заповідники (Дунайські плавні та Єланецький степ), біосферні заповідники (Чорноморський), Національний природний парк (Азово-Сивашський). Для збереження цінних видів рослин і тварин в

степовій частині Херсонської області створено заповідник Асканія-Нова, в якому науково досліджуються акліматизація та гібридизація цінних тварин.

На території Причорноморському регіоні розміщається 970 закладів оздоровлення і відпочинку, що складає 32,3% до загальнодержавної кількості, з них 188 санаторіїв і пансіонатів з лікуванням та 186 будинків і пансіонатів відпочинку, відповідно 35,0 та 64,4% усієї їх кількості в Україні.

Рекреаційно-туристичні ресурси Причорноморського регіону включають потужний архітектурно-історичний потенціал.

Слобожанський регіон. В регіоні нараховується близько 500 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі український степовий заповідник «Михайлівська цілина».

На Слобожанщині функціонують такі курорти державного значення: Миргород Полтавської області, Березовські мінеральні води та Рай-Оленівка Харківської. Проте, її регіоні розміщена незначна кількість оздоровчих та готельних закладів: відповідно 5,5% та 13,9% від загальної їх кількості по країні, що негативно впливає на обсяги рекреаційно-туристичної діяльності.

У Полтавській області найбільшими центрами туризму є: Полтава, Великі Сорочинці, Гадяч, Миргород, Диканька і Кременчук.

Сумська область в регіоні є найменш розвинутою в рекреаційно-туристичному відношенні, в ній виділяються лише декілька туристичних центрів: міста Суми, Глухів, Лебедин, Путивль, Тростянець.

В Харкові розроблені та відпрацьовуються туристично-екскурсійні маршрути: "Харків науковий", "Культові споруди Харкова", "Харків олімпійський", триває робота над розробкою екскурсійного маршруту "Харкову - 350 років". Тут започатковані й відбуваються національні та міжнародні конкурси на честь В. Крайнева, В.Горовиця, К.Шульженко, міжнародний конкурс виконавців на українських народних інструментах ім. Г. Хоткевича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування, механізми реалізації). - Чернівці: Прут, 1996.- 288 с.
2. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). — К.: Альтерпрес, 2002.-436 с.
3. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Соціально-економічне макрорайонування України // Географія та основи економіки в школі. -1998.-№2. -С. 4-8.
4. Туризм в Україні - 2002: Статистичний бюлетень. — К.: Державна туристична адміністрація України, 2003. - 41 с.

Сабадош Х.

Науковий керівник – Гавришок Б. Б.

ЗАКОНОМІРНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ ЗЕМЕЛЬ ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОГО РАЙОНУ

Теребовлянський район характеризується високою сільськогосподарською освоєністю і активним використанням земельних ресурсів, що зумовило комплекс екологічних проблем. В контексті здійснення земельної реформи, **актуальним** є вивчення структури сільськогосподарських угідь окремих територій і розробка заходів, щодо її оптимізації. Виявлення закономірностей у структурі сільськогосподарських угідь окремих регіонів дозволить обґрунтувати конкретні оптимізаційні заходи.

Метою даного дослідження є вивчення закономірностей сільськогосподарського використання земель Теребовлянського району.

Завдання:

- проаналізувати структуру сільськогосподарських угідь Теребовлянського району.
- виявити геопросторові закономірності сільськогосподарської освоєності, розораності, залуженості досліджуваної території.

Всі землі, що знаходяться в межах території України складають єдиний земельний фонд. В залежності від цільового призначення єдиний земельний фонд країни підрозділяють на сім категорій земель. Класифікація земель в залежності від їх цільового призначення забезпечує диференційований підхід до правового регулювання земельних відносин в рамках правового режиму земельного фонду[2, 81].

Згідно земельного кодексу України, землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані або призначені для потреб сільськогосподарського виробництва. До цієї категорії належать орні угіддя, пасовища, луки, землі, які відводяться для садівництва, а також міські угіддя, що використовуються для сільськогосподарських потреб.

Сільськогосподарське землекористування за зайнятими площами є провідним у межах Теребовлянського району. Вивчення структури сільськогосподарських угідь проводилось з використанням статистичної звітності держземагенства [1]. Станом на 2013 р. сільськогосподарські угіддя займали 93701,05 га, що становить 83 % площі району. Найбільші площі земель сільськогосподарського призначення зосереджені в Ілавченській (3489,19 га), Могильницькій (3207,88 га), Дарахівській (3896,74 га), Хмелівській (3599,99 га), Кобиловолоцькій (3126,69 га) сільських радах та м. Теребовля (3461 га) .

На основі зазначених статистичних даних нами побудовано і проаналізовано картографічні моделі сільськогосподарської освоєності, розораності, залуженості тощо.

Рівень сільськогосподарської освоєності території більшості сільських рад становить понад 80% (рис 1). Найбільші значення цього показника виявлені переважно на заході району, зокрема в межах Ілавченської (96%), Гайворонківської (96%), Маловодівської (95,65%), Бенівської (95,88%), Гвардійської (95,4%), Романівської (95,4%) сільрад. Найнижча сільськогосподарська освоєність у Дружбівській – 18,3%, Кровинківській – 44,5%, Буданівській – 60,6% сільських радах та території м. Теремовлянської – 66,9%.

Структуру сільськогосподарських земель району відображено на діаграмі (рис. 2). Геопросторовий розподіл окремих категорій угідь виявлено при аналізі спеціально побудованих картографічних моделей.

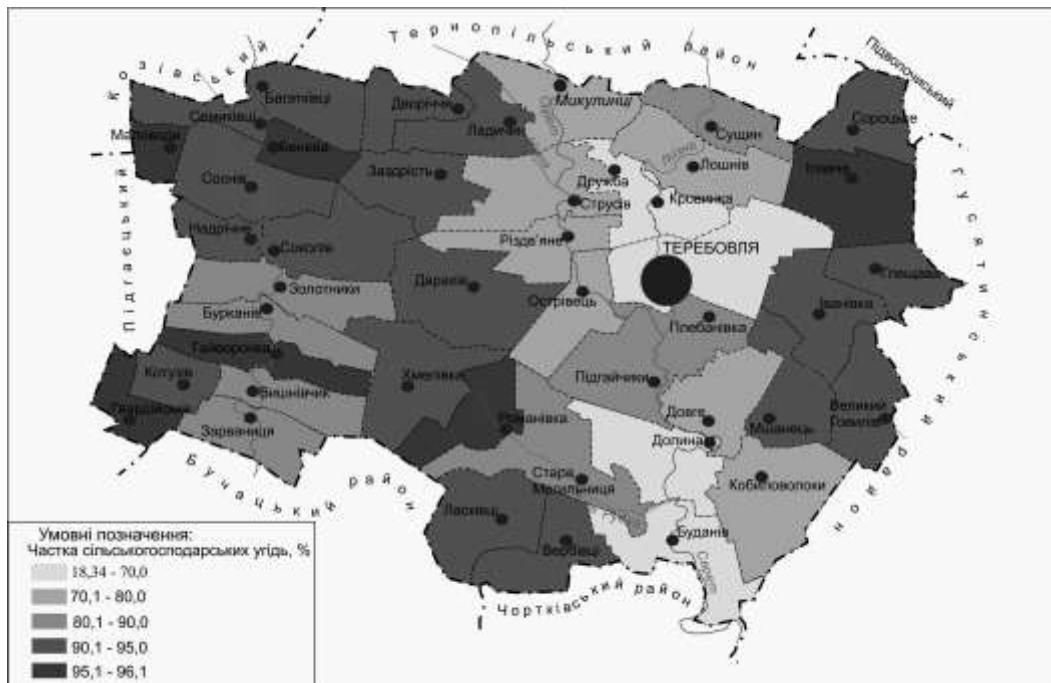

Рис. 1. Сільськогосподарська освоєність земель Теремовлянського району (побудовано автором за даними [1])

У структурі сільськогосподарських угідь Теремовлянського району провідна роль належить орним землям (85 %). Найвища розораність характерна для Сороцької (89%), Могильницької (89%), Дворічанської (92%), Маловодівської (90%), Богатківської (91%), Мшанецької (91%), Романівської (87%) сільських рад; найменша – для Підгайчицької (81%), Надрічанської (76%), Соснівської (78%), Дружбівської (76%), Сушинської (78%). Таким чином, найбільша частка ріллі зосереджена у східній частині району, зокрема в межах вирівняного Стрипа-Серетського межиріччя. Орні землі району приурочені переважно до чорноземів типових глибоких малогумусних та темно-сірих і чорноземних опідзолених оглеєних ґрунтів.

Пасовища у структурі сільськогосподарських угідь займають друге місце. Їх частка становить 11 %. Більшість пасовищ є природними і приурочені до річкових заплав та малопродуктивних крутих схилів. Простежується певна закономірність: території сільських рад з високою розораністю, характеризуються незначною часткою пасовищ (до 8%). Найбільша частка пасовищ (20 – 28 %) характерна для структури сільськогосподарських угідь північної (м. Микулинці, с. Лошнів) та західної (сс. Надрічне, Соснів, Котузів) окраїн району.

Сіножаті на Теремовлянщині не мають значного поширення. Їх поширення не має чітких географічних закономірностей і ймовірно пов'язане із особливостями розвитку стійлового скотарства.

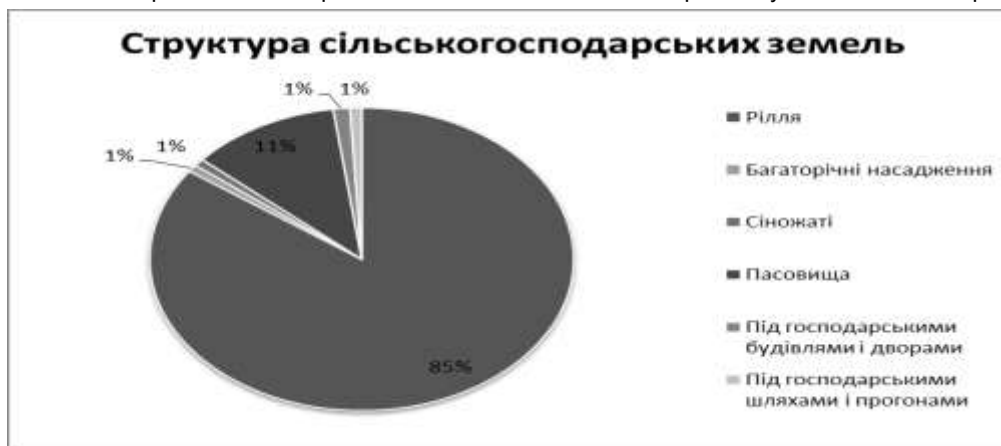

Рис. 2. Структура сільськогосподарських земель (Побудовано автором за даними [1])

Найбільша частка сіножатей виявлена в межах Ладичинської (0,66%), Заздрівської (1,15%), Ласковецької (1,8%), Соснівської (4,13%), Буданівської (1,7%), Лошнівської (4,35%), Дружбівської (5,26%) сільських рад, а найменша – Долинської (0,09%), Вишнівчинської (0,12%), Золотниківської (0,04%). У структурі сільськогосподарських земель низки сілрад (Багатківська, Бурканівська, Гайворонківська, Надрічянська, Соколівська) сіножаті взагалі відсутні.

Сади та багаторічні насадження не набули значного поширення. Найменша частка цього типу угідь характерна для Дворічанської сільської ради (0,07%). Найбільша – для м. Тербовля (2,75%) і Дружбівської сільської ради (18,86%).

У структурі сільськогосподарських земель виділяють також несільськогосподарські угіддя. Саме на них зупинемось нижче.

Найбільша частка земель, зайнятих господарськими будівлями і дворами спостерігається у смт. Микулинці (2,32%), найменша – м. Тербовля (0,74%). Частка земель під господарськими шляхами і прогонами на території сільських рад Тербовлянського району незначна і становить в середньому 0,84%.

Отже, земельний фонд Тербовлянського району характеризується значною сільськогосподарською освоєністю та надмірною розораністю. Найбільш сільськогосподарсько освоєними є північно-західна, південно-західна і східна частини району.

На території Тербовлянського району в усіх сільських радах домінуючим видом сільськогосподарських угідь є орні землі та пасовища. Сіножаті, сади і багаторічні насадження займають невеликі площі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт про наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях Тербовлянського району (станом на 01.01.2013). - Тербовля, 2013, 16 с.
2. Кіпач Ф. Землі України: категорії, право власності, стан використання, охорона: навч. посібник / Ф. Кіпач. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 240 с.

Ратинський О.

Науковий керівник – доц. Царик П. Л.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Туристично-рекреаційна галузь – сфера культурної діяльності, що динамічно розвивається. На цьому тлі значний інтерес являє подієвий туризм. При правильній організації його ресурсний потенціал є необмеженим. З огляду на відмічене, дослідження розвитку подієвого туризму є актуальним.

Комплексному теоретико-практичному дослідженню питань організації й розвитку подієвого туризму в сучасних умовах присвятили свої праці такі відомі вчені, як А.Бабкін, М.Біржаков, Ю.Блохіна, Е. Богданова, Д.Ісмаєв, М.Кабушкін, Г.Карпова, В.Квартальнов, А.Кирилов, О.Костюк, Ю.Кузнецова, М.Ліндстром, Р.Олльє, Х.Прінгл, І.Смаль, І.Шаповалова та ін. Разом із тим, незважаючи на наявність значного наукового доробку з цих питань, дослідженнями не охоплено окремі напрями організації та регулювання розвитку подієвого туризму як на державному, так і регіональному рівні.

Мета статті – аналіз теоретичних аспектів сутності подієвого туризму та його розвитку в Україні; окреслення перспективних напрямів державного регулювання подієвого туризму, зокрема у контексті прикордонного співробітництва.

Щодня у світі відбувається безліч цікавих подій. Карнавал у Ріо, Love Parade у Берліні, кінофестиваль у Каннах, чемпіонат світу з футболу, перегони Формули 1, День народження королеви Нідерландів, тенісний турнір «Великого Шолома» та ще тисячі інших, про які багато мандрівників навіть не здогадуються. Мало хто з туристів танцював на балі у Відні, був присутнім на параді Хелоуїну в Нью-Йорку, чи на святі молодого вина Божоле у Франції. Проте більшість українських туристів неодноразово з'їздили в Анталію, Шарм-Ель-Шейх по путівці *all inclusive*. Ці напрями є досить популярними серед споживачів на ринку пострадянських країн. Комфортний відпочинок та сервіс здатні задовольнити потреби багатьох туристів. І це ключові фактори популярності даних дестинацій на українському ринку. Проте багато туристів «втомились» від одноманітних подорожей та заздалегідь очікуваної програми поїздки. Єгипет, Туреччина, автобусні, авіа тури Європою, поїздки на острови Тихого, Атлантичного та Індійського океану були, є та будуть актуальними. Але все частіше люди за мету подорожі починають ставити не лише знайомство з країною чи відпочинок на морі, а й відвідування конкретного заходу в тій чи іншій країні. Цей захід є фактором, задля якого планується тур. Саме як реакція на даний попит вітчизняними туроператорами почали формуватися івент-тури. Більш того, Україна сама може запропонувати якісні та цікаві події, які стали б основою таких турів.

Слово Event (подія, захід) в англійській мові має чимало значень: соціально-культурне, технічне й навіть філософське. Але в контексті даної статті розглядається саме соціально-культурне значення терміну, втім це значення є й найбільш популярною семантикою слова. В українській мові використовується як транслітерований варіант – івент, так і аналоговий переклад – подія. Отже, Event (подія, або спеціальна подія) – запланована соціально-суспільна подія (захід), що відбувається в певний час, із певною метою та має певний резонанс для суспільства. До івентів можуть належати кардинально різні заходи: фестивалі, карнавали, паради, конференції, форуми, семінари, тренінги, спортивні змагання, концерти, прем'єри фільмів, театральні вистави.

Івент-туризм – унікальний шанс стати свідком найбільших подій у світі спорту, культури й мистецтва. Івент-туризм – можливість «вболівати» за улюблену команду на чемпіонатах світу з футболу, співати разом із своїми кумирами на Євробаченні, перевтілитися в чужий образ на феєричному Венеціанському карнавалі, простежити за віражами гонщиків на Гран-прі Монако або прогулятися по вулицях Канн у період кінофестивалю поруч із зірками. Такі тури поєднують традиційний відпочинок і участь у найбільш видовищних заходах. Івент-туризм – неминуча атмосфера свята, індивідуальні умови відпочинку й незабутні враження, що зберігаються в пам'яті. Завдяки цьому традиційне знайомство з історією й визначними пам'ятками тієї або іншої країни можна сполучити з відвідуванням заходів, про які згодом буде приємно згадати. Такі поїздки залишаються в пам'яті як одні з яскравих моментів життя. Адже головна особливість івент-туризму – безліч яскравих і неповторних моментів. Такий туризм у першу чергу заснований на враженнях.

Івент-тури дають змогу поглянути на відомі місця з іншого боку. Стандартне знайомство з країною вже є недостатнім для туристів, вони прагнуть більшого. Сьогодні серед популярних івент-турів можна виділити поїздки на карнавали, музичні фестивалі, національні свята, спортивні події, фешен-покази, гастрономічні тури, відвідування виставок, концерти зірок естради, сафари, відвідування надзвичайних природних явищ (наприклад, виверження вулкану). Спортивний івент-туризм – це заняття спортом і відвідування фітнес-клубів. Підтримувати здоров'я завдяки спорту в наші дні стало модною тенденцією. Найбільш популярними змаганнями є:

- автоперегони (Формула 1, автоперегони NASCAR (США);
- Олімпійські ігри, що є класикою спортивних змагань ще з часів стародавньої Греції (зимова та літня);
- футбольні змагання – найпопулярніша в світі гра, предмет національної гордості багатьох країн.

Зараз Україна та інші країни світу готуються до чемпіонату світу «Євро 2012»;

- тенісні турніри: «Великий шолом», кубок Девіса;
- чемпіонат світу з хокею;
- кінні скачки: кубок світу з кінних перегонів у Дубаї, «Aintree Grand National», Королівські скачки у Беркширі, Англія тощо;
- бокс: кубок короля, світові чемпіонати з боксу в різних вагових категоріях.

Одним із популярних видів подієвого туризму є фестивалі, що проходять протягом року в багатьох країнах світу. Тематично ці заходи можна розділити на декілька груп: арт-фестивалі, музичні фестивалі, кінофестивалі, квіткові фестивалі, гастрономічні фестивалі та ін. Фестивальний туризм охоплює широкий спектр подій, тому і притягує різних за віком, соціальним статусом та смаками споживачів. Це унікальна можливість не тільки насолодитися виступом улюбленого виконавця, гурту чи діджея або побачити роботи видатних режисерів, а й поспілкуватися з величезною кількістю однодумців. Адже кожен фестиваль має свою тематику, тому публіка там збирається відповідно до спільних інтересів та захоплень. Фестивалі також є цікавим заходом із професійної точки зору для тих, хто працює в сфері, якій присвячений той чи інший фестиваль, і може перерости в цікавий проект та плідну працю. Популярність того чи іншого фестивалю залежить від багатьох факторів. У першу чергу, успіх фестивалю ґрунтується на значимості та актуальності артистів, робіт, подій, представлених на ньому. Це ключовий фактор при обранні заходу туристами. Важливим чинником також є місце проведення та рівень організації заходу.

Європейські фестивалі є досить організованими дійствами, де використовуються надсучасні розважальні технології, яскраві декорації, якісний звук та світло. Приділяється велика увага безпеці заходу, швидкому доступу глядачів на фестиваль, мінімізація черг на вході та у закладах, що надають послуги на території. Це все робить перебування туристів на дійстві комфортним та безпечним. На популярність фестивалю також впливає популярність бренду, під яким проходить захід. Багато фестивальних брендів стали культовими і асоціюються у відвідувачів із високим рівнем організації та завжди актуальним і цікавим продуктом, представленим на дійстві.

Популярними є: весняний фестиваль тюльпанів у Нідерландах, міжнародний музичний фестиваль «Празька весна», міжнародний музичний фестиваль у Каннах, фестиваль Баха в Лейпцизі, фестиваль реклами «Канські Леви», півний фестиваль у Мюнхені «Октоберфест», міжнародна регата Baltic Sail у Швеції, угорський музичний фестиваль Sziget, міжнародний джазовий фестиваль у Берні (Швейцарія), фестиваль молодого вина в Божолє Нуво у Франції та багато ін.

Для шанувальників івент-туризму зима залишається привабливим періодом, тому що це час карнавалів у багатьох країнах світу, популярність яких зростає. Карнавали, що традиційно проводяться в різних країнах світу – не що інше, як вдалий маркетинговий хід. Подібні шоу проходять, як правило, у періоди міжсезоння, коли туристична активність помітно знижується й місцева адміністрація власними зусиллями намагається поповнити бюджет. Найбільш яскравим є, звичайно, карнавал у Ріо, але він є досить дорогим задоволенням, тому туроператори також пропонують більш доступні, але не менш цікаві карнавальні тури. Причому, якщо кілька років тому тури на карнавальні дійства пропонувалися в рамках подорожі до певної країни, то тепер розробляються спеціальні програми. Популярністю користуються Венеціанський карнавал, карнавал у ноттінг-Хіллі (Великобританія), Хеллоуїнський карнавал у США, карнавал на Мальті, карнавали у Вероні, Лондоні, Кельні тощо.

Відвідування виставок також є складовою подієвого туризму. Виставковий туризм треба розглядати з кількох позицій. Він може репрезентувати діловий туризм і знаходити свій вияв у відвідуванні виставкового заходу з професійної точки зору (як учасник або партнер). Тури на виставки здійснюються також і як розважально-пізнавальні. Все залежить від тематики, формату та мети відвідування виставкового заходу.

Місцеві, регіональні, національні, міжнародні виставки мають різну тематику. Саме тематика формує аудиторію заходу. Виставки можуть бути присвячені дизайну, фотографії, історичним подіям, музиці, природним явищам. Виділяють також професійні спеціалізовані виставки. Велику аудиторію професіоналів та глядачів збирають автомобільні салони, де представлені новинки та яскраві шоу (автосалон у Женеві, Детройті).

Організація івент-турів є специфічною організацією і вимагає індивідуального підходу до клієнта та знання країни, специфіки заходу, на який організовується тур. Більшість туристів заздалегідь знають, яку

подію вони хочуть відвідувати та якого характеру ця подія. Для таких клієнтів головне – визначитися з варіантом доставки, розміщення та харчування. Однак є й такі туристи, що прагнуть нових яскравих відчуттів, проте не визначилися з подією, на яку хочуть потрапити. Такі туристи потребують особливої уваги, адже івент, під який організовується тур, повинен відповідати їх смакам та вподобанням. Під час організації туру на обрану подію треба враховувати те, що в період проведення заходу буде спостерігатися великий приток людей в місце його проведення, що може спричинити проблеми з недостатньою кількістю місць у закладах розміщення, відсутністю вхідних квитків тощо. Саме тому бронювання авіаквитків, готелів і квитків на заходи, як правило, здійснюється завчасно, іноді – за кілька місяців до події. Туроператори замовляють подієві тури як мінімум за місяць-два до початку заходу, оскільки в останній момент доведеться обирати між дуже дорогими номерами або готелями в віддалених районах. Більша частина програм таких турів складається індивідуально, під замовлення, що звичайно не буде коштувати дешево.

Отже, івент-туризм – прекрасна можливість відвідати в якості глядача або учасника цікаві шоу, виставки, змагання, побачити унікальні природні явища, поринути у вир емоцій на карнавалах та фестивалях. В європейських країнах, США івент-індустрія є розвинутою та пропонує споживачам широкий вибір заходів, вартих уваги. В цих країнах формуються тенденції в сфері івент-туризму, що далі адаптуються до національної специфіки інших країн. Однак країни Африки, Азії, Австралія також мають заходи, варті уваги. Ринок подієвого туризму в розвинених країнах є насичений пропозицією. Туристи Великої Британії, Нідерландів чи Італії є вибагливими до заходів, що їм пропонуються, тому велика увага приділяється якості проведення дійства, безпеці, використанню інноваційних технологій та, звичайно ж, актуальності продукту, представленому на івенті. Організатори, щоб зробити свій захід культовим (а саме такі події приваблюють великі потоки туристів), повинні постійно дивувати публіку.

В Україні івент-туризм знаходиться на стадії розвитку. Наша країна має багатий історико-культурний, природний, творчий потенціал для розвитку саме цього виду відпочинку. Етнічна українська музика, традиції, фольклор є базою для розвитку фестивалів, що будуть розвивати українську культуру та демонструвати колорит нації. Взагалі, на території України мають право на існування різноманітні фестивалі, паради, свята, виставки і т.д. Головним питанням є те, як вивести їх на світовий рівень та зробити об'єктами масового туристичного попиту даного сегменту ринку. У першу чергу українським івентам не вистачає якісного рівня організації дійства. Деякі фестивалі, свята ще досі мають стихійний характер, що перешкоджає притоку туристів. Потрібно звернути увагу на розбудову інфраструктури навколо заходу, адже це є одним із ключових факторів, що впливають на вибір туристів. Українська індустрія дозвілля тільки виходить на світовий ринок розваг, її лише зараз починають сприймати зарубіжні івент-компанії та продюсери. І сьогодні українські івенти можуть представити до уваги відвідувачів якісний продукт за участю як національних, так і світових брендів.

На сьогодні в Україні є заходи, що привертають увагу колоритом, індивідуальністю, цікавою задумкою не лише місцевих відвідувачів, а й іноземних туристів. Серед них: Сорочинський ярмарок, фестиваль «Таврійські Ігри», фестиваль «Джаз-Коктебель» та «Козацький острів», «Казантип» та ін.

Івент-туризм є одним із факторів, що формує імідж країни. Наявність якісних, колоритних та цікавих подій в країні сприяє формуванню її позитивного іміджу серед інших держав. Гучні івенти концентрують увагу світової спільноти на країні, де вони відбуваються. Це сприяє залученню інвестицій та розкриттю туристичного ринку країни.

Дієвим прикладом підвищення іміджу країни був пісенний конкурс Євробачення, що пройшов у Києві 2006 р. За час проведення івенту Україну відвідали десятки тисяч туристів з усього світу. Європейські телеканали постійно робили прямі включення з гарячих подій конкурсу: репетицій, екскурсій для учасників (що проходили в мальовничих куточках України), презентації. Прямі трансляції Євробачення відбувалися в усіх Європейських країнах. У ході трансляції глядачам демонструвалося відео, що знайомило їх з Україною. Спеціалісти з піару, що займалися розробкою іміджу нашої країни в контексті Євробачення, створили загальну креативну концепцію позиціонування «Квітуча Україна», що сприяло уявленню українців як незалежної, успішної, талановитої нації. Тому важливо сформувати календар привабливих для туристів заходів, що проводяться в Україні, роблячи основний акцент на актуальності, належному рівні організації та національній специфіці. Культурно-масові заходи можуть бути мотивом збільшення кількості туристів. Деякі заходи можна зробити традиційними. Не повинна залишитися без уваги жодна історична подія, фестиваль або свято. Слід пам'ятати, що одними івентами туристів не втримаєш, потрібно мати налагоджену туристичну інфраструктуру, що буде забезпечувати туристам комфортний відпочинок. Україна має потужний природний та культурний потенціал, який треба розвивати та не допускати його занедбання. Випробуванням для нашої туристичної галузі і країни взагалі буде проведення чемпіонату з футболу світового рівня Євро-2012. У період проведення змагань очікується активна аквізиція туристів з усього світу.

Ключовим фактором, що сприятиме популяризації турів на українські івенти як внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, є грамотне просування продукту від виробника до споживачів. Велику роль тут відіграють інформаційні технології. Туристи повинні мати доступ до вичерпної інформації про спортивні, культурні, розважальні, музичні заходи, що пропонує українська туристична та розважальна індустрія.

Отже, івент-туризм в Україні є інноваційним явищем, якому провідні туристичні оператори пророкують перспективи. Туристи з цікавістю реагують на появу івент-турів на ринку. Попит на них постійно зростає і вимагає розширення пропозиції, що виявляється як в популяризації турів на зарубіжні спортивні та культурні події, так і розвитку внутрішнього івент-туризму. Україна має значний природний, історико-культурний потенціал, що одночасно з івент-туризмом доповнюють один одного, сприятимуть зростанню туристичного ринку країни, його привабливості для внутрішніх та іноземних туристів.

РЕКРЕАЦІЙНІ КОМПЛЕКСИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливою складовою рекреаційного потенціалу області є її суспільно-географічне положення. Вінницька область є адміністративно-господарською територіальною структурою України.

Населення області — 1701, 6 тис. чол. (на 01.01.2006 р.), що складає 3,6 % від загальної кількості населення України. В адміністративному відношенні Вінницька область поділяється на 27 районів, 18 міст, в тому числі 6 міст обласного підпорядкування: Вінниця, Могилів — Подільський, Жмеринка, Козятин, Хмільник, Ладизин; 29 селищ міського типу та 1466 сіл. Вінницька область має вигідне суспільно-географічне положення. Це одна з центральних областей України, що входить до складу Подільського суспільно-географічного району. Вона має внутрішньоматерикове прирічкове розташування (в південно-західній частині України, в середній течії Південного Бугу та басейні Дністра). Протяжність її території з півночі на південь — 204 км, зі сходу на захід — 196 км. Таким чином, території притаманна така риса як компактність. Географічний центр області знаходиться у Немирівському районі між селами Никифорівці і Лука. Розглядаючи Вінницьку область як зовнішню відкриту систему, слід зазначити, що шістнадцять її районів — Козятинський, Погребищенський, Оратівський, Іллінецький, Барський, Хмільницький, Могилів-Подільський, Бершадський та ін. мають значну частку кордонів із “зовнішніми системами” — із Одеською, Черкаською, Кіровоградською, Київською, Житомирською, Хмельницькою, Чернівецькою областями та Республікою Молдова. Це сприяє розширенню зв'язків з цими регіонами, в тому числі і в галузі рекреації та туризму. Отже, аналіз ступеня сусідства області та її адміністративних одиниць свідчить про те, що він може розцінюватись (поряд з іншими чинниками) пріоритетним аргументом на їх користь, особливо при визначенні місцеположення об'єктів рекреаційної інфраструктури. Аналіз показників віддаленості адміністративних районів відносно Південного Бугу та Дністра вказує на те, що найбільш вигідне прирічкове положення мають Тульчинський, Немирівський, Тиврівський, Ямпільський, Могилів-Подільський, Тростянецький, Томашпільський райони. Несприятливі показники характерні для Оратівського, Погребищенського, Козятинського районів. Суспільно-географічне положення адміністративно-територіального суб'єкта визначається як сума оцінок ступеня сусідства та положення території відносно великих річок. В цьому плані найкращі показники мають Тульчинський, Тиврівський, Немирівський, Шаргородський та Жмеринський райони. Географічне положення в центрі України обумовлює транзитність території — область перетинають важливі автомобільні магістралі Київ — Одеса, Київ — Львів, Київ — Кишинів, Харків — Львів тощо. Вінницьку область також перетинають залізниці, які використовуються для міждержавних сполучень: Москва-Прага, Москва-Софія, Москва-Бухарест, Київ — Легніце, Київ-Будапешт-Любляна-Трієст тощо. Таким чином, говорячи про суспільно-географічне положення Вінницької області в контексті його впливу на розвиток територіально-рекреаційного комплексу, слід зазначити, що воно є сприятливим фактором перспективного розвитку області в цілому та рекреації і туризму зокрема.

Важливою складовою рекреаційних комплексів є природні ресурси, до складу яких входять ландшафти, компоненти природи, які використовують у сфері рекреації та туризму (геологічні, орографічні, кліматичні, гідрологічні, ґрунтово — рослинні, фауністичні). Одним з факторів, що визначає ступінь придатності території для рекреаційної діяльності, є рельєф. Рельєф Вінницької області сформувався під дією ендегенних та екзогенних факторів. Особливе значення у створенні рельєфу мала і має діяльність річок. Тому сучасна поверхня області — це хвиляста, подекуди горбиста рівнина. Південна і центральна частина Вінницької області лежать у межах Подільської, а північна — Придніпровської височин. Загальний похил території — на південний схід. В цьому напрямку тече головна річкова артерія області — Південний Буг. На території Вінницької області знаходяться найбільші висоти Подільської (370 між м. Жмеринкою і с. Рахнами) і Придніпровської (323 мс. Перемога Козятинського району) височин. Вінницьке Придністров'я — це своєрідна “гірська країна”. Тут Подільське плато має нахил в бік Дністра і відзначається значною розчленованістю річками на окремі пасма. Для Придністров'я також характерні цікаві форми вивітрювання. Все це створює можливість для організації зимових видів відпочинку, навчальних та пізнавальних екскурсій. Побужжя значно менше розчленоване долинами річок. Кристалічні породи тут перекриті шаром (0,5 — 3 м) антропогенних відкладів, тому виходять на поверхню в долинах річок, утворюючи пороги. Ці території сприятливі для розвитку водного туризму. Північна частина області зайнята Придніпровською височиною. Її схили розчленовані долинами річок і ярами, особливо в південно-східній частині. Середня висота височини в межах області становить 300 м. Низовин, у повному розумінні цього визначення, в межах області немає. Але долини та заплави річок області придатні для полювання, збирання ягід, грибів та лікарських рослин. Важливе значення для рекреації має естетична цінність території, можливість її залучення для потреб рекреації. Визначивши коефіцієнти горизонтального і вертикального поділу рельєфу Вінниччини, можна зробити висновки, що територія області характеризується високими естетичними якостями, виразністю рельєфу. Незважаючи на незначні відносні перевищення є можливість панорамного огляду ближніх та середніх планів пейзажу, вибору найбільш вигідних точок огляду, що збільшує естетичну цінність території області в рекреаційному відношенні. Кліматичні особливості області також сприяють створенню клімато-терапевтичних закладів та проведенню відпочинку і оздоровлення з використанням кліматичних ресурсів.

За температурним режимом та режимом зволоження клімат Вінницької області є помірно-континентальним. Проведення зимового відпочинку вимагає поєднання відповідних погодних умов. Середня місячна температура січня в області змінюється від $-6,0^{\circ}\text{C}$ (північний схід) до $-4,3^{\circ}\text{C}$ (південний захід). Середня тривалість зими області складає 100 днів.

В розрізі адміністративних районів тривалість змінюється від 98 днів в Могилів-Подільському та Ямпільському до 113 в Літинському та Вінницькому районах. Важливою характеристикою кліматичних умов холодного періоду є наявність снігового покриву, що є сприятливим для зимових видів відпочинку. На території області стійкий сніговий покрив утворюється у другій декаді або в кінці грудня. Звичайно ці строки коливаються в залежності від характеру погоди та особливостей атмосферної циркуляції. Середня висота снігового покриву на півночі області у лютому становить 15-19 см, на півдні — до 11 см лише в деякі зими може сягати 40 см. На півдні області близько 50% зим не мають сталого снігового покриву через відлиги. Оптимальними температурами влітку, за яких можливі всі види рекреаційної діяльності, є температури вище 15°C . Середня місячна температура липня коливається від $+18,5^{\circ}\text{C}$ на півночі до $+20,6^{\circ}\text{C}$ на півдні. Середня тривалість літнього періоду становить в області 111 днів. В розрізі адміністративних районів вона коливається від 106 днів в Літинському, Вінницькому, до 124 — в Могилів-Подільському, Ямпільському районах. Активні види відпочинку можливі при температурі вище 12°C . Одним з основних видів рекреаційної діяльності влітку є купально-пляжний відпочинок. Тривалість купально-пляжного періоду в області коливається від 95 до 110 днів, що відповідає оптимальним для рекреаційних цілей параметрам цього показника. У кліматичному відношенні Вінницька область належить до областей із найсприятливішим співвідношенням тепла і вологи, що звичайно сприяє розвитку різних видів рекреаційної діяльності. Вінницька область має досить густу мережу річок, що представлена річковими системами Південного Бугу, Дністра і Дніпра.

Басейн Південного Бугу займає 62 % території області. Густота річкової мережі — $0,43\text{ км/км}$. З середніх річок тут протікає Соб і бере початок Гірський Тікич.

Басейн Дністра займає 28 % території області, густота річкової мережі складає $0,41\text{ км/км}$. Протікає одна середня річка Мурафа.

Басейн Дніпра представлений середньою річкою Рось і займає 10 % території області. Густота річкової мережі — $0,48\text{ км/км}$.

Майже всі водні об'єкти області можна використовувати для відпочинку населення, але найбільш перспективними в цьому плані є малі річки, які служать природною основою для розвитку таких видів відпочинку як комплексно-купальний та оздоровчий відпочинок, рибальство.

На Вінниччині 63 водосховища, які знаходяться в межах області. Крім того, частини 2-х водосховищ Дністровського каскаду розташовані на південному кордоні області. Загальна площа водосховищ області складає 11,2 тис. га. Найбільше з них Ладжинське на Південному Бугу, його площа 20,8 км. Значними за розмірами водосховищами є також Пиківське в Калиновському районі та Дмитренківське в Гайсинському районі. Більшість ставків на Вінниччині побудовані на малих річках та струмках, внаслідок чого їх водний стік зарегульований на 30-60 %. На території області знаходиться понад 4000 ставків загальною площею близько 20 тис. га. Середня площа ставка на Вінниччині складає 5 га. Насиченість ставками в області — одна з найвищих на Україні, чому сприяє хвилястий рельєф. Відкриті водойми Вінницької області мають всі умови для розвитку рекреаційної діяльності, зокрема для організації таких видів відпочинку, як катання на човнах, катамаранах, купання, мандрівки, сонячні та повітряні ванни. Найвищий бал забезпеченості водними ресурсами мають Бершадський, Вінницький, Гайсинський, Могилів-Подільський, Немирівський, Тиврівський, Тростянецький, Ямпільський райони; менш забезпечені Жмеринський, Козятинський, Оратівський, Теплицький, Чернівецький, Чечельницький. Вінниччина багата якісними мінеральними та прісними підземними водами. Найбільш поширеним на території області є водоносний комплекс в тріщинуватій зоні кристалічних порід докембрію і продуктів їх вивітрювання. За хімічним складом води цього комплексу відносяться до типу гідрокарбонатних магній-кальцієвих або кальцієвих з мінералізацією $0,4 — 0,8\text{ г/дм}$. Дебіт свердловин переважно від 2-3 до 20-50 м/год. До окремих специфічних зон в породах кристалічного фундаменту приурочені поклади мінеральних радонових вод. На території області розвідано та враховано державним балансом Хмільницьке родовище мінеральних лікувальних радонових вод (5 ділянок), родовище столових вод "Регіна" (4 джерела), 17 родовищ прісних вод (44 окремих ділянки). Розвідується Немирівське родовище мінеральних радонових вод, Бронницьке мінеральної лікувально-столової води, декілька родовищ столових вод.

Найбільш придатними для відпочинку та оздоровлення серед рослинних ресурсів є ліси. Крім естетичних якостей, ліс виконує також оздоровчі та санітарно-гігієнічні функції. Станом на 01.01.2006 р. в області налічувалась 376,90 тис. га земель лісового фонду, з них вкрито лісовою рослинністю — 364,52 тис. га (13,7 % від загальної площі області). По території області ліси розміщені нерівномірно. У Чечельницькому, Піщанському районах ліси займають понад 20% території; в більшості районів області лісистість коливається в межах 15-20% (Тульчинський, Тростянецький, Літинський тощо), а в Козятинському та Липовецькому районах менше 5%. Лісові ресурси займають важливе місце в структурі природно-рекреаційного потенціалу області і можуть задовольнити різноманітні потреби рекреантів у короткочасному, довготривалому відпочинку, лікуванні та оздоровленні. Найбільшу забезпеченість лісовими рекреаційними ресурсами мають Чечельницький, Піщанський, Тульчинський, Тростянецький, Літинський, Жмеринський, Гайсинський, Іллінецький райони області.

Об'єкти природоохоронного фонду, за винятком заповідників, теж складають рекреаційний потенціал Вінниччини. Адже крім свого основного призначення — збереження і відтворення природного фонду, вони виконують і рекреаційні функції, особливо як передумова для розвитку екологічного туризму. Станом на 1.01.2007 р. на території Вінницької області функціонує 338 природоохоронних об'єктів, серед яких: 90 заказників (21 — загальнодержавного і 69- місцевого значення), 182 пам'яток природи (10 — загальнодержавного і 172 — міс-

цевого), 36 парків пам'яток садово-паркового мистецтва (11 — загальнодержавного і 25 — місцевого значення) та 30 заповідних урочищ. Загалом території і об'єкти природно-заповідного фонду Вінниччини займають 23878,67 га, що складає лише 0,78 % від площі області. Це один з найнижчих показників заповідності в Україні. За ним область знаходиться на одній сходинці з дуже розораними областями країни, такими як Дніпропетровська, Луганська, тобто територіями де заповідність нижча 1%. За кількістю природоохоронних об'єктів і територій в області виділяються Вінницький (33) та Могилів-Подільський (29) райони. У найкритичнішому стані за цим показником знаходяться Калинівський, Крижопільський (4), Липовецький і Оратівський (5) райони. Проте за часткою природоохоронних площ лідерство утримує Чечельницький район. Лише сім заповідних територій і об'єктів нараховує ПЗФ району, але розміщуються вони на площі в 4674 га, що складає 23 % заповідної площі області. За ступенем доступності для рекреаційного використання природно-заповідні об'єкти області поділяються на: загальнодоступні, що мають статус охоронних об'єктів; відкриті для організованого туризму — всі парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва і більша частина пам'яток природи; відкриті для суворо регламентованого і організованого туризму — частина пам'яток природи і більшість заказників; закриті для туризму — частина пам'яток природи, як правило, зоологічних. У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу Вінниччини природні рекреаційні ресурси складають 5,1 % . Підсумовувавши оцінки естетичної цінності території адміністративних районів області, оцінки їх забезпеченості кліматичними, водними, лісовими ресурсами та врахувавши показники рекреаційного навантаження визначена інтегральна бальна оцінка забезпеченості території Вінницької області природними рекреаційними ресурсами. Найвищою вона є в Вінницькому, Літинському, Хмельницькому, Могилів-Подільському. Жмеринському. Муровано Куриловецькому та Немирівському районах.

Порохонько В.

Науковий керівник – доц. Таранова Н.Б.

ТОПОНІМИ ПІДГАЄЧНИНИ

Підгаєччина — один з найбільш давньоосвоєних та давньозаселених регіонів України. Бібліографія про Підгайці й Підгаєччину налічує досить багато позицій. *Перші письмові згадки* містяться в подорожніх нотатках XVII століття: турком Евлія Челебі (1657), голландцем Ульріх фон Вердум (1672) та французом Франсуа-Поль Далеїраком (1687).

Початком систематичного вивчення історії, господарства, культури даного краю поклали польські дослідники XIX століття. ґрунтовні польськомовні видання енциклопедичного характеру — «Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana» («Давня Польща, описана з історичного, географічного та статистичного погляду») за редакцією *Міхала Балінського й Тимотеуша Ліпінського* (Варшава, 1843-1846; у 3-х томах), «Encyklopedia Powszechna» («Загальна енциклопедія») (Варшава, 1859-1868; у 28-ми томах), «Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym» («Галичина з топографічно-географічно-історичного погляду») *Іполита Ступницького* (Львів, 1869), «Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» («Географічний словник Королівства Польського та інших слов'янських країн») (Варшава, 1880-1902; у 15 томах).

Метою даної статті є вивчення назв поселень Підгаєцького району Тернопільської області включаючи як сучасний адміністративний поділ, так і окремі населені пункти давнього Підгаєцького повіту, які за сучасним адміністративно-територіальним поділом належать до інших районів, власне виявленню давніх фіксацій цих назв у найдавніших друкованих і рукописних джерелах, а також встановлення їх етимології.

Територія Підгаєччини належить до давньозаселених теренів не лише Тернопільщини, але й України. Доказом цього можуть бути декілька чинників:

- ✓ по-перше, більшість назв населених пунктів даної території вперше фіксують писемні пам'ятки XIV-XV ст., наприклад, *Божиків, Боків, Гнильче, Голгоче, Мужилів, Пановичі та ін.*;
- ✓ по-друге, в ойконімії регіону досить чисельно збережені назви поселень, які утворені за допомогою ще праслов'янських за часом свого виникнення суфіксів -їь (-їе, -їа): *Гнильче, Голгоче* і на -ов (-ів), -ин, наприклад, *Боків, Дришів, Мужилів, Носів*; архаїчні моделі на -ичі, -івці/-инці, наприклад, *Пановичі, Богатківці та ін.*;
- ✓ по-третє, твірними основами наведених, а також інших моделей ойконімів часто є давньослов'янські (давньоукраїнські) відкомпонітовані та відапелятивні імена на зразок: *Божик, Божиків* (<Боживой, Божидарь> [1]; *Дриш, Дришів* (<Дриславъ, Держиславъ> [2], *Богатко, Бок, Верба, Гнилко, Нос, Пан і ін.*

Вивчаючи назви поселень будь-якої території, потрібно обов'язково враховувати дані історичних джерел, передусім літописів, люстрацій, довідників адміністративно-територіального устрою, карт тощо. Використовуючи давні джерела, ми дізнаємося, що окремі сучасні села Підгаєччини в середньовіччі були містами, наприклад, *Горожанка, Доброводи, Вербів, Литвинів, Голгоча, Завалів, Зарваниця* та ін.

Водночас уживані на сьогодні села *Голендра, Поплави* та ін. на поч. XX ст. ще були хуторами з незначною кількістю дворів і малою кількістю мешканців. Історичні джерела засвідчують також зміни назв поселень іншого характеру. Село *Бекерсдорф* 1900 р. нараховувало 82 двори, у яких проживало 517 осіб, а від 1940 р. воно стало частиною села Новосілка. На території Підгаєччини, напевно, вже не одне століття існує село *Галич*, у якому 1900 р. було 190 дворів, у яких проживало 1300 людей, але вперше, за нашими даними, це село згадане в 1785-1788 рр. [3]. У давніх документах, які ми опрацювали, на жаль, згадане лише місто Галич, що було засноване ще в княжі часи й походить від імені *Галик*, що є варіантом якогось із давньослов'янських імен на зразок: Галимир [4], Haleslaw [5] чи ін., і суфікса -їь, що ще в княжі часи виражав належність їм.

Поеднуючи цей суфікс з фінальним приголосним основи імені -к, останній палаталізувався і змінювався на -ч: Галик + -їь > *Галич* «двір чи ін. Галика». Назва однойменного села у Підгаєччині, як і міста Галич у Росії, виникла через

перенесення найменування княжого міста, столиці Галицько-Волинського князівства, на нововиникле поселення. Це відбулося не пізніше кінця XVII – поч. XVIII ст., бо вже 1900 р. це село було значним населеним пунктом.

Топонімія Підгаєччини у структурно-словотвірному відношенні запрезентована всього кількома основними словотвірними моделями ойконімів, найчисельнішою з яких є модель на -ів (<ов), -ин, назви якої виражають належність іменованих поселень особам, найменування яких засвідчені в основах ойконімів, наприклад, *Божикив, Боків, Завалів, Мужилів, Носів, Угринів; Затурин, Слов'ятин* і ін., всього 13 назв. Усі наведені вище топоніми на -ів, -ин походять від давньослов'янських (давньоукраїнських) імен чи пізніших прізвищ. Також є топоніми з іншими топонімотвірними формантами. На досліджуваній території вони запрезентовані моделями на -је: *Гнильче, Голгоче*, на -івка: *Бронгалівка, Михайлівна, Мозолівка, Шкіндерівка, Юстинівка*; -иха: *Ругайлиха*. Ойконіми на -івка, -иха належать до новіших за часом виникнення дериватів.

Архаїчними є також топоніми даної території на -ичі, -івці/-инці, -и/-і, мотивовані назвами людей у множинній формі. При цьому назви з формантами -ичі, -івці/-инці ведуть свій початок ще з княжих часів, наприклад, *Лановичі, Богатківці*. В ономастиці їх прийнято називати *відпатроніміними*, оскільки назви цих поселень походять від найменувань людей за їх патронами: *Пан* і *Богатко*. Топоніми на -и/-і в останні десятиріччя називають найпростішими чи відсімейними, адже вони походять від назв родин (сімей), наприклад, *Голендри* (тепер *Голendra*), *Рудники, Шумляки*. Топонім *Рудники* можна кваліфікувати також як похідний від назв професій, занять: *рудники* «люди, що займалися добуванням болотяної залізної руди», пор. *рудник* «рудкоп» [6], однак ми більше схильні до думки, що такі назви могли виникати насамперед від однойменних антропонімів, пор. *Рудник* [7].

Дещо іншими за походженням, але теж утвореними від назв людей у множинній формі, є топоніми *Загайці* та *Підгайці*. Етимони цих назв поселень – найменування людей, мотивовані місцем їх поселення відносно примітного на конкретній місцевості географічного об'єкта.

Кілька назв поселень Підгаєччини походять від типу самих населених пунктів. Названу групу топонімів даного регіону презентують назви *Волиця, Новосілка, Передмістя, Сільце, Слобода, Старе Місто*. Наприклад, села на зразок *Воля, Волиця, Слобідка, Слобода* отримали такі назви тому, що мешканці цих нововиниклих поселень на кілька, рідко кільканадцять років звільнялися від основних податків. Семантика етимонів інших назв поселень і їх структура є цілком прозорою, тому ми не з'ясовуємо їх етимології.

Нечисленними і відносно пізніми за походженням є відапелятивні топоніми, мотивовані ландшафтно-рельєфними особливостями тих місцевостей, на яких вони (поселення) виникли, наприклад, *Доброводи* (на теренах давньої Підгаєччини в минулому існувала також антонімічна назва поселення *Гниловоди*), *Поплави, Білокриниця*. Назви цих двох населених пунктів є субстантивованими прикметниками, які походять від означень колишніх складених назв цих поселень, наприклад, *Середнє, Теляче* (тепер *Мирне*).

Окремо від розглянутих є топоніми *Волощина, Заставне і Лиса*. Вони різні за походженням і структурою. Перша назва може походити від найменування людей, які переселилися з *Волощини*, тобто з Молдавії або навіть Буковини (останніх галичани також називали волохами), або ж, що є менш ймовірним, назва поселення походить від антропоніма *Волоський* і суфікса -ин, -а, пор. *Хмельниччина*. Топонім *Заставне* має конфіксальну структуру і є, по суті, назвою місцевості, на якій згодом виникло однойменне село, що отримало свою назву від цієї місцевості. Назва поселення *Лиса* може мати dvojake тлумачення – це форма родового відмінка від антропоніма *Лис*, що виражає належність, або ж це прикметник від складеної в минулому назви на зразок *Лиса гора*.

Історичні джерела дають також можливість побачити зміну статусу конкретних населених пунктів, зокрема надання окремим містечкам магдебурзького права (наприклад, *Білокриниця, Підгайці*).

Отже, територія Підгаєцького району заселена дуже здавна, проте широкомасштабне її освоєння почалося лише за часів Галицько-Волинського князівства. Родючі землі, багаті на деревину і дичину ліси, різноманітні будівельні матеріали сприяли виникненню густої мережі сіл та містечок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Славянский именословъ или собрание славянскихъ личныхъ именъ в алфавитномъ порядке. Сост. М. Морошкин. – Санкт-Петербург, 1867. – С. 18-19.
1. Йосифинська (1785-1788) і Францисканська (1818-1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – Київ: Наукова думка, 1965. – С. 73.
2. Илчев С. Речник на личните й фамилни имена у България. – София: Изд-во БАН, 1969. – С. 124.
5. Słownik staropolskich nazw osobowych. Pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. Wrocław etc. 1965-1985. -Т. II. – С. 246.
6. Етимологічний словник української мови. – Київ: Наукова думка, 1982-2006. – Т. 5. – С. 134.
7. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ. – Львів: НТШ, 2007. – Т. 2. – С. 910.

Петрівської І.

Науковий керівник — асист. Бронецький Р.В.

ВТОРИННІ ХЕМОГЕННІ ВІДКЛАДИ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО РАЙОНУ НА ПРИКЛАДІ ПЕЧЕРИ ОЗЕРНА

Актуальність дослідження: Печера Озерна знаходиться на території Західної України, в межах річки Серет – Нічлава. Адміністративно: Борщівський район Тернопільської області. Відомий лабіринт печери, сформований в неогенових гіпсах складає 136 кілометрів.

Гіпсові кристали різних форм, розмірів та кольорів являється найбільш розповсюдженим типом вторинних хомогенних утворень, як в даній печері, так і у всіх крупних лабіринтових печерах Західної України. Таблитчасті, призматичні і стовпчасті гіпсові кристали часто зустрічаються у підземних порожнинах в регіоні.

Одні з останніх «білих плям» на Землі знаходяться саме в печерах, одних з найбільш таємничих і унікальних явищ в природі. Також являють собою вид природного ресурсу, а разом з тим багато проблем, пов'язаних з використанням, збереженням, як самих печер, так і їх мінерального різноманіття. Перед усім, це пояснюється тим, що вони мають довгий час їх утворення (від тисяч до мільйонів років) та надзвичайно вразливу екосистему. Також, слід згадати, печери відносяться до невідновних природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Дослідженнями вторинних хомогенних відкладів Придністровського району займалися Зімелєс Ю. Л., Радзієвський В. О., Дублянський В. Н., Дублянська Г. Н., Турчинов І. І.

Мета дослідження: дослідження основних районів, де поширені вторинні хомогенні відклади та їх комплексна характеристика.

Виклад основного матеріалу: Автохтонні гіпсові кристали різноманітних форм, розмірів та кольорів являють собою найбільш розповсюджений тип вторинних мінеральних утворень як печері Озерна так і в інших крупних сульфатних порожнинах Західної України [1].

В ходах галереях та залах вони розповсюджені не рівномірно. Як по вертикалі, так і по районах печери. Практично вони не зустрічаються у верхній частині ходів та галерей, а локалізуються головним чином в середній та нижній частинах. Причому більш крупні розташовані в нижній. Виключення складають деякі невеликі галереї, вкриті кристалами із дна і до склепіння. Але розмір їх, зазвичай, не перевищує 8 – 10 мм. Кристали білого кольору та прозорі розміщені в більшості випадків в середніх та верхніх частинах галерей. В нижніх частинах кількість домішків збільшується і вони набувають медового, жовтуватого-бурого та червоно-бурого відтінків. Але в різних частинах печери існує багато місць де це правило порушується. Точно казати про закономірності розповсюдження тих чи інших морфологічно та генетично однорідних мінеральних агрегатів, можна лише після проведення повного комплексу наукових досліджень [3].

Також особливістю локалізації скупчень кристалів є їх розташування під невеликими «козирами» та навісами галерей і довгих ходів, а також на кутах стін, які утворилися на пересіченні ходів та галерей. Причому вони не обов'язково будуть розташовуватись на всіх чотирьох кутах. Частіше на одному або двох. Інколи кристалами обростає який-небудь виступ, або глина яка знаходиться на пересіченні ходів. Другим типовим прикладом локалізації скупчень кристалів в печерах регіону є їх розташування навколо устевих отворів каналів нижнього ярусу при їх з'єднанні з магістральними галереями середнього ярусу. В основному це дрібнокристалічні оторочки з білого гіпсу.

В більшості випадків скупчення вторинних мінеральних агрегатів займають ділянки стін площею від декількох десятків квадратних сантиметрів до декількох квадратних метрів (рідко більше 10м²). Межі скупчень виражені з різним ступенем чіткості, причому верхня та нижня межа часто горизонтальна і лінійна, особливо у випадку голчастих (інієподібних) кристалів [2].

Часто спостерігається заростання невеликих тріщин в стінках ходів дрібними кристалами. Після заростання ріст кристалів зазвичай припиняється [2].

На деяких стінках можна побачити неоднорідний розподіл кристалів по їх поверхні. Можливо це пов'язано з різноманітними фізико-хімічними властивостями стін.

На склепіннях печерних ходів кристали можна спостерігати тільки, якщо вони мають порівняно невелику висоту. Наприклад галерея «Чорних Тюльпанів» [3].

Зміна умов росту мінеральних агрегатів на деяких ділянках печери призводить, наприклад, до наростання більш молодих «сухих» кристалів іншого кольору на виступах стін, або на більш древніх кристалах.

В деяких випадках спостерігаються «доопрацювання» кристалів, які утворилися раніше в сухих умовах, насиченою «плівковою» водою, від чого розміри явно збільшуються [4].

Найбільш крупні, які виділяються із загальної маси кристали, ростуть за рахунок сульфату кальцію із перенасичених крапель, які скупчуються на їх кінцях.

Стіни багатьох галерей вкриті кіркою зернистого гіпсу різної товщини. Інколи вони мають кольорову шаруватість. Це можна спостерігати на деяких взірцях відірваних при першопроходженні печери і зараз збережених в ПБТ. По кольору переважають білі і жовті. Хоча подекуди зустрічаються і червоно-оранжеві.

Розповсюджені також і друзи голчастих кристалів гіпсу. В основному розміром від 1 до 5 см. Вони переважають білого кольору і темно-жовті. Хоча в одиничному екземплярі в печері Озерна є агрегат чорного кольору.

В середніх горизонтах печери зустрічаються антоліти. Їх ще називають «кам'яні квіти». Ростуть як волосся – не кінчиками, а як би корінням видавлюючись із субстрату. Із кожної пори виростає один ниткоподібний кристал який частіше за все зростається з іншими кристалами і утворює щось подібне до «кущів», або «квітів». Взагалі в літературі описані десятки екзотичних назв, щодо подібних утворів. В деякому роду до них відносяться і «гіпсовий сніг».

Як в печерах регіону, так і в печері Озерна, часто зустрічаються локалізовані скупчення дрібних кристалів гіпсу переважно голчастої форми, які називають «печерним снігом» або «гіпсовим снігом». Розміри кристалів коливаються від долей мм до декількох мм. Мікроскопічне вивчення проведене Турчиновим І. І. показало, що самі дрібні часточки «снігу» складаються з мікроскопічних радіально-променевих агрегатів гіпсу. Більш крупні кристали мають призматичний і таблитчастий облік. «Гіпсовий сніг» як би насипаний на поверхню глинистої підлоги і лежачих на ній глиб шаром в декілька сантиметрів завтовшки. Скупчення «снігу» мають доволі чіткі межі і розповсюджені на перехресті і в розширеннях ходів, або в крупних галереях і залах, до яких примикає декілька ходів. Скупчення «гіпсового снігу» переважно завжди має витягнуту в плані форму і часто утворює «доріжки», що протягуються на декілька метрів вздовж осі ходу. Часто він вкриває обвальні плити і висипки в Октябрському районі печери Озерна [1].

Незважаючи на те, що печера утворена в сульфатній товщі, що не дає натічних утворень, карбонатні та карбонатно-глинисті відклади все ж зустрічаються. Вони поширені в місцях розривів і порушень цілісності сульфатної товщі, над якою залягають карбонатні породи. Морфологічно натічні

форми одноманітні. В основному це маленькі сталактити і сталагміти, натічні кірки та драпіровки. Вони мають різноманітний колір, який залежить від вмісту домішок оксиду заліза та марганцю [4].

Висновки: Світ мінералів багатий та різноманітний, неповторним є кожен природний кристал, кристалічний зросток, мінеральний агрегат. В ходах галереях та залах вони розповсюджені не рівномірно. Практично вони не зустрічаються у верхній частині ходів та галерей, а локалізуються в основному в середній та нижній частинах. Більш крупні мінерали розташовані в нижній частині. Кристали білого кольору та прозорі розміщені в середніх та верхніх частинах галерей а в нижніх частинах кількість домішок збільшується і вони набувають медового, жовтувато-бурого та червоно-бурого відтінків. Але в різних частинах печери існує багато місць де це правило порушується.

Оскільки печера Озерна ще недостатньо вивчена в науковому аспекті, то має зміст проведення подальших досліджень. Необхідне залучення спеціалістів різних галузей знань, нових методів і т.п. адже вторинні мінеральні агрегати несуть в собі значну наукову цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов Д. А. Пещеры - музеи созданные природой проблемы сохранения и рационального использования на примере пещеры «Голубые Озера» /Д. А. Кузнецов// Подолье, Украина.- IV Международный симпозиум «Минеральное разнообразие – исследование и сохранение» - София, 2007. - Вип.10. - с.12-15.
2. Турчинов И. И. Вторичные минеральные образования гипсовых пещер. Западной Украины /И. И. Турчинов// Свет, 3(9).
3. Фондові матеріали громадської організації «Клуб спелеологів Поділля» www.speleotern.net — 1960-2012pp.
4. Фондові матеріали громадської організації «Клуб спелеологів Земляне» <http://zemljane.iatp.org.ua>

Пасічник Б., Татарин І.

Науковий керівник – Рудакевич І. Р.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

У сучасному глобалізованому світі авіаційний транспорт посідає чільне місце серед інших засобів комунікації. Завдяки швидкості, комфортності та доступності авіація займає одну з провідних позицій у транспортному комплексі більшості країн. Тому й важливою ознакою кожної держави є наявність мережі сучасних аеропортів. Діяльність авіаційного транспорту підвищує інвестиційну та туристичну привабливість, а також економічний статус території.

Дослідження проблем розвитку та функціонування авіаційного транспорту, незважаючи на актуальність, не є дуже поширеними. Серед українських вчених стратегічні напрямки розвитку авіатранспорту досліджували О. Аріон, Л. Котик, І. Ровенчак, І. Садловська. Окремі аспекти розвитку інфраструктури авіаційного транспорту досліджені у працях Ф. Заставного, О. Бордун, М. Голиков, О. Любіцевої, І. Смирнова та інших.

Метою дослідження є вивчення та аналіз головних проблем і перспектив розвитку індустрії авіаційних перевезень на території Західного регіону України.

Перші літаки (аероплани) на території Заходу України появились ще на початку ХХ ст. Відомо, що вже у 1914 р. у небі над м. Жовкою (тепер – Львівська обл.) було здійснено перший в історії авіації повітряний таран пілотом Несторовим [2], що свідчить про значне застосування авіаційної техніки у роки Першої світової війни. У 1920-30-их рр. були обладнані переважно ґрунтові аеродроми майже біля кожного великого міста теперішнього Заходу України. Щоправда, справжнього розквіту авіаційний транспорт набув вже після Другої світової війни, коли почалося інтенсивне спорудження аеропортів та іншої інфраструктури. Впродовж тривалого часу західноукраїнські летовища мали численні місцеві авіарейси, а також до Києва, Одеси, Москви, Ленінграда та інших значних центрів колишнього СРСР. У 1990-их роках економічна криза зумовила частковий занепад авіатранспорту Заходу України. Сьогодні фактично діючі цивільні аеропорти є лише у Львові, Ужгороді, Івано-Франківську та Чернівцях [3].

Індустрія авіаційних перевезень охоплює інфраструктуру авіатранспорту, а також авіакомпанії, каси, посередницькі підприємства з продажу авіаквитків і супутніх послуг. Власне інфраструктура авіаційного транспорту складається з лінійних елементів – авіаліній (авіашляхи) та точкових – аеропорти, склади, термінали.

Залежно від довжини злітно-посадкової смуги (далі ЗПС) і пасажиропотоку виділяють міжнародні, регіональні, місцеві та ділові аеропорти. Для міжнародних летовищ важливими характеристиками є наявність ЗПС довжиною більше 2-3 км (для літаків типу Боїнг, DC, Аеробус) та міжнародного пасажиропотоку у сотні тисяч пасажирів в рік. Найбільші світові аеропорти обслуговують десятки мільйонів подорожуючих (наприклад, найбільший за пасажиропотоком аеропорт Хартсфілд у США обслуговує понад 96 млн. пасажирів щорічно).

На заході України всі аеропорти мають статус міжнародних, однак лише на трьох (Львів, Івано-Франківськ, Чернівці) із них виконуються регулярні авіарейси закордон. Поки що лише львівське летовище технічно спроможне приймати великі авіалайнери «Боїнг» чи «Аеробус». Після запланованої реконструкції ЗПС такі літаки можна буде обслуговувати в аеропортах Івано-Франківська та Чернівців [3].

На момент розпаду СРСР у всіх обласних центрах Західної України діяли аеропорти. В часи економічного занепаду 1990-их рр. кількість авіарейсів та обсяги перевезень різко знизилися, що призвело до фактичної зупинки діяльності летовищ Луцька, Рівного та Тернополя. На сьогодні вони зрідка

використовуються переважно для прийому офіційних делегацій, сільгоспробіт, оренди будівель тощо. Діючі аеропорти у Західному регіоні України функціонують у Львові, Чернівцях, Івано-Франківську та Ужгороді.

Аеропорти Західної України станом на кінець 2013 року мали пряме сполучення із 17 міжнародними летовищами Європи та Азії. Причому з Львівського аеропорту прямують 14 таких авіаліній, з Івано-Франківського – 3, з Чернівецького – 5, Ужгородського – 2 (рис.1). З них прямують щоденні авіарейси до київських аеропортів (Бориспіль або Жуляни). Також 2-3 щотижневі авіалінії пов'язують західноукраїнські летовища із Варшавою, Москвою, Стамбулом, Анталією, Афінами, Неаполем, Міланом та іншими містами. Такі напрями авіарейсів пояснюються із значними перевезеннями українських туристів і закордонних працівників. Функціонують також чартерні (непостійні) авіарейси, які здійснюються здебільшого в літній період на замовлення туристичних фірм для поїздок рекреантів до місць відпочинку.

Авіаційним транспортом в аеропортах великих міст Заходу України у 2012 році перевезено більше 600 тис. пасажирів. Найбільші пасажироперевезення здійснювалися через львівський аеропорт імені Д. Галицького – 576 тис. пасажирів (2012 р.). Набагато менше подорожуючих обслуговувалися на летовищах Івано-Франківська – 31,7 тис. та Чернівців (27,3 тис. пасажирів). Для львівського аеропорту помітна тенденція поступового зростання пасажироперевезень від 481,9 тис. у 2005 р. до більше 700 тис. пасажирів у 2013 р. Збільшується також кількість пасажирів у летовищах Івано-Франківська і Чернівців, що пов'язано із відкриттям нових авіарейсів. У 2008 році з аеропорту м. Львова здійснюються рейси бюджетних (low-cost) авіакомпаній, які пропонують нижчі ціни за авіаперевезення. З 2014 р. провідний європейський бюджетний авіаперевізник «Wizz Air» відкриває нові рейси зі Львова до Риму, Валенсії та Кутаїсі (Грузія). Збільшення кількості дешевих авіаліній дає змогу підвищити пасажиропотік в аеропортах.

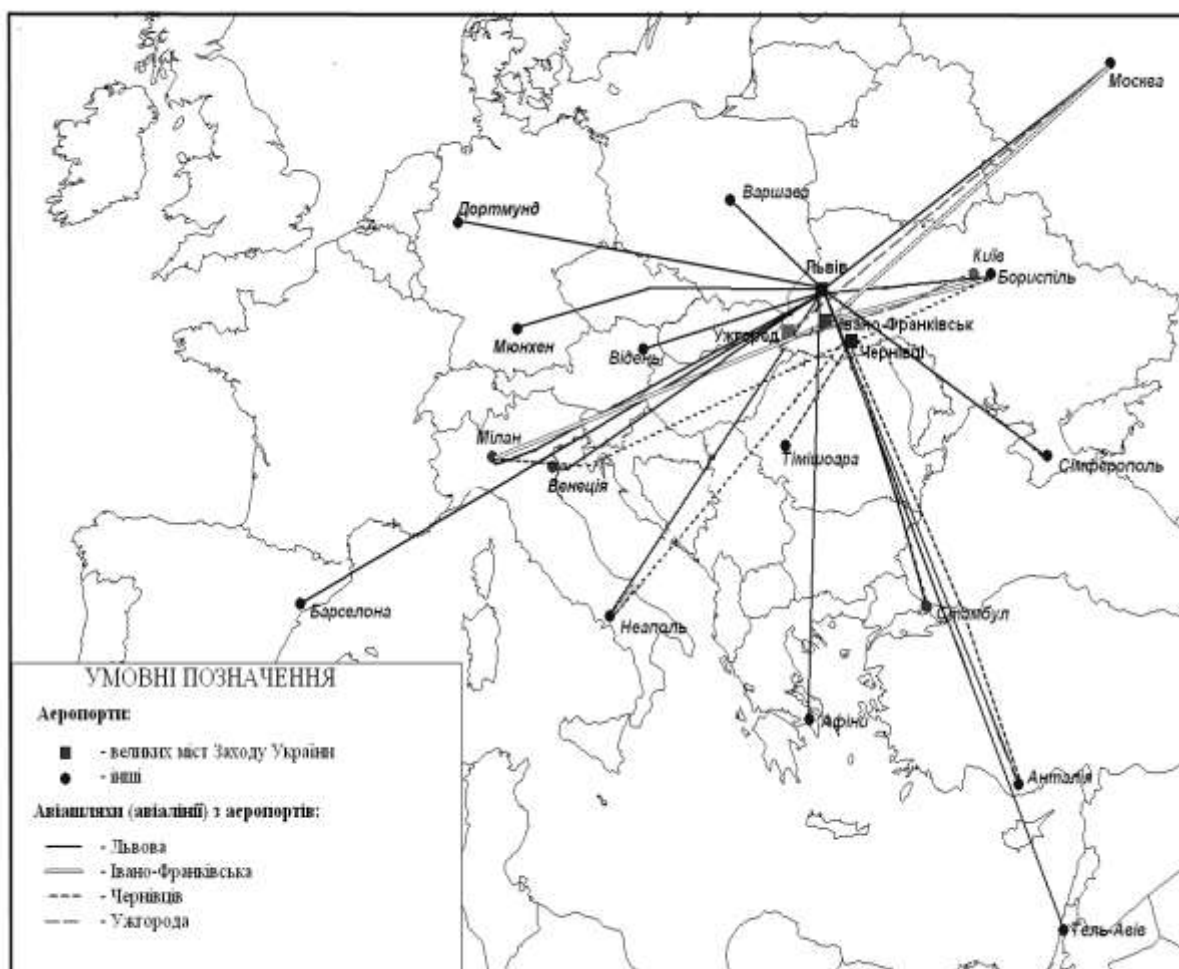

Рис. 1. Авіалінії діючих аеропортів Західного регіону України

Головною діяльністю аеропортів Заходу України залишається перевезення пасажирів у внутрішньодержавному та міжнародному напрямках. Водночас спостерігається малий обсяг авіаційних вантажоперевезень. Головними причинами такої ситуації є висока собівартість перевезень, завищені митні та комісійні збори, необлаштованість або відсутність відповідних вантажних терміналів. Також дається взнаки конкуренція з боку кур'єрських компаній та вантажоперевізників, які дешевше перевозять товари вантажними автомобілями. Тому авіатранспорту надають перевагу лише в окремих випадках, коли необхідна термінова доставка певного вантажу на дуже далеку відстань.

На територіях аеропортів обслуговуються та базуються літаки та інші засоби авіаційного транспорту, які там експлуатуються, зберігаються і проходять технічне обслуговування. На летовищах заходу України розміщені переважно малогабаритні літаки та гелікоптери, більшість з яких вже вичерпали свій робочий ресурс. В аеропортах Львова, Ужгорода та Чернівців базувалися повітряні судна місцевих авіакомпаній, однак переважно вони вже виведені з експлуатації [3].

До індустрії авіаційних перевезень також належать авіакаси, які розташовані у всіх найбільших містах Західної України. Вони працюють переважно у кооперації з туристичними підприємствами (їх головними клієнтами), а також на території транспортних вузлів (вокзали, автостанції). Найбільше авіакас серед міст Заходу України функціонує у Львові та Івано-Франківську, де діють аеропорти. Працюють такі каси також у великих райцентрах (Дрогобич, Дубно) і містах-курортах (Трускавець).

В останні роки значні зусилля влади та приватних інвесторів спрямовані на розвиток авіаційного транспорту, особливо у великих містах Заходу України. У Чернівцях триває розпочата ще у 2006 році повна реконструкція аеропорту. У 2012 р. завершилися основні роботи з реконструкції ЗПС і аеровокзалу на львівському летовищі. Розроблені проекти модернізації аеропортів Івано-Франківська та Луцька. Для недіючих аеропортів Тернополя і Рівного триває пошук приватних інвесторів для налагодження їх роботи. Також продовжується організація відкриття нових авіаліній з літовищ Заходу України переважно до країн ЄС. Особливо зростає кількість авіарейсів до аеропортів Італії, Іспанії, Туреччини, куди спрямовані великі потоки робітників і туристів.

Серед перспективних напрямів розвитку авіатранспорту Західного регіону України є модернізація інфраструктури летовищ і організація нових авіаліній. Потребує також оновлення авіапарк, особливо вітчизняними середньомагістральними літаками типу Ан-140, які придатні для авіарейсів всередині країни та у близьке зарубіжжя. У процесі створення нових авіаліній можна виокремити наступні напрямки:

- 1) внутрішньоукраїнський – впровадження пересадочних і безпересадочних авіарейсів до найбільших міст України (Київ, Харків, Донецьк);
- 2) євразійський – подальше створення авіаліній до найбільших летовищ Європи (Франкфурт, Лондон, Рим), країн СНД (Тюмень, Санкт-Петербург, Ташкент) і Близького Сходу;
- 3) трансокеанський – відновлення авіаліній до аеропортів США і Канади, щоб забезпечити безпересадочний політ до країн Північної Америки.

Безумовно слід продовжувати процес збільшення чартерних авіаперевезень до значних туристичних і курортних центрів Центральної Європи і Середземномор'я [3].

На сьогодні індустрія авіаційних перевезень представлена переважно в обласних центрах Західного регіону України, з них лише у чотирьох (Львів, Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород) діють аеропорти. Основною функцією працюючих летовищ є перевезення пасажирів, а інфраструктура авіаційного транспорту та парк авіатехніки потребують оновлення і модернізації. У найбільших містах регіону працюють авіакаси, в яких можна придбати квиток на літак в будь-який значний аеропорт світу. Перспективними напрямками розвитку індустрії та інфраструктури авіаційного транспорту на Заході України є розвиток бюджетних авіаперевезень, подальша модернізація аеропортів і відкриття нових авіаліній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашфорд Н. Функционирование аэропорта / Ашфорд Н.; пер. с англ. В.И.Ноздрина. — М. : Транспорт, 1991. — 372 с.
2. Книга рекордів України. – Львів: Фіра-люкс, 1997. – 132 с.
3. Рудакевич І. Р. Суспільно-географічні проблеми розвитку авіаційного транспорту великих міст Західного регіону України / І. Р. Рудакевич // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. — К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. — Вип. 22. — 2009. — С. 196 — 202.
4. Садловська І. П. Стратегічні напрями розвитку авіатранспортних підприємств: Монографія/ Нац. авіац. ун-т. — К., 2005.—147 с.

Пасічник А.

Науковий кривник – доц. Флінта Н.І.

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Україна зі своїм ресурсним потенціалом є країною майже безмежних можливостей для організації активного й екстремального відпочинку. Екстремальні розваги – це нова конкурентна перевага для будь-якого туристичного місця або маршруту. В Україні є багато варіантів для розвитку таких напрямків, однак на сьогодні вони знаходяться, переважно, в стані перспективних розробок.

Формуванням попиту на екстремальні розваги є, по-перше, бажання туристів, по-друге, це елемент новизни, по-третє, екстремальні види спорту максимальна сприяють зняттю стресу і викиду надлишку енергії, яка найбільш характерна для людей середнього віку.

Відомо, що багато сучасних туристів люблять подорожі з елементами екстріму. Це можна пояснити багатьма причинами: одні віддають данину моді, шукають нові шляхи самовираження, інші, і таких більшість, - прагнуть позбутись щоденних навантажень й одержати свою дозу адреналіну. Екстрімом для

людини може бути будь-який вид діяльності, не звичний для неї, відмінний від звичайного способу життя, такий що викликає сплеск емоцій, своєрідний позитивний стрес (для певних категорій людей екстремальними є навіть поїздки верхи на конях або польоти на аеропланах чи малих літаках). Активний відпочинок - один із найкращих способів зняття напруги [11].

Питанням ефективного розвитку екстремальних видів туризму приділили увагу такі науковці, як А.Романов [11], Ю.Дмитрієвський [3], В.Гуляєв [1,2]. У їхніх працях проаналізовано розвиток екстремального туризму окремо по різних країнах, що є важливим для запозичення іноземного досвіду. Проте дана тема, враховуючи її актуальність, в Україні є малодослідженою і потребує наукового опрацювання.

Екстремальний туризм пов'язаний із певним ступенем ризику, або з позамежними фізичними або психічними навантаженнями в надважких умовах. Різноманіття видів екстремального туризму в наш час просто захоплює. Кожний вигадає щось особливо нове, аби лише привабити туристів та просто любителів гострих відчуттів. Турист вже змагається з природою: переборює гірські річки, гостює в небезпечних печерах, підкоряє гірські вершини. Такі види туризму відкривають найпрекрасніші та найпотаємніші куточки української природи, пропонують неймовірні можливості, але завжди пов'язані з небезпекою, тому вимагає хорошої фізичної та психологічної підготовки.

Головне в екстремальному туризмі — наявність природних умов для обраного виду відпочинку і досвідчених організаторів. Усі маршрути екстремального туризму мають різні категорії складності. Більшість не вимагають багаторічного досвіду і ретельних підготовок, і, як правило, вони під силу будь-якій здоровій активній людині.

Невід'ємний атрибут екстремального туризму — спорядження, спецодяг та належне взуття, які роблять екстремальний туризм дорогим. Від них значною мірою залежить життя туриста, і економити на безпеці не можна.

Найважливішим під час підготовки до проведення екстремального туру є ретельна його розробка з передбаченням різноманітних незвичайних ситуацій, які можуть виникнути при проходженні маршруту. Розробка туру включає такі етапи: вибір пунктів маршруту, ієрархізація цих пунктів, вибір пунктів початку та закінчення маршруту, після чого проводиться розробка схеми маршруту та його оптимізація. Розробка схеми маршруту та його програмне забезпечення є нерозривно пов'язаними паралельними процесами. Розрахунок вартості туру ґрунтується на проведених організаційно-технічних заходах з пошуку партнерів та укладених з ними угод [10].

До водних видів екстремального туризму відносять: рафтинг (спуск по гірських річках на байдарках), каякінг.

Рафтинг — спуск по гірських річках на байдарках. Гірські річки Карпат, особливо навесні, повноводні й дуже підходять для тренувань. На перспективу доцільно розробляти рафтинг-тури різної категорії складності. Застосовують від 1-2 розслабленої до 6-ої категорії складності.

Все більшої популярності на світовому ринку туристичних послуг набуває каякінг. Цей вид спорту розрахований на одну людину. Розрізняють три основні його напрямки: слалом, родео та сплав. Слалом — це вміння маневрувати на каяці, відчуваючи шлюпку й воду; родео — виконання різних трюків на шлюпці за рахунок особливостей рельєфу ріки; сплав — водний похід по гірській річці, часто з елементами гри, де необхідно подолати перешкоди у вигляді бочок, водяних валів та інших перешкод. Деякі особливо суворі любителі гострих відчуттів взагалі використовують для цього екстремального відпочинку плоту. Щоправда, влітку більшість річок міліють, тому варто ретельно підходити до вибору маршруту для екстремального відпочинку. Зате класичний водний туризм - один з найдешевших видів екстремального відпочинку.

Для створення водних маршрутів, що мають третю категорійну групу належать гірські річки Івано-Франківської області. Це добре освоєні туристами річки басейну Дністра: Чорний Черемош, Черемош, Білий Черемош, Прут, Стрий. До них останнім часом додано низку малих річок: притоків Черемошу, таких як Пробійна, Бистрець; притоки р. Стрий; верхів'я р. Прут. Це стало можливим у результаті розвитку порівняно нової техніки сплаву на каяках. Річки Карпат можна долати на каяках, байдарках, катамаранах, плотах. У залежності від сезону та виду суден маршрути на карпатських річках класифікуються до IV категорії складності з елементами V категорії. Маршрути карпатськими річками можна рекомендувати тільки групам, що мають досвід походів не нижче III категорії складності порожистими річками. Проходження таких перешкод як Ямницький пролом або поріг Прикарпатський на Пруті можна рекомендувати лише туристам з досвідом участі у водних походах IV категорії складності [4].

Найпопулярніші категорійні водні маршрути Івано-Франківської області у межах Карпатського регіону України

II категорія складності

рр. Чорна Тиса та Тиса: смт Ясиня — м. Рахів — смт Солотвино.

рр. Біла Тиса та Тиса: смт Богдан — м. Рахів — смт Солотвино.

рр. Черемош — Чорний Черемош і Прут: с. Красник — м. Вижниця — м. Чернівці.

рр. Білий Черемош, Черемош і Прут: гребля Марієн — с. Устеріки — м. Вижниця — м. Чернівці.

III категорія складності

рр. Чорний Черемош, Черемош і Прут: с. Буркут — с. Устеріки — м. Вижниця — м. Чернівці.

р. Прут: смт Ворохта — м. Яремче — м. Чернівці (з обносом порогу Прикарпатського і далі до мосту у м. Яремче).

IV категорія складності

р. Прут: смт Ворохта — м. Яремче — м. Чернівці (ускладнений з елементами V к. с. без проходження водоспаду Пробій) [5].

Більшість гірських рік Івано-Франківської області добре освоєні туристами: Чорний Черемош, Черемош, Білий Черемош, Прут. За останній час до них додалися маршрути малими річками — притоками р. Черемош (р. Пробійна, Бистрець); притоками р. Стрий; верхів'ями р. Прут. Це стало можливим завдяки порівняно нового типу суден — каяків. Ріки Карпат можна долати на каяках, байдарках, катамаранах, плотах.

Найкращий час для проходження річок Карпат — кінець квітня-перша декада травня, під час повені, коли танення снігів найбільш інтенсивне. Це стосується, в першу чергу, річок Прут, Чорний Черемош, Білий Черемош та малих приток, які придатні для проходження лише протягом кількох весняних днів.

Ріками Черемош та Тиса сплав можливий протягом усього теплого періоду року — з квітня по жовтень. Каньйонами Дністра на плотах можна проходити з травня по вересень. В залежності від сезону та виду суден маршрути на річках Карпат класифікуються до III категорії складності з елементами V. Ріки Карпат можуть бути прекрасним полігоном для міжсезонної підготовки до походів найвищих категорій складності. Маршрути по річках Карпат рекомендуємо групам туристів водників з різною підготовкою. Тут можуть здійснюватися походи різних категорій складності — від I до IV включно [6].

Отже, екстремальний туризм в Івано-Франківській області має усі необхідні умови для свого розвитку. Наявність природних ресурсів, які сприяють популяризації екстремального туризму в регіоні є хорошою основою для створення відповідної матеріально-технічної бази. Засоби розміщення та харчування є сконцентрованими у найбільш атрактивних місцях і потребують локалізації у пунктах проходження маршрутів. Найкращим рішенням цієї проблеми може стати будівництво туристичних баз, які зможуть обслуговувати як бюджетних туристів, так і більш матеріально забезпечених. Також нагальною проблемою є збільшення кількості працівників пошуково-рятувальних служб на період високої туристичної активності та оснащення пошуково-рятувальних служб усіма необхідними засобами для швидкої допомоги при виникненні надзвичайної ситуації.

Екстремальний туризм є одним з найперспективніших у світі, оскільки розвивається швидкими темпами. Все більше людей надають перевагу активному відпочинку, що передбачає подолання труднощів та небезпек, які чатують на туриста. Причому це стосується не тільки професіональних туристів, для яких ризик — це стиль життя, а й для простих людей. Екстремальний туризм приваблює своєю свободою, несподіваністю, сплеском адреналіну і незабутніми враженнями. Тому важливим є забезпечення комфорту та безпеки туристів під час подорожі [9].

З урахуванням наявного в Івано-Франківській області природного, економічного, наукового і технічного потенціалу, а також його історичних і географічних особливостей, стратегічна мета перспективного розвитку території полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природи, матеріально-технічних, трудових і інтелектуальних ресурсів створити ефективну туристичну систему, яка забезпечить матеріальний добробут населення і екологічну безпеку цього краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуляев В. Г. Организация туристской деятельности. — М.: НОЛИДЖ, 2005. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
2. Гуляев В.Г. Формуляры, контракты, соглашения в туристской деятельности. — М.: ПРИОР, 1998. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
3. Дмитрієвський Ю.Д. Туристські райони світу. К., 2000. — 450 с. 17.
4. Личак І.С., Хоменко П.А. Водний туризм. Навчальний посібник. — Біла Церква, 2013. — 155 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
5. Найпопулярніші категорійні водні маршрути Карпатського регіону України. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.tourclub.com.ua/>
6. Приходько М.М., Парпан В.І. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. — Івано-Франківськ, 2000р. [Електронний ресурс]. URL: <http://geosite.com.ua/>
7. Романов А.А., Саакянц Р.Г. География туризма. Учебное пособие / А.А. Романов, Р.Г.Саакянц. — М.: Советский спорт, 2002. — 464 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://webspier.ru/>
8. Свіда І.В. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту, 2011. — Випуск I (41). [Електронний ресурс]. URL: <http://tourlib.net/>
9. Смоль І. В. Основи географії рекреації і туризму. — Ніжин: Видавництво НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2004. — 264 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://tourlib.net/>
10. Шандор Ф.Ф., Кляп М.П. **Сучасні різновиди туризму.** — К.: Знання, 2013. — 334 с. — (Вища освіта XXI століття). [Електронний ресурс]. URL: <http://znannia.com.ua/>
11. Явкін В.Г., Руденко В.П., Король О.Д. та ін. Проблеми географії та менеджменту туризму: Монографія. — Чернівці: Рута, 2006. — 260с.

Мазурок Г., Хоптій І.

Науковий керівник — проф. Сивий М.Я.

КАТАСТРОФІЧНІ ПАВОДКИ НА РІЧКАХ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ОПТИМІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ

Паводок — це фаза водного режиму річки, що може багаторазово повторюватися в різні сезони року, характеризується інтенсивним підняттям рівнів води внаслідок дощів або сніготанення під час відлиг. Тобто це швидке, але короточасне підняття рівня води в річці. На відміну від повені паводки виникають нерегулярно через інтенсивні дощі. Явище паводку сьогодні більш небезпечне, ніж 30-40 років тому. Самі

паводки не стали страшнішими, вони навпаки менші, ніж були в 1969-1979 роках. Сьогодні паводки несуть більшу загрозу ніж колись, через непродуману містобудівну політику[7].

Саме тому до одного з небезпечних техноприродних процесів науковці та дослідники відносять підтоплення території. Адже підтоплення проковує активізацію зсувних, карстових процесів та просідання лесових ґрунтів. Багатофакторний характер змін системи «вода – природа» під впливом підтоплення дозволяє визначити його як процес еколого-геологічних змін, а боротьбу з підтопленням – важливим державним завданням.

Тернопільська область знаходиться в зоні підвищеного ризику щодо виникнення водних стихій та проявів їх шкідливої дії. Негативні наслідки повеней і паводків проявляються на територіях прилеглих до р. Дністер та р. Збруч, найбільшої шкоди від повеней і паводків зазнають південні райони області[1].

Висока зарегульованість стоку річок центральної та північної частин області, незадовільний стан прибережних захисних смуг та водоохоронних зон призводить до зменшення поверхневого стоку, втрати здатності до самоочищення та самовідновлення річок, підтоплення населених пунктів і сільськогосподарських угідь;

Екологічно незбалансована виробнича діяльність, обсяги залучення водних ресурсів у виробництво, їх забруднення а також штучна зміна природного режиму водних об'єктів призвели до того, що деградаційні процеси почали переважати над самовідновлювальною і самозахисною здатністю водно-ресурсних систем;

Із 10544 км² сільськогосподарських угідь Тернопільської області 677 км² становлять заболочені площі, 121 км² - перезволожені ділянки, 48 км² - відкриті болота. Матеріальні збитки від 1 га підтоплення міської території становлять від 20 тис. доларів США [6]. Компенсаційні роботи залежать від наявності на підтоплених територіях архітектурних та історичних пам'яток тощо.

Лісові ландшафти переважають у верхів'ях Дністра, в середній частині його басейну також займають значні території. Тому їхній вплив на клімат і загалом на екологічну ситуацію в регіоні, у порівнянні з іншими компонентами екосистем, є найпотужнішим, а роль лісів є провідною в системі природокористування.

За даними сорокарічних стаціонарних досліджень вчених УкрНДІ гірського лісівництва, стиглі деревостани в горах здатні в чотири рази зменшувати піки паводків.

На Тернопільщині - реальна лісистість складає близько 13,8% проти оптимальних 18 - 25%.

Можна твердити, що обсяги рубок останніх десятиліть на Тернопільщині також перевищують спроможність лісових екосистем до відновлення [1].

Якщо в 1995 році державними лісовими господарствами підприємствами області вирубувалось 67.8 тис. куб. м. деревини, в 2000 році - 71.9 тис., то в 2004 - 100.5 тис., у 2005 - 125.3 тис. Затверджена річна розрахункова лісосіка для держлісгоспів області на 2007 – 2010 роки становить вже 145 тис. кубометрів щороку!

Ігноруються принципи сталого лісочористування: необґрунтовано занижується вік рубок деревини, надалі триває багаторазово критикована практика ведення суцільних рубок на великих площах – у тому числі на гірських крутосхилах та у долинах річок, у теплу пору року, з примітивним трелюванням деревини, захарашенням лісосік, що руйнує рослинний покрив та проковує подальшу ерозію [1].

Фото 1. Паводок на Дністрі 2008р [7].

Липневий паводок 2008 року вкотре підтвердив висновки про необґрунтованість і навіть шкідливість багатьох масштабних проектів господарського освоєння природних ландшафтів. Йдеться насамперед про нераціональну практику осушення річкових заплав, що призвела до значного зменшення в структурі річкового басейну Дністра водно-болотних угідь (Фото 1).

Держава в особі правоохоронних, контролюючих та водогосподарських органів допустила до масштабного варварського видобутку річкового каменю, гравію та піску на землях водного фонду. Ця протиправна, жодним чином не регламентована практика посилює руйнівну дію паводків, спричинює міграцію русел, створює аварійні ділянки, загрозу змиву великих територій берегів, у тому числі унаселених пунктах.

Яскравими зразками такої діяльності є багаторічний безкарний видобуток гравію та каменю, що здійснюється організованими злочинними групами поблизу с. Горигляди Монастирського району, на землях Возилівської, Губинської, Русилівської, Миколаївської, Язловецької сільрад Буцацького району, Добрівлянської сільради Заліщицького району, що входять до регіонального ландшафтного парку (РЛП) «Дністровський каньйон». За інформацією Держекоінспекції лише у останньому випадку було видобуто та реалізовано гравію об'ємом більше 800 м³, чим завдано державі збитків на 160 тисяч гривень.

У період дощових паводків та весняних повеней ґрунтовими водами в Тернопільській області підтоплюється 166,2 км² території. У ці періоди можуть підтоплюватися села Бобрівники, Задарів, Коропець, Вістря, а затоплюватися села - Вістря, Задарів, Коропець у Монастирському районі. У Заліщицькому районі підтоплення можливе в селах Печірна, Добровляни, Зозулинці, Устечко, Івано-Золоте і Городок, а підтоплюватися і затоплюватися село Устечко; в Борщівському районі можуть підтоплюватися села Устя, Вільховець, Худиківці і Стрілківці, а підтоплюватися і затоплюватись – село Худиківці. Частково підтоплюється прирічкова частина м. Бучача, у м. Підволочиськ – низинна частина міста; в м. Чортків - вулиці Шопена, Надрічна і Лісова, в Тербовлянському районі - село Долина[3].

Фото2. Липневий паводок 2008 р [7].

Таким чином в результаті проведеного аналізу встановлено, що в зонах підтоплення можуть знаходитись 18 населених пунктів, а в зонах затоплення – 5 населених пунктів. Найнебезпечніша ситуація може бути в Борщівському, Монастирському та Заліщицькому районах. На вищевказані природні процеси мають вплив тривалість та кількість опадів та фізико – географічні особливості території [1].

Щоб запобігти численним підтопленням територій потрібно проводити ґрунтовні гідрологічні та екологічні спостереження за великими річками області, особливо в тих населених пунктах, що знаходяться в так звані зоні ризику.

Дністер це третя річка за довжиною в межах України та дев'ята за довжиною в Європі. Паводки — характерне явище для Дністра. Під час паводків формується 50-70% відрічного стоку. Середні багаторічні коефіцієнти стоку річок коливаються від 0,17-0,23 (Подільська височина) до 0,4-0,7 (Передкарпаття і Карпати). Під час екстремальних паводків коефіцієнти стоку правобережних приток сягають 0,74-0,92[7].

Річний хід рівня води на Дністрі проявляється у трьох формах:

- 1) максимальний рівень весною, а невеликий підйоми рівня під час паводків у літньо-осінній період (1909 р.);
- 2) максимальний рівень під час літньо-осінніх паводків, а весняна повінь невелика (1904 р.);
- 3) паводки безперервні упродовж усього року (1926 р.).

Поруч із виявленими рівнями коливань Дністра з'ясовано багаторічні коливання рівнів, які мають циклічний характер, тобто йде чергування багатоводних і маловодних періодів (фаз). Наприклад, за 107 років було чотири фази: маловодна (до 1885 р.), багатоводна (1886-1936 рр.), маловодна (1937-1954 рр.), і багатоводна (з 1955 р.). На фоні маловодних фаз спостерігаються дворічні, трирічні багатоводні роки і навпаки, в середині багатоводних фаз — маловодні роки. зіставлення багаторічного ходу рівня Дністра з ходом сонячної активності і типами атмосферної циркуляції показує, що між ними існує певний зв'язок. Наприклад, маловодна фаза 1937-1954 рр. збігається з підвищеною сонячною активністю у цей період і зменшення частоти західного переносу повітряних мас з Атлантики, які приносять опади.

Річки Тернопільської області характеризуються щорічними дощовими паводками. Літні паводки на річках області утворюються внаслідок випадання зливових дощів, особливо це простежується влітку. Для водного режиму річок властиві особливо великі паводки, які супроводжуються розливом води і катастрофічними наслідками.

Річка Серет — є найдовшою притокою Дністра в межах області. Найбільші витрати води припадають на весну і коливаються за довжиною ріки від 54 м³/с (с. Городище) до 313 м³/с (м. Чортків). Часто влітку спостерігаються паводки, викликані зливовими дощами. В результаті паводків різко підвищується каламутність води в річці до 500-600 г/м³ і більше. Гідрологічні пости розташовані біля смт. Великої Березовиці і м. Чорткова фіксують підняття рівня води в річці.

Водний режим річки Збруч характеризується тим, що майже кожного року наявні паводки, які, як правило, невисокі — 0,5-0,4 м. над умовним рівнем. За період спостережень найбільші витрати води коливаються від 97, 0 м³/с. (м. Волочиск) до 128 м³/с (с. Витківці), найменші літні — відповідно від 0,18 до 7 м³/с.

Водному режиму річки Стрипи властива весняна повінь і дощові паводки у літньо-осінній період, а також незначні підйоми рівня води зимою. Такі особливості режиму зумовлені характером живлення річки. Майже щороку літом проходять 1-2 інтенсивні дощові паводки тривалістю 10-15 днів, і в окремі роки максимальними витратами за рік є витрати паводків.

Водний режим річки Золота Липа характеризується весняною повінню, коли стік становить 48-50% від загального річного, літньо-осіння межень часто переривається дощовими паводками. Середня багаторічна витрата ріки 3,95 м³/с (м. Бережани). Максимальні витрати спостерігаються переважно весною і можуть досягати за повінь понад 60 м³/с. значними бувають максимальні витрати води під час літніх паводків (у 1948 р. біля м. Бережани у червні паводок дав 185 м³/с).

Вивчення умов формування паводків і розробка методів їх розрахунку є важливим як у науковому, так і в практичному значенні. На річках області розрахункові витрати утворюються від талих або від дощових вод.

Для водного режиму річок області властиві особливо великі паводки, які супроводжуються розливом води й катастрофічними наводненнями. Такі паводки, коли рівень води підноситься до 4-5 м і більше, спостерігалися 8-9 VII 1911р., 30-31 VIII 1927 р., 1-2 IX 1941 р., 11 VII 1955 р., 13 VI 1957 р., 8-10 VI 1969 р.

Під час злив за кілька годин може випасти дуже багато опадів, які призводять до катастрофічних підйомів рівня води в річках. Такими роками були 1941 р. становила біля м. Заліщики на Дністрі 8040 м³/с, а в червневий паводок 1969 р. — 5970 м³/с.

Фото 3. Карта масштабів паводка липня 2008 року [7].

Найбільшими катастрофами були паводки 1941 р. та 1969 р. аналогічна катастрофа повторилася в 2008 р. упродовж доби (з 24 на 25 липня) в області випало від 12 до 61 мм опадів, з 25 на 26 липня — до 80 мм, що становить близько 82% від місячної норми. Внаслідок стихійного лиха в 4 районах області стався вихід води на заплаву і прирусову терасу, що призвело до затоплення городів, луків, сінокосів, пасовищ, сільськогосподарських угідь, окремих сільсько-господарських об'єктів, підтоплення житлових будинків, прирічкових поселень.

Орієнтована загальна сума збитків в області — 95,487 млн. грн. Було підтоплено поселення Борщівського (Устя, Михайлівка, Білівці, Трубочин, Вільховець, Окопи, Горошова, Дністрове), Бучацького (Набережне, Нижній Возилів, Возилів, Сновидів), Заліщицького (Залішки, Устечко, Іване-Золоте, Добрівляни, Городок, Виноградне, Зозулинці, Синьків, Кулаківці) адміністративних районів.

При нормі 408 см. Рівень водив м. Залішки сягав 10-14 м. Вода переливалася через семиметрові дамби. Тимчасово був закритий проїзд через мости із Залішків на Чернівці, із Монастирищини — на Івано-Франківщину. [5]. Влітку 2008 року на заході України паводок, набув масштабів стихійного лиха через інтенсивні грозові дощі і, як результат, призвів до різкого підняття рівня води в річках. Пік повені припав на 23 — 27 липня, вона вважається найбільшою в історії Західної України за останні 60 років [7]. Прогнози вчених підтвердилися під час липневого паводку 2008 року — за даними спостережень Укргідрометцентру, внаслідок впливу потужного циклону 22-28 липня у Прикарпатському регіоні випадали сильні дощі. Сума опадів лише за ці дні склала 95-293% місячної норми. В басейні Дністра сформувався екстремально високий дощовий паводок. За гідрологічними характеристиками він був близьким до історичних паводків 1941 та 1969 років. Середня місячна водність річок басейну Дністра у липні становила 344-539% до норми [7].

Переважно постраждали територія Карпатських гір, Прикарпаття і Закарпаття. Також дуже постраждали населені пункти, в долинах великих річок, що мають витoki в Карпатах, таких як Дністер і Прут. 31 липня Верховною Радою України було оголошено зонами надзвичайної екологічної ситуації терміном на 90 днів території 6 областей України: Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької, Закарпатської і Вінницької областей, також постраждали південні райони Хмельницької області. Загинуло 30 осіб, з них шестеро діти.

Вже після піку повені, 28 липня на території Львівської, Закарпатської, Тернопільської, Чернівецької та Івано-Франківської областей було підтоплено 40 тисяч 601 житловий будинок і 33 тисячі 882 га сільськогосподарських угідь, пошкоджено 360 автомобільних і 561 пішохідний міст, розмито 680,61 км автомобільних доріг. Загальні збитки від повені оцінювалися на суму 3-4 млрд. гривень. Окрім західної України постраждали від повені сусідні регіони Молдови, Румунії, Словаччини та Угорщини [7].

Фото 4. Наслідки паводку 2008 року [1].

Паводки — це стихійні лиха які набуваючи катастрофічних масштабів, можуть завдати великої шкоди. Під час паводків руйнують будинки, будівлі, мости, розмивають залізничні та автомобільні дороги, внаслідок чого порушується сполучення та рух транспорту. Часто паводки спричиняють аварії на інженерних мережах, знищують посіви сільськогосподарських культур. Інколи усе це супроводжується жертвами серед населення та загибеллю тварин. Саме тому потрібно проводити заходи щодо врегулювання паводкової ситуації. Оскільки Тернопільщина знаходиться в басейні річки Дністер у так званій «зоні ризику», то необхідно завжди бути готовими до раптового підняття рівня води, щоб вчасно евакуйовувати населення. Щоб протистояти стихії необхідно проводити спостереження на річках області,

фіксувати дані про підняття рівнів, розраховувати показники максимальних та мінімальних витрат води для здійснювати прогнозування паводків.

Після катастрофічного паводка 2008 року на території західної України на річці Дністер під водою встановили дві автоматизовані станції моніторингу рівня води. Станції були встановлені за підтримки ОБСЄ 17 грудня 2012 р. Одна з них встановлена на території Тернопільщини в м. Заліщики, друга у місті Галич Івано-Франківської області. На цих станціях сьогодні ведуться спостереження за рівнем води та температурою води і повітря в басейні річки Дністер. Дані передаються безпосередньо до Дністровсько-Прутського басейнового управління водних ресурсів, що у м. Чернівцях.

Одержана під час спостережень інформація дозволяє чіткіше прогнозувати паводки у верхній частині річки Дністер, а також своєчасно попереджувати про очікувані рівні води нижче за течією. Передбачається, що в майбутньому дані будуть передаватися в режимі реального часу іншим користувачам, що знаходяться нижче за течією, в тому числі в місті Одеса в Україні та Республіці Молдова.

Відкриття цих двох станцій є частиною більшого проекту щодо зниження вразливості до екстремальних паводків та зміни клімату в басейні річки Дністер. Проект виконується Європейською економічною комісією ООН, Програмою ООН з навколишнього середовища і ОБСЄ в рамках міжнародної ініціативи «Довкілля та безпека» [8].

Однією з причин виникнення паводків є: зміна рослинного покриву, спричинена господарською діяльністю людини, а саме вирубування лісів, розорювання силових угідь. Тому перш за все потрібно пам'ятати, що людина своїм недбайливим ставленням до природи завдає значної шкоди навколишньому середовищу, при цьому не робить нічого задля збереження природи та охорони довкілля. А це в свою чергу, часто призводить до катастрофічних наслідків. Отже проблема великих паводків є актуальною і сьогодні!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кашик О.В. Географічний аналіз чинників виникнення природних надзвичайних ситуацій в Тернопільській області // Наукові записки ТНПУ. Серія географічна. — № 1, 2011.
2. Кашик О.В. Надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру в Тернопільській області: еколого-географічний аспект./Рукопис, 2004. — 120с.
3. Офіційний сайт ГУМНС України в Тернопільській області [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://gumnstr.org.ua/>
4. Питуляк М. Р. Природні рекреаційні ресурси Тернопільщини проблеми їх раціонального використання та охорона: навч. посіб. Для студентів вузів / Мирослава Романівна Питуляк. – Тернопіль, 1999. – 60с.
5. Природні умови та ресурси Тернопільщини / за ред. М. Я. Сивого, Л. П. Царика – Тернопіль: Вид-во «Терно-граф», 2011. – 512с.
6. Стан природно-техногенної безпеки України та основні напрямки підвищення її рівня / Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи – К., 2001. – 96 с
7. Паводок на заході України 2008 року[Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
8. ОБСЄ допомагає знизити ризик паводків у басейні річки Дністер[Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://www.osce.org>
9. Нехтування принципами сталого розвитку зумовило катастрофічні паводки 2008 року[Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://greenworld.in.ua>

Ковальчук В.

Науковий керівник – доц. Мариняк Я. О.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ БОРЩІВСЬКОГО РАЙОНУ

В Україні висвітлені далеко не всі питання стосовно розвитку туристичних регіонів та залучення інвестиційних ресурсів. Існує потреба у поглибленому науковому дослідженні теоретичних аспектів формування методики організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму на загальнодержавному та регіональному рівнях, визначенні пріоритетів та окресленні шляхів підвищення ефективності управління комплексним використанням багатого рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів України.

Мета дослідження - обґрунтування необхідності здійснення комплексної туристичної політики у регіоні на основі регіональних концепцій і програм розвитку рекреації і туризму; аналіз передумов, можливостей і мотивів розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у Борщівському районі; проведення оцінки стану та перспектив туристичної галузі району у контексті загальнодержавних тенденцій її розвитку; вивчення можливостей ефективного використання нових організаційних форм і методів фінансово-ресурсного забезпечення заходів реалізації регіональної туристичної політики із залученням інвестиційного капіталу.

Відповідно до поставленої мети вирішуються наступні *задачі*:

- класифікувати туристичні об'єкти Борщівського району;

- проаналізувати ефективність рекреаційно-туристичної діяльності та реалізацію програмних засад розвитку туристичної галузі Борщівського району;
- проаналізувати інвестиційні проекти, які на цей момент запропоновані Борщівською районною державною адміністрацією.

Об'єктом дослідження є інвестування туристичних об'єктів Борщівського району.

Предметом дослідження є аналіз сучасного стану, проблеми і перспективи розвитку туристичної галузі, аналіз інвестиційних проектів Борщівського району.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є роботи по темі інвестування в галузі туризму, проблемах і перспективах розвитку даної галузі, залучення інвестицій, а також дані відділу культури та туризму Борщівської РДА і власні дослідження.

Аналіз економічного потенціалу району вказує на доцільність вкладення інвестицій та розвиток таких галузей економіки:

- агропромисловий комплекс (впровадження інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, розвиток тваринництва, переробка сільськогосподарської продукції у т. ч. фуражного зерна – на комбікорм, кукурудзи, сої, ріпаку, соняшника – на олію), модернізація капітального обладнання діючих переробних підприємств з метою випуску нових конкурентоздатних видів продукції;

- розвиток об'єктів туристичної та рекреаційної інфраструктури, розвиток сільського зеленого, пізнавального, спелео – та водного туризму;

- добування та переробка місцевих мінеральних ресурсів.

Конкурентні переваги вкладення інвестицій в економіку району:

- унікальні природно – кліматичні умови;
- наявність місцевої сировинної бази;
- наявність не залучених у виробництві об'єктів нерухомості та земельних ділянок;
- унікальна історико – архітектурна та природна спадщина;
- наявна навчальна база для підготовки спеціалістів пріоритетних галузей економіки;
- не залучений працересурсний потенціал та дешева робоча сила.

У Борщівському районі серед вищих та середніх спеціальних закладів є Борщівський агротехнічний коледж, в якому навчається 850 студентів, та Борщівська філія Товстенського професійного сільськогосподарського ліцею.

У районі налічується 30 дошкільних та 62 загальноосвітніх навчально – виховних закладів, серед яких 19 шкіл I – III ступенів, 24 школи I- II ступенів та 7 шкіл – садків I ступеня.

У Борщівському районі налічується 71 лікувальний заклад з загальною кількістю медичного персоналу 476 осіб, серед яких 13 амбулаторій, 3 лікарні, 54 ФАПи та Більче – Золотецька лікарня реабілітації.

Майже у кожному поселенні є власний культурний центр – будинок культури. Також є 65 бібліотек та 4 музичних школи, Борщівський музей та художній музей Левицького в с. Бурдяківці.

У Борщівському районі створено і діють: дитяча спортивно – юнацька школа та спортивний клуб – футбольний клуб "Борщів". До послуг фізкультурників: 29 спортивних залів; 2 стадіони; 38 футбольних полів; 5 стрілецьких тирів; 60 спортивних майданчиків; 14 майданчиків із тренажерним обладнанням; 26 приміщень для фізкультурно – оздоровчих занять.

Борщівський район має унікальні умови для розвитку туризму: вигідне географічне положення і значна наявність неповторних культурних, архітектурних та природних об'єктів.

На території Борщівського району є 14 пам'яток архітектури державного значення, 72 території та об'єкти природно-заповідного фонду, 150 пам'яток археології місцевого значення.

Кожного року Борщів відвідує за офіційними даними близько 20 тисяч туристів. З них велику частку складають іноземні туристи з Польщі, Ізраїлю, Франції, Сербії, Канади. В середньому в рік для них проводиться близько 900 екскурсій по печерах району. Все це сприяє формуванню позитивного іміджу не тільки Борщівщини, але й області.

У багатій природними та історичними пам'ятками Борщівщині розвивається багато видів туризму: паломницький туризм, пізнавальний, спортивний, спелеотуризм, рекреаційний, екстремальний.

Значного поширення в районі набуває спелеотуризм; спортивний, екстремальний і водний туризм.

Все це створює хорошу базу для залучення інвестицій. Будівництва готелів, ресторанів, автодоріг, заправок, кемпінгів, туристичних баз, садіб зеленого туризму, а також відновлення і реконструкцію наявних туристичних об'єктів, що є найважливішим чинником приваблення інвестора.

Саме туристичні об'єкти відіграють найважливішу роль розвитку туристичної галузі.

До природних туристичних ресурсів, що найбільше приваблюють туристів можна віднести печери серед них: "Оптимістична" – найдовша гіпсова печера світу, "Озерна", "Кришталева", "Вертеба".

На території Борщівщини знаходяться багато історико – архітектурних пам'яток та державних заказників, а саме:

Борщів	Костьол (1763, реставрований у 1930) на території колишнього замку й мурована церква Успіння Пресвятої Богородиці (1886). Борщівський краєзнавчий музей.
Більче-Золоте	Церква св. Михаїла (1871). Парк, печера Вертеба.
Монастирок–	Скельний храм XVII ст., каньйон р. Серет.
Сапогів	Дерев'яна церква св. Миколая (1777), печера Ювілейна.
Бабинці	Могила Климента Попович – учениці І. Франка.
Кривче	Печера Кришталева, залишки фортеці XVII ст.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Гермаківка	Церква Успіння Пресвятої Діви Марії (1641), дендропарк
Вигода	Залишки Валу Трояна, Львівська брама.
Горошова	Садиби "зеленого туризму", фестиваль "Святої Маланки".
Пилипче	Музей Я. Гніздовського.
Мушкатівка	Мурована церква св. Петра і Павла (1899).
Скала – Подільська	Костьол (1719). Парк. Руїни замку і фортеці.
Вовківці	Церква св. Миколая (1780, відновлена 1901).
Іване – Пусте	Дерев'яна церква св. Івана Богослова і дзвіниця (1775).
Мельниця – Подільська	Церква св. Михаїла (1772, відновлена 1928).
Окопи	Мурована церква (1780, відремонтована у 1956). Костьол (1693).
Озеряни	Церква Христа - Царя (1937). Костьол (XVIII – XIX ст.)
Ланівці	Мурована церква св. Михайла (1785).

Більшість туристичних об'єктів компактно зосереджені по населених пунктах, що дозволяє вдало розвивати туристичну інфраструктуру навколо них.

В Борщівському районі протягом останніх 10 років помітна тенденція покращення туристичної інфраструктури. В першу чергу зросла кількість закладів розміщення і харчування. В районі зареєстровано 6 закладів, що надають послуги розміщення і проживання.

На даний час в Борщівському районі є чотири садиби сільського туризму. Всі знаходяться у с. Горошова.

Вищезгадані садиби обладнані необхідними зручностями: спальні кімнати, кухні, ванни, душеві, вбиральні, пральні машинки, телефон.

Аналізуючи наведені вище дані можна зробити висновки, що Борщівський район забезпечений великою кількістю туристичних об'єктів як природного так і історико-культурного та архітектурного спрямування. Ці об'єкти відіграють важливу роль у створенні туристичної інфраструктури району, залучення інвестиційного капіталу, створення туристичних проектів.

Стан забезпечення закладами розміщення і харчування знаходиться на посередньому рівні. Багато з них не відповідають стандартам туристичного обслуговування. Хоча протягом останніх років, завдяки інвестиціям, в першу чергу приватних осіб, зведено і запущено в обслуговування туристів значну кількість закладів розміщення і харчування з покращеними умовами надання послуг. Якщо станом на 2000 рік в районі нараховувалося 68 закладів харчування, то на даний момент їх кількість зменшилася до 674. Важливо, що багато закладів зведено в сільській місцевості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благун І., Гнатюк Т., Сисак Л. Модель оптимізації короткотермінових інвестиційних проектів // Економіст. – № 7-8. – 2000. – С.51-53.
2. Борщів : Туристичний путівник. – Тернопіль, Збруч, 2005. – С. 10-19.
3. Інформація про хід виконання відділом культури і туризму районної державної адміністрації розпорядження голови районної державної адміністрації від 2 листопада 2009 року №626 «Про заходи на 2010 рік щодо реалізації Стратегії розвитку Борщівського району на період до 2015 року».
4. Ткаченко Т., Мельниченко С. Тенденції розвитку світового туризму // Вісник КНТЕУ. 2004. - № 6. – С. 80-85.
5. Указ Президента України "Про підтримку розвитку туризму в Україні" (№127/2001) від 2.03.2001 р.
6. www.dtk.com.ua/show/3cid0660.html // Туризм: організація та облік.
7. www.tourism.gov.ua - Офіційний сайт Державної служби туризму і курортів України.

Дробик Р.

Науковий керівник – Флінта Н. І.

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Україна - країна, що в усі часи перебувала між різними політично-етнокультурними сторонами: Заходом і Сходом, Північчю і Півднем. Такий «буферний» статус вимагав від володарів українських земель невинно дбати про охорону рідного краю від численних загарбників. Так століття за століттям поставали на українській землі величні замки, могутні фортеці та оборонні чернечі обителі.

Найбільше фортифікаційних споруд, з огляду на особливості історико-регіонального розвитку, збереглося на заході України. Одним з найвідоміших регіонів серед туристів по кількості архітектурних ансамблів є Тернопільська область. Варто зазначити, що історико-архітектурний спадок Тернопільської області включає у себе поєднання унікальних українських мотивів та етно-культурних особливостей сусідніх країн, як так чи інакше впливали на формування культури Західного Поділля.

Замки Тернопільщини - укріплені осідки володарів, що служили одночасно за житло і фортецю; виникли в середньовіччі для захисту перед ворожими нападами.

Для охорони Галицько-Волинської держави князі (головним чином Данило Романович) відновлювали і будували численні міста - зокрема, Данилів, Кременець та ін. Постійна загроза стала

вирішальною у спорудженні на території сучасної Тернопільщини їх захисного поясу, переважно вздовж річок Дністер, Збруч, Серет, Нічлава, Стрипа, Золота Липа.

Замки, крім зовнішньої загрози, рятували власників і від внутрішніх ворогів - повсталих селян і міщан, сусідів-феодалів. Тільки на території сучасної Тернопільської області замків було понад 100.

Замки споруджували різними за формою, розміром й оборонним потенціалом.

З огляду на туристичний потенціал, наявні історико-архітектурні, біосоціальні та подійні ресурси, Тернопільська область має усі можливості для розвитку пізнавального туризму. Така форма туризму передбачає будь-яку екскурсійно-пізнавальну діяльність, яка полягає у відвідування наявних архітектурних, культурних, історичних пам'яток області.

Метою курсової роботи є розробка туру по найбільш привабливим для туристів містам Тернопільської області, який би виконував такі завдання, як характеристика пізнавального туризму у світі та у Тернопільській області, розробка схеми маршруту з описом його пунктів, програмне забезпечення туру з визначенням вартості туру, рекламна стратегія просування даного туру та рекламу турпідприємства й тур продукту.

Об'єктом дослідження у даній роботі є саме пізнавальний відпочинок, як форма туризму. Особливістю даної форми є не лише наявність матеріально-технічної бази, яка включає історико-архітектурні пам'ятки, заклади розміщення та харчування, а й спеціально-підготовлених гідів-екскурсоводів, які повинні володіти широким набором краєзнавчої інформації про історію, становлення та розвиток Західного Поділля.

Предметом курсової роботи, з огляду на її об'єкт, є формування пізнавального туру саме по Тернопільській області. На її території, так склалося історично, поєдналася найбільша кількість привабливих для туристів замкових, фортечних, фортифікаційних комплексів у поєднанні з широким набором сакральних споруд.

У курсовій роботі «Пізнавальний тур по замкам Тернопільської області» використовувалися такі методи дослідження, які б допомогли найкраще охарактеризувати туристичний продукт. Картографічний метод дозволяє визначитися зі схемою маршруту, обрати пункти та розрахувати відстань між ними. Щодо табличного методу, то він допомагає у більш доступній та зручній формі показати статті витрат, сформувати загальний вигляд структури туру та обчислити загальну вартість туру та вартість однієї півтуди.

Якнайкраще дослідити особливості розвитку пізнавального туризму в Україні та у Тернопільській області можна, користуючись краєзнавчою літературою за редакцією Петранівського В.Л., Панкової Є.В., отримати характеристики пунктів маршруту, достовірну інформацію про стан цін на переїзди, харчування, проживання, екскурсійне обслуговування дають видання «20 кращих екскурсій по Україні», «Україні туристична», журнал «Карпати» та всевітня мережа Internet.

Велику увагу привертають до себе мальовничі замкові руїни у Ниркові Заліщицького району, у Висічці і Кудринцях Борщівського району та в багатьох інших селах та містечках.

Серед архітектурних пам'яток "мирного характеру" найцікавішими є центральна частина Бережан та Кременця, ратуша у Бучачі, палаци у Коропці Монастирського району, Білокриниці Кременецького району, мисливський палац у селі Рай Бережанського району, палац та ландшафтний парк у Вишнівці Збарзького району.

В Тернопільській області діють два Державних історико-архітектурних заповідники з 10, що є в Україні (це - Кременецько-Почаївський та Бережанський), один Національний історико-архітектурний заповідник з чотирьох (це - "Замки Тернопільщини" з центром у Збаржі). Подібного нема в жодній іншій області нашої держави [7, с.56].

Тернопільський замок - замок на берегах ріки Серет, який розташований у центрі сучасного міста Тернопіль. Вперше був зведений у 1540 році. В наш час від замку лишився лише його "палац", одна з найстаріших споруд Тернополя, розташована поблизу Тернопільського ставу. Перший запис у біографії Тернополя - 15 квітня 1540 року - пов'язаний із королівським дозволом на спорудження замку над Серетом Краківському каштеляну Яну Тарновському. Ця фортифікаційна споруда мала перекрити шлях наїзникам на широкі просторах від Теребовлі до Буська, де на той час не було жодного великого укріплення, хоча були такі природні умови, які забезпечували захист місцевості. Будівництво замку тривало 8 років і завершилося у 1548 році. Немало коштів у добудову і розширення замку також вклав Томаш Замойський, який отримав місто як придане дружини Катерини, дочки відомого українського культурного діяча і мецената князя Костянтина Острозького. У першій половині XVII століття фортечні укріплення Тернополя мали форму прямокутника. З боку міста замок був захищений глибоким ровом і валом та укріплений дубовим частоколом. Із заходу його омивали води штучного ставу, створеного у 1548 році. Вали проходили в районі сучасних вулиць Танцюрова, Багатої, Руської, Валової, Грушевського і замикалися на став. На відрігах валу стояло дві оборонні вежі: Кушнірська - над ставом, неподалік Воздвиженської церкви, і Шевська - на краю заплавлених лугов, приблизно в районі теперішнього парку ім. Тараса Шевченка. До замкового палацу існувало сполучення через навісний міст і в'їзну браму. Розташування замку над ставом спричинило його різноповерховість. Із заходу він мав додаткові поверхи казематів та складів, у підмурівках були бійниці. Тут також знаходилася в'язниця. Поруч знаходилися інші споруди пекарня, кухня, стайні. Замковий арсенал, який розміщувався в оборонних вежах, мав гармати, гаківниці, мушкети, порох, ядра, олово. Впродовж всієї своєї історії Тернопільський замок часто піддавався різним нападам і руйнаціям [40].

Бережанський замок - збудований родиною Сенявських в XVI-XVIII ст. з костелом Святої Трійці 1554 р., який став родовою усипальницею Сенявських. Бережанський замок 1554 р., іменований "східним Вавелем" вважають найвизначнішою захисною спорудою епохи українського ренесансу. Його зведено італійськими майстрами за новоголландською системою, розробленою Гійомом Л. де Болланом. Досить солідна територія, що нині знаходиться в межах міського парку, обгороджена кам'яним муром.

На відміну від інших твердинь, бережанський замок постав не на високій горі, а в глибокій заболоченій річковій долині на острові, утвореному двома рукавами річки Золота Липа. Цей замок створено не як військово-оборонну, а як оборонно-житлову споруду. У XVII ст. у східній частині замку вибудовано палац, який за пишне

оздоблення порівнювали з краківським Вавелем. По периметру замку йшли не оборонні мури, а житлові будинки, однак були і бойові вежі, три з яких збереглися до наших днів. До замку вела оздоблена кам'яною різьбою в'їзна брама з перекидним ланцюговим мостом. Замок мав форму п'ятикутника з чотирма оборонними вежами. Внутрішнє подвір'я замку було влаштоване у формі італійського палаццо. На замковому подвір'ї була побудована каплиця Святої Трійці в готичному стилі, яка служила родинною усипальницею роду Сенявських. У 1570 році замок був додатково розбудований і зміцнений. Цього ж року на північ від Старого міста за Лісницьким потоком закладено Нове Місто (воно було без привілею). У 1619-1622 роках навколо замкових валів були закладені додаткові бастионні фортифікаційні укріплення. Було зведено чотири бастиони. В'їзд до замку влаштовано через равелін. Підступи до замкових укріплень були захищені водою.

Збараський замок - фортифікаційна оборонна споруда в місті Збараж Тернопільської області. Розташований трохи осторонь від центру міста, в парку, на так званій Замковій горі. Замок споруджено в 1626-1631 рр. за проектом італійського архітектора Вінченцо Скамоцці. Проект замку Скамоцці спочатку описав у трактаті «Про ідею універсальної архітектури» (інший переклад - «Ідея загальної архітектури», Венеція, 1615), а потім уже втілював у Збаражі. 1675 року замок захопили та спалили турки. Замок квадратний у плані, оточений був з усіх боків болотами. Укріплення замку, які відображали найновіші досягнення європейського фортифікаційного мистецтва, складались з казематових валів з ескарпами, чотирьох бастионів і рову, який оточував весь замок.

На місці палацу - прямокутного в плані - раніше було внутрішнє подвір'я. Палац двоповерховий, з характерними для ренесансу формами. Головний вхід до будівлі підкреслюється балконом на кам'яних консолях. Фасади казематів також виконані в ренесансних формах. В'їзна вежа розташована на одній осі з парадним входом до палацу [9, с.204].

Микулинський замок - у 1550 р. власниця Микулинців Йорданова звеліла звести тут мурований замок для захисту від нападів татар, що грабували ці землі мало не щороку. Фортеця була закладена на місці дерев'яної оборонної споруди. Замок давав почуття відносної безпеки. Він витримував не одну осаду, на його мурах до цієї пори видно сліди розпеченої смоли, яка лилася на голови нападаючих. Великої шкоди фортеці завдало військо Ібрагіма Шишмана у 1672 році. Вже в 18 століття замок починає занепадати, втрачає своє оборонне значення, і 1815 австрійський барон Конопка, купивши фортецю, організовує в ній суконну фабрику. З початку XX ст. замок було залишено на самознищення. Ніяких робіт по реставрації не велося. Проте до 900-річчя Микулинців проектний інститут «Укрпроектреставрація» (місто Львів) виготовив документацію на відновлення замку. Замок має вигляд квадрата з довжиною стін 75 метрів і товщиною оборонних мурів - 2 метри. На 3 кутках замку височать круглі вежі, які мали 3 яруси з бійницями для гармат. Із західного боку, де оборонні мури додатково захищені глибоким ровом, замок мав в'їзну браму із звідним мостом. В середині фортеці були житлові будинки, а під ними льохи і підземні ходи.

Скала-Подільський замок - оборонна споруда в смт. Скала-Подільська Борщівського району Тернопільської області. Пам'ятка архітектури національного значення. Розташований на високій скелі на правому березі річки Збруч. Має витягнуту форму, що зумовлене рельєфом місцевості. З трьох боків природний захист забезпечує річка Збруч та її стрімкі скелясті береги. З єдиного доступного південного боку - глибокий рів, кам'яний мур із виступаючою напівкруглою пороховою вежею. Поряд із нею - в'їзна брама, дістатися до якої можна було лише через підйомний міст. Перший дерев'яний замок, на думку багатьох дослідників, збудований на місці давньоруського городища і зруйнований в часи монголо-татарського нашествия. 1331 тогочасні власники Поділля литовські князі Коріятовичі звели кам'яний замок. 1393 його здобув литовський князь Вітольд. Від 1515 замок - власність кам'янецького старости С. Лянцкоронського, згодом - сандомирського воєводи, який його перебудував й укріпив. 1516 споруду зруйнували татари, на її місці збудували кам'яний замок бастионного типу, з міцними мурами, однак 1538 його майже вщент знищили волохи. 1648 його захопило селянсько-козацьке військо. 1657 пошкоджений внаслідок нападу трансільванського князя Дьєрдя II Ракоці. Від кінця XVIII ст. до 1939 замок - власність Голуховських, які звели у місті окремих палац і заклали навколо парк. 1930-ті влада забезпечувала збереження руїн замку, виконала його фотографії, проведені архітектурні обміри. У наступні роки замок розбирали на будівельні матеріали. В наш час збереглися чотирих ярусна порохова вежа, частина оборонних мурів, руїни вежі над Збручем та рештки палацу з залишками кам'яного орнаменту[12, с.38].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейдик О.О. - Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму). К.: Київ. - Київський університет, 1993.- 56 с.
2. Гаврюшин І. П. Туризм України: проблеми і перспективи, К., 1994.
3. Герчанівська П. Е. Дерев'яні церкви України. - К.: Наукова думка, 1996.- 136с.
4. Голубничая С. Н. Основы экскурсионного дела. - Донецк, 2003.- 214с.
5. Гончарук П. С. Історія України з найдавніших часів до початку XX ст..

Довгань М.

Науковий керівник – доц. Кузишин А.В.

МАЛОПОЛЬСЬКЕ ВОЄВОДСТВО – ПРИКЛАД ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Туристичний потенціал Малопольського воєводства можна яскраво співставити із природними та історико-культурними можливостями Західної України. Уряд Малопольського воєводства розуміє, що

дослідження туризму і розвиток цієї сфери дає можливість не лише заохотити до відвідування території, а й сприяти відновленню та збереженню наявних ресурсів, уже й не кажучи про створення нових.

Малопольща може стати для Західних регіонів України взірцем як правильно і грамотно користуватись наявним потенціалом. Як можна «із нічого» зробити «щось».

Спільну історію Малопольщі та Західні області розпочинають ще від часів існування Польського Королівства і закінчується аж на початку Другої Світової війни.

Культурна спадщина, економічне та політичне співробітництво відбувалось у спільному напрямку. Про це свідчить існування Польського Товариства Татранського, яке спочатку носило назву – Галицьке Товариство Татранське. Воно провадило активну діяльність у формуванні туризму у Карпатах. Також велика кількість палаців і замків на території України, власниками яких були магнати польських родів підтверджує спільність територій. Яскравим прикладом варто назвати замок в Олеську, де народився і виростав польський король Ян Собеський III.

Дослідженням туризму Малопольщі займалися Вітольд Александрович, Ян Степень, Василь Петранівський, Олександр Приморович, В. Крудовські. Ботанік науковець Бальтазар Хакаут, відвідав і детально описав Галіцію, до території якої належить сучасне Малопольське воєводство, а також Татри і Величку.

Йохан Фрідліх Зольнер залишив опис подорожей Сілезією у 9 томах, а також Краковом та Величкою, у якій побував у 1791 році. «Topographia sive Masoviae descriptio» Анджея Шведського і в кінці XIX-столітній „Opis starożytniej Polski” Томаса Шведського. Із українських вчених Малопольщю цікавились К. Явецька, М.П. Крачило, Мальська М., Худо В., Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С.

Малопольське воєводство — одне з 16 воєводств Польщі. Воно є одним із найменших у країні (12 місце) за територією. За кількістю жителів (3,5 млн.) займає четверте місце. Густота населення - одна з найвищих у Польщі - 217 осіб/км кв. при середній у державі 122 особи/км кв [1].

Малопольське воєводство розташовалося на півдні країни між Шльонськом, Свентокшиською землею і Підкарпаттям. З півдня воєводство межує із Словацькою Республікою.

Природа Малопольщі прекрасна в своїй різноманітності. На півдні здіймаються Татри, єдині в країні гори альпійського типу. Тут же – Бескиди, гори з плавними контурами схилів, порослі лісом. Вапнякові Пеніни вражають скелястими формами, цікаві і ущелини та печери Краківсько-Ченстоховської височини, а річка Дунаєць кличе на екстремальну водну прогулянку.

Клімат Малопольщі і мінеральні джерела сприяють лікуванню різних захворювань. Тут чудові курорти з мінеральними водами, в тому числі - дитячий курорт Рабка-Здруй. Люди приїжджають і в соляні копальні Велички та Бохні. Стародавні копальні Велички занесені до Списку Світової Спадщини ЮНЕСКО. У тому ж Списку і Музей в Освенцімі – нацистський концтабір, де загинуло понад мільйон людей, в більшості євреї.

У регіоні шанують традиції. На Паску в Кальварії Зєбжидовській проводять містерії Мук Господніх, під час Різдва можна зустріти колядників, на свята Божого Тіла по краківському Головному Ринку галопує Лайконик, а в грудні щорічно проводиться конкурс краківських шопок – різдвяних вертепів.

Краків – королівське місто, духовна столиця країни, найвищі польські гори Татри і цілих п'ять об'єктів, що занесені до Списку світової спадщини ЮНЕСКО.

Краків, столиця воєводства – це і старовинна столиця Польщі, і резиденція королів. Чарівність міста має історичне коріння. Туристів захоплює Вавель, королівський замок і Кафедральний собор. Стародавній єврейський район Казімєж чарівний, як паризький Монмартр, а наставлені комуністами нескінченні сірі блокові будинки Нової Гути нагадують сюжети з книг Оруела [3].

Розташований на півдні Польщі Краків є одним із найдавніших міст і перлиною національної культурної спадщини. Він з гідністю виконував функції столиці і резиденції королів.

Це надзвичайне місто, що лежить над Віслою – найбільшою з польських рік, приваблює туристів із усього світу. Центральна площа Ринок – найбільша площа середньовічної Європи (4 га); Ягеллонський університет – один із найстаріших університетів у Європі з відомим Collegium Maius.

Кракову присвоєно звання Європейського міста культури, центр Кракова внесено до Списку світової спадщини ЮНЕСКО і він містом, яке найохочіше відвідують туристи [4].

Закопане - зимова столиця Малопольського воєводства. Закопане, яке лежить за 110 км на південь від Кракова на висоті 750-1100 м над рівнем моря у передгір'ї скелястих Татр майже на кордоні зі Словацьчиною, має понад столітню лижну традицію.

Еластичність попиту також забезпечують кілька великих гірськолижних станцій на території міста, численні невеликі підйомники, пансіонати на всі смаки та гаманці, а також уся інша потрібна для туристів інфраструктура.

Загалом до послуг любителів «зимового шаленства», як люблять казати поляки, тут є понад 50 лижних осередків і 250 км лижних трас. Це місто може за раз прихистити в більш чи менш комфортних умовах 13,4 тисячі туристів. Фактично чи не кожен його мешканець здає для гостей приміщення. Закопане — особливий гуральський, званий закопанським, який насамперед помітний у дерев'яній архітектурі і традиціях місцевих гуралів [2].

Копальні солі "Велічка". Велічка, містечко поблизу Кракова, це один із найдавніших центрів розробки кам'яної солі в Європі. Ще з часів середньовіччя це місце носило горду назву Magnum Sal (Wielka Sól) і було джерелом багатства країни. У стародавніх польських землях сіль використовувалася навіть як платіжний засіб (у формі соляного каміння), замінюючи металеві гроші. Сьогодні соляні копальні Велічки – це один із найвідоміших і найбільш відвідуваних туристами об'єктів [5].

У 2011 році шахта «Велічка» набула статусу підземного курортного санаторію. Лікування тут допомагає тим, хто має бронхіальну астму, алергію, захворювання верхніх дихальних шляхів, серцево-судинної системи. Цікаво, що лікування у «Велічці» розпочали ще в 1839 році [2].

Концтабори Освенціма – це місце мученицької смерті мільйонів людей у період Другої Світової війни. Найбільший гітлерівський концтабір на окупованій території Європи, в якому здійснювалися плани

знищення інших націй, головним чином євреїв, яких звозили сюди з різних країн, і поляків. Саме тут, у Освенцімі, проводилися найстрашніші експерименти над людьми. Число жертв складно визначити – мова йде про понад півтора мільйони жертв 28 національностей.

Після колишнього концтабору збереглися блокаузи і ворота з написом «Arbeit macht frei» (Робота робить вільним). У частині блокаузів розташувалася експозиція державного музею Auschwitz-Birkenau, де представлені приголомшливі, жахливі свідчення геноциду, фотографії та документи, а також предмети особистого користування, відібрані у жертв.

Національний музей Auschwitz-Birkenau в Освенцімі (Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau) відкритий для відвідувачів цілий рік [6].

Щороку до Малопольщі приїжджає десь 10 млн. туристів, із них понад 3 млн. з-за кордону. Тому Вітольд Лутаска, представник управління Малопольського воєводства, вважає, що будь-яку пам'ятку архітектури, яку можна вберегти і відновити, слід вберегти і відновити.

За словами Вітольда Латусека, представника управління малопольського воєводства, впродовж декількох останніх років управління робить ставку саме на туризм. У наступному році акцент робитиметься на розвитку бізнес-туризму [7].

Дослідженням туристичного руху Малопольщі займається уряд Малопольського воєводства.

Показники свідчать, що у 2013 році відвідало 12,6 млн. осіб (із них 2,7 млн. осіб із-за кордону). Порівняно із 2012 роком кількість відвідувачів зросла на 4,2 % і формується тенденція до зростання. Метою, із якою туристи приїжджали був відпочинок і відвідування визначних пам'яток. Найатракційнішими місцями були: Краків, соляні копальні у Величці, Закопане, музей «Auschwitz-Birkenau» в Освенцімі та Вадовице.

56% туристів, відвідуючи Малопольське воєводство, оцінили рівень перебування як «дуже високий» і 39% «високий» рівень задоволення перебування у Малопольщі.

Туристи відзначили природне багатство регіону, велику кількість пам'яток, а також різноманітність атракцій, які формують уже сучасні поляки. Слабкою стороною було названо лише інфраструктуру доріг.

Досліджуванням займалась фірма EU-Consult Sp. z o.o. [8].

Дослідженнями у секторах готельне, ресторанне господарство, а також послугами туризму займається також Дослідницька господарська академія Малопольського воєводства [9].

Держава сама би не змогла сприяти досягненню таких показників. Більшість пам'яток - у приватних руках. Це тепер готелі, музеї, зали для конференцій. Приватний капітал зацікавлений у якнайбільшому залученні своїх об'єктів, тож радо проводить конференції, тури і семінари. А держава лише сприяє цьому і наглядає за певними умовами утримання цих пам'яток архітектури.

Фонди ЄС – без сумніву, істотне джерело фінансування у регіональній політиці Польщі. Польські воєводства відповідальні не лише за прийняття стратегій, які стосуються відповідних регіонів, а й за їх впровадження. Ще три роки перед прийняттям до ЄС кожен регіон отримував від Варшави фонди на інвестиційні проекти. Тоді це було десь 200 млн. злотих на рік. Тепер йдеться про більші суми. У 2007-2013 роках Малопольща отримала від ЄС понад 8 млрд. злотих допомоги на проекти і ще плюс 1 млрд. на розвиток сільської місцевості.

Ці фонди – це реальне знаряддя впровадження регіональної політики. Зараз у регіоні працюють над близько 2800 проектами. Половина вже майже завершені, а велика частина ще реалізуються. До них залучені польські підприємці.

Важко у Малопольщі знайти г'міну (аналог адміністративного району), яка би не отримала допомоги від ЄС. Ці проекти не передбачають ремонту доріг і розвитку інфраструктури. Цим займається центральна влада у Варшаві.

Малопольське воєводство та Львівська область розпочали активне співробітництво ще під час проведення і підготовки до «Євро-2012».

Після Євро-2012 у Львові зросла туристична активність, тож Краків може поділитися досвідом у цій галузі.

Львівська область і Малопольське воєводство Польщі підписали виконавчий протокол на 2013–2014 роки до Угоди про міжрегіональне співробітництво.

У протоколі представлено ряд проектів, передбачених для реалізації у цьому році - форуми у Кракові та Львові, конференція щодо питань відновлення краківськими реставраторами пам'яток архітектури Львова тощо.

Деякі культурні об'єкти у Львівській області щороку можуть розраховувати на фінансову підтримку щодо реставрації з бюджету Польщі. Також успішно розвиваємо співпрацю між молоддю – «Приязнь регіонів у серці Європи». Цей проект діє між різними регіонами наших країн, а також сусідів Польщі у ЄС [1].

Малопольща робить ставку на туризм, як галузь, яка сприяє зацікавленню інвесторів до регіону, надає робочі місця, захищає культуру, традиції, історію і, водночас, дозволяє впроваджувати інновації. Історичний зв'язок України та Польщі сприяє зацікавленню самих польських підприємців, а також на рівні уряду, відновлювати і на території західних регіонів України культурні пам'ятки і пробувати реалізовувати вдалі проекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ігор Тимоць Марек СОБА: «Важко у Малопольщі знайти г'міну, яка би не отримала допомоги від ЄС» [Електронний ресурс] / І. Тимонек – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/economics/122223>
2. Петро ПАРИПА 18 Січня 2013, ВІнтернет-видання "Паралелі" Чим відрізняється Закопане від «Буковелю»? [Електронний ресурс] П. Парипа – Режим доступу: <http://paralleli.if.ua/news/28763.html>
3. Малопольща – батьківщина кожного поляка [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.polscha.travel/uk/regioni-gori-more-ozera-pustelya/malopolscha-batkivschina-kozhnogo-polyaka>
4. Краків - королівське місто [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.polscha.travel/uk/mista/krakiv-korolivske-misto>
5. Копальня солі "Велічка" [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.polscha.travel/uk/unesco/kopalnya-soli-velichka>

6. Концтабори Освенціма Auschwitz-Birkenau [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.polscha.travel/uk/unesco/kontstabori-osventsima-auschwitz-birkenau>
7. Малополюща надалі залишається туристично привабливою [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://krakowhostel.com.ua/?tag=malopolscha>
8. Badania ruchu turystycznego przyjazdowego w województwie małopolskim 2013 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://malopolskie.pl/Turystyka/Turysci/?id=2706>
9. Barometrspoleczno – gospodarczy Małopolski [Електронний ресурс] Режим доступу:
10. <http://www.gospodarka.obserwatoria.malopolska.pl/CmsContent.mvc/GetArticle/74/183>

Гора-Ярмакова А.

Науковий керівник – проф. Сивий М.Я.

ОЗДОРОВЧО-СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЗАКАРПАТТІ

Актуальність дослідження: оздоровчо-спортивна діяльність в уяві більшості людей пов'язана з відпочинком, новими враженнями, задоволенням. На сьогодні туризм є невід'ємною частиною життя людини, оскільки пов'язаний з закономірним бажанням людини мандрувати та відвідувати нові місця, країни, ознайомлюватися з унікальними природними та рекреаційними ресурсами, а також культурними та етнографічними особливостями населення. Все більше людей надають перевагу активному відпочинку, що передбачає подолання труднощів та небезпек, які чатують на туриста. Причому це стосується не тільки професійних туристів, для яких ризик – це стиль життя, а й для простих людей.

Метою дослідження є опис найбільш відомих видів оздоровчо-спортивної діяльності та характеристика стану їх розвитку в Закарпатській області.

Виклад основного матеріалу. У Закарпатській області найбільш розвиненими видами екстремального туризму є: альпінізм (скелелазання) та гірсько-пішохідний туризм; спелеологія; гірськолижний спорт, в т.ч. фрірайд; рафтинг (сплав по гірських річках); парашутизм та дельтапланеризм [3].

Види туризму, які популярні на Закарпатті, можна об'єднати у 4 групи: водні, наземні, гірські, повітряні (Рис. 1).

Найбільш популярними в Закарпатській області є **гірські види** екстремального туризму. Карпати на території Закарпатської області надзвичайно сприятливі для *альпінізму та гірськолижних видів спорту*, оскільки є порівняно безпечними. Найбільш відвідувані гори з метою *альпінізму* розміщені на території Воловецького, Міжгірського, Рахівського, Великоберезнянського, Свалявського та Мукачівського районів [2]. Однією з проблем розвитку альпінізму в Закарпатській області є недостатня кількість досвідчених інструкторів. З кожним роком збільшується кількість туристів, метою відпочинку яких є *гірські лижі та сноубординг* (спускання по снігу з гірських схилів на спеціально обладнаній дошці). Найвищою гірськолижною базою Українських Карпат є Драгобрат, де два бугельні витяги кілометрової довжини ведуть з висоти понад 1300 м майже на вершину гори Стіг (1704 м).

До **наземних видів** екстремального туризму відносять спелеологію, кінний, мисливський туризм, пішохідний (трекінговий) маршрут і комбінований автобусно-пішохідний туризм, маунтбайкінг, Х-гонки, спортивне орієнтування, автотур-ралі та мототуризм (по гірському бездоріжжю), виживання в дикій природі [4].

У Закарпатській області нараховуються десятки печер, однак відомі та доступні туристам без спеціального спорядження лише декілька з них, решта відкрита тільки для досвідчених спелеологів. Найбільш сприятливі для розвитку *спелеології* об'єкти: карстові печери біля с. Княгиня; «Перлинова печера», та найдовша в Українських Карпатах печера «Дружба» [1].

Кінний туризм можна розвивати на території всіх районів області. Часто пропонують тури багатоденної верхової їзди по складній місцевості, де не може проїхати жоден транспортний засіб, навіть гірський велосипед [2].

Мисливський туризм – це елітний вид туризму, який також можна розвивати на території всіх районів Закарпаття. Даний тип туризму зазвичай пов'язаний з дуже високим рівнем особистого споживання, тому робить прибутковою цілеспрямовану роботу навіть з невеликими групами.

Маунтбайкінг або гірський (спортивний) велоспорт – передбачає спуск з гори на велосипеді, подолання перешкод через каміння, швидкісний проїзд через небезпечні місця (кручі), швидка їзда по трасі з трамплінами та іншими перешкодами, подолання місцевості з багатьма гірками й підйомами, (як штучними, так і природними). Для Закарпатської області доцільно проводити такі велотури за участі як вітчизняних, так й іноземних маунтбайкерів, можна й у формі змагань. На сьогоднішній день вже декілька років поспіль проводяться змагання з даного виду туризму у с. Пилипець [2].

Х-гонки або екстремальні гонки – проводяться переважно для команд, які складаються з професіоналів, котрі настільки добре фізично й професійно підготовані, що можуть займатися скелелазанням, рафтингом, долати перешкоди на велосипеді, коні та ін.

Спортивне орієнтування - це складний багатокomпонентний вид спорту, суть якого полягає в орієнтуванні на місцевості за допомогою карти та компасу, якнайшвидше подолання дистанції та знаходження заданих контрольних пунктів. На Закарпатті змагання зі спортивного орієнтування зазвичай проводяться в районі Невицького замку.

До **повітряних видів** екстремального туризму належать: парашутний спорт, політ на повітряних кулях, дельтапланеризм та парашутеризм [4].

Парашутний спорт включає: класичний парашутизм; групову акробатику; купольну акробатику; фрістайл. Оскільки на Закарпатті є багато місць де за літній період досить вітряно, то число любителів такого відпочинку щоразу збільшується.

Повітряні кулі (теплі аеростати) здатні підійматися на висоту до 1000 м. Дальність повітроплавання залежить від сили вітру (в основному 20-30 км).

У Закарпатській області ідеальні передумови для такого неординарного виду спорту, як *дельтапланеризм та парашутизм*. Найбільш сприятливими умовами є території Рахівського, Перечинського, Великоберезнянського та частково інших районів області, зокрема с.Ждинієве Воловецького району [1].

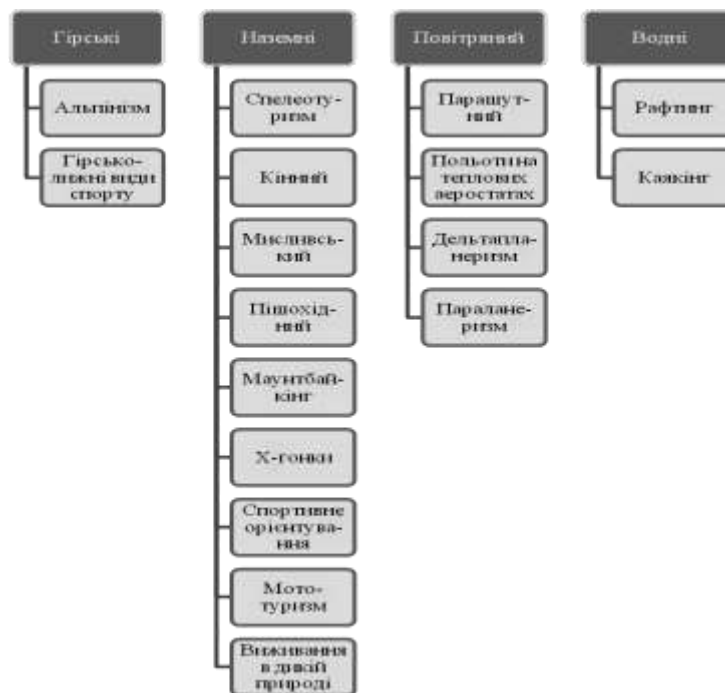

Рис. 1. Найпопулярніші види туризму на Закарпатті

До **водних видів** екстремального туризму відносять: рафтинг (спуск по гірських річках на байдарках), каякінг [4].

Рафтинг – спуск по гірських річках на байдарках (Виноградівський, Перечинський, Великоберезнянський, Ужгородський райони). Гірські річки Карпат, особливо навесні, повноводні й дуже підходять для тренувань. На перспективу доцільно розробляти рафтинг-тури різної категорії складності.

Все більшої популярності на світовому ринку туристичних послуг набуває *каякінг*. На Закарпатті цей спорт досить стрімко набуває розвитку.

Висновки: оздоровчо-спортивна діяльність на Закарпатті постійно розвивається, весь час з'являються нові її різновиди. Порівняно з Україною та Закарпатською областю екстремальний туризм закордоном розвинений набагато краще. Проте і для вітчизняного ринку туристичних послуг його розвиток при належному підході є перспективним, оскільки є досить позитивні умови для розвитку різних видів туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гілецький Й.Р. Популярно про Українські Карпати та основні пішохідні маршрути / Й. Р. Гілецький – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – 176 с.
2. Грушка О. Р. Туристичне краєзнавство: Монографія / О. Р. Грушка – К.: Либідь, 2008. – 270 с.
3. Масляк П.О. Рекреаційна географія. Навчальний посібник / П. О. Масляк – К.: Знання, 2008. – 343 с.
4. Скалій О.В. Спортивний туризм. Навчальний посібник / О. В. Скалій – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2009. – 304 с.

Герасимчук Д.

Науковий керівник – доц. Мариняк Я. О.

ОСНОВНІ ПРИРОДНО - ТУРИСТИЧНІ РЕГІОНИ ПОЛЬЩІ

Польща – це скарбниця пам'яток культури. Поляки – гостинний народ, що будує сучасну економіку і піклується про свою спадщину. Польщу щорічно відвідує понад десять мільйонів туристів, і кожен турист знаходить в Польщі для себе щось цікаве.

Більшість українців знають Польщу, як країну, яка має велику історичну спадщину, однак у багатьох регіонах прекрасні історичні об'єкти поєднуються з чудовою природою, про яку мало відомо.

Для людей, котрі обожнюють активний відпочинок і різноманітні подорожі закордоном, Польща стане чудовим відкриттям. Найкращі місяці для таких подорожей – весна і літо в період з травня по вересень.

Гостинне узбережжя. Польське узбережжя вважається одним з найдовших у Європі. Пляжі широкі, зручні і тільки піщані. Берегова лінія дуже різноманітна: на ній чергуються мальовничі, високі, що досягають навіть декількох десятків метрів, кліфи і широкі плоскі дюни. Завдяки смолистим сосновим деревам в районі лісосмуги повітря має цілющі властивості. Тому на польському узбережжі Балтійського моря побудовано велике число здравниць, відкритих цілий рік. Великою популярністю користується Колобжег, в якому є сольові мінеральні джерела (які використовуються при лікуванні різних хвороб ще з VII ст.) . На балтійських пляжах кожен знайде щось на свій смак: фешенебельні криті басейни з морською водою, водні атракціони, спортивні майданчики для гри у волейбол, пункти прокату моторних човнів, водних лиж, байдарок, вітрильників, дошок для віндсерфінгу.

Є на узбережжі також дикі, безлюдні куточки, де рано вранці ті, кому посміхнеться удача, можуть знайти справжні скарби – шматочки бурштину. Туристи можуть побачити мальовничі порти та старовинні маяки.

Варто відвідати розташовані на польському узбережжі національні парки. Волінський Національний парк займає всю площу Воліна, найбільшого польського острова. На території парку знаходяться охоронювані державою ділянки узбережжя, де живуть цінні птахи – орлан-білохвіст[7]. У свою чергу, в Словінському Національному парку, включеному в список резервату біосфери ЮНЕСКО, можна побачити найбільші в Центральній Європі рухливі дюни – висота деяких дюн досягає 40 м. Найбільш активні піщані дюни переміщуються зі швидкістю 10 м на рік. Головний туристичний центр регіону – місто Леба, засноване в XIII ст., яке в XVI було зруйноване штормами, засипане піском і припинило існування. Побудоване заново, місто стало чудовою стартовою базою для подорожей по піщаному узбережжю.

Унікальним місцем є Хельська коса, яка омивається водами з двох сторін, що стало причиною утворення двох типів мікроклімату: район з північного боку, на якому дують сильні вітри, користується великою популярністю у любителів віндсерфінгу, а на південній стороні, над захищеною смугою дюн і лісів, затокою, безвітряно і тепло[2].

Відпустка на польському узбережжі Балтійського моря може принести хороші сюрпризи шукачам пригод. Тут можна взяти напрокат акваланг, спуститися на дно і досліджувати затонулі старі кораблі. В даний час їх налічується 24. Можна також відправитися в подорож теплоходами, стилізованими під човни безстрашних вікінгів або кораблі епохи Христофора Колумба, а можна і найсучаснішими катамаранами, які має Польське Балтійське пароплавство. Скрізь прокладені цікаві маршрути для тих, хто вважає власні ноги найнадійнішим видом транспорту.

Мазури. На південь від приморського узбережжя простягається широка смуга Поозер'я – справжній рай для тих, хто любить ходити під вітрилами, подорожувати на байдарках, ловити рибу, збирати гриби, плавати і просто повільно гуляти лісом. Найбільш відомий район – Мазури або "край тисячі озер". На його території зосереджена 1 / 4 всіх водних ресурсів Польщі: кілька тисяч водойм, у тому числі найбільше в країні озеро Снярдво площею 113 км², що нагадує невелике море. Сполучені річками та каналами озера утворюють популярніший в Польщі маршрут для яхтсменів і байдарочників – "Великі Мазурські озера" [3].

Сувальщина. На північний схід від Мазур простягається менш відвідувана туристами Сувальщина. Цей район Польщі відрізняється від інших своєрідною красою післяльодовикового ландшафту. Природа щедро обдарувала Сувальщину складчастими плоскогір'ями, десятками озер з різноманітною береговою лінією, покритими лісом височинами, незліченними річками і струмками, глибокими ущелинами і тисячами валунів. Тут розташовано найглибше польське озеро – Ханьча (108,5 м), вода в якому вражає своєю неймовірною прозорістю, а також чудової краси озеро Вігри, що знаходиться в межах національного парку [5].

Кашуба. На захід від Мазур розташований інший чудовий район – Кашуба, де відсутні великі туристичні центри. Кашуба – це ідеальне місце відпочинку для сімей з маленькими дітьми, любителів турпоходів і завзятих романтиків, які визнають тільки намети. Крім чистих, мальовничих озер і річок, в Кашубі багато інших природних пам'яток. Через свою незвичну геологічну структуру, частина регіону називається Кашубською Швейцарією.

Тухольські бори. Соснові ліси у Тухольських борах, створюють своєрідний мікроклімат, який є дуже корисним для здоров'я. У цих місцях тихо і безлюдно. Можна проїхати на велосипеді більше 30 км і по дорозі не зустріти жодного населеного пункту.

Національні парки і резервати природи. На території Польщі знаходяться 23 національних парків, які утворені з метою охорони неповторної краси та природних особливостей приморських куточків, озер, мають величезну природну цінність пущ, унікальних, у масштабі всієї Європи, річкових заплав, вапнякових скель, печер і гір. Сім національних парків: Словінський, Біловезький, Кампінський, Баб'є-Гурський, Карконоський, Татранський і Бещадський, входять до списку резервату біосфери ЮНЕСКО. Вони відкриті для туристів, яким створено всі умови, щоб відвідування парків було пізнавальним і незабутнім. Оплату за відвідування парків можна назвати символічною, зате обов'язкові для туристів правила перебування на їх території є дуже суворими: не можна сходити з зазначених стежок, ставити намети у непередбачених місцях, залишати сміття, полювати. Крім того, в Польщі є більше ста пейзажних парків і більше тисячі резерватів природи. Особливу цікавість мають резервати, які є середовищем проживання рідкісних тварин. У Біловезькій пущі і в резерваті курорту Мендзиздрое можна спостерігати за життям у природних умовах зубрів, кабанів, козуль і оленів [6].

"Польська Амазонка". Долини двох річок – Нарева і Бебжа називають "польською Амазонкою". Щоб переконатися у влучності цієї назви, потрібно просто приїхати в ці місця. Любителі пернатих більше ніде в Європі не знайдуть подібного місця проживання багатьох видів птахів. В долині Бебжа мешкають 270 видів пернатих, на

Нареві – 200. Під час осінніх і весняних перельотів туди злітаються величезні зграї. Подорожувати по парку можна на човні, пішки або на велосипеді, спостерігаючи за життям чубатих поганок, що знаходяться під загрозою вимирання виду деркачів, а також рідкісних в Європі крачок, диких гусей, бекасів, орлів, чапель, журавлів, чорних і білих лелек. На березі інколи можна зустріти лося, оскільки лосі особливо полюбили ці місця. В околицях Бебжа мешкає найбільше у Польщі стадо лосів, що налічує більше 500 особин.

Водний спорт. Польські озера ніби створені для занять водним спортом. Майже скрізь обладнані зручні пляжі і виділені спеціальні місця для купання, а у всьому регіоні діє мережа пунктів прокату спортивного та водного спорядження. Тільки деякі озера входять в так звану "зону тиші", куди заборонено в'їзд моторним човнам, катерам і екскурсійним теплоходам. Польські озера, безсумнівно, припадуть до душі також рибакам, які, якщо запасуться неабияким терпінням, мають шанс зловити щуку або сома вагою до 50 кг.

У Польщі позначено більше 2000 маршрутів спуску по бурхливих річках різного ступеня складності, призначених як для досвідчених, так і початківців байдарочників. Жоден вид туризму не користується в Польщі такою популярністю і загальною доступністю, як сплав по річці. Такі подорожі не вимагають ніякого особливого уміння, і в них можуть брати участь цілі сім'ї.

Сплав по річці можна влаштувати собі в індивідуальному порядку або в складі організованої туристичної групи. Спеціальні туристичні бюро забезпечують гідами, бронюють місця в готелях або на турбазах, організовують розважальні заходи. Перевагою таких подорожей є їх повна безпека, можливість познайомитися з новими місцями і людьми.

Найпопулярнішим байдарковим маршрутом в Польщі є спуск по річці Крутиня. Ця річка, довжина якої майже 100 км, тече через численні мальовничі озера. Крім того, що спуск руслом Крутиня вважається легким маршрутом, він ще дарує незвичайні естетичні враження[4].

Не меншою популярністю користуються сплави по інших річках. Серед них: Брда з її кількома байдарковими маршрутами, що ведуть через Битовське поозер'я і Тухольські бори, Радуні в Кашуба і Драва на Дравське поозер'я.

Гори і долини. Той, хто любить гори, повинен неодмінно приїхати до Польщі. Через південну частину країни протягнуті гірські ланцюги Карпат і Судет. У польських горах знаходяться десять національних парків. Усі маршрути прекрасно обладнані, однак на шляху не зустрінуться такі прикмети цивілізації, як: кафе швидкого харчування, асфальтовані дороги або приватні вілли[1].

Завдяки своєму вигідному географічному положенню, Польща славиться красою природи. Карпатські гори, вихід до Балтійського моря, великі ріки, розкидані по всій території країни мальовничі озера, а також досить розвинена туристична інфраструктура роблять відпочинок в Польщі вельми привабливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С. Заповідні екосистеми Карпат. – Львів: Світ, 1991. – 247 с.
2. Хельська коса [Електронний ресурс]. URL: <http://ostarbeiter.vn.ua/mierzeja-helska.html>
3. Мазурська озера [Електронний ресурс]. URL: <http://poizdka.net/951-mazurski-ozera-polscha.html>
4. Сембіда П. Рафтинг [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kulturaludowa.pl/widok/221/2072>
5. Сувальщина. На самому прикордонні [Електронний ресурс]. URL: <http://www.rech-rospolita.ru/suvalshchina-na-samom-pograniche.html>
6. Національні парки в Польщі [Електронний ресурс]. URL: http://www.sciaga.pl/tekst/33899-34-parki_narodowe_w_polsce
7. Фелісяк С. Волінський національний парк. Розташування, розмір, історія
8. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.wolinpn.pl/index.php?page=18>

Віятник Я.

Науковий керівник – асист. Бронецький Р.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА МІКРОКЛІМАТУ СПЕЛЕОСТРУКТУРИ 2-ГО РІВНЯ «ДОПЕРЕХІДНА» СУЛЬФАТНОЇ КАРСТОВОЇ ПОРОЖНИНИ ОЗЕРНА ПРИДНІСТРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖНОГО КАРСТОВОГО РАЙОНУ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вплив антропогенного фактора на стан та функціонування карстових порожнин передбачити та визначити складно. Відвідування печер повинне бути обмежене певним лімітом максимально допустимого навантаження на карстові порожнини. Його обґрунтоване визначення можливе за умови наявності даних про вплив науковців чи екскурсантів на печеру. Антропогенний вплив може бути латентним або зовнішнім. Латентний – зміна мікрокліматичних параметрів внаслідок антропогенного впливу. Зовнішній – руйнування і забруднення печери внаслідок нераціонального користування. Мікрокліматичні дослідження дають змогу визначити стан мікроклімату під час антропогенного навантаження та за його мінімальної наявності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мікрокліматичні дослідження в печері Озерна проводились в перших експедиціях тернопільських спелеологів клубу «Поділля» та нерегулярно у 70-тих рр. На жаль, дані втрачені. Згодом, протягом 2006-2014 рр. мікрокліматичні дослідження печери Озерна проводили спелеологи київського клубу «Земляне» під керівництвом В. Удовиченка та у 2011-2014 рр. спелеологи клубу «Поділля» під керівництвом Д. Кузнєцова.

Формулювання цілей статті. Здійснити характеристику мікроклімату спелеоструктури 2-го рівня у межах сульфатної карстової порожнини Озерна ПЛКР: визначення показників тиску, температури та відносної вологості, визначення зони стабілізації мікроклімату.

Виклад основного матеріалу. За даними спостереження наведеними у таблицях 1-2 та рис. 2-5 встановлено, що на більшій частині мережі ходів спелеоструктури 2-го рівня «Доперехідна» параметри спелеоатмосфери (температура, тиск та вологість повітря) відрізняються стабільністю. Проте варто відмітити, що повітрообмін спелеоатмосфери із зовнішньою атмосферою наявний, що зумовлюється наявністю зони стабілізації мікрокліматичних параметрів. За характером повітрообміну печера статична. Розташування точок спостереження (див. рис.1).

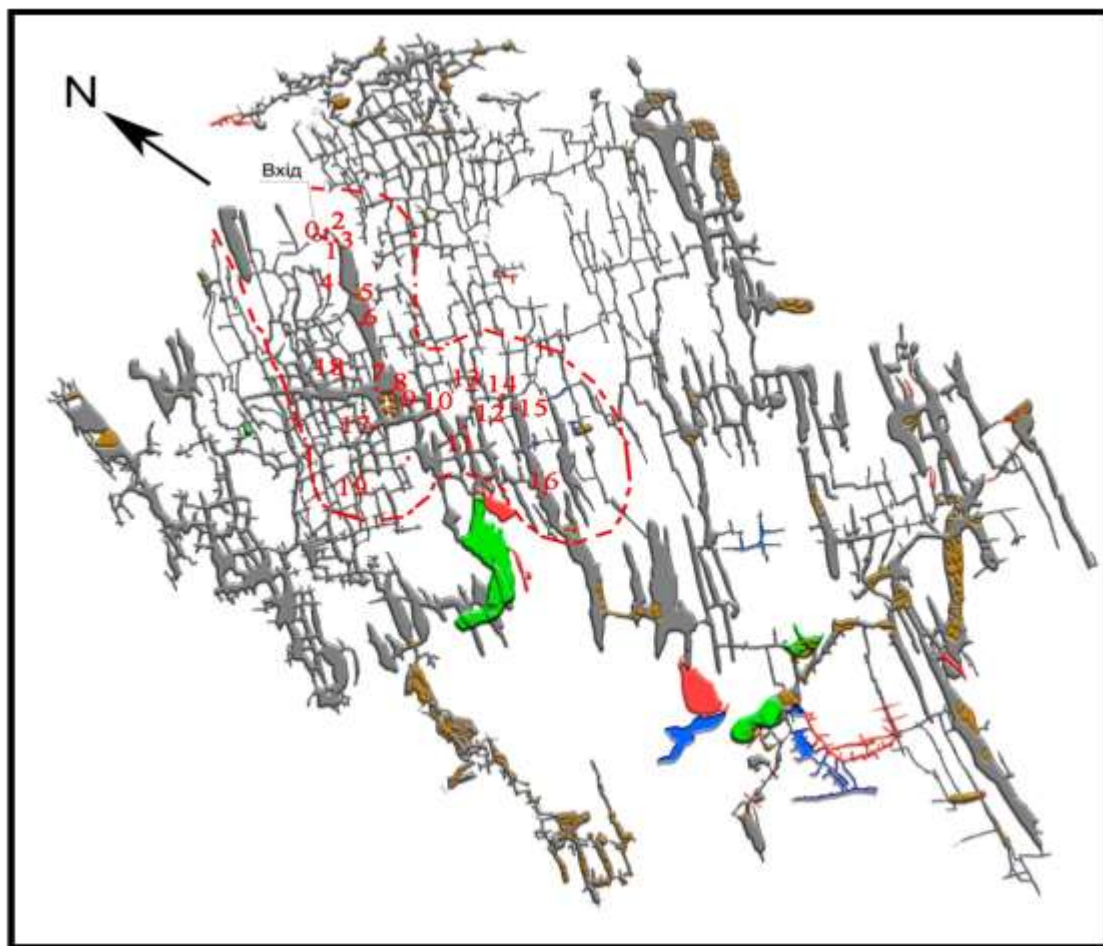

Рис.1. Мікрокліматичний профіль ближньої частини печери

Штриховою лінією на карті вказано імовірну зону стабілізації мікроклімату. Неможливість її визначення за даного обсягу статистичних даних зумовлена виявленими під час дослідження впливами на точки спостереження ряду факторів: близькість до підземного озера Немо (т.12-16), вплив повітря, що надходить з камінів (т.13 і т.18).

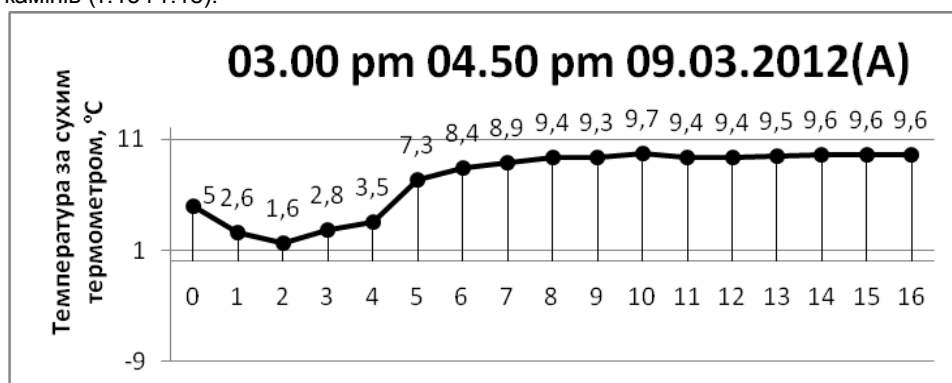

Рис.2. Графік температури повітря станом на 9 березня 2012 р., 15-16 год. (до табл.1)

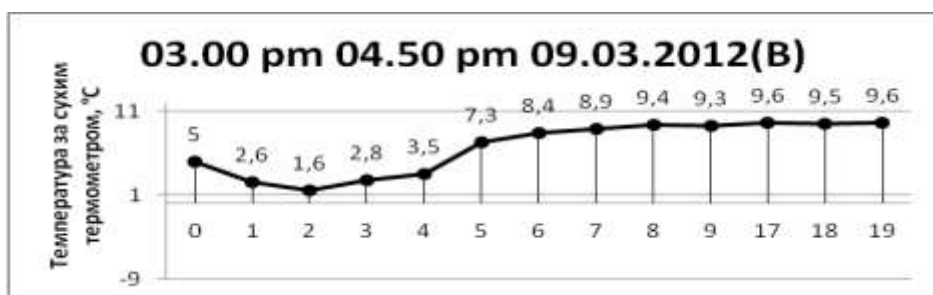

Рис.3. Графік температури повітря станом на 9 березня 2012 р., 15-16 год. (до табл.1)

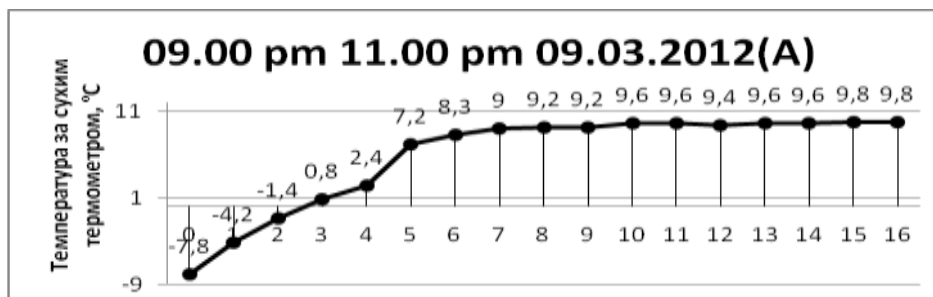

Рис.4. Графік температури повітря станом на 9 березня 2012 р., 21-23 год. (до табл.2)

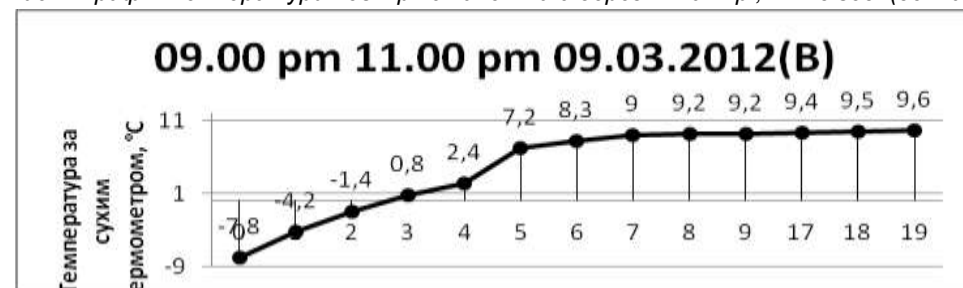

Рис.5. Графік температури повітря станом на 9 березня 2012 р., 21-23 год. (до табл.2)

Таблиця 1.

Мікрокліматичні параметри станом на 9 березня 2012 р., 15-16 год.

Час	№	№/№	I, м	Мікрокліматичні параметри					
				р, мб	р, мм	t, °C	t', °C	e, мб	г, %
03.00 pm 04.50 pm 09.03.2012	0	0.1.	12(h)	-	-	5	0,8	-	-
	1	1.2.	9,43	1027	770,25	2,6	1,3	5,6	45
	2	2.3.	21,71	1027	770,25	1,6	1,1	6,1	89
	3	3.4.	32,55	1027	770,25	2,8	2,7	7,3	98
	4	4.5.	57,47	1027	770,25	3,5	3,4	7,7	98
	5	4.5.	84,73	1027	770,25	7,3	7,2	10,1	99
	6	5.6.	112,15	1027	770,25	8,4	8,2	10,7	97
	7	6.7.	131,57	1028	771	8,9	8,8	11,2	99
	8	7.8.	148,76	1027	770,25	9,4	9,4	11,8	100
	9	7.9.	154,67	1027	770,25	9,3	9,2	11,6	99
	10	9.10.	179,82	1027	770,25	9,7	9,6	11,9	99
	11	10.11.	205,37	1027	770,25	9,4	9,2	11,5	97
	12	9.12.	168,33	1027	770,25	9,4	9,3	11,6	99
	13	12.13.	202,66	1027	770,25	9,5	9,4	11,7	99

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

14	12.14.	226,17	1026	769,5	9,6	9,4	11,6	97
15	14.15.	264,58	1027	770,25	9,6	9,5	11,8	99
16	15.16.	295,08	1027	770,25	9,6	9,6	12	100
17	9.17.	189,56	1027	770,25	9,6	9,5	11,8	99
18	17.18.	247,12	1027	770,25	9,5	9,5	11,9	100
19	17.19.	220,4	1027	770,25	9,6	9,6	12	100

Таблиця 2.

Мікрокліматичні параметри станом на 9 березня 2012 р., 21-23 год.

Час	№	№/№	I, м	Мікрокліматичні параметри					
				р, мб	р, мм	t, °C	t', °C	е, мб	г, %
09.00 pm 11.00 pm 09.03.2012	0	0.1.	12(h)	-		-7,8	-7,4	-	-
	1	1.2.	9,43	1027	770,25	-4,2	-4,4	4,1	91
	2	2.3.	21,71	1027	770,25	-1,4	-1,4	5,4	99
	3	3.4.	32,55	1028	771	0,8	-0,2	5,1	79
	4	4.5.	57,47	1028	771	2,4	1	5,3	73
	5	4.5.	84,73	1028	771	7,2	7,1	10	99
	6	5.6.	112,15	1028	771	8,3	8,2	10,8	99
	7	6.7.	131,57	1028	771	9	8,8	11,2	97
	8	7.8.	148,76	1028	771	9,2	9,1	11,5	99
	9	7.9.	154,67	1028	771	9,2	9,2	11,6	100
	10	9.10.	179,82	1028	771	9,6	9,4	11,6	97
	11	10.11.	205,37	1028	771	9,6	9,5	11,8	99
	12	9.12.	168,33	1028	771	9,4	9,2	11,5	97
	13	12.13.	202,66	1028	771	9,6	9,4	11,6	97
	14	12.14.	226,17	1027	770,25	9,6	9,5	11,8	99
	15	14.15.	264,58	1028	771	9,8	9,8	12,1	100
	16	15.16.	295,08	1027	770,25	9,8	9,7	12	99
	17	9.17.	189,56	1027	770,25	9,4	9,3	11,6	99
	18	17.18.	247,12	1028	771	9,5	9,4	11,7	99
	19	17.19.	220,4	1028	771	9,6	9,5	11,8	99

Окремі проміри було здійснено у т. 20-22. Температура становить 9.8°C.

Висновки. Аналіз здійсненого дослідження дозволяє зробити такі висновки:

- середня температура повітря у печері 9.6-9.8°C. Температура стабілізується із віддаленням від входу, від об'єктів зв'язаних з гідрологічними явищами та процесами, а також від об'єктів пов'язаних з поверхнею.
- попри те, що зона стабілізації прослідковується, необхідно провести додаткові проміри вглиб печери та визначити її чітку границю;
- здійснити вимірювання мікрокліматичних параметрів за антропогенного навантаження на ділянки печери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчук В.Н. Пещера Золушка: навч. посібник/ В.Н. Андрейчук. – Сосновец-Симферополь, 2007. – 408 с.
2. Дублянский В.Н., Дублянская Г.Н. Карстоведение. Ч. 1. Общее карстоведение / В.Н. Дублянский, Г.Н. Дублянская. – Пермь, 2004. – 308 с.
3. Зимельс Ю.Л. Пещера Озерная. 128 километров подземлей: навч. Посібник / Ю.Л. Зимельс. – Тернопіль, 2009. – 240 с.

КОМПЛЕКСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЛЕОСТРУКТУР ЧЕТВЕРТОГО РІВНЯ СУЛЬФАТНИХ ПЕЧЕР ПРИДНІСТРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖНОГО КАРСТОВОГО РАЙОНУ НА ПРИКЛАДІ ПЕЧЕРИ ОЗЕРНА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток спелеології Придністровсько-Лівобережного карстового району (надалі ПЛКР) носить прикладний характер, що пов'язано із вузькою профілізацією спеціалістів: збір даних, розвідка ходів, топографічні роботи, мікрокліматичні, гідрологічні дослідження та ін. Проте існує проблема теоретичного характеру – структуризація сульфатних порожнин ПЛКР, створення якої спростило б та оптимізувало б вирішення прикладних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням проблеми структуризації сульфатних карстових порожнин ПЛКР на прикладі печери Озерна займалися В. Апостолук (2009, 2011), Д. Кузнецов (2007, 2011), В. Веселовський (2012, 2013), Я. Віятник (2013).

Формулювання цілей статті. Опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак спелеоструктур 4-го рівня у межах сульфатної карстової порожнини Озерна ПЛКР.

Виклад основного матеріалу. Печери Придністровського Лівобережного карстового району малодосліджені. В науковій літературі вони неописані належним чином, що пов'язано із відсутністю у спелеології єдиних таксономічних та термінологічних систем, зокрема відсутністю подібних систем, адаптованих до сульфатних карстових порожнин. Оскільки формування спелеорельєфу залежить від динамічних (спелеоморфологічних) процесів та літології пластів, в яких він вироблений (для кожного карстового району ці фактори унікальні), то очевидно є поява спеціального розділу в спелеології, який буде присвячений власне сульфатним печерам Придністровського Лівобережного карстового району.

Необхідність в розробленні структуризації (на базі форм спелеорельєфу) сульфатних печер Придністровсько-Лівобережного карстового району, обґрунтовується тим, що літологія пластів, в яких вироблені печери впливає на морфологію внутрішніх поверхонь печер, а звідси й на протікання спелеоморфологічних процесів.

Наявність останньої дозволить спростити збір даних у досліджуваних порожнинах. Зібрані статистичні дані з форм спелеорельєфу дозволять здійснити ряд практичних досліджень з метою спростування чи підтвердження гіпотез, пов'язаних з карстовими процесами різних рівнів.

Спелеоструктури 3-го рівня виділяються у межах спелеоструктур 2-го рівня за переважаючим напрямом ходів, типовістю ширини та висоти домінуючих та поперечних домінуючих ходів.

У морфологічному відношенні кожна спелеоструктура 3-го рівня є комбінацією спелеоструктур 4-го рівня. Набір останніх в межах спелеоструктури 3-го рівня залежить від її геологічних, морфологічних, гідрогеологічних та мікрокліматичних особливостей протягом часу формування – спелеогенезу спелеоструктури. Фактично розгляд спелеоструктур 4-го рівня зводиться до виділення типів макроспелеоформ та власне макроспелеоформ у її межах.

Виділення спелеоструктур 4-го рівня залежить від факторів становлення спелеоструктури 3-го рівня.

Формування будь-якого елемента спелеоструктури 3-го рівня відбувалося за комплексної дії всіх факторів спелеогенезу: тектонічний, геологічний, гідрогеологічний, мікрокліматичний.

Морфологія карсту спелеоструктури 3-го рівня є зовнішнім проявом гідрогеологічних умов. Тому розгляд морфологічних параметрів спелеоструктур 3-го рівня повинен відбуватися в контексті гідрогеологічних умов та геологічних особливостей структури.

У будові спелеоструктур 3-го рівня чітко виділяються дві групи найбільших за розмірами елементів. Вертикальні: органи труби, куполи, каміни; горизонтальні: ходи, зали, галереї. У межах вертикальних та горизонтальних елементів можна виділити такі складові: характер склепіння; характер покриття дна і стін ходу; власне мікроспелеоструктури.

Морфологічна будова спелеоструктур 3-го рівня неомогенна, що пов'язано з особливостями її формування. Для складових елементів характерний значний поліморфізм, зумовлений впливом спелеогенетичних факторів.

Будова кожного елемента залежить від умов та обставин, за якого він сформувався та існує на даний момент часу. Зокрема для виділення існуючих структур 4-го рівня перш за все є важливим стан елемента на даний момент та перспективи його розвитку чи зникнення.

Розвиток горизонтальних та вертикальних елементів пов'язаний з формуванням порожнини у минулому – фреатична та вадозна стадії спелеоморфоциклу. Їх типи, ступінь проробленості, мофометричні показники – наслідок гідродинамічної діяльності.

Розглянемо складові вертикальних та горизонтальних елементів, їх генезис та зв'язки. Спільні риси становлення: залежність від ширини та висоти ходу, типів гіпсів та їх товщ в межах ходу, сучасних мікрокліматичних та гідрогеологічних процесів. Зважаючи на можливі зони гідродинамічної діяльності, їх накладання, можливі комбінації типів гіпсів та їх товщ, виділяємо види можливих проявів складових вертикальних та горизонтальних елементів.

Характер склепіння: куполовидний, сифонний, тріщинний, прибіжний, меандровий, обвальний, бентонітовий, промитий, русловий, порушений, вторинно-складчастий, нішовий та ін.

Характер покриття дна ходу: закольматований, антропогенний, автохтонний, дренажний, фідерний, поздовжньофідерний, ілювіальний, елювіальний, алювіальний, делювіальний, колювіальний, флювіальний, драконовий хребет, суфозійний, клиновидний, неоднорідний та ін.

Характер стін ходу: криловий, козишковий, нішовий, вторинно-складчастий, сколювальний, ерозійний, корозійний, карровий, митий, східчастий та ін.

Характер склепіння, покриття дна ходу чи характер стін ходу проявляються як конкретні види і як їх сукупності.

Розглянемо характеристику спелеоструктур 4-го рівня на прикладі спелеоструктури 3-го рівня «Класичний».

Загальні відомості про спелеоструктуру 3-го рівня «Класичний» подано на рис. 1. та таблиці «Показники довжини та ширини ходів спелеоструктури 3-го рівня «Класичний».

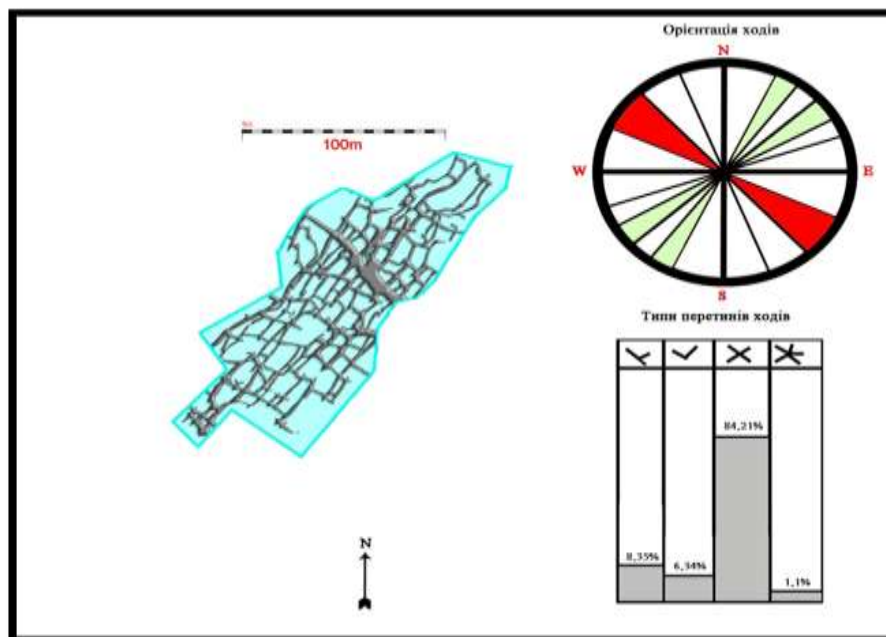

Рис. 1. Карта, показники орієнтації ходів та типи перетинів ходів спелеоструктури 3-го рівня «Класичний»

Таблиця 1

Показники довжини та ширини ходів спелеоструктури 3-го рівня «Класичний»

Спелеоструктура 3-го рівня	b доміантних ходів, м	b поперечних ходів, м	h доміантних ходів, м	h поперечних ходів, м
Класичний	1,2-1,85 3,11-3,45 4,21-4,56	1,35-1,72 6-7	2,7	2,7

Маючи на меті виділення спелеоструктур 4-го рівня у межах спелеоструктури 3-го рівня «Класичний» необхідно здійснити огляд даної структури на місцевості. Використовуючи топографічний план спелеоструктури 3-го порядку «Класичний», здійснюємо пошукові роботи: точки спостереження обираються не довільно, а таким чином аби охопити увесь спектр представлених у спелеоструктурі видів елементів.

Наведемо приклади опису деяких з них.

Таблиця 2

Точка спостереження №1

Точка спостереження № 1	
Характер склепіння	Куполовидний, нішовий, промитий.
Характер покриття дна ходу	Закольматований, автохтонний.
Характер стін ходу	Ерозійний, корозійний, карровий, митий.
Мікроспелеоструктури	Гіпсовий пісок та ін.
Коментарі	Сучасні гідрологічні об'єкти відсутні. Крупнокристалічний та шаблевидний гіпси.

Таблиця 3

Точка спостереження №2

Точка спостереження № 2	
Характер склепіння	Куполовидний, нішовий, промитий.
Характер покриття дна ходу	Закольматований, автохтонний, неоднорідний.
Характер стін ходу	Ерозійний, корозійний, карровий, митий, козишковий, нішовий.
Мікроспелеоструктури	Марганцеві сталактити, гіпсовий пісок та ін.
Коментарі	Інфільтраційні води у середній товщі гіпсів. Крупнокристалічний гіпс.

Таблиця 4

Точка спостереження №3

Точка спостереження № 3	
Характер склепіння	Тріщинний, меандровий, промитий, русловий, порушений.
Характер покриття дна ходу	Закольматований, автохтонний, неоднорідний.
Характер стін ходу	Карровий, митий, нішовий, вторинно-складчастий, ерозійний, корозійний, ярусний
Мікроспелеоструктури	Карри у приховано кристалічному гіпсові; глинисті карри, кальцитно-глинисті навіси, кальцитно-глинисті сталактити, залишкова натічна кірката ін.
Коментарі	Сучасні гідрологічні об'єкти відсутні. Прихованокристалічний, дрібнозернистий, крупнокристалічний та шаблевидний гіпси.

Таблиця 5

Точка спостереження №4

Точка спостереження № 4	
Характер склепіння	Обвальний, бентонітовий, промитий, порушений, куполовидний.
Характер покриття дна ходу	Закольматований, автохтонний, неоднорідний, клиновидний.
Характер стін ходу	Вторинно-складчастий, ерозійний, корозійний, складчастий, криловий, ярусний.
Мікроспелеоструктури	Обвальні формації, значний кольматаж, колонадні виступи, кородовані вторинні та третинні гіпсові утворення.
Коментарі	Сучасні гідрологічні об'єкти відсутні. Приховано-кристалічний, дрібнозернистий, крупнокристалічний та шаблевидний гіпси.

Таблиця 6

Точка спостереження №5

Точка спостереження № 5	
Характер склепіння	Промитий, русловий, порушений, тріщинний
Характер покриття дна ходу	Суфозійний, закольматований, неоднорідний, антропогенний, флювіальний.
Характер стін ходу	Ерозійний, корозійний, митий, складчастий, криловий, ярусний.
Мікроспелеоструктури	Водно-хемогенні формації типу «Печерний оксамит», різноманітні глинисті утворення.
Коментарі	Активні гідрологічні процеси. Прокородовано-еродований крупнокристалічний гіпс.

Таблиця 7

Точка спостереження №6

Точка спостереження № 6	
Характер склепіння	Промитий, русловий, порушений.
Характер покриття дна ходу	Суфозійний, закольматований, неоднорідний, флювіальний, антропогенний.
Характер стін ходу	Ерозійний, корозійний, митий, складчастий, криловий.
Мікроспелеоструктури	Глинисто-кальцитна кірка, глинисто-кальцитні сталактити.
Коментарі	Активні гідрологічні процеси. Прокородовано-еродований крупнокристалічний гіпс. Характерна замученість стін.

Таблиця 8

Точка спостереження №7

Точка спостереження № 7	
Характер склепіння	Промитий, русловий, порушений.
Характер покриття дна ходу	Суфозійний, закольматований, неоднорідний.
Характер стін ходу	Ерозійний, корозійний, митий, складчастий, криловий.
Мікроспелеоструктури	Глинисто-кальцитна кірка, глинисто-кальцитні сталактити.
Коментарі	Активні гідрологічні процеси. Прокородовано-еродований крупнокристалічний гіпс. Характерна замученість стін.

Отже, виділяємо такі спелеоструктури 4-го рівня у межах спелеоструктури 3-го рівня «Класичний» печери Озерна.

Склепіння: куполовидне, нішово-промите; русло-меандрове, промите вгору по тріщині, порушене; порушене, промите-куполовидне, обвальне-бентонітове; порушене, промито-русьове, тріщинне; порушене, промито-русьове.

Покриття дна ходу: закольматоване автохтонне, неоднорідне; закольматоване автохтонне, неоднорідне, клиновидне; закольматоване, суфозійно-флювіальне, неоднорідне, антропогенне; закольматоване, суфозійне, неоднорідне.

Характер стін ходу: корозійно-ерозійний, карровий, козиркові-нішово-митий; ерозійно-корозійний, карровий, нішово-митий, вторинно-складчастий; корозійно-ерозійний, карровий, нішово-митий, ярусний;

ерозійно-корозійний, вторинно-складчастий, складчастий, криловий; корозійно-ерозійний, митий, складчастий, криловий, ярусний; корозійно-ерозійний, митий, складчастий, криловий, ярусний.

Типові мікроспелеоструктури: гіпсовий пісок, марганцеві сталактити, кородовані кристали, карри у приховано кристалічному гіпсові, глинисті карри, кальцитно-глинисті навіси, кальцитно-глинисті сталактити, залишкова натічна кірка, обвальні формації, кольматаж, колонадні виступи, кородовані вторинні та третинні гіпсові утворення, водно-хемогенні формації типу «Печерний оксамит», різноманітні глинисті утворення: глинисто-кальцитна кірка, глинисто-кальцитні сталактити.

Для району «Класичний» типовими є активні гідрологічні процеси пов'язані з поверхнею. Сучасні процеси кольмататії та утворення нових мікроформ.

Висновки. Здійснення сруктуризації й отримані статистичні дані – це якісний прорив у районуванні гіпсових спелеоб'єктів, оскільки раніше виділення спелеоструктур у морфологічній будові печері закінчувалося виділенням структур 3-го порядку.

Позитивний аспект методики виділення спелеоструктур 4-го рівня у тому, що вона проста у застосуванні й одночасно охоплює необхідний об'єм інформації для її наукової реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбунова К.А. Морфология и гидрогеология гипсового карста: навч. посібник/ К.А. Горбунова. – Пермь, 1979. – 95 с.
2. Зимельс Ю.Л. Пещера Озерная. 128 километров под землей: навч. посібник / Ю.Л. Зимельс. – Тернопіль, 2009. – 240 с.
3. Дублянський В.Н., Смольников Б.М. Карстолого-геофизические исследования карстовых полостей Приднестровской Подолии и Покутья / В.Н. Дублянський, Б.М. Смольников. – Київ: «Наукова думка», 1969. – 151 с.
4. Климчук А.Б. Пещерные вторичные образования аэрозольного генезиса //Свет. – 1993. – Вип.9. – С.15-28.
5. Ломаев А.А. Геология карста Вольно-Подолии / А.А. Ломаев. – Київ, 1979. – 130 с.
6. Сезонные особенности развития гипсового карста Приднестровской Подолии// Доклады Академии наук Украинской ССР: геологические, химические и биологические науки). – 1971. – №5 – С.14-16.
7. Фондові матеріали ТМГО «КС Поділля».

Яворська Х.

Науковий керівник – доц. Кузишин А.В.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Постійне розширення міжнародного туристичного обміну, інтенсивне зростання обсягів і розширення кордонів міжнародного туризму, динамічний розвиток світової індустрії туризму, вихід його на позиції провідної галузі світової економіки зумовлює необхідність його міжнародної правової регламентації: розробки різноманітних правових інститутів та створення спеціалізованих туристичних організацій. Зростання ролі туризму в діяльності багатьох держав приводить до того, що ООН, її спеціалізовані органи, інші міжнародні організації все більше уваги приділяють цій сфері міжнародного співробітництва, яка динамічно розвивається. На даний час у світі нараховується близько 70 міжнародних організацій, які тією чи іншою мірою займаються проблемами розвитку туризму.

Дослідженням даної проблеми займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: П.Р. Пуцентейло, В.А. Квартальнов, М.М. Марінін, С.В. Максименко, В.С. Новиков, В.С. Сенін, А.П. Дурович, Н.И. Кабушкін, Т.М. Сергеева, В.Б. Бессонова, И.В. Зорін, Т.П. Каверіна, Л.В. Сакун, М.В. Соколова, М.А. Жукова, Г.Н. Жарков, І.А. Цацуліна, Т.В. Козирьова, А.Ю. Александрова, С.А. Хомич, С.К. Волков, Е.Г. Попкова, Н.И. Полещук, О.Т. Лойко, И.А. Голубйова, Ю.Б. Миронов, А.К. Бхатія, Франческо Франджалі, Франко Веллас, Майкл Пітерс, Джон Гамільтон, П.Н. Дхар, Крістофер Купер, Гарі Меттюз, Девід Вівер, Лаура Лотон, Іветта Райсінгер, К.К. Камра, Годфрі Харіс, Кенет Катц.

Оскільки Європа – це колыска цивілізації то, відповідно, і перші туристичні організації виникли тут. У зв'язку із науково-технічним прогресом, скороченням робочого та появою вільного часу люди почали досліджувати навколишній світ та все більше освідомлювати скільки навкруги усього незвіданого та інтригуючи прекрасного. Розширення туристичних потоків потребувало, в свою чергу, розвитку засобів розміщення і засобів пересування. Ініціаторами будівництва готелів у тих місцях, де їх або не було взагалі, або вони не відповідали туристичним потребам, були часто залізничні компанії, що використовували для цього свій капітал. Вони також брали на себе фінансування реклами та інших заходів, пов'язаних з подальшим розвитком туризму [4].

Туризм приносив значний прибуток у тих регіонах, де отримував найбільший розвиток, підтримувався владою, що справедливо вбачала в ньому засіб стимулювання розвитку економіки. Однак, своєрідність комплексу туристичних проблем виявилася дуже складною для місцевих органів влади. Це обумовило необхідність створення самостійних спеціалізованих організацій у сфері туризму. За функціями та діяльністю вони відповідали нашим сучасним туристичним товариствам і союзам. Спочатку ці організації називалися по-різному: «товариство благоустрою», «товариство прийому іноземців» і т. д. Початок заснування подібних організацій припав на середину

XIX ст., але більш широкого поширення вони набули після 70-х рр. XIX ст., головним чином в країнах Західної та Центральної Європи (насамперед, Швейцарія, Німеччина, Австрія). Місцеві органи влади були зацікавлені в діяльності подібних товариств і надавали їм підтримку. Разом із зростанням та інтенсифікацією туристичного життя зростала роль туристичних товариств [4].

У XXI столітті Туристичні організації прийнято поділяти за характером на універсальні та спеціалізовані [2].

До універсальних відносяться туристські організації, які зосереджують увагу на всіх основних питаннях розвитку міжнародного туризму. Найвпливовішими серед них є ряд таких організацій як Всесвітня федерація асоціацій туристичних агентств (Universal Federation of Travel Agents' Association - UFTAA), Міжнародне бюро виставок (Bureau International des Expositions - BIE), Міжнародна асоціація конгресних центрів (Association Internationale des Palais des Congres - AIPC), Міжнародна асоціація конгресів і конференцій (International Congress and Convention Association - ICCA), Міжнародна асоціація готелів та ресторанів (International Hotel & Restaurant Association), Міжнародна федерація кемпінгу і караванінга (Federation Internationale de camping et de caravanning - FICC), Міжнародна федерація кінноспортивного туризму (Federation Internationale de Tourisme Equestre - FITE), Міжнародний туристичний альянс (Alliance Internationale de Tourisme - AIT), Союз міжнародних ярмарок (Union des Foires Internationales - UFI) [1].

Спеціалізовані туристські організації об'єднують своїх членів з тих чи інших підприємницьких або суспільних інтересів. У свою чергу, виділяють декілька блоків організацій за специфікою їх діяльності: співробітництво в організації туристичного обміну; соціальний туризм, організація дозвілля і відпочинку; молодіжний і студентський туризм та обмін; транспортне обслуговування туризму і міжнародних подорожей; професійне навчання та науково-дослідна діяльність у туристичній сфері; співпраця інформаційних, професійних і громадських інститутів у сфері туризму; організації, що сприяють розвитку міжнародного туризму; організації різного профілю сфери туристичних послуг [3].

Співробітництвом в організації туристичного обміну займаються наступні туристичні організації: Всесвітня асоціація туристичних агентств (World Association of Travel Agencies, WATA), Міжнародна асоціація фахівців - організаторів конгресів (International Association of Professional Congress Organizers - IAPCO), Міжнародна федерація туроператорів (International Federation of Tour Operators - IFTO), Всесвітня Асоціація ділового туризму (GBTA) [6].

Соціальним туризмом, організацією дозвілля і відпочинку керують такі організації: Асоціація клубів міжнародних авіаліній (World Airlines Club association - WACA), Міжнародна асоціація "Скала Клуб" (Association Internationale des "SKAAL CLUBS" - AISC), Міжнародна федерація працівників транспорту (International Transport Workers Federation - ITF), Міжнародне бюро з соціального туризму (Bureau International du Tourisme Social - BITS) [8].

Молодіжний і студентський туризм та обмін регулюють такі організації як Асоціація "Європотяг" — Євротрейн (Association "Eurotrain" — Eurotrain), Асоціація студентського авіатуризму (Student Air Travel Association — SATA), Міжнародна конференція зі студентського туризму (International Students Travel Conference — ISTC), Міжнародна молодіжна туристична служба (International Youth Travel Services — IYTS), Міжнародне бюро з молодіжного туризму і обмінів (Bureau International pour le Tourisme et les Echanges de la Jeunesse — BITEJ), Федерація міжнародних молодіжних туристичних організацій (Federation of International Youth Travel Organizations — FIYTO) [6].

Транспортне обслуговування туризму і міжнародних подорожей здійснюється за керівництва та сприяння таких туристичних організацій: Інститут повітряного транспорту (Institute of Air Transport — IAT), Міжнародна автомобільна федерація (Federation Internationale de Automobile — FIA), Міжнародна асоціація повітряних перевізників (International Air Carrier Association — IACA), Міжнародна дорожня федерація (International Road Federation — IRF), Міжнародна федерація мотоциклістів (Federation Internationale Motocycliste — FIM), Міжнародний дорожньо-транспортний союз (International Road Transport Union), Міжнародний комітет залізничного транспорту (Comite International des Transport par Chemins de Fer — CIT), Міжнародний союз залізничних шляхів (Union Internationale des Chemins de Fer — UIC) [7].

Професійне навчання і науково-дослідна діяльність у туристичній сфері здійснюється за сприяння наступних туристичних організацій: Всесвітня асоціація з професійного навчання у сфері туризму і гостинності (World Association for Hospitality and Tourism Education and Training — AMFORHT), Міжнародна академія туризму (Academie Internationale du Tourisme — ACIT), Міжнародна асоціація наукових експертів у сфері туризму (Association Internationale d'Experts Scientifiques de Tourisme — AIEST), Міжнародний Форум Адвокатів з туризму і подорожей (International Forum of Travel and Tourism Advocates — IFTTA) [8].

Співробітництвом інформаційних, професійних і громадських інститутів у сфері туризму опікуються такі організації як: Міжнародна асоціація авіапасажирів (International Airline Passengers Association — IAPA), Міжнародна асоціація випускників готельних шкіл (Union Internationale des Anciens Eleves des Ecoles Hotelieres — AEEN), Міжнародна федерація журналістів і письменників, які висвітлюють питання туризму (Federation Internationale des Journalistes et Ecrivains du Tourisme — FIJET) [7].

До організацій, які сприяють розвитку міжнародного туризму входять: Всесвітня організація споріднених міст (United Towns Organization — UTO), Міжнародна організація кримінальної поліції (International Criminal Police Organization — Interpol), Міжнародна торговельна палата (International Chamber of Commerce — ICC), Міжнародна федерація друзів природи (International Federation of Friends of Nature — IFN), Міжнародне бюро з митних тарифів (International Customs Tariffs Hurra — BITD), Міжнародний географічний союз (International Geographical Union — IGU), Міжнародна рада музеїв (International Council of Museums - ICOM), Міжнародна рада з питань пам'яток і пам'ятних місць (International Council on Monuments and Sites — ICOMOS), Міжнародна федерація альпінізму і скелелазання (International

Mountaineering and Climbing Federation), Міжнародний союз охорони природи (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources — IUCN), Союз міжнародних асоціацій (Union des Associations Internationales — UIA) [8].

Організації різного профілю сфери туристичних послуг включають Асоціацію всесвітніх експедицій (World Expeditionary Association — WEXAS), Міжнародна асоціація бухгалтерів-експертів сфери гостинності (International Association of Hospitality Accountants — AIA), Міжнародний туристичний союз (Touristik Union International — TUI), Робочу групу з кооперативного туризму при Міжнародному кооперативному альянсі (ICA Working Party on Co-operative Tourism) [6].

Таким чином, міжнародні туристичні організації відрізняються за статусом, цілями, задачами та формами організації. Але всі вони спрямовують свою діяльність на підтримку інтересів туристичних компаній, на формування певної політики у відносинах з урядовими туристичними організаціями, готельними, транспортними, страховими та іншими компаніями та об'єднаннями; попереджують і вирішують конфлікти в туристичній діяльності; сприяють розвитку міжнародного туризму та залученню до нього населення різних країн. Вище названі організації - це лише окремі приклади успішного функціонування міжнародних туристських організацій, форми та принципи їх діяльності. Міжнародна співпраця в сфері туризму має яскраво виражену інтегративну тенденцію та спрямованість на подальше вдосконалення, що, поза сумнівом, позитивно позначиться на загальному розвитку цієї галузі як у глобальному масштабі, та і для кожної країни окремо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіптенко В. К. «Менеджмент туризму»: Підручник. — К.: Знання, 2010. — 502 с.
2. Мальська М.П. «Міжнародний туризм і сфера послуг»: Підручник. Затверджено МОН / Мальська М.П., Антонюк Н.В. — К., 2008. — 661 с
3. Пуцентайло П.Р. «Економіка і організація туристично-готельного підприємництва»: Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 344 с.
4. Устименко Л. М., Афанасьєв І.Ю. «Історія туризму»- Навчальний посібник. — К.: Альтерпрес, 2005. — 320 с.
5. Школа І.М. «Менеджмент туристичної індустрії»: Навчальний посібник / За ред. проф. І.М.Школи. - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. - 662 с.
6. «Міжнародні туристичні організації». [Електронний ресурс]. URL: vokrug-sveta.com.ua/
7. «International Tourism Organizations». [Електронний ресурс]. URL: <http://www.travelguidesinternational.com/>
8. «Tourist Organization list». [Електронний ресурс]. URL: <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/>

Варакута Х.

Науковий керівник — Сеньовська Н. Л.

ОРГАНІЗАЦІЯ В. О. СУХОМЛИНСЬКИМ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ПОНЯТЬ

«Щоб не перетворити дитину в сховище знань, скарбницю істин, правил і формул, потрібно навчити її думати» — зауважує В. О. Сухомлинський [1, с. 125]. Відомий український педагог у своїх працях розкриває складність керівництва процесом формування мислення дитини. Царством допитливої і наполегливої думки є навколишнє середовище. Однак, природа стає потужним джерелом здобування знань та формування вмінь і навичок лише тоді, коли вихованець проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки між її об'єктами і явищами. Керівництво послідовністю мислення дитини — складний процес. Тільки досвідчений учитель зуміє цілеспрямовано спрямувати наочно-образне мислення, характерне для молодших школярів, у русло формування теоретичних знань. Результатом цих знань є поняття.

Мета статті — охарактеризувати організацію В. О. Сухомлинським пізнавальної діяльності учнів у процесі формування природничих понять.

В. О. Сухомлинський любив повторювати: "Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму" [2, с.18]. Він вважав дуже важливим, щоб перші істини діти отримували з оточуючого світу, щоб дитину через світ природи вводили в світ суспільних відносин. "Школа під голубим небом", або, як її ще називали, "Школа радості" — справжнє талановите відкриття В. Сухомлинського. У ній уроки проходять на природі. Ідея такої школи зустрічалась ще у Ж.-Ж. Руссо, але Василь Олександрович розвинув, поглибив і переосмислив її. У його працях вона набула цілеспрямованого універсального характеру, вид цілісної педагогічної доктрини [4].

Процес пізнання В. О. Сухомлинський розглядав як керовану школою і суспільством діяльність підростаючого покоління щодо оволодіння знаннями. Він досліджував мотиви, емоції, стимули і включив їх у систему активного педагогічного впливу. Результати різних форм впливу на процес пізнання він ставив у залежність від пробудженого почуття подиву, радості відкриття, емоційної сприятливості і тісного зв'язку з практикою, життям. Він вважав емоційну насиченість процесу навчання законом щодо розвитку дитячого мислення [3].

Гортаючи сторінки його праць про природу, знаходимо цікаві підходи до виділення суттєвих ознак окремих елементів природничих знань та встановлення взаємозв'язків між ними.

Засвоєння первинних понять «жива природа» і «нежива природа» у свідомості дітей відбувається під розумним керівництвом вчителя. Формування цих понять великий педагог здійснює під час екскурсій у природу. Наприклад, зупинившись біля високого урвища, діти розглядають розріз ґрунту. Вони з зацікавленістю вдивляються в шари глини, піску різних кольорів, порівнюють верхній шар ґрунту, чорнозем,

з глибинними шарами і з'ясовують, що в ньому є коріння рослин, відмерлі рештки комах, а в глибинних цього немає. [1, с. 147]

– Подивіться, діти, на зелений кущик трави, що виросла на краю обриву, і на цю полосу золотистого піску. Яка відмінність між травою і піском?

Учні дають такі відповіді:

– Трава влітку росте, восени в'яне, навесні знову оживає... – говорять діти.

– Трава має маленькі зернятка, вони випадають на землю, і з них виростають нові стебла.

– А пісок? – запитує вчитель.

Таким чином, в процесі евристичної бесіди вчитель разом з учнями з'ясовує істотні ознаки живої природи: все живе народжується, росте, відмирає, розмножується.

Аналогічно школярі разом із вчителем порівнюють маленький камінчик з клиновим листочком, осколок червоного скла з квіткою ромашки, рибку з гусачим пером, чавунні перила мосту з стеблом хмелю, що в'ється по дереву. Поступово учні доходять висновку, що одні предмети живі, інші – неживі. Що живі відрізняються від неживих тим, що вони народжуються, дихають, живляться, розмножуються і відмирають.

Досить цікавими є способи організації В. О. Сухомлинським пізнавальної діяльності учнів у процесі встановлення причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами живої і неживої природи.

У теплиці, де старші учні вирощують огірки, помідори, ячмінь, овес, молодші школярі здивувалися. Адже все це росте на піску і щебені. Від здивування починається мислення. Вчитель ознайомлює дітей з розчином хімічних речовин, а саме, білого порошку у воді, яким поливають суміш піску і щебеню, а коріння рослин бере цей розчин. Рослини ростуть і плодоносять. А ось у плоских посудинах зелені стебла ячменю ростуть навіть без піску і каміння: корені беруть поживні речовини прямо із хімічного розчину.

Однак для життя рослин цього замало. У хмарні і холодні дні теплицю освітлюють і обігрівають.

Придивившись уважно до цвітіння і плодоношення рослин, діти зауважили, що неживе стає засобом для існування живого лише там де є світло, тепло і вода.

Вчитель з учнями розглядає відмерлі рештки рослин у перегної, на якому старшокласники теж вирощують свої овочі, доводить залежність від нього родючості ґрунту. При цьому спільно з учнями з'ясовує про існування причинно-наслідкових зв'язків між живою і неживою природою. «Чим більше дитина дізнається, чим більше відкриває не помічених у повсякденному житті закономірностей, тим глибше стає бажання все знати, тим помітнішою стає чуттєвість органів сприйняття до явищ навколишнього світу, тим тонший зв'язок органів сприйняття з мисленням» [1, с. 134].

Перші наочні уявлення про причинно-наслідкові зв'язки у природі є дуже важливими для подальшого розумового розвитку дитини. Вони примушують її замислюватися: «Як це прозорий розчин перетворюється у товстий стовбур, у яскраві квіти, соковиті плоди? Чому з одного і того ж розчину виростають зелені огірки і червоні помідори? Чому від перегною, який внесли в ґрунт, рослини зеленіють? Як це сонце «робить» із неживого живе?» Все це спонукає до пізнання таємниць складних природних процесів.

Отож, досвід В. О. Сухомлинського доводить, що дуже важливо, щоб спосіб мислення учнів у процесі формування природничих понять ґрунтувався на дослідженні, пошуках. Щоб усвідомленню наукової істини передувало накопичення, аналіз, зіставлення і порівняння фактів. При цьому кожне поняття наповниться реальним змістом причинно-наслідкових зв'язків, які встановлюються допитливим спостерігачем. Свідомо оперуючи абстрактними поняттями дитина подумки повертається до тих уявлень, фактів, картин, образів на основі яких ці поняття сформувалися. Знахідки видатного педагога доцільно використовувати у школі і нині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинский, В. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. - К. : [б. в.], 1988. - 272 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибр. твори. В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1979—1980.— Т.3. — 548с.
3. Сухомлинський В.О. — видатний український педагог ... pidruchniki.ws › Педагогіка
4. Сухомлинський В.О. про розумове виховання - Педагогіка ...
5. pidruchniki.ws › Педагогіка

Ніколаєва О.

Науковий керівник – асист. Бронецький Р. В.

ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ ЛІВОБЕРЕЖНИЙ КАРСТОВИЙ РАЙОН ПОДІЛЬСЬКО-БУКОВИНСЬКОЇ КАРСТОВОЇ ОБЛАСТІ

Печери у гіпсах Подільсько-Буковинської карстової області – це унікальні явища природи. У зв'язку із своєю винятковістю вони малодосліджені й саме тому становлять перспективу для дослідження. Більше того, потребують її, оскільки їх без перебільшень можна назвати «чорними плямами» науки.

Дана робота мала на меті розробити чітке уявлення про вивчений регіон, його карстові особливості, систематику, перелік печер, що входять до даного району. Намагалися систематизувати відомості попередніх досліджень та розробити рекомендації щодо планування подальших досліджень Придністровського Лівобережного району

Актуальність дослідження полягає у характеристиці карстових порожнин Придністровського Лівобережного карстового району із врахуванням сучасних даних.

Мета роботи: проаналізувати відомості та знання щодо сучасного стану карст Придніпровського Лівобережного району. При цьому необхідно здійснити ряд **завдань**:

- Зібрати та зробити повний аналіз літератури, фондових матеріалів, результатів експедицій, щодо вибраної теми.

- Сформулювати загальні відомості про карстовий район на сучасному рівні дослідження.
- Ознайомитись з етапами дослідження.
- З'ясувати напрямки дослідження Придніпровського Лівобережного району на сучасному етапі.
- Проаналізувати основні особливості та розташування.

Під час вивчення поверхневих форм межиріччя використано типізацію Н. А. Гвоздецького (1981), розроблену для рівнинних територій. Згідно з нею у разі морфогенетичної типізації карсту враховані такі показники:

- ступінь перекритості закарстованих порід нерозчинними відкладами;
- характер прояву карстових утворень у сучасному рельєфі та їх морфологія.

На підставі цих принципів у межах зазначеного регіону ми виділили три морфогенетичні типи карсту: покритий, голий, задернований.

Визначальною умовою розвитку карстових процесів є наявність гірських порід, здатних до вилугування (чи розчинення). Сульфатний карст поширений у сульфатних породах - гіпсі, ангідриті, мірабіліті, бариті та деяких інших. Вивчення геологічної будови й гіпсоангидритових масивів у різних районах дозволили виділити два типи геологічних розрізів закарстованих масивів, що складаються з гіпсоангидритів. Активність розвитку гіпсового і гіпсоангидритового карста в десятки разів перевищує активність карбонатного. Через значну швидкість вилугування порід він може бути небезпечним при будівництві. Наявність у гірських породах порожнин різних розмірів і, особливо, їхнє багато ярусне розміщення, погіршує інженерно-геологічні властивості порід, що можуть бути використані як фундамент промислових і цивільних споруд. Тому вивчення карстових процесів у сульфатних породах є актуальною задачею.

Найвідоміший сульфатний карстовий масив в Україні – Придніпров'я. У гіпсових відкладах Поділля і Буковини поширені складні лабіринти печер – це найбільші з гіпсових печер світу.

Подільсько-Буковинська карстова область розташовується на південно-західній околиці Східно-Європейської платформи – західному схилі Українського щита. Вона охоплює Подільську височину і північну частину Буковини в межах Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької та Хмельницької областей.

Виділяються чотири карстові райони: Центральнo-Подільський, Придніпровський Лівобережний та Правобережний Придніпровський.

Карст в межах області має великий вплив на гідрологію і гідрогеологію, а також інженерно-геологічні умови території.

Центральнo-Подільський карстовий район. На сьогоднішній день до складу ЦПКР входить дві невеликі за розмірами печери. Знаходяться в с. Отроків, Новоушицького району, Хмельницької обл. Штучні печери, які у селі називають просто Верхньою та Нижньою гротою, розташовані відповідно у верхній і нижній частині лівого схилу долини р. Ушиця.

Придніпровський Правобережний карстовий район Поділля. Станом на 2008 р. в ППКР виявлено 33 порожнини на Поділлі та 2 порожнини на Буковині. З них лише 3 перевищують позначку більше 1 км.

1 порожнина перевищує 500 м., 6 – 100 м. Довжина 12 порожнин до 50 м. 7 – до 10 м. Розглянемо сульфатні карстові порожнини, довжина яких перевищує 1 км.

Придніпровський Лівобережний карстовий район. Станом на 2008р. в ППКР виявлено 84 порожнини. З них 11 мають довжину більше 1 км, довжина 7 порожнин перевищує 100 м, проте не перевищує позначки 1 км. 13 порожнин – 50-99 м, інші – менше 50. Розглянемо сульфатні карстові порожнини, довжина яких перевищує 1 км.

До найбільших печер цього району належать : Оптимістична, Млинки, Кришталева, Славка, Вертеба.

Оптимістична. Довжина – 225000 м, амплітуда –20 м. Борщівський район, с. Королівка: 48° 44' 06" пн. ш.; 25° 58' 25" сх. д.

Розташована на вододілі р. Серет та р. Нічлави. Вхід у печеру знаходиться в невеликій лійці, в якій відкривається тальвег тимчасового водотоку. Печера розташована у тридцятиметровій товщі гіпсів. Печера складається із сукупності відносно ізольованих районів.

Млинки. Довжина –36000 м, амплітуда – 20 м. Чортківський район, с. Залісся: 48° 57' 21" пн. ш.; 25° 52' 33" сх. д.

Розташована на правому схилі долини р. Млинки в 2 км від впадіння у р. Серет. Вхід у печеру відкривається на схилі долини в 5 м нижче контакту гіпсів і ратинських вапняків. Сучасний водозбір печери, забезпечує її незначне інфільтраційне живлення. Схил долини р. Млинки розчленований чисельними ерозійними урізами.

Кришталева. Довжина – 22610 м, амплітуда –20 м. Борщівський район, с. Кривче: 48° 41' 28" пн. ш.; 26° 05' 36" сх. д.

Розташована на вузькому вододільному плато між р. Циганка та, впадаючим у неї з південного сходу, Семеновим Потоком. Поверхня плато рівна, лише з півночі та півдня у нього вриваються неглибокі яри. На півдні фєстони плато розчленовані тріщинами просідання, а на півночі прослідковується неширока структурна тераса по кривлі хемогенних вапняків.

Славка. Довжина –9100 м, амплітуда –10 м. Борщівський район, с. Кривче: 48° 42' 29" пн. ш.; 26° 07' 45" сх. д.

Карстова печера, геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Вхід до печери біля села Кривче Борщівського району Тернопільської області, в кв. 16, вид. 1 Гермаківського лісництва Чортківського держлісгоспу в межах лісового урочища «Муравинець».

Вертеба. Довжина – 7820 м, амплітуда – 20 м. Борщівський район, с.Більче-Золоте: 48° 47' 20"пн. ш.; 25° 52' 17"сх. д.

Печера Вертеба розміщена в шийці меандра р.Серет біля с. Більче-Золоте. Перекриваючих ратинських вапняків тут майже немає. Вхід у печеру знаходиться в крутому борту однієї із багаточисленних карстових лійок в товщі гіпсів. Печера закладена у верхній та середній частинах десятиметрової пачки крупнокристалічних гіпсів. Вона складається з ряду широких переплетених галерей, часто розділених вузькими перемичками.

Висновки. Отже, на основі вищевикладеного, намагалися систематизувати відомості попередніх досліджень та розробити рекомендації щодо планування подальших досліджень Придністровського Лівобережного району.

Висновками, які несуть практичний характер слід вважати:

- необхідність планування, науково-дослідницької роботи з питань вивчення ПЛКР;
- систематизація результатів попередніх досліджень;
- підбір та розробка методик відбору та дослідження ПЛКР;
- систематичне опрацювання результатів та їх видання (публікація).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчук В.Н. Карст как геоекологический фактор: навч. посібник/ В.Н. Андрейчук. – Сосновец-Симферополь, 2007. -137с.
2. Андрейчук В.Н. Пещера Золушка: навч. посібник/ В.Н. Андрейчук. – Сосновец-Симферополь, 2007. – 408 с.
3. Дублянский В.Н. Теоретические основы изучения парагенезиса карстподтопление/ В.Н. Дублянский, Г.Н. Дублянская. – Пермь, – 1998. – 200 с.
4. Кадастр пещер Украины: методические материалы и перечень/ А.Б. Климчук, Г.Н. Амеличев, В.Н. Андраш [та ін.] - Симферополь, 2008. - 75 с.
5. Климчук А.Б. О сущности карста//Спелеология и карстология. — 2010.— Вип. 5. - С.22-47.
6. Кучерук А.Д. Карст Подолья [Текст] / А. Д. Кучерук. — К. : Наук. думка, 1976. — 198с.

Гошко С., Тимків І.

Науковий керівник – доц. Потокій М. В.

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО ЯК ГЕОГРАФ І КАРТОГРАФ

У 2014-му виповнюється 166 років від початку дослідження Аральського моря, проведеного експедицією під керівництвом чудового моряка і видатного географа Олексія Івановича Бутакова – “Колумба Аральського моря”. Безпосередню участь в експедиції брав великий український поет і художник Тарас Григорович Шевченко [1, 289].

У одному зі своїх листів Тарас Григорович, згадуючи той час, так відгукувався про Бутакова: “...він був мені друг, товариш і командир”. Їх розділяло немало умовностей, але багато чого й зближувало.

Аральська описова експедиція – експедиція, яку 1848-1849 рр. організувало Військове міністерство для знімання й промірювання Аральського моря та вивчення його природних ресурсів і умов майбутнього судноплавства [3, 130]. Очолював її О. Бутаков. Він порушив перед командиром Окремого Оренбурзького корпусу В. Обручовим клопотання про включення до складу експедиції Т. Г. Шевченка як художника. Незважаючи на заборону Шевченкові малювати, В. Обручов погодився включити його до експедиції [3, 130; 7, 61].

Транспорт, у складі якого була флотська команда О. Бутакова, вирушив з Орської фортеці до Раїмського укріплення 11 травня 1848 року, везучи в розібраному вигляді збудовану в Оренбурзі шхуну “Константан”. У дорозі Шевченко жив у кибитці штабс-капітана Генерального штабу Російської армії Олексія Івановича Макшеева [7, 376].

За час подорожі зроблено тридцять три переходи, подолано 702 версти. Маршрут транспорту Аральської описової експедиції пролягав через річки Мендибай, Ор, Тастибутак, Ащесай, Уймула, Карабутак, Ащебутак, Яманкайракли, Якшикайракли й Іргиз, гора Манаауліє, могили Дустана, урочище Кизил-Яр, укріплення Уральське, озера Джалангач і Китайкуль, річки Джалавли, Копані-Терекли, Джулюс, Каракудук, Дунгурсюксор, Кулькудук, Алтикудук, Акджулпас, Аккудук і Сапак, озеро Камислибас, укріплення Раїм, куди транспорт прибув 19 червня того ж року [3, 131].

У дорозі Шевченко виконав понад сорок ескізів олівцем та акварелі, серед яких: “Джангисагач”, “Укріплення Іргизкала”, “Пожежа в степу”, “Дустановна могила” й “Днювання експедиційного транспорту в степу”. Цей шлях він пізніше описав у повісті “Близнець” [6, 76].

П'ять тижнів тривала підготовка до плавання; зібрано й спущено на воду шхуну “Константин”. У Раїмі Шевченко зробив вісім малюнків, на яких зображено шхуни, жанрові сцени та учасників експедиції. 25 липня шхуна “Константин” у супроводі шхуни “Николай” вирушила по Сирдар'ї до Аральського моря. Через два дні шхуни досягли острова Косарал, де Т. Г. Шевченко виконав акварель “Пристань на Сирдар'ї в 1848 році”.

30 липня шхуна “Константин” вийшла в море. Т. Г. Шевченко жив в офіцерській каюті разом з О. Бутаковим, штурманом К. Поспєловим, О. Макшеевим, топографом А. Акишевим, геологом Т. Вернером та фельдшером О. Істоміним [6, 43].

Шхуна провела обстеження, знімання й промірювання глибин поблизу північно-західних, західних і частково – південних берегів моря. Відкрито й описано групу островів – Миколи (тепер Відродження), Обручова, Наслідника (тепер Комсомольський) та Костянтина. Тарас Шевченко в цей час намалював акварелі “Мис Байгубек”, “Низький берег острова Миколи”, “Гористий берег острова Миколи” та інші.

26 вересня 1848 р. експедиція повернулася до острова Косарал, а 5 жовтня команда зійшла на берег на зимівлю [2, 95-96; 6, 43].

Січень-березень 1849 року Шевченко прожив у Раїмі, решту часу – на Косаралі [2, 96]. Під час перебування на цьому острові поет напружено працював. Збагатилася його майстерність як пейзажиста й портретиста. Малюнки “Казахи біля вогню”, “Казахський хлопчик розпалює грубку”, “Казах на коні” та інші відображають інтерес і приязне ставлення художника до казахів.

Зимівля 1848-1849 р. на Косаралі була дуже продуктивною у творчості поета. Крім значної кількості малярських творів, він написав понад 70 поезій. У них відбиті тяжкі переживання, спричинені неволею й самотністю (“І знов мені не привезла”, “Хіба самому написати”, “Мов за подушне, оступили”, “Заросли шляхи тернами” та ін.); твори “П. С”, “Неначе цвяшок, в серце вбитий” (“Марина”), “Якби тобі довелося”, “Царі” (“Старенька сестро Аполлона”) спрямовані проти гнобителів народу [3; 4].

6 травня 1849 року експедиція Олексія Бутакова починає друге плавання Аральським морем. У ньому брала участь і шхуна “Николай”, якою командував К. Поспєлов [3, 131]. Шхуна “Константин” вирушила на південь уздовж східного берега моря. Оглянувши частково й південний берег, команда 29 червня повернулася до острова Косарал.

Під час цього плавання Шевченко виконав малюнки “Острів Чикитаарал”, “Острів Чеканарал” та ряд інших. 19 липня шхуна знову вийшла в море для топографічного знімання західного берега й дослідження затоки Перовського, а 20 вересня остаточно повернулася до гирла Сирдар’ї [3, 131; 6, 43].

22 вересня плавання закінчено. Ще до другого виходу в море (22 квітня 1849) Олексій Іванович Бутаков звернувся до командування з проханням залишити Шевченка й польського засланого Томаша Вернера в складі його команди в Оренбурзі для закінчення роботи з оформлення матеріалів експедиції [2, 96; 7].

Наприкінці вересня експедиція вирушила до Раїма, а звідти 10 жовтня – до Оренбурга. З другого плавання збереглося 15 малюнків Шевченка, серед яких “Острів Чеканарал”, “Острів Кугарал” та ряд інших.

До Оренбурга Тарас Шевченко привіз багато рисунків, зроблених головним чином олівцем. Щоб прискорити закінчення робіт, Олексій Бутаков 5 листопада 1849 року звернувся до штабу Окремого Оренбурзького корпусу з проханням виділити Шевченкові на допомогу Броніслава Залеського, який умів малювати [6, 228]. За допомогою Б. Залеського Шевченко переніс гідрографічні види на карту, закінчив розпочаті в степу малюнки та зробив альбом краєвидів Аральського моря. Цей альбом, поданий “по начальству”, пізніше повернули Шевченкові, й він подарував його К. Тернерові. Подальша доля альбому невідома. У 1850 р., після арешту і слідства, Тараса Шевченка заслано в Новопетровське укріплення. На О. Бутакова і командира 5-го лінійного батальйону Д. Мєшкова за порушення заборони Шевченкові малювати накладено стягнення. Роботи Шевченка в Аральській описовій експедиції, виконані з науковою вірогідністю, мали важливе пізнавальне значення [6, 43].

Не зважаючи на труднощі і небезпеки плавання в невідомому для мореплавців Аральському морі, експедиція провела величезний обсяг роботи, зумівши дослідити більше чим 64 000 квадратних кілометрів площі моря і провела дослідну роботу надзвичайної наукової ваги. Їм довелося першими в імперії роз’язувати морські, геологічні та картографічні завдання, вперше науково узагальнити природні дані Аральського моря [4]. У цьому значна заслуга географа і картографа експедиції – Т. Г. Шевченка [3].

Т. Г. Шевченко за час свого плавання зумів створити понад 200 малюнків і нарисів, які наочно ілюстрували проведену наукову роботу і стали творами високого мистецтва [6; 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейкер Дж. История географических открытий и исследований. М., 1950 (стр. 10, 289).
2. Внуков Н. Великие путешественники: Биографический словарь. СПб., 2000 (стр. 95-96).
3. Магидович И. П., Магидович В. И. Очерки по истории географических открытий. В 5-ти томах. – М.: Просвещение, 1985. Том 4. – 282 с.
4. Отечественные физико-географы и путешественники. М., 1959 (стр. 242-246).
5. Русские мореплаватели. М., 1953 (стр. 486).
6. Шевченківський словник: У двох томах. – К.: Головна редакція УРЕ, 1978. – Том 1. – 416 с.
7. Шевченківський словник: У двох томах. – К.: Головна редакція УРЕ, 1978. – Том 2. – 408 с.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Музичишин М.

Науковий керівник – доц. Наумчук В.І.

РЕАЛІЗАЦІЯ ОЗДОРОВЧИХ МОЖЛИВОСТЕЙ БАСКЕТБОЛУ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Актуальність дослідження. Здоров'я кожної людини – один із найважливіших показників соціального благополуччя суспільства. Водночас сучасні соціально-економічні та екологічні кризи в країні зумовили значне погіршення здоров'я населення, особливо дітей. Державні національні програми «Діти України» та «Освіта» (Україна. XXI століття), «Національна доктрина розвитку освіти» одним із головних завдань визначають збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального здоров'я учнів.

Сутність і закономірності використання оздоровчих можливостей спорту в умовах закладів освіти різного типу стали предметом наукових пошуків українських учених Н. Денисенко, М. Зубалія, С. Свириденко, Є. Столітенка та ін. Гігієнічному навчанню і вихованню дітей як складової формування здорового способу життя присвятили дослідження М. Антропова, З. Громова, Г. Куценко, А. Хрипкова та ін. Окрім того, праці вітчизняних та зарубіжних науковців В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, Н. Хоменко та ін. свідчать, що середній шкільний вік має величезні нереалізовані можливості щодо формування навичок здорового способу життя і є сприятливим періодом для набуття життєвих умінь в галузі збереження здоров'я.

Баскетбол належить до тих засобів фізичного виховання, систематичне використання яких забезпечує гармонійний розвиток особистості. Заняття баскетболом сприяють засвоєнню життєво важливих рухових навичок; розвитку фізичних, моральних та вольових якостей, інтелектуальних здібностей, почуття дружби, колективізму, дисциплінованості; формуванню організаторських можливостей; розвитку специфічного сприйняття – «відчуття м'яча», «відчуття часу», «відчуття простору», «відчуття партнера»; розвитку уваги, мислення і пам'яті». Саме тому баскетбол включений в програми фізичного виховання середньої загальноосвітньої школи.

У працях фахівців з баскетболу висвітлено питання історії, техніки і тактики гри, досліджено методику спортивного тренування, організацію і проведення змагань. Водночас оздоровчі можливості баскетболу у контексті сучасної загальноосвітньої школи не була предметом окремого дослідження.

Отже, актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, цінністю баскетболу як засобу фізичного виховання школярів, з іншого – відсутністю практично обґрунтованої, ефективної методики реалізації його оздоровчих можливостей.

Мета статті полягає в обґрунтуванні оздоровчих можливостей сучасного баскетболу та ефективності їх використання у фізичному вихованні учнів підліткового віку.

Сучасними дослідженнями визначено, що одним з ефективних засобів фізичного виховання, що має значні оздоровчі можливості, є баскетбол. Завдяки різноманітності й доступності його вправ, усебічному впливу на організм і оздоровчій спрямованості багато школярів з-поміж багатьох спортивних ігор надають перевагу баскетболу. Заняття баскетболом сприяють гармонійному розвитку учнів, комплексному і різнобічному впливу на організм, покращенню здоров'я. Баскетбол служить ефективним засобом фізичного виховання в широкому віковому діапазоні; це ігровий вид спорту, що займає гідне місце на всіх рівнях, включаючи Олімпійські ігри.

Фізична підготовка баскетболістів є однією із сторін їх всебічної спеціальної підготовки. Оптимальний рівень розвитку швидкості, сили, спритності, витривалості – основа для оволодіння технікою і тактикою баскетболу. В той же час реалізація завдань фізичної підготовки сприяє формуванню важливих психічних і морально-вольових якостей спортсменів. Як доводить А. Вальтін, у цій єдності виявляється цілісність усіх рухових проявів, що притаманні ігровій діяльності баскетболістів, забезпечуючи раціональний вибір рішень в умовах змагань [1, с. 19].

Розвиток фізичних якостей баскетболістів – процес тривалий і складний, оскільки гра вимагає ґрунтовної фізичної підготовленості. Проте при організації фізичної підготовки необхідно мати на увазі необхідність виділення її комплексного процесу, передусім пов'язаного з оволодінням спеціальними руховими навичками, адже сила, витривалість, швидкість виявляються тільки при виконанні рухової дії.

Реалізація оздоровчих можливостей баскетболу ускладнюється особливостями психофізичного розвитку учнів підліткового віку. Як стверджує Г. Кучерова, фізичний розвиток підлітків характеризується значною інтенсивністю, нерівномірністю та ускладненнями, пов'язаними зі статевим дозріванням. В цей період, особливо на початку вікового періоду, спостерігається підвищена збудливість нервової системи та її мінливість, що негативно відбивається на пристосуванні до фізичних навантажень і наступному відновному періоду [6, с. 9-10]. Дозування фізичних навантажень у підлітковому віці є найбільш складним і зумовлюється характерним для підлітків інтенсивним статевим дозріванням, яке суттєво впливає на рівень працездатності учнів.

Гра в баскетбол займає важливе місце у комплексній програмі фізичного виховання учнів 5-9 класів [8]. Масова зацікавленість грою в баскетбол пояснюється його загальною доступністю, емоційним характером і оздоровчою спрямованістю. Баскетбол є прекрасний засіб для всебічного фізичного розвитку. У процесі цієї гри використовуються різні види рухової активності: біг, ходьба, стрибки. Заняття баскетболом позитивно впливають на здоров'я завдяки фізичному навантаженню, що відрізняється змінною інтенсивністю. Неодноразові прискорення темпу руху і стрибки постійно чергуються з раптовими установками та ігровими рухами в повільному темпі.

При правильній організації занять баскетболом відкриваються великі можливості для ефективного оздоровчого впливу на організм. В процесі гри людина проявляє рухову активність, при цьому гарне тренування отримують органи дихального апарату, залози внутрішньої секреції і навіть травна система. Особливо важливу роль при організації рухів грають багато ланки нервової системи, оскільки вони контролюють і регулюють активність органів того чи іншого апарату [9, с. 27].

Як стверджують науковці Е. Кострюков [4], О. Кравчук [5] та ін., заняття баскетболом сприяють значному розширенню меж периферичного зору, що робить позитивний вплив на швидкість і точність зорового сприйняття. Вплив гри на функціональний стан, рівень психофізіологічних показників залежить від того, як учні оволоділи технічними прийомами передачі, ведення, кидка м'яча, умінням ефективно діяти в захисті.

Відповідно до визначених теоретичних положень, проведено педагогічний експеримент, пов'язаний з використанням оздоровчих можливостей баскетболу у фізичному вихованні учнів підліткового віку. В експериментальній групі апробована розроблена методика використання оздоровчих можливостей сучасного баскетболу у фізичному вихованні учнів. Учні виконували вправи з баскетболу, підібрані з метою реалізації оздоровчих можливостей цього виду спорту в системі фізичного виховання ЗОШ, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей підлітків.

У процесі гри різнобічно вдосконалювалася розумова діяльність, координація рухів, здатність орієнтуватися в ситуаціях, що постійно змінюються. Розвиток фізичних якостей в баскетболі полягав, зокрема, у тренуванні здатностей опановувати складні дії та перебудовувати рухову діяльність залежно від ситуацій, що раптово змінюються на майданчику. Суттєве значення при цьому мало вибіркове вдосконалення здібності точно сприймати свої рухи в просторі та часі, підтримувати рівновагу, раціонально чергувати напруження і розслаблення та ін.

Комплекс педагогічних умов реалізації оздоровчих можливостей баскетболу у фізичному вихованні учнів включав: раціональне планування навчального матеріалу, формування тематичних серій уроків, розвиваюче навчання, поєднане з розвитком фізичних якостей школярів, забезпечення зв'язків між розділами навчальної програми, диференційований підхід до учнів, систему змагань та ігрових вправ. Робота була побудована таким чином, щоб в педагогічний процес внести деякі за допомогою впровадження вправ специфічної направленості для реалізації оздоровчих можливостей баскетболу, не впливаючи на загальний зміст уроку. Вправи спрямовувалися на орієнтування підлітків в просторі, відчуття темпу, відчуття м'яча.

Дослідження ефективності реалізації оздоровчих можливостей баскетболу у фізичному вихованні школярів проводилось під час проходження навчального матеріалу за варіативним модулем «Баскетбол» 4-го року вивчення. Порівняльний аналіз результатів педагогічного експерименту засвідчив ефективність застосування запропонованої методики реалізації оздоровчих можливостей баскетболу у фізичному вихованні школярів. Розроблені педагогічні умови, зміст, форми і методи сприяли покращенню стану здоров'я школярів у результаті підвищення мотивації до здорового способу життя та рівня відповідних знань, засвоєння способів збереження і зміцнення здоров'я та підвищення рівня фізичної активності підлітків у процесі реалізації оздоровчих можливостей баскетболу.

Висновки. Гра в баскетбол виступає універсальним засобом для всебічного й гармонійного розвитку особистості. Вона має значні оздоровчі можливості, що доводить доцільність та необхідність її використання у системі фізичного виховання школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вальтин А.И. Проблемы современного баскетбола / А.И. Вальтин. – К.: Ін Юре, 2003. – 286 с.
2. Корнеев Р. А. Динамика физической подготовки баскетболистов и критерии ее оценки / Р. А. Корнеев // Теория и практика физической культуры. – 2004. – №3. – С.48-50.
3. Коршун О. Спортивні ігри. Баскетбол: урок фізкультури / О. Коршун // Здоров'я та фізична культура. Шкільний світ. – 2011. – № 6. – С. 6-7.
4. Кострюков Е. О. Урок баскетболу. 6-й клас / Е. О. Кострюков // Фізичне виховання в школах України. – 2012. – № 2. – С. 6-8.
5. Кравчук О. О. Визначення взаємозв'язку ігрової результативності баскетболістів з індивідуальними біоритмами здоров'я / О. О. Кравчук // Теорія та методика фізичного виховання. – 2005. – № 4. – С. 26-30.
6. Кучерова Г. М. Обучающие программы по баскетболу / Г. М. Кучерова // Физическая культура в школе. – 2009. – № 2. – С. 8-10.
7. Лаврін Г. З. Технологія навчання учнів гри в баскетбол: навчальний посібник / Г. З. Лаврін. – Тернопіль: Тайп, 2013. – 156 с.
8. Лакіза О. М. Варіативний модуль «Баскетбол»: навчальна програма з фізичної культури. 5–9 класи / О. М. Лакіза // Фізичне виховання в сучасній школі. – 2012. – № 6. – С. 2–5.
9. Молчанов О. Заняття баскетболом як фактор зміцнення здоров'я / О. Молчанов // Фізичне виховання в школах України. – 2010. – №4. – С. 25-31.
10. Поплавский Л.Ю. Баскетбол / Поплавский Л.Ю. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 446с.

СПІВВІДНОШЕННЯ СИЛ МІЖ ПРОВІДНИМИ ЖІНОЧИМИ КОМАНДАМИ З БІАТЛОНУ З 2006/2007 ПО 2007/2008 СПОРТИВНІ СЕЗОНИ

Біатлон, як і будь-який інший вид спорту постійно зазнає змін. Міжнародна федерація біатлону (IBU), прагне зробити цей вид спорту цікавим, видовищним і доступним для широких мас населення, постійно удосконалює правила змагань (вводить нові види змагань і змагальних програм, змінює умови допуску на Кубки Світу, чемпіонати світу та Олімпійські ігри), посилює вимоги до підготовки лижних трас, стрільбищ, застосовує сучасну техніку для обслуговування змагань [1].

У цьому зв'язку, провідні практики біатлону постійно вдосконалюють методи та засоби тренування. Команди тих країн, які не стежать за зміною направлений розвитку біатлону та своєчасно не вносять корекцію в методику підготовки, приречені на поразку [2, 3].

Під час сезону 2006/2007 - 2007/2008 рр.. на перше місце в загальному заліку Кубка світу впевнено вийшла жіноча збірна команда Німеччини, яка у складі шести спортсменок завоювала 72 з 159 медалей що (табл. 1).

Таблиця 1.

Загальна кількість призових місць, завойованих національними жіночими командами з біатлону в індивідуальних видах програм загального заліку Кубка світу 2006/2007 по 2007/2008 рр.. (включаючи чемпіонати світу)

Місце	Країна	Кількість призових місць		
		Перше	Друге	Третє
1	Німеччина	30	18	24
2	Росія	6	11	10
3	Норвегія	6	6	3
4	Франція	5	7	1
5	Швеція	4	6	3
6	Україна	1	1	3
7	Польща	1	1	1
8	Італія	-	2	2
9	Фінляндія	-	1	1
10	Китай	-	-	2
11-13	Канада	-	-	1
11-13	Білорусія	-	-	1
11-13	Словенія	-	-	1

З наведених у таблиці даних видно, що команда Росії, хоча і утримується на другому місці в загальному заліку Кубка світу у всіх видах змагальних програм, але істотно здала свої позиції. Ймовірно, це пов'язано з заміною тренерського складу, що працює з жіночою збіркою. Команда Норвегії поступилася третю позицію команді Франції. Повернула свої позиції команда Швеції (рис 1).

Таблиця 2.

Загальна кількість призових місць, завойованих національними жіночими командами з біатлону в естафетних гонках загального заліку Кубка Світу 2006/2007 по 2007/2008 рр. (включаючи чемпіонати світу)

Місце	Країна	Кількість призових місць		
		Перше	Друге	Третє
1	Німеччина	6	3	-
2	Росія	2	3	2
3	Франція	2	2	5
4	Норвегія	-	1	2
5	Україна	-	1	-
6	Швеція	-	-	1

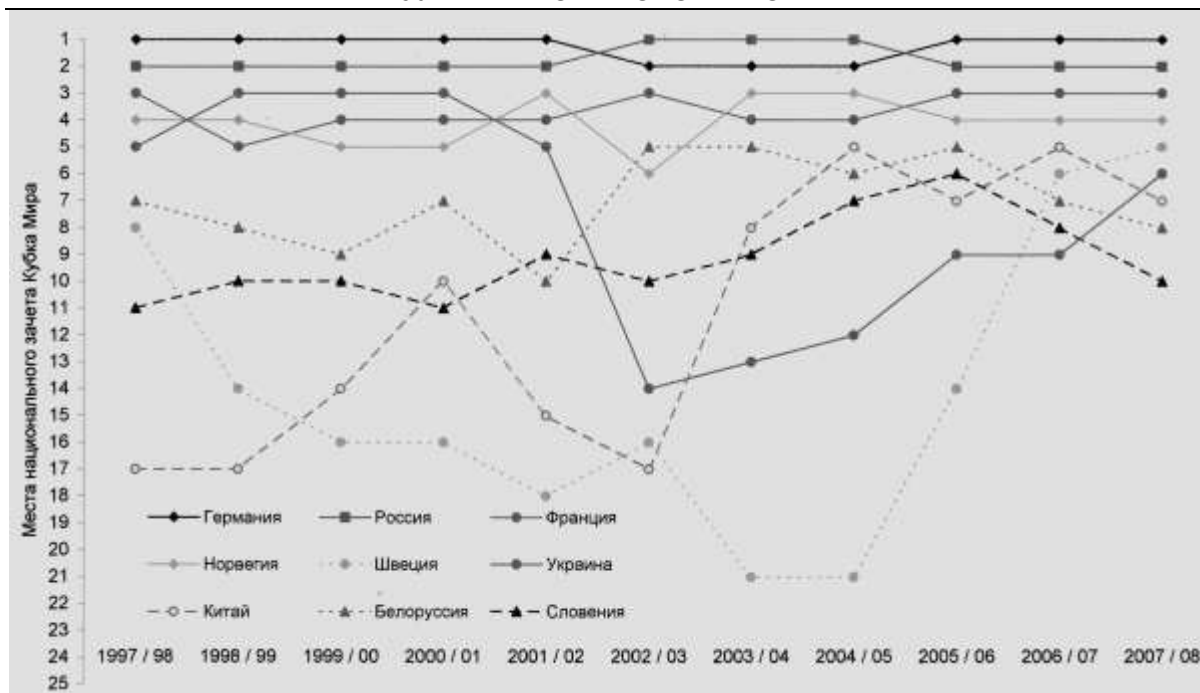

Рис. 1. Динаміка показників змагальної діяльності в жіночих національних командах з біатлону в загальному заліку Кубка світу в спортивних сезонах 1997-2008 рр.. [4]

У команді України після закінчення зимових Олімпійських ігор 2006 року в Турині знову відбулися об'єктивні кадрові перестановки. Старшими тренерами команди були призначені Григорій Шамрай та Роман Зубрилов. За індивідуальною програмою здійснювала підготовку Оксана Хвостенко під керівництвом особистого тренера Миколи Зоца. Завдяки таким нововведенням за два останні змагальних сезону 2006/2008 рр. команда витримала зміну поколінь без втрати спортивного результату, квот допуску до Кубка світу і поліпшила свої місця в національному заліку (6 червня місце). Практично у всіх спортсменок спостерігалася позитивна динаміка в прирості спортивних результатів, що відображено на графіку (рис2).

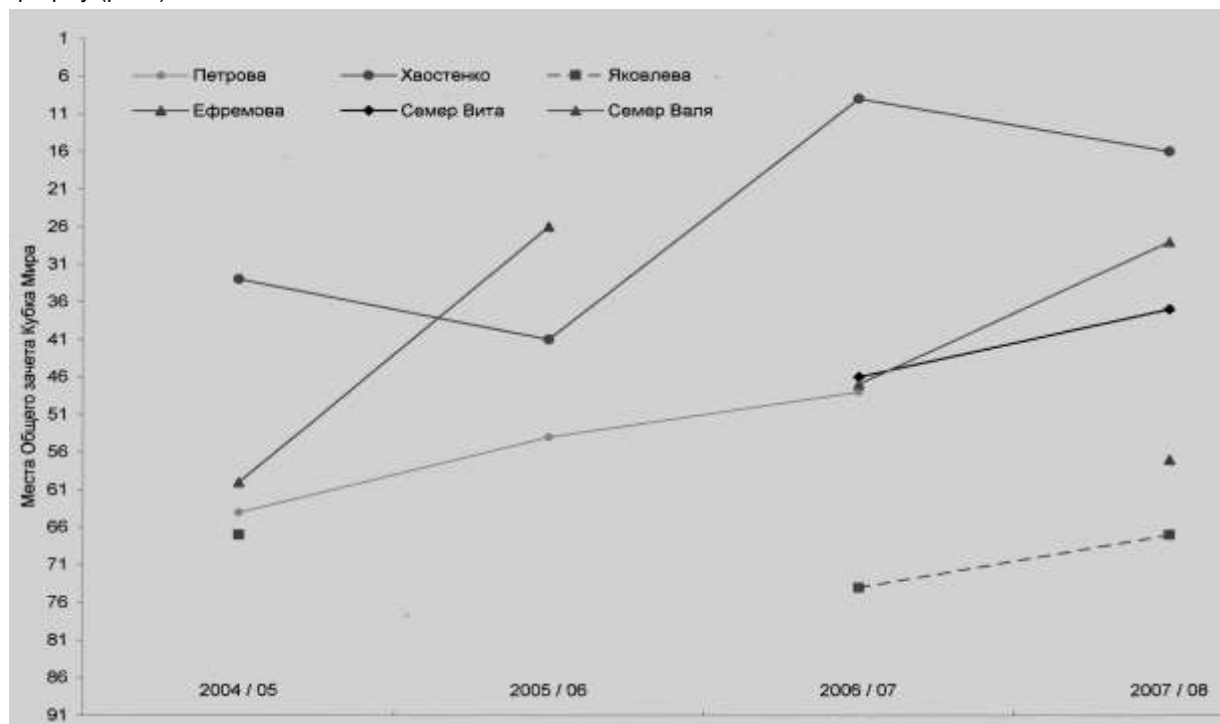

Рис. 2. Динаміка показників змагальної діяльності у біатлоністок збірної команди України в загальному заліку Кубка світу в спортивних сезонах 2004/2005- 2007/2008 рр.. [4]

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що найбільш сильними командами у 2007/2008 рр. були Німеччина, Росія, Франція і Норвегія. Недосяжною для збірної команди України стали команди - Росії (сім різних спортсменок піднімалися на п'єдестал пошани на етапах Кубка Світу за два останні сезони) і Німеччини (шість спортсменок завоювали 47% медалей). У решти країн на п'єдестал пошани піднімалися 1 - 2 спортсменки (крім Норвегії - чотири).

Позитивна динаміка в жіночій збірній команді України у загальному заліку Кубка Світу свідчить, що національна команда має реальні шанси увійти до четвірки найсильніших команд світу і претендувати на завоювання двох-трьох медалей на Олімпійських іграх 2010 року у Ванкувері. Це наочно підтверджують результати участі жіночої збірної команди України на чемпіонаті світу 2008 року в Остерсунді (табл.3).

Таблиця 3.

Підсумки виступу жіночих національних збірних команд з біатлону на чемпіонаті світу 2008 року в Остерсунді (без урахування результатів у змішаній естафеті).

	Країна	Заняті медалі та місця						Всього медалей
		1	2	3	4	5	6	
1	Німеччина	4	1	-	-	-	2	5
2	Росія	1	2	2	1	1	1	5
3	Україна	-	1	2	1	-	-	3
4	Норвегія	-	1	-	3	-	1	1
5	Франція	-	-	1	-	2	-	1
6	Швеція	-	-	-	-	1	-	-
7	Білорусія	-	-	-	-	1	-	-
8	Словенія	-	-	-	-	-	1	-

Таким чином, співвідношення сил у світовому жіночому біатлоні в спортивному сезоні 2007/2008 рр. збереглося. У загальному заліку Кубка світу лідирують збірні команди Німеччини та Росії, 3 - 6 місця займають практично ті ж національні команди, що й у попередні спортивні сезони. Збірна команда України вперше за останні роки на чемпіонаті світу 2008 року за кількістю завойованих медалей посіла в загальнокомандному заліку 3 місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савіцький Я.І. Біатлон. - М.: Фізкультура і спорт, 2005. - 168 с.
2. Платонов В.М. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Загальна теорія і її практичні свідчення. - К.: Олімпійська література, 2004. - 3 69-92.
3. Крівенцов А.Л. Структура фізичної та стрілецької підготовленості кваліфікованих біатлоністів і визначають її фактори // Збірник статей. - 2007. - Вип.1., - С. 24-27.
4. IBU International biathlon calendar 2006/2008. - Zalyburg: IBU office. - 2008. - 350 С.

Вінярський Є.

Науковий керівник – доц. Наумчук В.І.

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ЮНИХ БАСКЕТБОЛІСТІВ

Актуальність дослідження. Оновлення змісту освіти є однією з найважливіших передумов успішного реформування і модернізації вітчизняного фізичного виховання. Розвиток фізичної культури визначено одним з провідних принципів організації навчально-виховного процесу, показником його відповідності стратегії національної освіти.

Одним з ефективних засобів фізичного виховання учнів є баскетбол. Завдяки чималій різноманітності й доступності його вправ, усебічному впливу на організм і оздоровчій спрямованості багато вчителів фізичної культури і школярів з-поміж багатьох спортивних ігор надають перевагу вивченню саме навчального матеріалу з баскетболу. Як доводить І. Лущик, заняття баскетболом сприяють гармонійному розвитку учнів, комплексному і різнобічному впливу на організм, покращенню здоров'я [8, с. 202].

Однією з тенденцій розвитку сучасного баскетболу є постійне підвищення рівня технічної та тактичної майстерності гравців. Баскетбол як вид спорту, і як один з популярних засобів фізичного виховання перебуває під пильною увагою багатьох вчених і фахівців. Роботи багатьох авторів присвячені методиці навчання [2; 6; 8 та ін.], удосконалення техніки та тактики баскетболу [4; 5; 9 та ін.], а також вдосконалення засобів і методів розвитку спеціальних фізичних якостей спортсменів [3; 7; 10 та ін.].

Науковцями доведено, що заняття баскетболом сприяють гармонійному розвитку учнів, комплексному і різнобічному впливу на організм, покращенню здоров'я (В. Бабушкін, Р. Мозола, В. Корягін, Ю. Портнов, Л. Поплавський та ін.). Проблему техніко-тактичної підготовки баскетболістів розглядали такі фахівці, як Е. Адашкявічене, Н. Колоскова, Л. Бейба, Л. Кофман, Е. Волков, О. Сотник та ін. Водночас

особливості формування технічної підготовленості гравців підліткового віку на секційних заняттях не була предметом окремого наукового розгляду.

Отже, актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, цінністю баскетболу як засобу фізичного виховання учня, з іншого – відсутністю теоретично обґрунтованої, ефективної методики формування технічної підготовленості підлітків на секційних заняттях.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методики удосконалення технічної підготовленості юних баскетболістів.

На сучасному етапі діяльність баскетболіста в грі – не просто сума окремих прийомів захисту і нападу, а сукупність дій, об'єднаних загальною метою в єдину динамічну систему. Кожен гравець повинен не тільки вміти нападати, але і активно захищати своє кільце. Щоб перехопити м'яч у суперника або не дати йому можливості вільно провести кидок, необхідно своєчасно і правильно реагувати на всі його дії, враховуючи розташування гравців команди супротивника, партнерів і місцезнаходження м'яча.

Як стверджує Г. Лаврін [6], тенденція до зростання швидкості ігрових дій, активізації дій у захисті різко підвищила вимоги до технічної оснащеності баскетболістів і якості виконання вживаних прийомів. Високі спортивні результати в баскетболі можуть бути показані на основі технічної підготовленості спортсменів. Тому володіння технікою баскетболу – одне з головних завдань навчання гравців. При нинішньому розвитку спортивних досягнень видатні показники можливі внаслідок правильної всебічної технічної підготовленості баскетболістів.

Техніка гри — сукупність способів, які дозволяють вирішувати конкретні завдання в процесі гри, це засоби ведення гри. Різноманітність умов, в яких застосовується той чи інший прийом, стимулює прагнення до вдосконалення способів виконання кожного технічного прийому і появу нових прийомів. На думку Н. Полянцевої, основним показником технічної підготовки баскетболістів є оптимальна форма і надійність застосування прийомів у змагальних умовах [10, с. 9].

Техніка баскетболу, що склалася в процесі розвитку виду спорту, включає сукупність прийомів, способів і їх різновидів, що дозволяють найуспішніше вирішувати конкретні ігрові задачі. Під терміном «прийом техніки» розуміється система рухів, схожих по структурі й направлених на рішення приблизно одного й того ж ігрового завдання. Різноманітність умов, у яких застосовується той чи інший прийом, стимулює формування й вдосконалення способів його виконання [8, с. 203].

Високий рівень технічної підготовленості баскетболістів — це високий ступінь автоматизму рухових навиків, його стабільність. Досконалість і різноманітність технічних прийомів зумовлені індивідуальними можливостями гравців. Тому кожному баскетболістові треба пам'ятати, що якість виконання технічних прийомів, їх різноманітність, та застосування у грі залежить від нього самого [2, с. 38].

Техніку баскетболу ділять на два великі розділи: техніку нападу й техніку захисту. У кожному з розділів виділяють дві групи: у техніці нападу – техніку пересування й техніку володіння м'ячем, а в техніці захисту – техніку пересувань і техніку відбору м'яча й протидії. Усередині кожної з груп є прийоми й способи їх виконання. Майже кожен спосіб виконання прийому має декілька різновидів, які розкривають деталі структури рухів.

У процесі дослідження доведено, що високі спортивні результати в баскетболі можуть бути показані на основі технічної підготовленості спортсменів. що тенденція до зростання швидкості ігрових дій, активізації дій у захисті. При цьому техніка баскетболу включає сукупність прийомів, способів і їх різновидів, що дозволяють найуспішніше вирішувати конкретні ігрові задачі. Різноманітне володіння технікою баскетболу – одне з головних завдань навчання баскетболістів. При нинішньому розвитку спортивних досягнень видатні показники можливі внаслідок правильної всебічної технічної підготовленості баскетболістів.

Обґрунтовано методику формування технічної підготовленості юних баскетболістів на секційних заняттях. Відповідно до вказаних положень, розроблено, організовано і проведено педагогічний експеримент, пов'язаний з удосконаленням технічної підготовленості юних баскетболістів на секційних заняттях. В експериментальній групі у процесі фізичного виховання була апробована розроблена методика удосконалення технічної підготовленості юних баскетболістів на секційних заняттях. Розроблено систему вправ і завдань для формування навичок учнів гри в баскетбол, тестів для оцінки володіння учнями матеріалом з баскетболу, технологію удосконалення технічної підготовленості юних баскетболістів та перевірено її ефективність й доцільність. Основним завданням методики було формування технічних прийомів гри в баскетбол.

Основною формою навчання юних баскетболістів були секційні заняття. При цьому на теоретичному і практичному рівні формувалися і закріплювалися поняття: стійки, переміщення, зупинки і повороти, тримання м'яча, ловіння та передачі, ведення м'яча. Через систему занять здійснювався цілеспрямований педагогічний вплив, вирішувалися основні спортивні, оздоровчі та виховні завдання методики удосконалення технічної підготовленості юних баскетболістів. Система спортивних вправ в значній мірі передбачала успіх занять, налаштовувала юних спортсменів на робочий лад і визначала кінцеву мету навчальної роботи на тренуванні.

Отримані в ході емпіричного дослідження результати дозволили встановити, що спостерігалася позитивна зміна показників з техніки нападу і захисту юних баскетболістів. Достовірні відмінності були виявлені в п'ятьох тестах із восьми: пересування в захисній стійці, передачі м'яча в стіну за 30 с «слабкою» рукою і двома руками від грудей, штрафні кидки та 40 кидків з точок. Представлені матеріали переконливо свідчать про ефективність методики проведення секційних занять баскетболістів і про можливість використання засобів спеціальної спрямованості під час навчально-тренувальних занять з баскетболу.

Висновки. Команда баскетболістів спроможна досягти високих спортивних результатів тоді, коли укомплектована гравцями з різнобічною фізичною підготовленістю, що бездоганно володіють прийомами техніки, вміють на високих швидкостях в умовах активної протидії грамотно орієнтуватись в тактичних

ситуаціях, відзначаються яскравою індивідуальністю манери гри. Методика удосконалення технічної підготовленості юних баскетболістів включає систему вправ і завдань для формування в учнів навичок гри в баскетбол, комплексних тестів для оцінки рівня оволодіння учнями навчальним матеріалом, методи та прийоми навчання цієї спортивної гри, що реалізуються у відповідних педагогічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баскетбол. Міжнародні правила змагань / за ред. Б.Й.Володарського. – Львів: Атлас, 1994. – 124 с.
2. Башкин С.П. Уроки по баскетболу / Башкин С.П. – М.: Физкультура и спорт, 1996. – 206 с.
3. Гомельський А.Я. Баскетбол: секрети майстерності: 1000 баскетбольних вправ / Гомельський А. Я. – К.: Здоров'я, 1997. – 150 с.
4. Космачук Л. В. Удосконалювання кидків у баскетболі / Л. В. Космачук // Фізичне виховання в школах України. — 2009. — № 11. — С. 35-39.
5. Кудімов В. М. Навчання баскетбольному кидку з оптимальною траєкторією польоту м'яча за допомогою застосування орієнтирів / В. М. Кудімов // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — Х. : ХДАДМ, 2003. - № 22. — С. 15-21.
6. Лаврін Г. З. Технологія навчання учнів гри в баскетбол: навчальний посібник / Г. З. Лаврін. — Тернопіль: Тайп, 2013. — 156 с.
7. Латишкевич Л. Техническая и тактическая подготовка баскетболистов / Латишкевич Л., Маневич Л. – К.: Здоровье, 1990. – 360 с.
8. Луцки І. В. Баскетбол / І. В. Луцки // Фізичне виховання в школах України. — 2011. — № 3. — С. 201-208.
9. Мороз Н. Удосконалення техніки ведення та передачі баскетбольного м'яча / Н. Мороз // Здоров'я та фізична культура. — 2013. — № 1. — С. 25–28.
10. Полянцева Н.В. Тренировка точности выполнения технических приемов игры у юных баскетболистов 10-12 лет: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Полянцева Н.В. — К., 1990. — 24 с.

Сивик Р.

Науковий керівник – доц. Шандригось В.І.

РОЗВИТОК СИЛИ У БОРЦІВ ВІЛЬНОГО СТИЛЮ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Актуальність. В даний час найважливішою проблемою вільної боротьби є розробка і обґрунтування ефективної багаторічної підготовки та виховання перспективного спортивного резерву [2, 5]. Необхідність підготовки до відповідальних змагань змушує тренерів шукати нові підходи в підготовці юних борців.

Найбільш актуальною в цьому зв'язку є проблема силових підготовки спортсменів, її особливості в кожен період річного циклу спортивного тренування. Якість сили значною мірою визначає успіх змагальної діяльності у вільній боротьбі [3].

Заняття в спортивних секціях і відділеннях ДЮСШ з вільної боротьби розпочинаються в 10-11 років і продовжуються на етапі попередньої базової підготовки, після того, як юні спортсмени пройшли необхідну підготовку не менше одного року і виконали контрольно-перевірні нормативи з загально-фізичної, спеціально-фізичної та технічної підготовки. Одним із завдань цього етапу є: усунення недоліків у рівні фізичної підготовленості юних спортсменів; цілеспрямований розвиток тих фізичних якостей, які припадають на чутливу фазу розвитку; виявлення тих індивідуальних природжених фізичних, морфологічних, психологічних якостей, на основі яких буде сформована індивідуальна техніка (індивідуальний стиль боротьби) [1].

Враховуючи вище зазначені завдання, а також останні тенденції вільної боротьби [4], **актуальною постає проблема** розробки нових методик розвитку сили у борців вільного стилю на етапі попередньої базової підготовки.

Об'єкт дослідження: тренувальний процес юних борців.

Предмет дослідження: розвиток силових якостей борців на етапі попередньої базової підготовки.

Мета роботи: дослідити цілеспрямований розвиток силових якостей у процесі тренування юних борців на етапі попередньої базової підготовки.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження:** аналіз та узагальнення науково-методичної літератури; педагогічне спостереження; педагогічний експеримент; контрольні випробування; методи математичної статистики.

Нами були організовані спостереження за розвитком сили у юних борців. Група попередньої базової підготовки другого року навчання, склад групи – 10 осіб, хлопчики у віці 13-14 років. Спостереження проводилися в ДЮСШ «Колос» м. Тербовлі. Заняття з силової і швидко-силової підготовки і в контрольній та експериментальній групах проводилися 5 разів на тиждень.

Контрольна група займалася за методикою, описаною в програмі для ДЮСШ з вільної боротьби. У процесі силових підготовки юних борців експериментальної групи застосовувалася запропонована нами методика, складена на основі аналізу та узагальнення даних науково-методичної літератури та результатів анкетного опитування тренерів-викладачів зі спортивної боротьби.

У процесі реалізації експериментальної методики широко використовувався метод короточасних напружень в таких вправах, як віджимання, підтягування, присідання з партнером рівної ваги, що виконувалися повторно серіями, з зростаючим числом повторень і інтервалами між серіями в межах 3-5 хвилин. Відпочинок між виконанням заповнювався вправами на розслаблення.

З великим успіхом проводилися силові вправи в природних умовах. Це були стрибки і біг на піску, перетягування канату та ін.. Не давалися яскраво виражені силові вправи, такі як вправи зі штангою, гантелями. У більшості випадків були використані вправи з набивними м'ячами, ядрами, з подоланням власної ваги або ваги партнера, силові ігри та інші вправи, в яких певною мірою проявлялися і швидкість, і сила.

На початок експерименту істотних відмінностей в контрольних вправах між експериментальною і контрольною групою не було за винятком двох параметрів: підтягування на перекладині – 7,8 % і лазіння по канату 8,3 %. Це пояснюється тим, що в експериментальній групі, за словами тренера, останні три місяці на 20-23 % приділялося більше часу на розвиток м'язів згиначів рук.

У результаті останніх контрольних випробувань ми отримали наступну динаміку. Значні зрушення досягли в підтягуванні на перекладині – 29,8 %, у віджиманнях на брусах – 38,9 %, віджимання в упорі лежачи – 10,3 %. Зрушення, досягнуті в бігу на 30 метрів з низького старту і в лазінні по канату з положення сидячи – незначні. У першому випадку 1,8 %, у другому – 1,5 %.

Таким чином, в результаті проведеної цілеспрямованої роботи з дослідження динаміки показників фізичної підготовленості юних борців ми виявили значний приріст у показниках тестів 2, 4, 5, незначний приріст у показниках тестів 1, 3, що говорить про необхідність збільшення процентного змісту завдання щодо вдосконалення згиначів рук, так як стан фізичних кондицій плечового поясу відіграє велике значення для високого спортивного результату.

Порівнюючи результати розвитку сили і швидкісно-силових якостей у юних борців на початок і кінець експерименту можна стверджувати, що виховання швидкісно-силових якостей доцільно здійснювати, головним чином, шляхом швидкісно-силових вправ. Слід зазначити, що метод максимальних зусиль було виключено з усіх тренувальних занять.

Висновок. Експеримент показав, що краще користуватися відомими основними методами виконання силової вправи з обтяженням малої та середньої ваги; метод повторного виконання швидкісно-силових вправ (останній для самостійних занять). Слід зазначити, що всі показники сили і швидкісно-силових якостей змінилися в кращу сторону. Але все-таки найбільш значні поліпшення фізичних якостей відбулися у хлопців, які провели весь сезон, проявивши найбільшу старанність, дисциплінованість, а при здачі нормативів у кінці експерименту – вольові зусилля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільна боротьба. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю / С.В. Латишев, В.І. Шандригось. – Київ: АСБУ, 2011. – 95 с.
2. Новиков А.А. Основы спортивного мастерства / А.А. Новиков. – М.: ВНИИФК, 2003. – 208 с.
3. Туманян Г.С. Спортивная борьба: теория, методика, организация тренировок. Кн. 3: Методика подготовки: Учебное пособие: В 4 кн. / Г.С. Туманян. – М.: Советский спорт, 1998. – 398 с.
4. Шандригось В.І. Еволюція правил змагань зі спортивної боротьби (огляд літератури) / В.І. Шандригось // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Т. І. – Вип. 107. – Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт / Гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2013. – С. 347-351.
5. Шахмурадов Ю.А. Научно-методические основы многолетней технико-тактической подготовки борцов (на примере вольной борьбы) / Ю.А. Шахмурадов: Дис. в виде науч. доклада на соиск. уч. степ. д-ра пед. наук. – М., 1999. – 60 с.

Паращук В.

Науковий. керівник – доц. Єднак В.Д

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО АКТИВНОЇ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціально-економічні зміни, які відбуваються в нашій країні, висувають нові вимоги до підготовки молодого покоління до складних умов життя та праці. Особливої уваги набуває проблема формування мотивів до активної рухової діяльності.

Інтенсифікація навчального процесу та значний зріст обсягу навчального навантаження у вищих навчальних закладах спричиняє зниження обсягу рухової активності студентів, що негативно відображається на показниках їхнього фізичного стану та є причиною захворювань різних систем організму [1. 2. 3]. Протидією цим негативним наслідкам обмеження рухового режиму молоді є фізична культура і спорт, які є важливими чинниками збереження і зміцнення здоров'я, всебічного розвитку, покращення працездатності та зниження втомлюваності, підвищення опору організму різним захворюванням за період навчання у навчальних закладах.

Мета дослідження полягала у визначенні найбільш значимих мотивів до активної рухової діяльності у студентської молоді та пошук дієвих засобів формування відповідної мотивації.

Відповідно до мети вирішувались такі **завдання**:

1. Вивчити теоретичний аспект розвитку формування мотивації студентів до активної рухової діяльності
2. Визначити основні фактори, які сприяють формуванню позитивної мотивації до активної рухової діяльності.

В ході проведення дослідження з метою виявлення домінуючих мотиваційних факторів, які спонукають студентів до активної рухової діяльності було проведено опитування, в ході якого нами було виявлено фактори, які сприяють формуванню мотивації до активної рухової діяльності.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Підвищення мотивації до занять фізичними вправами можна досягти через внесення змін у методику проведення навчальних та позанавчальних форм занять, систему диференційованого підходу до студентів з різними типологічними особливостями, змісту спортивних телевізійних програм, публікацій у пресі та інше.

В процесі фізичного виховання важливим є врахування багатьох чинників та умов, які безпосередньо впливають на формування мотивації студентів до активної рухової діяльності, а саме:

1. Впровадження в практику форм викладання, методів і засобів активізації студентів до рухової діяльності.
2. Розширення сфери активної рухової діяльності студентів за рахунок позааудиторних форм роботи.
3. Забезпечення тісного взаємозв'язку фізичного виховання з професійною орієнтацією, як умовою успішного виконання соціальних і професійних функцій.

Перша умова сприяла зацікавленню студентів фізичною культурою та спортом, підвищення інтересу до занять фізичними вправами, актуалізації потреби у руховій активності та фізичному самовдосконаленні.

Друга умова спрямована на збільшення внутрішніх механізмів активності до рухової діяльності для прояву своїх прагнень, намагань, вияву вольових якостей у позааудиторній роботі.

Третя умова розширювала простір для виявлення активності, творчості в майбутній фаховій діяльності.

Для реалізації першої умови слід використовувати такі стимулюючі впливи: створення ситуацій успіху для кожного студента; заохочення і покарання; створення позитивного емоційного фону на занятті; диференційований підхід до розвитку рухових умінь студентів; оцінка та оприлюднення досягнень; використання різноманітних засобів, прийомів і методів організації студентів на академічних заняттях; застосування ігрового та змагального методів на етапі вдосконалення вивчених рухів; пояснення фізіологічної суті та значення вправ, що виконуються.

Для реалізації другої умови – слід проводити роботу з формування вмінь та навичок самостійно займатися за рахунок позааудиторних форм роботи.

Наступна умова повинна реалізовуватись розкриттям перед студентами значення як предмету "Фізичне виховання" в цілому, так і окремих його завдань для майбутньої професійної діяльності. До числа останніх віднесено, як найбільш актуальні, два завдання: розкриття перед студентами значення використання фізичних вправ для зміцнення здоров'я та з метою профілактики професійних захворювань.

На становлення мотивів суттєвий вплив має мікросередовище (друзі). З віком підвищується значення освітнього рівня студентів і їх знань про вплив фізичних вправ на організм людини. Студенти зважують, що ці знання вони отримують при вивченні дисципліни з фізичного виховання, перегляду телепередач, перегляду преси.

Причинами, які можуть спонукати студентів до активної рухової діяльності є: знання про користь занять фізичними вправами, поради викладачів, поради батьків, поради друзів, телепередачі про здоров'я.

Найбільш значущими для студентів є форми фізкультурної діяльності, які безпосередньо пов'язані зі спортом, забезпечують їм високий статус серед ровесників, сприяють фізичному вдосконаленню, спонукають до прояву творчості, підвищують емоційний фон тощо.

Слід зазначити, що в структурі формування мотивації домінує результативний компонент, а структуру визначає ієрархія комплексу мотивів:

- мотив досягнення, спонукальною причиною якого є покращення свого здоров'я, що може спонукати до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості;

- мотив самоствердження;
- мотив уникнення невдачі;
- мотив саморозвитку (враховувати інформацію засобів масової інформації);
- мотив досягнення (виконати вимоги навчальної програми з фізичного виховання);
- мотив ідентифікації (наслідувати приклад відомої особи);
- мотив афіліації ((від англ. affiliation - з'єднання, зв'язок) - прагнення бути в товаристві інших людей, потреба людини в створенні теплих, емоційно значимих стосунків з іншими людьми).

Висновок. Таким чином, основним у вихованні інтересу до занять фізичними вправами є: цілеспрямована робота з кожним студентом; включення у виховну роботу пізнавальних елементів (відомостей про історію фізичної культури і спорту, значення того чи іншого фізкультурно масового заходу у зміцненні здоров'я студентів тощо); формування у студентів системи знань про вплив фізичних вправ на розвиток організму на основі міжпредметних зв'язків фізичного виховання з управлінням професійною працездатністю та валеологією; широке застосування в підвищенні емоційності занять з фізичного виховання ігрового методу; використання стимулів для формування у студентів позитивних мотивів до самостійних занять фізичними вправами; озброєння студентів знаннями, які необхідні для самостійних занять; ознайомлення з методикою самоконтролю та методикою дозування фізичних навантажень під час самостійних тренувань; створення для студентів ситуацій успіху, позитивного емоційного настрою під час занять фізичними вправами тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аланасенко Г. Л. Физическое развитие детей и подростков- К.: Здоровье, 1985 - 80 с.
2. Дубогай А. Д. Психолого-педагогические основы формирования здорового образа жизни школьников младших классов : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Дубогай А. Д. ; КГПИ им. А. М. Горького. - К., 1991. - 374 с.
3. Круцевич Т. Ю. Методи исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания / Т. Ю. Круцевич. - К. : Олимпийская литература, 1999. - 240 с.

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧОЇ АКТИВНОСТІ - ЗАПОРУКА ВИХОВАННЯ ФІЗИЧНО І РОЗУМОВО РОЗВИНУТИХ ЛЮДЕЙ

В шкільні роки діти одержують знання і уміння, проходять школу виховання і формування основних ділових, морально-вольових та психічних якостей, необхідних для подальшого життя в суспільстві. Але якими б широкими і глибокими знаннями не володів учень, як би добре не був він професійно підготовлений до вступу в самостійне життя, багато чого в нього може не виходити, якщо з дитинства не забезпечено нормального фізичного розвитку його організму, не буде закладений фундамент міцного здоров'я.

Механізація і автоматизація виробництва, розширення транспортного обслуговування населення з одного боку різко знизили м'язову активність людини, а з іншого — суттєво підвищили нервово-психічні навантаження. Сучасні побутові умови (особливо у міських умовах), також значно зменшують фізичне навантаження людей і все це разом створює недостачу рухів, приводить до гіподинамії.

Вказане особливо несприятливо впливає на стан і розвиток організму дітей, який росте, і функції якого диференціюються. В результаті гіподинамії може порушуватись нормальний хід фізичного і нервово-психічного розвитку дітей, не формується достатня м'язова і розумова працездатність, послаблюються захисні сили організму до дії факторів зовнішнього середовища, погіршується стан здоров'я. Саме фізична культура і спорт здатні у найкращій формі компенсувати дефіцит рухів, запобігти негативним наслідкам гіподинамії, раціоналізувати спосіб життя людини.

Мета дослідження — довести необхідність залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності вчителем фізичної культури.

Завдання дослідження:

1. Визначити існуючий рівень фізичної підготовки і розвитку школярів;
2. Розробити модель залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності

Об'єкт дослідження — процес фізичного виховання школярів.

Предмет дослідження — технології залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні використання окремих елементів нетрадиційних засобів гімнастики на уроках фізичної культури.

Фізична активність є головним стимулятором практично всіх фізіологічних функцій організму, запорукою нормального розумового і фізичного вдосконалення людини. Фізичні вправи сприяють розвитку опорно-рухового апарату, центральної нервової системи і внутрішніх органів, збагачують дитину новими відчуттями, допомагають швидше та більш глибоко пізнати оточуючий світ. Вони укріплюють здоров'я і загартовують організм, роблять дітей більш організованими, вольовими та цілеспрямованими. Таким чином, достатня рухова активність є необхідною передумовою гармонійного розвитку організму і особистості дітей. Але спостереження свідчать, що в останні роки у більшості сучасних дітей шкільного віку, особливо міських поселень, спостерігається дефіцит рухової активності в режимі дня. Якщо у 80-ті роки довільна рухова активність (хода, біг, ігри) у дітей займали 19-22 % активного часу доби, то в наш час (2005 рік) це складає тільки 16-19 % денного часу, із них на організовані форми фізичного виховання відводиться лише 1-3 % часу. Встановлено також, що спільна рухова активність школярів знижується від молодших класів до старших, причому вона в різних навчальних чвертях не однакова. Особливо мала фізична активність дітей взимку.

Спостереження свідчать, що до 82-85 % денного часу більшість сучасних учнів знаходяться у статичному положенні, сидючи за партою чи робочим столом. Це негативно впливає на розвиток опорно-рухового апарату, обмежує вдосконалення функціональних можливостей серцево-судинної і дихальної систем організму дитини. В результаті малорухомості (гіпокінезії) у дітей можуть проявлятися неадекватні реакції серця на навантаження, може зменшуватись життєва ємність легень, сповільнюватись моторний розвиток, розвиток фізичної та розумової працездатності. У дітей з малорухомим способом життя зменшуються загальні показники навчальних досягнень, більш виразно проявляються ознаки стомлення і перевтомлення: знижується увага, збільшується час мислення, послаблюється пам'ять, погіршується координація рухів. У багатьох школярів спостерігається порушення постави, а у деяких — викривлення хребта (кіфози, сколіози і т. д.) через слабкість м'язів. Недостача рухів в житті дітей молодшого шкільного віку є однією з причин появи зайвої ваги майже у кожного четвертого-п'ятого сучасного школяра. До негативних проявів гіпокінезії, в комплексі з іншими факторами, відноситься зниження і так недостатньо розвинутої до 13-14 років імунної активності організму дітей до застудних, інфекційних та іншим захворювань. Потрібно також враховувати несприятливий вплив гіподинамії на загальні показники росту і розвитку організму дітей.

В цілях подолання негативного впливу гіподинамії необхідно, перш за все, сприяти широкому раціональному застосуванню ігор і фізичних вправ в проміжку між уроками та під час виконання домашніх завдань. Після занять у школі необхідно дітям передбачати фізичну рекреацію — час для активного відпочинку, для занять фізичними вправами і іграми на відкритому повітрі. Рекреація (лат. recreatio — відновлення сил, одужання) — добровільні заняття, пов'язані із задоволенням, відпочинком, відновленням

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

фізичних і духовних сил після праці, зняттям емоційної напруги та ін.; форма розваги та задоволення, засіб вільного проведення часу; відпочинок, відновлення сил людини, які були витрачені у процесі праці; будь-які види діяльності на дозвіллі, в яких люди беруть участь добровільно, отримуючи задоволення. Це заспокоює і укріплює нервову систему, знімає напругу, створює бадьорість, сприяє підвищенню розумової і фізичної працездатності, підвищує успішність навчання школярів.

З цією метою пропонуємо Модель залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності (рис. 1), яка включає в себе інноваційні технології залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності.

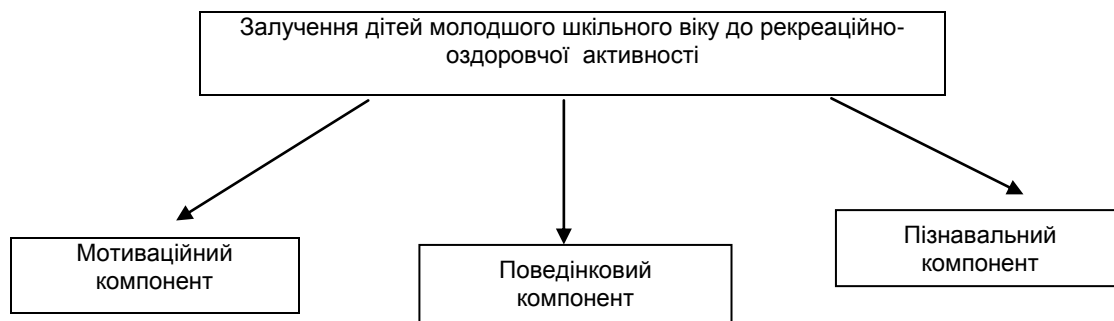

Рис. 1 Модель залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності

Структура даної моделі – це 3 компоненти: мотиваційний компонент, поведінковий компонент, пізнавальний компонент, який включає в себе знання та методичні уміння.

Мотиваційний компонент включає в себе

- Психологічні особливості учня
- Фізичні якості учня
- Оцінка з ФК
- Рівень фізичного здоров'я учнів
- Функціональні можливості учня
- Рухові уміння і навички
- Поведінковий компонент
- Самостійні заняття
- Участь у фізкультурно-оздоровчих заходах
- Заняття за обраним видом спорту
- Відвідування уроків ФК
- Участь у спортивних змаганнях
- Участь у спортивно - масових заходах

Пізнавальний компонент – до якого відносяться:

А) Знання

- Основ української спортивної термінології цікавих фактів з історії ФК
- Правил самостійних занять фізичними вправами
- Правил формування і збереження правильної постави

Б) Методичні уміння

- Елементарними способами контролювати свій фізичний стан
- Використовувати засоби ФВ для підвищення розумової і фізичної активності
- Грати в рухливі ігри, забавлятися, танцювати

Запровадження Моделі залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності у школах забезпечить: зниження рівня захворювань, збільшення кількості спортолюбивих учнів, покращення успішності на інших предметах, адже фізична активність тісно пов'язана з розумовою.

Краще проводити систематичні заняття оздоровчо-рекреаційного характеру, ніж реабілітаційного.

Долішна О.

Науковий керівник – Кузь Ю.С.

ПЕРВИННИЙ ВІДБІР СПОРТСМЕНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ БАГАТОРІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. Проблема спортивного відбору на сучасному етапі розвитку спорту не тільки не знижується, а зростає з новою силою. Це пов'язано з тим, що існуюча практика відбору в спорті поки не може бути оцінена як досить ефективна і яка б відповідала сучасним вимогам спорту вищих досягнень [1, 2, 4, 5].

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Потреба у створенні ефективної науково – обґрунтованої системи спортивного відбору обумовлена комплексом чинників: соціально – економічних, педагогічних та медико-біологічних [1, 3].

Особливо актуальним є питання про своєчасне виявлення здібностей у дітей та підлітків, оскільки у них внаслідок формування та розвитку організму рухові та фізичні здібності диференціюються [8, 15].

Рациональна система відбору і спортивної орієнтації дозволяє своєчасно виявляти задатки та здібності дітей, створити сприятливі передумови для найбільш повного розкриття їх потенційних можливостей, досягнення духовного та фізичного вдосконалення і на цій основі оволодіння висотами спортивної майстерності [3, 4]. Враховуючи вище зазначене, дослідження такого питання, як відбір дітей до занять спортом є дуже актуальними.

Мета дослідження: Зробити інтегральну оцінку перспективності юних легкоатлетів на етапі початкової підготовки.

Завдання:

1. Охарактеризувати поняття про спортивний відбір і орієнтацію.
2. Виявити особливості методики спортивного відбору на початковому етапі підготовки легкоатлетів.
3. Оцінити перспективність юних легкоатлетів за показниками фізичного розвитку та рухових здібностей.

Методи та організація дослідження:

На першому етапі вивчалися та аналізувалися літературні джерела. Наступним етапом було визначення показників фізичного розвитку та рухових здібностей юних легкоатлетів за допомогою тестів. Аналіз отриманих результатів здійснювався за допомогою методів математичної статистики.

Дослідження проводилося протягом шести місяців у ДЮСШ м. Зборова із юними спортсменами групи початкової підготовки, котрі виявили бажання займатися легкою атлетикою. Вибірка складає двадцять юних спортсменів, з них 10 дівчат та 10 хлопчиків.

Визначення рухових здібностей проводилося за такою батареєю тестів:

1. Біг 30м, с
2. Безперервний біг 5 хв, м
3. Стрибок у довжину з місця, см
4. Кидок набивного м'яча двома руками через голову сидячи, см
5. Підтягування з вису, разів
6. Човниковий біг 3 X 10м, с

Рівень фізичного розвитку визначався за допомогою даних показників:

1. Довжина тіла, см
2. Маса тіла, см
3. Життєва ємність легень, мл
4. Сила згиначів кисті (найсильнішої руки), кг
5. Довжина руки, в % від довжини тіла
6. Довжина ступні, в % від довжини тіла

Результати всіх тестів ретельно фіксувалися і підписувалися особами, що забезпечували процес тестування.

Після визначення всіх тестів у групи дітей ми їх співставили із належними нормативними оцінками розвитку рухових здібностей та фізичного розвитку, що рекомендуються для хлопчиків і дівчат на етапі відбору здібних до руху дітей, відповідно до їхнього віку та оцінили за допомогою балів від 1 до 5. Надалі сума балів співставлялася із інтегральною оцінкою перспективності юних спортсменів (табл.1)

Інтегральна оцінка перспективності юних спортсменів

(табл.1)

Якісна оцінка здібностей	Кількісна оцінка здібностей, бали		
	Фізичний розвиток	Розвиток рухових здібностей	Загальна
Високі	27- 30	31 – 35	58 – 65
Середні	22 – 26	26 – 30	48 – 57
Низькі	21 і <	25 і <	47 і <

Результати дослідження.

При визначенні тестів рухових здібностей було виявлено, що максимальну оцінку – 5 балів у тесті з бігу на 30м, с отримали 10 спортсменів (50%). 4 бали – 7 спортсменів (35%) і 3 бали – 3 спортсменів (15%).

Відповідно у тесті безперервний п'ятихвилинний біг, м: 5 балів – 5 спортсменів (25%), 4 бали – 9 спортсменів (45 %), 3 бали – 6 спортсменів (30%).

Стрибок у довжину з місця, см: 5 балів – жоден не отримав (0%), 4 бали – 2 спортсмена (20%), 3 бали – 11 чоловік (55%), 2 бали – 7 осіб (35%).

Стрибок вгору з місця, см: 5 балів – жоден не отримав (0%), 4 бала – 2 спортсменів (20%), 3 бали – 11 осіб (55%), 2 бали – 7 осіб (35%).

Кидок набивного м'яча двома руками через голову сидячи, см: 5 – 4 спортсмена (20%), 4 бала – 9 чоловік (45%), 3 бала – 7 осіб (35%).

Підтягування з вису, разів: 5балів – 3 осіб (15%), 4 бали – 10 спортсменів (50%), 3 бали – 6 чоловік (30%), 2 бали – 1 спортсмен(5%).

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Човниковий біг 3 X 10м, с: 5 балів – 11 спортсменів (55%), 4 бали – 8 осіб (40%), 3 бали – 1 чоловік (5%).

Щодо рівня фізичного розвитку то 5 балів із усіх показників жоден спортсмен немає, 4 бали зустрічаються рідко, найбільше характерно для них це отримання трьох балів і менше.

Таким чином за показниками фізичного розвитку жоден із юних спортсменів не має високих здібностей (0%), 8 – середні здібності (40%), низькі здібності (60%).

За показниками розвитку рухових здібностей 11 дітей мають середні здібності (55%), 9 – низькі здібності (45%).

Отже жоден спортсмен немає високих здібностей, 11 – середні (55%), 9 – низькі здібності (45%) (рис.1.). З них 5 дівчат із середніми здібностями та 6 хлопців (Рис.2.)

Рис.3. Процентне співвідношення інтегральної оцінки перспективності юних спортсменів.

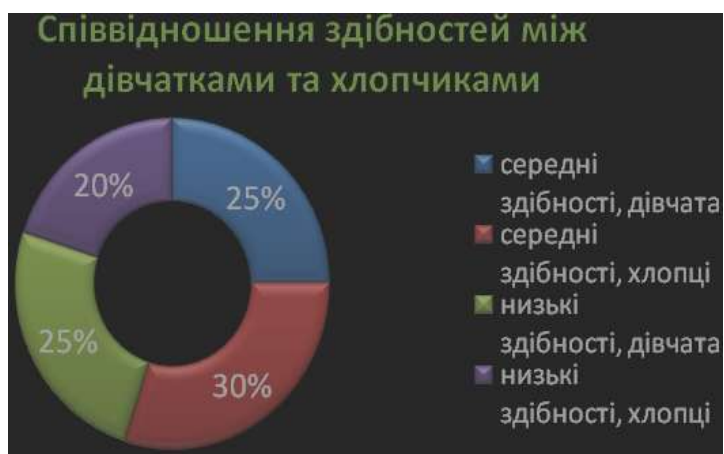

Рис.4. Процентне співвідношення здібностей між хлопчиками та дівчатками даної вибірки.

Разом з тим, високі результати одних дітей та низькі інших можуть свідчити про те, що серед дітей є такі, які за темпом розвитку біологічного дозрівання істотно випередили своїх однолітків, тобто акселерати, але є також із сповільненим темпом розвитку – ретарданти. Цим і пояснюється відмінність не тільки у фізичному розвитку, але і в рівні фізичної підготовленості

Висновки

1. Проблема спортивного відбору й орієнтації – проблема комплексна. Вона вимагає зусиль багатьох фахівців. Її необхідно вирішувати, об'єднавши зусилля вчених, тренерів і педагогів. Основні принципи спортивного відбору, що відповідають сучасним вимогам розвитку всієї системи багаторічної підготовки наступні: багатоступеневість і взаємозв'язок відбору з етапами багаторічної підготовки; періодичність; динамічність; специфічність; комплексність; надійність; інформативність.

2. Організація та методика спортивного відбору на початковому етапі підготовки, полягає у вирішенні таких завдань:

- Оцінка рухових здібностей дитини.
- Індивідуальний прогноз розвитку морфо - функціональних показників і рухових здібностей дитини.
- Зіставлення паспортного й біологічного віку.
- Визначення стійкості до захворювань і схильності до травм.

3. Отримані результати тестування рухових здібностей та вимірювання показників фізичного розвитку юних спортсменів, які виявили бажання займатися легкою атлетикою свідчать про те, що жоден спортсмен немає високих здібностей, 11 – середні (55%), 9 – низькі здібності (45%). З них 5 дівчат та 6 хлопців із середніми здібностями. Юні спортсмени ще ростуть і розвиваються, тому не потрібно

категорично сприймати отримані результати. Тим паче в одних показниках вони дуже здібні в інших навпаки, тому не потрібно помилятися тренеру і забороняти їм займатися, адже зазвичай приріст результатів відбувається не очікувано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губа В. П. Теория и практика спортивного отбора и ранней ориентации в виды спорта: монография / В. П. Губа. - М.: Советский спорт, 2008. - 304с.
2. Запорожанов В.А. Методические рекомендации по отбору перспективных спортсменов в циклических видах спорта. / В.А.Запорожанов, В.С. Мищенко, Ю.И. Евтушок – К.: АТ Книга, 1988. – 52 с.
1. 3. Олійник Р.В. Морфологічні критерії відбору: автореферат дис.: 24.00.01 / Р.В. Олійник; Чернігівський нац. пед. університет ім. Т.Г.Шевченка – Х., 2013 – 20 с.
3. Платонов В.М. Энциклопедия олимпийского спорта. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – К.: Олімпійська література. – У 5 т. –Т. 4. – 2004. – 607 с.
4. Платонов В. Н. Система олимпийской подготовки в Национальном университете физического воспитания и спорта Украины: состояние и перспективы / Владимир Платонов, Оксана Шинкарук // Наука в олимп. спорте. — 2000. — № 5. — С. 40—48.
5. Сергієнко Л. П. Спортивний відбір: теорія та практика: підручник для студ.вищ. навч. закладів фізичного виховання та спорту: у 2 кн. Кн. 2. Відбір у різні види спорту / Л. П. Сергієнко. – Тернопіль.: Навчальна книга - Богдан, 2009. – 784 с.
6. Сергієнко Л. П. Спортивний відбір: теорія та практика : підручник для студ.вищ. навч. закладів фізичного виховання та спорту : у 2 кн. Кн. 1. Теоретичні основи спортивного відбору / Л. П. Сергієнко. – Тернопіль. : Навчальна книга - Богдан, 2009. – 672 с.

Бабій О.

Науковий керівник – доц. Єднак В.Д

СТАВЛЕННЯ УЧНІВ СЕРЕДЬНОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ІДЕЙ ТА ЦІННОСТЕЙ ОЛІМПІЗМУ

Сучасна Україна йде шляхом розбудови суверенної, демократичної, правової держави, у якій життя її громадян, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека особи визнаються найвищою цінністю. Незважаючи на виразні соціально-політичні, ідеологічні та економіко-правові трансформації, Україна задекларувала своє прагнення увійти до числа країн європейської співдружності.

Останні роки ХХ століття і початок нового тисячоліття характеризуються суттєвими змінами в системі української шкільної освіти. Модернізація загальноосвітньої школи передбачає профільне навчання у старших класах, прийняття нових державних освітніх стандартів, розробку нових навчальних програм тощо [1].

Важливою складовою освітнього процесу школярів є фізична культура і спорт. У цьому сенсі європейською цінністю є олімпійський рух. Україна впродовж багатьох десятиліть залишається потужною олімпійською державою. Для розвитку олімпійського руху в країні особливе значення має формування об'єктивної системи знань в сфері олімпійського спорту. Одним із засобів поширення знань про олімпійський рух і пропаганди олімпійських ідеалів є олімпійська освіта.

Основи олімпійської освіти заклав засновник сучасного олімпійського руху французький барон П'єр де Кубертен у праці "Спортивна педагогіка" (1919), а значного поширення у багатьох країнах світу вона набула в середині ХХ - на початку ХХІ століття.

Вивчення змісту олімпійської освіти, як складової фізичної культури, зумовлене не тільки питомими потребами олімпійського руху - підвищення рівня знань, але й вимогами сучасного суспільства - підвищення позитивного й дієвого ставлення до занять фізичними вправами [2].

Сьогодні олімпійська освіта набуває глобального розповсюдження: в багатьох країнах, зокрема Австралії, Англії, Греції, Німеччині, Канаді, Російській Федерації вона введена до навчальних програм та реалізується в різноманітних формах.

У зв'язку з цим, дослідження місця та ролі олімпійської освіти у навчально-виховному процесі школярів, з'ясування можливостей її подальшої активізації та удосконалення є актуальним.

Метою нашого дослідження було - з'ясувати значення олімпійських ідей у формуванні особистості школяра.

Для реалізації мети нами проведено анкетування учнів середнього шкільного віку (13-15 років), які навчаються у ЗОШ м. Тернополя. Для підготовки анкети ми використовували анкету, розроблену міжнародною науково-дослідницькою групою в рамках міжнародного проекту "Здоров'я, спортивний стиль життя і олімпійські ідеали: на перехресті культур і освіти молоді в Європі". Таку олімпійську анкету вже понад десять років використовують у країнах Європейського Союзу для визначення олімпійської обізнаності учнівської молоді різних країн Європи.

"Олімпійська анкета" включала 28 питань, до яких входили відкриті, закриті, контрольні питання. Проведення анкетування передбачало з'ясування: обізнаність з питаннями олімпійського руху, Паралімпійських ігор, ставлення до олімпійських ідей та принципів, роль вчителя фізичної культури у формуванні спеціальних знань школярів, джерела отримання інформації щодо олімпійського руху.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Отримані результати дослідження дозволило встановити, що у переважної більшості школярів Олімпійські ігри асоціюються з видами спорту (57,0%), змаганнями (53,5%), спортсменами (46,5%), Олімпійськими іграми Стародавньої Греції (27,9%). Серед інших асоціацій є також олімпійський вогонь, олімпійська медаль, перемога, єдність усіх людей тощо, більшості, Олімпійські ігри учні сприймають у зв'язку зі спортом, спортсменами і менше з такими позитивними принципами як мир, "чесна гра". Результати проведеного нами анкетування дали змогу встановити, що загалом учні позитивно ставляться до одного з важливих принципів олімпійського спорту - "чесної гри". Майже всі опитані учнів, а саме 94% - переконані, що можуть перемагати в спортивних змаганнях, граючи чесно. На думку школярів, участь в Олімпійських іграх призводить, перш за все, до матеріального збагачення.

Висновки:

1. Аналіз науково-методичної літератури та практики фізичного виховання з обраної теми свідчить про таке:

- олімпійська освіта все частіше стає предметом наукового аналізу вчених;
- в українській науково-методичній літературі недостатньо висвітлюються питання щодо формування та розвитку системи шкільної олімпійської освіти.

2. Важливе значення для формування системи олімпійської освіти в Україні має зарубіжний досвід, зокрема тих країн, які віддавна й ефективно впроваджують різноманітні форми олімпійської освіти у шкільний навчально-виховний процес.

3. В учнів середнього шкільного віку загальноосвітніх шкіл м. Тернополя володіють достатньою фактологічною інформацією про олімпійський рух, зокрема про Ігри Олімпіад сучасності. Олімпійські ігри асоціюються у школярів переважно зі спортивним фактором однак не відображає усієї спрямованості олімпійського руху в цілому. Зокрема, в меншій мірі Ігри асоціюються в учнів з соціально-гуманістичним потенціалом, духовними цінностями та олімпійськими ідеями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козлова К. Олимпийская культура старшеклассников / К. Козлова // *Wychowanie fizyczne i sport*. - 2002,- Т.XLVI.- Supl. №.1- *Ch.2.- S.10-11*.
2. Олімпійська освіта: метод, рек. / за заг. ред. М.М. Булатової. - К., 2002- 37с.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	3
<i>ЯРЕМЧУК М. Поминальна обрядовість Лемківщини другої половини XIX – початку XXI століття</i>	<i>3</i>
<i>ЯНЮК І. Діяльність спортивно-гімнастичних товариств право-радикального спрямування в Східній Галичині в період 1921-1939 рр.</i>	<i>5</i>
<i>ЮНКО В. Розселення українців за кордоном між двома світовими війнами.....</i>	<i>8</i>
<i>ШТОКАЛЮК Д. Політичні репресії радянської влади на території Західної України 1939-1941 рр.</i>	<i>10</i>
<i>ТКАЧЕНКО І. Україна та Туніс: шляхи співробітництва</i>	<i>12</i>
<i>ТКАЧЕНКО І. Основні віхи внутрішньої та зовнішньої політики Джона Кеннеді (1961–1963 рр.)</i>	<i>15</i>
<i>ТАБАС Т. Основи педагогічного етикету в процесі взаємодії вчителя та учня з особливими потребами.....</i>	<i>18</i>
<i>ЛИТВИН Н. Самобутність історії України в науковій концепції М. Погodiна</i>	<i>21</i>
<i>БУЧИНСЬКА В. Технологія продуктивного навчання – виклик XXI століття</i>	<i>24</i>
<i>БАРАН Б. Питання Криму: історія та сучасність.....</i>	<i>27</i>
<i>СЛОБОДЯН О. «Вікторіанська епоха» (1837–1901рр.) в Англії: культурні аспекти</i>	<i>31</i>
<i>САРАНЧА О. Сучасна українська еміграція в Італію: чисельність та соціальний склад.....</i>	<i>33</i>
<i>ПОДЗВІННА М. Проблема чорношкірого населення в США: витоки та сучасність.....</i>	<i>35</i>
<i>ПИРОЖИШИНА Р. Інклюзивна освіта: принципи доступності та універсального дизайну</i>	<i>38</i>
<i>ПЕТРИКА Ю. Еволюція зовнішньополітичного курсу Німецької імперії в останній третині XIX – на початку XX ст.</i>	<i>41</i>
<i>ПАХОМСЬКИЙ Н. Портфоліо учня інклюзивного класу</i>	<i>44</i>
<i>ЛОГОЙДА М. Вплив церкви на освіту у Франції в другій половині XIX ст.</i>	<i>47</i>
<i>ЛЕСІЦЬКИЙ А. Англо-німецьке морське суперництво у кінці XIX – на початку XX століття.....</i>	<i>50</i>
<i>КВІЦІНСЬКА М. Особливості оцінювання навчальних досягнень учнів із особливими освітніми потребами</i>	<i>53</i>
<i>КАРАБИН М. Наукова діяльність Михайла Брайчевського в контексті розвитку української державності</i>	<i>55</i>
<i>ГРАВЧЕНКО О. Впровадження інклюзивної освіти у м. Тернопіль: реалії та перспективи.....</i>	<i>57</i>
<i>ГОЛОВКО Н. Особливості психолого-педагогічної взаємодії з дітьми-аутистами</i>	<i>59</i>
<i>ГОЛОВКО Н. Професійні компетенції учителя інклюзивної освіти</i>	<i>61</i>
<i>БОЙКО І. Теодор Рузвельт – ініціатор «прогресивної ери» в США (поч. XX ст.)</i>	<i>63</i>
<i>БИЛО О. Особливості функціонування інститутів самоорганізації єврейської общини у Східній Галичині (др. пол. XVIII – поч. XIX ст.)</i>	<i>66</i>
<i>БЕРЕЗЮК А. Національна політика урядів Чехословацької республіки в період встановлення парламентської системи (1920–1925 рр.).....</i>	<i>69</i>
<i>СТОЙКІВ А. Сталкерська контркультура на тлі постіндустріального суспільства в Україні.....</i>	<i>72</i>
<i>СТОЙКІВ А. Співробітництво різнопрофільних фахівців інклюзивної школи.....</i>	<i>73</i>
<i>СЕМЧУК О. Інклюзивна освіта: термінологічний аспект.....</i>	<i>75</i>
<i>РУДА Л. Взаємодія педагогів та батьків в інклюзивній освіті.....</i>	<i>77</i>
<i>МЕЛЬНИК І. Переваги інклюзивної освіти</i>	<i>79</i>
<i>ЛИС Н. Альтернативні технології розвитку дітей з особливими потребами</i>	<i>81</i>
<i>ЛЕСЬКІВ Г. Інтернет-ресурси інклюзивної освіти.....</i>	<i>83</i>

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	85
<i>ХМІЛЬ Н. Організація самостійної роботи учнів з підручником на уроках хімії.....</i>	<i>85</i>
<i>ТИХОЛІЗ О. Діагностика сучасного стану фіторізноманіття лісового урочища «Жолоби» (с. Скоморохи, Бучацький р-н)</i>	<i>88</i>
<i>ШКОРУПА О. Використання препарату «Престиж» у боротьбі з колорадським жуком.....</i>	<i>90</i>
<i>МАЛАНЧУК Г. Морфологія бруньок і біологія цвітіння видів роду тополя (Populus L.).....</i>	<i>91</i>
<i>ЛЯСОТА С. Методика використання історико-наукових знань в процесі навчання шкільного курсу біології.....</i>	<i>93</i>
<i>ЛУЧКОВА І. Еколого-біологічні особливості шкідників плодових культур.....</i>	<i>94</i>
<i>ЛИПКА П. Червонокнижні рослини Івано-Франківської області та стан їх охорони.....</i>	<i>96</i>
<i>КВАСНИЧКА М. Вплив породного складу на формування продуктивних та морфофізіологічних параметрів домашніх курей в умовах Підгаєччини Тернопільської області</i>	<i>97</i>
<i>ГАЙДА О. Вивчення модифікаційної мінливості різних сортів картоплі в умовах агробіологічної Тернопільської національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка</i>	<i>99</i>
<i>ГАВРИШ І. Методика використання інтерактивних технологій в процесі навчання шкільного курсу біології.....</i>	<i>101</i>
<i>ШТОНИК У. Розвиток біотехнології рослин в інституті клітинної біології та генетичної інженерії НАН України</i>	<i>102</i>
<i>ГОЦУЛЯК Л. Вплив селену на ріст і розвиток мікроводоростей</i>	<i>104</i>
<i>ВЛАДИМИР І. Проблеми забруднення відходами навколишнього середовища у м.Тернополі та шляхи їх вирішення.....</i>	<i>106</i>
<i>ДАНИЛКІВ М. Успішність і перспективи інтродукції видів роду Photinia Lindl. в Правобережному Лісостепу України</i>	<i>108</i>
<i>ГУЛЬДА А., ШЕВЧИК Б. Лускокрилі Голицького ботаніко-ентомологічного заказника загальнодержавного значення</i>	<i>110</i>
<i>КУБАШОК М., БЕРЕЗОВСЬКИЙ Ю. Азотфіксуюча активність генетично-модифікованих штамів ризобій у симбіозі з люцерною посівною</i>	<i>112</i>
<i>ЮРКІВ Д. Електронно дидактичні ресурси у роботі вчителя інклюзивного загальноосвітнього навчального закладу.....</i>	<i>113</i>
<i>КУСА О. Вплив біорегулятора Стімпо на фізіолого-біохімічні показники і продуктивність квасолі звичайної</i>	<i>116</i>
<i>ГБУР М. Індивідуальний навчальний план учня інклюзивної школи</i>	<i>119</i>
<i>БОЙКО В. Асистент учителя в інклюзивному класі: кваліфікаційні вимоги та завдання.....</i>	<i>121</i>
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	126
<i>САЛЕНКО І. Геопросторові особливості розміщення лісових ресурсів Радивилівського району.....</i>	<i>126</i>
<i>ІВАНЕЙКО М. Релігійний туризм української частини східних бескидів, стан та перспективи розвитку</i>	<i>127</i>
<i>ЮНКО У. Розвиток гірськолижного туризму в Західному регіоні України.....</i>	<i>130</i>
<i>ТИСОВСЬКИЙ О. Стан, проблеми і перспективи туристичної індустрії смт. Східниця</i>	<i>132</i>
<i>ЦІСЕЦЬКИЙ П. Території природно-заповідного фонду як об'єкти екологічного туризму на Тернопіллі.....</i>	<i>133</i>
<i>КАЛИНЮК В. Регіональні особливості розвитку туризму в Україні.....</i>	<i>135</i>
<i>САБАДОШ Х. Закономірності сільськогосподарського освоєння земель Тербовлянського району.....</i>	<i>138</i>
<i>РАТИНСЬКИЙ О. Особливості розвитку подієвого туризму в Україні.....</i>	<i>140</i>
<i>ПРУС Д. Рекреаційні комплекси Вінницької області</i>	<i>143</i>
<i>ПОРОХОНЬКО В. Топоніми Підгаєччини</i>	<i>145</i>

ЗМІСТ

<i>ПЕТРІВСЬКОЇ І. Вторинні хемогенні відклади Придністровського району на прикладі Печери Озерна</i>	<i>146</i>
<i>ПАСІЧНЮК Б., ТАТАРИН І. Проблеми розвитку індустрії авіаційних перевезень західного регіону України</i>	<i>148</i>
<i>ПАСІЧНИК А. Аспекти розвитку екстремального туризму в Івано-Франківській області</i>	<i>150</i>
<i>МАЗУРОК Г., ХОПТІЙ І. Катастрофічні паводки на річках Тернопільщини: причини, наслідки та оптимізаційні заходи</i>	<i>152</i>
<i>КОВАЛЬЧУК В. Інвестиційна привабливість туристичних об'єктів Борщівського району</i>	<i>157</i>
<i>ДРОБИК Р. Історико-архітектурні пам'ятки Тернопільщини</i>	<i>159</i>
<i>ДОВГАНЬ М. Малопольське воєводство – приклад використання туристичного потенціалу для України</i>	<i>161</i>
<i>ГОРА-ЯРМАКОВА А. Оздоровчо-спортивна діяльність на Закарпатті</i>	<i>164</i>
<i>ГЕРАСИМЧУК Д. Основні природно-туристичні регіони Польщі</i>	<i>165</i>
<i>ВІЯТИК Я. Характеристика мікроклімату спелеоструктури 2-го рівня «доперехідна» сульфатної карстової порожнини озера Придністровського лівобережного карстового району</i>	<i>167</i>
<i>ВЕСЕЛОВСЬКИЙ В. Комплексна характеристика спелеоструктур четвертого рівня сульфатних печер Придністровського лівобережного карстового району на прикладі печери Озерна</i>	<i>171</i>
<i>ЯВОРСЬКА Х. Функціональні напрямки діяльності міжнародних туристичних організацій</i>	<i>174</i>
<i>ВАРАКУТА Х. Організація В. О. Сухомлинським пізнавальної діяльності учнів у процесі формування природничих понять</i>	<i>176</i>
<i>НІКОЛАЄВА О. Придністровський Лівобережний карстовий район Подільсько-Буковинської карстової області</i>	<i>177</i>
<i>ГОШКО С., ТИМКІВ І. Тарас Григорович Шевченко як географ і картограф</i>	<i>179</i>
ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	181
<i>МУЗИЧИШИН М. Реалізація оздоровчих можливостей баскетболу в системі фізичного виховання школярів</i>	<i>181</i>
<i>МОРАВСЬКИЙ І. Співвідношення сил між провідними жіночими командами з біатлону з 2006/2007 по 2007/2008 спортивні сезони</i>	<i>183</i>
<i>ВІНЯРСЬКИЙ Є. Удосконалення технічної підготовленості юних баскетболістів</i>	<i>185</i>
<i>СИВИК Р. Розвиток сили у борців вільного стилю на етапі попередньої базової підготовки</i>	<i>187</i>
<i>ПАРАЦУК В. Шляхи формування мотивації студентів до активної рухової діяльності</i>	<i>188</i>
<i>КЛАПАЧ О. Залучення дітей молодшого шкільного віку до рекреаційно-оздоровчої активності— запорука виховання фізично і розумово розвинутих людей</i>	<i>190</i>
<i>ДОЛІШНА О. Первинний відбір спортсменів на початковому етапі багаторічної підготовки</i>	<i>191</i>
<i>БАБІЙ О. Ставлення учнів середнього шкільного віку до ідей та цінностей олімпізму</i>	<i>194</i>
ЗМІСТ	196

ББК 74.480.278
С.88

Студентський науковий вісник. — Випуск № 34. — 2014. — 198 с.

***Видрук оригінал-макету
у науковому відділі Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***

Комп'ютерна верстка: Процик Н.І.